

**KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**III. SELİM DEVRİ OSMANLI DEVLETİ'NDE
KARAMAN EYALETİ MADENLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Mustafa ÜNLÜ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Sami AĞAOĞLU

KARABÜK

Temmuz – 2017

TEZ ONAY SAYFASI

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Mustafa ÜNLÜ'ye ait "III. Selim Devri Osmanlı Devleti'nde Karaman Eyaleti Madenleri" adlı bu tez çalışması Tez kurulumuz tarafından Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

	Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı	İmza
Tez Kurulu Başkanı :	Prof. Dr. Zeki TEKİN	
Danışman Üye :	Yrd. Doç. Dr. Sami AĞAOĞLU	
Üye :	Prof. Dr. Recep KARACAKAYA	

Tez Sınav Tarihi : 04/07/2017

DOĞRULUK BEYANI

Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum ‘‘III. Selim Devri Osmanlı Devleti’nde Karaman Eyaleti Madenleri’’ adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmada kullanılan doğrudan kendime ait olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğini beyan ederim.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

04/07/2017

Mustafa ÜNLÜ

ÖNSÖZ

Madencilik sektörü ekonominin lokomotif sektörlerinden biridir. Diğer sektörleri de besleyen özel konumundan dolayı madencilik sektöründeki gelişmeler diğer sektörleri etkilemekte ve etkileri ekonominin geneline yayılmaktadır. Tarih boyunca genel olarak madencilik sektörüne yapılan yatırımlar ya yetersiz kalmış ya da verimli olamamıştır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde 2000 sonrası özelleştirmeler ile sektördeki sermaye ve yatırım eksikliği giderilmeye çalışılmışsa da istenilen düzeye hala erişilememiştir.

Osmanlı İmparatorluğu bu sektöre son derece önem vermiş ve ekonomik kalkınmada önemli bir pay edinmiştir. Osmanlı Devleti'nde madenlere verilen önem üzerine hemen hemen her padişahın emirleri ve madenler hakkında karşılaşılan yeni meseleler ve durumlar karşısında yayınlanan hükümleri münferit birer kanun durumunda idi. Çeşitli zamanlarda verilen bu münferit emirler, hükümler, fermanlar yavaş yavaş bir araya getirilmesiyle belirli sahalara ait kanunlar ortaya çıkmıştır.

III. Selim tahta çıktığı yıllarda Osmanlı Devleti, Rusya ve Avusturya ile I. Abdülhamid devrinden beri savaş yapmakta olduğundan mali bakımdan önemli bir buhran geçiriyordu. Hazine boşalmıştı ve bu yüzden devletin savaşa devam edebilmesi için para teminine ihtiyaç vardı. Olağanüstü tedbirler alınarak, örneğin Şeyhülislam'ın fetvasıyla ricalin ve halkın elindeki altın ve gümüş eşyalar toplatılarak para döktürüldü. Bu tedbir, ihtiyacı karşılamayınca yabancı devletlerden borç para alınması düşünüldü ama bu da bir sonuç vermedi. Bu sebepten ötürü Osmanlı Devletinin en önemli eyaletlerinden birisi olan Karaman Eyaletindeki maden bölgeleri, bu bölgede çıkarılan madenlerin cinsleri, özellikle III. Selim Devri olmak üzere Osmanlı Devleti ekonomisine katkıları, ana kaynaklar üzerinden gidilerek ciddi bir çalışmanın içerisine girilmiş ve incelenmiştir.

Tez çalışmamın oluşmasında yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Sami AĞAOĞLU'na, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı'ndan tez için gerekli belgeleri edinmemde büyük yardımlarını gördüğüm saygıdeğer hocam Prof. Dr. Recep KARACAKAYA'ya ve tez yazım sürecinde bana yardımlarını esirgemeyen diğer hocalarıma şükranlarımı sunarım.

04/07/2017

Mustafa ÜNLÜ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
TABLO, GRAFİK, BELGE, FOTOĞRAF VE HARİTA LİSTESİ.....	xiii

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı.....	1
1.2. Madenin Tarihi.....	3
1.3. Osmanlı Madencilik Rejimi.....	5
1.4. Osmanlı Devleti'nde Madencilğin Ortaya Çıkışı ve Madenin Önemi.....	6
1.5. Karaman Eyaleti	9

I. BÖLÜM

2. Osmanlı Devleti'nde Madenlerin İdari Taksimatı.....	13
2.1. Osmanlı Devleti'nde Maden Mülkiyeti	13
2.2. Yeni Madenler Bulma İşi ve Bunların Faaliyete Geçmesi.....	15
2.3. Osmanlı Maden Mülkiyeti Kanunları Üzerine Tespit.....	16
2.4. Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukunun Tekâmülü	18
2.5. Madenlerin Hukuki Statüsü	20
2.6. Maden Ocaklarının Korunması.....	21
2.7. Maden Nizamnamelerinin Uygulanması.....	22
2.7.1. Maden Arama Ruhsatları	22
2.7.2. Maden Mukavelenameleri.....	24
2.7.3. Maden Şartnameleri	25
2.8. Osmanlı Devleti'nde Madenlerin Yönetim ve İşletilmesi Usulleri	26
2.9. Doğrudan Doğruya Devlet Tarafından İdare ve İşletme Tarzı	30
2.10. Devlet Yardımıyla ve Nezaret ile Madencilik Tarafından İşletme Tarzı	31
2.11. Muayyen Müddetle Kesime Verme (İltizam veya Mukataa) Sarraf Yazılma Tarzı.	31
2.12. Madenci Taifesinin Tayini	33
2.13. Maden Çıkarım ve Arıtım Teknikleri	35
2.14. Madenlerin Bölgesel Dağılımı	36
2.15. Madenlerin Değerlendirilmesi	39

2.15.1.	Harp Malzemesinin Tedariki	39
2.15.2.	Mali ve Toplumsal Alanda Tedarik.....	41
2.16.	Madenlerde İhracatın Boyutu.....	42
2.17.	Madenlerde Nakliyat	44

II. BÖLÜM

3.	Osmanlı Devleti'nde Karaman Eyaletindeki Maden Bölgeleri	47
3.1.	Bozkır Kazasında Madencilik Faaliyetlerinin Tarihsel Alt Yapısı	47
3.2.	Bozkır Kazası Madenleri.....	51
3.3.	Bozkır Kazası Madenlerinde Üretim	59
3.3.1.	Bozkır Kazası Madenlerinde Cevherin Üretimi	59
3.3.2.	Bozkır Kazası Madenlerinde Cevherin Çıkarılması	59
3.3.3.	Bozkır Kazası Madenlerinde Cevherin İşlenmesi.....	63
3.4.	Bozkır Kazasında Çıkarılan Madenler	70
3.4.1.	Kurşun Üretimi.....	71
3.4.1.1.	Mürdesenk Üretimi	71
3.4.1.2.	Kurşun Üretimi	72
3.4.2.	Altın Üretimi.....	77
3.4.3.	Gümüş Üretimi	84
3.4.4.	Kömür Üretimi	90
3.4.5.	Güherçile ve Barut Üretimi.....	93
3.4.6.	Bileği Taşı Üretimi	94
3.5.	Bozkır Kazası Madenlerinde Bulunan Mağaralar	94
4.	Bereketli Kazasında Madencilik Faaliyetlerinin Tarihsel Alt Yapısı.....	98
4.1.	Bereketli Kazası Madenleri	103
4.2.	Bereketli Kazası Madenlerinde Üretim	111
4.2.1.	Bereketli Kazası Madenlerinin İşletmeye Alınması	111
4.2.2.	Bereketli Kazası Madenlerinde Cevherin Üretimi.....	114
4.2.3.	Bereketli Kazası Madenlerinde Cevherin İşlenmesi	116
4.3.	Bereketli Kazasında Çıkarılan Madenler	121
4.3.1.	Gümüş Üretimi	121
4.3.2.	Altın Üretimi.....	123
4.3.3.	Kurşun Üretimi.....	124
4.3.4.	Mürdesenk Üretimi.....	126
4.4.	Bereketli Kazası Madenlerinde Bulunan Fırınlr	127

5.	Bolkar (Bulgar) Kazasında Madencilik Faaliyetlerinin Tarihsel Alt Yapısı.....	129
5.1.	Bolkar (Bulgar) Kazası Madenleri.....	131
5.2.	Bolkar (Bulgar) Kazası Madenlerinde Üretim.....	135
5.2.1.	Bolkar (Bulgar) Kazası Madenlerinde Cevherin Üretimi	135
5.2.2.	Bolkar (Bulgar) Kazası Madenlerinde Cevherin İşlenmesi.....	142
5.2.3.	Bolkar (Bulgar) Kazası Madenlerinin İşletmeye Alınması	149
5.3.	Bolkar (Bulgar) Kazasında Çıkarılan Madenler	151
5.3.1.	Altın ve Gümüş Üretimi	151
5.3.2.	Bakır Üretimi.....	154
5.3.3.	Güherçile Üretimi	156
5.4.	Bolkar (Bulgar) Kazası Madenlerinde Bulunan Mahzenler	159
6.	Karaman Eyaletine Bağlı Diğer Maden Kazaları.....	161
6.1.	Belviran Kazası	161
6.2.	Beyşehir Kazası	162
6.3.	Seydişehir Kazası	163
6.4.	Kırılı Kazası	165
6.5.	Yenişar Kazası.....	165
6.6.	Göçü Kazası	166
7.	Karaman Eyaletine Bağlı Maden Köyleri	167
7.1.	Kazıkdere Köyü	167
7.2.	Yalnhüyük Köyü	167
7.3.	Karacaardıç Köyü	168
7.4.	Bolad ve Gederet Köyleri	168
7.5.	Aladağ Köyleri	169
8.	Karaman Eyaleti Madenlerinde Üretim Mevsimi ve Süresi	170
9.	Karaman Eyaleti Madenlerinin İşlenmesinde Alınan Önlemler.....	171
9.1.	Havalandırma	171
9.2.	Aydınlatma.....	172
9.3.	Kuyulardaki Suyun Tahliye Edilmesi.....	173
9.4.	Tahkimat İşleri.....	174
III. BÖLÜM		
10.	Karaman Eyaleti Madenlerinde Üretimin Vergilendirilmesi	176
10.1.	Gümüşte Vergi Oranı	176
10.2.	Altında Vergi Oranı.....	178

10.3.	Bakırda Vergi Oranı.....	180
11.	Madencilerden ve Ahaliden Alınan Bazı Vergiler	181
11.1.	Cizye Vergisi.....	181
11.2.	Adet-i Ağnam Vergisi	185
11.3.	İmdâd-ı Seferiyye Vergisi	187
11.4.	İmdâd-ı Hazeriyye Vergisi	189
11.5.	Diğer Yükümlüler ve Sorumlu Tutuldukları Vergiler.....	192
12.	Karaman Eyaleti Madenlerinde Cevherin Nakli.....	194
12.1.	Kurşunun Nakledilmesi	196
12.1.1.	Kurşunun Karaman Eyaletinden Alanya İskelesi'ne Nakli	196
12.1.2.	Kurşunun Karaman Eyaletinden İzmit İskelesi'ne Nakli	203
12.2.	Kurşunun Nakledilmesi Esnasında Ortaya Çıkan Eksiklikler	205
12.3.	Kurşunun Gemilerle Darphane-i Amire'ye Nakledilmesi	206
12.4.	Kurşunun Taşındığı Gemilere Ödenen Nakliye Ücreti.....	208
12.5.	Altın ve Gümüşün Nakledilmesi.....	209
12.6.	Sermayenin Nakledilmesi.....	213
13.	Karaman Eyaleti Madenlerindeki Görevliler.....	215
13.1.	Madenlerdeki İdari Görevliler.....	215
13.1.1.	Maden Emini ve Ataması	215
13.1.2.	Maden Emininin Madencilikle Alakalı Görevleri.....	219
13.1.3.	Maden Emininin İdari Görevleri	222
13.1.4.	Maden Emininin Hukuki Görevleri	224
13.1.5.	Maden Emininin İktisadi Görevleri	225
13.1.6.	Maden Emininin Tımarla Alakalı Görevleri	228
13.1.7.	Maden Emininin Askeri Görevleri	229
13.1.8.	Maden Emininin Sosyal Görevleri	230
13.1.9.	Maden Emininin Azledilmesi	232
13.1.10.	Maden Emininin Aldığı Aylık Ücreti	235
13.2.	Madenlerdeki Alt Yapı Görevlileri	235
13.2.1.	Kadı	235
13.2.2.	Hazinedar	238
13.2.3.	Postacı.....	238
13.2.4.	Vekilharç	238
13.2.5.	Hizmetçi.....	239

13.2.6.	Kethüda	240
13.2.7.	Kâtip	241
13.2.8.	Vekil.....	243
13.2.9.	Çukadar.....	246
13.2.10.	Konakçılar.....	247
13.2.11.	Tatarlar	247
13.2.12.	Şâtr	247
13.2.13.	Birûn Ağası	248
13.2.14.	Peşkir Ağası.....	248
13.2.15.	Tahsildar Ağası	248
13.2.16.	Mühürdar.....	248
13.2.17.	Gece Nazırı.....	249
13.2.18.	Kavas	249
13.2.19.	Sarraflar	249
13.2.20.	Maden Yiğitbaşısı.....	250
13.3.	Madenlerdeki Güvenlik Görevlileri	251
13.3.1.	Delilbaşı	251
13.3.2.	Tüfenkçibaşı.....	251
13.3.3.	Kışlakçılar.....	253
13.3.4.	Serdar	253
13.3.5.	Madenci Bölükbaşısı	253
13.3.6.	Serdivangan ve Başbuğ	254
13.4.	Madenlerdeki Teknik Görevliler	254
13.4.1.	Baltacı.....	254
13.4.2.	Feteci.....	255
13.4.3.	Kalcı.....	256
13.4.4.	Kürek Bağlayıcı	258
13.4.5.	Piristatbaşı	259
13.4.6.	Piristat	262
13.4.7.	Usta.....	266
13.5.	Madenlerdeki Amele Taifesi	268
13.5.1.	Çakılcı.....	268
13.5.2.	İskele Sırıkcıları	269
13.5.3.	Kütük Görevlisi.....	269

13.5.4. Merkepçiler.....	269
13.5.5. Ameleler.....	269
13.5.6. Arayıcılar.....	271
13.5.7. Vezzan.....	272
13.5.8. Lağımçılar.....	272
13.5.9. Kantarcı.....	273
13.5.10. Tekneciler.....	273
13.5.11. Körükçüler.....	273
13.5.12. Dolapçılar.....	274
13.6. Madenlerdeki Diğer Görevliler.....	274
14. Karaman Eyaleti Madenlerinde Ortaya Çıkan Sorunlar.....	276
SONUÇ.....	282
KAYNAKÇA.....	287
EKLER.....	313
ÖZET.....	340
ABSTRACT.....	341
ÖZGEÇMİŞ.....	342

KISALTMALAR LİSTESİ

A. DVN. MKL.	: Mühimme Kalemi Belgeleri
AHK. KR. d.	: Bab-1 Asafî Divan-1 Hümayun Sicilleri Karaman Ahkam Defterleri
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
AYD.	: Ayniyat Defterleri
BAR.	: Bab-1 Asafî Ruus
bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
C.	: Cilt
C. ADL.	: Cevdet Tasnifi, Adliye
C. AS.	: Cevdet Tasnifi, Askeriye
C. BH.	: Cevdet Tasnifi, Bahriye
C. DH.	: Cevdet Tasnifi, Dâhiliye
CDM.	: Cevdet Ma'adin
CD. MK.	: Cevdet Darphane ve Meskûkât Kataloğu
C. DRB.	: Cevdet Tasnifi, Darphane
C. EV.	: Cevdet Tasnifi, Evkaf
C. İKT.	: Cevdet Tasnifi, İktisat
C. MF.	: Cevdet Tasnifi, Maarif
CMK.	: Cevdet Maliye Kataloğu
C. ML.	: Cevdet Tasnifi, Maliye
C. NF.	: Cevdet Tasnifi, Nafia
C. SM.	: Cevdet Tasnifi, Saray
C. TZ.	: Cevdet Tasnifi, Tımar
C. ZB.	: Cevdet Tasnifi, Zabtiye
cm.	: Santimetre

Çev.	: Çeviren
D. BŞM. d.	: Bab-1 Defteri Baş Muhasebe Kalemi Defterleri
D. BŞM. DRB.	: Bab-1 Defteri Baş Muhasebe Darphane-i Amire Eminliği
D. BŞM. MHF. d.	: Bab-1 Defteri Baş Muhasebe Muhallefat Defterleri
D. CMH.	: Darphane Cizye Muhasebe Kalemi
Dia.	: Diyanet İşleri Ansiklopedisi
D. MMK. d.	: Maden Mukataası Kalemi ve Bağlı Birimlerine Ait Defterler
D. DRB. HAT.	: Darphane Evrakı Hatt-1 Hümayun
D. DRB. İ.	: Darphane Evrakı İradeler
D. DRB. THR.	: Darphane Evrakı Tahrirat Kalemi
DRB. d.	: Darphane-i Amire Defterleri
Ed.	: Editör
H.	: Hicri
HADR. d.	: Bab-1 Asafi Divan-1 Hümayun Sicilleri Hadariye Defterleri
HAT.	: Hatt-1 Hümayun Tasnifi
Haz.	: Hazırlayan
HH. d.	: Hazine-i Hassa Defterleri
İ. MMS.	: İrade-i Meclis-i Mensup Sicili
İ. ŞD.	: İrade-i Şuara-i Devlet
Kg.	: Kilogram
KKA. d.	: Kuyud-ı Kadime Arşivi Defteri
KK. d.	: Kamil Kepeci Tasnifi Defterleri
KLB. d.	: Bab-1 Asafi Divan-1 Hümayun Sicilleri Kalebend Defterleri
KŞS.	: Konya Şer'ıye Sicilleri
KVS.	: Konya Vilayeti Salnamesi
m.	: Metre
M.	: Miladi
MAD. d.	: Maliyeden Müdevver Defterler
MEDAD.	: Milli Emlakten Devr Alınan Defterler

MD.	: Ma'adin Defterleri
MHM. d.	: Bab-1 Asafî Divan-1 Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri
MKM. MHM. d.	: Bab-1 Asafî Divan-1 Hümayun Sicilleri Mühimme-i Mektume Defterleri
MM.	: Mabeyn Mütercimliği
M. Ö.	: Milattan Önce
M. S.	: Milattan Sonra
MTA.	: Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü
MTD.	: Meclis-i Tanzimat Defterleri
MT.	: İbnü'l-Emin, Ma'adin Tasnifi
Muk. d.	: Mukavelat Defterleri
Müh. d.	: Mühimme Defteri
MVN. d.	: Mukavelename Defterleri
NFS. d.	: Nüfus Defterleri
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ŞKT. d.	: Bab-1 Asafî Divan-1 Hümayun Sicilleri Atik Şikayet Defterleri
TD.	: Temettuat Defterleri
TKGM.	: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü
TT. d.	: Tapu Tahrir Defteri
Vb.	: Ve Benzeri
Vd.	: Ve Devamı
Vs.	: Ve Saire
VGMA.	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
Yay.	: Yayınlayan
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
Y. PRK. TKM.	: Yıldız Parakende Tahrirat-1 Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği

TABLO, GRAFİK, BELGE, FOTOĞRAF VE HARİTA LİSTESİ

TABLO LİSTESİ

<i>Tablo 1: Bozkır Kazası Madenlerinden Darphaneye Teslim Edilen Kurşun Miktarı</i>	75
<i>Tablo 2: Bozkır Kazası Madenlerinde Üretilen Altın Miktarı</i>	83
<i>Tablo 3: Bozkır Kazası Madenlerinden Darphaneye Teslim Edilen Gümüş Miktarı (Dirhem Olarak)</i>	88
<i>Tablo 4: Bereketli Kazası Madenlerinde Üretilen Gümüş Miktarı</i>	124
<i>Tablo 5: Bereketli Kazası Madenlerinde Üretilen Altın Miktarı</i>	125
<i>Tablo 6: Bolkar Kazası Maden Ocaklarında Kullanılan Alet Listesi</i>	143
<i>Tablo 7: Bolkar Kazası Madenlerinde Üretilen Gümüş Miktarı</i>	152
<i>Tablo 8: Bolkar Kazası Madenlerinde Üretilen Altın Miktarı</i>	153
<i>Tablo 9: Bolkar Kazası Madenlerinde Üretilen Bakır Miktarı</i>	155
<i>Tablo 10: Bolkar Kazası Madenlerinde Üretilen Güherçile Miktarı</i>	157
<i>Tablo 11: Karaman Eyaleti Madenlerinde Saf Sim ve Mahlut Sim Üretimlerinde Yapılan Kesintiler</i>	177
<i>Tablo 12: Karaman Eyaleti Madenlerinde Görev Yapan Maden Eminleri (1789 – 1808)</i> ...	218
<i>Tablo 13: Karaman Eyaleti Madenlerinde Tespit Edilen Piristatbaşılar</i>	262

GRAFİK LİSTESİ

<i>Grafik 1: Osmanlı Devleti'nde Çıkarılan Madenlerin Çeşitlerine Göre Yüzdellik Miktarı</i>	39
<i>Grafik 2: Osmanlı Devleti'nden Çıkarılan Madenlerin Bölgelere Göre Yüzdellik Miktarı</i>	40
<i>Grafik 3: Bozkır Kazası Madenlerinde Kurşun Üretimi</i>	75
<i>Grafik 4: Bozkır Kazası Madenlerinde Gümüş Üretimi</i>	87
<i>Grafik 5: Bozkır Kazası Madenlerinde Üretilen Mahlut Sim Miktarı</i>	89
<i>Grafik 6: Bozkır Kazası Madenlerine Kömür Veren Kazaların Altı Ayda Verdiği Kömür Miktarı (Kıyye Olarak)</i>	92
<i>Grafik 7: Bereketli Kazası Madenlerinde Gümüş Üretiminin Seyri</i>	124
<i>Grafik 8: Bereketli Kazası Madenlerinde Altın Üretiminin Seyri</i>	125
<i>Grafik 9: Bolkar Kazası Madenlerinde Gümüş Üretiminin Seyri</i>	152
<i>Grafik 10: Bolkar Kazası Madenlerinde Altın Üretiminin Seyri</i>	154
<i>Grafik 11: Bolkar Kazası Madenlerinde Bakır Üretiminin Seyri</i>	155
<i>Grafik 12: Bolkar Kazası Madenlerinde Elde Edilen Güherçile Üretiminin Seyri</i>	159
<i>Grafik 13: 1789 – 1808 Tarihleri Arasında Karaman Eyaleti Madenlerine Nakdi Yükümlülük İle Bağlı Kazaların Ödedikleri Miktarlar</i>	164
<i>Grafik 14: Karaman Eyaleti Madenlerine Bağlı Kazaların Gelir Olarak Kaydedilen Sancak Mutasarrıfına Ait İmdad-ı Hazeriyye Akçesinin Dağılımı (Kuruş Olarak)</i>	192
<i>Grafik 15: Karaman Eyaleti Madenlerinin Kömür İhtiyacını Karşılamanın Baltacı Sayıları</i> ..	255
<i>Grafik 16: Karaman Eyaleti Madenlerinde Görevli Piristatların Yıllara Göre Dağılımı</i>	264

BELGE LİSTESİ

<i>Belge 1: Karaman Eyaleti Milli Bankası'nın Maden Nizamnamesi Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin Konu Hakkındaki Tezkiresi</i>	313
<i>Belge 2: Karaman Eyaleti Bozkır Kazası Maden Emini Esetzade Es-Seyyid Süleyman Tarafından Maden Reayasının Hazinelerine Yapılan Müdahale ve Uygun Olmayan Vergi Talebinin Men'i</i>	314
<i>Belge 3: Madenliği Ref' Olunan Bozkır Kazası Madenlerindeki Kurşunun Karaman Eyaleti, İçil ve Alaiye Sancakları Dâhilindeki Kazalar Ahalileri Tarafından Alaiye İskelesine Nakli</i> 315	
<i>Belge 4: Cezair-i Bahr-i Sefid'in İncir Adası'ndaki Kükürt Madeniyle Karaman Eyaleti Aladağ Kazasındaki Petrol ve Bakır Madenleri İçin Yapılan Müzakere</i>	316
<i>Belge 5: Bozkır Kazası Madenlerinden Çıkan Kurşunların Karaman Eyaletinden Çıkarılan Develerle Sahile İndirilmesi</i>	317
<i>Belge 6: Bereketli Kazası Madenleri Hakkında Karaman Valisine Vesaireye Hüküm</i>	318
<i>Belge 7: Bozkır ve Belviran Kazalarına Zuhur Eden Madenlerde Sekiz Gümüş Mağarası Açıldığı, Doksan Fırın Miktarı Cevher Hâsıl Olduğuna Dair Karaman Eyaleti Valisi ve Mezkûr Kaza Kadılarına Yazılan Hüküm</i>	319
<i>Belge 8: Bozkır Kazası Madenlerinin Hüsn-i İdaresiyle Darphane-i Amire'ye Külliyyetli Miktar Altın, Gümüş ve Kurşun Gönderilmesine Dair Bozkır Kazası Maden Emini ve Karaman Eyaleti Mutasarrıfı Abdurrahman Paşa'ya Hüküm</i>	320
<i>Belge 9: Kadı Abdurrahman Paşa'nın Bozkır Kazası Madenleri Sermayesinden Hazineye Olan Borcuna Mukabil İlya'da Ortaklık Sermayesinden Elli Bin Kurşun Tahsiline Dair Karaman Eyaleti Valisine Hüküm</i>	321
<i>Belge 10: Karaman Eyaleti Hükümet Konağının Yağma Edildiğine Dair Maden Emini Abdurrahman Paşa Tarafından III. Selim'in Mahzuziyetine Dair Hatt-ı Hümayunu</i>	322

FOTOĞRAF LİSTESİ

<i>Fotoğraf 1: Ulupınar Köyü Yakınlarında Bulunan Zengibar Kalesi</i>	331
<i>Fotoğraf 2: Bereketli Kazası Maden Ocaklarının Girişi Olduğu Düşünülen Blok</i>	332
<i>Fotoğraf 3: 1800 Yılında Kullanıma Açılan Bolkar (Bulgar) Kazası Maden Ocağının Günümüzde Çökme Tehlikesi Nedeniyle Tedbiren Kapatılmış Hali</i>	333
<i>Fotoğraf 4: Karaman Eyaletine Bağlı Kırili Kazasında Bulunan Maden Mahzeni Girişi</i>	334
<i>Fotoğraf 5: Bereketli Kazasından Günümüze Kalan Maden Kuyusu Ağzı</i>	335
<i>Fotoğraf 6: Bozkır Kazasında Toros Dağlarının Yamaç Kısımlarında Bulunan Bakır Cevherinin Ham Hali</i>	336
<i>Fotoğraf 7: Bereketli Kazasında İşler Halde Bulunan Maden Ocaklarından Çıkarılan Kurşun Cevheri</i>	337
<i>Fotoğraf 8: Bozkır Kazasında İşler Halde Bulunan Maden Ocaklarından Çıkarılan Taş Kömürü</i>	338
<i>Fotoğraf 9: Bozkır Kazasında İşler Halde Bulunan Maden Ocaklarından Çıkarılan Odun Kömürü</i>	339

HARİTA LİSTESİ

<i>Harita 1: Belviran Kazasının Karaman Eyaleti Madenleri İle Alakalı Yükümlülüklerini Gösterir Harita</i>	323
<i>Harita 2: Kurşun Cevherinin Karaman Eyaletinden İzmit İskelesine Nakli</i>	324
<i>Harita 3: Konya Sancağından Bozkır Kazası Arasını Gösteren Güzergâh</i>	325
<i>Harita 4: Bozkır Kazası Madenleri ve Havalisi</i>	326
<i>Harita 5: Karaman Eyaleti ve Konya Sancağına Bağlı Maden Havalisini Gösteren Haritanın İzohips Çizimi</i>	327
<i>Harita 6: İç Anadolu Bölgesinin Genel Coğrafi Planlaması Üzerine Çizilen Maden Haritalarının Bölgelere Göre Dağılımını Gösteren Harita</i>	328
<i>Harita 7: XVIII. Yüzyıl Türkiye Maden Haritası</i>	329
<i>Harita 8: XIX. Yüzyıl Türkiye Maden Haritası</i>	330

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

İnsanlık var olduğu sürece doğal malzemelere ihtiyaç duyulacaktır. Tükenebilir doğal kaynakların amaca uygun olarak kullanılması gerekmektedir. Bu durumda insanların korunma, barınma ve diğer amaçlı kullanacağı malzemelerin teknik özellikleriyle beraber en iyi şekilde tanınması gereklidir.

Maden sanatı, Neolitik devirden beri, Orta Asya'da uygulanmıştır. Tümülüslerde Bronz ya da Demir devrine ait pek çok maden eşya bulunmuştur. Bu eserlerde genellikle stilize – zoomorfik (stilize edilmiş hayvan kompozisyonları ile) bezemeler görülmektedir. Türk hakanlarının çadırları çok değerli madenlerle süslenmiştir. Eski Orta Asya kentlerindeki buluntular Türklerin maden sanatında pek ileri olduklarını kanıtlamaktadır. Ayrıca Macaristan'da St. Mikloch'da bulunmuş bazı madeni eşyanın büyük Hun hakanı Atilla'ya ait olduğu sanılmaktadır¹. Bütün bunlar Türk maden işçiliği konusunda çok değerli belgelerdir. Ancak bu eserler devamlı akınlar, savaşlar nedeniyle kaybolmuş, pek çoğu da eritilerek para basımında ya da alet yapımında kullanılmışlardır.

Orta Asya'da ilk örneklerini gördüğümüz maden sanatı, buradan bütün sanat bölgelerine geçmiş, özellikle Orta Asya ve Kuzey Asya'da büyük gelişim göstererek Anadolu'ya kadar yayılmıştır. Bu alanda kullanılan madenleri genel bir ayrımla iki grupta toplamak gerekmektedir:

- a) **Adi Madenler:** Demir, Bronz, Pirinç, Bakır.
- b) **Değerli Madenler:** Altın ve Gümüş'tür.

Bu madenlerin işlenişlerinde ise, döğme, dökme, çekme, kesme, kazma, çalma, kakma, savat vs. gibi çok çeşitli teknikler kullanılmıştır. Bu değişik teknikler tek tek kullanıldığı gibi aynı eserde bir kaç bir arada kullanılmıştır. Her teknik özel bir motif gerektirmekte idi; maden işçiliği ile uğraşan sanatçılar bu konuyu çok iyi kavramış oldukları

¹ Celal Esad Arseven, *L'art Turc*, İstanbul 1939, s. 41-42.

için maden eserleri bezeme sırasında motiflerin yerleştirilişinde fazla güçlülüğe uğranılmamıştır. Sanatçılar aslında ustalarından gördüklerini uygulamaya devam etmişler, ama kendilerinden de bir şeyler katmışlardır. Bu bakımdan meydana getirilen eserler birbirinin aynı olmaktan kurtulabilmişlerdir².

Türkiye yalnızca bir çiftçi memleketi değil, aynı zamanda verimli bir madenler ülkesidir. Memleketimizin yer üstü zenginlikleri kadar, yer altı varlığı da önemlidir. Yurdun en verimli kaynaklarını meydana getiren madenlerimiz, planlı bir şekilde araştırılma ve faydalanılması yolunda yıllardan beri gayretler gösterilmiş, alınan türlü tedbirler ve kurulan temelli teşkilatla (Maden Teknik ve Arama Enstitüsü, Etibank vb.) gün geçtikçe gelişen madenciliğimiz, birçok bakımdan ileri madenci ülkelerin durumuna yetişmek yoluna girmeye çalışmıştır³.

Yurda bol döviz kaynakları sağladığı kadar, memleket içinde yeni yeni doğan ve gelişen her türlü maden endüstrimizin de temelini teşkil edecek olan çeşitli madenlerimizin, her tarafta tespiti ve değerinin iyice bilinmesi, memleket ekonomisinin esaslarından biri olduğuna şüphe yoktur. Çok önemli birer enerji kaynağı oldukları kadar, pek kıymetli birer ham madde kaynağı da olan kömürlerimizin memleket ölçüsündeki değerlerinin tespiti, gün geçtikçe biraz daha fazla elektriklenmeye doğru giden yurdun bakır ihtiyacının en iyi şekilde karşılanması için bilenen bakır madenlerimizin en verimli şekilde işletilmesi ve bunlara yenilerinin eklenmesi yolunda çalışılmıştır.

Büyük demir ve çelik endüstrisinin kurulma ve gelişmesinde en önemli yeri tutan bol ve zengin demir madenlerinin araştırılması gerekmiş, memleketin türlü köşelerinde yeni yeni demir cevherleri bulunmuştur. Yeryüzünün en zengin krom ülkelerinden olan ülkemizin bu zamana kadar bilinen krom cevherleri yanına yenileri, daha zengin ve önemlileri katılmıştır. Bilhassa uçak endüstrisinde önemi her gün biraz daha artan alüminyum madeninin elde edilmesine yarayan boksit yatakları, daha şimdiden memleketin türlü köşelerinde tespit edilmiş ve ilk fırsatta faydalanılması düşünülmüştür⁴. Son yıllara kadar yurdun türlü köşelerinde bilinen çok vakit iptidai şekilde basit usullerle işletilen ve miktarca az olarak

² Güngör Yavuz, *Türk Maden Sanatı*, İstanbul 1991, s. 79.

³ Reşat İzbrak, "Türkiye'de Madencilik", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXIV, S. 2, Ankara 1973, s. 1.

⁴ Mustafa Ünlü, *Türkiye Madencilik Tarihi*, (Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yayınlanmamış Lisans Bitirme Tezi), Karabük 2015, s. 1-2.

faýdalanılan maden yataklarının ve bunlara eklenen yenilerinin en iyi ve verimli şekilde faýdalanılması, yurt ekonomisi bakımından gerekli olmuştur⁵.

1.2. Madenin Tarihçesi

Osmanlılar, maden kaynaklarını “kamusal” varlık sayarak devlet gereksinimlerine tahsis etmişler, özel mülkiyet konusu yapmamışlardır. Madenleri işletmek için değişik düzenlemeler kullanmışlardır. Bunlardan önde geleni, cevher üretimi ve odun tedariki için yöre halkına “kürecilik” denilen bir mükellefiyeti yüklemeleridir. “Küre” maden demektir. Küreci ustaları üretimin teknisyeni idiler. Bu düzende, yükümlü tutulan halk, bazı vergiler ve yükümlülüklerden muaf tutulur ve kendilerine ücret olarak ürünün 5/4’ü verilirdi. Bu kurala göre, ürünün devlet payından artan 5/4’ü yerli imalata ve ticarete yönelirdi. Madenlerin işletilmesinin, ihale yoluyla mültezimlere verildiği de olurdu⁶.

Avrupa’da başlayan sanayileşme hareketinden sonra Osmanlılarda, beş bin yıldan bu yana işletilen Anadolu madenlerinin yüzeysel zenginlikleri tükenmeye, fakirleşmeye başlamıştır. Devletin aldığı 5/1 pay madenlere ağır gelmiştir. Üretim teknikleri Batı ile benzer koşullara oturtulmadan ve madenciye devlet desteği sağlanmadan Batı üretimi ile rekabet olanağı bulunmamaktadır. Üstelik Osmanlılarda, özellikle madencilikte ithal ağırlıklı bir düzen uygulanmakta, yerli üreticileri ve kürecileri desteklemek şöyle dursun, silahlarını ve cephanesini bile Batıdan sağlamaktadır. Bu koşullarda Osmanlı Küreciliği’nin yaşaması olanaksız hale gelmiştir⁷.

XIX. Yüzyılda, sanayi devrimi ile birlikte Avrupa ekonomisi güçlenmiş ve güçlü sanayiler birbirleri ile çekişir duruma da gelmişlerdir. Dünya, hammadde kaynakları ile tamamıyla paylaşılmış, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında bulunabilecek kaynaklar hem ulaşım kaynakları bakımından hem de gözetim ve siyasal üstünlük sağlamak konularında yararlı olabilecekleri düşüncesi ile önemsenmeye başlanmıştır. Nitekim bu dönemde, Almanlar bakır ve krom, İngilizler bakır ve bor, Fransızlar kurşun ve kömür, İtalyanlar kükürt ve kömür yatakları ile ilgilenmiş ve küçük işletmeler kurmuşlardır. O yıllarda ülkemizde yerli üretici bulunmamakta, alınan binden fazla ruhsatın büyük bir bölümü de padişah fermanı ile ağırlıklı olarak yabancı şirketlere tahsis edilmektedir⁸.

⁵ Bu rakam Prof. Dr. Victor Nikit’in raporundan alıntıdır.

⁶ Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara 1994, s. 96.

⁷ Ergin Arıoğlu, *Türk Madencilik Sektörüne Toplu Bakış*, İstanbul 1989, s. 4-5.

⁸ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Türkiye 2. Madencilik Şurası*, Ankara 1993, s. 15.

Osmanlı, madenleri sadece ordusuna silah ve cephane, hazinesine de sikke (para) sağlamayı amaçlayarak işletmiştir. Ülkede üretilen diğer hammaddelerin, ürüne dönüştürülerek daha fazla kârların elde edilmesini sağlamak gibi bir ekonomi düşüncesi de yoktur. Tersine, hammaddelerin serbestçe ihracını ve karşılığında sikke basacak altın ve gümüş ithalini her zaman yeğlemiştir. Tabii, ülke çıkarına ters düşen bu uygulamadan kürecilik de nasibini almıştır. XIX. Yüzyılda, yabancıların aldıkları ruhsatlarla çeşitli madenleri işletmeye başlamaları Zonguldak Taş Kömürü Havzasında bir başka türlü yaşanmıştır. “Madenciyan” adı verilen çoğu Rumeli kökenli madenciler, Zonguldak Kömür Havzasında ocaklar açmışlar, işletmeler kurmuşlardır. 1858’de çıkarılan Arazi Kanunu ile ilk kez yasal kurallar konulmuş, bunu izleyen Nizamnamelerde bu kurallar genişletilmiş ve düzenlenmiştir. 1906 yılında Ma’adin Nizamnamesi yürürlüğe girerek madencilüğümüz şekillenmeye başlamıştır. Bu yeni düzen, önünde eskiye göre bazı değişiklikler getirmiştir. Madenler yine devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Fakat belirli kural ve koşullarla yerli, yabancı kişi ve kuruluşların yararlanmasına eşit koşullarla açılmıştır. Böylece madenler salt savaş ve para malzemesi olmaktan çıkarılarak ticaret malı haline getirilmiştir. Yurt içi imalat ve endüstri ihtiyaçları yine önemsenmemiştir⁹.

Osmanlı, 200 yıl süren bir üretim boşluğundan sonra ve onu izleyen yabancı güdümündeki cılız madencilik ile kendisini Trablus, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı içinde bulmuştur. Silahı, araç ve gereci ile cephanesi büyük ölçüde Batıya bağımlı olduğu için çok zor koşullarda savaşmıştır. Yerli imalat ve endüstri ile bütünleşmeyen ve ulusal karakteri olmayan bir madencilüğün yaşayamayacağı ve madeni salt ticaret malı olarak kabullenmenin yanlışlığı çok acı deneyimlerle meydana çıkmış ve bu acılara katlanmak zorunda kalan Cumhuriyet Devleti yöneticileri de bunu derinden kavramışlardır. XIX. Yüzyılda da madenlerin, devletin hüküm ve tasarrufu altında tutulmakla beraber arama, üretim ve ticaretinin hemen hemen tümü yabancıdır. XIX. Yüzyılın ikinci yarısında da bu liberal yararlanma düzeni Arazi Kanunnamesi ve onu izleyen nizamnamelerle yasallaştırılmış ve imparatorluğun çöküşüne kadar sürdürülmüştür. Bu dönemde çok sayıda ruhsat verilmiştir ama işletmeci çok az sayıda olmuştur¹⁰.

Osmanlılar döneminde “Bulgar Madeni” ismi ile 1824 yılında işletmeye alınan maden, o dönemde Gümüşhane’den getirilip Madenköy’e yerleştirilen Rum madenciler

⁹ Türkiye Maden Mühendisleri Odası Birliği (TMMOB), *Cumhuriyet Dönemi ve Madencilüğümüz*, S. 56, Ankara 1999, s. 10.

¹⁰ Ergin Arıoğlu, Ali Osman Yılmaz ve Nadir Avşaroğlu, “Madencilik Tarihimiz”, *Maden Tetkik Arama Enstitüsü Dergisi*, S. 130, Ankara 2005, s. 3.

tarafından işletilmiştir. 1912 yılında Balkan savaşlarının çıkması nedeniyle, Bolkar kazasında çalışan madencilerin askere alınması üzerine maden işletmesi devlet tarafından durdurulmuştur¹¹. Cumhuriyet döneminde, madenlerin işletilmesi için birçok defa girişimde bulunulmuştur. 1925 – 1928 yıllarında maden üzerinde ayrıntılı çalışmalar yapılarak işletme tesisleri kurulması önerilen fabrika planları hazırlanmıştır¹². Bolkar kazası madenleri 1925 yılında İş Bankası ve Bülent Edip Servet Uhdeleri'ne ait bir Türk Anonim Şirketine verilmiştir. Şirket, madeni işletmediği için 1935 yılında imtiyazı feshedilmiştir. Bundan sonra Bolkar kazası madenleri üzerinde Maden Tetkik Arama Enstitüsünce yoğun araştırmalara başlanmıştır¹³.

1935 – 1938 senesinde Bolkar kazası 1. Bölgesinde önemli rezervler ortaya konmuş, bu rezervlerin üretilmesi için toplam uzunluğu 3.190 metre olan işletme galerileri açılmıştır. Bu yönde +1.930 kotundan 1.100 metre Maden Tetkik Arama Enstitüsü galerisi, +2105 metre kotundan 800 metre, 1 adet 120 metre, 1 adet 80 metrelik kuyularla bağlantı sağlanmış, gerekli ara katlar oluşturulmuştur. Ayrıca üretilecek cevherin +1.930 kotundan maden derede kurulacak tesislere taşınmak için 500 metre Dekovil hattı döşenmiştir. Bu hazırlıklardan sonra 1930 yılında Bolkar kazası 1. Sahası işletilmesi için Etibank'a devredilmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşının çıkması ile madenin işletilmesine başlanılamamıştır¹⁴. Etibank 1974 – 1975 yıllarında madende tekrar faaliyete geçmiş, eski ocaklar temizlemeye çalışılmış, üretime geçilmeden faaliyetler durdurulmuştur. 1998 yılında özelleştirme kapsamında Etibank sahayı Nahit Şişman'a satmıştır. Gümüştaş Madencilik ve Tic. A.Ş. atıl duran sahanın değerlendirilmesi için Nahit Şişman'dan Haziran 2007 yılında devralmış ve üretime geçilmesi için hemen hazırlık galerisini sürmüş, yurt içi ve yurt dışında gerekli metalürjik testleri tamamlamış ve tesis kurma aşamasına gelmiştir¹⁵.

1.3. Osmanlı Madencilik Rejimi

Tarihin her devrinde madenler ifa ettikleri çeşitli fonksiyonlar itibariyle toplumlar için büyük bir önem arz etmiştir. Madenlerin bu önemi onların toplumda duyulan tedavül ihtiyacını karşılamasından, yani ticari hayatta mübadele aracı olmasından veya gerek askeri

¹¹ Bu rakam Prof. Dr. Victor Nikit'in raporundan alıntıdır.

¹² View Kovenko, *Maden Mühendisliği ve Jeoloji*, Polonya 1940, s. 50-51.

¹³ Ünlü, a.g.t., s. 2-4.

¹⁴ Ahmet Kankal, *Türkmen'in Kaidesi Kastamonu (XV. – XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, Ankara 2004, s. 120.

¹⁵ Faruk Çoban, *H. 1288 (M. 1871) ve H. 1317 (M. 1899) Tarihli Kastamonu Vilayet Salnamelerinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2006, s. 441.

gerekse sivil birçok alanlarda değişik alet ve edevatın yapımında kullanılmalarından kaynaklanmıştır. Böyle olunca da, tarih boyunca bütün toplumlar madenlere ilgi duymuş ve bunun sonucunda da yaşadıkları bölgede mevcut olan maden yataklarını işletmeye çalışmışlar veya önceden çalışır durumdaki maden ocaklarının faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Madenlerin toplum hayatındaki yeri o derece önemliydi ki, değerli madenlere sahip olmayan veya sahip olduğu bu tür maden ocaklarını dışarıdan karşılamaya çalıştıkları bilinmektedir. Dolayısıyla tarihin her döneminde toplumlar arasında özellikle değerli olanları başta olmak üzere maden hareketleri söz konusu olmuştur¹⁶.

1.4. Osmanlı Devleti'nde Madencilik Ortaya Çıkışı ve Madenin Önemi

Gerek ülkemizde gerekse yurt dışında Osmanlı İktisat Tarihi'nin önemli bir parçasını teşkil eden madencilik sektörüne dayalı çalışmalar oldukça sınırlıdır. Son dönemlerde yapılan çalışmalar bir yana bırakılacak olursa, mevcut olanların madencilikle ilgili belge neşrine dayanmakta¹⁷ geri kalanlar ise Osmanlı Maden Hukuku alanında yoğunlaşmaktadır¹⁸. Hukukî alandaki çalışmalar, genellikle madenlerin işletilme esaslarını düzenleyen hukukî altyapıya açıklık kazandırmakla birlikte; madenlerin nitelikleri, madencilikte istihdam edilen reyanın statüsü, madenlerin bir bölgenin ekonomisi üzerindeki etkileri ile devletin askerî ve sosyo-ekonomik politikasını ne derece etkilediği gibi birtakım konulara açıklık getirmekten uzaktır. Hâlbuki bu alanda son yıllarda yapılan çalışmalar ivme kazanmış ve Osmanlı madencilikinin anlaşılmasına yönelik, oldukça nitelikli eserler ortaya çıkarılmıştır¹⁹. Fakat bu çalışmalar, birkaç maden veya maden bölgesi ile sınırlı olduğu için genelde Osmanlı madencilikinin anlaşılmasında yetersiz kalmaktadır²⁰. Bunun yanı sıra Osmanlı İktisat Tarihine yönelik bazı eserlerde, madencilikğe dair kısımlar olsa da Osmanlı madencilikinin tam olarak yansıtılmasına uzaktır²¹.

¹⁶ Fahrettin Tızlak, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu Madenleri", *Doğumunun 50. Yılı ve Hizmetinin 10. Yılında Prof. Dr. Bayram KODAMAN'a Armağan Özel Sayısı*, Isparta 1991, s. 291-293.

¹⁷ Ahmet Refik Altınay, *Osmanlılar Devrinde Türkiye Madenleri (967-1200)*, İstanbul 1989, s. 37; Abdürrahim Şerif Beygu, "Köprülüler Devrindeki Madenlerden Yapılan Top Güllelerinin Avrupa Seferi İçin Erzurum'dan Gönderilmesine Dair Üç Vesika", *Tarih Vesikaları*, C. II, S. 12, İstanbul 1943, s. 335-337; Talat Mümtaz Yaman, "Küre Bakır Madenine Dair Vesikalar", *Tarih Vesikaları*, C. IV, S. 10, İstanbul 1941, s. 266-282; Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden Hukuk ve İktisadiyatı Hakkında Vesikalar", *Tarih Vesikaları*, C. X, S. 12, İstanbul 1943, s. 275-283; Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden Hukuk ve İktisadiyatı Hakkında Vesikalar", C. XII, S. 10, s. 415-423.

¹⁸ Nicoara Beldiceanu, "Actes De Suleyman Le Legislatteur Concernant Les Mines De Srebrenica Et Sase", *Südoest Forschungen*, C. XXVI, Polonya 1967, s. 1-21.

¹⁹ Mehmet Bülent Varlık, "Osmanlı İmparatorluğunda Madenlerde Çalışma Koşulları Üzerine Bir Deneme/Derleme", *Ekonomik Yaklaşım*, C. II, İstanbul 1981, s. 191-210.

²⁰ Ünlü, a.g.t., s. 45.

²¹ Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul 1995, s. 145-169.

Madenlerin tarih boyunca bütün toplumlar için taşıdığı önem ve değer tabii olarak Osmanlı toplumu için de geçerli olmuştur. Öyle ki, değerli madenlerin üretildiği maden ocaklarının miktarı veya bu tür madenlerden elde edilen ürün miktarı ile Osmanlı Devleti'nin maddi gücü ile Osmanlı toplumunun refah düzeyi arasında bir paralelliğin var olduğu bilinmektedir. Nitekim Osmanlı Devleti'nde hemen her maden ocağının yanında bir darphanenin bulunduğu kaynaklarda belirtilmektedir²². Bu da söz konusu yerlerde bulunan darphanelerde devletin ihtiyacı olan paraların basıldığına açık bir göstergesidir²³.

Diğer yandan, madenler askeri açıdan da Osmanlı Devleti için büyük önem arz etmekteydi. Nitekim bakır, kurşun ve güherçile gibi madenlerin askeri araç gereç yapımı maksatlarına yönelik olarak kullanıldığı da bilinen bir gerçektir²⁴. Madenlerin veya biraz daha genel anlamıyla madencilik Osmanlı Devleti için taşıdığı önemi daha açık bir şekilde göstermesi açısından dikkati çeken bir husus vardır ki o da, taht değişiklikleri esnasında her yeni Osmanlı padişahının madenlerin bol üretim yapar durumda olmaları ve bunun içinde idareci zümrenin madencilere iyi davranmaları konusunda fermanlar yayınlanmasıdır²⁵.

Madenlerin Osmanlı Devleti için taşıdığı büyük önemden dolayı olmalıdır ki, daha kuruluş döneminden itibaren Osmanlı yönetimi yeni maden ocaklarının ele geçirilmesine veya işletilmesine özel önem vermiş ve gerekli titizliği göstermiştir. Bunda da önceliği devletin genişleyip büyümesine paralel olarak ilk önce Balkanlar'daki, daha sonra da Anadolu'daki madenler almıştır. Devletin sınırlarının genişlemesi ile birlikte daha birçok ocağı da ülke topraklarına katılmış ve zamanla sayıları yüze varan maden ocakları ile birlikte gelmiştir. Bu sektörün unsurları arasında sayıları binlerle ifade edilen maden işçileri ilk sırayı teşkil etmekteydi. Burada örnek olması açısından Kanuni Sultan Süleyman zamanında sadece Bilecik madeninde 6.000'e yakın maden işçisinin istihdam edilmiş olduğunu zikredebiliriz²⁶. Osmanlı madencilik sektörünün diğer unsurları arasında madenler için gerekli olan odun, kömür ve kütüğü kesip yakarak temin eden ve maden cevherlerinin işlendiği yerlere nakledenler de yer almaktadır. Bunlara üretilen madenleri gerekli yerlere taşıyanlarla, onları

²² Halil Sahillioğlu, "Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketlerinin Yeri", *Ortadoğu Teknik Üniversitesi Gelişme Dergisi Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar Özel Sayısı*, Ankara 1978, s. 4.

²³ Tızlak, a.g.m., s. 291.

²⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA.), Cevdet Darphane ve Meskûkât Kataloğu (CD. MK.), *Katalog No: 59*, BOA. CD. MK. *Katalog No: 95*; BOA. CD. MK. *Katalog No: 1280*; BOA. CD. MK. *Katalog No: 1753*; BOA. CD. MK. *Katalog No: 2462*; BOA. CD. MK. *Katalog No: 3151*.

²⁵ Keban ve Ergani madenleri hakkında böyle bir ferman kaydı için bkz. BOA. Mühimme Defteri (Müh. d.), *Defter No: 202: 240*. Bu konuda ayrıca bkz. Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Toplum Yaşantısı*, Ankara 1985, s. 311.

²⁶ Tızlak, a.g.m., s. 292.

piyasaya pazarlayanları ve madencilikle ilgili çeşitli zanaatlarla uğraşarak geçimini sağlayan grupları da ilave edebiliriz²⁷.

Osmanlı yönetimi yeni ele geçirdiği maden ocaklarının en iyi şekilde üretim yapar durumda olması için gerek idare ve gerekse işletme bazında gerekli olan bütün tedbirleri almış ve büyük özen göstermiştir. Bu konuda ilk göze çarpan husus devletin maden ocaklarına verdiği önemin bir göstergesi olarak da telakki edebileceğimiz maden mülkiyeti sistemidir²⁸.

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren, sistemli bir yayılma politikası sayesinde Anadolu ve Balkanlar'da kısa süre içerisinde büyük bir güç olarak sivrilmıştır. Özellikle Fatih Sultan Mehmed dönemi sonunda Anadolu ve Balkanlar'daki maden ocaklarının bulunduğu yöreler tümüyle sınırlara dâhil edilmiştir. Bu durum maden rezervlerinin bolluğuna, tür açısından da çeşitliliğe neden olmuştur. Devlet, eline geçen bu fırsatı çok iyi değerlendirerek, mali ve askeri açıdan kendi kendine yeterlilik politikasını sürdürmedeki kararlılığına yön vermede en önemli etkidir. Osmanlılar, madenlerin işletilmesinde göstermiş olduğu itinayı, bu sektörde istihdam edilen reyanın belirlenmesinde de göstermiş ve yükümlü oldukları hizmeti yerine getirebilmek için gerekli düzenlemeleri yaparak uygulamışlardır. Devletin uygulamış olduğu bu hassas politikayı, Balkanlar'ın fethinden sonra, özellikle XV. Yüzyıldan sonra maden ocaklarında üretimin aksamadan sürdürülmesi için periyodik biçimde yayınladığı özel maden kanunnamelerinde görebilmekteyiz.

Osmanlı Devletinin mali gelirlerini sağlayan vergi ve arazi sistemleri gibi muazzam ve muntazam varidat kaynaklarının yanında maden gelirleri de çok önemlidir. II. Murad zamanında gümüş madeni gelirleri padişahın önemli gelir kaynakları arasında idi²⁹. Kanuni Sultan Süleyman zamanında devlet bütçesinin % 5'lik bölümü sadece Gümüşhane madeninden sağlanmıştı³⁰. Altın ve gümüş madenlerinden elde edilen üretimin sikke ve akçe basımında kullanılması bu madenlere ayrı bir önem kazandırmıştır. Bakır, demir, kalay, kurşun gibi madenlerin sanayide bolca kullanılmasının yanında, top dökümü ve top yuvarlağının dökümünde kullanılması sebebiyle bu madenlerde devletin özel önemine haizdi.

²⁷ Daha fazla bilgi için bkz. Fahrettin Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban – Ergani Yöresinde Madencilik (1780 – 1850)*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi), Elazığ 1997, s. 1-7.

²⁸ Tızlak, a.g.m., s. 292-293.

²⁹ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XVIII, S. 2, Ankara 1980, s. 118.

³⁰ Sami Ağaoğlu, "XVII. ve XVIII. Asırda Osmanlı Devletinin Karaman Eyaletindeki İşletilen Madenleri", *Doktora Semineri*, Konya 1998, s. 1.

Şap, özellikle boya sanayisinde kullanılıyor, iplik boyamasında en önemli unsur olarak Avrupa'ya bolca ihraç ediliyordu³¹.

Osmanlı Devleti için işçi istihdamı açısından madenlerin önemi büyüktür. Anadolu'da Ergani, Keban, Gümüşhane, Bozkır, Bolkar, Bereketli, Küre kazaları vb. gibi madenlerin yanında oldukça küçük bir teşkilat olan Bilecik demir madeninde 1560 tarihinde 6.000'e yakın işçinin çalıştığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti sınırları içinde büyüklü küçüklü adedi yüzü geçen madenlerdeki insan istihdamı düşünülürse önemi anlaşılabilir. Bunun yanında madenlere odun, kömür, kütük taşıyan maden mıntıklarından işlenmiş maden veya cevher nakleden madencilerin yiyecek vesaire gibi zaruri ihtiyaçlarını tedarik eden civar halkını, maden muhafızları, yardımcıları ve sırayla madenlerde istihdam edilen Yörüklerin yanında çeşitli sipahiler de bu topluluğa dâhil edilirse nüfusa oranın epey büyük bir yekûn oluşturduğu görülür³². Osmanlı Devleti'nde bulunan hemen hemen her maden ocağının yanında birer darphane bulunmaktadır³³. Devlet-i Aliyye'de zamanla büyüklü küçüklü maden sayısı yüze yaklaşarak büyük bir sektör haline gelmiştir. Maden sanayi ordunun, devletin ve sanatkârın o zamanki ihtiyacını karşılamakla beraber, çeşitli harp silahları ve araçlarının Rusya, İngiltere ve İran'a ihraç edilerek ekonomiye katkısının yanında teknolojinin gelişimini sağlaması açısından da önemlidir³⁴.

Bütün bu sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti madencilige çok büyük önem vermiştir. Her padişahın madencilik konusu ile ilgili ve madencilğin önemini belirten hükümler yayınladıklarını biliyoruz. Hatta madenlerde ortaya çıkan hukuki ve cezai durumların maden istihsaline engel olması korkusuyla kadılarca değil de maden eminlerince görülüp karar verilip, uygulandığı bilinmektedir. Madenler konusunda çok titiz davranılmış, özellikle üretimin kesintisiz yapılması hususuna önem verilmiştir. Osmanlı Devleti elinde bulundurduğu ve yeni ele geçirdiği maden ocaklarının en iyi şekilde üretim yapması için gerek idari ve gerekse işletme bazında bütün tedbirleri yerli yerince almış, uygulanması içinde büyük özen göstermiştir³⁵.

1.5. Karaman Eyaleti

Karaman Eyaleti, ilk olarak I. Bayezid komutasındaki Osmanlı ordusunun, Alaâddin Ali Bey komutasındaki Karaman ordusunu 1397'de Akçay ovasında yenmesine müteakip

³¹ Ağaoğlu, a.g.m., s. 1.

³² Ağaoğlu, a.g.m., s. 1.

³³ Tızlak, a.g.t., s. 3-6.

³⁴ Ağaoğlu, a.g.m., s. 1-2.

³⁵ Tızlak, a.g.m., s. 291-293.

fethedilen Konya Sancağı merkez olmak üzere Ekim 1397'de kuruldu. Karamanoğulları'nın tutunmayı başardığı İçil bölgesi dışındaki Karaman Beyliği topraklarını kaplayan eyaletin ilk beylerbeyliğine Timurtaş Paşa tayin edildi. Eyalet beş yıl devam etti. Timur'un 28 Temmuz 1402'de Ankara Savaşı'nda I. Bayezid'i yenmesinin ardından Karaman Beyliği'ni yeniden ihya etmesi üzerine Karaman Eyaleti topraklarındaki Osmanlı hâkimiyeti ve eyalet sona erdi³⁶.

Karaman Eyaleti, Fatih Sultan Mehmed'in Karaman Seferi sırasında 1467'de fethedilen Konya merkez olmak üzere Karamanoğulları Beyliği topraklarının Osmanlı Devletine ilhakıyla aynı yıl yeniden kuruldu. Ancak, Karamanoğulları Beyliği'ne ait toprakların tamamen Osmanlı hâkimiyetine alınması süreci II. Bayezid devrinde tamamlanamadı. Bu nedenle Karaman Eyaletinin kurulduğu tarihi Şehabeddin Tekindağ 1474³⁷, Nejat Göyünç 1481³⁸, Halil İnalçık 1468-1512 arası³⁹, Mehmet Akif Erdoğan ise 1476⁴⁰ olarak kabul etmektedirler. "Karaman Vilayeti" ve "Yunan Memleketi" olarak da adlandırılan⁴¹ ve Osmanlı idari teşkilatında Rumeli, Anadolu ve Rum eyaletlerinden sonra kurulan dördüncü beylerbeylik olan Karaman Eyaleti, Karamanoğulları Beyliği'nin kapladığı coğrafi alana yayılıyordu⁴².

³⁶ Osmanlı – Karaman münasebetleri, Karaman bölgesindeki Osmanlı Fütuhâtı ve Karaman Eyaleti hakkında genel bilgi için bkz. Fahamettin Başar, "Karamanoğulları Beyliği", *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, C. VII, İstanbul 1994, s. 386-409; Nicoara Beldiceanu, İrene Beldiceanu, "Recherces Sur La Province De Qaraman Au XVI. Siecle", *Oriens*, C. XI, Leiden 1968, s. 300; Mehmet Akif Erdoğan, "Karaman Vilayetinin İdari Taksimatı", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, C. XII, İstanbul 1992, s. 15-18; Mehmet Akif Erdoğan, "Kanuni'nin İlk Yıllarında Karaman Vilayeti", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. VIII, S. 27, İzmir 1992, s. 20; Mustafa Tayyip Gökbilgin, "XVI. Asırda Karaman Eyaleti ve Larende (Karaman) Vakıf ve Müesseseleri", *Vakıflar Dergisi*, S. 8, İstanbul 1968, s. 35; Şikâri, *Karaman Oğulları Tarihi*, (Yay: Mesut Koman), Konya 1946, s. 150; Faruk Sümer, "Karamanoğulları", *İslam Ansiklopedisi_Dia*, C. XXIV, İstanbul 2006, s. 454-460; Selahattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, Ankara 1985, s. 40; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı*, İstanbul 1966, s. 45; Şehabeddin Tekindağ, "Karamanlılar", *İslam Ansiklopedisi_Dia*, C. V, İstanbul 2006, s. 318-328; Şehabeddin Tekindağ, "Son Osmanlı – Karaman Münasebetleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XIII, S. 17-18, İstanbul 1963, s. 170; Şerafettin Turan, "Fatih Mehmed – Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. III, S. 4-5, Ankara 1965, s. 15; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1969, s. 170; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri (937/1530)*, C. I, Ankara 1996, s. 96-100.

³⁷ Tekindağ, "Son Osmanlı – Karaman Münasebetleri", s. 7.

³⁸ Nejat Göyünç, "Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat'a Kadar)", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, C. VI, Ankara 1999, s. 77.

³⁹ Halil İnalçık, *The Ottoman Empire The Classical Age 1300-1600*, Londra 1997, s. 106.

⁴⁰ Erdoğan, "Kanuni'nin İlk Yıllarında Karaman Vilayeti", s. 426.

⁴¹ "Memleketi'l-Yunaniyye el-meşhur be-vilayet-i Karaman" 924/1518 tarihli Tapu Tahrir Defterleri, 63 Numaralı Mufassal Tahrir Defterinden; Mehmet Akif Erdoğan, *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522 – 1584)*, İstanbul 2006, s. 19.

⁴² Osmanlılar, Karaman Beyliği toprakları dışında ilhak ettikleri Karesi, Saruhan, Aydın ve Mentеше Beylikleri topraklarını da sınırlarını fazla değiştirmeden aynı adlarla muhafaza etmişlerdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan

Karaman Eyaleti, bazen vezir tayin edilen ikinci derecede eyaletlerdendi. Osmanlı belgelerinde “*Mir-i miran-ı Karaman*”, “*Karaman Muhafızı*”, “*Karaman Eyaleti Valisi*”, “*Eyalet-i Karaman’a Mutasarrıf*” şeklinde geçen Karaman beylerbeyinin görevleri arasında; bölgesinde “*umur-ı siyasette*” padişahın temsilcisi olmak, divanında çeşitli işleri karara bağlamak, İstanbul – Halep yolu üzerinde bulunan eyaletinin güvenliğini sağlamak, tımar sahiplerinin tayin ve terakkilerini yürütmek, hem tahıl hem de iş gücü deposu olması nedeniyle seferler için sık sık bu eyaletten istenen asker, tahıl, barut ve kürekçi taleplerini karşılamak bulunuyordu. Hazine defterdarı, tımar defterdarı, defter emini, defter kethüdası, çavuşlar kethüdası, çavuşlar emini, alaybeyi ve çeribaşından meydana gelen ve Osmanlı belgelerinde “*Divan-ı Karaman*” olarak geçen beylerbeyi divanında; eyaletin çeşitli meseleleri ve işleri, mahkeme tarafından görevlendirilmiş bir naibin de katıldığı oturularda adli zabıta olayları, toprak, miras, mülk anlaşmazlıkları, taşrada vuku bulan çeşitli olaylarla, beylerbeyinin kendi özel meseleleri görüşülür ve karara bağlanırdı.

Osmanlılar’ın, Karamanoğulları dönemindeki idari teşkilatı esas alınarak tesis ettikleri Karaman Eyaleti 1476’da, en geniş döneminde bugünkü Türkiye’nin Konya, Karaman, Kayseri, Nevşehir, Kırşehir, Niğde, Aksaray illeri ile İçel, Yozgat, Maraş illerini ve Antalya ilinin Alanya ilçesini kaplıyordu. Karaman Eyaleti, Tahrir Emini Muslihüddin ve Kâtip Kasım tarafından yapılan tahririne göre; Konya, Larende (Karaman), Seydişehir – Bozkır, Akşehir, Ilgın, Beyşehir, Ereğli, Niğde – Şücaeddin (Ulukışla) ve Andığı (Ortaköy), Ürgüp, Aksaray ve Koçhisar olmak üzere 11 vilayetle, Develi ve Karahisar nahiyelerinden oluşuyordu⁴³.

Karaman Eyaleti, Tahrir Emini Nasuhzade Haydar ve Kâtip Ali tarafından yapılan tahrire göre 1501 yılında; Konya, Belviran, Larende, Çemen-ili, Akşehir, Ilgın, Seydişehir, Beyşehir, Ereğli, Kayseri, Niğde, Andığı, Ürgüp, Aksaray, Koçhisar, Mut ve Gülnar olmak üzere 17 kazadan meydana geliyordu⁴⁴. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi’nde bulunan bir belgeye göre Karaman Eyaleti’ne 1513 yılında Konya, Larende, Akşehir, İshaklı, Belviran, Beyşehir, Ilgın, Seydişehir, Ermenek, Ereğli, Kayseri, Karahisar, Niğde, Aksaray, Koçhisar, Mut, Gülnar, Çemen-ili, Andığı, Ürgüp, Karataş, Eski-il, Turgut-ili, Aladağ ve Zengicek olmak üzere 25 kaza bağlıydı⁴⁵. Karaman Eyaleti, Tahrir Emini Karaman Defterdarı Mustafa

Şahin, “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Taşra Teşkilatının Özellikleri”, *XV. ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, İstanbul 1997, s. 236.

⁴³ Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivleri (TKGM. Arş.), *Belge No: 43*; BOA. Tapu Tahrir Defteri (TT. d.), *Defter No: 564*; İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, Konya 1997, s. 111; Feridun Nafiz Uzluk, *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958, s. 150.

⁴⁴ BOA. TT. d. *Defter No: 565*.

⁴⁵ BOA. TT. d. *Defter No: 929*.

b. Ahmed ve Kâtip Kadri b. Mehmed tarafından yapılan tahrir e göre 1584 yılında; Konya, Kayseri, Niğde, Kırşehir, Aksaray, Akşehir, Beyşehir sancaklarından meydana geliyordu⁴⁶. XVI. Yüzyılın tahrir defterlerinde köy olarak geçen birçok yerleşim yeri, mezra, yıkıntı ve viran haline geldi ve birçoğu da tamamen ortadan kalktı. Bölgenin önemli kısmında, bu olaylardan sonra XIX. Yüzyıla kadar bir daha tarlalar ekilemedi. XVI. Yüzyılın sonlarından XVII. Yüzyılın ortalarına kadar nüfusu büyük oranda düşen Karaman Eyaleti, XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda; Konya, Akşehir, Beyşehir, Niğde, Kayseri, Kırşehir ve Aksaray olmak üzere yedi sancaktır⁴⁷.

⁴⁶ BOA. TT. d. *Defter No*: 104: 113.

⁴⁷ BOA. Bab-ı Asafi Ruus (BAR.). *Kitab No*: 1560; BOA. BAR. *Kitab No*: 1572; Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. VI, İstanbul 1892, s. 375; Ayn-i Ali, *Kavanin-i Ali Osman*, İstanbul 1863, s. 63; Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C. I, İstanbul 1896, s. 197; Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, İstanbul 1732, s. 614; Moradjea D'Ohsson, *Tableau General De L'Empire Ottoman*, C. VII, Paris 1824, s. 182.

I. BÖLÜM

2. Osmanlı Devleti'nde Madenlerin İdari Taksimatı

2.1. Osmanlı Devleti'nde Maden Mülkiyeti

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan XIX. Yüzyılda Batılı müteşebbislere madencilik alanında imtiyazların verilmeye başlandığı döneme kadar madenler üzerinde her ne şekilde olursa olsun devletin mülkiyet hakkına sahip olduğu görülmektedir⁴⁸. Bunda çeşitli faktörler rol oynamış olduğu kanaatindeyiz. Bunlardan birincisinin madenlerin devlet için arz ettiği, hayati önem olduğunu söyleyebiliriz. İkincisi de Osmanlı Devleti'nde toprağın mülkiyet ve denetim hakkının genelde devlete ait olmasıdır.

Burada bahsedilen maden mülkiyeti sistemi, tabii olarak madenlerin mülkiyetinin tamamıyla devlete ait olmasını gerekli kılıyordu. Hatta öyle ki, XIX. Yüzyılın ikinci yarısına kadar bu sistemin gereği olarak Osmanlı Devleti'nde özel şahısların bir müteşebbis olarak maden işletmesinin mümkün olmadığı görülmektedir⁴⁹. Ancak bundan, arsasında veya metruk bir arazide maden bulan kişiler ayrı tutulmaktaydı. Söz konusu kişilerin buldukları madenleri, elde ettikleri ürünün yaklaşık 5/1 oranındaki kısmını devlete vermek şartıyla işletme hakları mevcuttu. Fakat yine de bu kişilerin buldukları madenleri eğer güçleri yetiyorsa işletmek için devletten izin almak durumundaydılar⁵⁰. Özel şahısların belirtilen yerlerde bulduklarının dışındakiler bir yana bırakılacak olursa Osmanlı Devleti'nde yeni maden ocaklarının araştırılması ve işletilmesi konusunda tamamıyla devlet yetkili idi⁵¹.

Klasik dönemde madenlerin arz ettiği hayati önem, toprağın devlet mülkiyetinde ve denetimine ait olması sebebiyle XIX. Yüzyılda Batılı müteşebbislere madencilik alanında imtiyazlar verilmeye başlandığı döneme kadar madenler üzerinde ne şekilde olursa olsun Osmanlı Devleti'nin mülkiyet hakkına sahip olduğu görülür⁵². Hâlbuki İslam hukukunda

⁴⁸ Hüseyin Nail Kubalı, "Eski Maden Mevzuatımız ve Maden Mülkiyeti", *Ebu'l-Ula Mardin'e Armağan*, İstanbul 1944, s. 795.

⁴⁹ Özkaya, a.g.e., s. 300.

⁵⁰ Tızlak, a.g.t., s. 9.

⁵¹ Tızlak, a.g.m., s. 293.

⁵² Tızlak, a.g.m., s. 293.

yeryüzüne yakın olmayan yatağında üretildikten sonra hemen kullanılmayan ve yeni bir işleme tabii tutulan madenler, gizli olarak kabul edilmiş ve bunların özel mülkiyete verilebileceği kabul edilmiştir⁵³. Osmanlı Devleti'nde arazi mülkiyetinin esasları maden bulunan veya işletilen arazilerde de aynıdır. 1858 tarihli arazi kanununda ve 1868 tarihli maden nizamnamesinde bu konu esasa bağlanmıştır;

- 1- **Arazii Memluke:** Bu araziler mülkiyet sahibi olan kimseye aittir. Diğer mallarda olduğu gibi irsen intikal eder. Bu çeşit arazilerde ortaya çıkan madenlerin 5/1'i beyt'ül mala aittir. Geri kalan kısmı arazi sahibine veya aralarında anlaşma sağlanıp, bulana aittir. Bu kaide madenin işletilmesi şartıyla caridir. Aksi halde karlı bir madenin atıl bir vaziyette sahibinin elinde bekletilmesi usul ve teamüle uygun değildir.
- 2- **Arazii Miriye:** Mülkiyeti devlete, tasarrufu reayaya bırakılmış olan arazilerdir. Bu çeşit arazilerde ortaya çıkan her türlü maden devlete aittir. Araziyi tasarruf edenlerin bunda hiçbir hakkı yoktur.
- 3- **Arazii Mevkûfe:** Bu da arazii mevkûfe-i sahiha, arazii mevkûfe-i gayri sahiha olmak üzere ikiye ayrılmış olup⁵⁴, arazii mevkûfe-i sahihanın mülkiyeti vakfa aittir⁵⁵. Bu arazide zuhur eden madenlerde vakfa ait olurlar. Yalnız 1868 tarihinden evvel bu nizamname tatbik edilmemiştir. Arazi mevkûfe-i gayri sahihanın mülkiyeti devlete yani miriye aittir. Burada ortaya çıkan madenlerin mülkiyeti de devlete aittir⁵⁶.
- 4- **Arazii Metruke:** Bu arazi, biri umumi halka, diğeri muayyen bir beldeye terkedilmiş olmak üzere iki nevidir⁵⁷ ve bu çeşit arazilerde çıkarılan madenlerin 5/1'i devlete geri kalanı işletene aittir⁵⁸.
- 5- **Arazii Mevat:** Hiçbir kimsenin tasarrufunda olmayan ve ahaliye terk edilmemiş bulunan ve bir kasabadan yarım saat uzak mesafede olan boş yerlerdir. Buradan çıkarılan madenler de arazii metrukede olduğu gibi 5/1'i devlete geri kalanı işletene aittir.

Eğer madenin bulunduğu arazinin sahibi bu madeni işletebilecek güce sahipse madenin 5/1'ini devlete vererek işletir. Fakat buradaki 5/1'lik rakam sabit değildir. Duruma göre oran değişir. Eğer madenin bulunduğu arazinin sahibi bu araziye işletecek güce sahip

⁵³ Bu konuda teferruatlı bilgi için bkz. Hamza Aktan, *İslam'da Madenlerin Hukuki Statüsü*, Erzurum 1986, s. 40-41.

⁵⁴ Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", s. 121.

⁵⁵ Ağaoğlu, a.g.m., s. 3.

⁵⁶ Ağaoğlu, a.g.m., s. 3.

⁵⁷ Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", s. 121.

⁵⁸ Ağaoğlu, a.g.m., s. 3.

değilse devlete eda ederek işletir ya da devlet mutasarrıfa işlettirir. Burada nazarı dikkate alınan şey mülkiyet hakkının tanınmasından ziyade servetin atıl yatmaması ve işletilmesidir. Sonuç olarak toprağın sahibinden mülkiyeti ayrılmamaktadır fakat üzerinde maden bulunan bir arazinin daimi ve müstakil bir mülkiyeti de yoktur⁵⁹. Bu durumda madenlerde devletçi bir zihniyetin ve devlet tekelinin hâkim olduğu görüşünün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Eğer bu kişilerin madeni işletmeye güçleri yetmezse bir başka kişiye yetkilerini devredebilirlerdi. Fakat bu durum Osmanlı Devleti topraklarında istisnai hatta yasaktır⁶⁰.

2.2. Yeni Madenler Bulma İşi ve Bunların Faaliyete Geçmesi

Osmanlı Devleti daha ilk teşekkül sıralarında, Anadolu'da ve Rumeli'de zapt edilen arazide birçok madenleri hali faaliyette bulmuştur. Bu hususta elimizde mevcut vesikalarda, Aşıkpaşazade Tarihinde, Tacü't Tevarih'de, Oruç Bey'de, Cami'üd-düvel'de, Naima Tarihinde ve Peçevi Tarihinde vesair kroniklerde, Evliya Çelebi hatta İbn-i Battuta seyahatnamelerinde birçok kayıtlara rastlanmaktadır. Osmanlı Devleti bu gibi madenlerin teşkilatında adet ve an'anelerinde uzun müddet hemen hemen hiçbir tadilat yapmamış, usta ve işçilerini eski haklarını ve mükellefiyetlerini tanıyarak aynen vazifelerinde bırakmış, ölçü, tartı ve nizamlarına dokunmamıştır (Bu hususta bariz bir misali ihtiva eden mühim bir vesika tarih vesikalari dergisinin 12. sayısından itibaren intişar etmeye başlamıştır). Böylece hal-i hazır faaliyette bulunanlardan başka yeni madenler bulma işinde devletin büyük gayret sarf ettiğini ve teşkilat kurduğunu görmekteyiz⁶¹. Bir kere hutman veya cevher arayıcı denen ve zamanımızın maden mühendisi mesabesindeki bu işlerden iyi anlayan kimseler maden bulunması ihtimali olan yerlere gönderilir ve bu bölgelerde araştırmalar yapar, bunun yanında maden müfettişleri de maden emînleri ile araştırmalar yapar veya yaptırırlardı. Bunlardan başka nakdi mükâfat verilmek veya mukteditse işletmeyi kendisine ihale etmek ve muayyen bir müddet resimden muaf tutmak gibi şekillerle memnun edildikleri için halktan bazı kimseler de şüpheli mahalleri haber verirler veya numuneler getirirlerdi⁶².

Bu şekilde yeni keşfedilen maden mıntıklarına hususi mübaşirler gönderilir 5 – 10 okka numunelik cevher aldırılarak yakın bir darphaneye veya İstanbul'a getirilir orada çeşni tutulur yani ham ve karışık cevhere nisbetle içindeki madenin yüzde nisbeti, maliyet fiyatı hesap edilir ve işletildiği takdirde miriye kar temin edeceği anlaşılırsa faaliyete geçirmek için teşebbüse girişilirdi. Fakat ekseriya zuhur ettiği haber verilen bir maden mıntıkası doğru ve

⁵⁹ Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", s. 120-121.

⁶⁰ Özkaya, a.g.e., s. 300.

⁶¹ Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", s. 121.

⁶² Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", s. 121.

etraflı bir fikir edinmek çok güç olmaktadır. Bu müşkülât bilhassa şu sebeplerden ileri geliyordu; bir kere maden işi en zor işlerden biridir. Hele cevher çok derinlerde olur, etrafı sarp, dağlık, düşman ve eşkıya taarruzuna maruz bir mıntıkada bulunursa bu zorluk daha ehemmiyetli bir hal alırdı. Bu işte, madenin zuhur ettiği mıntıkada bulunan her sınıf halk bazı takaliflerden muafiyet ve imtiyazlar bahşedilmek suretiyle çalışmaya mecbur tutulur ve böylece doğrudan doğruya veya dolayısıyla maden işlerinde çalışan kimselerin buldukları yerleri terk etmeleri men olunur ve ustalar, işçiler, amele vesair alakadarlar muvakkat bir zaman için dahi olsa yerlerine vekil koymadan işlerini bırakıp ayrılamazlardı. Daha kötüsü bu mükellefiyetler bir maden işçiliği aristokrasisinin mevcudiyeti sebebiyle babadan oğula intikal etmek suretiyle madenin faaliyette bulunduğu müddetçe, senelerce ve nesillerce devam edip giderdi⁶³.

Reayaya olduğu gibi, mahallin büyüklerine, askeri, mülki mansıplarda bulunanlara da maden mıntikasının dâhil ve haricinde asayiş ve nizamı tesis etmek, madencilerin maişet vesair ihtiyaçlarını ve madenin diğer levazimatını temin etmek ve muhafazasına mukayyet olmak gibi vazifeler tahmil edilirdi. İşte bu sebeplerle o mıntıkaya gönderilen ve maden ahvalini öğrenmeye memur kimseyi ya herhangi bir şekilde memnun etmek veya tehditle ikna ederek hakikatin hilafına malumat götürmesine çalışırlardı. Bütün bu mânialar bertaraf edilip madenin işletilmesine karar verildiğinde evvela madene yakın köylerden, lüzumuna göre bir veya birkaçı bazı tekliften affedilerek madene kömür, odun getirmek için tayin edilirdi. Madencilerin yiyecekleri vesair zaruri ihtiyaçlarının ne şekilde temin edileceği sağlanır ve işletme tarzının şekline göre de usta amele vesair icabeden kimseler temin edilerek işletmeye başlanırdı⁶⁴.

2.3. Osmanlı Maden Mülkiyeti Kanunları Üzerine Tespit

Osmanlı Devleti'nde bürokratik açıdan her konuda bir takım kanuni düzenlemelerin gerek şer'i ve gerekse örfi anlamda mevcut olduğu ve bütün devlet işlerinin bu çerçevede yürütülmüş olduğu bilinmektedir. Bu düzenlemelerde esas temellerden biri olan şer'i unsurların kaynağı ve kökeni bilinmektedir ki, İslam Hukuku bu konuda temel kaynağı oluşturmuştur. Ancak, örfi anlamlardaki düzenlemelerin kaynağının çeşitlilik arz ettiği de bilinen bir gerçektir. Bu çeşitlilikte yer alan unsurlardan başlıcası padişah emirleri veya bu emirler doğrultusunda yapılan bir takım düzenlemelerdi. Nitekim Osmanlı Devleti'nde, yeni karşılaşılan bir durum karşısında ortaya çıkan bir meseleye çözüm yolu bulmak için verilmiş

⁶³ Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", s. 122.

⁶⁴ Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", s. 122.

olan emirler, ferman niteliğinde olmak üzere ayrı bir kanun mahiyetini arz etmekte idi. Bu doğrultuda, belirli bir alanla ilgili olarak değişik zamanlarda verilmiş olan emir ve fermanların bir araya getirilmesi ile söz konusu alanla ilgili olarak hususi kanunların veya kanunnamelerin teşkil edilmiş olması ihtimal dâhilindedir⁶⁵ ki, Osmanlı Devleti'nde Divan-ı Hümayunun ve padişahların İslam Hukukunun kendilerine vermiş olduğu yasama yetkisi çerçevesinde bazı sahalarda kanunname adı altında önemli hukuki düzenlemeler yapmış oldukları da bilinmektedir⁶⁶. Bu düzenlemelerden payını alan veya bu türden düzenlemelerin yapıldığı sahalardan biri de madencilik sektörü idi. Yani bu alanda kendi kendine yönetimi sağlamak ve böylelikle de üretimde verimliliği arttırmak gayesiyle Osmanlı Devleti'nde değişik zamanlarda çeşitli defalar kanunnameler yayınlanmıştır. Bu çerçevede ilk olarak düzenlendiğini bildiğimiz kanunnameler, II. Bayezid zamanında "Kanunname-i ber muceb-i örf-i Osmani" adıyla yayınlanmış olan ve değişik alanları ilgilendiren kanun metinleri arasında yer almaktadır⁶⁷. Bu kanunnamelerde, Osmanlının fethetmiş olduğu yerlerde daha önceden tatbik edilmekte olan Sakson madencilik hukukundaki bilgiler, Osmanlı uygulaması ile birleştirilmiştir⁶⁸. Böylece bu uygulamalar ile Osmanlının kendine has madencilik hukukunun temelleri de atılmaya başlanmış oluyordu.

Yine, Osmanlı kanunname geleneğinde, resmi emirler gereğince oluşturulanların yanında, bazı hususi teşebbüsler sayesinde de birçok kanun metinlerinin meydana getirilmiş olduğu bilinmektedir. Bu türden kanunnameler, bazen resmi herhangi bir sıfatı olmayan kişilerce hakiki kanunların bir araya getirilmesi suretiyle meydana getirilmiştir⁶⁹. Osmanlı madenciliğinde de bu türden kanun metinlerine rastlanmaktadır. Bunlardan ilki 1525 tarihlidir ve Osmanlı Devleti'nin Balkan coğrafyasına sahip olduğu maden yatakları üzerine araştırmaları ile tanınan Robert Anhegger tarafından yayınlanmıştır⁷⁰. Bu tür kanunnamelerden ikincisi ise, Kanuni Sultan Süleyman tarafından eski Saksonya madencilik kanunlarının Osmanlı şartlarına çıkarılmıştır⁷¹. Ancak hemen belirtelim ki, burada sözünü

⁶⁵ Ömer Lütfi Barkan, *Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Zirai Esasları (Kanunlar I)*, İstanbul 1943, s. 20; İslam hukukunda ulu'l emre böyle bir yetkinin verilmiş olduğu hakkında bkz. Halil Cin, Ahmet Akgündüz, *Türk – İslam Hukuk Tarihi*, C. I, İstanbul 1990, s. 145.

⁶⁶ Cin, Akgündüz, a.g.e., s. 143.

⁶⁷ Halil İnalçık, Robert Anhegger, *Kanunname-i Sultani Ber-Muceb-i Örf-i Osmani II. Mehmed ve II. Bayezid Devrine Ait Yasakname ve Kanunnameler*, Ankara 1956, s. 46.

⁶⁸ Rhoads Murphey, "Ma'adin: Mineral Exploitation in The Ottoman Empire", *The Encyclopaedia Of Islam*, C. V, Leiden 1986, s. 974.

⁶⁹ Barkan, a.g.e., s. 22.

⁷⁰ Robert Anhegger, *Nachtrag*, C. I, New York – Zürich 1945, s. 237.

⁷¹ Anhegger, a.g.e., s. 239. Saksonya madencilik kanunlarından yapılan ufak tefek değişiklikler ile meydana getirilen bu kanun metni için bkz. Fehim Spaho, "Turski Rudorski Zakoni", *Glasnik*, C. XXV, Sarajevo 1913, s.

ettiğimiz kanun metni ile 1525 tarihli metin arasında büyük benzerlik mevcuttur. Böyle olunca, 1525 tarihli metnin 1536 tarihinde hazırlanmış olan metin için temel teşkil etmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Yukarıda bahsettiğimiz türden hazırlanmış olan Osmanlı kanun kitaplarında yer alan bir diğer madencilik kanunu da, XVIII. Yüzyıl sonlarına aittir ve Hezarfen Hüseyin'in "Telhisü'l-Beyan Fi Kavanin-i Al-i Osman" isimli eserinde "Der Beyan-ı Ma'adin ve Memlaha ve Kavanin-i Mahsusa" isimleriyle yer almaktadır⁷². Aynı şekilde 1571 tarihli ve bir Osmanlı kadısının bu alanla ilgili olarak vermiş olduğu hükümlerden ibaret olan bir başka maden kanunu da⁷³ bu türden kanunlara ilave edebiliriz. Böyle olunca sonuçta şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır: Bilindiği üzere Tanzimat öncesi Osmanlı kanunnameleri konusunda çeşitli sebeplerden dolayı perakende vesikalara veya genelde birbirini tutmayan el yazmalarına başvurma ihtiyacı vardır⁷⁴. Bu durumu biz maden kanunlarında da görüyoruz. Çünkü gerçekten de yukarıda sözü edilen 1525 ve 1536 tarihli maden kanunları arasındaki büyük oranlardaki benzerlik bir yana bırakılacak olursa, madencilik alanındaki kanun metinleri arasında birbirini tutma hususunun veya benzerliğin olmadığı görülmektedir.

Ancak, Osmanlı döneminde kronolojik olarak ortaya çıkmış veya çıkarılmış olduğunu gördüğümüz bu maden kanunlarının bu devletin hüküm sürdüğü süreç içerisinde büyük ölçüde uygulamada kalmış olduğunu düşünüyoruz. Nitekim Osmanlı madenciliğindeki kaide ve hükümlerin bazen şer'i bazen örfi adetler ve bazen de sadece mirinin menfaatleri göz önünde bulundurularak zaman zaman ufak tefek değişikliklere uğramasına rağmen 1868 yılına kadar uygulamada kalmış olduğu da bilinmektedir. Yani başka bir deyişle klasik Osmanlı madencilik hukuku, bu tarihe kadar devam etmiştir⁷⁵.

2.4. Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukunun Tekâmülü

Daha önce de belirttiğimiz gibi Osmanlı Devleti'nde madenlere verilen önem üzerine hemen hemen her padişahın emirleri ve madenler hakkında karşılaşılan yeni meseleler ve durumlar karşısında yayınlanan hükümler münferit birer kanun durumunda idi. Çeşitli zamanlarda verilen bu münferit emirler, hükümler, fermanlar yavaş yavaş bir araya getirilmesiyle belirli sahalara ait kanunlar ortaya çıktı. Daha sonra söz konusu kanunların bir

133-194. Spaho'nun bu çalışmasının önemini açıklayan bir başka çalışma için bkz. Abdülkadir İnan, "Yugoslavya'dan Türkiyat Haberleri", *Türkiyat Mecmuası*, C. II, İstanbul 1928, s. 627-628.

⁷² Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-Beyan Fi Kavanin Al-i Osman*, (Haz: Sevim İlgürel), Ankara 1998, s. 240.

⁷³ Kanun için bkz. Anhegger, a.g.e., s. 274-277.

⁷⁴ Hıfız Veldet, "Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s. 155.

⁷⁵ Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", s. 119.

araya toplanmasıyla genel bir maden kanunnamesi oluşmuştur⁷⁶. Özellikle stratejik öneme haiz madenler başta olmak üzere madencilik sektörünün kendi kendini yönetmesi ve üretimde verimliliği arttırmak gayesiyle çeşitli maden kanunnameleri yayınlanmıştır. Böylece bir sistem oluşturulup denetim mekanizmaları sağlanarak belirli esaslar dâhilinde üretimin devamı sağlanmıştır⁷⁷.

Bu kanunnamelerden bazıları şunlardır: II. Bayezid ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında fethedilen ülkelerde mevcut madenlerin fethedilmeden önce tabii oldukları Saksonya maden kanunlarının Osmanlı şartlarına göre yeniden gözden geçirilerek uygulamaya devam edilmesi konusunda emirler verilmiştir. 1525 tarihli maden kanunnameleri Rumeli madenleri ile ilgilidir. Bir hüküm defterinden alınan bu kanun 5 sayfa 21 paragraftır. 1536 tarihli maden kanunnamesi Kanuni Sultan Süleyman'ın Saksonya maden kanunlarının Osmanlı şartlarına göre uyarlanarak hazırlanması emri sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca Fatih Sultan Mehmed ve oğlu II. Bayezid dönemine ait olan yasakname ve kanunları ihtiva eden "Kanunname-i ber muceb-i örf-i Osmani"de de maden ocakları ilgili emir ve kanunlar vardır. XVII. Yüzyılın sonlarında Hüseyin Hezarfen Efendi tarafından kaleme alınan "Telhisü'l-Beyan Fi Kavanin-i Al-i Osman" isimli⁷⁸ eserin "Der Beyan-ı Ma'adin ve Memlaha ve Kavanin-i Mahsusa" diye başlayan bölümü konumuz olan III. Selim devri maden hukuku ile ilgilidir⁷⁹. Kanunnamelerin genel konuyla alakalı olması da bize göstermektedir ki Osmanlı Devleti'nde her maden için ayrı ayrı kanunname hazırlanmamıştır. Genel uygulama "Kanun-i Kadim" üzerine yapılmıştır. Osmanlı Devleti Tanzimat'a gelinceye kadar, madenlerin yönetim ve işletme tarzlarını mevcut uygulamaları da göz önünde tutarak yukarıda da bahsettiğimiz gibi kanunnamelerle tesbit etmiştir⁸⁰. III. Selim devrinde maden işçilerinden vergi alınmazdı. Çok büyük yetkiye sahip olan vali ve kadılar bile madenlere müdahale edemezdi. Günlük üretimin düşmemesi için maden ocaklarında çıkan herhangi bir olay mahkemede değil, olay yerinde görülürdü⁸¹. Ceza ve kararları maden eminleri verirdi⁸².

⁷⁶ Barkan, a.g.e., s. 20.

⁷⁷ Bu konuda teferruatlı bilgi için bkz. Tızlak, a.g.t., s. 10.

⁷⁸ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çev: Coşkun Üçok), Ankara 1992, s. 253-254.

⁷⁹ Anhegger, a.g.e., s. 382-385.

⁸⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VI, Ankara 1983, s. 246.

⁸¹ Necdet Sevinç, *Osmanlılarda Sosyo – Ekonomik Yapı I*, İstanbul 1978, s. 137.

⁸² Ağaoğlu, a.g.m., s. 4-6.

2.5. Madenlerin Hukuki Statüsü

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nin resmi mezhebinin Hanefi mezhebi olması nedeniyle, diğer bütün kurumlarında olduğu gibi maden mülkiyeti hususunda da bu mezhebe uygun hükümler söz konusudur. Ancak toprak sisteminde zamanla meydana gelen değişiklikler, temelde olmasa da detayda Osmanlı maden hukukunu farklılaştırmıştır. Osmanlı toprak sistemi bölgeler arasında da farklılık gösterebilmekteydi. Bu nedenle, Osmanlı hukukunda madenler konusu toprak sistemi içerisinde değerlendirilmelidir. Şer'i hukuka göre araziler mülki, miri, metruk, mevad ve mevkuf arazi şeklinde tasnif edilerek konumları belirginleştirilmiştir. Bunun için madenler farklı bölgeler ve arazilerde bulunduğundan, arazilerin hukukî konumlarına göre mülkî tespiti önem kazanmıştır. Devletin toprak üzerinde yüksek mülkiyet ve murakabe hakkına sahip olmasıyla, toprak devletin malı sayılmakta, böylelikle de madenlerin mülkiyeti esas olarak devlete ait olmaktadır⁸³.

Bu şekilde maden bölgelerinin büyük bir kısmının devletin kontrolü altında bulunması, Osmanlı Devleti'nin madenlerin denetim ve işletme esaslarını, kanunnamelerle tespit etmesini zorunlu kılmıştı. Maden işletme usullerinin tespitinde, madenlerin Osmanlı öncesi işleyişinde mevcut olan eski nizamların korunduğu, hatta şer'i hukuka aykırı olmayan örf ve adetlerin yürürlükte bırakılmasının uygun görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu durumun en güzel örnekleri Balkanlar ve Anadolu'da fethedilen maden yörelerine ait eski nizamnameler, yeni uyarlanan kanunnamelerde hemen hemen aynen kalırken, diğer maden ocakları için hazırlanan kanunlara birer örnek teşkil etmiştir⁸⁴. Çoğunluğu Fatih Sultan Mehmed döneminde yayınlanan maden kanunnameleri, ocaklarda çalışanların sosyal yaşantılarını, yükümlülüklerini, devletle ilişkilerini, maden cevherinin çıkarılma, ayrıştırılma, vezn olunup çeşitli kurumlara gönderilmesine kadar ki tüm aşamalara değinen hükümleri içermektedir. Kanunnamelere göre yine madenci reayasına yönelik birtakım iktisadî muafiyetler tanımış ve onları direkt atamış olduğu emin vasıtasıyla idare etmiştir. Kanun gereği bu gruplara askeri ve sivil idarecilerin müdahale etmesine imkân tanımamıştır⁸⁵. Yine devlet, madencilerin görevlerini irsen varislerine aktarmalarına hoşgörülle yaklaşarak süreklilik tanımıştır. Maden kanunnamelerinin büyük çoğunluğu, ocakların açılması, cevherin çıkarılması ve ayrıştırma işlemleri ile vezn ve taksim konularına yöneliktir. Ayrıca ocaklar arası sınırların belirlenmesi

⁸³ Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", s. 120-121; Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri**, C. I, İstanbul 1990, s. 157-158.

⁸⁴ Ünlü, a.g.t., s. 47.

⁸⁵ Örneğin, Kratova maden yasaknamesinin 3. hükmünde bu durum net olarak açıklanmıştır: "Ve madenler ve yamaklarına amillerimden kimseye karışmaya, karışanı kulum seğidüp hakkından gele". Ünlü, a.g.t., s. 47.

de kanunnamelere yansımıştır⁸⁶. Tespitlere göre, Osmanlı maden kanunnamelerinin özünü Sakson madencilik kanunları teşkil etmektedir. XVIII. Yüzyıl sonrası Orta Almanya'dan Sırbistan ve Bosna'ya göç eden madenci Saksonlar, mevcut ocakları ıslah ederek teknik ve hukukî açıdan Almanya ve Bohemya modeline göre uyarladılar. Bu nedenle, Osmanlı kanunnamelerinde geçen teknik ve hukuki terimlerin birçoğu Almanca kaynaklı olup, Sırpça – Hırvatça gibi yerel diller vasıtasıyla Osmanlı'ya aktarılmıştır⁸⁷.

2.6. Maden Ocaklarının Korunması

Osmanlı Devleti, tıpkı devletin hayat damarlarından biri olarak nitelenen kurumlarında olduğu gibi madenlere de büyük önem vermiş, maden üretiminde olduğu kadar madenlerin muhafazasında da hassas davranmıştır. III. Selim devrinde askerî ve malî açıdan madenlere bağımlı olan devlet, bu sektörde çalışanların güvenliğinin sağlanmasının, üretimin geleceğini etkileyeceğinden ötürü oldukça dikkatli olmuştur. Çünkü genellikle anayollardan uzak dağlık ve ormanlık gibi ıssız arazilerde bulunan maden ocaklarının rahatça saldırıya uğrama tehlikesinin varlığı, takviye önlemlerin alınmasını gerekli kılıyordu. Madenlerdeki olağanüstü durumlar karşısında devletin almış olduğu tedbirlere yönelik sayısız vesika mevcuttur. Bu vesikalar, ocakların ve çalışanlarının karşı karşıya kaldığı olumsuzluklar ve bunların doğurmuş olduğu sonuçlarla ve devletin ortaya çıkan sorunları giderme çabalarına yöneliktir.

Devlet böyle bir olumsuzluğu yaşamamak için maden ocaklarına muhafızlar atamış, ayrıca bunların yetersiz kalmaları durumunda derbentçiler, martoloslar⁸⁸, yayalar⁸⁹, Yörükler⁹⁰ gibi ordunun geri hizmetlerine bakan grupları da memur etmiştir. Özellikle Balkanlar'da, madenlerin sık sık dağlı eşkıyasının baskınına uğraması sonucunda martoloslar düzenli biçimde görevlendirilmişlerdir⁹¹. Anadolu'da ise durum Balkanlar'dan farklı değildi. Özellikle XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda ülke içinde yaşanan çalkantılı dönemlerde, ocaklar saldırıların ana hedeflerinden biri durumuna gelmiştir. Bu durum madenlerde ağır hasarları beraberinde getirerek, üretimin belirli bir süre durmasına, çalışanların yağmalanmasına hatta katledilmelerine veya dağılmalarına da yol açmaktaydı. Küre⁹², Bozkır, Bereketli⁹³,

⁸⁶ Beldiceanu, a.g.m., s. 7-14.

⁸⁷ Ünlü, a.g.t., s. 47.

⁸⁸ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı*, İstanbul 1990, s. 88.

⁸⁹ ÜNLÜ, a.g.t., s. 48.

⁹⁰ BOA. Ma'adin Defterleri (MD.), *Defter No: 19, Hüküm No: 688*.

⁹¹ BOA. Cevdet-Darphane (CD.), *Belge No: 1135*.

⁹² 1603 tarihinde Küre-i Nühas Madeni Celali eşkıyasının saldırısına uğraması sonucu maden ocakları harap ve tüm lağımaları su ile dolmuş olduğundan dolayı, cevher çıkarılamaz duruma gelmiştir. Hükümet yaptırdığı araştırma sonucu ocakların tamirati için oldukça yüksek bir meblağ gerektiğini belirlemiş, ayrıca merkezden onarım için 4 usta ve 8 lağımıcı göndermiştir. BOA. İbnü'l-Emin, *Ma'adin Tasnifi* (MT.), *Belge No: 98*.

Gümüşhane ve Espiye madenleri bu tür olumsuzlukların yaşandığı ocakların başında gelmekteydi. Bu nedenle maden idarecileri merkeze gönderdikleri arzlarda, manzaranın ciddiyetini yansıtmaya özen göstermekteydiler.

Özellikle, XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda konargöçerlerin madenlere karşı artan saldırıları sonucu, devletin ekonomik açıdan büyük maddi zararlara uğradığı anlaşılmaktadır. Örneğin, Maraş civarındaki Elbistan bakır madeni Türkmen ve Kürt göçerlerin saldırısına hedef olurken⁹⁴, Espiye madenleri de Doğu Karadeniz Dağlarında meskûn ve “...öteden berü fesad ve şekavet ile maruf...” olarak nitelenen Çepni eşkiyasının baskı ve yağmasıyla karşılaşmaktaydı⁹⁵. Hareketli bir yaşam tarzına alışkın olan bu grupların saldırıları uzun süre devam etmiş⁹⁶, yakalananlar da devlet tarafından sürgüne tabi tutularak⁹⁷, madenlerin sıhhatli biçimde işletilmesine zemin hazırlanmıştır.

2.7. Maden Nizamnamelerinin Uygulanması

2.7.1. Maden Arama Ruhsatları

Maden arama ruhsatları, mültezim adaylarının bir yerde maden bulunup bulunmadığını tespit etmek için belli bir süre zarfında keşif kazıları yapmalarına izin verildiğini gösteren belgelerdi. Taharri Ruhsatı olarak adlandırılan bu belgeler maden imtiyazı alabilmenin ilk adımını oluşturuyordu. Maden arama ruhsatı, imtiyaz fermanı verilmesi sırasında belgeyi alana öncelik sağladığı gibi ruhsat süresi içinde madenin işletilmesine de imkân veriyordu⁹⁸. Ruhsatların hazırlanması ile ilgili idari ve teknik işlemlerin yürütülmesi vilayetlere bırakılmıştı⁹⁹. Bu nedenle her maden için gereken prosedür tamamlandıktan sonra arama ruhsatının bir sureti İstanbul’a gönderilirdi. Vilayetlerden gelen bu belgeler maden idaresinde tutulan ruhsatname defterine kaydedilirdi¹⁰⁰. Fakat bazı hallerde maden idaresinden de arama ruhsatı verilmesi karışıklığa yol açabiliyordu. Nitekim Hüdavendigâr Vilayetinde bulunmuş olan linyit için Sarkiz Efendiye maden idaresinden, Mişel Nomoni’ye ise vilayetten ruhsat verilmişti. Karşılıklı itirazlar üzerine Şura-i Devlet, mevzuatta idarenin ruhsat

⁹³ BOA. CD. *Belge No*: 1379.

⁹⁴ Altınay, a.g.e., s. 37.

⁹⁵ Altınay, a.g.e., s. 32.

⁹⁶ Altınay, a.g.e., s. 34.

⁹⁷ Örneğin, 1778’de Bozkır Madenine saldıran Bozkır Şeyhi ve oğulları yakalanarak Kıbrıs adasına sürgün edilmiştir. BOA. CD. *Belge No*: 2890.

⁹⁸ Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi*, Ankara 1982, s. 128.

⁹⁹ Karaman ve kazalarında bulunan madenler, maden nizamnamelerine tabi olmakla birlikte ruhsat işlemleri Zaptiye Müşiriyetince yapılmakta idi. BOA. Ticaret Ziraat Orman Ma’adin Nezaretleri Defterleri (MND.); Temettuat Defterleri (TD.), *Defter No*: 1559, s. 13, 16, 30, 52.

¹⁰⁰ Maden arama ruhsatlarına ait örnekler için bkz. BOA. TD. *Defter No*: 1559, s. 6, 24, 27, 32.

verebileceğine dair bir hükmün bulunmadığına dikkat çekerek bir takım işler için özel makamlar tayin edildiği halde diğer dairelerin o işin farklı yönleriyle ilgileri olsa bile müdahaleye yetkilerinin olmadığına karar verirdi¹⁰¹. Bu konudaki karışıklığa vilayetlerin ruhsat vermeden önce idareyi bilgilendirmeleriyle son verilebiliyordu¹⁰².

III. Selim devrinde maden arama ruhsatlarında maden bölgesi bağlı olunan vilayetten başlayarak en yakın köye varıncaya kadar belirtilmiştir. Daha sonra izni isteyen şahsın ismi, tabiiyeti, mesleği ikamet ettiği yer yazılır ve doğabilecek zararın karşılanabilmesi için güvenilir bir kefil kaydedilirdi. Aynı arazi sınırlarında farklı cins maden için yeniden arama ruhsatı alınması gerekiyordu. Başka bir ifade ile alınan bir ruhsat sadece belgede adı geçen madeni aramaya yetki veriyordu¹⁰³. Arama ruhsatlarının süresi bir yıldır. Mültezimin yazılı talebi halinde önce altı ay, 1887 Maden Nizamnamesi ile bir yıllık ek süre verilebiliyordu. Talebin uygun görülmemesi halinde ise mültezimin maden üzerinde hiçbir hakkı kalmıyordu. Nizamnameler gereğince ruhsatların alındığı tarihten itibaren altı ay içinde arama çalışmalarının başlaması gerekiyordu. Bu konudaki kontrol vilayet maden mühendisleri ve diğer mülki görevliler tarafından yapılır ve maden idaresine bildirilirdi¹⁰⁴. Hafriyata başlamayan veya üretimde devamlılık göstermeyenlerin mazeretleri kabul edilmezse ruhsat iptal edilirdi. Ruhsatlar vilayet idare meclislerinin kararı ve ilgili valinin izni olmadıkça devredilemez veya satılamazdı. Devletin resmen onaylamadığı ortaklıklar da tanınmazdı¹⁰⁵.

Mültezimler keşif kazıları sırasında çıkardıkları cevherin bir miktarını saflık derecesinin anlaşılması için maden idaresine göndermek mecburiyetindeydiler. Ağızları vilayet maden mühendisi tarafından mühürlenmiş torbalara konulan numuneler posta aracılığı ile idareye nakledilirdi. Torbaların üzerine gönderenin kimliği, gönderilen yer ve madenin ismi yazılırdı¹⁰⁶. Bu safhadaki kazıların asıl amacı damarın durumunu, yönünü ve büyüklüğünü belirlemektir. Dolayısıyla gelişmelerle ilgili olarak mültezimler tarafından tanzim edilen bir rapor, maden bölgesini gösteren 1/5.000 ölçekli bir harita ile birlikte önce vilayete oradan da İstanbul'a iletilirdi. Haritaların bir nüshası seraskerliğe verilerek imtiyaz fermanı çıkmadan önce maden bölgesinin askeri açıdan bir sakınca yaratıp yaratmadığı

¹⁰¹ BOA. Ayniyat Defterleri (AYD.), *Defter No: 1112*, s. 28.

¹⁰² Takvim-i Vekayi, *Belge No: 1962*.

¹⁰³ BOA. Meclis-i Tanzimat Defterleri (MTD.), *Defter No: 5*, s. 8.

¹⁰⁴ **Orman ve Ma'adin Mecmuası**, S. 17, 2. Sene, s. 615-616.

¹⁰⁵ BOA. MTD. *Defter No: 5*, s. 9; BOA. TD. *Defter No: 1465: 88*.

¹⁰⁶ BOA. Yıldız Perakende Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği (Y. PRK. TKM.), *Belge No: 10: 40; Orman ve Ma'adin Mecmuası*, S. 33, 3. Sene, s. 1136-1137.

araştırılırdı¹⁰⁷. İki nüsha olarak hazırlanan maden arama ruhsatlarından biri mültezimin imzalamasından sonra vilayete teslim edilirdi. Diğer nüsha ise vilayet tarafından tasdik edilip mültezime verilirdi¹⁰⁸. Maden arama ruhsatlarının uygulamaya girmesiyle bu konuda yaşanan belirsizlikler kısa zamanda ortadan kalktığı gibi çizilen yasal çerçeve devleti mültezimlere karşı daha güçlü hale getiriyorlardı. Devlet artık ruhsatta yer alan hükümlere dayanarak yükümlülüklerini yerine getirmeyenlerin izinlerini kolaylıkla feshedebiliyordu. Nitekim Kastamonu ve Bolu’da bakır ve çinko için alınan ruhsatların numune gönderilmediği gerekçesiyle¹⁰⁹, 1886’da Dedeğaç Sancağı Sofulu Kazasında bulunan ve Mıgırđyan Kumpanyasına verilen bakır, kurşun ve antimuan madenleri arama izinleri de belirlenen sürede faaliyete geçirilmemesinden dolayı iptal edilmiştir¹¹⁰.

2.7.2. Maden Mukavelenameleri

Keşif ve araştırma çalışmaları sonunda bir madenin işletmeye değer ve verimli olduğu anlaşılırsa mültezim adayları imtiyaz için gereken hukuki işlemlere başlardı. Bunun için önce imtiyaz isteklerini belirten dilekçelerini maden idaresine iletirlerdi. Burada madenin genel işletme şartları belirlenir, devlet ile mültezimler arasında karşılıklı yükümlülükleri belirten bir mukavelename müsveddesi hazırlanır ve bu belgeler Şura-i Devlet’e havale edilirdi. Tanzimat Dairesi’nde müzakere olunan müsveddelerde maden mevzuatına ve kamu yararına aykırı bir husus saptanırsa gerekçeleri belirtilerek gerekli değişiklikler yapılırdı. Temize çekilen mukavele son halini alırdı¹¹¹.

Maden Nizamnamelerindeki esaslara uygun olarak hazırlanan mukavelenameler taraflar arasında yapılmış resmi bir sözleşme niteliğindedir. Bu belgelerde maden arazisi vilayet, sancak, kaza itibarıyla belirtilirdi. Ardından imtiyaz talebinde bulunan kişilerin veya şirketlerin isimleri tabiiyetleri, unvanları, madenin cinsi ve imtiyaz süresi belirtilirdi. Maden arazisi, ileriki tarihlerde yaşanabilecek bir ihtilafa meydan vermemek için dört ana yön üzerinden dere, tepe, değirmen ve mezarlık gibi özel coğrafi noktaların zikredilmesiyle netleştirilmeye çalışılırdı. Mukavele hükümlerine göre maden arazisinde hafriyat işleri haricindeki tüm kullanımlar için arazi sahibinin rızasının alınması gerekiyordu. Çünkü arazi

¹⁰⁷ BOA. MTD. *Defter No*: 5, s. 9.

¹⁰⁸ BOA. MTD. *Defter No*: 5, s. 10. XX. Yüzyılın başlarından itibaren mültezimlerde kalan nüshalara 100 kuruş değerinde muhacir pulu yapıştırılması zorunluluğu getirildi. Hatta pulların yapıştırıldığını kontrol etmek için ruhsatın arkasına bir ibarenin yazılması uygun görüldü. BOA. TD. *Defter No*: 412.

¹⁰⁹ BOA. TD. *Defter No*: 540: 36.

¹¹⁰ BOA. TD. *Defter No*: 592: 77.

¹¹¹ BOA. İrade Şura-i Devlet (İ. ŞD.), *Belge No*: 1065 Lef 1 (1 Eylül 1872); BOA. İ. ŞD. *Belge No*: 1171 Lef 3 (21 Ocak 1873).

sahiplerinin maden bölgesinde kalan, ancak aktif olarak maden imalatı yapılmayan yerleri eskiden olduğu gibi kullanmaya hakları vardı. Ayrıca madenin cinsine ve verimine göre belirlenen vergiler de mukavelenamede belirtilirdi¹¹².

2.7.3. Maden Şartnameleri

İmtiyaz fermanına zeyl olarak hazırlanan ve teknik bir belge olan şartnameler tıpkı mukavelenameler gibi önce müsvedde olarak kaleme alınır ve Şura-i Devlet'te muhteva yönünden kontrol edilirdi. Şartnamelere göre mültezimler maden bölgesini ayrıntılarıyla gösteren ve masrafı kendilerine ait olan 1/5000 ölçeğinde üç nüsha harita yaptırılırdı. Haritaların istenilen özelliklerde olduğu anlaşılırsa bir nüshası maden idaresi'nde alıkonulur, ikinci nüsha vilayete gönderilir üçüncüsü mültezime verilirdi. İmtiyaz fermanının verilmesinden sonraki altı ay içinde vilayette gönderilen haritada belirtilen hudutların arazide tespiti yapılır ve sınır noktalarına maden mühendisi ve mülki idarecilerin gözetiminde özel işaretler konurdu. Bu işlemler için yapılan tüm masraflar mültezimlerce karşılanırdı¹¹³.

Madenin civarında bulunan binaların altında kazı yapmak gerekirse doğacak zararın tazmini için mültezimler kefalete bağlanırdı. Halkın güvenliğini tehdit eden bir durumla karşılaşılsa devletin kazıyı durdurma yetkisi vardı¹¹⁴. Yine aynı çerçevede maden hafriyatının suyollarına, bentlere, kara ve demir yollarına 75 – 150 metre uzaklıkta olması gerekiyordu. Bu mesafenin daha az olması halinde maden idaresi'nden gelecek teknik rapora göre hareket edilirdi. Şartnamelere göre imtiyaz fermanı verildikten sonra maden sahasından kara ve demiryolu geçirilmesi gerekirse mültezimlerin tazminat talep etmeye veya dava açmaya hakları yoktu. Yolların sadece ana yataklar üzerinden geçmesi halinde takdir edilen tazminatın mültezimlere ödeneceği taahhüt ediliyordu¹¹⁵.

Mültezimler maden üretimini gösteren iki ayrı defter tutmakla mükelleftiler. Birincisi her üç ayda bir, diğeri ise her yılın ilk ayında vilayetler aracılığıyla idareye gönderilirdi.

¹¹² Bu konudaki sayısız örnekten birkaçı için bkz; BOA. İ. ŞD. *Belge No: 1065 Lef 3*; BOA. İ. ŞD. *Belge No: 1171 Lef 1*; BOA. Mukavelename Defterleri (MVN. d.), *Defter No: 3*, s. 80, 81, 222, 224, 289, 290; BOA. Mukavelat Defterleri (Muk. d.), *Defter No: 1*, s. 96-98; BOA. Muk. d. *Defter No: 13*, s. 14-16; BOA. Muk. d. *Defter No: 14*, s. 45-47; **İmtiyazat ve Mukavelat Mecmuası**, C. IV, Dersaadet 1310, s. 379-382; **İmtiyazat ve Mukavelat Mecmuası**, C. VII, Dersaadet 1315, s. 13, 17, 66, 69.

¹¹³ BOA. İ. ŞD. *Belge No: 1171 Lef 2*; BOA. MVN. d. *Defter No: 2*, s. 164, 167, 190, 192; BOA. MVN. d. *Defter No: 3*, s. 224, 227, 230, 232; BOA. MVN. d. *Defter No: 4*, s. 3-5; BOA. Muk. d. *Defter No: 13*, s. 17-19; BOA. Muk. d. *Defter No: 14*, s. 47-50.

¹¹⁴ **İmtiyazat ve Mukavelat Mecmuası**, C. V, Dersaadet 1310, s. 794, 799, 827, 832, 1302, 1306.

¹¹⁵ BOA. İ. ŞD. *Belge No: 1065 Lef 2*; **İmtiyazat ve Mukavelat Mecmuası**, C. VI, Dersaadet 1310, s. 1558, 1563, 2076, 2079; **İmtiyazat ve Mukavelat Mecmuası**, C. VII, Dersaadet 1310, s. 17, 22, 70, 74; Mübahat Süreyya Kütükoğlu, **Osmanlı Belgelerinin Dili**, İstanbul 1998, s. 110-111.

Vergilerin tespitinde önemli bir yere sahip olan bu defterlerin gönderilmemesi halinde 1 – 5 Osmanlı lirası nakit para cezası kesilirdi. Üretim miktarını eksik göstererek devleti gelir kaybına uğratanlardan ödemeleri gereken vergi iki kat tahsil edilirdi. Vergi ve cezalar için vilayetten önce üç aylık ek süre verilir, ödeme gerçekleşmemişse durum maden idaresine bildirilirdi. İdarenin tanıdığı ikinci ek sürede de ödeme gerçekleşmezse imtiyaz feshedilirdi. Madenden çıkarılan cevher gerek eritilmiş gerekse ham olarak gümrük vergisi ödendikten ve mürur tezkiresi verildikten sonra istenilen yere nakledilebilirdi. Aksi durumda ele geçirilen cevhere kaçak muamelesi yapılarak el konulurdu¹¹⁶.

Bütün bu prosedür tamamlandıktan sonra mukavelename ve şartnameler saraya takdim edilir ve iradenin çıkmasıyla imtiyaz süreci tamamlanırdı. Ayrıca imtiyaz verilen madenin yeri, alan şahsın kimliği, madenin cinsi ve madenin sınırları gazetelerde ilan edilirdi¹¹⁷. İmtiyazı alan mültezim gerek mukavelenamede gerek şartnamede ve gerekse maden nizamnamesi hükümlerine aykırı hareket ederse bunun sebebi önce yazılı olarak sorulurdu. Gösterilen mazeret kabul edilirse altı ek süre verilir ve hemen imalata başlanması için ihtarname gönderilirdi¹¹⁸. Aksi durumlarda ise imtiyaz Şura-i Devlet mazbatası ile feshedilir ve durum İstanbul'da ve varsa vilayet gazetelerinde üç kez ilan edilirdi¹¹⁹.

2.8. Osmanlı Devleti'nde Madenlerin Yönetim ve İşletilmesi Usulleri

Osmanlı Devleti'nde çıkarılan maden kanunlarından anlaşıldığına göre her devirde ve her yerde aynı işletme tarzı uygulanmamıştır. Madenlerin çeşidine, işletilmesindeki gayesine, mahalli zaruriyetlere ve devletin menfaatlerine göre zamana ve mekâna göre değişen bir şekilde madenler işletilmiştir. Maden işletmelerinde kadim ve mevcut kaide ve nizamla riayet edilmiştir. Yeni keşfolunmuş veya işletmeye açılmış madenlerde ise Anadolu'da Ergani, Keban ve Gümüşhane madenleri örnek alınarak işletme nizamnameleri hazırlanmıştır. Maden kanunnamelerinde, bu hususa dair yazılmış ferman, berat, hüccet, ilam vesaire ile belirlenen, emanet, nezaret, mukataa, iltizam, malikâne, amillik gibi işletme tarzlarıyla, emin, nazır, mukataacı, mültezim ve malikâne mutasarrıfları tarafından işletilmiştir. Bazı müşterek özellikler ihtiva etmekle beraber madenler şu genel esaslarla işletilmiştir:

¹¹⁶ BOA. İ. ŞD. *Belge No*: 1171 Lef 1.

¹¹⁷ Selanik, Trabzon, Hüdavendigâr ve Karesi vilayetlerinde imtiyaz fermanları verilen krom, kurşun ve manganez madenlerinin gazete ilan suretleri örnekleri için bkz. BOA. TD. *Defter No*: 1755, s. 4, 6, 48, 69.

¹¹⁸ Biga Sancağında 4 adet kurşun madeninin imtiyazını alan nizamnameye aykırı hareket eden mültezimlere ihtarname gönderilmiş ve savunmaları istenmiştir. BOA. İ. ŞD. *Belge No*: 320: 4 Lef 4-5 (11 Temmuz 1888). İhtarnamenin tebliğini kabul etmeyen ve ilmühaberi imzalamayan birkaç yabancı maden mültezimi örneği için bkz. BOA. TD. *Defter No*: 1760, s. 49 (4 Temmuz 1888).

¹¹⁹ BOA. MTD. *Defter No*: 2, s. 207.

- 1- Doğrudan doğruya devlet tarafından idare ve işletme tarzı
- 2- Devlet yardımı ve nezareti altında madenciler tarafından idare ve işletme
- 3- Muayyen müddetle kesime verilmek veya sarraf yazılmak suretiyle idare ve işletme tarzı¹²⁰.

Birinci tip işletme, piyade veya yaya, müselleme, Yörük, mütekit sipahizade gibi devletten vazife alan dirlik sahibi olan veya bazı rüsum-ı örfiye ve tekâlif-i şer'iyeye ve avarız-ı divaniye'den muaf tutulan zümreler ve esirler vasıtasıyla, ayrıca ücret verilmeden işletme yapıyordu. Özellikle Yörüklerin ve zorunlu göreve tabi tutulmuş müsellemlerin hizmetlerini aksattıkları görülür. Mesela Bolu müsellemlerinin nöbetle görevli oldukları maden hizmetlerine gitmemeleri, Tekirdağ Yörüklerinin (419 ocaktır) nöbetle Baç madeninde top yuvarlağı dökme hizmetine 1481 tarihinde gitmedikleri, Naldöken Yörüklerinin Banaluka demir madeninde zamanında bulunmadıkları, Tekirdağ Yörüklerinin Banaluka'da görevlendirildikleri kaynaklardan anlaşılmaktadır¹²¹.

İkinci tipteki işletmeler daha ziyade uzun zamandan beri işletilerek verimi azalmış ve bu nedenle rağbet edeni fazla olmayan eski madenlerin işletilmesinde tatbik edilmiştir. Üçüncü tip işletmelerde, cevherin muayyen miktarını muayyen ücretle işletilmesi için sarraflara havale edilirdi. Mal oluş fiyatı hesap edilerek yapılırdı. Daha çok barut ve nitrik asit imalinde çok kullanılan güherçile istihsalinde tatbik edilmiştir¹²². Muayyen müddetle kesime verme (iltizam veya mukataa) sarraf yazılma tipi işletmelerinde ilk zamanlarda küçük işletmelerde bu tip bir uygulama yapılmakla beraber devletin gelirlerinin düştüğü devirlerde mukataa mallarını peşin olarak almak üzere uygulanmıştır. Bu usulün yanında, aynı kesim tipi uygulanmıştır ki bu da bir yılda veya bir tahvil müddetinde madenin cins vüs'atine göre bu müddet zarfında muayyen bir miktar maden vermeyi taahhüt etmek şartıyla takibine vermek şeklinde uygulanmıştır¹²³.

Hülâsa, XVIII. Yüzyılda işleyen madenler mukavele ile maliye tarafından madencilığe vakıf mültezımlere verilmiştir. Bunun yanında çıkan madenleri özellikle stratejik ve değerli olan bakır, gümüş madenlerini devlet satın almıştır. Madenlerin bir kısmı da emanet yoluyla idare edilmiştir. Fakat devamlı kar elde edilemediği için iltizam usulü tercih edilmiştir. Bununla beraber, Gümüşhane, Keban ve Ergani madenleri 1787'de hükümet tarafından

¹²⁰ Daha teferruatlı bilgi için bkz. Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden Hukuk ve İktisadiyatı Hakkında Vesikalar", C. XII, S. 10, s. 415-123.

¹²¹ Ahmet Refik Altınay, *Anadolu'da Türk Aşiretleri (900-1200)*, İstanbul 1989, s. 6-189.

¹²² Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", s. 123.

¹²³ Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", s. 124.

işletilmişlerdir¹²⁴. Kar durumu şüpheli madenlerde devlet genellikle eminleri çalıştırmıştır¹²⁵. Osmanlı Devleti'nin gerilemesiyle beraber madencilüğünün gerilediği görülür. Bunun sebeplerinden biri de cevheri işletmekte kullanılan yakıtın, enerjinin güçlkle temin edilmesidir. Ayrıca amele ücretinin artması, maden mevzuatındaki yetersizlikler de diğer etkenlerdendir. Ormanların zamanla maden ocaklarının çevresinde yok edilmesi yakacak olarak kullanılan meşe odunu ve kömürünün elde edilmesinde güçlklere neden olmuştur. Ayrıca yol yokluğu eşkıya olaylarının bolluğu, maden tenorunun azalması, devletin üretilen madeni ucuza alması da sebepler arasındadır¹²⁶. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nde maden işletmeciliği yapan şirketlerde madenleri enkaz haline getirerek terk etmişlerdir. Mesela simli kurşun ve çinko istihsali yapılan Balya – Karaaydın madenine çalışan Şirket-i Osmaniyye isimli Fransız sermayeli 1892 yılında kurulan şirket tarafından Birinci Dünya Savaşından biraz önce maden terkedildiğinde yangın çıkarılmış ve maden bir daha eski durumuna gelememiştir. İngiliz – Amerikan sermayeli ‘‘Caucasus Copper’’ isimli şirket bakır istihsali yaptığı Murgul ve Kurvarshan madenlerini harap bir hale getirdikten sonra terk etmiştir. Linyit işletmelerinde ve kükürt madeninde de Almanlar aynı yolu takip ettiler¹²⁷.

Her şeyden önce Osmanlı sisteminde bir veya birbirine yakın birkaç maden ocağı mukataa denilen mali birim haline getirilmekteydi. Bu şekilde mali bir birim haline getirilen maden ocaklarının yönetimi ise, XVIII. Yüzyılın ilk yarısına kadar Maliye Hazinesi tarafından gönderilen elemanlar aracılığıyla, söz konusu dönemden itibaren ise, yani 1736 tarihinden itibaren Darphane Nezareti tarafından gönderilen elemanlar aracılığıyla gerçekleştirilmekteydi. Ancak, Darphane Nezareti de bu görevi padişahların hususi hazinesi niteliğindeki Ceyb-i Hümayun Hazinesi adına yapmaktaydı. Fakat bu durum ülke genelindeki bütün madenlere şamil değildi. Nitekim ülkede var olan bazı maden ocaklarının da başka bir birim tarafından yani Maden Mukataası Kalemî tarafından yönetildiği bilinmektedir¹²⁸. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın ilanı ile birlikte mali alanlarda da bir takım yeniliklerin yapıldığı bilinmektedir. Bu cümleden olarak söz konusu dönemle birlikte ülkede o ana kadar cari olan çoklu hazine uygulamasına son verilerek tek hazine uygulamasına geçilmiştir. Bu uygulamaya müteakiben ise bütün ülke genelindeki madenlerin Maliye Hazinesi'ne devredilmesi gündeme gelmiş ve bu uygulamaya geçilmiştir.

¹²⁴ Çağatay, ‘‘Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku’’, s. 124.

¹²⁵ Ağaoğlu, a.g.m., s. 7-8.

¹²⁶ Ağaoğlu, a.g.m., s. 8.

¹²⁷ Ağaoğlu, a.g.m., s. 8.

¹²⁸ Tızlak, a.g.t., s. 17-18.

Bu genel çerçevede madenlerin işletilmesi konusunda takip edilen yöntem şu şekildeydi: Her şeyden önce burada da devletin maden mevzuatında sahip olduğu miri rejim anlayışının bir gereği olarak devletçi ve tekelci bir zihniyet göze çarpmaktadır. Devlet bu çerçevede mevcut maden ocaklarının işletilmesi konusunda madenin cinsine, taşıdığı ekonomik değerin büyüklüğüne ve bulunduğu bölge ve hatta dönemlere göre değişik modeller uygulamıştır. İltizam, emanet ve malikâne usulleri tatbik edilen modellerin başlıcalarıydı. Bunların yanında cari olan maden mülkiyeti zihniyetinin gereği olarak kişisel işletmecilik usulleri de az da olsa görülen usullerdendi¹²⁹. Bu tür işletme usullerine başvurulmasının sebebi de yukarıda işaret edilen maden mülkiyeti zihniyeti idi.

Az önce işaret edilen maden işletme yöntemlerinden XIX. Yüzyılın ilk yarısına kadar en fazla tatbik edileni ise emanet usulü idi. Çünkü bu usul, devletin maden mevzuatı konusunda sahip olduğu miri rejimi yeni devletçi ve tekelci zihniyetin esaslarına da uygundu. Söz konusu usul özellikle devlet için ekonomik ve askeri açılardan büyük önem arz eden madenlerde uygulanmıştır. Ayrıca, iltizam usulünde mültezimlerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek işletilmesi ucuz ve kolay ocaklara yönelip diğerlerini terk etmeleri veya devlete taahhüt ettikleri altın veya gümüşü piyasadan temin ederek vermeleri ve böylece maden ocaklarının atıl duruma düşmeleri, emanet usulüne başvurulmasında etkili olmuştur. Bu riskleri göz önünde bulunduran devlet, maden ocaklarını, eline bir miktar sermaye vererek görevlendirmiş olduğu memurları vasıtasıyla işletmeyi daha uygun bulmuştur.

Bu usule göre III. Selim devri, birer mukataa olarak mali bir birim haline getirdiği maden ocaklarının başına emin denilen bir görevliyi bir miktar sermaye ile göndermekteydi. Söz konusu kişi kendisine verilmiş olan sermayeyi görevli olduğu madende bol miktarda ürün elde edilmesinde ve elde edilen ürünü de madencilerden devlet adına satın alıp kullanmakta mükellefti. Bütün bunlar içinde o, kendisine verilen sermayeden madenler için gerekli olan kalıcı yatırımlar yapar, ihtiyacı olan madencilere bir noktada avans olarak para verir ve cevherlerin işlenmesi için lazım olan kömür, kütük vb. maddeleri temin ederdi. Madencilerden satın alınan ürünün gerekli yerlere nakledilmesi de emin denilen görevlinin sorumlulukları arasında yer almaktaydı. Birer yıllığına atanan eminler her yılsonunda ise o ana kadar yapmış oldukları bütün işlerin muhasebesini verirlerdi¹³⁰. Bu arada, hangi usul ile

¹²⁹ BOA. Hatt-ı Hümayun Tasnifi (HAT.), *Belge No: 27824*; BOA. MT. *Belge No: 195*; Cevdet-Darphane Ma'adin (CDM.), *Belge No: 2683*.

¹³⁰ Tızlak, a.g.t., s. 21.

yönetilirse yönetilesin madenlere gerekli olan odun, kütük, kömür vb. madencilik gereçlerini sağlamak ve çeşitli hizmetleri yürütmek üzere civarda olan bir veya birkaç kazanın maden idaresine bağlanması da mutad olan uygulamalardan biriydi¹³¹.

2.9. Doğrudan Doğruya Devlet Tarafından İdare ve İşletme Tarzı

1. Bölüm: Bu bölümü arz ettiği bazı hususiyetler dolayısıyla üç tipe ayırabiliriz¹³²;
 - a) Piyade veya yaya, müselleme, Yörük, mütekaif sipahizade gibi miriden vazife alan veya dirlik sahibi olan veya bazı rüsum-u urfiye ve tekâlif-i şer'iyeye ve avarız-ı divaniye'den muaf tutulan zümreler ve esirler vasıtasıyla ayrıca ücret verilmeden işletme tarzı¹³³.
 - b) Ücretle tutulan işçiler ve reaya marifetiyle işletme tarzı¹³⁴.
 - c) Cevherin muayyen miktarını muayyen ücretle imal ettirmek suretiyle işletme tarzı¹³⁵.
2. Bölüm: Bu şekil daha ziyade yuvarlak top dingili, gülle, humbara imal etmekte başvurulur, gemiler kaplama vesair işlerde kullanılan bakır istihsalinde ve güherçile imalinde bu usul tatbik edilir ve bunlar ruz-u hızırdan Kasıma kadar madenlerde çalışırlar; yoklama ve teftişleri yapılır müddetlerini bitirenler diğer nöbetlilerle değiştirilirlerdi¹³⁶.
3. Bölüm: Bu usul daha ziyade uzun zamandan beri işletile işletile verimi azalmış ve bu itibarla rağbet edeni fazla olmayan eski madenlerin işletilmesinde tatbik edilmiştir. Bu usul ekseriya faydası görülmediğinden terkedilip durdurulmuştur¹³⁷.
4. Bölüm: Cevherin muayyen miktarını muayyen ücretle kesime verme cevherinin fiyatı ve üstadiyesi yani mal olmuş fiyatı hesap edilerek işletilirdi. Bu daha ziyade barut ve asit nitrik imalinde çok kullanılan güherçile istihsalinde tatbik edilirdi. Bundan başka top dingili, kazma kürek, külünk, nal, mih, ilh vs. gibi harp malzemelerinin tedarikinde de müracaat edilen bir usuldür. Bu usulün bir nevi mamul maddenin satın alınması şeklinde olmadığı bilinmektedir¹³⁸.

¹³¹ Bu konuda Keban ve Ergani madenlerindeki uygulama için bkz. Tızlak, a.g.t., s. 44-58; Kastamonu Küre-i Nühas Madenindeki uygulama için bkz. BOA. Cevdet Maliye Kataloğu (CMK.), *Katalog No: 20831*; Ayrıca Gümüşhacıköy Madeni için bkz. BOA. CDM. *Belge No: 1387*; BOA. CDM. *Belge No: 1532*.

¹³² Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", s. 123.

¹³³ Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", s. 123.

¹³⁴ Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", s. 123.

¹³⁵ Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", s. 123.

¹³⁶ Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", s. 123.

¹³⁷ Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", s. 123.

¹³⁸ Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", s. 123-124.

2.10. Devlet Yardımıyla ve Nezaret ile Madenciler Tarafından İşletme Tarzı

Bu usul bilhassa ilk zamanlarda gümüş, altın, bakır, kurşun gibi mevzuu daha ziyade ticari olan madenlerin işletilmesi hususunda tatbik edilen yegâne bir tarz gibi görünmektedir. Şekil şudur: Maden mahalline bir emin ve nazır ve buna tefrikan da bir kâtip, bir tartıcı gönderilirdi. Eminin emrine madenin vüs'atine göre sermaye akçesi verilir. Bu para yakın bir mukataanın tahsil edilmesi kolay bir malından da havale edilebilirdi. Odun, kömür, madencilerin yiyecekleri emin veya mahallin kadısı tarafından ve parası madencilerden alınmak suretiyle temin edilirdi. Maden istihsal edildiğinde emin tayin edilen hadde göre (5/1, 4/1, 8/1) miri hissesini alır – Parasız olarak – ve mütebaki kısmını eğer devletçe ihtiyaç varsa gene tayin edilen bir fiyata göre sermaye akçesiyle miri namına satın alırdı¹³⁹.

Buralara bazen devlet esir de gönderiyor ki ihtimal hisseye iştirak ediyor idi. Ergani, Gümüşhane ve Keban madenleri gibi birkaç büyük maden mıntıkaları birleştirilerek bir emin idaresine verilirdi. Mesela XVIII. Yüzyılın sonlarına doğru sonradan sadrazam olan Kör Yusuf Ziya Paşa bu mıntıkaya maden nazırını tayin edilmiştir. Devlet zamanın icaplarına göre bu madencileri himaye eder ve cevher fiyatlarını yükseltir miri hissesinin nisbetini azaltır, bir takım mükellefiyetler tahfif edilir veya büsbütün affedilir idi. Parası kalmayan müteşebbis madencilere sermaye vermek suretiyle yardım edilir idi¹⁴⁰.

2.11. Muayyen Müddetle Kesime Verme (İltizam veya Mukataa) Sarraf Yazılma Tarzı

İltizama veya mukataaya verme her ne kadar daha evvelden de küçük mikyastaki madenlerde bazı zaruretler dolayısıyla tatbik edilen bir usul ise de Abdurrahman Vefik beyin de zikrettiği gibi daha ziyade sonradan devletin varidat membalarını kaybettiği zamanlar hazinede husule gelen muvazenesizliği düzeltmek için mukataa mallarını peşin olarak almak üzere ortaya çıkarılmış bir tedbirdir. Bir de aynı kesim vardır ki bu da bir yılda veya bir tahvil müddetinde madenin cins ve vüs'atine göre bu müddet zarfında muayyen bir miktar maden vermeği taahhüt etmek şartıyla işletmeyi talibine vermek şeklindedir. Bu usul de pek müspet netice verilmemiştir. Malikâne sistemi de bir maden mıntikasını bir şahsa muaccele ile malikâne olarak ihale etmektir. Bu da müspet netice vermemiş olup fazla gelir elde etmek maksadıyla reayaya fazla zulmedilmiş ve malikâne kaydı ref' edilmiştir¹⁴¹.

¹³⁹ Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", s. 124.

¹⁴⁰ Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", s. 124.

¹⁴¹ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul 2016, s. 165.

Bütün madenci taifesi askeri kısımdandır ve rüsumlarını kadı askerler tasarruf ederler idi. Evvelce reaya dahi olsalar bu hizmete geçtikten sonra reayadan ayırt edilir idi. Saniyen yalnız cizye-i şer'iyeye hariç müslim madenci ile gayrimüslim yani zimmi madenci arasında gerek tabi oldukları şeriat ve mükellefiyet gerek muafiyet bakımından hiçbir fark yoktur. Bütün madencilerin kazaî ve hukuki mercileri emir ve idaresi altında buldukları maden eminleridir. Yani kendi aralarında veya başkaları ile olan her husustaki davalarını, şikâyetlerini maden eminleri hal ve faslederler. Bütün madenciler vaziyete göre tayin edilmiş muayyen bir müddet varsa o müddet hitam bulmadan veya maden ocakları tatil-i faaliyet etmeden izinsiz olarak hiçbir veçhile ayrılamazlardı. Zaruri bir sebep vukuunda ayrılmak icab ederse maden eminlerinden izin almak mecburiyetindedirler¹⁴².

Bundan başka maden işçilerinde maden aristokrasisi mevcuttur. Mesela bir madencinin çocuğu da madencidir ve madenci olmakla mecburdur. Usta, kalcı, piristad, ifrazcı, dökümcü gibi maden hizmetlerinde bulunanlar öldüğü zaman yerine oğlu (hatta vesikalarda – sulbi oğlu – diye tasrih edilmektedir), kardeşi bunlar yoksa en yakın akrabası getirilir. Usta sağlığında bu ismi geçen şahısları yetiştirmekteydi¹⁴³.

Maden teşkilatı ise; Bürokratik Teşkilat (Kalem Teşkilatı), Teknik Teşkilatı olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.

1. Bürokratik (Kalem) Teşkilat: Burada madenin idareci unsurlarıyla bu işle alakadar elemanları zikretmekteyiz. Bürokratik Teşkilat, biri merkezde yani İstanbul'da, diğeri maden mıntıklarında olmak üzere iki kısımda mütalaa edilir.
 - a) Merkezde: Maden işleri baştan son zamana kadar darphaneye bağlıdır ve darphane nazırı veya emini vasıtasıyla idare edilirdi. Madenlerin idare ve işletmesine vesair hususlarına taalluk eden muamelat darphanede madenler kalemi defterlerine kayıt olunurdu. Bu hususa dair hükümler de gene darphanede ki madenler ahkâm defterlerine kayıt olunur. Maden işlerinde, mukataalarda, malikânelerde vesair işletmelerde icabeden değişiklikler baş mukataa kaleminden, mevkufat, tapu, gümrük, cizye vesair ait oldukları kalemlerden gelen tahrirat derkenarlarla bu defterlere şerh verilir. İşte madenlerin idaresi, vazife tebdilleri, tevcihi, levazımı vesair hususları hakkında yazılacak tahrirat bu defterlerden istihraç edilir¹⁴⁴.

¹⁴² Berkes, a.g.e., s. 165.

¹⁴³ Berkes, a.g.e., s. 165.

¹⁴⁴ Berkes, a.g.e., s. 165.

b) Maden Mıntıkalarında: Maden ne şekilde idare edilirse edilsin başında bütün maden işlerinden mes'ul ve devlete karşı hesap vermeye mecbur olan bir kimse bulunur. Bundan başka maden mıntıkalarında bulunan kadılar ve naiplerin asli vazifelerinden biri de bu maden işleriyle yakından alakadar olmaktır. Madenler hakkında yazılan hükümlerin hemen ekserisinde maden amiriyle birlikte o mahallin mes'ul kadısına da hitap edilmektedir. Her ne şekilde işletilirse işletilsin madenlerde emin veya nazır ile birlikte gene maden işlerinde mes'uliyetli bir kâtip bulunmaktadır. Bunlardan başka darphanesi olan maden mıntıkalarında ve cevheri mürekkebatlı olan madenlerde bulunan ifrazcı, kalcı, sâhib-i ayarlarda kısmen idare ile alakalı kimseleri teşkil etmektedirler. Devlet tarafından işletilen madenlerde madene ait levazımı vesaireyi satın almak için ve demirbaş eşyayı muhafaza, icab edenlerini tamir ettirmek ve tamirine nezaret etmek üzere bir mutemet bulunur. Bir de kuyu ve ocaklarda çalışan ameleyi teftiş etmek ve yoklamalarını yapmak için tayin edilen mutemet vardır ki vazifesi diğer mutemetten ayrıdır ve aynı maden ocağında aynı nam altında ikisi de vazife görür¹⁴⁵.

2. Teknik Teşkilat: Bu teşkilatı, Ustalar, İşçiler, Yardımcı Sınıf ve Muhafızlar olmak üzere dört kısımda mütalaa edilir.

a) Ustalar: Bu grup şunlardan oluşur; Hutmanlar, kalcılar, piristadlar, şafarlar, lüpçüler, ifrazcılar, sahib-i ayarlar, meremmetciler, neccarlar (çilingir), demirciler ve marangozlar.

b) İşçiler: Bunlarda kendi içlerinde üç kısma ayrılmaktadır. 1) Askeri teşkilata bağlı olanlar: Yaya veya piyadeler, müsellemler, Yörükler, mütekait sipahi zadeler. 2) Reayadan ayırt edilerek madenci sınıfına idhal edilenler: plakançarlar, tekneçiler, kazıcılar, dolapçılar, lağımçılar, muştlarlar ve rençberler. 3) Esirler.

c) Yardımcılar: Odun, kömür, sırik getiriciler, madenden cevher ve madene levazım nakleden mekkariler, madencilere zahire vesair yiyecek temin eden ve maden işlerine yardım eden civar karyeler ahalileri.

d) Muhafızlar: Sekbanlar, martaloslar, aşiret reisleri, bazı ahvalde de mıntıkanın valisi¹⁴⁶.

2.12. Madenci Taifesinin Tayini

Osmanlılar idarelerindeki reayayı, bulunduğu yörenin sosyo – ekonomik şartlarına göre tasnif ederek çeşitli alanlarda istihdam etmişlerdir. Bu amaçla onlara yönelik bir

¹⁴⁵ Berkes, a.g.e., s. 166.

¹⁴⁶ Berkes, a.g.e., s. 166-167; Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", s. 126.

muafiyet sistemi geliştirerek, devlet kontrolü altında muhtelif hizmetleri yerine getirmekle mükellef kılmıştır. Bu durum madencilik sektöründe de kendini göstermiş, çalışanlar özenle seçilmiştir. ‘Madenciyan Taifesi’ olarak belirlenen reyanın seçiminde öncelikle onların kadimden beri bu işle uğraşmaları ve sektöre yatkın olmaları en önemli tercihtir. Ayrıca devlet, tayin edilen madencilerin vazifelerini irsen varislerine aktarmaları hususunda esnek davranmış ve kanun dairesine alarak yürürlükte bırakmıştır. Madencilerin Müslüman olup olmamaları da devlet nazarında farklılık teşkil etmemiş, önemli olan reyanın devlete karşı yükümlülüğünün yerine getirilmesine imkân tanınmıştır¹⁴⁷.

Madenlerde çalışanlar genellikle ocakların çevresinden seçilip istihdam edilmekte, fakat cevherin oldukça nemalı olması karşısında daha geniş mahallerden de madenci tayin edilmesine sık sık gidilmiştir. Arşiv belgelerine göre örneğin, Niğde Sancağı’na bağlı ve XVIII. Yüzyıldan itibaren üretime başlanılan Bereketli kazası madenlerine önce Niğde, Bor, Yahyalı ve Şücaeddin kazaları köyleri ile birlikte ilhak edilmiş¹⁴⁸, ardından madenin gayet verimli ve madencilerin yetersiz kalması dolayısıyla Çamardı Kazası da madene dâhil edilmiştir¹⁴⁹. Aynı durum 1787 yılında Konya’nın güneyindeki Bozkır kazası madeninde de gözlenmiş ve Bozkır, Belviran ve Seydişehir kazaları yine köyleri ile birlikte madene bağlanmıştır¹⁵⁰.

Kazaların köyleri ile birlikte madene rapt edilmesinde bölge halkının, sadece maden çıkarmak, arıtmak veya kuyu inşa ve tesislerdeki onarımlarla ilgilenmek değil, arıtım için gerekli odun ve odun kömürünün tedariki, madencilere yönelik zahirenin temini, gerektiğinde hayvanları ile madenin nakline memur olmak gibi birtakım iş bölümlerine ayrılması kast edilmektedir. Ayrıca bu bölgede yaşayan bütün halkın tamamını kapsamayıp, sadece belirli bir kesimine yönelik bir uygulama olması da oldukça dikkat çekicidir.

Aynı durum Balkanlar’da madencilik sektörünün en yoğun olduğu Makedonya’da da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Kratova madenlerinde çalıştırılmak için Kratova, İvranye, İştib ve Eğridere kazalarından 945 madenci temin edilip istihdam edilmiştir¹⁵¹. Hâlbuki adı geçen yörelerde veya yakınlarında faal maden ocakları mevcuttur. Bu durum, bölgede madencilikle uğraşan reyanın hayli kalabalık olduğu ve fazlalıkların hizmet için değişik maden ocaklarına yerleştirildiğine işaret etmektedir. Daha çarpıcı bir örnek ise Selanik

¹⁴⁷ Ünlü, a.g.t., s. 52-53.

¹⁴⁸ BOA. CD. *Belge No*: 3244.

¹⁴⁹ BOA. CD. *Belge No*: 2636.

¹⁵⁰ BOA. CD. *Belge No*: 2331.

¹⁵¹ BOA. Konya Şeriyeye Sicili (KSŞ.), *Sicil No*: 116: 22135.

yakınlarındaki Sidrekapsi madenine aittir. 1726 tarihinde, Selanik, Serez, Drama, Zihne ve Timurhisarı kazalarına bağlı toplam 152 karyeden yaklaşık 5.500 madenci seçilerek Sidrekapsi’de istihdam edilmişlerdir¹⁵².

Tayin edilen madenci taifelerinin muafiyetlerine gelince; madenci reaya normal reayadan ayrı tutularak idaresi ile birlikte ortaya çıkan tüm sorunların çözümü gibi işlemler, devletçe atanan maden emini tarafından yürütülmesi öngörülmüş, diğer sivil ve askeri görevlilerin adı geçen reaya karışması kanunen yasaklanmıştır¹⁵³. Madencilikle uğraşan reaya, normal reayanın yerine getirmekle mükellef olduğu avarız-ı divaniye türünden örfi vergileri ödemekten muaf tutulmuşlardır¹⁵⁴. Fakat maden ocağında cevherin tükenmesi veya gelir – gider dengesinin olumsuz yönde etkilenmesi durumunda statüleri normal reaya statüsüne döndürülebilir ve adı geçen vergileri ödemek zorunda bırakılabildi¹⁵⁵. Öte yandan, madenlerde çalışanların haklarının korunması için de düzenlemeler yapılmış, idarecilerin keyfi davranışlarına izin vermeyen şartlar titizlikle yürürlüğe konulmuştur. Madenciler her çeşit sosyo – kültürel münasebetlerinde serbest bırakılmış, onları rencide edici hareketler hoş karşılanmayıp tespit edilenler cezalandırılmıştır¹⁵⁶.

2.13. Maden Çıkarım ve Arıtım Teknikleri

Osmanlı Devleti’nde madencilik sektörü, XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda gelişmeye yüz tutmuştur. Gerek Balkanlar’da ve gerekse Anadolu’da gerçekleştirilen fetihler, maden rezervleri açısından oldukça zengin olan bölgelerin sınırlar dâhiline alınmasına neden olmuştur. Bu yörelerdeki maden ocaklarının büyük bir kısmı Osmanlı fethi öncesinde de faal durumdaydı. Örneğin, Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerindeki madenler Akkoyunlular ve Candaroğulları; Balkanlar’dakiler ise Bizans ve Sırp Prenslığı gibi yerel devletlerce yoğun biçimde tasarruf altına alınmıştır¹⁵⁷.

¹⁵² Genellikle, madenci taifesine karşılık olumsuz bir durum söz konusu olduğunda, merkezden gönderilen belgelerde “...Madenlere bağlı kazalar reayaları serbestiyet üzere ma’adin-i mezbur ümenası taraflarından zabt u rabt ve zuhur iden deavi ve nizaları ve ahz u habs ve te’dibleri vesair külli ve cüz’i umur ve hususları ber vech-i istiklal maden eminleri marifetiyle Şer’le görülüb karara bağlanması ve ehl-i örfden kimsenin bu duruma müdahale ederek bir takım taleplerde bulunmaması...” şeklinde açıklamalarda bulunmaktadır. BOA. CD. Belge No: 2730.

¹⁵³ BOA. CD. Belge No: 177; BOA. CD. Belge No: 206; BOA. CD. Belge No: 1421; BOA. CD. Belge No: 2013; BOA. CD. Belge No: 2041; BOA. CD. Belge No: 2331; BOA. CD. Belge No: 3080.

¹⁵⁴ BOA. CD. Belge No: 3216.

¹⁵⁵ Ahmet Refik Altınay, *Türk İdaresinde Bulgaristan (973-1255)*, İstanbul 1989, s. 33.

¹⁵⁶ Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku”, s. 126.

¹⁵⁷ Ünlü, a.g.t., s. 56.

Maden teknolojisinin Osmanlı'ya girişinde mevcut ocaklardaki faaliyetlerin büyük rolü olmuştur. Çünkü özellikle Balkanlar'daki faal ocaklarda dönemin modern teknikleri kullanılıyordu. Bu tekniklerin menşei XVIII. Yüzyılda bölgeye gelen Almanlar tarafından geliştirilen metalürji endüstrisinin temellerine dayanmaktaydı. Geliştirilen tüm teknik terimlerin kökeninin Almanca olmasının doğal nedeni, Almanların yeni açılan ocakların açılmasına ve var olanların ıslah edilmesine öncülük etmesidir¹⁵⁸. Balkanlara yerleşen Almanların hemen tümü yerel Slavlarla karışarak erimiş, fakat teknik terimler ve geliştirdikleri teknoloji Osmanlı egemenliği ile birlikte devlet desteği ile tekrar ıslah edilerek yürürlüğe konulacaktır.

Almanlarca Balkanlar'a taşınan teknoloji, XVIII. Yüzyılda Osmanlılarla birlikte yeniden belirli bir program dâhilinde yapılanarak gerekli hukukî düzenlemeler tanzim edilmiş ve madencilik sektörüne yeni bir yön verilmiştir. XIX. Yüzyılda Osmanlı maden teknolojisinin Batıyla yarışır düzeyde olduğu rahatlıkla belirtilebilir. Çünkü ocakları ziyaret eden seyyahların gözlemlerine bakılacak olursa benzer teknolojinin aktif biçimde tatbik edildiği görülmektedir¹⁵⁹. Küçük farklılıklar bir tarafa, maden çıkarımında kullanılan teknik, ocak içindeki suyun tahliye metotları, havalandırma sistemleri, cevherin ayrıştırılmasında yapılan işlemler ve su gücüyle çalışan çarkların tümü, metot ve çalışma tarzı olarak XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Avrupa ile büyük benzerlikler göstermektedir¹⁶⁰. İlerleyen dönemlerde maden teknolojisi yeteri kadar geliştirilememiş, zamanla gerileyerek belli bir seviyeye ulaşamamıştır. XVIII. Yüzyılda gerileyen teknoloji, izleyen yüzyılda Avrupaî tarzda nizamnameler ve tekniklerin kullanılması ve modern tesislerin inşa edilmesi için çalışmalar yoğunlaştırılmaya başlanmıştır¹⁶¹.

2.14. Madenlerin Bölgesel Dağılımı

Anadolu ve Balkanlar üzerinde büyük bir güç olarak sivrilen Osmanlı Devleti, sistemli bir yayılma politikası sayesinde stratejik mevkiiler, verimli tarım arazileri, ticaret merkezleri,

¹⁵⁸ Rhoads Murphey, "The Ottoman Attitude Towards The Adaption Of Western Technology: The Role Of The Efrenci Technicians In Civil And Military Application", *Contributions A L'histoire Economique Et Sociale De L'Empire Ottoman*, Londra 1980, s. 293-294.

¹⁵⁹ Murphey, "The Ottoman Attitude Towards The Adaption Of Western Technology: The Role Of The Efrenci Technicians In Civil And Military Application", s. 293-294; Jean Gimpel, *Orta Çağ'da Endüstri Devrimi*, (Çev: Nazım Uğur Özüaydın), Ankara 1996, s. 66-67.

¹⁶⁰ 19. Yüzyılda Osmanlı Madenciliği için bkz. Charles Issawi, *The Economic History Of Turkey; 1800-1914*, Chicago 1980, s. 227.

¹⁶¹ Geniş bilgi için bkz. Lütfi Güçer, "XV-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Tuz İhisarı ve Tuzların İşletme Nizamı", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, C. XXIII, İstanbul 1963, s. 97-143.

tuzlalar¹⁶² olduğu kadar, iktisadî hayatın can damarlarından sayılan zengin maden rezervlerine sahip bölgeleri de sınırlarına dâhil etmede geç kalmadı. Bunun en güzel örneği, özellikle Balkanlar'daki fetih öncesinden beri faal olan maden ocaklarının, devlet kontrolüne alınarak gerekli hukukî düzenlemeler sonrasında değerlendirme yoluna gidilmesidir.

Osmanlı Devleti'nin geniş alanlara sahip olması, zengin maden rezervleri ve maden türleri açısından çeşitliliğe neden olarak, kendi kendine yeterlilik politikası sürdüren devlete büyük avantajlar sağlamıştır. Madenler açısından çeşitlilik gösteren bu geniş bölgelerde başta gümüş, bakır, demir, kurşun, şap, altın, güherçile ve kükürt gibi cevherler çıkarılıp, arıtım işlemlerinden sonra askeri, mali, mimari, zirai vs. alanlarda kullanılmıştır. Kısaca, Osmanlı Devleti her türlü tedarikini komşu devletlere muhtaç olmadan kendi arazisinden karşılamayı ilke edinmiş, bunun yanında kalay gibi topraklarında bulunmayan bazı madenleri dışarıdan temin etme yoluna gitmiştir¹⁶³. XV. ve XVIII. Yüzyıllarda maden çıkarımının yoğunluk kazandığı havzalar Bilecik, Kastamonu, Harşit Vadisi (Gümüşhane – Espiye)¹⁶⁴ Orta Fırat (Keban – Ergani), Bosna (Srebrenica, Sas, Kamengrad, Fojnica, Vareş)¹⁶⁵, Sırbistan (Novo Brdo, Rudnik, Zaplana, Trepçe), Üsküb¹⁶⁶, Samakov ve Sidrekapsi şeklinde sıralanabilir. Bu maden havzalarında Küre, Gümüşhane, Bilecik, Novo Brdo, Srebrenica, Samakov ve Sidrekapsi gibi bazı yerleşim birimleri de kurulan tesisler ve atölyeler sayesinde gelişerek birer maden kenti olarak sivrilmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde üretilen başlıca madenler ve bunların çıkarıldıkları yöreler şöyle sıralanmaktadır:

Genellikle belgelerde "ahen-i ham" olarak anılan demir madeni, Anadolu ve Balkanlar'da yeterli oranda bulunan cevherlerin başında gelmektedir. Anadolu'daki demir madeni alanları başta Bilecik olmak üzere Kiği, Keban, Divriği, Maraş ve Develi'dir. Balkanlardaki alanlar ise Bosna, Sırbistan, Makedonya ve Bulgaristan'da toplanmıştır. Bosna'da Kamengrad, Fojnica, Kreşova ve Vareş; Sırbistan'da Rudnik ve Kopaonik Dağlık

¹⁶² Beldiceanu, "Actes De Suleyman Le Legislatteur Concernant Les Mines De Srebrenica Et Sase", s. 1-21.

¹⁶³ XVII. Yüzyılda ünlü seyyah Evliya Çelebi, Gümüşhane ve çevresinin zenginliğinden övgüyle söz ederek şu sözleri sarf etmiştir: "... Buradaki gümüş madeni hiçbir yerde yoktur. Şehre o zaman Gümüşhane denilmişse de Al-i Osman Defterhanesinde Canca olarak yazılmıştır. Bütün halkı her çeşit vergiden muaf olup, gümüş işletmekle görevlidirler. Şehir halen Osmanlılar elinde olup, yetmiş kadar kimi terk edilmiş, kimi işler gümüş maden ocakları vardır...". Evliya Çelebi, a.g.e., C. II, s. 645.

¹⁶⁴ Murphey, "Ma'adin: Mineral Exploitation In The Ottoman Empire", s. 272-277.

¹⁶⁵ Cevher açısından zengin Şar ve Osogavska Dağlarının çevrelediği Üsküb Havzası 1600'lü yıllarda Balkanlardaki gümüş üretiminde yaklaşık % 25'lik bir paya sahipti.

¹⁶⁶ Mustafa Altunbay, **15-18. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Devleti'nde Madenler ve Madencilik**, (Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon 1998, s. 52-53.

Arazisi, Makedonya’da Eğridere ve Pravişte, Sofya yakınlarındaki Dubnice, Tatarpazarı ve Osmanlı Devleti genelinde en yoğun demir üretim merkezi olarak bilinen Samakov şeklinde sıralanmaktadır¹⁶⁷. Bakır madeni ise Anadolu’da Küre dışında, Gümüşhane, Espiye, Ergani, Keban, Elbistan, Ardanoç, Kağızman, Üsküfçü ve Milas; Balkanlar’da ise daha çok Üsküp yakınlarındaki Kratova ve Majdenak’ta, Bosna’da Kamengrad ve Sofya yakınlarındaki Berkofça yörelerinde üretilmekteydi¹⁶⁸.

Osmanlı Devleti’nde gereksinim duyulan ve para politikasını direkt olarak etkileyen gümüş madeni ise Anadolu’da Canca olarak bilinen Gümüşhane, Gerger, İnegöl, Nif, Keban, Ergani, Akdağ, Espiye, Bozkır, Bereketli, Gümüşhacıköy, Şirvan ve Balya; Balkanlarda ise Novo Brdo, Trepçe, Morevik, Rudnik ve Zaplana (Sırbistan); Srebrenica ve Sas (Bosna); Üsküp, Zirniçe, Koçana, Kratova ve Sidrekapsi (Makedonya); Pravişte, Taşöz, Hasköy, Demirhisar ve Birin (Trakya); Lofça, Berkofça ve Şehirköy (Bulgaristan); Alasonya ve İnebahtı (Teselya) yörelerinde çıkartılmaktaydı¹⁶⁹.

Gümüş, demir ve bakır cevherlerinin ayrıştırılması sonucu üretilen kurşun, Anadolu’da Gümüşhane, Nif, Bozkır, Keban, Ergani; Balkanlar’da ise Srebrenica, Olova, Novo Brdo, Rudnik, Koçana, Kratova ve Sidrekapsi’den elde edilmekteydi¹⁷⁰. Barutun hammaddesi olan güherçile ise Osmanlı toprakları dâhilinde oldukça bol miktarda üretilmekteydi. Önemli üretim alanları ise Mısır, Suriye, Irak, Anadolu (Niğde, Malatya, Karaman, İçel, Erciş, Van, Kayseri, Maraş, Zamantı, Aksaray, Aydın, Kıbrıs ve Diyarbakır) ve Balkanlar (Temeşvar, Üsküp, Selanik, Koçana, Şehirköy, Çenad ve Sisam Adası) olarak belirlenmiştir¹⁷¹.

Barutun bir diğere hammaddesi olan kükürdün nerelerden temin edildiğine dair bilgiler kısıtlı olmasına rağmen, bazı kayıtlardan Van Gölü civarındaki Ahlat, Erciş ve Hakkâri, Ege Denizi’ndeki Melos Adası, Kastamonu Küre Ocakları¹⁷² ve Selanik Baruthanesinin kükürt ihtiyacını karşılayan Ohri’de üretildiği anlaşılmaktadır¹⁷³. Osmanlı Devleti’nde sistemli biçimde üretimine ve pazarlanmasına önem verilen şap, Anadolu’da Gediz başta olmak üzere Şebinkarahisar, Uluabad, Foça ve Trakya’da Gümölcine yakınlarındaki Maroniye’den

¹⁶⁷ Altunbay, a.g.t., s. 53.

¹⁶⁸ Altunbay, a.g.t., s. 54.

¹⁶⁹ Beldiceanu, “Actes De Suleyman Le Legislateur Concernant Les Mines De Srebrenica Et Sase”, s. 40.

¹⁷⁰ Altunbay, a.g.t., s. 55.

¹⁷¹ Altunbay, a.g.t., s. 56.

¹⁷² BOA. CD. *Belge No*: 2893.

¹⁷³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, Ankara 2011, s. 682.

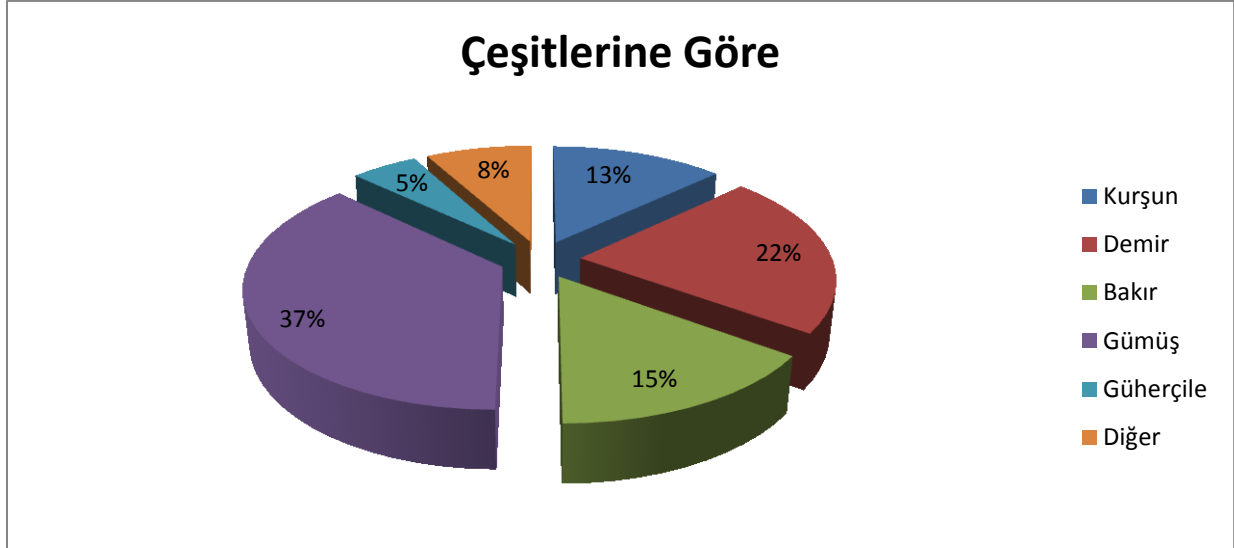
karşılanmaktaydı¹⁷⁴. Diğer madenlere gelince; altın, gümüş, kurşun ve mürdesenk madenleri özellikle Bozkır, Bereketli ve Bolkar kazaları bölgelerinden yoğun olarak temin edilmekteydi.

2.15. Madenlerin Değerlendirilmesi

2.15.1. Harp Malzemesinin Tedariki

Madenlere dayalı askeri tedarikin sağlanmasında Osmanlılar, uyguladıkları kendi kendine yeterlilik politikasında oldukça başarılı olmuşlardır. Bu durum devletin XV. Yüzyıldan itibaren askeri endüstriye ait kurumları kurma ve geliştirme yönünde etkisini ortaya koymuş idi. Osmanlı ordusunun donanımını yürüten tophane, tersane, cephane ve barut haneler, bu amaç doğrultusunda büyük roller üstlenmişlerdir. Askeri endüstriye ait kurumlar, başta İstanbul olmak üzere, bazı maden merkezlerinde ve sınırlara yakın stratejik mevkilerde tesis edilerek, ordunun ihtiyaçlarına cevap vermişlerdir.

Balkanlar'da Samakov, Sidrekapsi, Rudnik ve Kratova; Anadolu'da Küre, Bilecik, Kiği, Keban ve Ergani gibi madenler, askeri tedarikin büyük ölçüde temin edildiği alanlardı. Özellikle seferberlik anlarında maden ocaklarında halka yönelik imalat sınırlandırılmakta, bu konuda ısrar edenler de şiddetle cezalandırılmaktaydı¹⁷⁵. Maden ocaklarında orduya yönelik -

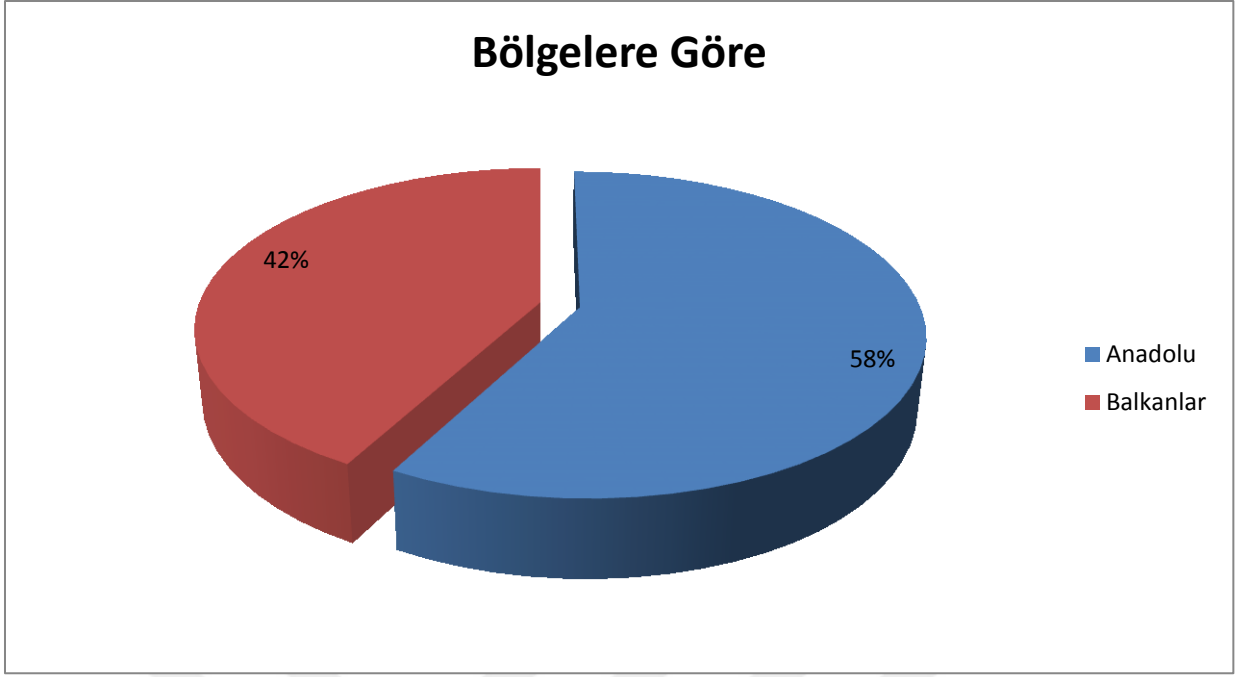

Grafik 1: Osmanlı Devleti'nde Çıkarılan Madenlerin Çeşitlerine Göre Yüzdeleri Miktarı¹⁷⁶

¹⁷⁴ Altunbay, a.g.t., s. 56.

¹⁷⁵ Beldiceanu, "Actes De Suleyman Le Legislatuer Concernant Les Mines De Srebrenica Et Sase", s. 45-46.

¹⁷⁶ Maden Tetkik Arama Enstitüsü, *MTA Enstitüsü Mecmuası*, S. 2, Ankara 1945, s. 248.

Grafik 2: Osmanlı Devleti'nden Çıkarılan Madenlerin Bölgelere Göre Yüzdeleri Miktarı¹⁷⁷

imalat sadece gülle, mermi gibi mühimmatlar ile değil, her çeşit çivi imali, kuşatmalarda kullanılan kürek, kazma, çekiç örs, küski, vs. aletler de üretilmiştir¹⁷⁸. En önemlisi İstanbul'da kurulan tophanelerde, çeşitli çaplarda imal edilen topların hammaddeleri tümüyle ülke içinden karşılanmaktaydı¹⁷⁹. Değerlendirilen belgelerden anlaşıldığı gibi ülke üretiminin büyük kısmını karşılayan İstanbul'daki Tophane-i Amire'ye yönelik tedarik her dönem büyük boyutlarda gerçekleştirilmekteydi¹⁸⁰. Tophane'nin demir ve bakır ihtiyacı Küre, Gümüşhane, Keban, Ergani ve Samakov madenlerinden karşılanmaktaydı. Bu nedenle, her dönem yüksek oranlarda demir ve bakır kara ve denizyoluyla merkeze gönderilmekteydi¹⁸¹. Tıpkı top imalinde olduğu gibi, çeşitli çaplarda üretilen top yuvalıkları (gülle) ve tüfeng findıklarının (mermi) üretimi de aynı şekilde madenlere dayalı idi¹⁸².

Tersanelerde de gemi inşa ve donanımı için kullanılacak ham demir, çivi, lenger, kurşun gibi madeni tedarik, olabildiğince yakın mahallerden temin edilmekteydi. Örneğin en büyüğü İstanbul'da bulunan Tersane-i Amire'nin tedariki Samakov ve Üsküp havzası madenlerinden sağlanmaktaydı¹⁸³. Özellikle, olağanüstü hallerde maden ocaklarındaki

¹⁷⁷ Maden Tetkik Arama Enstitüsü, *MTA Enstitüsü Mecmuası*, S. 34, Ankara 1945, s. 165-166.

¹⁷⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapıkulu Ocakları*, C. II, Ankara 2011, s. 45-46.

¹⁷⁹ BOA. CD. *Belge No*: 95.

¹⁸⁰ BOA. CD. *Belge No*: 2363; BOA. CD. *Belge No*: 1753; BOA. CD. *Belge No*: 1776; BOA. MT. *Belge No*: 192.

¹⁸¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, s. 73; Beygu, a.g.m., s. 336.

¹⁸² Altunbay, a.g.t., s. 60-61.

¹⁸³ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire*, Ankara 1992, s. 126.

üretimin yetersiz kalması durumunda ham demir bu kez tüccardan satın alınmaktaydı¹⁸⁴. Merkezi İstanbul'da kurulan cephaneler, ordunun ihtiyaç duyduğu mermi, gülle, barut gibi askeri mühimmatlarla birlikte seferlerde ve kuşatmalarda kullanılan kazma, kürek, balta, çeşitli türlerde çiviler, varya, küski gibi aletlerin üretildiği ve muhafaza altına alındığı merkezlerdi. Bunların üretimi için Cephane-i Amire'ye sürekli bakır, kurşun ve demir gerek saf olarak gerekse mamul halde gönderilmekteydi¹⁸⁵. Aynı biçimde, ordu ve donanmanın barut ihtiyacını karşılamak için İstanbul, Budin, Selânik, Gelibolu, Bağdat, Kahire, İzmir, Belgrad, Temeşvar gibi çeşitli merkezlerde baruthaneler kurulmuştu¹⁸⁶. Birbiriyle ilişkili birçok atölyeden oluşan baruthanelerde Anadolu ve Balkanlar'daki ocaklardan tedarik edilen güherçile ve kükürt değişik işlemlerden geçirildikten sonra barut haline getirilmekteydi.

2.15.2. Mali ve Toplumsal Alanda Tedarik

Osmanlı Devleti, XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Avrupa'nın en önemli gümüş rezervlerine sahip devletlerinden biri konumundaydı. Bu nedenle, sınırları içerisinde bulunan gümüş ocaklarını itina ile işleterek en iyi şekilde değerlendirme yoluna gitmiştir. Anadolu ve Balkanlar'ın muhtelif yörelerinde bulunan gümüş madenleri devletin para politikasını direkt olarak etkilemekteydi. Bu durum gümüş madeni açısından sıkı kontrolleri de beraberinde getirmiş, işlenmiş veya külçe halinde harice çıkarılması yasaklanmıştır. Ülke içinde üretilen gümüşten sultan adına para basmak amacıyla çeşitli merkezlerde darphaneler kurulmuştur. Fakat kısa bir süre sonra önce Batı Avrupa'yı, sonra da Osmanlı ile birlikte bütün Avrupa'yı etkisi altına alan ucuz Amerikan gümüşünün piyasaya sürülmesi, Avrupa'da 'fiyat devrimi' denen aşırı devalüasyonlara yol açmış, doğal olarak da pahalılığı beraberinde getirmiştir¹⁸⁷. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti, mevcut para sisteminde tağşiş işlemine girişmek zorunda kalmış, böylece piyasaya daha fazla oranda para sürülürken, sikkenin içerdiği değerli cevher oranı düşürülmüştür¹⁸⁸.

Askeri ve malî alanda olduğu kadar, toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasında da madenlere sürekli gereksinim duyulmaktaydı. Özellikle cami, medrese, saray, ikametgâh, köprü, vs. gibi inşaatların yapımında, ev, zirai ve hayvancılık alanında kullanılan araçların

¹⁸⁴ Ünlü, a.g.t., s. 61.

¹⁸⁵ Semavi Eyice, "Baruthane", *İslam Ansiklopedisi_Dia*, C. V, İstanbul 2006, s. 94.

¹⁸⁶ Geniş bilgi için bkz. Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul 1989, s. 112.

¹⁸⁷ Ömer Lütfi Barkan, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", *Bellekten*, C. XXXIV, Ankara 1970, s. 557-607.

¹⁸⁸ Suraiya Faroqhi, "Long-Term Change And The Ottoman Construction Site: A Study Of Builders Wages And Iron Prices", *Journal Of Turkish Studies*, C. X, Londra 1986, s. 125.

imalinde bakır, demir ve kurşun madenleri ön plandadır. İnşaat sektöründe demir ve kurşuna sürekli ihtiyaç duyulduğu belgelerce sabittir. Demir ve kurşun, devletin belirlediği fiyat üzerinden satın alınarak temin edilmekle birlikte, bu fiyatlar doğal olarak dönemin ekonomik durumuna göre değişim göstermekteydi¹⁸⁹. Osmanlılar her yıl binlerce hacının uğradığı kutsal Mekke ve Medine şehirlerinde altyapı inşaatı veya onarımına büyük önem vererek, her türlü tedarikin sağlanmasına dikkat etmişlerdir. Bunun için tedarik edilen malzemeler İstanbul'dan denizyolu ile Mısır'a ve oradan da Mekke'nin kapısı konumundaki Cidde Limanı'na ulaştırılmaktaydı. Örneğin, 1568 tarihli bir hükümde, Mekke'deki suyollarının tamirâtı için İstanbul'dan gereği kadar ham demir ve çelik tedarik olunarak, denizyoluyla Mısır ve Kızıldeniz üzerinden yerine ulaştırılması önemle vurgulanmaktaydı¹⁹⁰.

Topluma yönelik tedarikin bir diğer boyutu da bakır ve demirden yapılan ev ve mutfak araçları, tarım ve hayvancılıkta kullanılan araçların imalatıdır. Osmanlı Devleti'nde bakıra dayalı mutfak eşyasının imalinde bazı kentler önem kazanmıştır. Örneğin bu kentler arasında Tokat, iç ve dış pazarlarda aranılan bakır eşyanın imalatında büyük rol oynar. Kentte bulunan oldukça faal bir kalhanenin varlığı, bakır eşya üretimindeki boyutu gözler önüne sermektedir¹⁹¹. Yine başlıca endüstri hammaddeleri arasında yer alan şap madeninin ülke içindeki tüketimi de belli kurallar dairesinde gerçekleştirilmekteydi. Gediz, Karahisar-ı Şarkî ve Maroniye gibi merkezlerde üretilen şap, devlet tarafından kendi aralarında tüketim alanı olarak sınırlandırılmak suretiyle birtakım örülere ayrılmıştı. Buna göre; Karahisar-i Şarki şapı Tokat ve Halep'in doğusunda kalan bölgede¹⁹², Gediz şapı İç ve Batı Anadolu¹⁹³, Ege Adaları ve Mora'da¹⁹⁴, Maroniye şapının ise İstanbul, Balkanlar¹⁹⁵ ve Akdeniz sahasında¹⁹⁶ tüketilmesine imkân tanınmış, aksi hareketlerin önlenmesi için gereken tedbirler alınmıştır.

2.16. Madenlerde İhracatın Boyutu

Osmanlı Devleti, her dönemde sınırları içinde üretilen madenleri ve madenî mamulâtı uyguladığı kararlı iktisadî politika ile harice çıkarılmasını önlemeye çalışmıştır. Bunun en önemli nedeni, mali, askeri iktisadi gereksinimlerin karşılanmasında, ülke içinde çıkabilecek darlığın ortadan kaldırılmasıdır. Karşılaşılan belgelerde, özellikle sınır boyları, maden

¹⁸⁹ BOA. MD. 7. Defter No: 690; BOA. MD. 23. Defter No: 88; Suraiya Faroqhi, *Hacılar ve Sultanlar (1557 – 1638)*, (Çev: Gürsel Çetin Güven), İstanbul 1995, s. 103.

¹⁹⁰ Ünlü, a.g.t., s. 62.

¹⁹¹ BOA. CD. Belge No: 3268.

¹⁹² Suraiya Faroqhi, *Alum Trade*, Londra 1986, s. 165.

¹⁹³ BOA. CD. Belge No: 3053.

¹⁹⁴ Faroqhi, a.g.m., s. 165.

¹⁹⁵ BOA. CD. Belge No: 2491.

¹⁹⁶ BOA. MD. 5. Defter No: 610; BOA. MD. 7. Defter No: 2086.

bölgeleri ve gümrüklerde cevher veya mamul haldeki madenin ihracatının yasak olduğu vurgulanarak yetkililer tarafından buna izin verilmeyip, tüccarların sıkı bir kontrol altında denetlenmesi önemle belirtilmektedir.

Yukarıdaki yasaklamalar Osmanlı ile ticaret yapan bütün yabancı devletleri ilgilendirmekle birlikte, en etkili olanları sürekli ihtilâf halinde bulunan İran ve Avusturya'ya karşı yapılan uygulamalardır. Belgelerde daha çok "Diyar-ı Acem", "Yukarı Canib" veya "Öte Yaka" olarak tanımlanan İran'a karşı tatbik edilen yasaklamalar, devamlı savaş halinde olduğu için bir tür ambargo niteliği taşımaktaydı. Özellikle, askeri ve mali açıdan değer taşıyan bakır, demir, gümüş ve güherçile gibi cevherlerin ve bunlardan üretilen her türlü silah ve metallerin İran'a gönderilmemesi bu yasakların özünü oluşturmaktaydı. XVIII. Yüzyılda yoğun olmak üzere, çeşitli dönemlerde İç Anadolu ve Karaman'daki ümera, gümrük memurları ve kadılara gönderilen fermanlarda sözü geçen madenleri harice çıkaranların, yakalandıklarında mallarının müsadere olunması emredilmekteydi¹⁹⁷. Örneğin, 1768 tarihli bir hükümde, Karaman'a giderken yakalanan 82 yük ve 8 külçe bakırın yerel kazancılara satılarak, elde edilen gelirin miriye devredildiği anlaşılmaktadır¹⁹⁸.

Tüm yasaklamalara rağmen, devletin maden ve madenî mamulâtın ihracını tümüyle önleyemediği, bu defa gayr-i meşru yollarla madenlerin İran'a gönderilmesi söz konusu olmaya başladığı anlaşılmaktadır. Kaçakçılığın önüne geçilmesi için maden ocaklarından cevher satın alan tüccar ve madeni imalatla uğraşan esnafa yönelik yeni bir uygulama tatbik edilmeye başlandı. XVIII. Yüzyıldan itibaren görülen bu uygulamaya göre, özellikle Bozkır kazası madenlerinde üretilen bakırın düzenli biçimde sarf edilmesi ve harice çıkarılmasının önlenmesi için madenden bakır satın almak isteyenlerin meskûn olduğu bölge kadısından ve Bozkır kazası madenleri yetkililerinden, ne miktarda bakıra ihtiyacı olduğuna ve ne kadar bakır verildiğini belirten birer temessük almaları şart koşulmuştur¹⁹⁹. Bununla da hem yerli bakırcıların çektiği cevher sıkıntısının ortadan kaldırılmasına, hem de yerli tüccarın gereğinden fazla bakır satın alarak bir kısmını yüksek fiyatla İranlı tüccarlara satmalarına engel olunmasının planlandığı kuvvetli bir ihtimaldir.

Öte yandan, aynı dönemlerde Suriye, Anadolu ve Rumeli limanlarından Akdeniz Avrupası, Eflak – Boğdan'dan Lehistan, Kırım'dan Rusya, Macaristan üzerinden Orta Avrupa, Bosna ve Dubrovnik'ten İtalya istikametlerinde canlı ticaret bağları kurulmuştu. Bu

¹⁹⁷ BOA. MD. 7. Defter No: 2168.

¹⁹⁸ BOA. MD. 7. Defter No: 2449.

¹⁹⁹ BOA. MD. 7. Defter No: 813.

nedenle, gerek gümrüklerde ve gerekse hudut boylarında giriş çıkışların denetim altına alınması zorunluydu. Kanunnamelerde bile denetimin gerekliliği zaman zaman belirtilmekteydi²⁰⁰.

2.17. Madenlerde Nakliyat

Osmanlı Devleti'nde ulaşım, uluslararası yolların topraklarından geçmesi nedeniyle, kara ve denizyollarından oldukça yoğun biçimde sağlanmaktaydı. İç bölgelerde kurulan önemli merkezler mutlaka en yakın limanla bağlantılı durumdaydı. Bu mevkide bulunan en önemli merkezlerden birisi de Karaman Eyaleti'dir. Karaman – Konya havalisi özellikle deniz yolu ulaşımı ile dışarıya yapılacak nakliyalarda, deniz yolu ile bağlantısı olması açısından son derece önem arz etmekteydi. Bu durum, hem İstanbul'un iâşesinin daha ucuza ve kısa süre içerisinde nakledilmesine, hem de diğer devletlerle olan irtibatlarda ticaret için büyük imkânlar yaratmaktaydı. Ayrıca, denizyolu ulaşımı karayoluna nazaran daha kolay ve ekonomik idi. Arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre, Osmanlı Devleti'nde maden naklinde kara ve denizyolları yoğun biçimde kullanılmıştır. Maden ocaklarının anayollardan uzak mahallerde ve genellikle engebeli arazilerde yer alması nakliyatın ilk evresinde büyük sorun teşkil etse de, ana yollara veya iskelelere ulaşıldığında bu sorun biraz olsun giderilmekteydi.

Karayolu nakliyatı gerçekleştirilirken birtakım önlemlerin alınmış olduğu belgelerce sabittir. Buna göre, öncelikle nakledilecek madenin oranı, nakil için gerekli vasıta ve hayvanların miktarı, bunların temin edileceği sahalara, yol istikameti ve nakliyatın tarihi tespit edilmekteydi. Ayrıca, nakliyata memur olan mekkârelere ödenecek ücret, gerekli güvenlik ve iâşe önlemleri yine devlet tarafından karşılanmaktaydı. Konvoy halinde yapılan karayolu nakliyatı, arazinin durumuna ve alt yapıya bağlı olarak değişim göstermekteydi. Örneğin, Rumeli ve Batı Anadolu'da hayvanların çektiği kira arabaları kullanılırken²⁰¹, İç Anadolu'da daha çok kira hayvanları olarak bilinen at, katır ve develer aracılığı ile nakliyat gerçekleştirilmekteydi. Kira hayvanları, maden ocakları yakınlarındaki alanlardan temin edilirken, sahiplerine mutlaka belirli bir ücret ödenmekteydi²⁰². Aynı durum kira arabalarında da söz konusu idi.

Devlet, nakledilen maden ve mühimmatın taşıyıcılarına karşı olabilecek herhangi bir suiistimali önlemek için, nakliyat konvoyunun geçeceği yol üzerindeki kadılıklara sık sık

²⁰⁰ Ünlü, a.g.t., s. 64.

²⁰¹ BOA. CD. *Belge No*: 263; BOA. CD. *Belge No*: 2303; BOA. CD. *Belge No*: 2534; BOA. CD. *Belge No*: 2715; BOA. CD. *Belge No*: 3206.

²⁰² Ahmet Refik Altınay, *Madenler*, İstanbul 1989, s. 7.

hükümler göndererek uyarılarda bulunmuş ve nakliyat esnasında çıkabilecek olumsuzluklardan sorumlu tutmuştur²⁰³. Maden naklinde kullanılan başlıca karayolu istikametlerine baktığımızda çok büyük bir kısmının iskelelere yöneldiğini görmekteyiz. Buna göre İç Anadolu'daki Karaman – Konya havalisinde bulunan başlıca güzergâhlar şu şekildedir;

1. Bereketli-Toros Dağları-Tarsus İskelesi
2. Bereketli-Aksaray-Ankara-Bolu-İzmit İskelesi²⁰⁴

Deniz yoluyla nakliyatta gemiler, taşıtılacak yük üzerinden hesaplanıp kararlaştırılan ücret karşılığı kiralanması söz konusudur. Ücretlerin devlet tarafından ödendiği bu sistemde, nakliyat için tayin edilen gemi sahiplerinin özürlerine aldırılmadığı anlaşılmaktadır. ‘‘*Sefine İsticari*’’ olarak geçen kiralama usulüne sık sık başvurulmaktaydı²⁰⁵. Çoğunlukla Osmanlı tebaasına ait gemilerin bu amaçla kiralandığı, bunun yanında bazen de yabancı ülkelere ait gemilerin kiralandığı belgelerden tespit edilmektedir²⁰⁶. Birtakım şartlar dâhilinde yapılan kiralama işleminde, belirlenen süre içerisinde (belgelerde ‘‘mevsim-i derya-i güzer’’ yani deniz mevsiminde şeklinde ifade edilir) külçe veya mamul haldeki madenin İstanbul’a sevki hedeflenmiştir. Gemi sahiplerine, taşıtılacak yük oranında belirli miktarda ödeme yapılmaktaydı. ‘‘*Navlun*’’ adı verilen bu ödeme, bazen iskelelerde peşinen, bazense yolculuğun sona erdiği İstanbul’da hak sahibine teslim edilmekteydi. Ayrıca, yüklenen madenin miktarı, gemi reislerinin ve bunlara kefil olanların isim ve şöhretleri hüccet-i şer’iyyeye kaydı işlem gereği idi. Anadolu ve Balkanlar’dan İstanbul’daki kurumlara yönelik maden nakliyatının yoğunluk kazandığı başlıca limanlar Trabzon, Samsun, İnebolu, Ahyolu, İzmit, Tekirdağ, Selanik ve Alanya şeklinde sıralanabilir²⁰⁷.

Madenlere dayalı askeri, mali ve toplumsal tedarikte kendi kendine yeterlilik politikası gütmüş ve başarılı olmuştur. Madenlerin saf veya mamul halde ihracı şiddetle yasaklanarak rakiplerine karşı bir nevi ambargo uygulamaktan da geri kalmamıştır. Tıpkı çıkarımı ve arıtılmasında olduğu gibi, madenlerin naklinde de dikkatlice davranarak, kara ve denizyolları aracılığı ile merkeze gönderilmesini sıkı biçimde takip etmiştir. Fakat ilerleyen yüzyıllarda,

²⁰³ Altunbay, a.g.t., s. 77.

²⁰⁴ BOA. CD. *Belge No*: 190.

²⁰⁵ BOA. CD. *Belge No*: 100.

²⁰⁶ Altunbay, a.g.t., s. 78.

²⁰⁷ Mustafa Altunbay, ‘‘Klasik Dönemde Osmanlı’da Madencilik’’, *Türkler Ansiklopedisi*, C. X, Ankara 2002, s. 800.

gerek sermaye yoksunluğu, gerekse teknolojinin geliştirilememesi madencilik sektörünün giderek geri kalmasına neden olmuřtur²⁰⁸.

²⁰⁸ Altunbay, a.g.m., s. 801.

II. BÖLÜM

3. Osmanlı Devleti'nde Karaman Eyaletindeki Maden Bölgeleri

XVIII. ve XIX. Yüzyılda Karaman Eyaletinde üretimde bulunan madenlerin başında Bozkır, Bolkar, Bereketli kazası madenleri ve bu bölgelere bağı kazalar ile köyler bulunmaktaydı. Bunların yanında Konya, Kayseri, Aksaray, Niğde ve çevrelerinde toplanan güherçile özellikle barut yapımında kullanıldığı için önemlidir. Tuz gölünden istihsalinin yanında çeşitli bölgelerdeki kaya tuzu istihsalı de bölgeye önemli katkı sağlamaktaydı. Şark-ı Karahisar'daki şap işletmeleri de boyacılık sanayinde kullanılmasının yanında yurt dışına ihracat edilen önemli bir madendir²⁰⁹.

Bizans döneminde üretime açıldığı varsayılan simli kurşun madenlerinin Selçuklular ve Karamanoğulları dönemindeki akıbeti pek bilinmemektedir. Karaman Eyaleti, Osmanlılar eline geçince buralardaki madenlere gereken önem verilmiştir. Zamanla, özellikle III. Selim devrinde alınan önlemlerle istihsalı artmış ve verimlilik açısından Osmanlı Devleti'nin en önemli madenleri arasına girmiştir²¹⁰.

3.1. Bozkır Kazasında Madencilik Faaliyetlerinin Tarihsel Alt Yapısı

Türkler Anadolu'ya gelip yerleştikten sonra, Anadolu'da Türk birliğini sağlamaya çalışan beylikler, Karamanoğulları ve Osmanlılar idi. Bu beyliklerden Osmanlılar, Hamitoğulları'ndan Yalvaç, Karaağaç, Beyşehir ve Seydişehir kazalarını satın alarak Karaman Eyaletine komşu olmuştur²¹¹. Osmanlıların Anadolu'ya yayılarak Karaman Eyaleti hudutlarına dayanmaları, Karamanoğlu Alaaddin Ali Bey'in endişe ile karışık düşmanlığına sebep olunca 1386 yılında Osmanlıların Bosna ile uğraşmasını fırsat bilen Alaaddin Ali Bey Beyşehir kazasına saldırarak Osmanlılar ile Karamanoğulları²¹² arasında gerçekleşen ilk savaşın çıkmasına neden olmuştur²¹³.

²⁰⁹ Ağaoğlu, a.g.m., s. 10.

²¹⁰ Ağaoğlu, a.g.m., s. 10.

²¹¹ Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşazade Tarihi*, İstanbul 1970, s. 65.

²¹² Karaman ordusunda Turgut, Varsak ve Bayburt Türkmenleri vardı ki bu Türkmenlerin yanında Bozkır kazası dağlarında yaşayan Türkmenlerin olması kuvvetle muhtemeldir. Zira Osmanlı – Karaman mücadelesinde Bozkır kazası her zaman Karamanoğullarını tutmuştur. Bunda Karamanoğulları ile aynı coğrafyada bulunmaları yanında akraba olmaları da etkili olmuş olmalıdır. Nitekim 1721 yılında, Bozkır kazasına bağı köylerden Karacaardıç, Gezlevi, Dolhanlı, Can, Dere, Siristat, Arslantaş, İldoğan ve Bademli'de Avşar boyunun Zekeriyalı Cemaatine,

Bozkır kazası ve çevresinin Osmanlı topraklarına katılmasından kısa bir süre sonra meydana gelen Ankara Savaşı neticesinde, Timur Karamanoğullarına eski topraklarını geri vermiştir. Bundan sonra Bozkır kazası yöresi Belviran kazası ile birlikte Karaman Eyaletinin son zamanlarına kadar onların elinde kalmıştır²¹⁴. 12 Şevval 802 / 6 Haziran 1400 tarihli²¹⁵ bir vakfiye kaydında Karaman oğlu Mehmed Bey oğlu Halil Bey oğlu Sultan Alaaddin oğlu Sultan Mehmed Bey'in, Belviran kazası Kuzviran köyündeki Şeyh Hoca Efendi Zaviyesi²¹⁶ için kullanılmak üzere vakfettiği yerlerin isimlerini bildiren bir vakfiye kaydı vardır²¹⁷. Bu vakfiye kaydına göre 1410 yılında Belviran kazası Karamanoğullarının elindedir²¹⁸.

Fatih Sultan Mehmed zamanına geldiğimizde, çıkan bir anlaşmazlıkta Karaman Beyi İshak Bey padişaha, Akşehir, Beyşehir ve havalisini vererek barış teklifinde bulunmuş fakat Fatih Sultan Mehmed İshak Bey'e:

- *“Oralar zaten bizim Hamitoğulları'ndan satın aldığımız yerlerdir. Bu teklif ölüyü azad etmek demektir. Çarşamba Suyunu²¹⁹ hudud kabul eder ise anlaşıyoruz.”*

cevabını vermiştir. Fatih'in bu teklifine göre 1465 yılına kadar Bozkır kazası Karaman Eyaleti hâkimiyetinde idi. Osmanlı – Karaman sınırının Çarşamba Çayı olarak belirlenmesiyle hem

Dere, Aydan, Akkilise ve Sopran'da ise Varsak boyunun Eski Yörük Cemaatine mensup kişilerin yaşadığı tespit edilmiştir. II. Bayezid devri in'am defterinde Mahmud bin Bozkırlu, Ahmed bin Bozkırlu, Efendi bin Bozkırlu isimlerini taşıyan Varsak beyleri bulunmaktadır; Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Halaçoğlu, **Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)**, C. V, Ankara 2009, s. 2475.

²¹³ Hamit Şafakçı, **Bozkır'da Madencilik (1776-1839)**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2013, s. 29.

²¹⁴ Osmanlılar 1473 yılında Silifke'yi almıştır. 1467 – 1468 tarihinde Konya ve Larende Osmanlılar tarafından alındığına göre iki yerleşim yeri arasında bulunan Bozkır ve Belviran kazalarının da bu tarihte alındığını söylemek mümkündür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aşıkpaşazade, a.g.e., s. 191-193.

²¹⁵ Fakat bu vakfiye tarihi 12 Şevval 812 / 17 Şubat 1410 olmalıdır. Zira vakıf olarak nitelendirilen Mehmed Bey, Karaman Beyi Alaaddin'in Mehmed ve Ali adında iki oğlundan biriydi ve anneleriyle birlikte Yıldırım Bayezid tarafından 1398 yılında Bursa'ya gönderilmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. II, s. 16. Timur'un torunu Mehmed Mirza tarafından Bursa'nın işgalinde kurtarılan Mehmed Bey'e, Timur'un yanına geldikten sonra Karaman Eyaleti illeri ile birlikte Osmanlı arazisinden de Beypazarı, Sivrihisar, Kırşehir ve Kayseri tarafları verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aşıkpaşazade, a.g.e., s. 85.

²¹⁶ Mehmet Akif Erdoğan, zaviyenin adını Havva Cenneti olarak okumuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Akif Erdoğan, "Karaman Vilayeti Zaviyeleri", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. XIII, S. 9, İzmir 1994, s. 89-158.

²¹⁷ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA.), 1400 Tarihli Vakfiye Sureti, *Belge No: 591*, s. 113.

²¹⁸ Şafakçı, a.g.t., s. 29-30.

²¹⁹ Çarşamba Suyu, Bozkır kazası tarafından gelen su ile Karaviran kazası tarafından gelen suların birleşmesiyle ortaya çıkmaktadır. Aşıkpaşazade, Çarşamba Nehri'nin güneyde altı saat uzakta dağların arasında bir bölgeden çıktığını, kaynağından iki saat uzakta bir düzlükte kaybolduğunu ve biraz aşağıda tekrar yukarı çıktığını belirtmiştir. Karamanoğulları ile Anadolu Selçukluları arasında Çarşamba Suyu kenarında yapılan savaş için bkz. Şikâri, a.g.e., s. 41.

doğal bir sınır elde edilecek hem de Bozkır kazasının en verimli toprakları olan Suğla Gölü ve Çarşamba Çayı arasındaki topraklar Osmanlılara kalmış olacak idi²²⁰.

İshak Bey, Fatih Sultan Mehmed'in bu teklifine razı olmayınca üzerine gönderilen kuvvete yenilmiş ve Karamanoğlu tahtına Pir Ahmed Bey geçmiştir. Pir Ahmed Bey, Fatih Sultan Mehmed'in bu yardımına karşılık Akşehir, Beyşehir, Sıklanhisarı ve Ilgın pazarını Fatih Sultan Mehmed'e vermiştir. Fakat Fatih Sultan Mehmed ve Pir Ahmed Bey'in araları açılınca Fatih Sultan Mehmed büyük bir ordu ile Konya üzerine yürüdü. Yenilen Karamanoğlu Pir Ahmed Bey'in Larende'ye kaçması sonucu Konya ve Gevele kalesi 1467 yılında Osmanlıların eline geçti²²¹. Fatih Sultan Mehmed'in emriyle Karaman Eyaleti'ndeki esnaf ve sanatkârlar İstanbul'a sürüldü. Ermeniler Samatya'ya, Konyalılar Fatih'e, Aksaraylılar Aksaray'a yerleştirilmişlerdir. Fatih Sultan Mehmed oğlu Mustafa Çelebi'yi Karaman Eyaletine vali tayin etmiştir²²². Pir Ahmed Bey'in ölümünden sonra Karamanoğullarının son direnme noktası Silifke ve ardından Develi Karahisar'ın alınmasıyla bu beyliğin bütün toprakları Osmanlılara geçmiş fakat Osmanlı Devleti bölgeye kesin olarak hâkim olması 1476 tarihine kadar sürmüştür²²³.

Osmanlılar, Karamanoğullarından aldıkları yerlerde arazi tasarrufu ile ilgili uygulamaları başlangıçta aynen devam ettirmişlerdir²²⁴. Bu anlamda iki devletin toprak şekillerinin de birbirine benzediği söylenebilir. Karaman Beyliğinin ortadan kalkmasıyla bir eyalet halinde idare olunmak üzere tahrir tabi tutulan Karaman, 1500 yılında her tımarı bir misli arttırmak suretiyle tahrir olunmuştur. Karaman Eyaleti tımarlı sipahileri, Turgut ve Varsak aşiretleri bundan memnun olmadılar ve İran taraflarında bulunan Karaman Eyaleti ailesinden Kasım Bey'in kardeşi Mirza Bey torunu Hacı Hamza Bey'in oğlu Mustafa Bey'i

²²⁰ Şafakçı, a.g.t., s. 30.

²²¹ Zeki Mehmet Oral, "Fatih Sultan Mehmed'in Gavale Kalesi ile Karaman İllerini Fethi ve Hamid-i'nin Terci-i Bendi", *Vakıflar Dergisi*, S. 4, Ankara 1958, s. 82-83.

²²² Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri", s. 60-67.

²²³ Osmanlıların Karaman Beyliğini ortadan kaldırması 1474 – 1475 yılına kadar sürmüştür. Silifke ve Develi Karahisar'ın teslim olmasıyla, Karamanoğullarının bütün şehir ve kalelerinin Osmanlıların eline geçmesi 1474 yılına kadar devam etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Alaâddin Aköz, *Tarihçe: Türk Devri, Karaman Tarih, Kültür, Sanat*, Karaman 2000, s. 66.

²²⁴ Karamanoğulları dönemindeki uygulamaların devam ettirildiğine şu örnek verilebilir: "Mezrea-i Sorak (Belviran Nahiyesi) fi'l-asıl mülkü meşruî Hacı Yusuf ber-mucibi mektubi İbrahim Bey ve mukarrernamei Sultan Bayezid evladı elindedir, ber-mucibi mülkiyet tasarruf eder". "Karye – Kocac (Belviran Nahiyesi) sipahi zadedgân an nesli Yahşi Bey, ber-mucibi mektubi Alaüddin bin Mahmud". Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatında Medhal*, Ankara 1984, s. 13-156. Kocac olarak zikredilen köy Koçaş olduğu düşünülmektedir.

İçil'e davet etmişlerdir²²⁵. Bu sırada Mora seferinde bulunan II. Bayezid bunların üzerine Amasya valisi Şehzade Ahmed ile Konya valisi Şahinşah ve oğlu Beyşehir sancakbeyi Şehzade Mehmed'i memur etmişti. Bunun üzerine Karamanoğlu Mustafa Bey Halep'e kaçtı ve oradan Mısır'a geçerek orada ölmüştür²²⁶.

Osmanlı döneminde Bozkır kazasına bağlı Kazıkdere köyünde 1501 yılında demir madeni işletilmiştir²²⁷. 1522 yılında²²⁸ ve 1524 yılında²²⁹ maden işletilmeye devam edilmiştir. Kazıkdere köyündeki demir madeni, 1584 yılında da işletilmiş ve bu madenden 800 akçe maden öşrü alınmıştır²³⁰. Kazıkdere köyünün çoğu demirci idi²³¹. Osmanlı Devleti'nde maden bulunan yerleşim yerlerindeki reaya madeni işlemekle görevlendirilmiştir. Bu kişiler sadece madenin çıkarılmasında değil çıkarılan madenin nakli ve maden ocaklarına gerekli malzemelerin temini ile de uğraşmışlardır. Madencilikle uğraşanlar, bu işte sürekli çalışarak bir takım muafiyetler de kazanmışlardır. Bozkır kazası madenlerinden gönderilen cevherden tutulan ilk çeşnide 100 kıyye²³² cevherden 40 kıyye kurşun ile az miktarda gümüşün ortaya çıktığı²³³ ve yapılacak üretimin madenin masraflarını karşılayacağı belirtilmiştir²³⁴. Bunun üzerine devlete faydalı olacağı düşünülen madene, madendeki organizasyonu yapması için 1776 tarihinde bir memur görevlendirilmiştir²³⁵.

Bozkır kazası madenlerine atanan memur, maden emininin yapacağı işleri başarabildiği için daha sonra Bozkır kazası madeni emini olarak atanmıştır. Bu süreçte

²²⁵ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, s. 35; Yaşar Yücel, Ali Sevim, *Türkiye Tarihi II: Osmanlı Dönemi (1300-1560)*, Ankara 1990, s. 179.

²²⁶ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, s. 36.

²²⁷ BOA. TT. d. *Defter No*: 40: 385.

²²⁸ BOA. 1530 tarihini esas almaktadır.

²²⁹ BOA. TT. d. *Defter No*: 292: 399.

²³⁰ Mehmet Akif Erdoğan, *Beyşehir Sancağının 1584 Tarihli Nüfus Sayımı (Beyşehir, Seydişehir, Bozkır)*, İzmir 2004, s. 404.

²³¹ Beyşehir Sancağına bağlı Küre köyünde de çıkarılan demir madeninin işlenmesini Küre köyü reayası ile Keçili konar-göçerleri gerçekleştirmiştir. 1500 yılında 12 nefer ve 1522 yılında 23 neferden oluşan Keçili Yörükleri, demircilikle uğraştıkları için "hadid" ve "ahen" adı verilen demir vergilerini vermişlerdir. Demir öşrünün yanı sıra ganem ve bad-ı hevâ adlı vergileri de ödemişlerdir. Bunun dışında kalan vergilerden ise muaf tutulmuşlardır. Fakat Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk yıllarından itibaren bunlardan da avarız alınmaya başlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdoğan, *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, s. 163.

²³² Araştırma içerisinde vukıyye, vakıyye ve kıyye gibi aynı anlama gelen terimlerden kıyye kullanılmıştır. Bu ağırlık ölçüsü 400 dirheme eşit olup, 12,828 kilogram ağırlığına eşit idi.

²³³ Madene memur olarak gönderilen Genç Ali'ye 10 kese akçe verilmiştir. Bozkır kazasına gelen memurun gönderdiği cevher numunesinde, 100 kıyye (12,828 kilogram) cevherde 45 kıyye (57,726 kilogram) kurşun, kurşunun her kıyyesinde 4-5 kirat (0,8 – 1 gram) gümüş ortaya çıkmıştır. Bu verilere göre 100 kıyye cevher içinde yaklaşık 36 ya da 45 gram gümüş çıkmıştır.

²³⁴ BOA. Milli Emlakten Devr Alınan Defterler (MEDAD.), *Defter No*: 751: 1, BOA. MEDAD. *Defter No*: 752: 1; BOA. KŞS. *Sicil No*: 100: 219-2; BOA. Bab-ı Defteri Baş Muhasebe Darphane-i Amire Eminliği (D. BŞM. DRB.), *Belge No*: 14: 88.

²³⁵ BOA. Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme-i Defterleri (MHM. d.), *Defter No*: 173: 277.

madenin gelirinin giderine yetip yetmeyeceğinin görülmesi için böyle bir uygulamanın yapıldığı ve madenin gelirinin masraflarını karşılayıp devlete önemli bir gelir getireceğine kanaat getirildiğinden, maden eminliği oluşturulmuştur. Madene memurdan sonra atanan ilk görevli, madene ait gelir ve giderleri yazmak için görevlendirilen kâtiptir²³⁶. Diğer madenciler ise Gümüşhane, Keban ve Ergani madenlerinden, kalcı ve piristat ise Gümüşhane'den tedarik edilmeye çalışılmıştır²³⁷. Burada bahsedilen madenciler, madende çalışan teknik elemanlardı. Madenin kapatıldığı 1839 yılına kadar bu usta grubu daha çok Gümüşhane'den gönderilmiştir. Maden emininin atanmasıyla birlikte madenciler ile madene bağlı kazaların organizasyonu yapılmaya başlanmıştır. Ortaya çıkarılan bu organizasyon devlet kontrolü altında çalışmaya başlamış ve 1839 yılına kadar bu şekilde devam etmiştir. Madenin teknik eleman ihtiyacı dışındaki işçiler ise madene bağlı kazalardan temin edilmiştir²³⁸.

3.2. Bozkır Kazası Madenleri

III. Selim devrinde Bozkır kazası ve çevresi maden yatakları ile oldukça zengin bir mevki de bulunmaktadır²³⁹. Bu bölge çoğu kurşun ve bir miktar altın ve gümüş bulunmak suretiyle işletilmiştir²⁴⁰. Günümüzdeki Üçpınar Yaylasının bulunduğu Haydar Dağları ve eteklerinde linyit, çinko, kurşun yatakları; Avdan köyü civarında Amyant; Dipsiz Göl dolaylarında ise kömür yatakları bulunmaktadır. Bu madenlerden bir kısmı III. Selim zamanında işletilmiştir²⁴¹. Bir miktar altın, gümüş ve kurşun madeninin işletildiği ve 1786 yılında terkedildi ise de on sene sonra 1796 yılında tekrar işletmeye açıldığı bilinmektedir. Bu madenler dağlardan çıkartılarak Bozkır kazası maden bölgesine getirilmiş, burada işlem gördükten sonra develere yükletilerek Toroslardan Alanya'ya, oradan da gemilerle İstanbul'a taşınmıştır²⁴².

Bozkır kazası maden bölgesinde işleyen madenler mukavele ile maliye tarafından madencilığe vakıf mültezimlere verilmiştir. Bozkır kazası bölgesinden çıkarılan gümüş ve bakır devlet tarafından satın alınarak, gümüş kısmı darphaneye, bakır kısmı tophaneye ve fazla bakır da memleket dışına gitmemek üzere dâhilde sarf olunmuştur²⁴³. Bu dönemde Bozkır kazası maden bölgesinde çıkarılan madenler bazen emanet yoluyla da idare edilmiş ise

²³⁶ BOA. MEDAD. *Defter No*: 1: 750-2.

²³⁷ BOA. D. BŞM. DRB. *Belge No*: 15: 76.

²³⁸ Şafakçı, a.g.t., s. 32-33.

²³⁹ Mustafa Yılmaz, *Bozkır ve Çevresinin Tarihi Coğrafyası*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1990, s. 18.

²⁴⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV, 2. Kısım, s. 576.

²⁴¹ Yılmaz, a.g.t., s. 18.

²⁴² Yılmaz, a.g.t., s. 18.

²⁴³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV, 2. Kısım, s. 577.

de, bunda her vakit bir fayda hâsıl olmadığından, iltizam usulü tercih edilmiştir²⁴⁴. Bozkır kazasındaki simli kurşun madeninin istihsali için Bozkır kazasının yanında, Kuciikebir, Belviran, Seydişehir ve Kırili kazaları da bu madene bağlanmıştır. H. 1203 / M. 1789 yılında mezkûr maden emini Dergâh-ı Ali Kapucı başlarından Hacı Hasan Ağa'dır. Hacı Hasan Ağa'nın Seydişehir Ayanı Seyit Mustafa ve Kırili Ayanı Hacı İsmail ile iyi geçinemedikleri anlaşılmaktadır. Bu sırada madende 200 fırınlıktan fazla maden cevheri toplandığı kaydedilmiştir. Nitekim İstanbul'dan maden eminine 11 Safer 1204 / 31 Ekim 1789 tarihli şöyle bir ferman gönderilmiştir:

- *“Sen ki emini mumaileyhsin Konya Sancağında vaki Bozkır madeninin idaresi sene-i sabıkada uhtene ihale olunup bifazli'l-lahi teala maden-i mezkurun imal ve idaresine muvaffakat ve sadakat ve istikametın muhakkak olmaktan naşi iş bu bin iki yüz üç senesi martı iptidasından itibariyle maden-i mezkur emaneti uhtene ihaleye ipkası lazımeden olmakla fi mabat dahi imal ve imarı maden-i hümayuna kemali sadakat ile ilzam ve dikkat ve külliyetli zer ve sim ve kurşun istihsaline mübaderet eylemek şartıyla uhtene ipka kılınmasını tahrir ve inha etmekten naşi nazır-ı mumaileyhin inhasına müsaade-i aliyye erzan kılınup ber-vechi muharrer bin iki yüz üç senesi martı iptidasından bundan akdem isdar kılınan Evamir-i Aliyye ile tanzim olunduğu üzere maden-i mezburu ber-vechi istiklal zapt u rapt ve Madenciyan ahalisini ise zalemen ve cebabireden himayet ve siyanet ve umurlarına aharlarını karıştırmayup hidemat-ı madende istihdam eyliyerek mağaralar hafif ve cevher ihraç ve imal ve külliyet zer ve sim husule getirüp hazineye rabt ve peyderpey Dersaadete irsal ve Darphane-i Amire'ye teslime ihtimam ve dikkat etmek fermanım olmağın hassaten ve müstakilen iş bu emri alişan isdar ve irsal olunmuştur”²⁴⁵.*

Mezkûr fermanla mesele halledilememiştir. Bozkır kazası madeni emini Hacı Hasan Ağa'nın suihaline dair Seydişehir ve Bozkır kazası ahalisinin şikâyetleri üzerine yeni bir fermanla halkın suizanda olanlarından hüsnizanda olanlarının daha çoğunlukta olduğu kabul edilerek üretilen altın, gümüş ve kurşunların verimine de nispeten mezkûr emin yerinde bırakılmıştır. Bu durumda şikâyetleri durduramamış, Seydişehir ve Kırili kazalarında bazı kimseler İstanbul'a giderek maden emininin zulüm ve teaddisine tahammül ve takatlerinin kalmadığını belirtmiş fakat kendilerine cevap kırk – elli günde verilmiştir²⁴⁶. Bunun yanında

²⁴⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV, 2. Kısım, s. 576.

²⁴⁵ BOA. CD. *Belge No*: 238.

²⁴⁶ Ağaoğlu, a.g.m., s. 10.

Bozkır, Kuciikebir ve Belviran kazaları ahalilerinin maden eminden memnun oldukları anlaşılmaktadır. Nihayet Seydişehir ve Kırili ayanlarının kışkırtması sonucunda halkın şikâyetleri üzerine Bozkır kazası madenleri, Bereketli kazası madenleri ile beraber kaldırılmıştır²⁴⁷. Fakat Bozkır kazası madenleri bundan akdem fukarayı raiyete zulmü teaddinin def'i maslahatına mebni ref olunmuşken badehu vükelat ve mirimiran ve hükkam ve zabitan taraflarından vuku bulan zulüm ve teaddiyat evvelkinden ziyade olduğunu madeni mezbure merbut kazalar ahalileri biddefeatle müteaddit ilamat ve mahzarlar ile inha ve eğer madeni mezbur kürşat olunmaz ise mali darphane olarak zimmetlerinde olan 15.000 kuruşu eda edemeyeceklerini ve küşat olduğunu bu surette zimmeti mezkûrenin üç taksit ile edaya müteahhit olduklarını beyan etmişlerdir²⁴⁸. Bozkır kazası madenlerinde çalışan madencilerin zimmetinde ise 19.583 kuruş borçlarının bulunduğu ve bunun 6.750 kuruşunu maden emini Hasan Ağa'ya verdikleri ve Hasan Ağa'nın bunu sermayeye dâhil ettiği anlaşılmıştır²⁴⁹. Bu esnada müceddeden zuhur eden mağaraların cevherlerinden günde 140 fırınlık miktar cevherin bulunduğu ve bu cevherden alınan numunelerin tahlilinde 100 dirhem cevherden 8 dirhem 5 kırat 3 buğday ve diğer cevherlerin tahlilinden 13,5 dirhem 5 kırat 1 buğday altın zuhur ettiği ortaya çıkmıştır²⁵⁰. Mezkûr madende şimdiye kadar yapılan işletmelerde bu kadar çok tenorun elde edilmediği ve bulunan sonuçların çok iyi olduğu anlaşılmıştır. Bozkır kazası madenleri emini Hacı Hasan Ağa'ya karşı Seydişehir ve Kırili halkının şikâyetlerin garaz ve nefsaniyetten naşi olduğu hakkında tedip edilmesi istenmiştir²⁵¹.

Bozkır kazası madenlerinden ref olunmadan önce istihsal edilen altın, gümüş ve kurşunun kazancı senede 30.000 kuruş miktarı olduğu Darphane-i Amire'deki kayıtlardan anlaşılmıştır. Ref olunduktan sonra yeniden açılan madenin ihtiyacı olan ustaların çoğunluğu Gümüşhane'den ve diğer madenlerden getirtilmiştir. Tedricen ortaya çıkan maden numunelerinden 40.000 dirhemi aşkın gümüş ve 350 dirhem miktar altının kazancı 10.000 kuruş miktar olduğu ve halen toplu bulunan 240 fırınlık cevheri müddehar olan kurşunun kazancı ile beraber altın ve gümüş cevherinin oranına kıyasla imal edilirse dahi 30 – 35.000 kuruş miktar kazancı vardır. Ayrıca bu esnada ortaya çıkacak 8.000 dirhem gümüşün kazancı 5.000 kuruş, bundan sonra yine 2.500 kuruşluk gümüşün bulunduğu ve kurşunun 10.000 kuruşluk bir kazancı olacağı hesaplanmıştır²⁵². Adı geçen medenin cevherlerinin imal

²⁴⁷ BOA. MEDAD. *Defter No*: 1: 751-1.

²⁴⁸ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 611-1.

²⁴⁹ BOA. D. BŞM. DRB. *Belge No*: 14: 88.

²⁵⁰ BOA. Cevdet Tasnifi, Darphane (C. DRB.), *Belge No*: 2375.

²⁵¹ İbrahim Hakkı Konyalı, "Konya – Bozkır Madenleri", *Birinci-İkinci Teşrin*, S. 14-15, Konya 1937, s. 897-900.

²⁵² Konyalı, "Konya – Bozkır Madenleri", s. 900.

oluncaya dek ortaya çıkan kurşundan dahi 25.000 kuruşluk kazanca amel olduğu ve bir senede hepsinden Darphane-i Amire'ye 90.000 kuruş miktar bir gelirin takdim olunduğu 15 Safer 1204 / 4 Kasım 1789 tarihinde aşağıdaki rapor ile padişaha sunulmuştur:

- ‘‘Devletlû, inayetlu, merhametlu sultanım hazretleri sağ olsun.

Arz-ı Ali fukara kullarıdır ki, maden-i mezbur ref olunmazdan mukaddem tabiatı ile hâsıl olan zer vesim ve kurşuna faizi senevi otuz bin guruş miktarı olduğu Darphane-i Amire'de bazı kuyudattan malum olup badehu bu def'a küşat olduğu tarihten bu anadek maden-i mezburun furunları ve Madenciyan-ı ve pürüstad tabir olunub cüz'ü azamı olan ustaları Gümüşhane'den ve ma'adin-i saire'den henüz cem ve tanzim olunmakla ceste ceste vürut eden numunelerinden hâsıl olan kırk bin dirhemden müteceviz sim ve üç yüz elli dirhem miktarı altın faizi on bin guruş miktarı olduğu ve el'an derdest olan iki yüz kırk furunluk cevheri ve müddehar olan kurşunun faizi takdim olundukda cevheri mezburun gerek altını ve gerek simi çañnisine kıyas ile imal olundukda otuz, otuz beş bin guruş miktarı faizi ve mevcudu olup bu esnada vürud edecek sekiz bin dirhem simi faizi beş bin guruş ve bundan akdem Der-Aliyye'ye gelirken esnay-ı garet olunan iki bin beş yüz dirhem miktarı simi olduğu ve guruşunun dahi on bin guruş miktarı faizi olacağı ve cevahir-i mezbur imal olununcayadek hâsıl olan kurşundan dahi yirmi beş bin guruş miktarı faiz memul olduğu velhasıl maden emini mumaileyhin derdest olub imal edeceği ve zuhur eden cevheri malum olduğuna göre be avn-i bari bir seneydek cümlesinden Darphane-i Amire'ye doksan bin guruş miktarı faiz takdim olunduğu malumu devletleri buyruldukda emr-ü ferman devletlu, inayetlu sultanım hazretlerinindir’’²⁵³.

Bozkır kazası madenleri emini Hacı Hasan Ağa'nın maden eminliğinden hemen alınması devletin zararına olacağı, madenin işletilmesi için verilen 30.000 kuruşun derhal tahsil edilemeyeceği, bu paranın 8.000 kuruşunun Seydişehir kömürü için iki yıllık peşin olarak verildiği halkın elinde bulunan paranın derhal alınamayacağı ve çıkarılmış maden cevherlerinin heba olabileceği ayrıca madenin dağıtılmasının yanlış olacağı, böylece devletin büyük zarara uğrayacağı maden eminin çalışması gerektiği, illa alınması gerekirse bu durumun düzene sokulmasından sonra yani birkaç yıl sonra Mart ayında olabileceği²⁵⁴ 23 Safer 1204 / 12 Kasım 1789 tarihli aşağıdaki rapor ile padişaha sunulmuştur:

²⁵³ BOA. CD. Belge No: 1183.

²⁵⁴ Konyalı, ‘‘Konya – Bozkır Madenleri’’, s. 902.

- ‘Devletlü, saadetlu, inayetlu, merhametlu sultanım hazretleri sağ olsun.

Arz-ı Ali fukara kullarıdır ki, maden-i mezbur emini Dergah-ı Ali kapucu başlarından El-hac Hasan Ağa kullarına hini nasbindan bu anadek ceste ceste verilen zer ve sim sermayesi malından irsal eylediği zer ve sim bahası furun nihade olundukda on dört bin guruş ve Seydişehir-i kömürü bedeliyesinden iki senelik sekiz bin guruş ve ahalinin zimmetinden uhdesine sermaye kaydolunan altı bin yedi yüz elli guruş ki cem'an otuz bin guruşa yakın Darphane-i Amire malinden emini mumaileyhin zimmeti olub bu zimmete mukabil mevcut ve müddahar olan iki yüz furunluk imal olunmuş vürud edecek zer ve simi olmakla Darphane-i Amire'nin gerek sermayesi malini hasretten siyanet ve gerek imal olunacak cevheri mevcudu telef ve iza'at olunmadan himayet mülahazasıyla emini mumaileyhin umuru nizam ve temşiyet bulunceyedek azli ve aharin nasb-ı hususu tehir buyrulursa Darphane-i Amire zarar ve hasarettten hıfz-ü himaye buyrulmuş olub ve müceddeden emin nasb-ı vukuunda emanete ehli olursa dahi bir seneydek gerek kendi umur-ı ve gerek maden ancak tanzim olunub imal ve idareye mübaşeret edeceği ve mevcut olan cevherden Darphane-i Amire'ye memul ve melhuz olan faiz ve fevaidine zaruri izlal geleceği ve ma'adin ümerasının azli ve aharın nasb-ı iktiza eyledikde kaide-i darphane ve ma'adin ancak Mart duhulünde olagelüb eğer bihengam azil ve aharı nasıp olunsa Darphane-i Amire'ye ve madene hasarı küllisi olacağı ve maden emaneti ihale olunacak adam mücerrebül atvar ve kavi'yül iktidar ve maden imalinde aşına olması Labüd idugi tiz elden bu makule adam tedariki müteassir olmakla kaide-i darphane ve ma'adin üzere emini mumaileyh Martta kadar tehir olunub Mart duhulünde azli münasib idüğü ve emini mumaileyh Martta kadar ahali ve raiyetten iştika edenler ile hüsn-ü muaşeret edüb tarafeyn ağrazı nefsaniyeden ari olarak baysi sui halleri olacak husustan gayet-ül gaye ihtiraz ve içtinab etmek üzere tenbihat ve tekidatı havi emini mumaileyh kullarına tarafı çakeriden müekked mektub tahririyle tenbih ve guşmal olunacağı malumu devletleri buyruldukda emini mumaileyhin bu veçhile şakilere def buyrulması babında emr-ü ferman devletlu, saadetlu, inayetlu, merhametlu sultanım hazretlerindir'²⁵⁵.

Bozkır kazası madenleri ile Bereketli kazası madenleri H. 1200 / M. 1786 yılında²⁵⁶ Ali Paşa'nın sadareti zamanında kazancı tahkik edildikten sonra ref olunmuşken yeniden küşat olmaları hangi tarihte olduğu baş muhasebe ve darphane defterlerinden araştırılmış fakat

²⁵⁵ BOA. CD. Belge No: 903.

²⁵⁶ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. IV, 2. Kısım, s. 578.

Bereketli kazası madenlerinin küşadına dair kayıt bulunamamıştır²⁵⁷. Padişaha verilen 16 Muharrem 1204 / 2 Ekim 1789 tarihli raporla Bozkır kazası madenlerinin halkın içinde bulunduğu ekonomik durumun zorluğu, Darphane-i Amire'ye verilen zararın önlenmesi için yine halktan madenin kapatılmasıyla alınamayan 15.000 kuruşun madenin açılmasıyla üç taksitle ancak alınabileceğinin ortaya çıkmasıyla ayrıca Karaman Eyaletinde Bozkır kazası madenlerinden istihsal edilen kurşunun Alaiye İskelesi'ne nakledilmesinden senevi 70 veya 80 akçe gelir sağlayan halkın zor durumda kalmaması için madenin tekrar işletilmesi istenmiştir²⁵⁸. Bu arada işletmedeki dikkat edilmesi gereken hususlarda belirtilmiştir. Elde edilen kurşunun 3/1'nin madencilere verilmesi, 3/1'nin nakliye ve işletme masrafı için maden eminine bırakılması, nakliyecilerin bir başka kişiden 1 akçe bile talep etmemesi, darphaneye verecekleri kurşunun her 1 kıyyesinin nakliyesi için eskiden olduğu gibi 8,5 para alınması ayrıca maden için gereken kömür, kütük vb. gibi taşımacılık işlerinde eski fiyat üzere olunmak şartıyla madenin açılmasının uygun olacağı bildirilmiştir²⁵⁹.

Bunların yanında madencilerin hazırlamış oldukları cevher eritme fırınlarında altın ve gümüş cevherinin imal olunmasına ve madenlerden çıkarılan cevherlerde altın ve gümüş dikkat etmeleri ekser fırınların altın ve gümüş imaline yönelik olması belirtilerek eğer bu hususa dikkat edilmezse cezalandırılmaları istenmiştir. Bütün bu şartlara ve diğer belirtilen hususlara dikkat etmek kaydıyla Dergâh-ı Ali kapucu başlarından El-hac Hasan Ağa'ya Bozkır kazası madenleri eminliği 17 Muharrem 1204 / 7 Ekim 1789 yılında tekrar tevcih edilmiştir²⁶⁰. Bozkır kazası madenleri emini Hacı Hasan Ağa'nın madenden ne zaman, nasıl ayrıldığını bilmemekle beraber yerine tam olarak kimin geldiği de kayıtlı değildir. Fakat 2 Cemazeyilahir 1216 / 10 Ekim 1801 tarihli bir belgeye göre maden eminliğine kapucu başı Ali Ağa'nın geçtiği tahmin edilmektedir. Ali Ağa'nın madeni yağmalamaya gelen Altı Parmak Çetesi tarafından idam edildiğini, onun yerine madene bağlı kazalarla komşu sancağın asayişini teminde maden emini Seyyid Abdurrahman ve Alaiye mutasarrıfı İbrahim Paşa'nın ortaklaşa çalıştıkları bilinmektedir. Nitekim Altı Parmak Çetesinin başı ve adamları sıkı bir takipten sonra öldürülmüşlerdir²⁶¹. Bu şekavet olayından sonra Kırili ve Seydişehir kazalarının madenle ilişkileri kesilerek Üsküdar'da oluşturulan yeni askerlik ocağına bağlandılar. Fakat yine de madene bağlı kazaların halkının hizmetlerinde ve bağlılıklarında

²⁵⁷ Ağaoğlu, a.g.m., s. 13.

²⁵⁸ Ağaoğlu, a.g.m., s. 14.

²⁵⁹ BOA. MEDAD. Defter No: 1: 754-2.

²⁶⁰ BOA. MEDAD. Defter No: 1: 754-3.

²⁶¹ Mehmet Genç, "19. Yüzyılda Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün Klasik Prensiplerindeki Değişmeler", *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2005, s. 87-96.

görülen gevşeme yüzünden padişah hükmü isdar edilmiştir. Seydişehir ve Kırılı kazalarının ayrılmasıyla Bozkır kazası madenlerine bağlı Belviran, Kaşaklı, Begşar, Kuciikebir ve Beyşehir kazaları halkı cevher nakli, madende gerekli söğüt, kütük ve çeşitli levazımatın tedarikine görevlendirilmişlerdir²⁶².

15 Cemazeyilahir 1218 / 2 Ekim 1803 senesinde sadrazamın padişaha verdiği arızada, Bozkır kazası madenleri eminliği yanında Karaman Eyaleti ve Alaiye Sancağı mutasarrıflığı görevlerinde de bulunan Abdurrahman Paşa'nın Rumeli canibine gitmesini fırsat bilen Bozkır kazası firarilerinden deli Yunus isimli şaki başı ve adamları Abdurrahman Paşa'nın mahdumu ve Ma'adin-i Hümayun vekili Abdullah Bey ile beraber madende memur üç Ermeni'yi öldürdükleri ve Deli Yunus isimli şakinin şekavetinden sonra İçel'e kaçarak İçel mutasarrıfı Ahmet Paşa ve kardeşi Abidin tarafından himaye edildikleri bildirilmiştir. Ayrıca daha önce maden emini Ali Efendi, biraderi ve 40 nefer adamını öldüren Altı Parmak kardeşi İbrahim'in Kıbrıs'taki zorunlu ikametinden kaçtığını Aydın taraflarında 70 – 80 kişiyle şekavetine devam ettiğini bildirerek bunların yakalanmasını ve idam edilmesini istemiştir²⁶³.

Bozkır kazası madenlerinde çıkarılan cevher günde 3 fırınlık iken 20 Cemazeyilahir 1202 / 28 Mart 1788 tarihinde Darphane-i Amire Nazırı Yusuf Efendinin verdiği takrire göre günde 15 fırınlık maden çıkarılıp bu madeninde işlenebileceği ortaya konmuştur²⁶⁴. Ayrıca Bozkır kazası madenlerinin Bolkar kazası madenlerinden daha fazla tenorda madeni içerdiği ortaya çıkmıştır. Yukarıda bahsi geçen takrir aşağıda verilmiştir:

- *‘Bozkır madenine merbut kazaların kuzat ve nüvvab ve a'yanı vilayet ve işlerine ve dergâh-ı muallam kapucu başlarından olub Bozkır maden emini El-hac Hasan dame mecdühuye hüküm ki:*

Halen Darphane-i Amirem Nazırı Yusuf damemecdühunun verdiği takriri mefhumunda bundan akdemce fethüküşat olunan Bozkır madeninde el-yevm mevcud ve bir taraftan mağaralardan hasıl olan cevher külliyetli olmakdan naşi on beş furun imaline vafi ve mütehammil iken maden-i mezbur Madenciyan-ı ve merbut olan kazalar ahalilerinden bazı kimesneler maden-i mezburun üç furundan ziyade imaline mümadeat etmeleriyle fi mabat kimesne tarafından veçhenminelvücuha müdahale ve taarruz olunmayub iktiza eden Pürüsad amelelerini vakt-ü zamaniyle derünu madene

²⁶² İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Karaman Tarihi*, Konya 1967, s. 100.

²⁶³ İbrahim Hakkı Konyalı, "Bozkır Madenlerinin Zenginliğini Gösteren Yeni Bir Vesika", *Birinci-İkinci Teşrin*, S. 20-21, Konya 1938, s. 1173.

²⁶⁴ Konyalı, "Bozkır Madenlerinin Zenginliğini Gösteren Yeni Bir Vesika", s. 1179-1181.

celp ve beher yevm on beş fırın imaline ikdam ve ihtimam ve mümadeat ederi olursa zecr-ü men olunub lazım gelen tediplerini icra için isim ve şühretleriyle Der-Aliyye 'ye ilam olunması için emr-i şerifim südurunu inha ve istida olunduğuna binaen iktizasına göre tazminini fermanım olmağın emr-i alişanım ısdar ve [...] ile irsal olunmuştur²⁶⁵. İmdi vusulünde sen ki maden-i mezbur mağaralardan hasıl olan cevher külliyetli olduğuna binaen on beş furun imaline mütehammil iken Madenciyan ve merbut kazalar ahalilerinden bazılarının kemali melanetlerinden naşi üç furundan ziyade imal ettirilmemek dolayısıyla mümadeat kaydında olanların mümadeat ve muhalefetleri men ve zecr olunarak def ve ref ile on beş furun imaline kemali sayy-ü gayret ve inadlarına ve ifsadlığa alet olanlar her kimler olur ise olsun tedibati layikaları icra için isim ve şöhretleriyle Der-Aliyye 'me arz-ü inhaya mübaderet eyliyesin. Ve siz ki kuzat ve nüvvab ve ayan ve iş erlerisiniz. Sizler dahi mucibi emr-i şerifimle amelü hareket eylemeniz babında ferman-ı alişanım sadır olmuştur²⁶⁶.

Bozkır kazası madenlerinden daha önce bahsettiğimiz gibi gümüş, kurşun ve bir miktarda altın üretilmekte idi. Yalnız bu altın doğrudan doğruya madende değil de gümüşle karışık olarak gönderildiği İstanbul'daki Darphane-i Amire'de gümüşten ayrılarak elde edilmekte idi. Bu durum o devirde üretimde bulunan birçok maden ocağı içinde geçerliydi. Ayrıca çıkarılan madenler bilhassa kurşun Karaman Eyaletindeki tedarik edilen nakil vasıtaları, develer ile Alaiye'ye nakledilerek oradan deniz yoluyla İstanbul'a ulaştırılıyordu²⁶⁷. Nakil vasıtalarının yetersizliği, işe gereken önemin verilmemesi ve bazı sebeplerden dolayı maden sevkiyatı bazı zamanlar aksayınca veya acil kurşun ihtiyacı olunca fermanlara maden sevkiyatının acele yapılması gerektiği merkez valiliğine, Alaiye Sancağı mutasarrıflığına, Konya kadılığına ve buralardaki kuzat ve nüvvablara bildirilmiştir²⁶⁸. Bozkır kazası madenleri istihsalinden Alaiye İskelesi'ne her sene 45.000 okka kurşun nakledilmiştir²⁶⁹. Ayrıca H. 1222 / M. 1807 tarihli Konya Salnamesinde Bozkır kazasının Dedemler köyü civarında gümüş madeninin bulunduğu ve bu madenin Siristat²⁷⁰ kasabasına getirilerek imal olunduğunu ve gelirinin masrafını karşılayamadığı için terk edildiğini kaydetmektedir²⁷¹.

²⁶⁵ Hükmü götürecek memurun isminin sonradan yazılacağı yer açık bırakılmıştır.

²⁶⁶ BOA. CD. *Belge No*: 2084.

²⁶⁷ Özkaya, a.g.m., s. 313.

²⁶⁸ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2375.

²⁶⁹ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 606-2.

²⁷⁰ Bozkır kazasının eski ismi "Siristat"dır.

²⁷¹ BOA. Konya Vilayet Salnamesi (KVS.), *Belge No*: 1940.

3.3. Bozkır Kazası Madenlerinde Üretim

3.3.1. Bozkır Kazası Madenlerinde Cevherin Üretimi

Bozkır kazası madenleri bölgesinde bulunun cevherlerin çıkarılarak işletilebilmesi için Devlet-i Aliyye'den izin alınması gerekli görülmüştür. Bunun için bölgede maden cevheri olduğunu bilen şahısların, bu konuda yetkili mercilere ve görevli kişilere bilgi vermesi ve bir miktar cevher numunesini incelenmek üzere Darphane-i Amire'ye göndermesiyle süreç başlatılmıştır²⁷². Darphane-i Amire'de, Bozkır kazası madenleri ocaklarından gönderilen numuneler incelenerek bu maden ocağından devlet için yarar sağlanacağına kanaat getirilirse, Darphane-i Amire nazırının bu durumu vezir-i azama, onunda padişaha bildirmesi üzerine madenin açılmasıyla ilgili bir emir yayınlanmış, maden işleriyle ilgilenmesi ve madendeki organizasyonu yapması için memur görevlendirilmiştir²⁷³.

3.3.2. Bozkır Kazası Madenlerinde Cevherin Çıkarılması

Bozkır kazası maden ocaklarının olduğu bölgelerdeki mağaralardan cevher üretiminin yapılmasıyla ilgili bilgi elde edilememiştir. Arşivlerdeki araştırmalar sonucu belgelerden elde edilen bilgiler genel hatları itibariyle üretim sonucu ortaya çıkan maden miktarları, kurşunun Alanya İskelesi'ne ve oradan Darphane-i Amire'ye nakli ile ilgilidir. Bu bilgi eksikliğini gidermek adına madencilikle ilgili kanunnameler, vilayet salnameleri ve kanunlara müracaat edilmiştir. Madenlerde "kanun-ı kadim" olarak bahsedilen uygulamalar geçerli olduğuna göre, Bozkır kazası maden ocağında da mağaralardan cevherin çıkarılmasından fırınların olduğu yere nakli kadar geçen sürede aynı uygulamanın geçerli olduğu tahmin edilmektedir.

Bozkır kazası maden ocağında mağaralar, diğer madenlerde kuyu olarak adlandırılan cevher çıkarılan yerlerde önce toprak atılarak işletmeye açılmıştır. Cevher olduğu düşünülen bölgedeki toprak atılarak yer altına doğru kazılmak suretiyle²⁷⁴ mağara açılırdı²⁷⁵. Açılan

²⁷² Şafakçı, a.g.t., s. 205.

²⁷³ Darphane-i Amire'de yapılan incelemede cevherin yetersiz olduğu düşünülürse, madenin bir yıl işletilip üretimi ve masrafı görüldükten sonra karar verildiği ile ilgili örnekler de vardır. 2 Ağustos 1808 tarihinde Çıldır Eyaleti Mirho kazasında bir gümüş madeni bulunarak numunesi Darphane-i Amire'ye gönderilmiştir. Ancak Darphane-i Amire'de izabe olunan cevherde pek nema görülmemiştir. Buna rağmen madenin bir yıl işletilip masraf ve kar oranının görülmesinden sonra eski nizama göre karar verilmesi yönünde bir uygulamaya gidilmiştir. BOA. Darphane Evrakı Tahrirat Kalemi (D. DRB. THR.), *Belge No*: 675: 3.

²⁷⁴ 1788 – 1789 tarihli maden kanununa göre, madende cevher çıkarmak için hutman denilen kişinin tahmin ettiği yer kazılır ve buradan cevher çıkmazsa bu görevlinin hakkından gelinirdi. BOA. Maliyeden Müdevver Defterler (MAD. d.), *Defter No*: 22148: 5.

²⁷⁵ Orta Çağ İslam dünyasında ise, dikey shaft ve yatay tünel kazma teknikleri kullanılırdı. Birincisi shaftları dik olarak toprağın altına daldırmak ve damarlara ulaşıldığında yatay olarak ilerlemektir. Ancak daha sık uygulanan dağın yamaçlarına maden galerileri açılır, shaftları batırmak yerine damarları takip ederlerdi. Ayrıca ikincisi daha

mağaraların derinlikleri ise kanunnameler, vilayet salnameleri ve gözlemlere göre şu şekilde ifade edilmekteydi: 1786 tarihli maden kanununda 100 – 150 kulaç²⁷⁶ arasında bir derinlikten bahsedilirken²⁷⁷ bir başka araştırmada ise, 1786 – 1789 yıllarında Sidrekapsi madeninde bulunan ve gözlemlerini dile getiren Mehmet Âşık'a atıfta bulunularak 112,5 – 150 metre arasında bir derinlikten söz edilmiştir²⁷⁸. Madenciler, maden mağaralarına girerek külünk adı verilen çekiçler ile cevherleri kopararak çıkarırlardı²⁷⁹. 1790 yılında Bozkır kazası madenlerinde madenciler kazma ve kürekleri ile mağaralara girerler, içeride don yağı yakarlardı. Sarı bir toprak halinde olan cevheri çuvallara koyarak katırlar aracılığı ile kasabaya naklederler, cevher orada izabe fırınına girerdi²⁸⁰. Nakli yapılacak olan cevherler ise madenciler tarafından mağaradan çuvallara doldurularak ameleler vasıtasıyla mağara önlerine çıkarılarak biriktirilmiş ve oradan hayvanlara yüklenerek cevher işleme merkezi olan Siristat'a getirilmiştir. Maden kuyularından çıkarılan cevherlerin miktarı defterlere tek tek yazılırdı ki, cevherlerin yazıldığı bu defterler kuyu defteri²⁸¹ olarak adlandırılırdı²⁸².

Her işçinin cevher²⁸³ ürettiği yere işlek denirdi²⁸⁴. Bu işlemlerde ortaya çıkan taş ve toprakların da maden cevheri gibi buradan çıkarılması gerekirdi. Cevherin yanında taş ve

az masraflı olduğundan daha çok tercih edilirdi. Al-Hassan – Dr. Hill, "Mining Technology", *The Encyclopaedia Of Islam*, C. V, Leiden 1986, s. 968.

²⁷⁶ Bir Kulaç 1,137 metredir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akgündüz, a.g.e., C. II, s. 444. Buna göre kuyudaki derinlik 113,7 – 170,5 metre arasında değişmektedir. Fakat kulaçla ilgili farklı miktarlar da kabul edilmektedir. Halil İnalçık'a göre, bir kulaç 1,71 metredir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Halil İnalçık, "Osmanlı İpek Ticareti, Madencilik ve Ziraatında Yük (Himl)", *Türk Dünya Araştırmaları Vakfı Dergisi*, S. 75, (Çev: Eşref Bengi Özbilen), İstanbul 1991, s. 18. Hinz'e göre ise bir kulaç 4 şer'i arşın (Zirauş-Şer'iyye) yani 199,5 santimetre ya da yaklaşık 2 metredir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hinz Walther, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, (Çev: Acar Sevim), İstanbul 1990, s. 67. Kulaçla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Kellek, "Kulaç", *İslam Ansiklopedisi_Dia*, C. XXXVI, İstanbul 2006, s. 353-354.

²⁷⁷ Spaho, a.g.m., s. 143.

²⁷⁸ Murphey, "Ma'adin: Mineral Exploitation In The Ottoman Empire", s. 142.

²⁷⁹ BOA. D. DRB. THR. *Belge No: 2: 19*.

²⁸⁰ Ahmet Şerif, *Anadolu'da Tanin I*, (Çev: Mehmet Çetin Börekçi), Ankara 1999, s. 230.

²⁸¹ Cevherin çıkarılmasından nakline kadar geçen süreçlerde çeşitli defterler tutulmuştur. Bu bürokrasi sayesinde madencilik sektöründe bir otokontrol sistemi oluşturulmuştur. Madencilikle ilgili tutulan çeşitli defterler hakkında bkz. Robert Anhegger, *Beitraege Zur Geshichte Des Bergbaus Im Osmanischen Reich I Europaeische Türkei*, C. I, İstanbul 1943, s. 35.

²⁸² Anhegger, *Beitraege Zur Geshichte Des Bergbaus Im Osmanischen Reich I Europaeische Türkei*, C. I, s. 35.

²⁸³ Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-Beyan Fi Kavanin-i Al-i Osman* adlı eserinin nüshalarında küçük farklılıklar olmasına rağmen cevherleri şu şekilde ayırmıştır: "Cevher birkaç dürlü olur azlığı çokluğu damarlarına göredir kimi ince kimi yoğun olur. Bazı damar olur ki jola gider kimi yukarı ve bazı arkırı gider. Yüksek yerde bulunub jola alçakda bulunub dağa gitmek ekseriya eylik alametidir. Kâh ol tarafa kâh bu tarafa gitmek ekseriya yaramazlık 'alametidir ve damarda kâh büyük pareler bulunur ana vante derler ve damar olmayub hali kadar dahi vasi' yerin cümlesinde cevher olur. Ana gank derler. Bunlar eylik alametidir. Kâh bir yer bir miktar bulunur. Ana plaviçe derler. Ekser ol asl paydar olmaz. Asl eyü cevher oldur ki kalın damar ola iki taraf yumuşak taş ki ana licenk derler arasında buluna. Ekser bu makule paydar olur ve licenk solunda bulunana ligunat ve sağında bulunana hagunat derler, hagunat eyüdür. Kâh cevhersiz damar bulunur." Cevherle ilgili bilgi için ayrıca bkz. Akgündüz, a.g.e., C. I, s. 159.

²⁸⁴ Spaho, a.g.m, s. 142.

toprakların yeryüzüne çıkarılmasında eşeklerle döndürülen dolaplardan yararlanılırdı²⁸⁵. İssawi bu konuda, kazılan cevherin küçük çuvallarda çocukların büyük gayretiyle taşındığını belirtmiştir²⁸⁶. Hamid Sa'di'de Gümüşhacıköy madeni mağaralarında çıkarılan cevherlerin küçük çocuklar vasıtasıyla çıkarıldığını ve katırlarla izabehaneye sevk olunduğunu iddia etmiştir²⁸⁷. Bozkır kazası madenlerinde çıkarılan cevherin yeryüzüne çocuklar vasıtasıyla taşındığına dair her hangi bir kayıt tespit edilememiştir. 14 Temmuz 1786 yılında kuyularda kazılan cevher, jak²⁸⁸ adı verilen bir tulumla kuyu ağzına çıkarılırdı²⁸⁹. Kuyuda görevli kişilerin reisine "hutman"²⁹⁰ denilirdi ki kuyunun cevherini kiralanan hayvanlara yükletip çarha gönderirdi. Yani yer altından çıkarılan cevherler mağaraların girişinde bekleyen ve bu iş için kiralanan atlarla cevher işleme merkezine getirilirdi²⁹¹.

Karaman Eyaleti Bozkır kazası madenlerinde bulunan İbrahim Ağa'nın işlettiği kuyuyu işletmek için 20 ırgat tutulmuştur. Açılan kuyu, toprak ise toprağın düşmemesi için etrafı ağaç payesiyle kulacına 300 akçe ve her nefere ayda 50 kıyye kendüm (buğday) ve haftada 2'şer kıyye hamir (hamur) verilmiştir. Eğer taş ise ağaç ile yapmak gerekmediğinden dolayı kendüm ve hamir verilirdi. Bu 20 ırgat gece gündüz nöbet usulü ile çalışarak ancak 20 gün işleyebilmiştir. 1787 yılında 20 ırgata haftada ırgat başına 1'er kuruş ücret ve yevmiye 2'şer para yemeklik akçesi verilmiştir²⁹². Kuyularda çalışan ustaların ücretleri yanında, 1789

²⁸⁵ 1807 yılında Osmanlı madenleri hakkında bir rapor hazırlayan maden mühendisi Polini şu bilgileri vermiştir: "Madenler pratik cevher çıkarımı dikkate alınmadan işletilmektedir. Avrupa'da yüzyıllardır kullanılan makinelerin kullanılması buradaki sorunların çözümü için zaruridir. Ne şaft ne de tüneller var, sadece çamurdan labirentler ki bunların içinden bir insanın tam dolu tekerlekli bir arabayla çalışması imkansızdır. Cevher çıkarmaya yarayan araçların da kullanımı çok zordur." Ayrıntılı bilgi için bkz. İssawi, a.g.e., s. 284. Bir şiirinde madenler hakkında bilgi veren Zaifi ise, madendeki kuyuların karanlık ve dar olduğuna değinmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Anhegger, *Beitrag zur Geschichte Des Bergbaus im Osmanischen Reich I Europäische Türkei*, C. II, İstanbul 1944, s. 353.

²⁸⁶ 12 Ekim 1803 tarihli nüfus verilerine göre Karaman Eyaletindeki Bozkır kazası madenlerinde çalışan ve defterde madenci olarak kaydedilen 25 madencinin yaş dağılımı şöyleydi: 10 yaşında bir, 15 yaşında bir, 20 yaşında bir, 23 yaşında bir, 25 yaşında iki, 30 yaşında üç, 35 yaşında beş, 38 yaşında bir, 40 yaşında üç, 45 yaşında bir, 46 yaşında bir, 50 yaşında iki ve 60 yaşında üç madenci kaydedilmiştir. BOA. Nüfus Defterleri (NFS. d.), *Defter No: 3278: 24-26*.

²⁸⁷ Hamid Sa'di, "Anadolu Madenleri", *Anadolu Mecmuası*, S. 6, İstanbul 1340, s. 227.

²⁸⁸ Cevher taştan koparıldıktan sonra, bir at torbası kadar cevher alan kap ve çuval olarak tarif edilen jaka konularak çıkarılırdı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akgündüz, a.g.e., C. I, s. 519.

²⁸⁹ Maden ağzına çakılan ağaçlara urgan bağlanıp, kuyudan aşağıya kadar sarkıtılarak urgana bağlı tulumla cevher, taş ve toprak çıkarılırdı. "Adet-i Şurf budur ki, kuyu ziyade derin olub horna ile yani kuyu üzerinde olan el dolabıyla toprağın taşra çıkarurlar". Ayrıntılı bilgi için bkz. Akgündüz, a.g.e., C. I, s. 160-480.

²⁹⁰ Hutman, her hafta kuyuda çalışan kişilerin hisselerini de dağıtan görevlidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Spaho, a.g.m., s. 143.

²⁹¹ Spaho, a.g.m., s. 142.

²⁹² 29 Ağustos 1797 tarihinde Sidrekapsi madeninde inşa edilecek bir kuyuda gün içerisinde 8'er saatlik nöbetle, 18 cevher arayıcı, 9 lağımçı, 6 ırgat, 4 neccar, 6 maden mühendisi olarak tanımlanan şafaran ve 1 mutemedin istihdam edileceği planlanmıştır. Adı geçen görevliler için 30'ar akçe ücret tayin edilmiştir. Ancak cevher arayıcılarının ücreti cevher bulunmasından sonra kesilecekti. Yine inşa edilecek çarhların her birinde 4

yılında Bozkır kazası madenlerinde, bir kuyunun mum, demir, çelik, lesen, laka ağaçları, ihlamur kapları, öküz derileri, tekne bahaları ile cevher naklinde kullanılan hayvanlar için satın alınan saman ücretlerini de madenlerin masrafları arasında saymak mümkündür²⁹³. 1797 yılında Bozkır kazası madenleri mağara masrafı olarak, Bozkır kazasında 20.000 kuruş ile Bozkır kazası köylerinden cevher bedeli olarak 1.571 kuruş ve çakılcı aylığı olarak da 3.525 kuruş maden masrafı olmak üzere Ruz-ı Hızır (6 Mayıs) ile Ruz-ı Kasım (7 Kasım) tarihlerinde iki taksitte toplanmıştır²⁹⁴.

Bozkır kazası maden mağaralarının sınırı, maden kulacı ile etrafından 8'er kulaç olarak belirlenmişti²⁹⁵. Bu sınır cevherin kimlere ait olduğunun tespiti açısından da önemliydi. Kuyuya da mağara olarak tarif edilmekte olan ve cevher bulunan yerler konusunda taraflar arasındaki anlaşmazlıkların çözümünde bu sınırlar göz önüne alınmaktaydı²⁹⁶. Kuyular arasındaki mesafe nedeni ile ortaya çıkan anlaşmazlıklar "urbarar" adı verilen kuyu mühendisleri tarafından sınırları ölçülerek çözüldü²⁹⁷. Urbarar²⁹⁸ iki kuyu sahibini de dinleyerek "kanun-ı kadim" üzere davaları görmüştür²⁹⁹. Bozkır kazası maden mağaraları da dâhil olmak üzere Osmanlı madenciliğinde cevherin çıkarılması alanında çeşitli sorunlarla karşılaşıldığı ve bu sorunlara bazı çözüm yollarının aranıp bulunmaya çalışıldığı görülmektedir. Ortaya çıkan sorunlara karşı uygulanan çözüm yollarından birkaçını ifade etmek gerekirse, cevher çıkarılan mağaralar üç gün üst üste sebepsiz yere boş bırakılmazdı. Bu şekilde davrananlardan ocak alınır³⁰⁰. Yine bir işçi kasıtlı olarak cevher üretimini engeller ya da bir işçinin aletini çalarsa 300 akçe cezaya çarptırılırdı³⁰¹. Bir maden ocağında

hizmetkâr, 1 cistileci (cevher parçalayıcı) ve 1 mutemet görevlendirilecek ve bunlara da günlük 30'ar akçe ücret verilecekti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Altunbay, **Osmanlı Devletinde Bir Maden İşletmesinin Tarihi Süreci: Sidrekapsi**, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2010, s. 36; Altınay, **Osmanlı Devrinde Türkiye Madenleri (967-1200)**, s. 51.

²⁹³ Altunbay, **Osmanlı Devletinde Bir Maden İşletmesinin Tarihi Süreci: Sidrekapsi**, s. 43.

²⁹⁴ BOA. C. DRB. *Belge No*: 1712.

²⁹⁵ Bir kulaç 1,137 metre kabul edildiğinde, mağaraların sınırı 9,096 metre olmaktadır.

²⁹⁶ Anhegger, **Beitrag zur Geschichte Des Bergbaus Im Osmanischen Reich I Europaeische Türkei**, C. II, s. 346-348; Hezarfen Hüseyin Efendi, a.g.e., s. 256; Tızlak, a.g.t., s. 213.

²⁹⁷ Akgündüz, a.g.e., C. II, s. 445.

²⁹⁸ Urbarar, hutmanlar arasında kuyu sınırı nedeniyle ortaya çıkacak anlaşmazlıkları çözerdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nicoara Beldiceanu, **Les Actes Des Premiers Sultans Conservees Dans Les Manuscrits Turcs De La Bibliotheque Nationale A Paris II Reglements Miniers 1390-1512**, Paris 1964, s. 317.

²⁹⁹ Spaho, a.g.m., s. 156.

³⁰⁰ Hezarfen Hüseyin Efendi, a.g.e., s. 256.

³⁰¹ Spaho, a.g.m., s. 158.

bulunan kuyunun üzerindeki dolap ve binası kuyuya ait olup, kuyuyu işleten kişi bunları alıp götürmezdi³⁰².

3.3.3. Bozkır Kazası Madenlerinde Cevherin İşlenmesi

Bozkır kazası madenlerinde çıkarılan cevherlerin kayıtları, maden kanunnamelerinde yer aldığı gibi tutulmuş olmalıdır. Kanunnamelere göre, mağara ağızlarında ya da cevher işleme merkezlerinde her hafta sonu üretimi yapanlara göre kadı ve maden eminlerinin nezaretinde kayıtlar tutulurdu³⁰³. Bu şekilde toplama merkezinde biriktirilen cevher birinci defa yıkama³⁰⁴ işlemine tabi tutulurdu³⁰⁵. Bu işlem civardaki bir akarsuyun arkı ile işleme merkezine getirilmesi ile yapılırdı. Maden ve kuyular için arkı getiren kişi haftada her plakanıçeden 4 akçe alırdı³⁰⁶. 1797 yılında Bozkır kazası madenleri kal ocaklarına suyolu masrafı olarak 155 kuruş kayıt edilmiştir³⁰⁷. Bozkır kazası madenlerinde bunun dışında Çarşamba Suyu'nda da aynı işlem yapılmıştır, zira buranın hem aşağıda belirtilen şartlara en uygun yer olması hem de suyun fırınların yanında yer alması suyolu olarak kullanılması bakımından en uygun yer olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir³⁰⁸.

Zaifi'ye göre, birinci defa yıkanan ve suya yakın bir yere yığılan cevher, dövülerek toz haline getirilir ve yine toplanarak nemlendirilirdi. Su ile yıkanarak temizlenip, kök kök olan cevher toplanarak roşt olmak için hazırlanırdı³⁰⁹. Bundan sonra cevher ikinci defa yıkama işlemine tabi tutulurdu. Yıkacak cevher tahtadan bir yere konulup su ile yıkanır ve o tahtaya "plakanıç"³¹⁰, bu cevheri karıştıran alete de "karaçana" denilirdi. Bu tahtanın altında bir havuz bulunurdu ve temizlenen cevher yakınlardaki bir binaya konularak

³⁰² Beldiceanu, *Les Actes Des Premiers Sultans Conserves Dans Les Manuscrits Turcs De La Bibliotheque Nationale A Paris II Reglements Miniers 1390-1512*, s. 320.

³⁰³ BOA. C. DRB. *Belge No: 4: 152-1*. Ayrıntılı bilgi için bkz. Spaho, a.g.m., s. 143.

³⁰⁴ 1798'de cevherin yıkanmasından, ayrıştırılmasına kadar geçen süreçte yapılan harcamalar için bkz. Akgündüz, a.g.e., C. II, s. 566.

³⁰⁵ Anhegger, *Beitrag zur Geschichte Des Bergbaus im Osmanischen Reich I Europaeische Türkei*, C. II, s. 353.

³⁰⁶ BOA. C. DRB. *Belge No: 19: 919-1*. Spaho, a.g.m., s. 162.

³⁰⁷ BOA. Hazine-i Hassa Defterleri (HH. d.), *Defter No: 13823: 2*.

³⁰⁸ BOA. C. DRB. *Belge No: 23: 1115-1*.

³⁰⁹ 1804 yılı başlarında Sidrekapsi madeninde 144.000 kıyye cevher kuyulardan çıkarıldıktan sonra "roşt işlemi" ile arıtılarak, sekiz kez yapılan roşt işleminden 48.000 kıyye saf cevherin teşkil edildiği ve bunların fırınlarında tekrar gümüş, altın ve kurşun olarak ayrıştırılacağı haberi verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Altunbay, *Osmanlı Devletinde Bir Maden İşletmesinin Tarihi Süreci: Sidrekapsi*, s. 42. Roşt, bir fırınlık yani 6.000 okkalık topraktan çıkarılmış ham cevhere denirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Neşet Çağatay, "Sidre Kapsa Madenleri Hakkında İki Vesika", *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, C. I, İstanbul 1944, s. 266.

³¹⁰ Karışık halde bulunan bu cevherlerin yıkanıp, çalkalanıp taş ve toprağının ayrıştırıldığı yer ve alet kanunnamelerde blakanıç olarak geçmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akgündüz, a.g.e., C. I, s. 161; Akgündüz, a.g.e., C. II, s. 444. Bir başka kanunnamede ise, plakanıç olarak geçmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Spaho, a.g.m., s. 140.

korunurdu³¹¹. Havuzda kalan cevher yeniden temizlenirdi ki ondan aşağıda da bir havuz vardı. Buradaki cevher de yıkanarak ayrıştırılırdı. Bunların yanında derenin içinde bir cevher daha var idi³¹². “*Vatruk*” adı verilen görevli cevherin yıkanmasını takip eder, cevher temizlenmemiş ise tekrar yıkatılır ve ondan sonra çarha götürülürdü. Ancak çarha götürüldükten sonra sahiplerine geri verilmezdi³¹³. Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinden edindiğimiz bir belgede ise şu bilgiler yer almaktadır:

- “*Madenlerde üç – dört kişi anlaşarak bir kuyuyu işletebilir. Dört nöbet³¹⁴ usulüyle çalışan bu kişiler maden kâtibi tarafından kaydedilir, kuyudan çıkan cevherler biriktirilirdi. Üç zira miktarı eni ve uzunlu olan tahtaya su konulur ve kreçira³¹⁵ adı verilen aletleriyle cevheri çalkalayıp, taşı topraktan ayırarak temizlerlerdi. Cevher yıkandıktan sonra taşlı toprakla bir miktar cevher de giderdi. Onu toplayıp bir yere yığarlar, güneş tesirinde bırakıldığında taş cevherden ayrıldığında tekrar plakaniçe yıkayarak cevheri tefrik ederlerdi. Ondan sonra dahi kalan taş ve toprağı bir yere yığarlardı. Onu dahi bir zaman sonra yıkayıp cevherini alırlardı. Kuyu başlarında kalan bu taş ve toprak yağmur suyuyla ya da bir yerden su getirilmesiyle kalan cevher de alınır. Cevher yıkandıktan sonra maden ahalisi ile kadı, emin ve maden kâtibi gelerek cevheri ölçer ve deftere kaydederdi”³¹⁶.*

Cevherin yıkanmasından sonra yükler halinde izabe edilecek cevher fırınların yanına getirilir ve bu işleme “*roşt*” adı verilirdi³¹⁷. Madenciler cevheri hayvanlara yükleyerek çarha götürürlerdi. Madenci, emin ve maden kâtibinden alınan tezkere roşt kâtibine gösterir ve tezkerede yazan cevher miktarı ile yapılan ölçüm tutarsa o da madencilere bir tezkere verip cevheri roşt ederdi. Roşt etmenin kaidesi, bir yere odun ve kömür getirerek bir daire yere bir miktar kömür, sonra odun ve bir miktar cevher ile tekrar odun, kömür ve cevher bu üslup üzere bir kömür, bir cevher, bir odun cevher bitene kadar buğday yığını gibi yığılıp ateşin nüfuz etmemesi için üzeri çamurla sıvanırdı. Bu yığının orta yerine ateş koymak için bir delik

³¹¹ Bozkır kazası madenlerinde cevherlerin ve işlenmiş kurşunların konulduğu binalara “*mahzen*” denilmekteydi. BOA. D. DRB. THR. *Belge No*: 6: 37.

³¹² Spaho, a.g.m., s. 142-143.

³¹³ Spaho, a.g.m., s. 161.

³¹⁴ 1806 yılında “*...nevbetlerine gelmeyüb hizmetlerin eda itmeyen kuyucuların adet-i kadim üzere emin te’dib edüb...*” denilerek geri hizmetlerine gönderilmesi istenmiştir. BOA. C. DRB. *Belge No*: 23: 1115-3.

³¹⁵ Sıvı hale getirilen cevherin karıştırılmasında kullanılan alettir.

³¹⁶ BOA. C. DRB. *Belge No*: 24: 1200-1.

³¹⁷ Spaho, a.g.m., s. 143; Anhegger, *Beitraege Zur Geschichte Des Bergbaus Im Osmanischen Reich I Europaeische Türkei*, C. II, s. 353.

korlardı. Yakılan ateş sönünce cevher eriyip kurşunu çıkardı³¹⁸. Kat kat döşenip buğday çeci şeklini aldığıında balçıkla sıvanan cevher³¹⁹, odun ve kömür 3 – 4 hafta yanardı³²⁰. Bozkır kazası madenlerinde ise 1 fırın, beş gün beş gecede 10 nöbet ile yakılmıştır³²¹.

Döşenen cevher, kömür ve odun yandıktan sonra kadı, emin ve kâtip üzerine vararak kanun üzere 3'er himl ayırarak, her 3 himl³²² kanun gereği hiçe denilerek bu miktarın içine 12 kantar³²³ mürdesenk karıştırılırdı. Uzunluğu ve genişliği 2'şer zira, 1'er körük, 1 fırından 1.000 kuruş elde edilmiştir. Fırın yakıldıktan sonra cevher üstten boşluğa akacak şekilde bir havuz yapılırdı. Fırından çıkan karışık haldeki cevher fırın yakınlarındaki bir ocak yerinde çam ağacından 4 tomruk ile kül oluşturulunca ocak kurutulup üzerine odun ve onun üzerine kurşunlar yüklenip ve çam tomruklar da kurşunların üzerine konulup³²⁴ yakılırdı. Körükler vasıtasıyla dolap döndürülür ve ateş gerekli sıcaklığa ulaştığı zaman kurşun eriyerek ocağa akardı³²⁵. Ateş altında kaynadıkça yağ benzeri mürdesenk ortaya çıkardı³²⁶. Kanun gereği o ocakta görevli olan çestlaç bunu alırdı. Mürdesenk ile birleşik olan bu cevher gümüş kalıncaya kadar devam ederdi. Bu durumda kadı, maden emini ve kâtibe haber verilerek ne kadar ürün elde edildiğini öğrenmek için mahkemede tartılıp defterlere kaydedilirdi. Her hafta tekrarlanan bu işlem sonucu olarak kalhaneye gönderilen gümüşün³²⁷; kadı, maden emini, maden kâtibi ve roşt kâtibinin de içinde bulunduğu kalhanede kanun üzere, 100 dirhemine 5

³¹⁸ Roşt işlemi için ayrıca bkz. Beldiceanu, *Les Actes Des Premiers Sultans Conserves Dans Les Manuscrits Turcs De La Bibliotheque Nationale A Paris II Reglements Miniers 1390-1512*, s. 370. Roşt işlemi esnasında taşları ayıran ırgata ve cevheri suda yıkayan ustalara ücret verildiği gibi; kömür, odun ücreti ile roştaneden cevheri çarha götürmek için kira verilir ve cevheri kurşunla eriten ustalara da ücret verilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Beldiceanu, *Les Actes Des Premiers Sultans Conserves Dans Les Manuscrits Turcs De La Bibliotheque Nationale A Paris II Reglements Miniers 1390-1512*, s. 344-345.

³¹⁹ İlk önce 1 kemer cevher, 1 kemer odun ve onun üzerine de 1 kemer kömür olmak üzere bitinceye kadar üst üste yığılır, oluşturulan yığının etrafı bıçakla sıvanırdı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Spaho, a.g.m., s. 143; Anhegger, *Beitraege Zur Geschichte Des Bergbaus Im Osmanischen Reich I Europaeische Türkei*, C. II, s. 354.

³²⁰ Anhegger, *Beitraege Zur Geschichte Des Bergbaus Im Osmanischen Reich I Europaeische Türkei*, C. II, s. 354.

³²¹ BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 653-1*.

³²² 1 himl, 4 kabal kabul edilen mahalli ölçüye eşit olup 99,576 kilograma eşittir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İnalçık, "Osmanlı İpek Ticareti, Madencilik ve Ziraatında Yük (Himl)", s. 13.

³²³ 1 kantar 44 kıyye idi. BOA. Cevdet Tasnifi, Saray (C. SM.), *Belge No: 63: 3196*.

³²⁴ Spaho, a.g.m., s. 143.

³²⁵ Çok kısa olsa cevherin işlenmesi ile ilgili bir bilgi: "Ma'aden çıkan gümüş kokulu olub kefçeye girüb kal olunmakta aslad 'asir ve gümüş zayi' olmak görine 'alaca heman ateşin çeküb soğuya yine ateş idüb kaynamağa başladıkda bir kıyye fer ve mesel bir adam tersin halt ile halis gümüş ola gasilde olunmaya". BOA. MAD. d. *Defter No: 22148: 6*.

³²⁶ Bozkır kazası madenlerinde 27 Ekim 1793 tarihinde, 10.000 kıyye kurşun kal olacak mürdesenk külçe hazır olduğu piristat ve kalcıbaşı iyileştiği zaman kal olunup der-mahzen olunacağı maden emini tarafından bildirilmiştir. BOA. D. DRB. THR. *Belge No: 6: 29*.

³²⁷ Gümüşler cistiladan çıktığı zaman bir deri keseye konulup kâtip ve şafar mühür ile emin de vezn idüb mahkemeye gönderilip onlar dahi vezn idüb ne miktar olduğu deftere kayd edilip mühürlenir ve kal işlemi için hazır hale getirilirdi. BOA. C. DRB. *Belge No: 24: 1200-3*.

dirhem bakır katılarak³²⁸ ocağa konurdu. Kalcı adı verilen usta demir maşasıyla, bakır ve kurşunu yiyip kendi dahi kaybolana ve sadece gümüş kalana kadar karıştırırdı. Burada ortaya çıkmış olan gümüşler sahib-i ayara teslim edilir ve deftere kaydedilirdi³²⁹. Bu aşamadan sonra ise elde edilen gümüşler para yapımında kullanılırdı³³⁰.

Fırının görünümü, taştan bir duvar yapılarak duvarın dibine bir delik konulması şeklindeydi. Körüklerin lüleleri bahsi geçen delikli kısma konulurdu ve duvara yapışık fırın haline getirilirdi. Önünde iki deliği mevcut idi³³¹. Birbirinden 1 karış yükseklikte, üstünde olan delikten cevherin 4'ü akar, altında bulunan delikten ise kurşun akıtılıp işlenir ve roşt olan cevher tamam çekildikten sonra kaç fazla kıta kurşun olur ise vatruk gelip maden eminden cistila edilmesi için icazet tezkiresi alırdı³³². Evliya Çelebi, Samakov madeninde eritme işlemi için devamlı yakılan körüğü on adamın çekemeyeceğini ve körüğün maden ocağının yakınına konulan bir su değirmeninin çarklarınca döndürüldüğünü yazmıştır³³³. Yine Evliya Çelebi, genellikle galen ve diğer sülfür çeşitlerinin tasfiyesi için, maden ocaklarında kullanılan fırınların körüklerini çalıştıran su çarklarının – ziraatta kullanılan eski İran su çarklarından

³²⁸ Gümüşü sertleştirmek için de bakır kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Halil Edhem, *İlm-i Me'adin ve Tabakatü'l-Arz*, İstanbul 1307, s. 73.

³²⁹ Spaho, a.g.m., s. 144.

³³⁰ "Cümle mübaşirin, kadı, emin, katibler ve ustalar gelüb ondan sahib-i ayar nekra sahiblerinin nekraların vezn idüb nekraların sahib-i ayara teslim ederler ve kadı, emin ve katibler ale'l-infirad defterlerine kayd idüb ve sehmine üçer akçe dahi kayd iderler kıymeti bağlarlar ve ol nekra hanesinde ol aldıkları nekraları sahib-i ayar kepçeye koyub kaç nevbet olursa eridüb subke 13.000 dirhem olunacak bir nöbet hâsil olur vezn idüb ustalara teslim iderler ve deftere kayd iderler ve ol vakt 65 dirhemi keşçede tahrik olunub kesr gelür kanun budur ziyade olucak onu sahib-i ayara tazmin olunur ve ustalar dahi kendüye teslim olunan nekra-i alub karhaneye gelüb kasacçu tab zanına tartı virüb ol dahi tavlayub kasacçuya virir ol dahi tamam tasi-i evazedüb ve götürüb ustalara teslim ider ondan ustalar kelpedenci ocağına kelpedenciye virir ol dahi tuğralayub girü ustalara teslim ider ondan ustalar karmaya çaşni kuyucuya virir ol dahi kehle idüb girü ustalara teslim ider ol dahi vezn idüb ağardıcıya virir ve ağardıcı ağardub ve götürüb yine ustalara teslim idüb ustalara sikkezene virir sikkezen sikkeleyüb ve getirüb ustalara teslim idüb ustalar kadıya, emine, sahib-i ayara ve katibe haber idüb nekra hanesinde cem' olub ve nekra defterlerin ihzar idüb nekra sahiblerine üleştiriler ustalar dahi kendüye teslim olunan 13.000 dirhem 120 dirhem kanun-i padişahi mucebince ustalara virilüb ve 880 dirhemi ki hurdalıktır taleb olundukda bir mikdarı işlenüb meşkük olunur ve meskukdan maada ne kalursa hurda olub taleb olunub ahz olunur ve defterde meşkük 'ayni ile kayd olunub ve ondan sonra safi kalan nöbet 12.000 dirhemdir her 100 dirhemi 420 üzerine 50.424 akçe olur ki bu zikr olunan akçeden nekra sahibleri ma'rifetiyle 100 dirhem çeşni alunub add olunur tamam 420 geldikde tablanub tamam ve sahih bulduktan sonra ol-çeşni-i bir pare beze bağlanub hazane-i amireye mahsus darphaneye irsal oldukda kaç nöbet işlediyse ol kadar merbut çeşni ayini ile irsal olunur ve bir nevbetten 3.800 akçesi mühri için ahz olunur ve baki 36.055 akçesi nekra sahiblerine tevzi' olunur ve bu tevzi' olunan akçeden maden emini 'öşrin alıb hıfz ider...". BOA. C. DRB. Belge No: 25: 1229-1.

³³¹ BOA. C. DRB. Belge No: 30: 1454-1.

³³² Şafakçı, a.g.t., s. 219.

³³³ XVIII. ve XIX. Yüzyılda Almanya'da su çarkları, maden kuyularındaki suyun boşaltılmasını ve maden eritme ocaklarında kullanılan körüklerin çalıştırılmasını sağlıyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zeki Tez, *Tekniğin Evrimi*, Ankara 2005, s. 132; Necdet Sevinç, "Anadolu Türk Devletlerinde Ticari – İktisadi Faaliyetler ve Osmanlı Sanayii", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi*, C. II, S. 9, İstanbul 1980, s. 110.

ayırt etmek için – Frenk çarkı olduklarını belirtmiştir³³⁴. Çark, bir su çarkı diğeri bargir ile çekilen kuru dolap olmak üzere iki çeşit idi. Suların çoğalması üzerine kuru dolapla amele gelirdi. Çarkın birçok hizmetkârı vardı fakat bunlardan başka kimse cevher çekmeye kadir değildi. Çarkın cevheri yandıktan sonra tekneyle³³⁵ cevherini alırlardı³³⁶.

Cistila bir bölgede tekne resminde kül ve kun ile teşt ederler ki vüsatde kurşuna göre ateş ile kuruduktan sonra kurşunu üzerine koyup, eritir ve cistilar³³⁷ kaynatmaya başlardı. Kurşun üzerine köpük resminde kömür ile mahlût bir nesne çıkar ki, asıl gümüş onda yer alırdı. Üzerinden sıyrılıp yunarak tekrar cistilaya konularak tekrar yıkanıp cistilada kaynatılırdı. Tamam, kurşunu halt olunca ondan sonra muhkem kaynatarak mürdesenk olup ocaktan taş akmaya başlardı. Mürdesenk aktıktan sonra gümüş orta yerde kalırdı. Su vurup ocaktan çıkararak şafar³³⁸ mühürleyip kalhaneye getirirdi. Kalhanede kal olup halis olduktan sonra darphaneye iletilirdi³³⁹.

Kanunnamelerde geçen bu bilgiler yanında seyyahların cevherlerin işlenmesi ile ilgili bazı gözlemleri bulunmaktadır. Buna göre, Kâtip Çelebi Bozkır kazası madenlerinde, cevherin ayrıştırılması ile ilgili, cevherin ilk fırınlanması esnasında yakılmasında az olan toprağı kabuk gibi ayrılarak zenberekte kaldığından bahsetmiştir. Bunun yanında, cevherin eriyerek ayrılıp aşağıya doğru aktığını, o eriyip terk edeni/mutarik-i zabı kal ateşine koyduklarında kendisine bir yol bularak kırmızı bir mum gibi eriyip pişirilen cevherin yüzüne çıktığını ve mürdesenk denilen kurşun haline geldiğinden söz etmiştir. Yine devamında, pişirilen saf madenin aşağıda kalıp, sıcaklığının ölçüsünün tam olmadığından bu cevherin çoğunun gümüş, az bir miktarının ise altın olduğu ifadelerinin arasında yer almaktadır. Son olarak bu konu ile alakalı Kâtip Çelebi, cevherin piştikten sonra tizabda gümüşü çökerken aynı anda altın madeninin de çöktüğünü söylemiştir³⁴⁰. Ocaklardan elde edilen simli kurşun

³³⁴ Rhoads Murphey, “Osmanlıların Batı Teknolojisini Benimsemedeki Tutumları: Efrenci Teknisyenlerin Sivil ve Askeri Uygulamalardaki Rolü”, *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi Yeni Araştırmalar Yeni Görüşler*, İstanbul 1992, s. 14.

³³⁵ Maden kuyularındaki toprağın tekne ile çıkarıldığını gösteren örnekler de vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Beldiceanu, *Les Actes Des Premiers Sultans Conservees Dans Les Manuscrits Turcs De La Bibliotheque Nationale A Paris II Reglements Miniers 1390-1512*, s. 357.

³³⁶ Akgündüz, a.g.e., C. I, s. 162-163.

³³⁷ Cistilar, kurşunu gümüşten tefrik eden (ayırarak) görevliye verilen isimdir. BOA. C. DRB. *Belge No: 30: 1454-3*.

³³⁸ Şafar, sıcak cevheri çıkartarak soğutma işlemini gerçekleştirdikten sonra, cevheri mühürlemek ile görevli kişiye verilen isimdir.

³³⁹ BOA. C. DRB. *Belge No: 31: 1541-1*.

³⁴⁰ Ahmet Vasıf Efendi, *Mehasinü'l-Asar ve Hakaikü'l-Ahbar*, (Haz: Mücteba İlgürel), İstanbul 1978, s. 296.

eritilerek kurşunu ayırma işlemi gerçekleştirdi. Geri kalan gümüşte altın varsa Rumeli’de ‘‘tizab’’ denilen nitrik asit imali için güherçile gerekmektedir³⁴¹.

Bundan sonra, maden külçelerinin eritilip arındırılması işlemi olan kal işlemi başlar. İzabe fırınından alınan kurşun parçaları, kal fırınına götürülür. Fırının arka tarafında bir oluk bulunur. Bunun üzerine iki sıra odun konularak kurşun kitlesi arada kalmaktadır. Körük çekildikten sonra, gerektiği kadar sıcaklık elde edilince kurşun erir ve taş halinde kurşun oksit kalarak altınla gümüş oluşun içine çökmektedir. Buradan gümüş parçaları akarak saklanır. Kurşun oksit ile beraber ambara konular. Bütünüyle dolmuş olan ambarlarda 500.000 okka kurşun oksit bulunduğunu maden görevlileri tahmini olarak defterlere kaydetmiştir. Altın ile karışık olan gümüşü, maden idaresi nezarete gönderir ve orada tahlil edilip altını ayırarak müzayede ile satılırdı. Fiyatı buraya bildirilir ve galiba masrafları çıktıktan sonra altının dirhemi 12 kuruş 32 para, gümüşün dirhemi ise 18 para ve kurşun 12 para tutmaktadır³⁴². Fırınların önünde, dere içinde yığın yığın cüruftan izabe işleminde cevherden kalan posa vardır. Bunlara hiç önem verilmediğinden dere alıp götürmekteydi. Hâlbuki bu bölgelere daha önceden gelen maden mühendisleri bu cürufta % 47 oranında cevher kaldığını söylemişlerdi. Bu cüruftan faydalanmak mümkün olduğu gibi, kurşun oksitinin de tekrar kurşun haline getirilmesi bir o kadar mümkündür³⁴³.

Ocaktan çıkan madenler Bozkır kazasında, ilk fırının bulunduğu yerdeki tesislere getirilmekte ve bu tesislerde yapılan işlemler sonucunda kurşun, gümüş ve az miktarda altın elde edilmektedir³⁴⁴. Bunların cürufları son zamanlara kadar mektebin güney çevresinde görülmekte idi³⁴⁵. Cevherler Bozkır kazasının batısında bulunan fırınlarda işlenmiştir. Bu düşünceye kanıt olarak, fırınların yakılması için gerekli olan körüklerin çalıştırılması için suyun gerekli olması gösterilebilir. Faruk Sümer, altın ve gümüşün de Bozkır kazası maden bölgesinde ayrıştırıldığını söylemesine rağmen Bozkır kazası madenlerinde sadece gümüş ile kurşun ayrıştırılmıştır. İçerisinde altın olan gümüş, ‘‘mahlût sim’’ olarak adlandırılmış ve darphaneye gönderilerek orada ayrıştırılmıştır³⁴⁶.

Cevherlerin ayrıştırılması esnasında kullanılan fırınlara yapılan masraflar, çeşitli nedenlerden dolayı Osmanlı madenlerinde farklıydı. 24 Şaban 1203 / 15 Ağustos 1789’da

³⁴¹ Halil Sahillioğlu, ‘‘Altın’’, *İslam Ansiklopedisi_Dia_*, C. II, İstanbul 1989, s. 534-535.

³⁴² Şerif, a.g.e., s. 230.

³⁴³ Şerif, a.g.e., s. 230.

³⁴⁴ Zeki Mehmet Oral, ‘‘İzorya ve Pisidyada Seyahat – I –’’, *Anıt*, S. 20-21, Konya 1957, s. 31.

³⁴⁵ Faruk Sümer, ‘‘Bozkır Tarihi Hakkında Bilgiler’’, *Türk Dil ve Tarih Dergisi*, C. III, S. 104, Ankara 1995, s. 14.

³⁴⁶ BOA. C. DRB. *Belge No*: 355.

Bozkır kazası maden fırınlarının masrafı 118,5 kuruş³⁴⁷ olmuştur. Fakat bir fırının masrafının 94,5 kuruş 15 para olması gerektiğinin söylenilmesi üzerine darphane nazırı, maden fırınlarına naklolunan kömür ve kütüğün beşer altısaat saat mesafedeki mahallerden geldiğinden her fırının masrafının 50 – 70 kuruş arasında olduğunu, cevher nakli, çakılcı masrafı ve diğer masrafları ile birlikte beş gün beş gecede 10 nöbet tabir olunup bazı fırında 20.000 ve bazısında 15.000 cevher noksan olduğuna değinerek her fırının birbiriyle mukayese imkânının olmadığını dile getirmiştir. Zira bazı fırına 10.000 kıyye bazısına ise cevherin çabuk erimesi nedeniyle 6.000 kıyye kömür gitmekteydi. Kral kütüğü de bu şekilde bulunmaktaydı. Bununla birlikte cevherin iyi, orta ve kötü olup olmadığı da bilinmekteydi³⁴⁸. Dolayısıyla bu etkenler fırınlara yapılan masrafları da arttırmaktaydı. Fırınlarda yapılan üretim sonucu ortaya çıkarılan ürünler mahzenlere konurdu. Bozkır kazası madenlerinde bir fırın mahzeni vardı³⁴⁹. Üretilen kurşunların konduğu bu mahzen³⁵⁰ kurşunların korunması için kullanılmış, mahzendeki kurşunların başına bir hadise gelmesi durumunda ise görevlilerden iki katıyla tazmin edileceği ifade edilmiştir³⁵¹.

Madenlerde cevherlerin işlenmesi kış şartlarıyla yakından ilgiliydi. Kış aylarında cevher kazmak mümkün değilse de genelde fırınlar cevherleri ayırmak için yakılırdı. Bozkır kazası madenlerinde Siristat'a naklolunan cevherler kışın sert ve çetin hava şartlarına rağmen işlenebilmiştir³⁵². Kış ayları, Bozkır kazası maden mağaralarının Bozkır ve Alanya arasında olmasından dolayı mağaralardan cevher çıkarılmasını ve bunun Siristat'a naklini engellemiştir. 11 Ekim 1789 tarihinde, Bozkır kazası madenlerinde üretilen kurşunun Alanya İskelesi'ne taşınması gerekirken Kasım ayı geldiğinden ve şiddetli kış şartlarından ötürü maden ile iskele arasındaki yollar kapalı olduğundan kurşunun nakli mümkün olmamıştır³⁵³. Bozkır kazası maden fırınlarında istihdam edilen amelelerle ilgili şu bilgiler tespit edilmiştir: 1792 yılında Bozkır kazası madenlerinde 40 fırın körüğünde 369 nöbette 2.583 amele ile 39 kal körüğünde her kalde 4 kişi bulunmak üzere 156 kişinin görevlendirildiği, bu amelelerin 200 para olarak görünen ücretinin “*nizam gereği*” 30 parasının madenciler tarafından verildiği; 39 fırında 39 çarkçının görevlendirildiği ve yevmiye olarak 10 kuruş verildiği

³⁴⁷ Bereketli kazası madenlerinde 18 Ekim 1789'da 7.200 kıyye cevher alan bir fırının masrafı 75 kuruştur. BOA. C. DRB. *Belge No*: 3058. Balya kazası madenlerinde ise bir fırına 6.000 kıyye cevher konulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kamil Su, *Balikesir Madenleri*, İstanbul 1939, s. 24.

³⁴⁸ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 653-1.

³⁴⁹ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 633-1.

³⁵⁰ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 670-1.

³⁵¹ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 691-2.

³⁵² BOA. D. DRB. THR. *Belge No*: 6: 29.

³⁵³ BOA. C. DRB. *Belge No*: 3137.

görülmektedir. Buradan her kal körüğünde 4 ve her fırında 1 çarkçının görevlendirildiği anlaşılmaktadır³⁵⁴. Bozkır kazası madenlerinde 1792 yılında 40 fırında 80 piristat görevlendirilmiş ve bu görevlilere 1.255,5 kuruş ücret verilmiştir. Her fırına 2 piristat düştüğü madende, her fırına günlük 10 kuruş ücret verilen bir fırın mütevellisi görevlendirilmiştir. Yine Bozkır kazası madenlerinde kal üstadiyesi adıyla 531 kuruş ödenmiştir³⁵⁵.

Fırınlara bulunduğu yere cevher nakletmek de madendeki önemli işlerden biriydi. 1797 yılında Bozkır kazası madenlerinde cevher nakliyesinde görev alan cevherkeşan, 20'şer para eksik ücret verilmesine rağmen yine hizmete devam etmiştir. Bir fırına 30 küfe cevherin kullanıldığı madende, her küfe cevherin nakliye ücreti 5,5 kuruş olmuştur. Yine aynı madendeki fırınlar 10 nöbet itibarıyla çalışmış, fırınlardaki amele için kazalardan 4'er kuruş tahsil edilip 2'şer kuruşu ameleye verilirken kalanı maden eminine gelir olarak kaydedilmiştir. Bir fırına 30 küfe cevher ile 60 küfe kömür kullanılmıştır³⁵⁶. Bozkır kazası madenlerinde yine cevher ve cürufklar küfe hesabıyla taşınmıştır. Cürufun her küfesi 160, cevherin her küfesi ise 200 paradan hesap edilmiştir. Aynı madende odun, kum, kül ve taş nakliyesi için de ücret ödenmiştir³⁵⁷. Maden emininin nevrüza yakın muhasebeleri görülürdü³⁵⁸. Bu işlem esnasında maden için yapılan bütün harcamalar kaydedilirdi. Madenlerde üretilen altın, gümüş, kurşun gibi madenlerin çıkarılması ve işlenmesi aşamaları ile naklinde harcanan bütün masrafları çıktıktan sonra kalan miktar madenin yıllık kârını ortaya koymaktaydı ki buna ‘*faiz-i maden*’ denilirdi³⁵⁹.

3.4. Bozkır Kazasında Çıkarılan Madenler

Bozkır kazası maden bölgesinde elde edilen ürünler genel olarak kurşun, altın ve gümüşdür. Bu madenler karışık halde mağaralardan çıkarılır, fırınlarda kurşun ve saf gümüş ile karışık haldeki altın ve gümüşten oluşan ‘*mahlût sim*’ elde edilirdi. Kurşun ve gümüş Bozkır kazası madenlerinde ayrıştırılırken, altın ve gümüşün karışık olarak bulunduğu ‘*mahlût sim*’ darphanede ayrıştırılırdı³⁶⁰.

³⁵⁴ BOA. C. DRB. *Belge No*: 35: 1710-1.

³⁵⁵ BOA. Darphane-i Amire Defterleri, (DRB. d.), *Defter No*: 1037.

³⁵⁶ BOA. HH. d. *Defter No*: 13823: 1.

³⁵⁷ BOA. DRB. d. *Defter No*: 1037.

³⁵⁸ Spaho, a.g.m., s. 140.

³⁵⁹ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 548-1; BOA. MEDAD. *Defter No*: 681: 1.

³⁶⁰ BOA. C. DRB. *Belge No*: 35: 1710-2.

3.4.1. Kurşun Üretimi

Bozkır kazası maden bölgesinde kurşun üretimi, mürdesenk üretimi ve kurşun üretimi olmak üzere iki farklı başlık altında ele alınmakla birlikte bu madenler birbiriyle ilişkilidir. Zira mürdesenk gümüşle kurşunun ayrıştırılması esnasında ortaya çıkan bir maden olmakla birlikte kurşun elde etmede de kullanılmıştır.

3.4.1.1. Mürdesenk Üretimi

Mürdesenk, tabii kurşun oksidi olup sarı toz halinde veya kırmızı – sarı pulcuklar halinde bulunur ve gümüşlü kurşunun kal edilmesiyle elde edilirdi³⁶¹. Bozkır kazası madenlerinde çıkarılan karışık haldeki cevherin içinden “*mahlût sim*” gümüş ile altın ayrıştırıldıktan sonra kalan ve mürdesenk adını alan cevherin arıtılması ile kurşun elde edilmekteydi. 1 Ocak 1787’de, Bozkır kazası madenlerinde imal edilen fırınlarda hâsıl olan mürdesengin³⁶² kal edilip saf kurşun olması gerektiği ve ortaya çıkan kurşunun sermaye akçesiyle satın alınacağı ancak kıyyesinin satın alma fiyatının ne olacağı sorulmuştur³⁶³. 2 Ağustos 1789’da Kayseri kazası köylerinden Araplar köyünde bulunan El-hac Süleyman Camii’nin harap olduğu ve tamiri için 30.000 kıyye kurşunun Bozkır kazası madenlerinden gönderilmesi, bu kadar kurşun yoksa mevcut mürdesenkten imal edilerek ilgili yere gönderilmesi istenmiştir³⁶⁴.

Mürdesenkten kurşun elde edilirken izabe esnasında mürdesengin 3/1’i yok olmaktadır³⁶⁵. 12 Mart 1801’de, Keban madeninden Bağdat cebhanesine³⁶⁶ gönderilen 900 kantar mürdesengin kantarı, 4’er kuruşa satın alınırken bu miktar mürdesenkten 600 kantar kurşun elde edilmiştir. Mürdesenk 3.600 kuruşa satın alınmışken kurşun oluncaya dek her kantar için 1’er kuruş kömür, amele ve fırın masrafı da yapılmıştır. Bütün bu masrafların yanında, Keban’dan Diyarbakır’a develerle kantarı 150 akçeden 750 kuruş nakliye ücreti ile

³⁶¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1999, s. 732.

³⁶² Kelimenin anlamı için ayrıca bkz. Şemsettin Sami, *Kamus-i Türki (Latin Harfleriyle) Ansiklopedik Lügat*, (Yay. Haz: Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel ve Ebul Faruk Önal), İstanbul 2011, s. 1314; Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Tarzları Hakkında Tetkik Tecrübesi”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi, *Tarih Enstitüsü Kısmı (Orta Zaman Tarihi)*, Ankara 1942, s. 34; Murphey, “Ma’adin: Mineral Exploitation In The Ottoman Empire”, s. 982; Tızlak, a.g.t., s. 124. Halil Edhem gümüşün beyaz, altının sarı ve kurşunun esmer renkte olduğunu belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Edhem, a.g.e., s. 33.

³⁶³ BOA. MEDAD. *Defter No*: 1: 755-2.

³⁶⁴ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 627-2.

³⁶⁵ BOA. DRB. d. *Defter No*: 968: 42-2.

³⁶⁶ Harp mühimmatının konulduğu yer olan “*cebhane*” tabiri belgelerdeki gibi kullanılmıştır.

götürülen mürdesengin toplam masrafı 4.950 kuruşa mal olurken, bu ücretler maden emini tarafından sermaye akçesinden ödenmiştir³⁶⁷.

Bozkır kazası madenlerinde üretilen mürdesengin muhafaza altına alındığı bir adet mürdesenk mahzeni vardı³⁶⁸. 10 Ekim 1789'da, Bozkır kazası madenleri açıldığı zaman üretilen ve mahzene konulan mürdesengin kıymetinin ne olacağı sorulması üzerine³⁶⁹ mürdesengin fiyatı ile ilgili bir düzenlemenin yapılacağı belirtilmiştir³⁷⁰. Bozkır kazası madenlerinde tespit edilememesine rağmen 1790 – 1794 yılları arasında Ergani madeninde her fırına ‘‘iane-i mürdesenk’’ adıyla 10 kuruş verilmiştir³⁷¹.

3.4.1.2. Kurşun Üretimi

Kolay işlenen, korozyona dayanıklı ve bu özellikleri nedeniyle eski çağlardan beri yapılarda geniş bir kullanım alanı olan yumuşak, ağır, mavimsi – esmer renkli maden olarak tanımlanan kurşun³⁷², XVIII. ve XIX. Yüzyıl kaynaklarında ‘‘sürb-i ham’’, ‘‘sürb-i cedit’’ veya ayırıştırma sırasında kalan kimi madenlerin rengini etkilemesine göre ‘‘sürb-i siyah’’, ‘‘sürb-i ak’’ deyimleriyle kaydedilmiştir³⁷³. Bozkır kazası madenlerinin açıldığı XVIII. Yüzyılın son çeyreğinden Tanzimat’ın ilanına kadar incelenen döneme ait belgelerde ‘‘sürb’’ kökenli sözcüklerle karşılaşılmamış bunun yerine kurşun ve mürdesenk gibi terimlerin kullanıldığı görülmüştür.

³⁶⁷ BOA. DRB. d. *Defter No*: 968: 42-1.

³⁶⁸ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 607-1.

³⁶⁹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2375.

³⁷⁰ Gümüşhane madenlerinin Espiye madeninin mürdesenk ihtiyacından dolayı Keban madeninden 60.000 batman mürdesengin yakın yerlerin develeriyle 8 kuruş ücretle taşınacağı belirtilirken (BOA. DRB. d. *Defter No*: 968: 56-2), yine 9 Mayıs 1796 tarihinde Gümüşhane madeni için Keban madeninden 4.000 batman mürdesenk gönderilmiştir. (BOA. C. DRB. *Belge No*: 118). Konuyla ilgili ayrıca bkz. Tızlak, a.g.t., s. 125. Mürdesenk konusunda maden eminlerinden kaynaklanan olumsuzluklar dikkati çekerken, ülkenin çeşitli yerlerinde mürdesenk fiyatlarının farklı olduğu görülmektedir. 1804 yılında Gümüşhane madenine verilmek üzere 100.000 batman mürdesengin 52.000 batmanı sevk edilmiş, kalan 48.000 batmanının ise maden emini tarafından Halep’te kantarı 55 ve Tokat’ta 45 kuruşa satıldığı madenciler tarafından dile getirilmiştir. Madencilerden 4 kuruşa alınırken maden emini zorla 2’şer kuruşa almıştır. Çaresiz kaldıklarını dile getiren madenciler, mevcut mürdesenkleri kurşun ettiğinde eminin bunları kantarı 9’ar kuruştan alıp, madende kantarını 32, Halep’te 70 ve Tokat’ta 60 kuruşa sattığı rivayetini anlatmışlardır. Gönderilen emirde, 30 Temmuz 1806’da yeni atanan emini ve mübaşir ile hesaplaşmaları istenmiştir. BOA. Ali Emiri Tasnifi, Sultan III. Selim (AE. SSLM III.), *Belge No*: 3980.

³⁷¹ BOA. HH. d. *Defter No*: 18253: 3.

³⁷² Kurşun, gri renkli, metalik parlaklığa sahip, korozyona karşı dayanıklı ve kolayca şekillendirilebilen bir maden olarak tarif edilmiştir. Kurşun çoğunlukla saç veya tel ve varak halinde bulunurdu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Edhem, a.g.e., s. 71.

³⁷³ Neslihan Sönmez, *Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1997, s. 63-64.

Bozkır kazası madenlerinde üretilen kurşunun tamamı miri sermaye akçesiyle mübaya'a olunurdu³⁷⁴. Devlet tarafından satın alınan kurşun, arabalarla Alanya İskelesi'ne ve oradan darphaneye gönderilirdi³⁷⁵. 31 Mayıs 1796 tarihinde Bozkır kazası madenlerinde 100 kıyye cevherden 40 kıyye halis kurşun elde edilmiştir³⁷⁶. Kasım 1804 – Kasım 1805 yılları arasındaki bir dönemde 137,5 kıyye gümüş ve 120.000 kıyye kurşun dokuz ayda teslim olunmuştur³⁷⁷. Bozkır kazası madenlerinden ya da diğer madenlerden teslim edilen kurşunlar Yalı Köşkü sahilinde Sepetçiler Kasrı aşağısındaki mahzenlere³⁷⁸ konulurdu³⁷⁹. Bozkır kazası madenlerinde karşılaşılan olumsuzluklar da vardı. Madenciler kendileri için hangi maden üretiminin yapılması kârlıysa ona yöneldiğinden dolayı merkezden uyarılarak istenilen üretimin yapılması sağlanmaya çalışılırdı³⁸⁰. “...kurşun i'mali ma'denciyana enfe' olmak mülabesesiyle kendi cer nef'aları zımnında i'mal eyledikleri firunları kurşuna hasr itmeyüb sarıot ta'bir olunur altun cevheri vesa'ir zer ve sim cevherleri taharri ve tecessüs mağaralar hafr ve ekser firunlarda i'mal olunmak ve madeciler nef'aları mülahazasıyla zer ve sim cevheri tecessüsüne rağbet itmeyüb ekser firunlarını kurşun i'maline hasr iderler ise te'dib olunmak³⁸¹...” denilerek madenciler, kendi kârlarını düşünerek daha çok kurşun üretimi yapmalarından dolayı altın ve gümüş üretimine ağırlık vermeleri yönünde ikaz edilmiştir. Cevher işlenirken fırınların 3/2'sinin sarıot ve 3/1'inin kurşunlu cevhere ayrılmasının nedeni de, madencilerin kendileri için daha kârlı olduğunu düşündüğü kurşun üretimine ağırlık vermesi ve altın üretimini terk etmesiydi³⁸².

Mart 1802 tarihine kadar madende üretilen kurşun konusunda herhangi bir şart yokken – başka bir ifadeyle madende üretilen kurşun darphaneye gönderilirken – bu tarihten sonra her

³⁷⁴ Ma'aden emini Süleyman Ağa'nın; “...imal ve mübaya'a eylediği 1.143 külçe adediyle 27.314 kıyye kurşun tarafımızdan teslim ve makbuzları müş'ar Darphane-i Amireye 1 kıt'a mühür tahvil irsal olunmuş olub...” (BOA. C. DRB. Belge No: 1058) diyen maden emini Halil Ağa'nın sözlerinden de üretilen kurşunun satın alındığı anlaşılmaktadır.

³⁷⁵ 1807 yılında Bozkır kazası madenlerindeki üretilen kurşunun her kantarı 20 kuruş ücreti nakliyesi ile İzmit İskelesi'ne nakli için Alanya Sancağı ahalisi görevliydi. (BOA. DRB. d. Defter No: 1044). Nakil bölümünde değinildiği üzere bir dönem Bozkır kazası madenlerinde üretilen kurşunlar İzmit İskelesi'ne taşınmıştır. BOA. MEDAD. Defter No: 1: 755-2.

³⁷⁶ BOA. D. BŞM. DRB. Belge No: 14: 78.

³⁷⁷ BOA. D. BŞM. DRB. Belge No: 16: 17.

³⁷⁸ “Darbhane-i 'Amire'den ma'aden ümenasına mühüren temessük ile nakden virilen asl sermaye-i kadim akçesinden olub sermaye-i mezkûr mukabili zer ve sim gibi gelüb vaz olunan kurşundan...” İstanbul'daki mahzenlerde mevcut kurşunlar devrolunurken cümle huzurunda ölçülerek darphane defterlerine kaydedildiği darphane nazırı tarafından ilam edilince baş muhasebeye kaydedilirdi. Bu işlem sonucunda darphaneye sakk yani vesika verilirdi. BOA. MEDAD. Defter No: 8: 782-2.

³⁷⁹ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 782-2.

³⁸⁰ Şafakçı, a.g.t., s. 235.

³⁸¹ BOA. C. DRB. Belge No: 967.

³⁸² BOA. MEDAD. Defter No: 9: 175-2.

yıl gönderilecek kurşun miktarı belirlenmiştir. Emin atamalarında gönderecekleri kurşun miktarı yazılarak buna uymaları konusunda her atamada uyarılar yapılmıştır. Bahsi geçen tarihten itibaren Bozkır kazası madenlerinden yıllık 12.500 kıyye kurşun taahhütü üzere eminler atanmıştır³⁸³. 1805 yılı Mart ayından itibaren bu kurşun miktarına zam yapılması sonucu miktar 15.500 kıyye olmuştur³⁸⁴. Mart 1806 yılında yeniden yapılan zamlarla bu miktar 20.000 kıyye kurşuna çıkarılmıştır. Madenin kapatıldığı tarih olan Mart 1809'a kadar bu taahhüt geçerli olmuştur³⁸⁵. Yılda yukarıda belirtilen miktarda gönderilmesi gereken kurşun eksik geldiği zaman sonraki senelerde gönderilen kurşun eksik yıla kaydedilirken, 1808 yılında ise eksik gönderilen kurşunun bedeli maden eminininden tahsil edilmiştir³⁸⁶.

Taahhüt üzere verilen veriler Rumi takvime göre bir yılın Mart ayından diğer yıl başlangıcı olan Mart ayına kadar geçen üretimi göstermektedir³⁸⁷. Taahhüt öncesi döneme ait veriler değerlendirilirken maden eminininin Mart ayında atanmaları nedeniyle tarihler verilirken Rumi takvim esas alınmıştır. Zira kurşun ve gümüşün darphaneye tesliminde kullanılan ‘‘1208 senesine mahsuben’’³⁸⁸ ifadesi bunu teyit etmektedir. Zira bu bir maden eminininin atandığı dönemi kastetmekte ve belirtilen bu yılın hemen ardından maden eminininin adı zikredilmektedir. Eğer böyle bir tarih madenlerin teslimi ile ilgili belirtilmemişse, üretilen madenlerin teslimat tarihinden ziyade üretildikleri tarih olarak bir yıl öncesi alınmıştır. Bozkır kazası madenlerinde üretilen kurşunun taahhüte bağlandığı dönemlerde belirtilen miktarlar teslim edilmek zorundaydı. Eğer bir yılda taahhüt edilen fazla miktarda kurşun darphaneye teslim edilirse bir sonraki yılın hesabına bu fazlalık eklenirdi. 1802 yılına mahsup olarak gelen 716,5 kıyye kurşun, o yıl gönderilecek 12.500 kıyye tamamlandığından 1803 yılı hesabına aktarılmıştır³⁸⁹. Bir sonraki yıl hesabı için gönderilen kurşunların bir önceki yılın hesabına dâhil edildiği ile ilgili örnekler de vardır. 1803'te gönderilen 15.250 kıyye kurşunun 2.585 kıyyesi 1805 senesine dâhil edilmiştir³⁹⁰. 1808 yılına kadar tabloda verilen bilgiler darphaneye teslim edildiği ya da başka kurumlara verildiği kesin olarak tespit edilen rakamlardır (Tablo 1). Ancak belirtilen tarihe kadar olan rakamların Bozkır kazası madenleri -

³⁸³ BOA. DRB. d. *Defter No*: 996: 91.

³⁸⁴ BOA. DRB. d. *Defter No*: 1005; BOA. DRB. d. *Defter No*: 996: 97.

³⁸⁵ BOA. DRB. d. *Defter No*: 977: 45; BOA. DRB. d. *Defter No*: 165; BOA. DRB. d. *Defter No*: 1013.

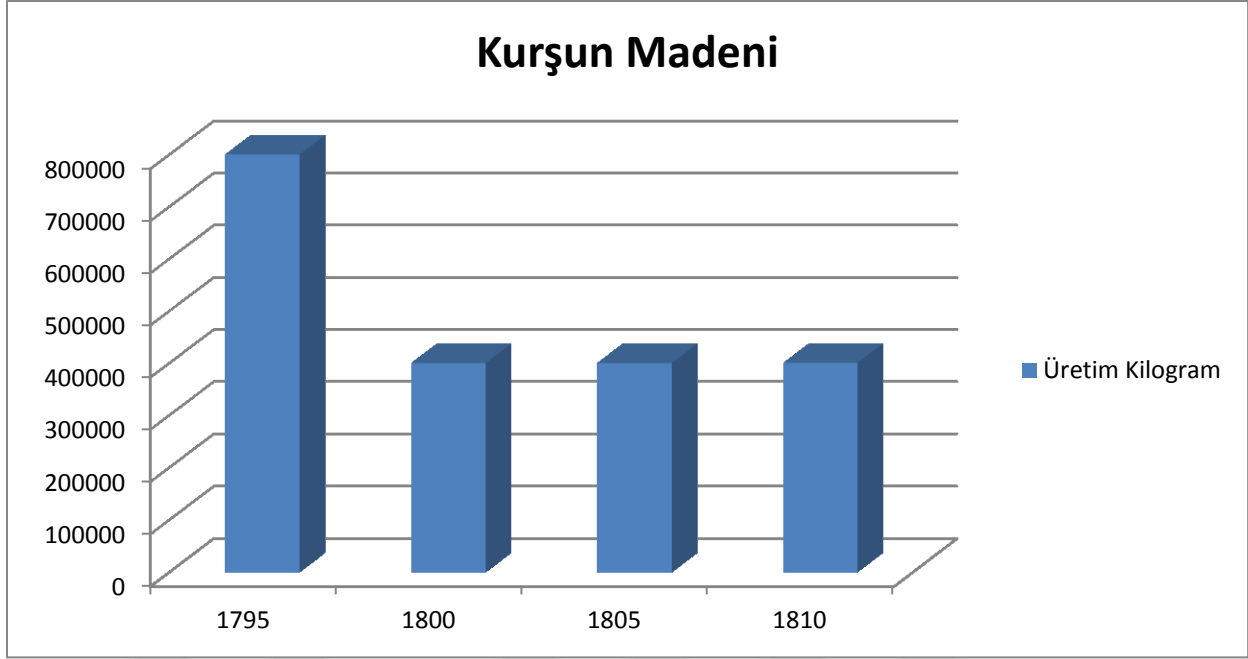
³⁸⁶ BOA. DRB. d. *Defter No*: 1043.

³⁸⁷ BOA. C. DRB. *Belge No*: 41: 2042-1.

³⁸⁸ BOA. C. DRB. *Belge No*: 1946.

³⁸⁹ BOA. DRB. d. *Defter No*: 996: 92.

³⁹⁰ BOA. DRB. d. *Defter No*: 1013.

Grafik 3: Bozkır Kazası Madenlerinde Kurşun Üretimi

Üretim Yılı	Kıyye	Kilogram ³⁹¹
1789	1.473	1.889,6
1795	90.380	115.939,5
1798	70.000	89.796
1800	33.000	42.332,4
1801	80.000	102.624
1803	30.034	38.527,6
1805	52.267	67.048,1
1808	46.847 ³⁹²	60.095,3
Toplam	404.001	518.252,5

Tablo 1: Bozkır Kazası Madenlerinden Darphaneye Teslim Edilen Kurşun Miktarı³⁹³

³⁹¹ Çalışmada 1 dirhem 3,207 gram kabul edilmiş, 1 okka 400 dirheme eşit olduğundan 1 okka 1.282,8 kilogram olarak alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Walther, a.g.e., s. 30. XIX. Yüzyılda 1 okka 1.288,172 gram idi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Feza Günergun, "Osmanlı Ölçü ve Tartılarının Eski Fransız ve Metre Sistemlerindeki Eşdeğerleri: İlk Karşılaştırmalar ve Çevirme Cetvelleri", *Osmanlı Bilim Araştırmaları Dergisi*, (Haz: Feza Günergun), İstanbul 1998, s. 35.

³⁹² 15 kantarı yani 660 kıyyesi Payas Kalesi'ne verilmiştir. BOA. Cevdet Tasnifi, Askeriye (C. AS.), *Belge No: 34303*.

³⁹³ Bu tablodaki bilgiler şu belge ve defterlerden çıkarılmıştır: BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 9*; BOA. DRB. d. *Defter No: 47*; BOA. DRB. d. *Defter No: 973*; BOA. DRB. d. *Defter No: 969*; BOA. DRB. d. *Defter No: 970*; BOA. DRB. d.

- nin kurşun üretimini yüzde yüz olarak verdiği söylenemez³⁹⁴. Zira üretilen kurşunun devlete ait olan 5/1'i hesap edildiği zaman bu oran biraz daha yükselecektir. Bunun yanında Bozkır kazası madenlerinde üretilen kurşunun Alanya İskelesi'ne taşınması için kurşunların mahallinde satıldığı³⁹⁵ ya da madencilerin kendilerine ait hisselerini yasaklanmış olmasına rağmen tüccarlara satabileceği de buna delil olarak gösterilebilmektedir³⁹⁶. Bozkır kazası madenlerinde yapılan üretimin bir miktara yani taahhüde bağlandığı dönemlerle ilgili veriler kesindir. Bazı yıllarda ise tablodan anlaşılacağı üzere madenden kurşun sevkiyatının yapılmadığı görülmektedir. Fakat az da olsa her sene darphaneye Bozkır kazası madenlerinden kurşun sevkiyatının yapıldığını ifade etmek mümkündür. Zira yapılan organizasyon bunu gerektirmektedir.

Taahhüt üzere üretim yapılan dönemlerde, Bozkır kazası madenlerinden gönderilecek kurşunun eksik çıkması halinde eksik miktarın ücreti maden eminininden ya da sarrafindan tahsil edilirdi. 1807 yılında 13.669 kıyye kurşun teslim edilirken³⁹⁷ teslim edilmesi gereken 15.500 kıyye kurşundan 1.831 kıyye kurşun eksik teslim edilmiştir. Eksik gönderilen kurşunun kıyyesi 10 paradan hesap edilerek bu miktarın üzerine nakliye ücreti de eklenip bu borç darphane defterlerine kaydedilerek bir nüshası emine verilmiştir³⁹⁸. 1808 yılında ise eksik teslim edilen 923 kıyye kurşunun bedeli 923 kuruş olarak alınmıştır³⁹⁹. 1809 yılında Bozkır kazası madenlerinden teslim edilmesi gereken 15.500 kıyye kurşundan 11.969 kıyye eksik teslim edilmesi üzerine, kurşunun her kıyyesi 40 paradan 11.969 kuruş olmak kaydı ile bedeli alınmıştır⁴⁰⁰. 1807, 1808 ve 1809 yıllarında eksik gelen kurşunun her kıyyesi için yine 40 para ücret hesap edilmiştir⁴⁰¹. 1810 senesi hesabı için gönderilmesi gereken 20.000 kıyye kurşundan eksik olan 17.353 kıyye kurşunun her kıyyesi 90 paradan ücreti ödenmiştir⁴⁰².

Defter No: 986; BOA. DRB. d. Defter No: 987; BOA. DRB. d. Defter No: 992; BOA. DRB. d. Defter No: 996; BOA. DRB. d. Defter No: 1002; BOA. DRB. d. Defter No: 1003; BOA. DRB. d. Defter No: 1005; BOA. DRB. d. Defter No: 1012; BOA. DRB. d. Defter No: 1013; BOA. DRB. d. Defter No: 1021; BOA. DRB. d. Defter No: 1030; BOA. DRB. d. Defter No: 1044; BOA. Bab-ı Defteri Baş Muhasebe Kalemi Defterleri (D. BŞM. d.), Defter No: 4072; BOA. Cevdet Tasnifi, Maarif (C. MF.), Belge No: 5724; BOA. C. DRB. Belge No: 568; BOA. C. DRB. Belge No: 810; BOA. C. DRB. Belge No: 880; BOA. C. DRB. Belge No: 907; BOA. C. DRB. Belge No: 1035; BOA. C. DRB. Belge No: 1865; BOA. C. AS. Belge No: 38432; BOA. C. AS. Belge No: 6937; BOA. C. AS. Belge No: 10086; BOA. C. AS. Belge No: 25803; BOA. C. AS. Belge No: 34303; BOA. D. DRB. THR. Belge No: 34: 9; BOA. D. DRB. THR. Belge No: 36: 34; BOA. D. DRB. THR. Belge No: 100: 4.

³⁹⁴ BOA. Cevdet Tasnifi, Bahriye (C. BH.), Belge No: 1591.

³⁹⁵ BOA. MEDAD. Defter No: 9: 183-1.

³⁹⁶ 26 Eylül 1806'da 2.000 kıyye kurşun Hasan Bey'e satılmıştır. BOA. DRB. d. Defter No: 987.

³⁹⁷ BOA. DRB. d. Defter No: 1015.

³⁹⁸ BOA. DRB. d. Defter No: 973.

³⁹⁹ BOA. DRB. d. Defter No: 996: 104.

⁴⁰⁰ BOA. DRB. d. Defter No: 996: 105.

⁴⁰¹ BOA. DRB. d. Defter No: 1005.

⁴⁰² Bu eksiklik için ödenen miktar, 39.044 kuruş 30 akçeydi. BOA. DRB. d. Defter No: 1013.

Burada dikkati çeken nokta, eksik gelen kurşunun kıyyesine 50 para zam yapılmış olmasıdır⁴⁰³. 1801 yılında ise, 5.170 kıyye kurşun teslim olunup eksik olan 14.830 kıyyenin ücreti 33.367,5 kuruşun alındığıyla ilgili kayıt arşivlerimizde mevcuttur⁴⁰⁴. Madenin üretimiyle ilgili son kayıtların tespit edildiği dönemde de eksik kurşun teslimi söz konusu olmasına rağmen bu dönemde eksik miktarın tahsil edildiğiyle alakalı bir kayıt arşivlerimizde bulunamamıştır.

Bozkır kazası madenlerinin açıldığı 1796 yılından 1803 yılına kadar toplam kurşun üretimi 2.212.136,647 kilogram olmuştur⁴⁰⁵. Lakin madendeki üretimin devlete verilen, başka yerlere satılan ve tespit edilemeyen miktarlar da hesaba katıldığı zaman daha yüksek bir miktarın ortaya çıkacağı da mutlaklıdır. Bozkır kazası madenlerinde bir sene de maksimum 137.667,5 kilogram kurşun üretilmiştir. Madendeki kurşun üretiminin on yıllık dönemler halinde üretimine bakıldığı zaman ise maksimum üretim 1789 yılından itibaren artarak 1795 yılında gerçekleşmiştir. Bu artışın temel nedeni cevherlerin verimliliği ile madenin ikinci kez açılmasıdır⁴⁰⁶.

3.4.2. Altın Üretimi

Altın, sarı, parlak renkte, kolayca işlenebilecek yumuşaklıkta bir madendir⁴⁰⁷. Yeryüzünde değerini büyük ölçüde düşürecek şekilde çok fazla miktarda bulunmaktadır. Su ve havadan etkilenip paslanmaması aranır madde olmasının en temel sebeplerinden birisidir. Para olarak kullanılışı servet, itibar ve iktidarda özdeşleşmesini sağlamıştır. Bu husus, Kur'an'da zikredildiği ayetlerin içeriğinde de mevcuttur. Eşya, külçe veya para olarak aynı değeri taşımaktadır⁴⁰⁸. Altın, iktisadi kalkınmada, medeniyetlerin yükselmesi veya yıkılmasında bazı tarihçiler tarafından başlıca amil olarak açıklanmıştır⁴⁰⁹. Altın yerine 'zeheb' kelimesinin kullanıldığı gibi belgelerde daha çok 'zer' kelimesi yer almaktadır. Zeheb (altın madeni) yıldızlar arasında güneşe benzetilmiştir. Kükürdün en halisi ile civanın en safının mükemmel bir şekilde bir araya gelmesinden ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı ateşte erirse bile yanmaz ve ne kadar toprakta kalsa da paslanmaz. Altın yumuşak ve parlak olup,

⁴⁰³ Şafakçı, a.g.t., s. 239; BOA. C. DRB. *Belge No*: 42: 2082-1.

⁴⁰⁴ BOA. DRB. d. *Defter No*: 1012.

⁴⁰⁵ BOA. C. BH. *Belge No*: 1591.

⁴⁰⁶ Bozkır kazası maden ocakları 1785 yılından 1787 yılının Ekim ayına kadar kapalıydı.

⁴⁰⁷ Tabiatda dağ altını ve kum altını olarak bulunur. Dağ altını varak halinde veya saçılmış olarak kayalar içinde bulunur. Altının beraberinde ne kadar gümüş varsa rengi o kadar soluk ve açık sarı olur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Edhem, a.g.e., s. 74.

⁴⁰⁸ Altın alaşımlarındaki altın miktarı ya kırat ile ya da binde (‰) olarak ifade edilir. Saf altın 24 kıratlık alaşımda ‰ 1.000 iken, 18 kıratlık alaşımında ‰ 750 altın ve 12 kıratlık alaşımda ise ‰ 500 altın bulunur. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Türk Ansiklopedisi*, "Altın", C. II, İstanbul 1966, s. 209.

⁴⁰⁹ Sahillioğlu, "Altın", s. 532.

kırmızıya çalar sarı bir rengi vardır. Tadı ve kokusu hoştur ve oldukça ağır bir madendir. Altın, civanın mıknatısı olup, onda batar ve rengini kaybeder. Altın erir, dövülebilir çok ince yaprak şekline, tel ve toz haline getirilebilir. Ayrıca altın tozu yazı için kullanılabilir. Altın sikke ve süs eşyası yapmak için kullanılırken, bakır ve gümüş ile karıştırılmaktadır⁴¹⁰. Bozkır kazası madenlerinde zer ve altın tabirleri kullanılmakla birlikte “*sarioi*” tabiri de altın yerine kullanılan terimler arasındadır.

Bozkır kazası madenlerinde üretilen mahlût gümüş içinde altın da çıkmaktadır. Bozkır kazası madenlerinden gönderilen gümüş, birincisi “*sim-i saf*”, ikincisi “*sim-i mahlût*” olmak üzere iki türlüydü. Bahsi geçen altın, sim-i mahlût içerisinde çıkan bir madendi ki Bozkır kazası madenlerinden gönderilen gümüş darphanede çeşni⁴¹¹ işlemine tabi tutulunca⁴¹² altın ve gümüş ortaya çıkmaktaydı. Bozkır kazası madenlerinden darphaneye karışık halde gönderilen gümüş hesabı görülürken çekisinde/100 dirhemde, 1 dirhem noksan-ı kesr⁴¹³ (ayrıştırılması esnasındaki eksiklik) düşülür. Bu miktar düşünüldükten sonra kalan gümüş içinde dirhem, kırat ve buğday gibi altın ölçüleri kullanılarak ne kadar altın ortaya çıktığı yazılır. Ortaya çıkan altının her 10 dirheminde 1,5 kırat altın “*bedel-i mela'ık*” adıyla düşülerek kalan altının miskali⁴¹⁴ 573 akçeden işlem görürdü⁴¹⁵.

Gümüşhane fiyatı üzerinden hesap edilmek üzere, Bozkır kazası madenlerinde 1790 yılında gümüşün her çekisinde 1,5 dirhem 5 kırat⁴¹⁶, 1791’de ise her çekide 2,5 dirhem 3 kırat ve 3 buğday altın çıkarılmıştır⁴¹⁷. 23 Ekim 1789 tarihinde ise, Bozkır kazası madenlerinden 4

⁴¹⁰ Joseph Ruska, “Zeheb”, *İslam Ansiklopedisi_Dia_*, C. XIII, Eskişehir 1997, s. 491.

⁴¹¹ Çeşni, Kimyahane ve ayar tayin edici şube demektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Musa Kazım, “Darphanenin Ahval-i Dâhiliyesi”, *Tarih ve Medeniyet Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası*, S. 9, İstanbul 1329, s. 551. Darphanede bulunan tizab atölyesinde gümüşün içinde bulunan az miktardaki altın ayrıştırılır, kalhane denilen izabe atölyesinde ise alaşımdaki bakır ayrıştırılırdı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Halil Sahillioğlu, “Darphane”, *İslam Ansiklopedisi_Dia_*, C. VIII, İstanbul 1993, s. 504. Darphaneye gönderilen altın ve kurşunun ifraz ve kali için lazım olan çam kömürü Kocaeli Sancağına bağlı Yuvacık ve Bahçecik köylerinden temin edilmiştir. BOA. MEDAD. *Defter No: 1: 3-1*.

⁴¹² Bir başka ifadeyle mahlût sim içindeki altın ayrıştırılırken her çekide 1 dirhem noksan düşünülmesine “*noksan-ı kesr*” denilirdi. BOA. C. DRB. *Belge No: 2668*.

⁴¹³ Misgal, Altın fiyatının belirlenmesinde kullanılan ve 1,5 dirhem bir misgal kabul edildiği ağırlık ölçüsüdür. BOA. C. DRB. *Belge No: 2406*.

⁴¹⁴ Ocak 1795 tarihinde Bozkır kazası madenlerinden darphaneye gelen ve hesabı görülen 2.855 dirhem sim-i mahlutun her çekisinde 1 dirhem noksan-ı kesr olmak üzere 28,5 dirhemi düşünülünce kalan 2.826,5 dirheminin her çekisinde 37 kırat 3 buğday olmak üzere toplam 66,5 dirhem 3 kırat altın ortaya çıkmıştır. Bu altın miktarından “*bedel-i mela'ık*” adıyla 0,5 dirhem 1,5 kırat altın düşülünce 66 dirhem 1,5 kırat kalan altın 44 miskalden, miskali 573 akçeden 25.247 akçe, kuruş olarak ise 210 kuruş 47 akçe olarak hesap edilmiştir. BOA. C. DRB. *Belge No: 2406*.

⁴¹⁵ BOA. C. DRB. *Belge No: 355*; BOA. C. DRB. *Belge No: 89*; BOA. C. DRB. *Belge No: 295*.

⁴¹⁶ BOA. AE. SSLM III. *Belge No: 12047*.

⁴¹⁷ 1785 yılında Keban madeninden mahlut simin her çekisinden 3 dirhem 4 kırat altın (BOA. AE. SSLM III. *Belge No: 19531*), 1796 – 1797 yılında Gümüşhane madeninden gönderilen 12.225 dirhem sim-i mahlutun her

gümüş numunesi gönderilmiş ve bunların çeşni adedi kayıt altına alınmıştır. Buna göre gümüş numunelerinin 181 dirhemde 12,5 dirhem, 176 dirhemde 10 dirhem, 222 dirhemde 10 dirhem ve 300 dirhemde 10 dirhem altın ortaya çıkmıştır. Bu altın oranı Gümüşhane ile Keban ve Ergani madenlerinden dahi çıkmamıştır⁴¹⁸. 12,5 dirhem altın sarıot⁴¹⁹ isimli yerden elde edilmiştir. Burada gümüş ve kurşun az olduğundan madenciler masraflarına yetmediğini ifade ederek gümüş ve altın fiyatına zam yapılmasını istemişlerdir. Bu gerçekleşmezse yarısı ‘‘sarıot’’ tabir olunan cevherden ve yarısı kurşunlu cevherden imal etmeyi talep etmişlerdir. Maden emininin arzı üzerine verilen cevaba göre, zam yapılması diğer madenleri de etkileyeceğinden bunun uygun olmadığı belirtilmiş ancak sarıot ve kurşunlu cevherlerin yarı yarıya imali şeklinde bir düzenleme yapılmıştır⁴²⁰. 4 Mart 1791 tarihinde, Bozkır kazası madenleri ustabaşısı olan Penayut, kömür, kütük, cevher nakli ve çakılcı amelesi gibi konuları kendi üzerine alarak mağaraları maden çıkarım ve işletilmesinden anlamayanlara verdiğiinden Sarıot Mağarası da gereği gibi işletilememiştir⁴²¹.

27 Mayıs 1791 tarihinde 2.940 dirhem gümüşün çekisinden 3 dirhem 3 kirat altın ortaya çıkarken 27 kirat müfrez⁴²² altın da ortaya çıkmıştır⁴²³. 12 Mart 1792’de 2.940 dirhem sim-i mahlûtta 32 dirhem altın elde edilmiş ve değeri 64 kuruş olarak hesap edilmiştir. Yine 375 dirhem mahlût simde 5 dirhem altın elde edilmiş ve 10 kuruş olarak hesap edilmiştir⁴²⁴. Kısaca altının dirhemi 2 kuruştan işlem görmüştür. Nisan 1793 yılında 3.660 dirhem mahlût simin çeşnisinde çekide 1,5 dirhem 4 kirat altın zuhur etmiştir. 63 dirhem olan altından 10 dirheminde 1,5 kirat düşülünce 62 dirhem 7 kirat kalmıştır⁴²⁵. 31 Mayıs 1794 yılında, hesabı görülen 2.885 dirhem mahlût simden noksanı kesir olarak her çekide 1 dirhem düşülünce kalan 2.826,5 dirhemde 66,5 dirhem 3 kirat cevher çıkarılmıştır. Mahlût simin her çekisinden 37 kirat 3 buğday altın ortaya çıkmıştır⁴²⁶. 27 Aralık 1788 tarihinde 1.700 dirhem sim-i mahlûtun

çekisinden 1 dirhem 4 kirat altın ortaya çıkmıştır. (BOA. C. DRB. *Belge No*: 2668). 1789 yılında Bereketli madeninde ise, 261 dirhem gümüşte 2,5 kirat, 224 dirhemde yine 2,5 kirat altın zuhur etmiştir. BOA. C. DRB. *Belge No*: 3058; BOA. HAT. *Belge No*: 197: 9907.

⁴¹⁸ BOA. HAT. *Belge No*: 2: 55-A.

⁴¹⁹ Sarıot cevheri diye kastedilen altındır. 150 fırınlık cevher çıkarılmıştır. BOA. HAT. *Belge No*: 2: 55. A.

⁴²⁰ BOA. HAT. *Belge No*: 2: 55-A.

⁴²¹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 560.

⁴²² Müfrez, toptan ayrılıp bir tarafa konan, ifraz edilmiş, ayrılmış anlamına gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şemsettin Sami, a.g.e., s. 1348; Muallim Naci, *Lügat-ı Naci*, İstanbul 1995, s. 814.

⁴²³ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2343.

⁴²⁴ BOA. C. DRB. *Belge No*: 3090.

⁴²⁵ BOA. C. DRB. *Belge No*: 295.

⁴²⁶ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2406.

her çekisinde 30 kırat olmak üzere toplam 32 dirhem altın çıkmıştır⁴²⁷. 23 Temmuz 1789 yılında ise 1.915 dirhem her çekisinde 27,5 kırat altın ortaya çıkmıştır⁴²⁸.

5 Ekim 1789'da Bozkır kazası madenlerinden gelen numunelerden birinde 100 dirhemde 8 dirhem 5 kırat buğday, diğerinde 13,5 dirhem 5 kırat 1 buğday altın çıktığı darphanede yapılan çeşni işleminde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde 350 dirhem altının faizinin 10.000 kuruş olduğu bunun ‘‘çeşni me'adin-i sa'irede zuhur itmediğinden i'tabara şayan bir ma'aden olduğu’’ da belirtilmiştir⁴²⁹. 1792 yılına mahsuben 30 Kasım 1792 tarihinde teslim edilen gümüşün baş muhasebede görülen hesabında, 2.520 dirhem sim-i mahlûtun çekisinde 6,5 dirhem 3 kırat altın çıkmıştır. 2.520 dirhem her çekide 1 dirhemi noksan olduğundan 2.495 dirhem sim kalmıştır. Toplam 172,5 dirhem altının çıktığı ve bedel-i mela'ık⁴³⁰ olarak her 10 dirhemde 1,5 kırat düşülmesi hesabı gereği 1,5 dirhemi eksiltince 171 dirhem altın kalmıştır⁴³¹.

1793 yılında 5.655 dirhem simi mahlûtun her çekisinde 5 dirhem 4 kırat 1 buğday altın ortaya çıkarken⁴³² 21 Temmuz 1794 tarihinde Bozkır kazası madenlerinden gönderilen 5.330 dirhem simi mahlûtun her çekisinde 2,5 dirhem 6 kırat altın ortaya çıkmış ve toplam altın üretimi 151,5 dirhem olmuştur⁴³³. 1794 yılında darphaneye gönderilen 12 kıyye 42 dirhem simden 183 dirhem zer numunesi alınmıştır⁴³⁴. 1796 yılında ise 5 kıyye altın Asitane-i Amire'ye gönderilmiştir⁴³⁵. 3 Ocak 1797 tarihinde 693 dirhem simi mahlûtun her çekisinde 2 dirhem 3 buğday altın zuhur etmiştir. 13,5 dirhem 8 kırat olan altının 10 dirheminde 1,5 kıratı bedel-i mela'ık olarak düşülünce 13,5 dirhem 6 kırat kalmış ve değeri 5.252 akçe olarak hesap edilmiştir⁴³⁶. 1797 senesine mahsuben gönderilen 445 dirhem sim-i mahlûtun çekisinde 2 dirhem 3 kırat altın çıkarken, bu miktarın her çekisinden 1 dirhem noksan-ı kesr düşülünce geriye 441 dirhem simi mahlût kalmıştır. Karışık haldeki madenden ortaya çıkan 9,5 dirhem 3

⁴²⁷ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2507.

⁴²⁸ BOA. C. DRB. *Belge No*: 3051.

⁴²⁹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 238. Bu belgenin içinde bulunan bir arzın okunuşu için bkz. İbrahim Hakkı Konyalı, ‘‘Bozkır Altın Madeni Bulgar Dağından Daha Zengindir’’, *Konya Dergisi*, S. 20-21, Konya 1938, s. 1179-1181.

⁴³⁰ Bedel-i mela'ık, altın ayrıştırıldıktan sonra her 10 dirhem altından 1,5 kırat altının düşülmesine denirdi. (BOA. C. DRB. *Belge No*: 2668). O halde 38,07 gram altından bedel-i mela'ık adıyla 0,3 gram altın düşülmüştür. Lakin eczacılıkta daha çok macun gibi şeylerde kullanılan bir ölçü olan mil'akanın iki miskal kadar olduğu ve 9,62 grama karşılık geldiği de belirtilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarihi Sözlüğü*, İstanbul 2011, s. 475.

⁴³¹ BAO. C. DRB. *Belge No*: 898.

⁴³² BAO. C. DRB. *Belge No*: 3026.

⁴³³ BAO. C. DRB. *Belge No*: 1946.

⁴³⁴ BOA. D. DRB. THR. *Belge No*: 6: 29.

⁴³⁵ BOA. D. DRB. THR. *Belge No*: 9: 20.

⁴³⁶ BAO. C. DRB. *Belge No*: 355.

kırat altından 1,5 kırat bedel-i mela'ık düşölünce kalan 9,5 dirhem 1,5 kırat altının değeri 3.666 akçe tutmuştur⁴³⁷. Bu mahlût gümüşten elde edilen altın oranı olan 9,5 dirhem ile kesr-i kal ve bedel-i berat da düşölünce geriye kalan sim 22 akçeden değer bulmuştur⁴³⁸.

28 Eylül 1787 tarihinde madenciler, fırınların çoğunda altın ve gümüş imal etmesi gerekirken kurşun imal ettiği ve böyle tedib olunacakları konusunda uyarılmışlardır. Bunun yanında ayrıca altın ve gümüşün eski fiyatı üzere darphaneye verilmesi 1 dirhem dışarıya satılmaması ve telef edilmemesi gibi konulara dikkat edilmesi aksi halde gerekli cezaların uygulanacağı da madencilere gerekli uyarılar yapılarak hatırlatılmıştır⁴³⁹. 1 Kasım 1787 tarihinde madencilerin kurşunlu cevher imalini altın madenine tercih etmeleri ve altını fazla imal etmemeleri yeniden gündeme gelmiştir⁴⁴⁰. ‘‘Sarıot cevheri kemal-i hilelerine mebni i'male salih değildir diyerek ma'den-i mezburun hin-i vaktiden mukaddem âdem-i i'tibar ile terk eyledikleri mütevatir olmaktan naşi’’⁴⁴¹ denilerek madencilerin altın cevherini işlememe gerekçeleri dile getirilmiştir. Bunun üzerine 3/2'si sarıot ve 3/1'i kurşunlu cevher ile mahlût imal olunmak üzere bir düzenleme yapılmış ve bu şekilde imal etmeyene fırın verilmemesi emredilmiştir⁴⁴².

Bozkır kazası madenlerinde üretilen altın ve gümüş devlet ekonomisi için son derece önemliydi. Bozkır kazası madenleri üretimi olan gümüş ve altının 1787 – 1789 yıllarında yaklaşık olarak yıllık 5.500 kuruş faizi olmuştur⁴⁴³. Bozkır kazası madenlerinde üretilen cevherlerin 1789 – 1793 yılları arasında yaklaşık olarak 30 keseden ziyade faizinin olacağı ifade edilmiştir⁴⁴⁴. Bozkır kazası madenlerinin açılışından ilk kapanışına kadar geçen sürede 30.000 kuruşluk altın ve gümüş üretilmiştir⁴⁴⁵. Masrafları çıkardıktan sonra altın ve gümüş

⁴³⁷ BAO. C. DRB. *Belge No*: 89.

⁴³⁸ Şafakçı, a.g.t., s. 264.

⁴³⁹ BAO. C. DRB. *Belge No*: 2748.

⁴⁴⁰ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 171-1.

⁴⁴¹ BAO. C. DRB. *Belge No*: 2739.

⁴⁴² Aynı emir 11 Şubat 1798 tarihinde de gönderilmiştir. BOA. D. DRB. THR. *Belge No*: 3: 17; BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 175-2; BAO. C. DRB. *Belge No*: 2739.

⁴⁴³ BOA. D. BŞM. DRB. *Belge No*: 17: 9.

⁴⁴⁴ BOA. HAT. *Belge No*: 204: 10649.

⁴⁴⁵ 1804 yılında gönderilen gümüş bahası 2 kese iken, gümüş ve altın bahası 7 kese faizi ise 2 kese (BOA. Darphane Evrakı Hatt-ı Hümayun [D. DRB. HAT.], *Belge No*: 1: 42), 1805 yılında Bozkır kazası madenlerinden gönderilen zer ve sim bahası 4 kese faizi ise 1 kese (BOA. D. DRB. HAT. *Belge No*: 1: 25), 1806 yılında bahası 10,5 kese ve faizi 3 kese (BOA. D. DRB. HAT. *Belge No*: 1: 38) ve aynı yıl gönderilen altın ve gümüş bahası 6,5 kese faizi 2 kese (BOA. D. DRB. HAT. *Belge No*: 2: 44), 1807 yılındaki zer sim bahası 3,5 kese ve faizi 1 kese (BOA. D. DRB. HAT. *Belge No*: 2: 49), 1809 yılında teslim edilen altın ve gümüşün bahası 4 kese, faizi ise 1 kese (BOA. D. DRB. HAT. *Belge No*: 3: 49) olmuştur. 1 kesenin 500 kuruş olduğu düşünüldüğü zaman ve darphanede kaydedilen altının fiyatı düşünüldüğü zaman Bozkır kazası madenlerinin üretimi ve kârı hakkında bu verilerden de bilgi sahibi olunabilmektedir. BOA. HAT. *Belge No*: 183: 8405.

üretiminden dolayı madenin yaptığı kârı ifade eden bu rakamlar, Bozkır kazası madenlerinin altın ve gümüş üretimiyle hazineye yaptığı katkıyı da göstermektedir. 4 Kasım 1789 tarihinde darphane nazırı, Bozkır kazası madenlerinden gelen numunelere göre madendeki altın, gümüş ve kurşun üretiminin yıllık 30.000 – 35.000 kuruş faizinin olacağı şeklinde bir ifade de bulunmuştur⁴⁴⁶.

Bozkır kazası madeninden gönderilen cevherlerin hesaplanması ile ilgili yapılan kayıtlar, darphaneye teslim edilen maden miktarı madenlerden yapılan kesintiyi ve maden emirleri hesabına yazılan değerleri göstermesi açısından oldukça önemlidir. 5 Ağustos 1792'de, 18 külçe olmak üzere 7.820 dirhem sim-i mahlûtun her çekisinde 7 dirhem 2 buğday altın zuhur etmiştir. Bu üretim içerisinde toplam olarak 506,5 dirhem altın ortaya çıkmış ve her 10 dirhemde bedel-i mela'ık olarak 1,5 kirat altın düşülmüştür⁴⁴⁷. 7.280 dirhem her çekisinde noksan-ı kesri 1 dirhem olduğundan 72 dirhemi çıkarıldığı vakit geriye 7.208 dirhem kalmıştır. Bu oranda da 506,5 dirhem 5 kirat altın ortaya çıkmış oluyordu. Bu miktar altından 4,5 dirhem 4 kirat bedel-i mela'ık adıyla her 10 dirhemde 1,5 kirat altın düşülünce geriye 502 dirhem 1 kirat altın kalmış oluyordu. 502 dirhem 1 kirat altının miskali 573 akçeden 334,5 miskal olarak 191.767 akçe, 1.598 kuruş 7 akçe olarak hesabı tutulmuştur⁴⁴⁸. Baştaki miktar olan 7.280 dirhem mahlût simden 506,5 dirhem altın düşüldüğü vakit geriye 6.773,5 dirhem kalmıştır. Dirhem kesri kal düşüldüğü vakit geriye kalan 6.570,5 dirhem simden de her 1.000 dirhemde 1 dirhem bedel-i berat olarak 6,5 dirhem düşüldüğü vakit geriye 6.564 dirhem gümüşün dirhemi kalmış, 22 akçeden 144.408 akçe olarak da hesabı tutulmuştur⁴⁴⁹.

Bozkır kazası madenleri üretimi mahlût simin 100 dirheminden elde edilen altın oranları darphane kayıtlarında yer almaktadır (Tablo 2). Lakin madenlerin zenginliğini cevherin yüzde miktarından ziyade, rezervlerinin ne kadar olduğu belirlemektedir⁴⁵⁰. Gönderilen cevher içerisinde altın oranı yüksek olsa bile aynı miktarda altın gönderecek rezervinin olup olmaması madenin zenginliğini göstermektedir⁴⁵¹. Bu anlamda Bozkır kazası madenlerinden gönderilen altın miktarlarına bakıldığı vakit, standart bir şekilde 100 dirhemde şu kadar altın çıkar denilebilmektedir. Lakin Bozkır kazası madenlerinde altın üretiminin çok uzun süreli olmadığı ve gönderilen altın miktarının da fazla olmadığı aşağıdaki tabloda da

⁴⁴⁶ BOA. C. DRB. *Belge No*: 238.

⁴⁴⁷ BAO. C. DRB. *Belge No*: 312.

⁴⁴⁸ BAO. C. DRB. *Belge No*: 312.

⁴⁴⁹ BAO. C. DRB. *Belge No*: 312.

⁴⁵⁰ BAO. C. DRB. *Belge No*: 42: 2082-1.

⁴⁵¹ BAO. C. DRB. *Belge No*: 48: 2375-1.

anlaşılmaktadır⁴⁵². Bozkır kazası madeni üretimi mahlût sim içerisinde yaklaşık olarak 6,44 kilogram altın elde edilmiştir. Bu veriler dikkate alındığı vakit maden bölgesinde yapılan madencilik çalışmalarında birinci sırada kurşun, ikinci sırada gümüş üretimi yapıldığı görülmektedir⁴⁵³. Bozkır kazası madenlerini, üretimde kurşun ve gümüşün ağırlığıyla her iki madenin ayrıştırıldıktan sonra elde edilmesi nedeniyle simli kurşun madeni olarak isimlendirilmiştir⁴⁵⁴.

Üretim Yılı	Üretim Miktarı	Altın Gram
1789	151 dirhem 6 kırat	485.459,4
1791	9,5 dirhem 3 kırat	31.067,7
1793	14 dirhem	44.898
1795	9,5 dirhem 3 kırat	31.067,7
1797	25 dirhem	80.175
1799	679 dirhem 5 kırat	2.178.555
1801	294,5 dirhem 10 kırat	946.465,5
1803	401 dirhem 6 kırat	1.287.209,4
1805	42,5 dirhem	136.297,5
1806	42,5 dirhem	136.297,5
1807	25 dirhem	80.175
1808	32,5 dirhem 1,5 kırat	104.528,1
Toplam	1.726 dirhem 34,5 kırat	5.542.195,8

Tablo 2: Bozkır Kazası Madenlerinde Üretilen Altın Miktarı⁴⁵⁵

Derviş Mehmed Emin Paşa, ‘‘Usul-ı Kimya’’ adlı eserinde altın ile ilgili şu bilgileri vermiştir:

⁴⁵² BAO. C. DRB. *Belge No: 48: 2375-2.*

⁴⁵³ BAO. C. DRB. *Belge No: 48: 2375-3.*

⁴⁵⁴ BAO. C. DRB. *Belge No: 48: 2375-4.*

⁴⁵⁵ Bu tablodaki bilgiler şu belge ve defterlerden çıkarılmıştır: BOA. AE. SSLM III. *Belge No: 12047*; BOA. C. DRB. *Belge No: 89*; BOA. C. DRB. *Belge No: 295*; BOA. C. DRB. *Belge No: 312*; BOA. C. DRB. *Belge No: 355*; BOA. C. DRB. *Belge No: 898*; BOA. C. DRB. *Belge No: 1946*; BOA. C. DRB. *Belge No: 2345*; BOA. C. DRB. *Belge No: 2406*; BOA. C. DRB. *Belge No: 2506*; BOA. C. DRB. *Belge No: 2507*; BOA. C. DRB. *Belge No: 2668*; BOA. C. DRB. *Belge No: 3051*; BOA. C. DRB. *Belge No: 3026*; BOA. C. DRB. *Belge No: 3090*; BOA. HAT. *Belge No: 2: 55. A*; BOA. HAT. *Belge No: 197: 9907*; BOA. D. BŞM. d. *Defter No: 4702: 5*; BOA. D. DRB. THR. *Belge No: 6: 29*. Bozkır kazası madenlerinin açık olduğu dönemlerde dünyadaki altın üretimi için bkz. *Türk Ansiklopedisi*, ‘‘Altın’’, C. II, İstanbul 1966, s. 210.

- ‘‘Darphaneye gelen altın, madenlerden saf olarak elde edilmediğinden içinde bir miktar gümüş, bakır ve demir gibi madenler bulunurdu. Bu sebeple saflaştırılması gereken altın, potada kurşunla karıştırılarak eritilir sonra bu erimiş alaşımın üzerinden hava akımı geçirilirdi. Altının okside olmamasına karşılık kurşun oksijenle çok kolay birleşen bir maden olduğundan potadaki alaşıma hava verilince, kurşun derhal okside olur ve altının içinde bulunduğu diğer madenler de okside olan kurşunun oksitleriyle birleşerek cüruf teşkil ederdi. Köpük gibi yüzeye çıkan cüruf devamlı olarak alınır ve sonunda potanın dibinde saf altın kalırdı. Eğer alaşımın içinde bir miktar gümüş bulunursa potanın dibinde altın ve gümüş kalırdı. Bu alaşımı ayırmak için ise tuz ve kükürt kullanılırdı. Gümüşün saflaştırılmasında da aynı usül kullanılmaktaydı’’⁴⁵⁶.

3.4.3. Gümüş Üretimi

Gümüş çoğunlukla saç ve tel gibi bazen dal şeklinde veya kalın bir şekilde ‘‘damar halinde’’ taşların içinde ortaya çıkmaktadır. Gümüşün rengi beyaz ve beyaza çalan gridir. Lakin üzeri sarımtırak veya siyahımtırak renkte oldukları bilinmektedir. Daima beraberinde az miktarda altın ve bakır ile birlikte elde edilmektedir⁴⁵⁷. Gümüş için belgelerde sim tabiri kullanılmakla birlikte bazı eserlerde ‘‘fidda’’⁴⁵⁸ ya da ‘‘nukre’’⁴⁵⁹ ifadeleri yer almaktadır. Lakin bu konu açısından değinildiği üzere Bozkır kazası madenlerinde gönderilen saf sim ve mahlût sim olmak üzere iki türlü gümüşten bahsedilmektedir. Birincisi adından da anlaşılacağı gibi saf iken ikincisi ise altın ile gümüşün karışık olduğu mahlût sim olup, ayrıştırılan bu madenlerden altın miktarı düşüldükten sonra kalan gümüş hesap edilerek maden emininin hesabına dair kaydı tutulmuştur.

Bozkır kazası madenlerinin açılmasından bir süre sonra, 31 Ekim 1789 tarihinde yapılan ilk teslimatta 500 dirhem sim ve ikincisinde 427 dirhem gümüş darphaneye teslim

⁴⁵⁶ Mustafa Naima Efendi, *Tarih-i Na’ima*, C. III, İstanbul 1990, s. 97-98.

⁴⁵⁷ Edhem, a.g.e., s. 72.

⁴⁵⁸ ‘‘ihvan al-şafa’’ adlı eserden çıkarılan malumata göre, fidda yani gümüş terkipçe altına en yakın maden olup eğer arzın içinde teşekkülü esnasında soğuk havanın tesirine uğramamış olsaydı o da altın olacaktı. Kuruluşu ile soğukluğu müsavi nispettedir. Bakır, kurşun veya kalay ile halite teşkil eder. Lakin kolaylıkla da ayrılabilir. Uzun müddet ateş tesirine maruz kalırsa yanar ve toprak altında da zamanla bozulur. Civa buharı tesirine maruz kalan cam gibi kırılğan hale gelir ve çekiç altında parçalanıp dağılır. Kükürt buharı gümüşü karartır ve erimiş gümüş üzerine atılırsa gümüş yanar, kararır ve cam gibi kırılır. Lakin üzerine biraz boraks dökülürse eski halini alır. Ancak kütlesi biraz küçülebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Joseph Ruska, ‘‘Fidda’’, *İslam Ansiklopedisi_Dia_*, C. IV, Eskişehir 1997, s. 601.

⁴⁵⁹ Külçe halindeki gümüş için kullanılan bir tabirdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Devellioğlu, a.g.e., s. 844. Arapça erimiş, eritilmiş gümüş parçası anlamına gelen nukre, Osmanlılar İstanbul’un fethinden sonra altın para bastıkları için gümüş olan ilk paraları hakkında bu ifadeyi kullanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü*, C. II, İstanbul 1993, s. 706.

edilmiştir⁴⁶⁰. 1790 senesinde ise, 100 kıyye cevherden 45 kıyye kurşun ve kurşunun her kıyyesinden 4 – 5 kırat⁴⁶¹ sim cevheri çıkmıştır⁴⁶². 5 Ekim 1789 tarihinde Bozkır kazası madenlerinden gelen cevher numuneleri incelenerek yapılan değerlendirmeye göre, ortaya çıkan altın ve gümüş madenlerinin yıllık 30.000 kuruşluk faizi uygulanmıştır⁴⁶³. 29 Ekim 1796 tarihinde ise 157,5 kıyye gümüşün İstanbul'a gönderildiği ifade edilmiştir⁴⁶⁴. 1 kıyyenin 400 dirhem olduğu düşünülürse⁴⁶⁵ bu tarihte Bozkır kazası madenlerinden 63.000 dirhem gümüş teslim edildiği belgelerde tespit edilmiştir⁴⁶⁶.

Mart 1802 tarihine kadar madende üretilen gümüş konusunda herhangi bir şart aranmazken, başka bir ifade ile söyleyecek olursak madende üretilen gümüş darphaneye gönderilirken, bu tarihten sonra her yıl gönderilecek gümüş miktarı belirlenmiştir⁴⁶⁷. Maden eminlerine gönderecekleri kurşun ve gümüş miktarının ne kadar olacağı belirtilirken buna uymaları konusunda her atamada uyarılar yapılmıştır. Bahsi geçen tarihten itibaren Bozkır kazası madenlerinden yıllık 8.000 dirhem yani 20 kıyye gümüş taahhütü üzere eminler atanmıştır⁴⁶⁸. 1803 senesinde bu gümüş miktarına zam yapılması sonucu miktar 11.200 dirhem yani 28 kıyye olmuştur⁴⁶⁹. 1805 yılında yeniden yapılan zam ile bu miktarda 16.000 dirheme yani 40 kıyye gümüşe yükselmiştir. Madenin kapatıldığı 1839 senesine kadar bu taahhüt geçerli olmuştur⁴⁷⁰. Yılda yukarıda belirtilen miktarlarda gönderilmesi gereken gümüş eksik geldiği vakit sonraki senelerde gönderilen sim eksik yıla kaydedilmiştir. Nitekim 1802

⁴⁶⁰ BOA. MEDAD. *Defter No*: 1: 752-1.

⁴⁶¹ XIX. Yüzyıl Osmanlı ağırlık ölçüleri şöyleydi: 1 batman = 6 kıyye, 1 çeki = 4 kantar, 1 kantar = 44 kıyye, 1 kıyye = 23/11 lodra, 1 lodra = 176 dirhem (1 kıyye = 400 dirhem), 1 miskal = ½ dirhem, 1 dirhem = 4 denk, 1 denk = 4 kırat, 1 kırat = 4 buğday, 1 buğday = 4 fitil, 1 fitil = 2 nakir, 1 nakir = 2 kıtmir, 1 kıtmir = 2 zerre. Ayrıntılı bilgi için bkz. Günergun, a.g.e., s. 47.

⁴⁶² BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 611-2.

⁴⁶³ BOA. C. DRB. *Belge No*: 238; BOA. HAT. *Belge No*: 183: 8045.

⁴⁶⁴ BOA. D. DRB. THR. *Belge No*: 9: 20.

⁴⁶⁵ BOA. DRB. d. *Defter No*: 1006; BOA. DRB. d. *Defter No*: 976.

⁴⁶⁶ Tabloya yazılan veriler başka belgelerden de teyit edildiği için yazılmış olmasına rağmen bu miktar sadece bir belgede belirtilen miktarın teslim edildiği şeklinde geçtiği için tabloya alınmamıştır. Kastedilen miktarın daha önce gönderilenlerle mi yoksa bir sefer de gönderilen gümüş mü olduğu net olarak bilinmediği için böyle bir uygulama yapılmıştır. 12 Temmuz 1791 tarihinde, Bozkır kazası madenleri emini Mehmet Ağa, Kirili kazasında madene ait çeşitli işleri yaparken darphaneye gönderilmek üzere yanında bulunan 33 kıyye zer ve sim hazinesi yağma edilmiştir. (BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 190-1). Aynı hesaplama ile 13.200 dirhem mahlût sime karşılık gelmektedir. Bu üretimin karşılığı olan meblağ sorumlulardan ve kaza ahalisinden tahsil edilmiştir. Lakin darphaneye teslimi gerçekleşmediğinden aşağıdaki tabloda yer almamıştır.

⁴⁶⁷ 17 Kasım 1804 tarihinde, Bereketli kazası madenleri emaneti 80.000 dirhem/200 kıyye saf sim ve 175.000 kıyye kurşun taahhütü üzere eski Bozkır kazası madenleri emini Ahmet Ağa'ya sarraf kefaletiyle verilmiştir. Bu şekilde taahhüt üzere işletilen madenler yanında aynı tarihte Balya ve Ünye kazaları madenleri ise hasılat üzere işletilmiştir. BOA. DRB. HAT. *Belge No*: 21: 20.

⁴⁶⁸ BOA. DRB. d. *Defter No*: 996: 91.

⁴⁶⁹ BOA. DRB. d. *Defter No*: 1005; BOA. DRB. d. *Defter No*: 996: 97.

⁴⁷⁰ BOA. DRB. d. *Defter No*: 977: 45; BOA. DRB. d. *Defter No*: 165; BOA. DRB. d. *Defter No*: 1005.

yılında 186 dirhem sim eksik olduğundan 1803 yılı hasılatından 1802 senesine bir miktar aktarılmıştır⁴⁷¹. Bozkır kazası madenlerinden 1806 yılına ait toplam 11.200 dirhem teslim edildiği kaydedilmiştir⁴⁷². Bu meblağ 2.149, 6.040 ve 3.011 dirhem olarak teslim edilmiş fakat bu hesaplama resm-i feteleri düşülmeden gerçekleşmiştir⁴⁷³. Zira fete miktarları düşülürse teslim edilmesi gereken gümüşten daha az bir teslimat yapılmış olacaktır. Fakat yapılan hesaplamalarda Bozkır kazası madenlerinden gönderilen miktar toplanarak taahhüt edilen miktar ile karşılaştırılmıştır. Diğer yıllarda da aynı uygulama yapılmıştır. Buradan çıkaracağımız sonuç ise, devlet Bozkır kazası madenlerini taahhüt üzere verdiği zaman madenden teslim edilecek gümüş miktarını belirlemiş ve bu taahhüdün belirlenen miktarları teslim alınmıştır. Yine resm-i fetesi düşülerek hesabı tutulmuştur.

31 Ağustos 1789 tarihinde, Bozkır kazası madenleri emini Halil Ağa'nın ölümü üzerine yapılan hesapta, vefatında mevcut 3.493 kuruş sim bahası maden emininin borcundan düşüldüğü görülmektedir⁴⁷⁴. 1 dirhem gümüşün 21 akçe olduğu düşünüldüğü vakit bu tarihte 19.960 dirhem gümüş üretilmiş olduğu tahmin edilmektedir. Bu da Bozkır kazası madenlerindeki üretimin burada belirtilen rakamlardan daha fazla olduğu izlenimini vermektedir. 1788 – 1789 ile 1801 – 1804 tarihleri arasında gümüş teslimatının olmaması da dikkat çekicidir. Bu yıllar dışında da gümüş teslimatının yapılmadığı yıllar vardır (Tablo 3). 1801 yılından itibaren mahlût sim teslimatının yapılmadığı da tablodan anlaşılmaktadır. Bozkır kazası madenlerinde bu yıldan itibaren altın üretimi, son dönemlerde az da olsa mahlût sim teslim edilmesine rağmen elde edilen altınla ilgili bir kaydın olmaması nedeniyle sona ermiştir.

Bozkır kazası madenlerinde 1.935.283,392 gram, bir başka istatistiki bilgi de ise 1.935,3 kilogram gümüş üretimi yapıldığı anlaşılmaktadır⁴⁷⁵. Fakat gümüş üretiminin daha fazla olduğu tahmin edilmektedir⁴⁷⁶. En yüksek gümüş üretimi 1789 yılında yapılmış ve yaklaşık olarak 816 kilogram cevher üretilmiştir (Grafik 4). Tabloda görüldüğü gibi taahhüt üzere madenin işletildiği dönemlere ait gümüş üretimi hasılat üzere işletilen dönemlere göre daha azdır. Ancak devlet için, taahhüt üzere üretim tarzı belirlenen oranların her zaman teslim

⁴⁷¹ BOA. DRB. d. *Defter No*: 996: 91.

⁴⁷² BOA. DRB. d. *Defter No*: 996: 97-98.

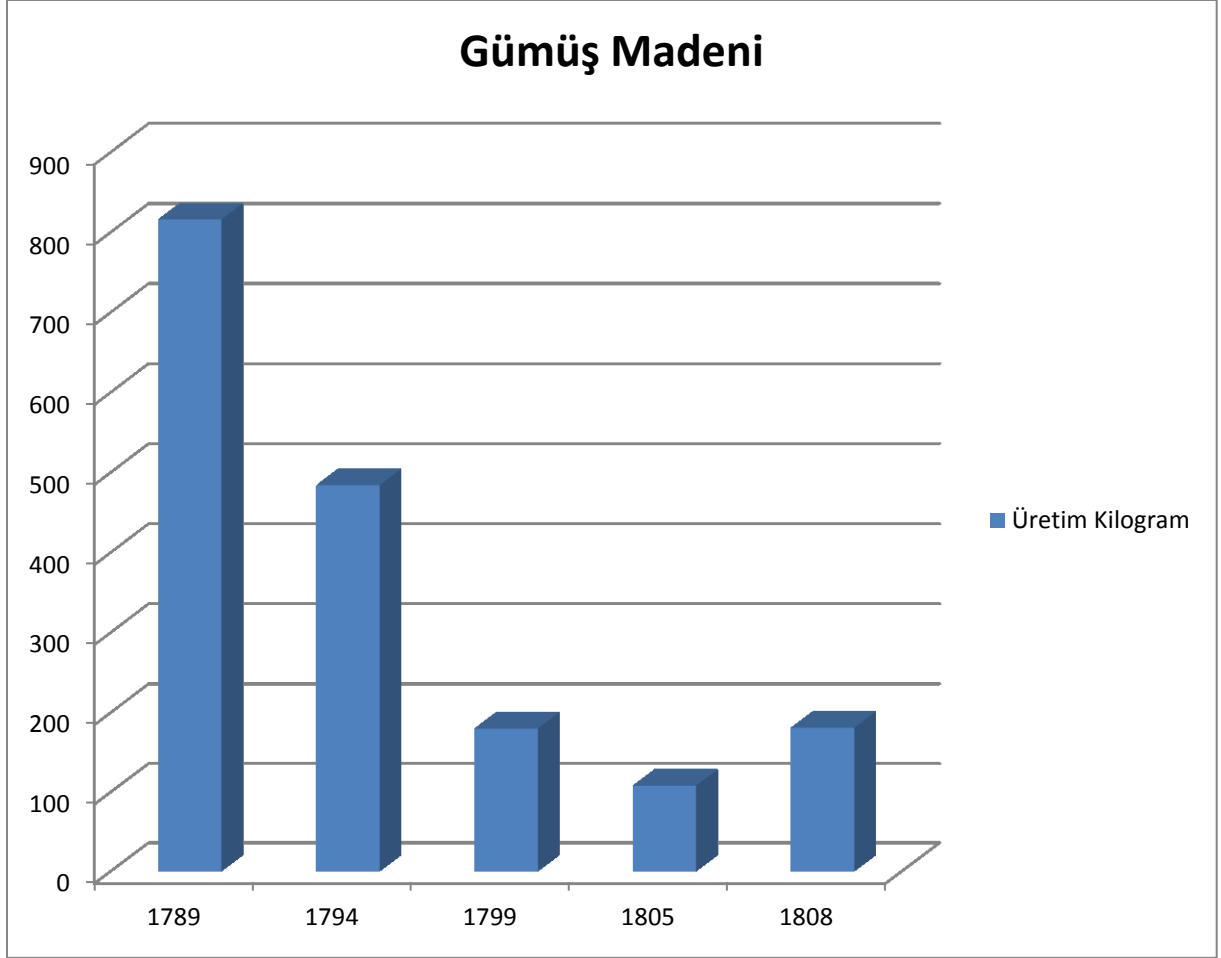
⁴⁷³ BOA. DRB. d. *Defter No*: 996: 99.

⁴⁷⁴ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 643-2.

⁴⁷⁵ BOA. C. DRB. *Belge No*: 48: 2375-6.

⁴⁷⁶ 20 Haziran 1806 tarihinde 30 dirhem sim teslim edildiği belgelerde ifade edilmiş (BOA. D. DRB. THR. *Belge No*: 36: 25), rakamlarda yanlışlık olduğu düşünüldüğünden ve bu bilgi başka belgelerden teyit edilemediğinden tabloya alınmamıştır.

alınması ya da eksik teslim edilen gümüş bedelinin tahsil edilmesi yönleriyle ne üretilirse o miktarın gönderildiği hâsıl tarzı üretimden daha faydalı olmuştur. Zira taahhütün olmadığı yıllarda gümüş tesliminin yapılmadığı yıllar olmakla birlikte çok az gümüşün teslim edildiği yıllar da bir hayli fazladır. Mahlût sim ise toplam 187.988 gram yani yaklaşık olarak 188 kilogram üretilmiştir. Altınla gümüşün karışık olduğu cevherde en fazla üretim yapılan yıl yaklaşık 39 kiloluk üretimle 1797 yılı olmuştur.

Grafik 4: Bozkır Kazası Madenlerinde Gümüş Üretimi⁴⁷⁷

⁴⁷⁷ Grafik, III. Selim devrindeki en yoğun gümüş cevheri üretiminin yapıldığı yıllara göre hazırlanmıştır.

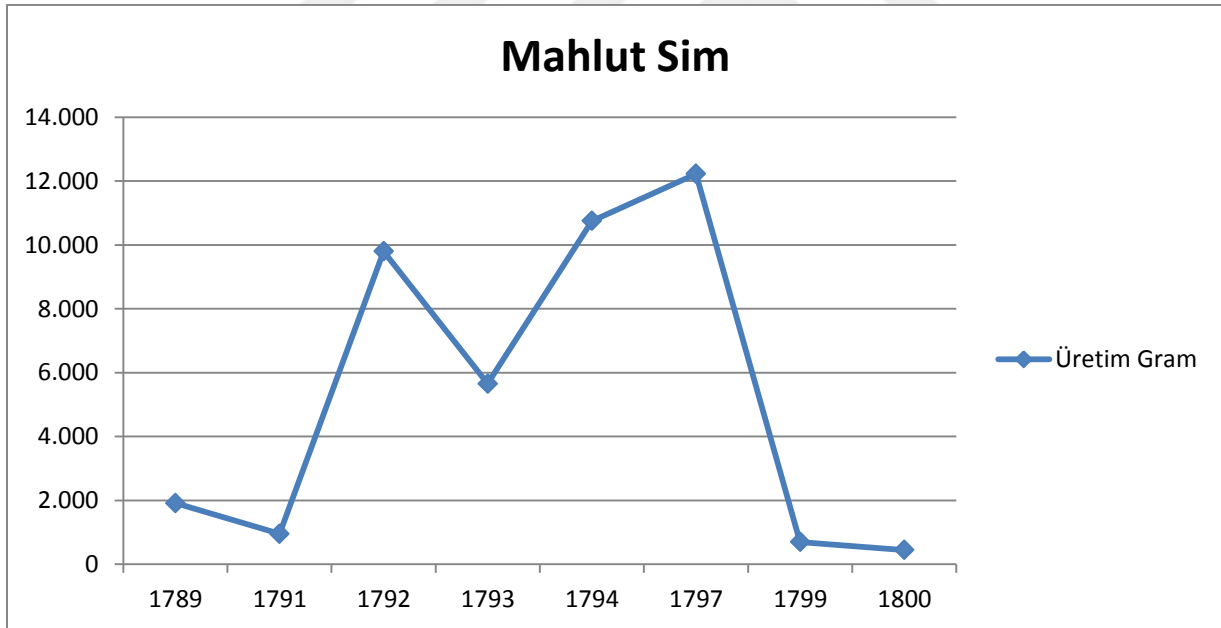
Üretim Yılı	Saf Sim	Gram	Mahlût Sim	Gram
1788	8.160	26.169,12	1.915	6.141
1791	2.470	7.921,29	950	3.047
1792	4.650	14.912,55	9.800	31.429
1793	2.085	6.686,595	5.655	18.136
1794	4.840	15.521,88	10.753	34.485
1797	5.380	17.253,66	12.225	39.206
1798	6.000	19.242	—	—
1799	18.060	57.918,42	693	2.222
1800	4.600	14.752,2	445	1.427
1805	10.885	34.908,195	—	—
1806	10.885	34.908,195	—	—
1807	12.155	38.981,085	—	—
1808	18.140 ⁴⁷⁸	58.174,98	—	—
Toplam	108.310	347.350,17	42.436	136.093

Tablo 3: Bozkır Kazası Madenlerinden Darphaneye Teslim Edilen Gümüş Miktarı (Dirhem Olarak)⁴⁷⁹

⁴⁷⁸ Bu gümüş miktarı içerisinde darphaneye teslim edilen 12.880 dirhem gümüşten defterin birinde sadece kesri ayar düşülerek 12.880 dirhemden 644 dirhem düşülünce geriye kalan 12.236 dirhem gümüş 8 paradan 2.447 kuruş kaydedilmiştir. BOA. HH. d. *Defter No: 17503: 7*. Bir başka defterde ise 12.236 dirhem gümüşten resm-i fete olarak 122 dirhem daha düşülmüş ve geriye kalan 12.104 dirhem 2.420,5 kuruş 36 akçe olarak kaydedilmiştir. BOA. DRB d. *Defter No: 987*.

⁴⁷⁹ Bu tablodaki veriler şu defter, dosya ve belgelerden çıkarılmıştır: BOA. MEDAD. *Defter No: 1: 8*; BOA. DRB. d. *Defter No: 47*; BOA. DRB. d. *Defter No: 163*; BOA. DRB. d. *Defter No: 973*; BOA. DRB. d. *Defter No: 987*; BOA. DRB. d. *Defter No: 989*; BOA. DRB. d. *Defter No: 996*; BOA. DRB. d. *Defter No: 998*; BOA. DRB. d. *Defter No: 999*; BOA. DRB. d. *Defter No: 1000*; BOA. DRB. d. *Defter No: 1001*; BOA. DRB. d. *Defter No: 1005*; BOA. DRB. d. *Defter No: 1009*; BOA. DRB. d. *Defter No: 1012*; BOA. DRB. d. *Defter No: 1013*; BOA. DRB. d. *Defter No: 1017*; BOA. DRB. d. *Defter No: 1023*; BOA. DRB. d. *Defter No: 1030*; BOA. DRB. d. *Defter No: 1051*; BOA. D. BŞM. d. *Defter No: 4702*; BOA. C. DRB. *Belge No: 4*; BOA. C. DRB. *Belge No: 89*; BOA. C. DRB. *Belge No: 267*; BOA. C. DRB. *Belge No: 295*; BOA. C. DRB. *Belge No: 312*; BOA. C. DRB. *Belge No: 355*; BOA. C. DRB. *Belge No: 810*; BOA. C. DRB. *Belge No: 898*; BOA. C. DRB. *Belge No: 964*; BOA. C. DRB. *Belge No: 1778*; BOA. C. DRB. *Belge No: 1946*; BOA. C. DRB. *Belge No: 2406*; BOA. C. DRB. *Belge No: 2408*; BOA. C. DRB. *Belge No: 2506*; BOA. C. DRB. *Belge No: 2507*; BOA. C. DRB. *Belge No: 2343*; BOA. C. DRB. *Belge No: 2375*; BOA. C. DRB. *Belge No: 2668*; BOA. C. DRB. *Belge No: 2866*; BOA. C. DRB. *Belge No: 3026*; BOA. C. DRB. *Belge No: 3039*; BOA. C. DRB. *Belge No: 3051*; BOA. C. DRB. *Belge No: 3090*; BOA. HH. d. *Defter No: 17503*; BOA. AE. SSLM III. *Belge No: 12047*; BOA. HAT. *Belge No: 197: 9967*; BOA. D. BŞM DRB. *Belge No: 16: 49*; BOA. D. DRB. THR. *Belge No: 6: 29*.

Bozkır kazası madenlerinin taahhüt üzere işletildiği dönemlerde belirlenen miktarda gümüşün darphaneye teslim edilmesi gerekiyordu. Bu dönemde eksik teslim edilen gümüşün her dirhemi için görevlilerden 1 kuruş ücret alınmıştır. Yukarıdaki tabloda belirtilen yıl aralığı hesabında eksik teslim edilen 3.228 dirhem gümüş için 3.228 kuruş talep edilmiştir⁴⁸⁰. Bozkır kazası madenlerinde taahhüt üzere üretim yapıldığı dönemlerde mahlût sim ve saf sim ayrımı ismi dışında uygulamadan kalkmıştır. Taahhüt edilen gümüş miktarın her ikisi de aynı şekilde değerlendirilmekle birlikte dirhem fiyatları da 16 para ya da 48 akçe olarak belirlenmiştir. Ayrıca taahhüt üzere yapılan üretimden önceki dönemlerde mahlût simden ortaya çıkan altın miktarı belirtilip ücreti hesap edilirken bahsedilen dönemde böyle bir hesaplama yapılmamıştır. 1804 yılına ait 3.004 dirhem⁴⁸¹, 1806 hasılatından 2.338 dirhem⁴⁸², 1807 yılına mahsuben gönderilen 1.595 dirhem⁴⁸³, 1808 yılına mahsuben gönderilen 3.885, 9.920 ve 3.170 dirhem⁴⁸⁴ mahlût simin fiyatı 16 para olarak hesap edilmiştir. Lakin Bozkır kazası madenlerinde teslim edilen mahlût simden altın elde edilmesi 1789 – 1800 yılları arasındadır. Bu tarihler arasında madenden darphaneye 12 defa mahlût sim teslim edilirken 1797 yılında yapılan mahlût sim teslimatı en yüksek seviyeye ulaşmıştır (Tablo 3; Grafik 5).

Grafik 5: Bozkır Kazası Madenlerinde Üretilen Mahlût Sim Miktarı⁴⁸⁵

⁴⁸⁰ BOA. DRB. d. Defter No: 996: 105.

⁴⁸¹ BOA. DRB. d. Defter No: 996: 93.

⁴⁸² BOA. DRB. d. Defter No: 996: 99.

⁴⁸³ BOA. DRB. d. Defter No: 973; BOA. DRB. d. Defter No: 1010.

⁴⁸⁴ BOA. DRB. d. Defter No: 1017.

⁴⁸⁵ Grafikte birlikte bkz. Tablo 3.

Darphanenin gelirleri arasında Bozkır kazası madenlerinden teslim edilen gümüşle ilgili kayıtlarda bulunmaktadır. 1798 yılında gönderilen gümüşün bahasının 4 kese, faizinin 1 kese⁴⁸⁶ ve aynı yıl gönderilen gümüşün 3 kese bahası ve 1 kese faizi⁴⁸⁷, 1799 yılında gönderilen gümüşün 4,5 kese bahası ve 1,5 kese faizi⁴⁸⁸ ve aynı yıl gönderilen bir diğer gümüşün ise 3 kese bahası ve 0,5 kese faizi⁴⁸⁹ olmuştur⁴⁹⁰. Verilen bu rakamlarda ne kadar gümüş teslim edildiğine dair net bir bilgi yoktur. Ancak Bozkır kazası madenlerinden gönderilen gümüşlerin değerlerinin ve bunlardan elde edilen kârların gösterilmesi nedeniyle bu bilgiler önem arz etmektedir. Bozkır kazası madenlerinden gönderilen gümüş örneklerinin ortalama 4 kesenin (2.000 kuruş) 1 kese (500 kuruş) kârı vardır. Bu oran yaklaşık olarak madende üretilen gümüşün bütün masraflarını çıktıktan sonra devlete 4/1'i kâr olarak kaldığı şeklinde de anlaşılabilir.

3.4.4. Kömür Üretimi

Bozkır kazası madenleri için gerekli kömür aynı olarak tedarik edilirken, madendeki fırınların azaldığı dönemlerde, maden için gerekli kömür ihtiyacını birkaç kazanın karşılaması durumunda diğer kazalardan kömür bedeli alınmıştır. Bozkır kazası madenlerine bağlı köy ahalipleri rençper olduğundan dolayı kömür yakma işini bilmediklerinden, Rum taifesinden olmak şartıyla, Gümüşhane'den 20 baltacı talep etmişlerdir⁴⁹¹. Bu bilgiye göre Bozkır kazası madenleri ahalisinin kömür yakma işini Gümüşhane'den gelen ustalardan öğrendiği söylenilebilmektedir.

Bozkır kazası madenleri fırınları için gerekli kömür, Bozkır ve Belviran kazaları yakınlarındaki Mağarata Burdi, Kızılpembe, Merkezçukuru, Alacabeli, Kovanlık, Mor Tepesi, Sarot, Gültepe ve Sülek Sisam Beli diye bilinen yaylalardan elde edilmiştir⁴⁹².

⁴⁸⁶ Belgelerde faiz olarak geçtiğinden aynen alınmıştır. Gümüşün bahası değerinden, faizi derken elde edilen kârından bahsedilmiştir. BOA. D. DRB. HAT. *Belge No*: 3: 29.

⁴⁸⁷ BOA. D. DRB. HAT. *Belge No*: 3: 32.

⁴⁸⁸ BOA. D. DRB. HAT. *Belge No*: 3: 70.

⁴⁸⁹ BOA. D. DRB. HAT. *Belge No*: 4: 12.

⁴⁹⁰ Darphane gelirleri arasında gösterilen Bozkır kazası madenlerinden gönderilen gümüşlerin sadece kuruş olarak değerinin yazıldığı örnekler de vardır. 1810 yılında Bozkır kazası madenlerinden 3.096 ve 929 kuruşluk gümüş gönderilirken (BOA. D. DRB. HAT. *Belge No*: 10: 35; BOA. D. DRB. HAT. *Belge No*: 10: 28), bir önceki yıl ise 494 kuruş değerinde gümüş gönderilmiştir. BOA. D. DRB. HAT. *Belge No*: 10: 3.

⁴⁹¹ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 624-2.

⁴⁹² Bozkır kazası madenlerinde 20 yıldır mangal kömürü yapan Mehmet Çandar, Bozkır ve Ahırlı ilçelerinde mangal kömürü ürettiklerini ve orman köylüsünün kestiği odunları ihale ile alarak torluk adı verilen istifleme şekli ile istiflediklerini ifade etmiştir. Odunların üzerini saman ve kum ile örttüğünü ve yaklaşık bir ay boyunca gece gündüz bu şekilde içten içe torlukların yandığını ve bu süre sonunda torlukların bozulup içindeki kömürlerin satışa hazır hale getirildiğini söylemiştir. Kömür işinde çalışan Mehmet Tarhan ise 5 ton odundan 1 ton kömür elde edildiği bilgisini vermiştir. Mangal kömürü yapmak için kullanılan ağaçlar, ormana faydası

Yaklaşık 4.000 kişilik bir Yörük grubunun bu yaylaklara gelerek çam, ardıç gibi ağaçları kesip, bunlardan tahta imal ederek sattığı ve bu durumun maden için zararlı olacağı iddialarına verilen cevapta, yaylakların Yörüklere ait olması durumunda karıştırılmaması, onlara ait değilse maden için odun yapılması gerektiği görevlilere bildirilmiştir⁴⁹³.

Bozkır kazası madenlerinde bir fırının ihtiyacı olan kömür, cevherin kolay eriyip erimemesine göre değişmekteydi. 1789 yılında Bozkır kazası madenlerinde, cevherin durumuna göre bir fırına 10.000 ya da 6.000 kıyye kömür harcanmıştır⁴⁹⁴. Madenin ihtiyaç duyduğu kömürün temin edilmesi için madene bağlı kazaların köylerine balta hesabı üzere tevzi yapılmıştır. Madene bağlı köylerin güçlerine göre tevzi edilen baltaların her biri haftada 100 kıyye kömür yakmış ve bu 100 kıyye kömüre fırınların bulunduğu mahalle de nakledilmek üzere 60'şar akçe ücret ödenmiştir⁴⁹⁵. Bozkır kazası madenlerine bağlı kömürcülerin fırınlara teslim ettiği kömürlerin ücretleri ödenerek teslim aldıktan sonra madende bulunan kömür mahzenine⁴⁹⁶ konulmuştur. Madendeki fırınların ihtiyacı olmayan kömür, mahzenlerde bekletilmiş ve ihtiyaç halinde mahzenlerden çıkarılarak fırınların olduğu yere götürülmüş olduğu düşünülmektedir. Zira kömürün mahzenlere konulması ile hem doğal şartlara hem de diğer olumsuzluklara karşı önlem alınmış oluyordu.

Kömür vermekle yükümlü olan kaza ahalileri kömürleri madencilere teslim etmekteydi⁴⁹⁷. Madencilere teslim edilen kömürlerin ücretleri maden emini tarafından ilgililere ödenirdi⁴⁹⁸. Bazen kömür teslimi esnasında madenciler ile ahali arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkması nedeniyle merkezden madencilerin ahaliye eziyet etmemesi için kadı ve eminele emirler gönderilerek sorun çözülmeye çalışılırdı⁴⁹⁹. Madene bağlı kazalarda bulunan kadılar ve ayanlar ile Bozkır kazası şeyhinin de kömür ve amelinin tedariki hususunda, maden eminine yardımcı olmaları gerekirdi⁵⁰⁰.

olmayan bozuk meşe ağaçlarıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Bozkır Gündem Gazetesi**, "İlçemizde Mangal Kömürü İmalatı", S. 9, Konya 2009, s. 5. BOA. MEDAD. *Defter No*: 1: 756-1; BOA. KŞS. *Sicil No*: 100: 190-2.

⁴⁹³ BOA. MEDAD. *Defter No*: 1: 756-1; BOA. KŞS. *Sicil No*: 100: 190-2.

⁴⁹⁴ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 653-1.

⁴⁹⁵ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2421.

⁴⁹⁶ Bozkır kazası madenleri açıldığı zaman 1 bab büyük kömür mahzeni ve 1 bab mürdesenk ile bunlardan başka 3 bab mahzen yapılmıştır. (BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 607-1). 21 Ocak 1789 tarihinde, Bozkır kazası madenlerindeki kömür mahzenlerine kereste, çivi ve diğer masraflar nedeniyle 2.837 kuruş harcanmıştır. BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 633-1.

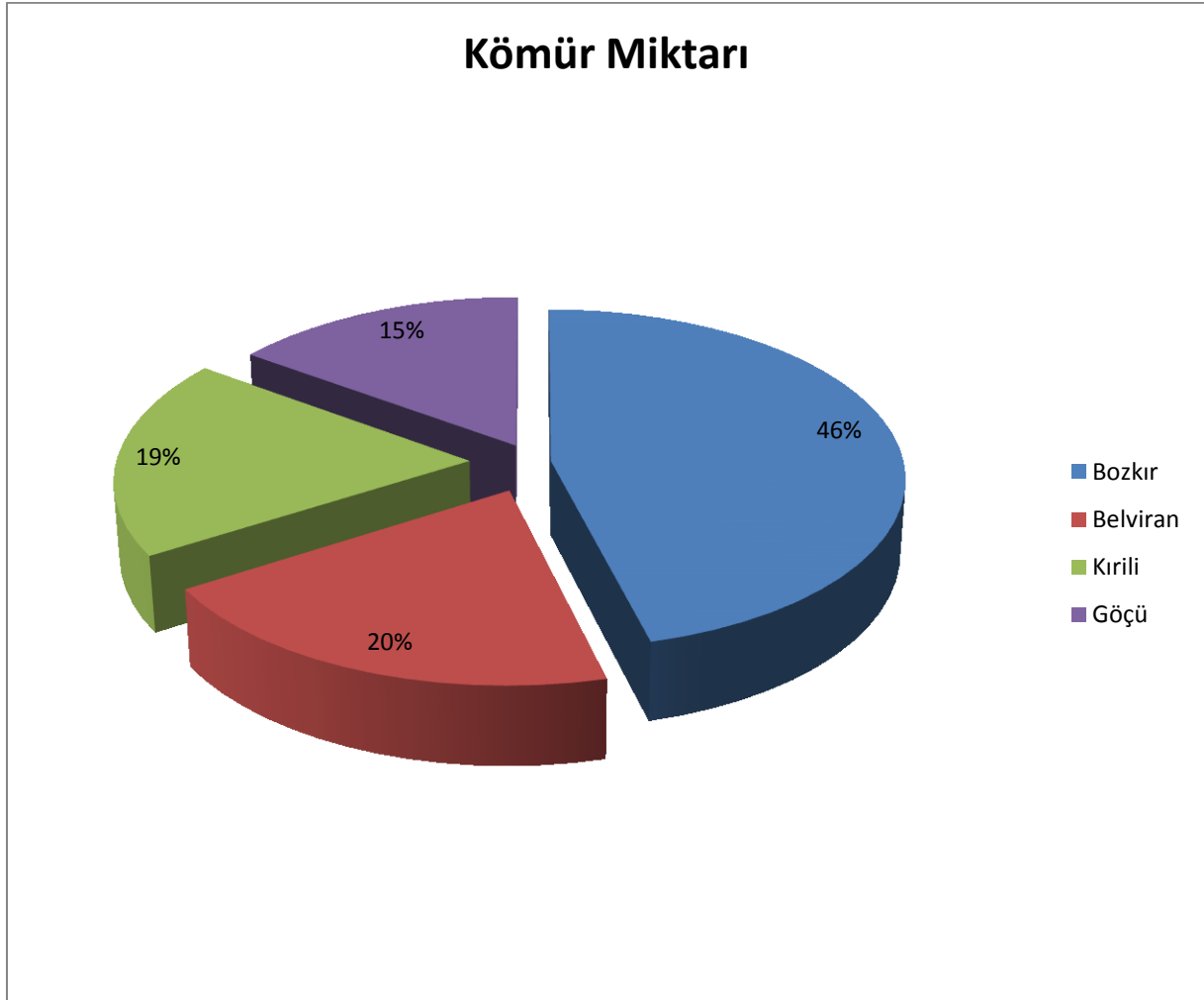
⁴⁹⁷ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 685-1.

⁴⁹⁸ BOA. MEDAD. *Defter No*: 1: 750-3.

⁴⁹⁹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2009.

⁵⁰⁰ BOA. MEDAD. *Defter No*: 1: 750-3.

Karaman Eyaletine bağı kazalardan kömür temin edilirken ya da kömür yerine bedel alınırken çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır. Kömür tedariki konusundaki yaşanan sıkıntılardan biri Bozkır kazası madenlerine kömür, kütük ve cevher naklini engellemeye çalışan eşkıyalar, bu sayede ahaliyi kendi tarafına çekmek amacıyla bu tür hareketlere başvurmuştur⁵⁰¹. Kömür tedariki ile ilgili bir diğer sorun ise, kömürün cevher işleme merkezine olan uzaklığının yapılan masrafları arttırmasıdır. Nitekim Bozkır kazası madenlerinde beş veya altı saat mesafeden gelen kömür ve kütük, fırın başına 50 ile 70 kuruş arasında bir masraf ortaya çıkmıştır⁵⁰². Bunun yanında kömür ve kütük tedarikinde uygulanan genel kurala göre, bu ihtiyaçlar maden emini eliyle tedarik edilirken, madenciler bu işlere karışmaz ve sadece mağaralardan cevher çıkarırdı.

Grafik 6: Bozkır Kazası Madenlerine Kömür Veren Kazaların Altı Ayda Verdiği Kömür Miktarı (Kıyye Olarak)

⁵⁰¹ BOA. D. DRB. THR. *Belge No:* 60: 29.

⁵⁰² BOA. MEDAD. *Defter No:* 8: 653-1.

3.4.5. Güherçile ve Barut Üretimi

Güherçile madeni, barut imaline yarayan çok önemli bir madendir. Güherçile madeni, bazı mıntıklarda yağmurdan sonra ve rutubetli yerlerde toprakların yüzeyinde meydana gelen kalyum nitrattan ibarettir⁵⁰³. Bozkır kazası sakinlerinin ham güherçile madeni ocaklarından güherçile toplamakta mahir olduklarını dile getiren İsmail Hakkı Koman, Bozkır kazasında ham güherçile az olsa bile bu işte ehil olan köylüleri Konya vilayetinin haricinde bile güherçile toplayarak Konya vilayetindeki güherçile fabrikasına sattıklarını ve bu şekilde geçimlerini sağladıklarını ifade etmiştir⁵⁰⁴.

Bozkır kazasına bağlı Siristat köyünde bulunan ve güherçile madeni çıkarmakta ehil madenci taifesinin birkaç senedir baruthane oluşturup imal ettiği⁵⁰⁵ ve ürettiği barutu Avrupalılara ve kaçakçılık yapan kişilere sattıkları tespit edilmiş ve bu nedenle bu madenci taifesi vermeleri gereken güherçileyi de vermemişlerdir. Mubayaacının kazaya gelerek kaç dink ve karhane varsa onları ortadan kaldırarak bu işleri yapanları cezalandırması istenirken Bozkır kazası madeni emini ve kaza kadısının mubayaacıya engel olmaması ve ona yardım etmelerinin emredildiğini belgelerden görmekteyiz⁵⁰⁶.

Karaman Eyaletinde bulunan güherçile tabh ve imal eden karhaneciler Bozkır kazası taraflarına 15 – 20 kantar güherçile satmışlar ve Bozkır kazasında bir dink⁵⁰⁷ yaptırmışlardır. Barut imali için kurulan bu dink'in ortadan kaldırılması için Karaman Eyaleti valisi ve maden eminine emirler gönderilmiştir. Buna ek olarak güherçilenin devlete satılması gerektiği hatırlatılmıştır⁵⁰⁸. Güherçile madeni, madenlerden gönderilen altın ve gümüşün birbirinden

⁵⁰³ Güherçile tanımı için ayrıca bkz. **Türk Ansiklopedisi**, "Güherçile", C. XVIII, Ankara 1970, s. 133. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ragıp Önen, "Osmanlılar Devrinde Bor'da Barut Fabrikaları", **Türk Etnografya Dergisi**, S. 5, Ankara 1963, s. 22.

⁵⁰⁴ İsmail Hakkı Koman, "Aslı Bozkırlı Bir Barut Mütehasısı: Mümtaz İstihkâm Miralayı Mehmed Ali Bey", **Konya Dergisi**", S. 31, Konya 1940, s. 1613.

⁵⁰⁵ Ateşli silahlarda mermiyi fırlatmak için kullanılan yanıcı ve itici bir madde olan barut; güherçile, kükürt ve odun kömürünün belirli oranlarda karşılaştırılmasıyla elde edilirdi. Ayrıca bkz. **Türk Ansiklopedisi**, "Barut", C. V, İstanbul 1967, s. 301. Ayrıntılı bilgi için bkz. Birol Çetin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Barut Sanayi 1700 – 1900**, Ankara 2001, s. 51; Zafer Gölen, **Osmanlı Devleti'nde Baruthane-i Amire (XVIII. Yüzyıl)**, Ankara 2006, s. 16; Yunus İnce, **Karaman Eyaletinde Güherçile Üretimi ve Nizamı (18. ve 19. Yüzyıllar)**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2005, s. 18-19.

⁵⁰⁶ Belgelerde şu şekilde ifade edilmiştir: "...Siristat nam karyede sakin güherçileci ta'ifesi birkaç seneden berü hilaf-ı emr-i 'alışanım baruthaneler ihdas ve külliyetli barut i'maliyle efrenci vesa'ir muhtekir ta'ifesine füruht eylediklerinden Konya havalisinde olan karhane eshabı dahi tam'ham tab'ıyyet ve hâsil eyledikleri güherçilelerini mahal-i mezkûre gönderüb füruht eylemeğe i'tibar eyledikleri..." BOA. MAD. d. Defter No: 3282: 38-1.

⁵⁰⁷ Güherçile, kükürt ve odun kömürü dinkhanelerde su ile çeşitli tokmaklarla dövülerek barut haline getirilirdi. O halde güherçilenin işlenerek barut haline getirilmesi için diğer maddelerle karıştırıldığı araca dink denirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Önen, a.g.e., s. 22.

⁵⁰⁸ BOA. C. AS. Belge No: 22358.

ayrılması için kullanılan maddelerden birisidir ki bu durum belgelerde şu şekilde ifade edilmiştir:

- ‘‘...Darbhane-i Amire’de ma’denlerden gelen zer ile mahlût simin ifraziçün tizzabın cüz’i a’zâmı olan güherçile...’’⁵⁰⁹.

3.4.6. Bileği Taşı Üretimi

Bozkır kazası madenlerinde kurşun, gümüş, güherçile ve barut imali için çıkarılan madenlerin haricinde bileği taşı üretimi de yapılmıştır. Kesici aletleri bilemek için kullanılan bir taş olan bileği taşı, tabiatta bulunan kum taşı ve zımpara taşı gibi dert taşlardan yapılmaktaydı⁵¹⁰. Bozkır kazası madenleri köylerinden Avdan’ın dağ⁵¹¹ ve meralarında bileği taşı çıkarılmış ancak bileği taşı nedeniyle köyler anlaşmazlık içine girmişlerdir. Bozkır kazası madenlerine bağlı Pınarcık köyü ahalisi, fuzuli bileği taşı ihracıyla Avdan köyünün mera ve emlağına zarar verdiği iddiasıyla, olayı Bozkır kazası mahkemesine taşımıştır. Olayla Pınarcık köyünün ilgisinin olmadığını⁵¹² maden emini Ömer Ağa’nın arz etmesi üzerine verilen emir gereği Pınarcık köyü ahalisinin müdahale etmemesi emredilmiştir⁵¹³.

3.5. Bozkır Kazası Madenlerinde Bulunan Mağaralar

Bozkır kazası madenlerinde üretilen cevherlerin çıkarıldığı yerler mağara olarak isimlendirilmiştir. Bu mağaralardan çıkarılan cevherler, fırınların olduğu Siristat köyüne madene bağlı kaza ahalisi tarafından nakledilmiştir⁵¹⁴. Bu anlamda madenin açılışından itibaren çeşitli mağaralardan cevher çıkarılmıştır. 9 Ekim 1796 tarihinde Bozkır ve Belviran kazalarında 11 mağara işletilmektedirken Belviran kazası Gederet köyünde 3, Şeyh köyünde 3 ve Bağlariçi adlı mahallede 1 olmak üzere toplam 7 cevher mağarası daha bulunmuştur. Dolayısıyla bu tarihte, Bozkır madeninde 18 adet gümüş mağarası açılmıştır. Bu mağaralarda bulunan 90 fırınlık cevher ile fırınların olduğu mahalle yani Siristat’a gönderilen 20 fırınlık cevher olmak üzere madende toplam 110 fırınlık cevher vardır⁵¹⁵.

Bozkır kazası madenlerinden, 11 Mart 1797 tarihinde ise Kızılgeriş, Kurşuntaşı, Küçüksu, Gökdere ile yeniden açılan Deveboynu ve gümüşle altının karışık olarak bulunduğu

⁵⁰⁹ BOA. C. DRB. *Belge No: 1830.*

⁵¹⁰ *Türk Ansiklopedisi*, ‘‘Bileği Taşı’’, C. VI, İstanbul 1968, s. 381.

⁵¹¹ Yüzeği eğik olan Avdan Dağı, Akkise köyünden başlar ve Belkuyu çiftliğinde son bulur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dr. Nazmi, *Türkiye’nin Sıhhi-i İctima-i Coğrafyası Konya Vilayeti*, Cüz’ 8, Konya 1922, s. 116.

⁵¹² BOA. C. DRB. *Belge No: 1853.*

⁵¹³ BOA. C. DRB. *Belge No: 1303.*

⁵¹⁴ BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 607-2.*

⁵¹⁵ BOA. C. DRB. *Belge No: 2375; BOA. MEDAD. Defter No: 1: 752-1.*

Sarıot⁵¹⁶ isimli yerlerde mağaralar vardır⁵¹⁷. Bozkır kazası madenlerinin kapalı olduğu bu dönemde ismi geçen maden mağaralarının teftiş edilerek madenin açılmasının izin verilmesi madenciler tarafından talep edilmiş fakat bu istek kabul edilmeyerek reddedilmiştir⁵¹⁸. Bazı arşiv belgelerinde ismi geçen yerler belirtildikten sonra mağara terimi kullanılmayıp doğrudan maden kelimesiyle ifade edilen Küçüksu madeni ya da Sarıot madeni gibi ifadeler kullanılmıştır⁵¹⁹. 1797 yılına ait bir başka arşiv belgesinde ise Zengibar⁵²⁰, Kızılgeriş, Kurşuntaşı, Küçüksu ve Sarıot madenlerinden bahsedilmiştir⁵²¹. 1799 yılında ise Seydişehir kazası civarında Kürebeli ve Kızıldere isimli mahallerde cevher olduğu iddia edildiğinden, maden eminine maden olduğu düşünülen yerlere gidip inceleme yapması emredilmiştir⁵²².

Ağustos 1805 tarihinde eşkıyalık yapan bazı şahısların cevher çıkarılan Kızılgeriş, Sarıot ve Küçük Tepe adlı mahallere yerleşmelerinden ve bunun tehlikesinden bahsedilirken birkaç mağaranın ismi zikredilmiştir⁵²³. Akabinde ise, Çamurluk, Katranburnu, Küçüksu, Tepearası, Kızılgeriş, Kazıktutmaz ve Sarıot isimli 7 tane cevher mağarası işletilmiştir⁵²⁴. Aynı yıl Bozkır kazasında imal olunan mağaralardan başka iki mağara daha ortaya çıktığından dolayı⁵²⁵ bazı kazalar madene bağlanmıştır⁵²⁶. Bu anlamda mağara ve cevher miktarındaki artış madene bağlı kaza sayısını etkileyen en önemli nedenlerden birisi olmuştur⁵²⁷. 9 Mart 1807 tarihinde, Bozkır kazası madenlerindeki mağaraların eski olması nedeniyle çıkan cevher nemasız ve kuvvetsiz olduğundan dolayı maden ve havalisinde cevher ihtimali bulunan yerlerin araştırılması ve bu araştırmaya yöre halkının karışmaması

⁵¹⁶ Altından dolayı Sarıot Mağarası, diğer mağaralara göre *enfa'* ve *a'la* idi. BOA. C. DRB. *Belge No:* 571.

⁵¹⁷ BOA. C. DRB. *Belge No:* 2831; BOA. MEDAD. *Defter No:* 8: 697-1; BOA. MEDAD. *Defter No:* 8: 698-3. Detaylı bilgi için bkz. Belge 2; Harita 1.

⁵¹⁸ BOA. MEDAD. *Defter No:* 8: 698-3.

⁵¹⁹ 1800 yılında cevher çıkarılan yerlerin isimleri sayıldıktan sonra "*yedi aded me'aden-i kesiri'n nemanın*" denildikten sonra ismi geçen "*cevher mağaraları*" ifadesi kullanılmıştır. (BOA. C. DRB. *Belge No:* 571). Bu örnekte gösteriyor ki maden olarak bahsedilen yerler mağaralarının bulunduğu mahallerdir. Lakin karışıklığa neden olmamak için bu araştırmada, Bozkır kazasında çıkarılan bütün mağaraları da içine alacak şekilde Bozkır kazası madenleri ifadesi kullanılırken, cevherlerin çıkarıldığı yerler için ise mağara teriminin kullanılması tercih edilmiştir. BOA. MEDAD. *Defter No:* 8: 697-1; BOA. MEDAD. *Defter No:* 8: 698-2; BOA. MEDAD. *Defter No:* 8: 698-3.

⁵²⁰ "*Zengibar ma'deni dimekle meşhur ve bin fırın ile imal olunur ma'den olduğundan cevherleri bi-nihaye...*" olarak madenciler tarafından tarif edilmiştir. BOA. C. DRB. *Belge No:* 2975; BOA. MEDAD. *Defter No:* 8: 698-2.

⁵²¹ BOA. C. DRB. *Belge No:* 2975.

⁵²² BOA. MEDAD. *Defter No:* 9: 181-1.

⁵²³ BOA. Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme-i Mektume Defterleri (MKM. MHM. d.), *Defter No:* 2: 75.

⁵²⁴ BOA. C. DRB. *Belge No:* 571.

⁵²⁵ Kazıkdere'de ve Elmağacı yaylasında iki mağaradan, 13 Temmuz 1809 tarihinde gönderilen 2 kıta simi mahlûtunda 290 dirhem gümüş çıkmıştır. BOA. DRB. d. *Defter No:* 987.

⁵²⁶ BOA. C. DRB. *Belge No:* 37.

⁵²⁷ Şafakçı, a.g.t., s. 283.

emredilmiştir. Maden haricine tecavüz olunmaması ve kişilerin tarla, bağ ve bahçesine karışılmaması şartıyla cevher arama izni verilmiştir⁵²⁸.

Bozkır kazası madenleri etrafında zaman zaman maden emini tarafından görevlendirilen kişiler tarafından yeni mağaralar aranmıştır⁵²⁹. Bunun temel nedenlerinden biri mevcut mağaralardaki cevherlerin nemasız olmasıydı⁵³⁰. 18 Şubat 1808 tarihinde Bozkır kazası Çamlar köyü ile İbradı kazası Delayaman köyü yakınlarında maden mağaraları olduğu haber verilince Bozkır kazası madeni emini buralara madenciler tayin ederek, numunelerinin gönderilmesi istenmiştir⁵³¹. Kızılgeriş, yerden 2.000 metre yükseklikteki bir maden işletme sahası olup yüzlerce eski maden galerisine sahiptir. Bir kireçtaşı çöküntüsünde, taştan yapılan ve üç bloktan oluşan bir yapı bulunmaktadır. Buradan alınan tahta ile bir kirişin yaşlandırılması yapılmıştır. Osmanlı döneminde işletilen bu maden bölgesi bir çalışmada, “Kızilkiriş” mevki olarak isimlendirilerek “*Hadim kazasına bağlı Dedemli köyünün garbi cenubisinde vaki Kızilkiriş dağındadır*” ifadesi kullanılmıştır⁵³². Bu konu ile alakalı bir başka çalışmada ise “Kızilkiriş” dağında % 5 gümüşlü kurşun madeni olduğu belirtilmiştir⁵³³. 1807 yılında Bozkır kazasına gelen Hamilton bu mevkilerde yaptığı araştırma sonucu, on saat güney yönündeki dağlardan elde edilen kurşundan söz etmektedir⁵³⁴. Ayrıca bu bilgi aynı mağaraların işletildiği izlemine vermektedir. Bu mağara, Hamilton’un verdiği malumata göre de maden kapatılana kadar işletilmiş olmalıdır.

Küçüksu yatağı ise, 1980’lere kadar özel sektör (Çin – Kur) tarafından işletilmiştir. Yataktan alınan örneklerde gerçekleştirilen analizlere göre, 48.000 ton muhtemel rezervin belirlendiği cevherleşme kırık hatlarıyla ilişkili olup karstik/erime boşluklarda ve kuzey – batı yönlü kırık hatlarında damar şeklinde olduğu belirtilmiştir. Sarıot ismi altın cevheri yerine de kullanılmakla birlikte⁵³⁵, altın ve gümüş cevherinin çıkarıldığı, maden ocaklarından birinin adı

⁵²⁸ BOA. DRB. d. *Defter No*: 1044.

⁵²⁹ 4 Kasım 1789 tarihinde, Bozkır kazası madeni emini Hasan Ağa’ya maden civarında maden olduğu düşünülen yerlere varılarak buraların muayene edilmesi ve mağaralar kazılması ile birlikte maden eminine işe yarayan birkaç adamını mağara kazmak için görevlendirilmesi ve bunların yanına yeterli miktarda madenci vererek maden olduğu düşünülen yerlere göndermesi emredilmiştir. BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 173-1.

⁵³⁰ BOA. DRB. d. *Defter No*: 1044.

⁵³¹ BOA. DRB. d. *Defter No*: 1044; BOA. C. DRB. *Belge No*: 49: 2416-1.

⁵³² **Genelkurmay Başkanlığı Coğrafya Encümeni**, “Orta Anadolu ve Göller Havzası Coğrafyası Tabii, Zirai, Beşeri, Baytari”, S. 6, Ankara 1937, s. 536-538.

⁵³³ Mithat Şakir Altan, *Konya’nın İktisadi Bünyesine Bir Bakış*, İstanbul 1940, s. 91.

⁵³⁴ James William Hamilton, *Researches Asia Minor, Pontus And Armenia With Some Account Of Their Antiquities And Geology*, C. II, Londra 1842, s. 339.

⁵³⁵ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 171-1.

da Sarıot olarak belgelerde ifade edilmiştir⁵³⁶. Bozkır kazasında yapılan araştırmalar esnasında bu ismin hala kullanıldığı ve Sarıot yaylası olarak zikredildiği görülmüştür. Kuzu Kulağı Dağı'nın güney – doğu arasında küçük küçük birçok alanlar varsa da bunların en geniş, en alçağı ve en meşhuru Sarıot'tur. Sarıot yaylası, Çarşamba çayı'nın kaynağını oluşturan suların toplandığı büyük bir düzlük, yazları da verimli bir ovadır. Çeşitli kaynaklardan çıkan sular, bu yaylanın düz olan kısımlarında toplanmaktadır⁵³⁷. Sarıot mağarası'nın cevheri bereketli idi⁵³⁸.

Zengibar madeni olarak isimlendirilen yer muhtemelen Zengibar kalesi olarak bahsedilen yerdir. Zengibar kalesi Ulupınar köyü yakınlarında yer almaktadır⁵³⁹. Tepearası köyü civarında olmasından dolayı bu şekilde adlandırılması muhtemel olarak düşünülmektedir. Gederet köyünde üç mağara olduğundan söz edilmektedir. Ancak bu mağaraların adları verilmediğinden tam olarak tespit edilmesi pek mümkün olmamıştır⁵⁴⁰. Gederet köyünün bugünkü adı Dereiçi'dir⁵⁴¹. Üç mağaranın olduğu Şeyh köyü, Belviran kazasına bağlı olarak gösterilen mevki olduğu düşünülmektedir. Bugün ise Karaman'a bağlı bir köy olduğu bilinmektedir. Yapılan bir çalışmada ise, Bozkır kazasının Söğüt ve Gederet köyleri çevresiyle, Ermenek'in Dumlugöze, Koçaşlı, Göktepe ve Civler köyleri çevresinde kurşun yatakları olduğu ifade edilmektedir⁵⁴². Kurşuntaşı, Çamurluk, Katranburnu, Kazıktutmaz, Gökdere, Bağlariçi ve Deveboynu⁵⁴³ gibi mevkiiler tam olarak bilinmemektedir.

Kazaların madenin germiyyet⁵⁴⁴ üzere imali nedeniyle madene bağlanmayı talep etmesi üzerine maden emini, germiyyet üzere imalin çok amele gerektirdiğinden uygulanamayacağını dile getirmiştir⁵⁴⁵. Burada kastedilen mağaralardan çıkarılan cevherin Siristat'a naklinden sonra buradaki fırınlarda belirli bir miktar sıcaklıkta kurşunun ayrıştırılması esnasında her mağaradan çıkan cevherin madene bağlı kaza ahalisinin sorumlu olmasıdır. Nitekim yeni mağaralar bulunduğundan Bozkır kazasının bir fırından fazla işletemeyeceğini belirterek germiyyet üzere imale değinilerek madene yeni kazaların

⁵³⁶ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 697-1.

⁵³⁷ Hüseyin Saraçoğlu, **Akdeniz Bölgesi**, C. III, İstanbul 1968, s. 316.

⁵³⁸ BOA. DRB. d. *Defter No*: 969.

⁵³⁹ Zengibar Dağı, Ulupınar köyünden başlayarak Mürüvvetli köyü civarında son bulunan huni biçiminde bir dağdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dr. Nazmi, a.g.e., s. 116.

⁵⁴⁰ Yılmaz, a.g.t., s. 34-35.

⁵⁴¹ Şafakçı, a.g.t., s. 285.

⁵⁴² **Yurt Ansiklopedisi**, "Konya", C. VII, İstanbul 1983, s. 5106.

⁵⁴³ Söbüçimen'de Deve Korusu adı verilen bir yer bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Saraçoğlu, a.g.e., s. 319.

⁵⁴⁴ Germiyyet, hararet, sıcaklık, ateşli çalışma anlamlarına gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Devellioglu, a.g.e., s. 87.

⁵⁴⁵ BOA. C. DRB. *Belge No*: 37.

bağlanması talep edilmiştir⁵⁴⁶. Elbet ki bu kazalar madene bağlanırsa bir fırının ihtiyacı olan cevher, kömür, kütük ve ameleyi de karşılayacaktır. Bozkır kazası madenlerinde cevher çıkarılan mağaraların cevher kazma, çıkarma ve kazaya nakletme ve mağaralarda çalışan madencilerin ücretleri gibi çeşitli masrafları da olmuştur. Bu masraflar maden kapatılmadan kaza ahalisinden tahsil edilmiştir. Nitekim 1807 yılında sene de bir defa mağara masrafı olarak 20.000 kuruş Bozkır kazasından ve 1.571 kuruş cevher bedeli Bozkır kazasına bağlı köylerden alınmıştır.

4. Bereketli Kazasında Madencilik Faaliyetlerinin Tarihsel Alt Yapısı

Osmanlı Devleti Anadolu'ya yayılarak sınırlarını genişletmeye başladığı dönem içerisinde, Anadolu'nun birçok bölgesinde imar faaliyetleri içerisinde bulunarak bu bölgelerin kalkınmasını sağlamıştır⁵⁴⁷. Dolayısıyla kendi devlet ekonomisini de güçlendirme yolunda önemli adımlar attığı bu imar faaliyetlerinde bilhassa üzerinde durduğu ve önem verdiği alanlardan biriside hiç şüphesiz ki madencilik sektörü olmuştur⁵⁴⁸. Bu sektör üzerinde önemle durmuş, hem önemli maden mevkilerinde açılan maden ocaklarında birçok insanın çalışmasını sağlamış hem de bu maden ocaklarından çıkarılan ham cevherin işlenmesi ile bunları harp malzemesinin tedarikinde kullanmıştır. Bunların yanı sıra madencilik alanında önemli sevkiyat noktalarından birisi olan Alaiye Sancağı iskelesi aracılığı ile maden ticareti de yaparak devlet hazinesinin zenginleşmesinde büyük katkı sağlamıştır⁵⁴⁹.

Sultan I. Murad 1386 yılında Karaman iline yürüdüğünde Beyşehir kazası, Alaaddin Ali Bey idaresinde bulunmaktaydı. Beyşehir kazası ile beraber Seydişehir, Bozkır ve Bereketli kazasında⁵⁵⁰ Karaman hükümdarına tabi halde bulunmaktaydı. Alaaddin Ali Bey, Osmanlı kuvvetleri ile Konya yakınlarında Efrek yazısında yapılan savaşı kaybetmiş ve

⁵⁴⁶ BOA. C. DRB. *Belge No: 37.*

⁵⁴⁷ BOA. Mühimme Kalemi Belgeleri (A. DVN. MKL.), *Belge No: 60: 28-1.*

⁵⁴⁸ BOA. A. DVN. MKL. *Belge No: 60: 28-2.*

⁵⁴⁹ BOA. A. DVN. MKL. *Belge No: 60: 28-2.*

⁵⁵⁰ Sultan Alaaddin, Beyşehir kazasından sonra 30.000 asker ile Beyşehir kazasından göçüp, Siristat Kalesi'ne gelmiştir. Gelencan adlı bey hadiseyi duyup kale kapısını kapatmıştır. Sultan Alaaddin 30.000 askeri ile 28 gün boyunca kaleyi kuşattıysa da almaya muvafık olamamıştır. Bir gece 40 kişi kement atarak kaleye çıkmış, Gelencan'ın sarayına çıkan askerler Gelencan'ı yakalayıp, Hisar kapısını açmışlardır. Karaman askerleri kaleye girip, kaleyi almışlardır. Kaleden birçok mal, hazine ve cephaneye çıkmış, Karamanoğulları bunları askerleri arasında ülüştürmüştür. Karamanoğulları Gelencan'ı bağışlayıp kaleyi yine ona vermiş ve birçok gün burada kalmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şikâri, a.g.e., s. 96. Şikâri bu eseri üzerinde yapılan "*Karamanname*" isimli kitapta ise; "*...Siriskaad kal'asına geldiler. Begine Galinca derler idi...*" şeklinde çevrilmiştir. Fakat tıpkıbasımında "*...Siristad kal'asına geldiler. Begine Galencan dirler idi...*" ifadesi görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şikâri, *Karamanname*, (Haz: Metin Sözen, Necdet Sakaoğlu), İstanbul 2005, s. 169-453. Şikâri'nin anlattığına göre Bereketli kazasında XVI. Yüzyılda muhkem bir kale vardır.

Karamanoğulları işgal ettiği bölgeleri ve toprakları geri vermek zorunda kalmıştır⁵⁵¹. 1386 yılında yapılan barış sonucunda Beyşehir kazası Osmanlı idaresine geçmiş ise Bozkır ve Bereketli kazaları yöreleri Karamanlıların elinde kalmıştır. Karamanlıların hâkim olduğu Bereketli kazası sahası maden yönünden zengin olması dolayısıyla ekonomik açıdan önemli bir bölge haline geliyordu. Bu yüzden 1466 yılına kadar Bereketli kazası, Osmanlılar ile Karamanlılar arasında birçok defa el değiştirmiştir⁵⁵². Osmanlıların Batı'ya yaptığı seferler sırasında Karamanlılar, fırsatını buldukları anda Osmanlı toprağını işgal etmiş lakin her seferinde geri çekilmek zorunda kalmışlardır⁵⁵³.

Karamanoğlu Alaaddin Ali Bey, Sultan I. Murad'ın ölümü sonrası Osmanlılara ait olan yerleri almış ve bu nedenle yapılan savaşta Karaman hükümdarı yenilerek barış istemiştir. 1391 yılında yapılan anlaşmaya göre Çarşamba suyu iki⁵⁵⁴ taraf arasında sınır, Beyşehir kazası köylerinden biri olan Köşk-bükü hudut olarak kabul edilmiş⁵⁵⁵ ve Bereketli kazası madenleri Osmanlıların hâkimiyeti altına girmiştir⁵⁵⁶. Osmanlı Devleti Niğbolu muharebesi ile meşgulken Karamanoğlu Alaaddin Bey'in Ankara'ya saldırması sonucu 1397 yılında yapılan savaşta Karamanoğulları kaybetmiştir. Kaçarken yakalanan Alaaddin Bey'in

⁵⁵¹ Osmanlıların, Karamanoğullarının elindeki Eğridir Kalesi'ni aldığı belirtilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aziz b. Erdeşir-i Esterabadi, *Bezm u Rezm (Eğlence ve Savaş)*, (Çev: Mürsel Öztürk), Ankara 1990, s. 293; Sümer, "Bozkır Tarihi Hakkında Bilgiler", C. III, s. 11; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, s. 13-14.

⁵⁵² Mehmet Akif Erdoğan, "Beyşehir", *İslam Ansiklopedisi_Dia*, C. VI, İstanbul 1992, s. 84.

⁵⁵³ İbn-i Kemal (Kemal Paşazade) bu durumu şöyle ifade etmiştir: "Sultan Murad Gazi devrinde Karaman Oğlu 'Alaaddin, Al-i Osman'a husumet izhar itdi. Mezkûr Hüdavendigâr ma'far leşker-i cerrarla üzerine varub diyarin başına tar itdi. Ondan sonra ara yerlerinde 'adavet gitdikçe müşted oldu. Osmanilerle Karamanilerin husumeti mümted oldu. Gerçe her zemanda salatin-i taht-ı nişin Al-i Osman'ın devlet kahrelerinin asarı gün gibi zahirdi, ol tacidarların baht-ı sa'deleri müsa'id olmuşdu. Mevakib-i kevakib şamarları vafer ve zaferdi. Karaman Oğlanları onlarınla mukabele idemezlerdi, yüz yüze türüşüb başa baş ürüşüb mukatele idemezlerdi, civarlarındaki diyarı yakub ile güne hasaret iderlerdi". Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn-i Kemal, *Tevarih-i Al-i Osman*, C. II, Ankara 1991, s. 68.

⁵⁵⁴ Bu çayın güneyinde Larende tarafındaki topraklar Karamanoğullarına, kuzeydeki topraklar ise Osmanlılara kaldı. Bu çay Sarıot yaylasından başlayarak Karacahisar, Sorkun, Dere, Siristat, Fart ve Pınarcık köylerinden geçerek Mavi Boğaz'a ulaşır. Oradan da Avdan, Apa ve Dineksaray civarından akar. Ağıl civarında Hatunsaray ve Kavak civarından gelen Akpınar Çayı ile birleşerek Karaman köprü civarında Acı Göl'ü oluşturur ve Karkın, Alemdaroğlu ile Dedemoğlu köylerine doğru akardı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, s. 68.

⁵⁵⁵ Mevlana Mehmet Neşri, *Kitab-ı Cihan-Nüma*, (Yay: Fail Reşit Unat, Mehmet Altay Köymen), C. II, Ankara 1987, s. 315; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, s. 265-267; Solakzade Mehmet Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi*, (Haz: Vahit Çabuk), C. I, Ankara 1989, s. 74; Bayram Ürekli, Doğan Yörük, "Kıvami'ye Göre Fatih'in I. ve II. Karaman Seferi", *Yeni İpek Yolu Konya Kitabı V*, (Edit: Yusuf Küçükdağ), Konya 2002, s. 208.

⁵⁵⁶ Karamanoğullarının, Konya ve çevresinin kendisine bırakılması karşılığında Beyşehir Kalesi'ni Osmanoğlu'na vererek anlaşması, bu olaydan kısa bir süre sonra Farsça kitabını yazan Esterabadi tarafından aktarılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aziz b. Erdeşir-i Esterabadi, a.g.e., s. 362. Münecimbaşı ise 1391 yılında Karaman'ın tamamının Osmanlıya geçtiği şeklinde yanlış bir bilgi vermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Münecimbaşı Ahmet Dede Efendi, *Münecimbaşı Tarihi*, (Çev: İsmail Erünsal), C. I, İstanbul 1990, s. 136.

öldürülmesinden sonra Karamanoğullarının İç-il⁵⁵⁷ dışındaki bütün toprakları Osmanlı idaresine geçti⁵⁵⁸. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Osmanlı idaresine geçen bu yerler arasında Bereketli kazasında bulunmaktaydı⁵⁵⁹. Zira Osmanlı Devleti Toros dağlarının kuzeyinde kalan bütün toprakları ele geçirmiştir. 1398 yılında Taşeli⁵⁶⁰ ve İçel'in Karamanoğulları elinde kaldığını belirten İsmail Hakkı Uzunçarşılı, bu bölgelerin sınır hesaplamalarında Toros dağlarını ölçü alarak, bu dağın kuzeyindeki şehirlerin Osmanlılara, güneyindeki şehirlerin ise Karamanoğullarına kaldığını belirtmiştir⁵⁶¹.

Karamanoğlu Mehmed Bey eski topraklarını yeniden kazandıktan sonra Osmanlı içindeki taht kavgalarından faydalanmak istemiş ve Bursa'ya gelerek buradaki kaleyi kuşatmıştır. Bu kuşatmadan istenilen netice alınmadığından şehri ateşe vererek geri dönmüştür⁵⁶². Bu olay üzerine Çelebi Mehmed Karaman seferine çıkmıştır. 1414 yılında Seyitgazi yolundan hareket ederek Akşehir, Beyşehir, Seydişehir, Oklukhisarı ve Saitli alınarak Konya kalesinin kuşatılması üzerine zor durumda kalan Karamanoğlu Mehmed Bey'in barış teklifi, Çelebi Mehmed tarafından kabul edilmiştir⁵⁶³. Yapılan antlaşmaya göre Akşehir, Beyşehir, Sivrihisar, Niğde, Seydişehir, Okluk ve Kırşehir Karamanoğullarına

⁵⁵⁷ İç-il Selçuklular devrinde fethedilmeye başlanmış ve Karamanoğulları devrinde fetih tamamlanmıştır. Karamanoğullarının Türkmenleri olup, onların en güvendiği unsuru teşkil etmişlerdir. II. Bayezid devrinde Ermenek, Selinti/Gazi Paşa, Gülnar, Silifke, Karı-Taşı ve Mut olmak üzere altı bölgeye ayrılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihinde – Boy Teşkilatı – Destanları*, Ankara 1972, s. 180. XIX. Yüzyılda ise İçel Sancağı Silifke, Ermenek, Gülnar, Mut ve Anamur kazalarından oluşmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Besim Darkot, "İçel", *İslam Ansiklopedisi_Dia*, C. VII, Eskişehir 1997, s. 930.

⁵⁵⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, s. 295-297; Sümer, "Bozkır Tarihi Hakkında Bilgiler", C. III, s. 11.

⁵⁵⁹ Osmanlılara geçen yerler Konya, Aksaray, Develi Karahisar, Larende, Akşehir, Niğde ve Ereğli idi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Neşri, C. II, a.g.e., s. 319; İbn-i Kemal, a.g.e., C. IV, s. 153-155.

⁵⁶⁰ Arızalı ve taşlık sahalara Taş-el ismi verilmektedir. Taş-eli, zemini kireçli yüksek bir yayla olup, çok defa hemen deniz kıyısından dik yamaçlar ile yükselir ve iç taraflarda yüksekliği 1.500 metreyi geçer. Bazı yerlerde ise 2.000 metreyi bile bulmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Darkot, a.g.m., s. 928.

⁵⁶¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, s. 297; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, s. 16.

⁵⁶² Osmanlılar 1473 yılında Silifke bölgesini almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aşıkpaşazade, a.g.e., s. 201. 1467 – 1468 tarihinde Konya ve Larende Osmanlılar tarafından alındığına göre iki yerleşim yeri arasında bulunan Bereketli ve Belviran kazalarının da bu tarihte alındığını söylemek mümkündür. Neşri ise Ermenek ve Karaman'ın tamamen fethinin 1474 – 1475 tarihinde gerçekleştiğini belirtmiştir. Belviran kazasında Karamanoğlu İbrahim Bey'in veziri Sürur Ağa'nın 1468 tarihli vakfiyesi de bu tarihe kadar bölgede hâkim olduğunu göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aşıkpaşazade, a.g.e., s. 191-193; Neşri, C. II, a.g.e., s. 779-801; VGMA, *Belge No: 2178: 211*.

⁵⁶³ Fakat bu vakfiye tarihinin 12 Şevval 812 / 17 Şubat 1410 olması gerekmektedir. Zira vâkıf olarak nitelendirilen Mehmed Bey, Karaman Beyi Alaaddin Bey'in Mehmed ve Ali adlı iki oğlundan birisiydi ve anneleriyle birlikte Yıldırım Bayezid tarafından 1398 yılında Bursa'ya gönderilmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, s. 16. Timur'un torunu Mehmed Mirza tarafından Bursa'nın işgalinde kurtarılan Mehmed Bey'e, Timur'un yanına geldikten sonra, Karaman illeri ile birlikte Osmanlı arazisinden de Beypazarı, Sivrihisar, Kırşehir ve Kayseri tarafları verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aşıkpaşazade, a.g.e., s. 85; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, s. 17.

verilmiştir⁵⁶⁴. Karamanoğlu Mehmed Bey'in ölümünün ardından yerine geçen oğlu İbrahim Bey, babasının aldığı Hamideli topraklarını Osmanlı Devleti'ne iade etmiştir⁵⁶⁵. Bunun üzerine Sultan II. Murad, Hamideli ve Beyşehir'i Şarabdar İlyas Bey'e mansıb olarak vermesine rağmen İbrahim Bey, sancakbeyi içinde otururken 1428 yılında Beyşehir'i almıştır⁵⁶⁶.

Sultan II. Murad, 1435 yılında Karaman'a ilk seferini düzenledi. Osmanlıları bu sefere iten sebep, Karamanoğullarının kâfirlerle işbirliği içine girmiş olmasıydı. Sultan II. Murad önce Akşehir'i akabinde de Konya'yı aldı. Karamanoğullarının hakim olduğu yerlerden İçil hariç hepsi itaat altına alındı. Karamanoğlu'nu ele geçirmek için Varsak ilini aradılar ve Bereketli kazasına⁵⁶⁷ çıktılar. Karamanoğlu niyeti anlayınca barış teklif etti ve Hamideli'nden elini çekerek bir daha düşmanlık etmeyeceğine söz verdi⁵⁶⁸. Bundan sonra beş altı sene Osmanlılara karşı hiçbir harekette bulunmayan İbrahim Bey, Anadolu'da Osmanlı ordusunun bulunmamasını fırsat bilerek Ankara, Kütahya, Afyon, Bolvadin, Beypazarı ve Hamideli taraflarına kadar olan yerleri yakıp yıkmıştır. 1444'de Haçlılar ile bir antlaşma yapan Sultan II. Murad, Karamanoğulları üzerine yürümüştür⁵⁶⁹. Aşıkpaşazade, Sultan II. Murad'ın seferini; ‘‘Karaman ülkesini şöyle vurdular ki şehirlerini ve köylerini elek elek ettiler. Karamanoğlu kaçıp Taşeli'ne girdi. O yıl nice erkek ve kız çocukları doğdu. Soyları soplari bilinmedi’’⁵⁷⁰ şeklinde ifade etmiştir⁵⁷¹. Bu olaydan sonra Sultan II. Murad ve İbrahim Bey anlaşmaya varmıştır⁵⁷². Buna göre Akşehir, Seydişehir ve Beyşehir kazaları Karamanoğullarına verilmiştir⁵⁷³.

⁵⁶⁴ Mehmet Akif Erdoğan, zaviyenin adını Havva Cenneti olarak okumuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdoğan, ‘‘Karaman Vilayeti Zaviyeleri’’, s. 99.

⁵⁶⁵ VGMA, *Belge No*: 591: 113.

⁵⁶⁶ Hoca Sa'addin Efendi, *Tacü't Tevarih*, C. II, Ankara 1992, s. 78-80.

⁵⁶⁷ Hoca Sa'addin Efendi, a.g.e., s. 83.

⁵⁶⁸ Mehmet Akif Erdoğan, Neşri ve Aşıkpaşazade'ye atıfta bulunarak Akşehir, Beyşehir, Seydişehir toprakları ile birlikte Bereketli kazası topraklarının da Osmanlı topraklarına katıldığını belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Akif Erdoğan, ‘‘Beyşehir Sancağı İcmal Defterleri’’, *Belgeler*, C. XIII, S. 17, Ankara 1988, s. 119. Fakat Çelebi Mehmed, yapılan antlaşmayı bozmasına rağmen yeniden üzerine giderek yakaladığı Karamanoğlu Mehmed Bey'i tekrar affetmiş ve Karamanoğullarından aldığı toprakları da geri vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Neşri, C. II, a.g.e., s. 539-535.

⁵⁶⁹ 1424 yılında Karamanoğullarına Timur tarafından verilmiş olan Hamideli, Beyşehir ve Otlukhisarı Osmanlılara geri verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, s. 403.

⁵⁷⁰ Aşıkpaşazade, a.g.e., s. 117.

⁵⁷¹ Aşıkpaşazade, a.g.e., s. 128-129.

⁵⁷² Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, s. 25-26.

⁵⁷³ Aşıkpaşazade, a.g.e., s. 25-26.

Karaman ili alındıktan sonra, 1476 yılında Fatih Sultan Mehmed burada evkaf ve emlak tahriri⁵⁷⁴ yaptırdı. Bu tahrire göre mevcut 11 vilayetten biri Seydişehir ve Bereketli kazaları idi⁵⁷⁵. Osmanlı hâkimiyetinin ilk dönemlerinde Beyşehir kazası, idari bakımından Karamanlılar devrinde olduğu gibi vilayet merkezi olarak bırakıldı. Daha sonra ikinci derecede sancak merkezi haline getirildi. II. Bayezid'in oğlu Şehzade Şehinşah⁵⁷⁶ ve onun oğlu Mehmed Bey burada sancak beyi olarak bulundular⁵⁷⁷. Beyşehir kazasının Seydişehir ve Bereketli kazalarını kapsayan sancağın merkezi olması II. Bayezid⁵⁷⁸ devrinde gerçekleşti. XVI. Yüzyılda ise Beyşehir kazası, Karaman Eyaletinin yedi sancak merkezinden biridir⁵⁷⁹. Beyşehir ve Seydişehir kazaları ile Göçü, Kırılı⁵⁸⁰, Cezire, Yenişehir, Kaşaklı, Yağan, Yaylasun, Gurgurum ve Bereketli kazalarıydı. Gurgurum ve Bereketli⁵⁸¹ nahiyeleri Seydişehir kazası sınırları içerisindeydi⁵⁸².

Bereketli kazasının 1500 yılında, 37 köyü, 1.238 hanesi ve 1.572 nefer vergi nüfusu vardı. Bu veriler dikkate alınarak nahiyede toplam 6.524 kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir⁵⁸³. Bu hesaplama üzerinden gidilirse nahiyenin merkezi konumundaki Siristat köyünün hane sayısına göre nüfusu 350'dir⁵⁸⁴. 1524 yılında ise nahiyeye bağlı 43 köyün 1.270

⁵⁷⁴ BOA. Kuyud-ı Kadime Arşivi Defteri (KKA. d.), *Defter No: 564*. Bu defter Feridun Nafiz Uzluk tarafından 1958 yılında yayınlanmıştır.

⁵⁷⁵ Uzluk, a.g.e., s. 9; Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, s. 111.

⁵⁷⁶ 1438 yılında bu göreve gelmiştir.

⁵⁷⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, s. 109.

⁵⁷⁸ II. Bayezid devrinde Karamanoğulları ve Cem Sultan arasındaki ilişki için bkz. İbn-i Kemal, a.g.e., C. VIII, s. 10-28.

⁵⁷⁹ 1520 yılında Karaman Eyaletinin sancakları; Konya, Kayseri, İç-il, Aksaray, Niğde, Larende, Beyşehir ve Akşehir iken, 1527 yılında Konya vilayetinin sancakları; Konya, Kayseri, İç-il, Niğde, Beyşehir, Aksaray ve Maraş, 1568 – 1574 yıllarında Konya, Kayseri, İç-il, Niğde, Beyşehir, Akşehir ve Kırşehir idi. 1578 – 1588 yıllarındaki Konya, Kayseri, Niğde, Kırşehir, Aksaray, Akşehir ve Beyşehir sancakları 1609 ve 1653 yıllarında da sancak olarak devam etmiştir. 1550 yılı civarındaki sancaklar için bkz. Feridun Emecen, İlhan Şahin, "Osmanlı Taşra Teşkilatının Kaynaklarından 957 – 958 (1550 – 1551) Tarihli Sancak Tevcih Defterleri, *Belgeler*, C. XIX, S. 23, Ankara 1999, s. 53-112. Karaman Eyaletinin sancakları için bkz. Mustafa Nuri Paşa, *Netayic'ül – Vukuat, Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi I-II*, (Haz: Neşet Çağatay), Ankara 1979, s. 140. Karaman Eyaletinin XVIII. Yüzyılın ilk yarısındaki sancakları için bkz. Fahameddin Başar, *Osmanlı Eyalet Tevcihatı (1717 – 1730)*, Ankara 1997, s. 76-83.

⁵⁸⁰ İç-il ve Kırılı gibi yer isimleri belgelerde geçtiği şekli ile alınmıştır.

⁵⁸¹ Karaman Eyaleti ile ilgili olarak günümüze ulaşan ilk mufassal tahrir defteri olan 40 numaralı defter, Bereketli kazası hakkında da bilgiler vermektedir. Lakin defterin tarihi ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Defterde geçen H. 908 / M. 1502 ve H. 913 / M. 1507 tarihlerini değerlendiren Mehmet Akif Erdoğan, 1502 tarihinin sonradan eklenen bir notta geçmesi nedeniyle 1507 tarihini kabul etmiştir. Halil İnalıcık'ın defteri, H. 907 / M. 1501 tarihi olarak belirttiğini aktaran Alaâddin Aköz ise defteri H. 906 / M. 1500 – 1501 yılına tarihlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdoğan, *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522 – 1584)*, s. 24; Alaâddin Aköz, "XVI. Yüzyılın Başlarında Bozkır Nahiyesinde Yerleşme, Nüfus ve Üretim", *Bozkır'ın Dünü ve Bugünü Sempozyumu 2006*, Konya 2007, s. 67-74.

⁵⁸² Erdoğan, "Beyşehir", s. 85.

⁵⁸³ Aköz, "XVI. Yüzyılın Başlarında Bozkır Nahiyesinde Yerleşme, Nüfus ve Üretim", s. 70.

⁵⁸⁴ Köy 65 hane ve 90 nefer olarak alınmıştır. Bir başka araştırmada ise 75 hane ve 90 nefer olarak verilmiştir. Nüfus hesaplaması yapılırken, hane sayısı beş ile çarpılmış, hane sayısından fazla olan nefer sayısı bu çarpıma

hanede 1.888 nefer vergi mükellefi vardır. Bu rakamlara göre Bereketli nahiyesinin toplam 6.970 kişi olduğu tahmin edilmektedir⁵⁸⁵. 1524 yılında Siristat köyünde ise 104 nefer 70 hanede yaşadığına göre köyün tahmini nüfusu 384'tür.

4.1. Bereketli Kazası Madenleri

Bereketli kazası madenleri Niğde Sancağı dâhilinde Bereketli köyü yakınlarında bulunan, Bozkır kazası madenlerinden sonra Osmanlı Devleti'nin III. Selim devrindeki maden cevheri çıkarımının yapıldığı ve istihdam edildiği en önemli merkezlerden birisidir. Maden mahalli ile köyünde 600 hane yer almaktaydı⁵⁸⁶. 1780 – 1781 yıllarında Bereketli kazası maden ocakları bulunarak işlenmeye başlanmış ve buradan çıkarılan maden cevherinin işlenmesi ile önemli bir kazanç sağlanmıştır. Madende gerekli olan kalifiye elemanlar Gümüşhane madenine bağlı bazı kazalardan getirilmiştir. Bereketli kazası madenlerinden bol miktarda gümüş ve kurşun elde edilmesinin yanı sıra bir miktarda altın madeni çıkarılmıştır. Bugün her ne kadar bu bölgelerden altın çıkarımının olmadığı savunulmaya çalışılsa da başta Bozkır kazası madenleri olmak üzere, Bereketli, Belviran ve Bolkar kazaları madenlerinden azımsanmayacak kadar altın üretiminin yapıldığını arşiv vesikalarından elde ettiğimiz rakamlar ile görmekteyiz⁵⁸⁷.

Bereketli kazası madenlerinde çıkarılan altın cevherinin üretimi ve işletilmesi hususunda Darphane-i Amire nazırı ve Bereketli kazası maden emini Mustafa İffet tarafından yazılan 12 Safer 1204 / 1 Kasım 1789 tarihli bir arz-u hal'de şu ifadeler yer almaktadır:

- *‘İzzetli defterdar efendi hazretleri Madeni mezbur küşat olunduğu tarihten bu ana gelince hâsıl olan kurşun, zer, sim ve altından henüz Darphane-i Amire'ye ait olacak faiz ne miktara baliğ olacağını tahminen olsun bilinüp iktizası üzere ana göre nizamı verilmek lazımeden olmağla maden emininin mevcut her işe malum olduğuna göre faizi takdim olunup tekrar takririnizle ifadesi ferman buyruldu’*⁵⁸⁸.

Bereketli kazası madenleri izabe fabrikasında işler halde 3 adet fırın bulunmaktaydı. Bunlardan bir tanesi harap halde olduğundan dolayı ancak iki fırın çalışabilir durumdaydı.

eklenerek tahmini nüfus bulunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aköz, "XVI. Yüzyılın Başlarında Bozkır Nahiyesinde Yerleşme, Nüfus ve Üretim", s. 70; Erdoğan, "Beyşehir", s. 369.

⁵⁸⁵ Aköz, "XVI. Yüzyılın Başlarında Bozkır Nahiyesinde Yerleşme, Nüfus ve Üretim", s. 70.

⁵⁸⁶ Ağaoğlu, a.g.m., s. 17.

⁵⁸⁷ BOA. Cevdet Tasnifi, İktisat (C. İKT.), *Belge No: 22: 72-1*.

⁵⁸⁸ BOA. C. İKT. *Belge No: 22: 72-3*.

Bereketli kazası madenlerindeki izabe fabrikalarına dair 17 Zilhicce 1208 / 16 Temmuz 1794 tarihli bir vesikada şu ifadeler yer almaktadır:

- “İzabe fabrikasında 3 furun ocağı olup biri harap olmakla ikisinde icra-i ameliyat edilir. Madenin hasılatı safi kurşundur. Madenciler tarafından ikdam olunarak derecesi matlube hasılatı elde edilir. Madenin cevher mağaraları maden merkezine altı saat mesafede ve şarkı şimali cihetinde mürtefi bir cebdedir...”⁵⁸⁹

Maden cevherinin bulunduğu mağaralar Bozkır kazası maden merkezine altı saat mesafede ve şark-ı şimali yönünde bulunan münferit bir dağ olarak belgelerde yer almaktadır⁵⁹⁰. Bereketli kazası maden bölgesinde çeşitli cevher mağaraları olmakla beraber esas üretim ve cevherin işlenmesi işlemleri Hazine ve Hacı Bor mağaralarından yapılmaktaydı. Bereketli kazası maden bölgesinde bulunan diğer maden mağaraları ise metruk hükmünde yer almaktaydı⁵⁹¹. Bereketli kazası madenlerinin güneyinde Adana, kuzeyinde Ankara, batısında Konya vilayetleri bulunmaktadır. Bereketli kazası madenlerine sekiz saat mesafede bulunan Adana vilayeti dâhilinde “Yağlıtaş” isimli dağda simli kurşun madeni elde edildiği belgelerde yer almaktadır⁵⁹². Lakin dört tüccarın girişimleriyle oluşturulan maden şirketi üretime geçememiştir⁵⁹³.

Bereketli kazası madenlerinin işletilmesinde de, Osmanlı Devleti’nin diğer madenlerinde olduğu gibi civardaki bazı önemli timar ve vakıf köyleri madene bağlanmıştır. Bu madenin başına da başlangıçta Darphane-i Amire nazırı Mustafa İffet atanmış, lakin akabinde Bereketli kazası madenleri Bozkır kazası madenlerine bağlanıncaya kadar Hasan Ağa yönetimine devredilmiştir. Bu durumda bölge halkının tarımsal gelirini azalttığı için vergi vermemesine ve perişan olmasına neden olmuştur. 1785 yılında Bereketli kazası madenlerinin kaldırılması ve böylece halkının tekâlif-i şakka’dan kurtulması konusunda çıkarılan Hatt-ı Hümayun gereğince gerekenlere “Evamir-i Aliyye”ler gönderilerek köylerin durumu düzeltilmiştir. Bu sorunun da giderilmesi ile beraber Bereketli kazası madenlerinde çalışan kısmi işçiler tarafından çıkarılan kurşun cevherlerinin İzmit İskelesinden nakledilmesi hususunda çalışmalar bu köylü kesiminin de dâhil olması ile başlamış ve bu konuda 17 Muharrem 1204 / 7 Ekim 1789 tarihli bir Hatt-ı Hümayun çıkarılmıştır. Bu Hatt-ı Hümayun ise aşağıda orijinal hali ile verilmiştir:

⁵⁸⁹ BOA. C. DRB. *Belge No:* 49: 2416-20.

⁵⁹⁰ BOA. C. İKT. *Belge No:* 22: 72-4.

⁵⁹¹ BOA. C. İKT. *Belge No:* 43: 133-1.

⁵⁹² BOA. C. İKT. *Belge No:* 43: 133-2.

⁵⁹³ BOA. Cevdet Tasnifi, Maliye (C. ML.), *Belge No:* 77: 3525-1.

- ‘Bereketli madenlerinin makeddema halk-ı alisi mücerret fukara-i reiyete zulmü ta’addinin def’i maslahatına mebni olup Bereketli madeni el yevm küşat ve madenin ref’inden berü kazalar ayanları ve vülat ve mirmiran ve hükkam ve zabitan taraflarından vuku bulan zulmü ta’addiyat bilanihaye olup fukara tabaver olamayacakları beyaniyle madeni mezbure merbut kazalar ahalileri biddefe’at müteaddid ilamat ve mahzarlarıyla madeni mezburun kemakan küşat olunmasını istida eylediklerinden madeni mezburda filasıl hâsıl olan kurşunun Darphane-i Amire’ye irsal ve teslimi zımnında İzmit İskeleye’ne nakli için Karaman Eyaleti kazalarına tevdiyle de nevi yetmiş, seksen kese akçe ücret-i nakliye tahsil oluna gelmekten naşi zulm olmakla fimaba’at hâsıl olan kurşunun sülüsünü madenciler⁵⁹⁴ mahallinde fûruht ve sülâsanın maden emini marifetiyle ücreti nakliyesi madenciler tarafından eda olunarak iskele-i mezbure nakil olunup eyalet-i merkume kazalarından ve sair ferdi vahitten bir akçe mütalebe olunmamak üzere nizam birle zulmü mezkur eyaleti merkumeden defü ref’ olunup bu veçhile madeni mezbur küşat olunduğunu ve hini küşadından berü hâsıl olan kurşun Darphane-i Amire’ye irsal ve teslim olunmayup el yevm medeni mezburda olmakla kurşundan ne miktar faiz olacağı el haletü hazihi malum olmayup lakin madeni mezburun zer ve sim ve kurşundan Darphane-i Amire’ye faide ve nef’i derkâr olduğu malumu devletleri buyrulmuştur’⁵⁹⁵.

1793 – 1794 yıllarında Darphane-i Amire nazırı Mustafa İffet tarafından sadrazama yazılan bir tezkereyle Bozkır kazası madenleri ile Bereketli kazası madenlerinin birleştirildiği belirtilmiştir⁵⁹⁶. Bozkır kazası madenlerindeki cevherlerin zengin olması ve diğer sebeplerden dolayı Bereketli kazası madenleri ile aynı emin tarafından yönetilmesine neden olmuştur⁵⁹⁷. Her ne kadar Bereketli kazası madenlerinden İstanbul’a kurşun gönderilmediği iddia edilse de bu yanlış bir bilgidir⁵⁹⁸. H. 1208 / M. 1793 yılında ihraç edilen cevhere mahsuben hazineye Bozkır kazası madenlerinden mahlût sim 5.330 ve safi sim 3.095 dirhem, Bereketli kazası madenlerinden 4.117 safi gümüş gelmiştir. Karışık gümüşün beher çekisinden de 2,5 dirhem 6 kırat altın çıkmıştır. Bu konu ile alakalı 21 Safer 1208 / 28 Eylül 1793 tarihli vesika ise aşağıda yer almaktadır:

⁵⁹⁴ Bu belgede geçen madenciler, Bereketli kazası maden mahallerinde yaşayan halktan oluşmaktadır.

⁵⁹⁵ BOA. HAT. Belge No: 39: 1950-1.

⁵⁹⁶ Özkaya, a.g.e., s. 315.

⁵⁹⁷ Ağaoğlu, a.g.m., s. 18.

⁵⁹⁸ Tızlak, a.g.m., s. 299.

- ‘‘Arz-ı bendeleridir ki iş bu bin iki yüz sekiz senesi Bozkır, Bereketlu madenleri emini Arapzade Seyit Süleyman Ağa hasılatından iki yüz sekiz senesine mahsuben vürut eden zeru sim Darphane-i Amire’de cümle müvacehesinde vezn olundukta simi mahlutu Bozkır beş bin üç yüz otuz dirhem ve safisi üç bin doksan beş dirhem ve simi safi Bereketlu dahi dört bin yüz on yedi dirhem gelüp simi mahlutu mezburun numunesi ahiz ve çaşni tutuldukta beher çekide iki buçuk dirhem, altı kırat altun zuhur edip ve ol miktar zeru sim Darphane-i Amire’de ecnasi nükt kat olunmak üzere if azciyane teslim olunmağın fiati sabıkası mucibince baş muhasebeden hesap olunup iktiza eden sureti ita buyurulmak babında emr u ferman devletlu, inayetlu sultanım hazretlerinindir’’⁵⁹⁹.

Yine aynı konu üzerinden bu seferde defterdar efendiye yazılan bir diğer 22 Safer 1208 / 29 Eylül 1793 tarihli vesikada ise:

- ‘‘İzzetli defterdar efendi hazretleri

Biinayetillahitâala bu defa Bozkır ve Bereketlu madenleri hasılatından iki yüz sekiz senesine mahsuben halen ma’adini mezkûre emini Arapzade Seyit Süleyman Ağa kulları imalinden olmak üzere gelüp Darphane-i Amire’ye teslim olunan simi mahlût ve simi miktarı:

An hasılatı madeni Bozkır

Mahlût sim

Safi sim

10 kıt’a, 5.330 dirhem

7 kıt’a, 3.095 dirhem

An hasılatı madeni Bereketlu

Mahlût sim

13 kıt’a, 4.117 dirhem

Ber minvali muharrer ma’adini merkumeden gelüp teslimi Darphane-i Amire olunan sim-i mahlut ve sim-i safı sadır olan fermanı alileri mucibince cümle muvacehesinde vezn edildikte Bozkır madeni hasılatından olan kıt’a simi mahlut beş bin üç yüz otuz dirhem ve yedi kıt’a simi safı üç bin doksan beş dirhem ve Bereketlu madeni hasılatından olan on üç kıt’a simi safı dört bin yüz on yedi dirheme baliğ olmakla sim-i mahlutun çaşnisi tutuldukta bir çekisinde iki buçuk dirhem altı kırat altun zuhur

⁵⁹⁹ BOA. C. DRB. Belge No: 1946.

*etmekle ol miktar zer ve sim Darphane-i Amire'de ecnasi nukut kat olunmak üzere ifrarciyane teslim olunduğu malum devletleri buyruldukta mucibince baş muhasebeye kayd olunmak babında emr u ferman devletlu, saadetlu, sultanım hazretlerininindir*⁶⁰⁰.

Ancak Bereketli kazası madenleri⁶⁰¹, ustabaşı ile madencilerin isteği üzerine Bozkır kazası madenlerine bağlanmıştır⁶⁰². Bahsi geçen tarihte Bereketli kazası madenlerinin de bağlanmasıyla⁶⁰³ Bozkır kazası madenleri emanetine Arapzade Süleyman Ağa⁶⁰⁴ atanmıştır⁶⁰⁵. Lakin Arapzade Süleyman Ağa Bozkır kazası madenlerini vekili Mehmet Memiş aracılığı ile idare etmiştir⁶⁰⁶. Bu şekilde idare etmesinin gerekçesi aynı zamanda Bozok Sancağı mutasarrıfı olmasıdır⁶⁰⁷.

Bereketli kazası madenleri hasılatı olan altın ve gümüş Bozkır kazası madenleri hasılatıyla darphaneye gönderilmiştir⁶⁰⁸. Bozkır ve Bereketli kazaları madenleri emini Arapzade Süleyman Ağa üretimi 1 himl altın ve gümüşün darphanede defterdar tarafından vezn olunması için 17 Zilhicce 1208 / 16 Temmuz 1794 tarihinde bir takrir verilmiştir⁶⁰⁹. Bu yıla ait olmak üzere, Bozkır kazası madenlerinden 5.330 dirhem mahlût gümüş⁶¹⁰ ile 3.095 dirhem saf gümüş ve Bereketli kazası madenlerinden ise 4.117 dirhem saf gümüş darphaneye teslim edilmiştir⁶¹¹. Bu dönemde Bozkır kazası madenleri eminine verilen sermaye 44.946⁶¹² kuruştur. Bozkır kazası madenlerinde elde edilen gelirler ile bu iş için yapılan masraflar da azımsanmayacak kadar çoktur. Madende üretilen altın ve gümüşün değeri 11.380 kuruş ve kurşunun değeri 10.168 kuruştur. Bunlara ek olarak 2.253,5 kuruş nakliye ücreti ödemekle birlikte halefi Abdülhalim Ağa'ya 13.140 kuruş devredilmiş ve toplam 36.942 kuruş gelir

⁶⁰⁰ BOA. C. DRB. *Belge No*: 49: 2416-3.

⁶⁰¹ Bereketli kazası madenleri Niğde ahalisinin şikâyetlerinden dolayı 1785 yılında kapatılmıştır. Ancak maden yeniden açıldığı zaman etrafta bulunan "ehl-i örf" taifesinin ahaliye yaptığı zulüm madenciler ve ustabaşı tarafından dile getirilince, ahalinin korunması için Bereketli kazası madenleri Bozkır kazası madenlerine bağlanmıştır.

⁶⁰² BOA. MAD. d. *Defter No*: 23093: 220-1.

⁶⁰³ Atama yapılırken "...Bereketli ma'deni ilhakıyla Bozkır ma'deni emaneti kâffe-i merbutat ve müştemilatıyla 1208 senesine mahsuben ibka..." denilmiştir. BOA. C. DRB. *Belge No*: 1218.

⁶⁰⁴ 1792 – 1794 yılları arasında Bozkır kazası madenleri emini. BOA. D. DRB. HAT. *Belge No*: 2: 27.

⁶⁰⁵ BOA. MAD. d. *Defter No*: 23093: 221-1.

⁶⁰⁶ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 192-1.

⁶⁰⁷ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 208-3.

⁶⁰⁸ BOA. C. DRB. *Belge No*: 417; BOA. C. DRB. *Belge No*: 1789.

⁶⁰⁹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 1943.

⁶¹⁰ Karışık olarak gelen bu cevherin 100 dirheminde 2,5 dirhem 6 kirat altın vardır. BOA. C. DRB. *Belge No*: 1946.

⁶¹¹ İki madenden gelen altın ve gümüş toplamının birlikte yazıldığı (BOA. D. DRB. HAT. *Belge No*: 1: 9-125) görülmekle birlikte kurşun üretimi ve masraflarının ayrı yazıldığı örnekler de vardır. BOA. C. DRB. *Belge No*: 1946; BOA. D. DRB. HAT. *Belge No*: 2: 27.

⁶¹² Bu miktarın 32.946 kuruşu Aydınlı Mehmet Ağa'dan intikal etmişken, 12.000 kuruşu ise üç senelik kömür bedelidir. BOA. D. DRB. HAT. *Belge No*: 2: 27.

kaydedilmiştir. Bereketli kazası madenlerinin hesabı ise altın ve gümüş bahası 2.945,5 kuruş, kurşun bahası 6.173 kuruş, nakliye ücreti 1.460 kuruş ve madendeki 7 fırın ile maden aletleri için harcanan 3.000 kuruş olmak üzere toplam 13.579 kuruştur. Bozkır ve Bereketli kazaları madenlerinden toplam 50.521 kuruş sayılan masraflar ile gümüş, altın ve kurşun miktarlarına karşılık madencilerin zimmetinde olan 44.946 kuruş düşüldüğünde, kalan 5.575 kuruş maden emini tarafından talep edilmiştir⁶¹³. Maden emini bu alacağı tahsil etmiş olmalıdır, zira maden emniyetinden uzaklaştırıldığında darphaneye borcu olduğu gözükmektedir.

Bozkır ve Bereketli kazaları madenleri emini Arapzade Süleyman Ağa, maden sermayesinden darphaneye olan borcu talep edilince, Bereketli kazası madenleri ustaları zimmetinde kalan sermaye akçesinden borç senedi ile yedi kişide 4.785 kuruş alacağı ile bu borcu ödeyebileceğini ve bundan başka borcu ödemeye kudreti olmadığını ifade etmiştir. Bunun üzerine Bozok ve Niğde Sancağı ile Bereketli kazası madenleri emini Cabbarzade Mir Süleyman Ağa'ya gönderilen 22 Şevval 1211 / 20 Nisan 1797 tarihli hükümde, eminin talebi olan 4.785 kuruşun ilgili kişilerden tahsil edilerek Seyyid Süleyman Ağa'nın borcuna karşılık darphaneye gönderilmesi emredilmiştir⁶¹⁴. 9 Ocak 1795 tarihinde ise maden emini Arapzade Süleyman Ağa madenleri layıkıyla işletemediği gerekçesiyle darphane nazırının takriri üzerine görevden alınmış ve yerine Cabbarzade Süleyman Ağa⁶¹⁵ atanmıştır⁶¹⁶. Cabbarzade Süleyman Ağa'dan sonra atanan Şeyh Abdülhalim Ağa ise sadece Bozkır kazası madenlerine atanmıştır⁶¹⁷. Bu dönemde Bereketli kazası madenleri Bozkır kazası madenlerine bağlanarak bir idari yapı olarak idare edilmiştir. Bozkır ve Bereketli kazaları madenleri emaneti şeklinde ifade edilen bu yapı çok uzun ömürlü olmamış ve kısa sürede her iki madene de ayrı maden eminleri atanmıştır⁶¹⁸. Lakin her iki madenin farklı birçok noktada kesişmeleri de ilginçtir. 1785 yılında her iki madenin de aynı gerekçeyle kapatılması, hemen akabinde ise aynı gerekçelerle açılmaları ve bahsi geçen dönemde aynı idare altında birleştirilmeleri iki madenin ortak özellikleridir.

Bereketli kazası madenlerinin Bozkır kazası madenlerine bağlanması dışında iki madenin yönetiminin de aynı maden eminine bırakıldığı dönemler de olmuştur. H. 1215 / M.

⁶¹³ BOA. D. DRB. HAT. *Belge No*: 2: 27.

⁶¹⁴ BOA. C. DRB. *Belge No*: 32.

⁶¹⁵ Atama, Bozkır ve Bereketli kazaları madenleri emanetine yapılmıştır. BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 211-1.

⁶¹⁶ BOA. HAT. *Belge No*: 1414: 57740.

⁶¹⁷ BOA. C. DRB. *Belge No*: 1915.

⁶¹⁸ Şafakçı, a.g.t., s. 47.

1800 yılında, Bozkır ve Bereketli kazaları madenleri emini Seyyid Ali Ağa'ydı⁶¹⁹. Her iki madenin bir emin yönetiminde olduğu zamanlarda maden emini madenlerden birine vekilini atamıştır. Bu anlamda Seyyid Ali Ağa, kardeşi Ahmed Ağa'yı vekâleten Bereketli kazası madenlerine atamıştır⁶²⁰. Maden emininin Bozkır kazasında oturmasına bakılarak her iki madenin idaresi kendisine verilen eminin asıl görev yerinde Bozkır kazasında oturduğu anlaşılmaktadır. Bir yıl önce darphane nazırı, maden emininin mahallinde oturmasının faydalı olacağı düşüncesiyle Bereketli kazası madenlerinin müstakil idaresinin daha iyi olacağını takririnde dile getirmiştir⁶²¹.

Seyyid Ali Ağa'nın öldürülmesi ile bu iki madene Osmanzade Mir Abdurrahman Ağa atanmıştır⁶²². ‘‘Levazım-ı nizamiyyesini muhafaza için’’ Niğde Sancağından çıkarılan ve birkaç kazanın madene bağlanmasıyla oluşturulan Bereketli kazası madenleri emaneti, 31 Temmuz 1805 tarihinde Karaman Eyaleti valisi Kadı Abdurrahman Paşa'ya verilmiştir⁶²³. Karaman Eyaleti valisi olan Kadı Abdurrahman Paşa aynı zamanda Bozkır kazası madenleri eminiydi. Birkaç görev üzerinde olan vali, Bozkır kazası madenlerini vekili ve oğlu Abdullah Ağa aracılığıyla idare etmiştir⁶²⁴. Örneklerde görüldüğü üzere Bereketli kazası madenleri iyi idare edilememesinden dolayı Bozkır kazası madenlerine bağlanmıştır. Yine benzer sebeplerden dolayı Bozkır kazası madenleri emini olan kişilere Bereketli kazası madenleri emininin de verildiği görülmektedir. 1800 ve 1805 yıllarındaki bu örnekler maden emininin güçlü ve nüfuzlu kişiler olmaları ile de alakalıdır. Bozkır kazası madenleri emininin görevlendirilmesinin bir diğer nedeni de Bozkır kazası madenlerinin Bereketli kazası madenlerine yakın olmasıdır⁶²⁵.

⁶¹⁹ Bu tarihte Niğde mütesellimliği ile Bereketli kazası madenleri eminliği aynı kişi üzerindedir. Ancak Niğde ahali *‘‘müfsid-i tabiat’’* olduklarından madenin kapanmasına neden olacak hareketlerinden dolayı madenin Niğde'den ayrılarak *‘‘ber vech-i emanet’’* üzere bir adamın darphaneden tayin olunacağı ancak gönderilen eminin bu fesatla baş edemeyeceğinden güçlü bir kişiye verilmesi gerektiği belirtilerek Bozkır kazası madenleri emini Seyyid Ali Ağa'ya verilmesi ve böyle görevlere tayin olunanlara verilen dergah-ı ali kapıcıbaşılığının maden eminine ihsan buyrulması hususunda ferman istenmesi üzerine maden eminine kapıcıbaşılık verilmiştir. BOA. C. DRB. *Belge No:* 1872; BOA. MKM. MHM. d. *Defter No:* 4: 12.

⁶²⁰ BOA. D. DRB. THR. *Belge No:* 30: 39.

⁶²¹ BOA. MHM. d. *Defter No:* 209: 1-2.

⁶²² BOA. MKM. MHM. d. *Defter No:* 4: 12.

⁶²³ BOA. C. DRB. *Belge No:* 2082.

⁶²⁴ Konyalı, ‘‘Konya – Bozkır Madenleri’’, s. 1088.

⁶²⁵ 18 Ekim 1779 tarihinde, Bereketli kazasından Seyyid Mustafa adlı kişinin gönderdiği cevher, darphanede ölçülünce buradan iyi gelir sağlanacağına karar verilmiştir. Ancak cevherin hangi mahalden alındığının kesin olarak bilinmesi gerekmektedir. Bu nedenle Bozkır kazası madenleri emini Hali Ağa, Bozkır kazası madenleri bu yerleşim yerine yakın olduğundan bu durumun araştırılması için görevlendirilmiştir. (BOA. C. DRB. *Belge No:* 3058). Madenin bu köyde olup olmadığının yanında madende yapılacak üretimin masrafını karşılayıp karşılamayacağını da araştırılması görevliden istenmiştir. BOA. MEDAD. *Defter No:* 8: 631-1.

Bereketli kazası madenlerinden elde edilen kurşun “Boynu İnceli” ve “Şerefli” aşiretleri tarafından İzmit İskelesi’ne, buradan da İstanbul’a gönderilmek üzere nakledilmiştir⁶²⁶. Zaman zaman İzmit İskelesinin kullanılmayıp Tarsus’a da nakledilip buradaki iskelenin kullanıldığı da görülmüştür⁶²⁷. 9 Ekim 1796 tarihinde Bozok mutasarrıflığına yazılan hükümde, Bereketli kazası madenlerinde çıkan kurşunların dışarıya satılmayıp İstanbul’a gönderilmesi istenmiştir⁶²⁸. Bu konuda kurşunların İstanbul’a gönderilmesi ile alakalı hüküm verilmiştir. Buna göre 6 Rebiyülahir 1211 / 9 Ekim 1796 tarihli hüküm de:

- “Bozok mutasarrıflığına hükümdür ki

Bozok mutasarrıflığı Bozkır ve Bereketlu madeni mezbur eminin sui haline dair Devlet-i Aliyye ahalisinin bazı arz ve mahzar ve ilamı olup lakin nefsi Bozok ve etrafi kaza ahalilerinin işbu hüküm natık olduğu üzere arz ve mahzar ve ilamı dahi vürut etmekle hüsn-ü haline şهادet eden ahali ezyed ve vafir olup ve emini mumaileyhin madeni mezburda bu def’a iki yüz furunluktan çıkan kurşun ve bu esnada varit olan numunesi diğer kağıtta tafsil üzere Devlet-i Aliyye’ye nakledilmesi üzere hüküm olunmakla itibara şayan nefili maden olur zannolunduğu ve emini mumaileyhin Madenciyan ve kaza ahalilerinin katı vafir tahsil olunacak zimemi olup ve imal olunacak cevher ve kurşunu dahi derdest olmağla vücuhlu işbu sene-i mübarekede emini mumaileyhin ipkası iktiza eylediği malumu devletleri buyruldukte emr u ferman ile hüküm olunmuştur”⁶²⁹.

Boynu İnceli ve Şerefli⁶³⁰ aşiretleri her yıl İzmit limanına taşımış oldukları kurşunun her bir kantarına nakliye ücreti olarak 35’er kuruş ödeme tahsis etmişlerdir⁶³¹. Ücretleri genellikle iki yıllık ve peşin olarak ödenmektedir. Lakin 1793 senesinden itibaren beş sene zarfında iskele-i mezkûreye nakil eyledikleri kurşunun ücreti nakliyesi Ashâb-ı Süt’ü-Râna verilmeyerek kalmış ve itası istidasını mütazammın mahzar kılıklı memhur bir kıt’a arz-u halleri irsal olunmuştur⁶³². Bunun üzerine yapılan tetkikte mezkûr iki aşiretin 1799’dan 1801

⁶²⁶ İbrahim Hakkı Konyalı, “Tarihte Anadolu Madenleri ve Eski Nakil Vasıtaları”, *Birinci-İkinci Teşrin*, S. 22-23, Konya 1938, s. 1241.

⁶²⁷ Tızlak, a.g.m., s. 299.

⁶²⁸ Özkaya, a.g.e., s. 315.

⁶²⁹ BOA. HAT. *Belge No*: 81: 3377-1.

⁶³⁰ Bu aşiretlerden elde edilen özellikle kurşun madeninin İstanbul’a naklinde zaman zaman Tarsus İskelesi de kullanılmaktaydı. BOA. CDM. *Belge No*: 776; BOA. CDM. *Belge No*: 969; BOA. CDM. *Belge No*: 1042; BOA. CDM. *Belge No*: 2164.

⁶³¹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 49: 2416-4.

⁶³² BOA. C. DRB. *Belge No*: 49: 2416-5.

senesinin sonuna kadar ki ücretlerinin verildiği arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır⁶³³. Muahharen 1807 yılının ilk yarısına kadar 450.20,5 kıyye kurşun İzmit İskeleye'ne teslim edilmiştir⁶³⁴. Lakin bu miktarın ne kadarının İnceli ve ne kadarının Şerefli aşireti tarafından nakledilip teslim edildiği maalesef bilinmemektedir. Bu durumun tesbit edilmesi istenmiştir⁶³⁵. XVIII. Yüzyılda Niğde'de Bereketli kazası madenlerinde kurşun ve gümüş cevherleri mağaraların çokluğu hasebiyle zengin maden bölgesi olarak kabul edilmiştir. Bereketli kazası madenlerinden on saat mesafede bulunan Yahya köyünde de simli kurşun bulunmuş ve bu bölgede işletmeye açılmıştır⁶³⁶.

4.2. Bereketli Kazası Madenlerinde Üretim

4.2.1. Bereketli Kazası Madenlerinin İşletmeye Alınması

Osmanlı Devleti'ndeki bütün madenlerde olduğu gibi Ma'adin-i Hümayun Emanetini oluşturan madenlerde de yeni bir maden bölgesinin işletmeye alınması darphane nazırının iznine tabi idi⁶³⁷. Emanetin maliye nezareti tarafından yönetilmeye başlanmasından sonra ise bu izin adı geçen nezaretten alınmaya başlanmıştır. Böyle olunca, her hangi bir Ma'adin-i Hümayun emini söz konusu yerlerden habersiz olarak kendi bölgesinde yeni keşfedilen bir maden ocağını işletmeye alamazdı⁶³⁸. Çünkü devletin bu alanda sahip olduğu tekelci zihniyet buna uygun değildir. Dolayısıyla imparatorluk sınırları dâhilinde her nerede olursa olsun yeni ortaya çıkarılan maden ocaklarından mutlaka devletin haberdar edilmesi ve yine ocakların işletilmesi için merkezi yönetimden izin alınması gerekiyordu. Burada sözü edilen izin işlemi ise bir dizi işlemden sonra gerçekleşebilmekteydi⁶³⁹. Buna göre, bir maden emini veya her hangi bir eminin ileri geleni kendi maden bölgesinde veya yönetim bölgesi dâhilinde yeni ortaya çıkarılan madeni ilk önce kendisi inceler ve işletilebileceğine kanaat getirirse bir miktar numuneyi İstanbul'da bulunan merkezi darphaneye gönderirdi. Darphane nazırı bu numune üzerinde gerekli incelemeyi yaptırır ve o da yeni ocağın işletilebileceğine inanırsa durumu sadrazama bildirirdi⁶⁴⁰. Sadrazam da maden ocağının işletmeye alınmasını ve bunun için gerekenlerin yapılmasını havi bir emir-i şerifin sadır olması için meseleyi padişaha iletir ve daha sonra ilgililere hitaben emir yayınlanırdı. 1790 yılında faaliyette bulunan Bereketli

⁶³³ BOA. C. DRB. *Belge No*: 49: 2416-7.

⁶³⁴ BOA. C. DRB. *Belge No*: 49: 2416-9.

⁶³⁵ Ağaoğlu, a.g.m., s. 18.

⁶³⁶ Konyalı, "Tarihte Anadolu Madenleri ve Eski Nakil Vasıtaları", s. 1264.

⁶³⁷ Tızlak, a.g.t., s. 95.

⁶³⁸ Tabakoğlu, a.g.e., s. 124.

⁶³⁹ Sahillioğlu, "Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketlerinin Yeri", s. 38.

⁶⁴⁰ Donald Quataert, "19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Madencilik", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, (Çev: Ahmet Günlük), C. IV, İstanbul 1984, s. 914-916.

kazası madenleri bölgesinde madenciler tarafından yeni bir cevher sahası keşfedilmiştir. Durum hemen Karaman Eyaleti'ndeki emine bildirilmiş ve o da buradan aldığı numuneyi darphaneye göndererek ocağın işletmeye alınması için ruhsatı istemiştir⁶⁴¹.

Bunu takip eden yıllarda Bereketli kazası maden bölgesinde de benzer uygulamaların yapıldığını ve sözü edilen işlemlerden sonra bu bölgede yeni ortaya çıkarılan gümüş madeninin işletmeye alındığı bilinmektedir⁶⁴². Osmanlı Devletinin diğer madenlerinde de eskiden beri uygulana gelen bu sistemin⁶⁴³ Ma'adin-i Hümayun Emaneti sınırları dâhilinde sonraki yıllarda da uygulanmış olduğunu görmekteyiz. H. 1220 / M. 1805 ve H. 1221 / M. 1806 yıllarında Bereketli kazası madenlerinde bazı mağaralar bu şekilde işletmeye alınmıştır⁶⁴⁴. Burada bahsedilen işlemlerden sonra, Bereketli kazası madenlerinin de faaliyete geçirilmesine dair emr-i şerif yayınlanıp, maden ocağında bunlara müteakip yapılması istenilen veya yerine getirilen işlemler ile hizmetler bulunmaktaydı. Buna göre, karşımıza çıkan ilk husus Bereketli kazası madenlerinin bazı cevher mağaralarına uzaklığı nedeniyle buraya bir emin tayin edilmesidir. Bundan sonra bölgeye tayin edilen eminlerin maiyetlerine yeteri kadar amele ile madenci ve yine bölgenin asayiş ve güvenliğinin sağlanması maksadına yönelik olarak görevlendirilen bir miktar askerin başına da bir komutan tayin edilmiştir⁶⁴⁵. Askerlere komuta eden kişilerin isimleri değişebilmektedir.

Bundan sonra sıra, bölgede görev yapacak olan insanların barınma ihtiyaçlarının karşılanmasına gelmektedir. Bunun için de ilk etapta Bereketli kazası madenleri emininin kapı halkı ile birlikte oturacağı hususi bir mahallin yani bir evin yapımı ile⁶⁴⁶ daha sonra madencilerle diğer görevlilerin barınacakları evlerin yapımı işlemine geçilirdi. Akabinde de maden bölgesindeki bütün görevlilerin her türlü ihtiyaçlarını para ile temin edebilecekleri dükkânların yapımı gerçekleştirilmiştir. Burada sözü edilen dükkânlarda iş yapan esnaflar, bakkal, emekçi, kasap, demirci vb. cinsten olabilmekteydi⁶⁴⁷. Yapılan bu tesislere sözü edilen esnaf gruplarının gelip yerleşmesine kadar da maden yönetimi Bereketli kazasına belirli ihtiyaç maddelerini önceden getirmekteydi. Bunlara ilave olarak madenlerde müstahdem olan gerek müslim gerekse zimmî hizmetlilerin dini ibadetlerini yerine getirebilmeleri için birer

⁶⁴¹ Olivier, *Türkiye Seyahatnamesi*, (Çev: Oğuz Gökçen), Ankara 1977, s. 551.

⁶⁴² BOA. CDM. *Belge No: 265*; BOA. CDM. *Belge No: 482*; BOA. CDM. *Belge No: 2627*.

⁶⁴³ Altınay, *Osmanlılar Devrinde Türkiye Madenleri (967-1200)*, s. 20.

⁶⁴⁴ BOA. HH. d. *Defter No: 4488*.

⁶⁴⁵ BOA. CDM. *Belge No: 482*.

⁶⁴⁶ Stanford Shaw, Ezel Kural, *The Ottoman Empire And Modern Turkey (Volume II)*, New York 1976, s. 24.

⁶⁴⁷ BOA. CDM. *Belge No: 482*; Shaw, Kural, a.g.e., s. 13-24.

camii⁶⁴⁸, tekke⁶⁴⁹ ve kilisenin⁶⁵⁰ mevcut olduğunu bilmekteyiz. Bereketli kazası madenlerinde varlığına işaret edilen bu dini yapıların ilk faaliyete geçirilen madenlerde de küçük çapta da olsa var olması düşünülmektedir. Bütün bunlardan sonra ise madencilerin cevher ve kömür naklinde, Bereketli kazası madenleri emini ile maiyetinin şahsi hizmetlerinde kullandıkları katır, merkep vb. hayvanların barınmaları için ahırlar yapılır ve bunlar için de yeteri kadar arpa tahsisatı yapılırdı⁶⁵¹.

Bahsi geçen bu hususlardan sonra şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır, her maden bölgesi aynı zamanda bir nevi – küçük de olsa – yerleşim birimi olma hüviyetine sahiptir⁶⁵². Bereketli kazası madenlerinde müstahdem olan insan ve hayvanların her türden ihtiyaçlarının karşılanmasından sonra sıra cevher üretim ve işlenmesinde kullanılacak olan tesislerin yapımına gelirdi. Bunlardan başlıcası cevherlerin işlenecek olduğu fırınlardır. Bu cümleden anlaşıldığı üzere Bereketli kazası madenlerinde kurulan tesisler arasında maden kuyularına hava vermek ve kuyulardan çıkarılan cevherleri parçalayıp öğütmede kullanılacak çarklar da yer almaktaydı. Bereketli kazası maden mağaralarından veya maden kuyularından elde edilen cevherler ile buralarda ortaya çıkan suyun dışarı taşınmasında kullanılan dolaplar ve işçilerin yiyeceklerini, odun ve kömür gibi levazımat ile çeşitli aletlerini saklayıp muhafaza ettikleri depoları, hangarları da bunlara ilave edebiliriz⁶⁵³. Bunlardan ayrı olarak, Osmanlı Devleti'nde hemen her maden ocağının yanında bir darphanenin çalıştığını bilmekteyiz⁶⁵⁴. Nitekim Bereketli kazası madenlerinde de fasılalarla da olsa belirli bir döneme kadar faaliyette olan bir darphane olduğunu bilmekteyiz. Bu darphanenin XVIII. Yüzyılın ilk yarısına kadar faaliyette olduğu bilinmektedir. Çünkü bu bölgedeki darphanenin yeniden faaliyete geçirilmesi yolunda 1793 yılında bir emr-i şerifin yayınlanmış olduğu bilinmektedir⁶⁵⁵. Belirtilen tarihten itibaren buradaki darphanenin faaliyetleri hakkında çok fazla belgeye ve kayda rastlanmamaktadır. Bu darphanenin işlerliğini kaybettiği dönemlerde ise Bereketli kazası madenlerinde üretilen gümüşler devamlı olarak İstanbul'daki merkezi darphaneye gönderilmiş ve burada sikke haline getirilmiştir⁶⁵⁶.

⁶⁴⁸ Bereketli kazasındaki cami için bkz. BOA. HH. d. *Defter No*: 4658; BOA. CDM. *Belge No*: 115.

⁶⁴⁹ BOA. D. BŞM. DRB. *Belge No*: 8528.

⁶⁵⁰ BOA. HH. d. *Defter No*: 33460.

⁶⁵¹ BOA. CDM. *Belge No*: 482.

⁶⁵² Tızlak, a.g.t., s. 97.

⁶⁵³ BOA. CDM. *Belge No*: 156: 482; BOA. MT. *Belge No*: 19: 46.

⁶⁵⁴ Sahillioğlu, "Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketlerinin Yeri", s. 4.

⁶⁵⁵ Altınay, *Osmanlılar Devrinde Türkiye Madenleri (967-1200)*, s. 38.

⁶⁵⁶ BOA. D. BŞM. DRB. *Belge No*: 8528.

4.2.2. Bereketli Kazası Madenlerinde Cevherin Üretimi

Bereketli kazası madenlerinde yeni açılan bir ocak işletilmeye alınır ki, eskiden beri çalışmakta olan bir madende de faaliyetin devamlılığı için bu uygulamanın yapılması önemli görülmektedir⁶⁵⁷. Lakin ocaklardan cevher üretimi konusunda Ma'adin-i Hümâyun'u oluşturan madenler hususunda doğrudan bilgileri edinmemiz maalesef mümkün olmamıştır. Çünkü ulaşabildiğimiz arşiv kayıtları Bereketli kazası madenlerinin bu safhası ile pek ilgili değildir. Yani söz konusu Bereketli kazası maden ocaklarından cevher üretim işlemlerine değinilmemektedir. Dolayısıyla burada Bereketli kazası maden ocakları cevher üretimi ile alakalı verilecek bilgiler genel karakter arz etmektedir.

Osmanlı Devleti uygulamasında maden üretim işlemleri gayet organize bir şekilde idare edilmektedir. Buradan hareketle Bereketli kazası madenleri, kimsenin birbirinin sınırına müdahale etmediği çeşitli müteşebbis grupların faaliyet alanlarına ayrılarak cevher üretimi yaptığı maden bölgesidir⁶⁵⁸. Bu grupların başında nezaretçi olarak ustabaşılar bulunmakta ve cevher üretimini onlar yönetmekteydiler. Bir ustabaşı, emrinde ustalar ve madenci ameleleri bulunduğu halde kendisine verilen bölgede üretimde bulunurdu⁶⁵⁹. Onlara üretim esnasında iken lazım olacak olan para yani sermaye maden emini tarafından taksit yoluyla ihtiyaç oldukça verilmekte ve bunun karşılığı olarak da ustabaşılar, eminlere borçlandıklarına dair bir temessük vermekteydiler⁶⁶⁰.

Ustalara verilen bu bedeller daha sonra, üretimin miri hissesi dışında kalan kısmının satın alınması esnasında dikkate alınmakta ve ustaların hesaplarına dâhil edilmekteydi⁶⁶¹. Ustalar da aldıkları bu sermayeyi madencilere dağıtırlar ve aynı şekilde üretimin sonunda muhasebesini yaparlardı⁶⁶². Eğer devletin verdiği sermaye, ustalara ve dolayısıyla madencilere yetersiz gelirse devreye sarraflar girer ve ihtiyacı olanlara kredi açarlardı. Bu arada şunu da belirtelim ki, yukarıda sözü edilen müteşebbis grupların kaç kişiden oluştuğunu tespit edemedik. Bereketli kazası madenlerinde belirtilen şekilde bir cevher üretimi organizasyona tabi olan madenci amelesinin, cevher üretim faaliyetine girişirken üzerlerinde bulunan alet ve edevat hususunda da, 1536 tarihli maden kanununda bu konuda yer alan alet ve edevatlar şu şekilde sıralanmıştır:

⁶⁵⁷ Tızlak, a.g.t., s. 98.

⁶⁵⁸ BOA. C. DRB. *Belge No*: 49: 2416-11.

⁶⁵⁹ BOA. Maden Mukataası Kalem ve Bağlı Birimlerine Ait Defterler (D. MMK. d.), *Defter No*: 23125.

⁶⁶⁰ Spaho, a.g.m., s. 158-161.

⁶⁶¹ Spaho, a.g.m., s. 141.

⁶⁶² Murphey, "Ma'adin: Mineral Exploitation In The Ottoman Empire", s. 981.

- a) Demir Aletler, Esbablar, Klavye
- b) İşlik, Bakraç, Çûy⁶⁶³
- c) Balta, Burgu, Demir Mevnîn⁶⁶⁴
- d) Maden Takkesi, Balatna, Ham
- e) Hunta, İşlaka, Mum

İşaret edilen kanunda bir maden işçisinin bunlar olmadan cevher kuyularına inemeyeceği belirtilmektedir. Bu aletlerle ve malzemelerle donatılmış madenci taifesinin her biri maden cevherinin bulunduğunu tahmin ettiği yeri işaretler ve burada faaliyete başlardı⁶⁶⁵. Miktarını tesbit edemediğimiz ve hususi bir maden ölçü birimi olan kulaçla 8 kulaçlık bir alanı kaplayan⁶⁶⁶ bu bölgede madenci taifesi işe ilk önce cevherin üzerinde bulunan toprağı atmakla başlardı. Yani cevhere ulaşınca kadar hafriyat gerçekleştirilirdi⁶⁶⁷. Bu hafriyattan sonra yer altına doğru mağaralar derinleşirdi ki, bu derinliğin bir sınırının olmadığı görülmektedir. Nitekim arşiv belgelerinde de bu konuda 72 ile 100 metre arasında değişen bir derinlikten bahsedilmektedir⁶⁶⁸. Yine aynı dönem için yapılan bir araştırmada ise 112 ile 150 metre arasında değişen bir derinlikten bahsedilmektedir⁶⁶⁹. Yer altında da mağaraların sağa sola ve değişik yönlere yine 8 kulaçlık bir mesafe çerçevesinde genişlediği anlaşılmaktadır⁶⁷⁰. Bu şekilde yer altında genişleyen mağaralarda veya galerilerde madenciler çekiç veya murçlar⁶⁷¹ ile yerinden kopardıkları cevherlerin tahta veya saçtan yapılmış küreklerle yine tahtadan yapılmış tekneler veya torbalar sayesinde dar yerlerden geçirecek açık yerlere taşıdıkları görülmektedir⁶⁷².

Bu arada çalışmaların aydınlıkta yürütülebilmesi için de mum ile yanan kandillerden istifade edilirdi⁶⁷³. Bu şekilde yer altında dar yerlerden biraz açık alanlara taşınan cevher, dolaplardan istifade edilerek yeryüzüne çıkarılırlardı. Yer altında çalışmanın bir takım

⁶⁶³ Osmanlı arşiv belgelerinde bu aletin sadece ismi geçmekte olup, hangi amaç ile kullanıldığı ve ne işe yaradığı hakkında bilgiye rastlanmamıştır.

⁶⁶⁴ Osmanlı arşiv belgelerinde bu aletin hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır.

⁶⁶⁵ Spaho, a.g.m., s. 141.

⁶⁶⁶ Hezarfen Hüseyin Efendi, a.g.e., s. 257; Spaho, a.g.m., s. 155.

⁶⁶⁷ Hezarfen Hüseyin Efendi, a.g.e., s. 258-260.

⁶⁶⁸ Spaho, a.g.m., s. 142.

⁶⁶⁹ Murphey, "Ma'adin: Mineral Exploitation In The Ottoman Empire", s. 981.

⁶⁷⁰ Spaho, a.g.m., s. 142.

⁶⁷¹ Murç, madenci taifesinin mağaralarda maden cevherini bulunduğu yerden çıkarmak veya sökmek için kullandığı alete verilen isimdir. BOA. C. DRB. *Belge No*: 49: 2416-13.

⁶⁷² BOA. C. DRB. *Belge No*: 49: 2416-15.

⁶⁷³ Sabit Yılmaz, "Zengin Olan Maden ve Hammadde Kaynaklarımızın Değerlendirilebilmesi İçin Gerekli Olan Hukuki ve İdari ve Teşvik Tedbirleri", **2. Türkiye İktisat Tarihi Kongresi Sanayi Komisyonu Tebliğleri VI**, Ankara 1981, s. 301.

zorluklarının olması tabii bir şeydir. Çünkü açılan kuyular karanlık ve havasız olması ayrıca göçük tehlikesinin her zaman mevcut olması bu zorlukların tabii sebebidir⁶⁷⁴. Yine bunların yanında su birikintilerinin olması veya su kaynakları ile karşılaşılması ihtimal dâhilindedir. Burada sözü edilen ihtiyaçlar veya meseleler, Osmanlı madenciliğinde göz önünde bulundurulmuş ve gerekli tedbirler alınmıştır⁶⁷⁵.

4.2.3. Bereketli Kazası Madenlerinde Cevherin İşlenmesi

Burada belgelerden veya maden kanunlarından tespit edebildiğimiz kadarı ile Bereketli kazası madenlerinde genel anlamda mağaralardan çıkarılan cevherlerin işleniş şekli aktarılmaya çalışılmıştır. Bereketli kazası mağaralarından veya kuyularından çıkarıldıktan sonra çarh yerlerine getirilen cevherlerin kayıtları, ustabaşları tarafından tutulmaktaydı. Bu işlem bazen mağara ağızlarından da yapılabilmekteydi. Her hafta sonunda da, üretilen cevherlerde kimlerin ne kadar pay sahibi olduğu kadı ve maden emininin nezaretinde tespit edilirdi⁶⁷⁶. Bu şekilde toplama yerinde iki üç aylık bir ürün biriktirildiği zaman toplanan cevherlerin birinci defa olarak bir yıkama işlemine tabii tutulduğu görülmektedir⁶⁷⁷ ki bu işlem, o civarda mevcut küçük çapta bir akarsuyun arklarla işleme bölgesine getirilmesi ile gerçekleştiriliyordu. Madenlerde bu işi yapan ve madencileri ücretle faydalandıran ayrı müteşebbislerin varlığı gözlenmektedir⁶⁷⁸. Birinci defa olarak yıkanan cevherler, su kuvveti ile çalışan çarkların döndürüldüğü değirmenlerde öğütülerek toz haline getirilir⁶⁷⁹ ve ikinci defa yıkama işlemine tabii tutulurdu. Bu işlemde, cevherin içerisinde bulunan çeşitli maden parçacıklarının kaybolmaması için iki tane havuz bulundurulur ve bu şekilde taş ve toprağından arındırılan cevher, yakında bulunan ambarlarda muhafaza altına alınır⁶⁸⁰. Bu ambarlarda biriktirilen yıkanmış cevherlerin daha sonra hutman denilen ustabaşlar tarafından kadı ve maden emininin nezaretinde satın alınması işlemine geçilirdi. Bu satın alma işlemine dair kayıtların da zikredilen kişiler tarafından tutulması kural gereği idi. Burada belirtilen kayıt tutma işlemi esnasında taraflara yine kadı ve maden kâtibi tarafından birer tezkere

⁶⁷⁴ Füsün Soykan, Mustafa Mutluer, "Türkiye'de Madencilik ve Maden Yataklarının Coğrafi Dağılışı", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Dergisi*, S. 36-37, İzmir 1995, s. 45-50. BOA. C. DRB. *Belge No*: 49: 2416-16.

⁶⁷⁵ BOA. C. DRB. *Belge No*: 49: 2416-18.

⁶⁷⁶ Spaho, a.g.m., s. 143. Söz konusu kanun metninde bu konuda kuyudan elde edilen ürünün, ilk önce adet üzere 63 hisseye ayrılıp, daha sonra kaç kişi varsa ona göre taksim edildiği de belirtilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Spaho, a.g.m., s. 154.

⁶⁷⁷ Bu bilgi Zaifi'nin şiirinden alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Anhegger, *Beitraege Zur Geschichte Des Bergbaus Im Osmanischen Reich I Europaeische Türkei*, C. II, s. 353.

⁶⁷⁸ Spaho, a.g.m., s. 162.

⁶⁷⁹ BOA. CDM. *Belge No*: 313.

⁶⁸⁰ Spaho, a.g.m., s. 142.

verilmesi mutad olan bir işlemdir⁶⁸¹. Bu bilgilerden sonra şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır: Devlet, madencilik alanında sahip olduğu tekelci zihniyetin bir gereğini burada da göstermektedir ve daha cevherin mağaralarda ilk çıkarıldığı esnada elde edilen ürünün miktarına dair kayıtlar tutturmaktadır ki, takip eden her safhada da bu zihniyeti devam ettirmektedir.

Cevherlerin yıkanıp öğütüldükten sonra tekrar yıkanması aşamasını takiben fırınlarda yakılması safhasına geçilmektedir. Belgelerde belirtildiğine göre Bereketli kazası madenlerinden çıkarılan cevherin yükler halinde izabe edilecek olduğu fırınların yanına getirilip hazır hale getirilmesi işlemine “roşt” denilmektedir⁶⁸². Belgelerden edinilen bilgilere göre Bereketli kazası madenlerinde işlem gümüş cevheri üzerinde şu şekilde cereyan etmektedir: İlk önce bir kemer cevher, bir kemer odun, onun üzerine de bir kemer kömür olmak üzere, roşt işlemi için hazırlanmış cevher⁶⁸³ bitinceye kadar üst üste yığılır. Bu şekilde oluşturulan yığının etrafı ise balçıkla sıvanır⁶⁸⁴. Bu sıvama işleminde yığının en altında hava deliği ve en üstünde de havanın çıkacağı bir deliğin bırakılmasına dikkat edilirdi⁶⁸⁵. Daha sonra ateşlenen fırınları ise yedi sekiz gün boyunca sürekli olarak yanar. Bu işlemin akabinde de o mahallin kadısı, maden emini ve katibi fırın başına 3/1 oranında olmak üzere her fırından elde edilen üründen “fete-i sim” diye isimlendirilen bir miktarı ayırmaktadır⁶⁸⁶ ki, bu ilerde “III. Bölümde” üretimin vergilendirilmesi başlığı altında da görüleceği üzere gümüşten alınan ve fete-i sim diye bilinen vergiye tekabül etmektedir.

Gümüş cevherinin işlenmesine ait işlemden sonraki safha konusunda belgelerde değişik bilgiler yer almaktadır. Gümüş, saflaştırma aşamasında bu maksat ile iki defa daha fırında yakılmaktadır. Fakat bu yakma işlemlerinde cevhere mürdesenk ilave edilmektedir. Ancak mürdesengin ilavesi ikinci yakma işleminde, bazı belgelerde geçtiğine göre ise üçüncü yakma işleminde gerçekleştirilmektedir⁶⁸⁷. Ma’adin-i Hümayunu oluşturan madenlerde bu işlemlerin nasıl ve hangi safhalarından ibaret olarak yapıldığını gösterir belge olmadığı için,

⁶⁸¹ Spaho, a.g.m., s. 143.

⁶⁸² Spaho, a.g.m., s. 143; Anhegger, *Beitraege Zur Geschichte Des Bergbaus Im Osmanischen Reich I Europaeische Türkei*, C. II, s. 353.

⁶⁸³ Osmanlı belgelerinde bu cevherin miktarını tespit etmemiz mümkün olmamıştır.

⁶⁸⁴ Spaho, a.g.m., s. 143. Zaifi’nin anlatımı için ayrıca bkz. Anhegger, *Beitraege Zur Geschichte Des Bergbaus Im Osmanischen Reich I Europaeische Türkei*, C. II, s. 354.

⁶⁸⁵ Spaho, a.g.m., s. 143.

⁶⁸⁶ Spaho, a.g.m., s. 143.

⁶⁸⁷ Spaho, a.g.m., s. 143-144; Anhegger, *Beitraege Zur Geschichte Des Bergbaus Im Osmanischen Reich I Europaeische Türkei*, C. II, s. 354-355. Ayrıca tabii kurşun ve oksit olan mürdesengin üretim ve muhteviyatı, bu maddenin fırınlara katkı oranının, gümüş cevherinin 3 yüküne 12 kantar hesabı ile olduğu belirtilmektedir.

bunların hangisinin doğru veya daha geçerli olduğunu bilememekteyiz⁶⁸⁸. Burada sözü edilen ikinci ve üçüncü yakma işlemlerinin gerçekleştirildiği fırınların 2 zira⁶⁸⁹ yüksekliğinde merkezi bir ısıtma odası ile buna bağlı olan ve aratılan cevherin toplanacağı harici bir toplama odasından ibaret olduğu bilinmektedir⁶⁹⁰. Bu fırınlar, iki tane körük yardımı ile bir hafta boyunca devamlı olarak yakılırdı. Burada sözü edilen körükler ise su kuvveti ile veya hayvan gücü ile döndürülen çarklar yardımı ile çalıştırılırdı ki, Ma'adin-i Hümayuna tabii madenlerden de bunları görmekteyiz⁶⁹¹.

Bu arada cevherin fırınlarda üçüncü defa yakılmasında yakıt olarak genellikle kütük kullanılmaktaydı ve bunun sonucunda en altta eriyerek sıvı hale gelen bileşenin üstünde kaymak halinde kurşun, onun altında da sıvı halde gümüş oluşurdu. Fırınların yakılması ile ilgili olarak görevli olan elemanlar, devamlı olarak üstte biriken kurşunu dikkatlice alırlar ve böylelikle de gümüş ortaya çıkardı. İşte bu safhada maden emini, kadı ve maden kâtibinden oluşan üçlüyü görmekteyiz. Onlar bu safhada elde edilen ürünün miktarını da defterlerine kaydetmekteydiler⁶⁹². Böylelikle burada elde edilen ürün miktarının ilk kayıtlar ile karşılaştırılması imkânı elde edilmiş oluyordu ki, burada da kontrol mekanizmasının açıkça çalıştığı görülmektedir. Bütün bu işlemlerden sonra elde edilen gümüş hala saf halde değildir. Onun saflaştırılabilmesi için yeni bir işleme daha ihtiyaç vardır ve o da ‘‘kâlhane’’ diye bilinen fırınlarda gerçekleştirilmektedir. Bu tesislerde saf hale getirilmek istenen gümüşün 100 dirhemine 5 dirhem bakır konularak izabe işlemi gerçekleştirilmektedir. Sözü edilen bu işlemde gümüşün içerisinde bulunan kurşunun, katalizör olarak konan bakır tarafından emilmesi sağlanmaktadır⁶⁹³. Gümüşün elde edilmesi ile ilgili olarak son defa gerçekleştirilen bu işlem hakkında da Bereketli kazası madenleri ile ilgili bir belge ya da bilgiye maalesef sahip değiliz. Bu konuda elimizde sadece Bereketli kazası madenlerindeki kal işlemleri için yani izabe işlemleri için değişik yerlerden ‘‘kâlhane kütüğü’’ temin edildiğine dair müteaddit kayıtlar mevcuttur⁶⁹⁴.

⁶⁸⁸ İleriki bahislerde de görüleceği üzere, Bereketli kazası madenlerinin üretim durumu ile ilgili kayıtlarda fırınların yakılma tekniği hakkında bilgi verilmemekte, sadece adı geçen madende yakılan fırın sayıları ile bunların bazılarına isabet eden saf gümüş miktarları hakkında bilgiler verilmektedir.

⁶⁸⁹ Burada ifade edilen zira 136 – 151 santimetreye denk gelmektedir.

⁶⁹⁰ Murphey, ‘‘Ma’adin: Mineral Exploitation In The Ottoman Empire’’, s. 981.

⁶⁹¹ BOA. CDM. *Belge No:* 313.

⁶⁹² Spaho, a.g.m., s. 144.

⁶⁹³ Spaho, a.g.m., s. 144. Kal işleminin detaylı bilgisi için bkz. Anhegger, *Beitraege Zur Geschichte Des Bergbaus Im Osmanischen Reich I Europaeische Türkei*, C. II, s. 356.

⁶⁹⁴ BOA. C. DRB. *Belge No:* 49: 2416-20.

Arşiv kaynakları ile mahalli olarak tespit ettiğimiz kaynaklarda gümüşün son defa olarak tabii tutulduğu işlemi ihtiva eden bilgilere yer verilmemektedir. Yukarıda da değinildiği üzere ulaşabildiğimiz kaynaklarda sadece Bereketli kazası madenlerinde yakılan fırın sayıları ile bu fırınlarından elde edilen gümüş miktarları hakkında bilgiler verilmiştir⁶⁹⁵. Burada belirtilen son durum üzerinde, zihinlerde Bereketli kazası madenlerinde veya Ma'adin-i Hümâyûn'a tabii olup da gümüş üretilen diğer madenlerde kanun metinlerinde belirtilen hususlara uyulmadığı veya başka usullerin takip edilmiş olabileceği yolunda fikirler oluşmaktadır. Ancak, biz bu yola müracaat edilmesindeki amacın, yani gümüş cevherinin saflaştırılması esnasında geçirdiği safhalara ait bilgilere yer verilmeyişinde etkili olan düşüncenin veya sebebin, bütün bu işlemlerde ilk safhada roşt işlemi için esas alınan cevherin ölçü olarak alınması olduğunu düşünmekteyiz. Yani yönetim için, ilk bakışta hazırlanmış olan birim cevherden ne kadar saf gümüş elde edildiğinin önemli olduğu görülmektedir. Böyle olunca fırınların yakılmasına ait ayrıntılı bilgilerin verilmesine gerek olmadığına inanılmış olmalıdır ki, üstelik bütün işlemler eskiden bilinen klasik usullerde yapılmaktadır. XVIII. Yüzyılın sonlarında Bereketli kazası madenlerindeki fırınların maliyetini gösterir bir muhasebe defterinde yer alan masraf kalemleri arasında ayrı ayrı olmak üzere ırgad-ı fırın ve ırgad-ı kâl ücretleri verilmiştir. Bu da bize cevherin saflaştırılmasının değişik aşamalardan sonra yapıldığını göstermektedir. Ancak bu defterde masrafların fırın başına verildiği görülmektedir. Bu husus da, birim cevherin esas alındığının bir göstergesi olduğu görülmektedir⁶⁹⁶.

Burada işaret edilen masraf defterine göre Bereketli kazası madenlerinde bir fırının maliyetinin, madenin ilk faaliyete geçtiği dönemlerde 40 – 50 kuruş arasında değiştiği görülmektedir. Lakin bu rakam H. 1211 / M. 1796 yılında 333 kuruşa kadar yükselmiştir. Bu miktarın dökümü ise şu şekildedir:

- a) 75 kuruş kömür bedeli
- b) 40 kuruş kâlhane kütüğü bedeli
- c) 30 kuruş ırgad-ı fırın
- d) 15 kuruş ırgad-ı kâl
- e) 12 kuruş piristad-ı fırın
- f) 115 kuruş cevher bedeli
- g) 26 kuruş cevher ufaltma (öğütme)

⁶⁹⁵ BOA. C. DRB. *Belge No:* 49: 2416-21.

⁶⁹⁶ BOA. C. ML. *Belge No:* 77: 3525-2.

h) 20 kuruş sair masraflar

Burada yer alan kalemler, gümüş cevherinin saflaştırılması için geçirdiğine işaret edilen ve yukarıda ifade edilen safhaları göstermesi bakımından da önemlidir. Bu arada, Bereketli kazası madenlerinde ilk başlangıç yıllarında yakılan fırınların birim maliyeti ile XVIII. Yüzyılın sonlarında yakılan fırınların maliyeti arasında önemli bir farklılık mevcuttur⁶⁹⁷. Yani önemli derecede bir maliyet artışı söz konusudur ki, bu artış ele alınan dönem boyunca da devam edecektir. Bunun çeşitli sebepleri mevcuttur. Bunlardan başlıcaları bölgede ormanların gittikçe azalması ile cevher kalitesinin düşmesidir⁶⁹⁸.

Gümüş madeninin aksine bakır içeren cevherin işlenişi konusunda elde ettiğimiz belgelerde pek fazla bilgiye rastlanmamaktadır. Bereketli kazası madenlerinde XIX. Yüzyılın ortalarında gerçekleştirilen modernizasyon faaliyetlerinin sonucunda klasik sistemden yine de pek farklı bir durum ortaya çıkmadığı görülmektedir. Gümüş cevherinde olduğu gibi kuyulardan çıkarılan bakır cevheri belirli miktarlarda olmak üzere kısım kısım ayrılır⁶⁹⁹. Belirtilen miktarlardaki cevherler ayrı ayrı olmak üzere taş ve toprağından ayıklanır ve bundan sonra taş değirmenlerde öğütülerek toz haline getirilir. Toz haline getirilmiş olan cevher, daha sonra etrafı taş duvarlarla örülmüş olan ve içerisinde bir ızgara bulunan fırınlarda odun ile yakılmaktadır⁷⁰⁰. Bu yakma işlemi üç gün boyunca devam etmektedir. Bunun sonucunda cevherde bulunan kükürt bir ölçüde ayrışarak altta erimiş cevher birikmektedir. Bu eriyik yeniden bir fırına verilerek odun ile eritme işlemine tabii tutulup, altta biriken yeni sıvı kalıplara dökülmektedir. Kalıplarda külçe haline getirilen ve bakır önünden zenginleştirilen eriyik tekrar bir fırına verilmektedir. Bu işlemin sonucunda muhtemelen ham bakır oluşmaktaydı ki, o da yeni bir işleme tabii tutulmak üzere İstanbul'a gönderilmekteydi⁷⁰¹. Ancak ele alınan dönem boyunca sözü edilen ham bakırın zaman zaman Karaman Eyaletinde bulunan kâlhane de işlendiği görülmektedir. Burada verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere bakır içeren cevher de aynen gümüş cevheri gibi dört safhadan ibaret olan bir işlemler zincirine tabii tutulmaktadır ve Bereketli kazası madenlerinde üretilen ham bakır, nihai olarak başka yerlerde saflaştırılmaktadır. Nihai işlem safhasında yani ham bakırın kâl edilmesi safhasında, yüksek sıcaklıkta eritilmiş olan ham bakıra basınçlı hava üflenmekte

⁶⁹⁷ BOA. C. ML. *Belge No*: 77: 3525-3.

⁶⁹⁸ BOA. C. ML. *Belge No*: 77: 3525-3.

⁶⁹⁹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 49: 2416-22.

⁷⁰⁰ BOA. C. DRB. *Belge No*: 49: 2416-24.

⁷⁰¹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 49: 2416-25.

ve yabancı maddelerin okidasyonu⁷⁰² sağlanmaktadır. Yine bu safhada, erimiş olan ham bakıra kuvars⁷⁰³ ilave edilerek bazı yabancı maddelerin curuflaşarak eriyikten ayrışması sağlanmaktadır. Bu işlemde kullanılan bir diğer katkı maddesi de yaş odundur. Böylece odun sayesinde karbon da saflaştırma işleminde devreye sokulmaktadır. Burada bakırın saflaştırılması konusunda anlatılan hususlar ise çok eski dönemlerden beri bilinen bir yöntemdir⁷⁰⁴.

4.3. Bereketli Kazasında Çıkarılan Madenler

Bereketli kazası madenleri devlet için büyük öneme haiz olan Ma'adin-i Hümayun Emanetini oluşturan madenlerden başlıcası idi. Bereketli kazası madenlerinde ele alınan dönem boyunca üretilen başlıca maden çeşitleri altın, gümüş, kurşun ve mürdesenk idi. Gerçi burada bakır da üretildiğine dair bilgiler mevcut ise de⁷⁰⁵, bunun pek geçerli olmadığı anlaşılmaktadır⁷⁰⁶. Bereketli kazası madenlerinde üretildiğine işaret edilen madenler, üretim miktarlarının çokluğu ve devamlılığı göz önünde bulundurularak aşağıda ifade edilmiştir.

4.3.1. Gümüş Üretimi

Bereketli kazası madenlerinin, ele alınan dönem boyunca olduğu kadar ondan önceki dönemlerde de bol miktarda elde edilen cevheri gümüştür. Bu madende üretilen gümüşün miktarları takip ettiği seyri ile birlikte 1790 yılından itibaren inişli – çıkışlı bir grafik izlemiştir. 1790 ile 1806 yılları arasında bir aralık meydana gelen ani düşüş bir yana bırakılacak olursa bol miktarda gümüş üretiminin var olduğu görülmektedir (Tablo 4; Grafik 7). Ancak, Ma'adin-i Hümayun Emanetinin kuruluşuna tekabül eden yıllarda üretimde önemli miktarda bir düşüş görülmektedir. Bu düşüşten dolayı belki de Bereketli kazası madenlerinin Bozkır kazası madenleri ile birleştirilerek tek elden organizeli bir şekilde yönetilmesi düşüncesi doğmuş olduğu görülmektedir. Yani Ma'adin-i Hümayun Emanetinin teşekkülünde etkili olan faktörlerden birisi de bu üretimdeki düşüş olabileceği görülmektedir⁷⁰⁷. Nitekim Ma'adin-i Hümayun Emanetinin kuruluşunu takip eden yıllarda üretimde aşamalı olarak bir artışın varlığı kendisini göstermektedir.

⁷⁰² Okidasyon, enerji meydana getiren kimyasal olay veya genel olarak bir kimyasal maddenin oksijen ile birleşmesi yani oksitlenme anlamına gelmektedir. BOA. C. DRB. *Belge No*: 49: 2416-26.

⁷⁰³ Kuvars, oldukça saf silisyumdan oluşan kristallere verilen isimdir. Kuvars taşı olarak da bilinen bu maden ile bakırın karıştırılıp oksitlenmesi ve bu sayede eriyikten ayrışması sağlanmaktadır. BOA. C. DRB. *Belge No*: 49: 2416-28.

⁷⁰⁴ BOA. C. DRB. *Belge No*: 49: 2429-1.

⁷⁰⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV, 2. Kısım, s. 578.

⁷⁰⁶ Bunun sebebi ise, tarihi kaynaklarda Bereketli kazası madenlerinde her hangi bir zaman diliminde bakır üretildiğine dair herhangi bir kayda rastlanmamış olmasıdır.

⁷⁰⁷ BOA. A. DVN. MKL. *Belge No*: 60: 28-3.

Bu artış kendisini 1789 – 1800 yılları arasında açıkça hissettirmektedir. Öyle ki söz konusu dönemde üretimin neredeyse eski düzeyine ulaştığı görülmektedir. Ancak bu durumun uzun sürmediği ve takip eden yıllarda sürekli bir düşüşün var olduğu gözlenmektedir. Bu düşüşte etkili olan başlıca hususlar şunlardır: İlk olarak maden ocaklarında üretilen birim cevherlerin gümüş yönünden zenginliğinin zamanla azaldığı görülmektedir⁷⁰⁸. Nitekim Tablo 4’de de görüldüğü üzere 1796 – 1797 yılları arasında bir fırından elde edilen gümüş miktarı 6,5 kilogram iken, bu miktar takip eden diğer yıllarda düşüşe geçmiştir⁷⁰⁹. Bu durum Ma’aden-i Humayun Emanetinin kurulması ile bir dönem ortadan kalkmış görünse de, 1801 – 1802 yıllarından itibaren cevher kalitesinde yeni bir düşüş başlamıştır ki, bu dönemden itibaren genel gümüş üretimi de düşmeye başlamıştır.

Bereketli kazası madenlerinde gümüş üretiminin azalmasında etkili olan faktörlerden birisi de maliyet fiyatlarındaki artıştır. Örneğin Bereketli kazası madenlerinin ilk faaliyete geçtiği dönemlerde cevherlerin işlenmesi ve kuyuların tahkimatı için lazım olan kömür ve kütük temin edilen ormanların uzak olmasından dolayı kömür ve kütüğe ödenen para yüksek miktarda idi. Nitekim başlangıç yıllarında bu maksada yönelik olarak yani kömür ve kütük temin edilmesine yönelik olarak 50 kuruşu kömüre, 20 kuruşu da kütüğe olmak üzere toplam 70 kuruşluk bir meblağ ödenirken, bu miktar 1796 – 1797 yıllarında 110 kuruşa yükselmiştir⁷¹⁰. Yine zikredilen tarihlerde bir fırın için yapılan 110 kuruşluk kömür ve kütük bedeli de dâhil olmak üzere bu miktar 333 kuruşa yükselmiştir⁷¹¹. Bu ise maliyet fiyatlarında fırın başına % 900'lere varan bir artışı ifade etmektedir. Aynı şekilde madenlerde zamanla iş gücü fiyatlarında da bir artışın var olduğu görülmektedir⁷¹². Üretimin düşüşünde etkili olan sebeplerden birisi de zaman zaman ani düşüslere sebebiyet veren eşkıyalık faaliyetleri olmuştur.

Burada belirtilen sebeplerin etkisi olmalı ki, 1804 yılına gelindiğinde artık üretimin bir noktada masrafları karşılayamaz bir duruma geldiği görülmektedir. Osmanlı Devleti bu duruma bir çözüm yolu bulmanın gerekliliğine inanmış ve gerek burada, gerekse Bereketli kazası madenlerinde Avrupa usullerinin tatbiki için çeşitli faaliyetlere girmiştir. Fakat alınan bütün tedbirlere ve gösterilen bütün ihtimamlara rağmen Bereketli kazası madenlerinde

⁷⁰⁸ BOA. A. DVN. MKL. *Belge No*: 60: 28-4.

⁷⁰⁹ BOA. A. DVN. MKL. *Belge No*: 60: 28-21.

⁷¹⁰ BOA. A. DVN. MKL. *Belge No*: 60: 28-31.

⁷¹¹ BOA. A. DVN. MKL. *Belge No*: 60: 28-32.

⁷¹² BOA. HH. d. *Defter No*: 57512: 484.

gümüş üretiminin düşüşüne bir türlü engel olunamamış olmalı ki, yapılan üretimin masrafı karşılamadığı gerekçesi ile Bereketli kazası madenlerinin faaliyetine son verilmiştir⁷¹³.

4.3.2. Altın Üretimi

Bereketli kazası madenlerinde bir döneme kadar gümüş elde edilen cevherlerin altın ihtiva ettiği görülmektedir. Bu durum Bereketli kazası madenlerinde saflaştırılıp da İstanbul'a gönderilen gümüşün Darphane-i Amire'de çañni işlemine tabii tutulduğu kayıtlarda da açıkça görülmektedir. Fakat bu devamlılık arz etmeyen bir durumdur. Buna sebep ise, Bereketli kazası madenleri gümüş cevherinin altın ihtiva etmesi durumu ancak 1789 yılına kadar izlenebildiği gösterilmektedir. 1789 yılına kadar Bereketli kazası madenlerinde üretilen gümüş cevherinin altın yönünden zenginliği konusunda belirli bir devamlılığın olmadığı görülmektedir⁷¹⁴.

Üretim Yılı	Ürün Miktarı		Yakılan Fırın Sayısı ve Fırın Başına Ürün Miktarı	
	Dirhem	Kilogram	Fırın Sayısı	Ürün (Kilogram)
—				
1789 – 1790	566.830	1.817,8	?	—
1791	802.400	2.573	?	—
1794 – 1795	602.750	1.933	?	—
1795 – 1796	1.188.310	3.810,9	587	6,4
1796 – 1797	1.822.440	5.844,6	966	6,5
1797 – 1798	1.245.740	3.995	692	5,7
1798 – 1799	1.381.040	4.428,9	812	5,4
1799 – 1800	1.644.570	5.274	965	5,4
1800 – 1801	1.496.850	4.800,4	820	5,8
1801 – 1802	1.431.620	4.591,2	883	5,2
1804 – 1805	30 Yük	1.737,9	?	—
1807 – 1808	855.460	2.743,5	?	—
Toplam	13.038.010 30 Yük	43.550,2	5.725	40,4

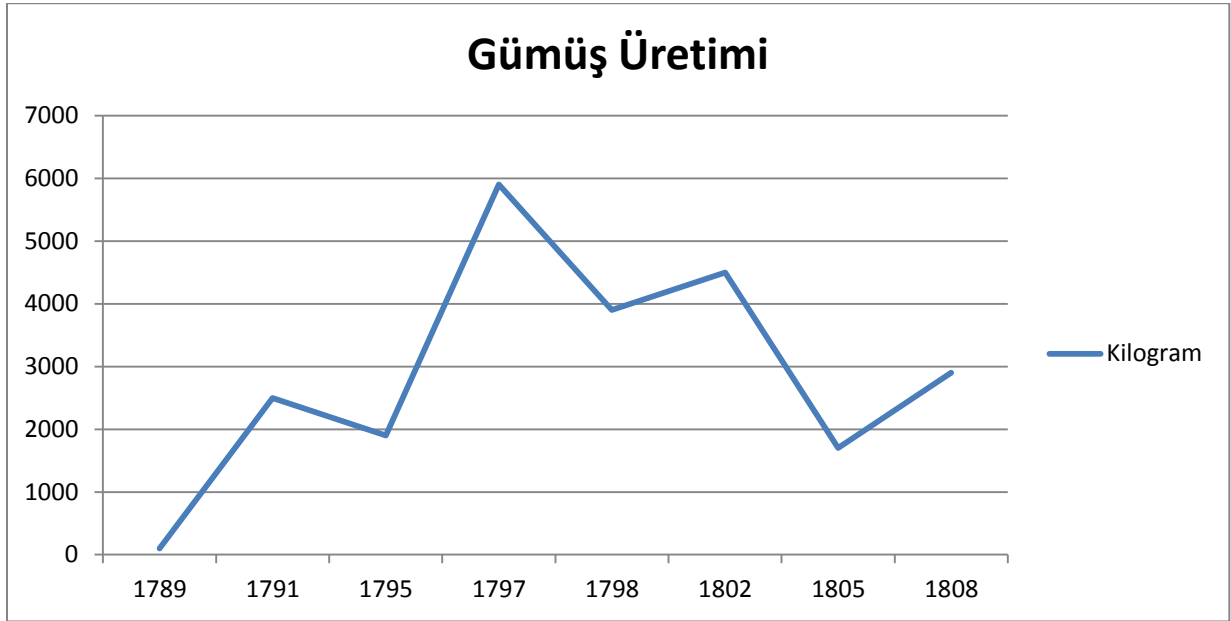
⁷¹³ BOA. C. DRB. Belge No: 57: 2820-1.

⁷¹⁴ Özkaya, a.g.e., s. 314.

Tablo 4: Bereketli Kazası Madenlerinde Üretilen Gümüş Miktarı⁷¹⁵

4.3.3. Kurşun Üretimi

Bereketli kazası madenlerinde elde edilen ürünlerden birisi de kurşundur. Gümüş üretimi esnasında bir noktada yan ürün olarak elde edilen kurşun üretiminin pek fazla olmadığı görülmektedir. Çünkü kaynaklarda Bereketli kazası madenlerinde üretilen kurşun miktarını devamlı olarak izlemek mümkün olmamaktadır. Bunun sebebi belki de zikredilen ürünün, maden emine tahsis edilmiş olması olabilir. Çünkü kurşundan elde edilen geliri maden emine çeşitli masraflarına harcamaktaydılar⁷¹⁶, yani bu ürün altın ve gümüşte olduğu

Grafik 7: Bereketli Kazası Madenlerinde Gümüş Üretiminin Seyri

gibi her yıl mutad olarak İstanbul'a gönderilmiyordu. Kurşunu, maden emine zaman zaman serbest piyasaya satarak satıştan elde ettikleri geliri çeşitli masrafların karşılanmasında kullanıyorlardı. 1808 yılında Bereketli kazası madenlerinde üretilen kurşunun kıyyesinin 60 kuruştan piyasaya satıldığı bilinmektedir⁷¹⁷. Bu arada üretim miktarlarını devamlı olarak izlemek mümkün olmamış, bu üründen 1789 yılında 63 kantar⁷¹⁸, 1808 yılında 216 kantar 10

⁷¹⁵ Bu tablodaki veriler şu defter, dosya ve belgelerden çıkarılmıştır: BOA. CDM. *Belge No:* 233; BOA. CDM. *Belge No:* 226; BOA. CDM. *Belge No:* 471; BOA. CDM. *Belge No:* 483; BOA. CDM. *Belge No:* 512; BOA. CDM. *Belge No:* 913; BOA. CDM. *Belge No:* 1025; BOA. CDM. *Belge No:* 1136; BOA. CDM. *Belge No:* 1151; BOA. CDM. *Belge No:* 1271; BOA. CDM. *Belge No:* 1455; BOA. CDM. *Belge No:* 1890; BOA. CDM. *Belge No:* 2279; BOA. CDM. *Belge No:* 2455; BOA. CDM. *Belge No:* 3151; BOA. CDM. *Belge No:* 3247; BOA. HH. d. *Defter No:* 17725; BOA. HH. d. *Defter No:* 27667; BOA. HH. d. *Defter No:* 27668; BOA. HH. d. *Defter No:* 27691; BOA. D. BŞM. d. *Defter No:* 3406; BOA. D. BŞM. d. *Defter No:* 3453; BOA. D. BŞM. d. *Defter No:* 6487.

⁷¹⁶ BOA. HH. d. *Defter No:* 5204.

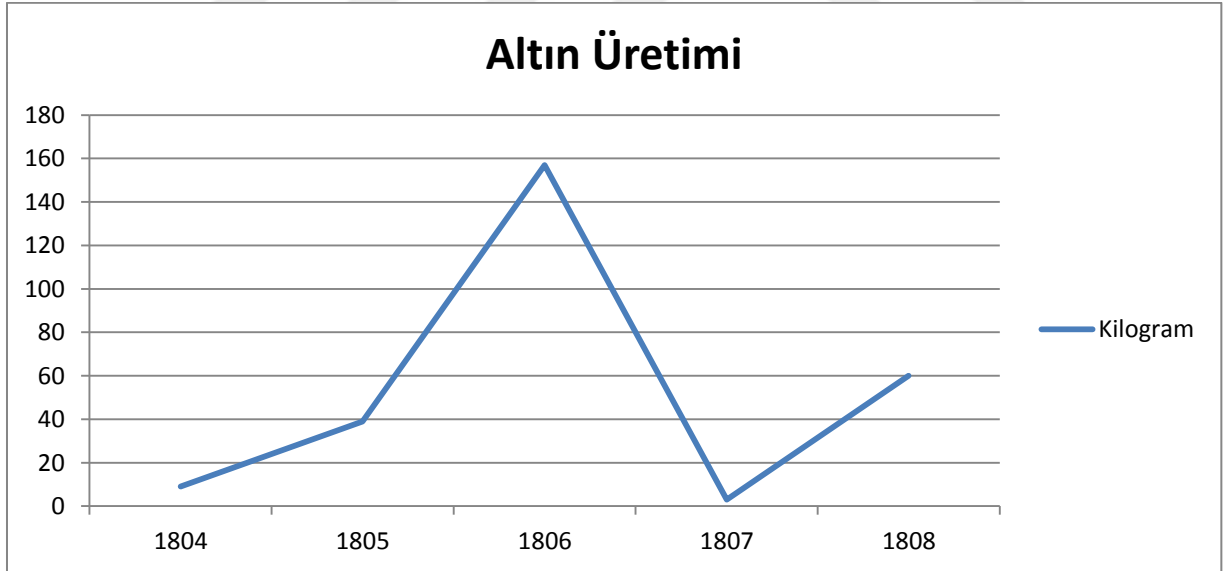
⁷¹⁷ BOA. HH. d. *Defter No:* 5204.

⁷¹⁸ BOA. D. BŞM. d. *Defter No:* 5397.

kıyye üretilmiştir⁷¹⁹. Bereketli kazası madenlerinde kurşun üretiminin pek geniş çaplı ve devamlı olmayışının belki de en büyük sebebi, onun bir bileşimi olan mürdesengin üretimine önem verilmiş olması olarak görülmektedir. Bu sebeptendir ki Bereketli kazası madenlerinde çıkarılan kurşun cevherinin üretimi yıllara göre değişen bir seyir izlemiştir. Özellikle mürdesenk üretiminin, kurşun üretimine nazaran daha fazla yoğunlaştığı 1806 – 1808 yılları arasında kurşun üretiminde gözle görülür derecede düşüş yaşanmıştır⁷²⁰.

Üretim Yılı	Üretim Miktarı	
	Dirhem	Kilogram
—		
1804	2.338	7,5
1805	10.227,5	32,7
1806	47.088	151
1807	1.454	4,6
1808	48 Kıyye	61,5
Toplam	61.107,5 – 48 Kıyye	257,3

Tablo 5: Bereketli Kazası Madenlerinde Üretilen Altın Miktarı⁷²¹

Grafik 8: Bereketli Kazası Madenlerinde Altın Üretiminin Seyri

⁷¹⁹ Belgelerde geçen 63 kantar = 3.553,7 kilogram, 216 kantar 10 kıyye = 12.196,9 kilogramdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Günergun, a.g.m., s. 36.

⁷²⁰ Tızlak, a.g.t., s. 124.

⁷²¹ Bu tablodaki veriler şu defter, dosya ve belgelerden çıkarılmıştır: BOA. CDM. *Belge No:* 223; BOA. CDM. *Belge No:* 1271; BOA. CDM. *Belge No:* 2279; BOA. D. BŞM. d. *Defter No:* 3406; BOA. D. BŞM. d. *Defter No:* 3453.

4.3.4. Mürdesenk Üretimi

Mürdesenk, sözlük anlamı olarak kırmızı veya sarı renkte kurşundan elde edilen bir maden⁷²² veya tabii kurşun oksiti⁷²³ olarak ifade edilmektedir. Kimyasal olarak da gümüş ihtiva eden cevherlerin birinci defa tasfiyesinde elde edilen⁷²⁴ ve yine kurşun bileşimi ihtiva eden cevherlerin ayrıştırılmasında kullanılan bir maddedir⁷²⁵. Kimyasal özellikleri hakkında mürdesenk Bereketli kazası madenlerinde ki üretim faaliyetlerinde başlıca katalizör maddedir. Ancak Osmanlı Devleti'nde genel madencilik faaliyetlerinin incelendiği bir çalışmada mürdesengin, kurşun elde edilmek için ikinci defa tasfiye işlemine tabii tutulduğu belirtilmektedir⁷²⁶. Ancak, kimyasal olarak kurşun elde edilmesi için geçerli olan bu kuralın Bereketli kazası madenlerinde pek uygulanmadığı görülmektedir. Çünkü Bereketli kazası madenlerinde zaman zaman kurşun üretimi gerçekleştirilmiş olsa bile mürdesenk devamlı olarak başka madenlere veya madencilikle ilgili kuruluşların bulunduğu bölgelere gönderilmiştir. Nitekim Bereketli kazası madenleri ihtiyacından ayrı olarak burada yani aynı madende üretilen mürdesengin devamlı surette Gümüşhane ve İstanbul'a gönderildiği bilinmektedir.

Bereketli kazasında üretilen mürdesengin ihtiyaç fazlasının Gümüşhane madencilerine satılması, yani bu madene gönderilmesi eskiden beri uygulanan bir politikadır. Fakat zaman zaman doğan yeni ihtiyaçlar üzerine mürdesengin Bereketli kazası madenlerinden başka madenlere tahsisi de gündeme gelebiliyordu ki, bu da fermanla gerçekleşen bir durumdur. Yani Bereketli kazası madenleri ürünü olan mürdesengin İstanbul'dan habersiz olarak Bozkır kazası madenleri dışındaki yerlere gönderilmesi mümkün değildir⁷²⁷. Nitekim 1796 tarihinde Gümüşhane maden emininin, madende yeni tesis etmiş olduğu fırınlar dolayısıyla kendi ürettikleri mürdesengin yetersiz kalması bahanesi ile Bereketli kazası madenlerinden mürdesenk teminine imkân verilmesi yolunda İstanbul'a bir arzı vaki olmuştur. Bunun üzerine, Bozkır kazası madenlerinin üretim faaliyetlerine sekte verdirmemek kaydı ile Gümüşhane madeninin ihtiyaç duyduğu ve duyacağı mürdesengin de Bereketli kazası madenlerinden karşılanmasına ruhsat verilmiştir⁷²⁸.

⁷²² İssawi, a.g.e., s. 286.

⁷²³ Kurşun Oksit, kurşunun yüzeyi ince bir tabaka halinde oksit ile kaplanıp hava ile teması engellenip, ısıtmaya bağlı olarak oksijen ile reaksiyona girmesi sonucu oluşan elemente verilen isimdir. Devellioğlu, a.g.e., s. 1792.

⁷²⁴ Murphey, "Ma'adin: Mineral Exploitation In The Ottoman Empire", s. 981.

⁷²⁵ Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Tarzları Hakkında Tetkik Tecrübesi", s. 213.

⁷²⁶ Murphey, "Ma'adin: Mineral Exploitation In The Ottoman Empire", s. 981.

⁷²⁷ BOA. C. DRB. *Belge No*: 57: 2820-2.

⁷²⁸ BOA. C. DRB. *Belge No*: 57: 2820-3.

1796 yılından itibaren Gümüşhane madenine, burada mürdesenk gönderilmesine devam edilmiş ve 1803 yılında Gümüşhane madeni için Bereketli kazası madenlerinden yıllık 50.000 batman⁷²⁹ tahsisat yapılmıştır⁷³⁰. Öte yandan 1800 yılında yani Gümüşhane'ye tahsisat yapılmasından üç yıl önce, Bozkır kazası madenleri için de bir tahsisatın vaki olduğu görülmektedir. Buna göre bu maden için de Bereketli kazası madenlerinden her yıl 18.000 batman⁷³¹ tahsisat ayrılmıştır. Aynı yıl Bereketli kazası madenleri için bizzat mahallinde harcanmak üzere 22.000 batman⁷³² mürdesenk tahsisatı yapılmıştır⁷³³. Bütün bunlar Bereketli kazası madenlerinde üretilen mürdesenk miktarı hakkında bir fikir vermekte olduğu gibi, belirtilen tarihlerden itibaren mürdesengin dağıtımının belirli bir düzene bağlanmış olduğunu da göstermektedir. Artık 1803 yılından itibaren mürdesengin rastgele dağıtımından söz etmek mümkün değildir. 1808 tarihli bir mühimme defterinden, bu tarihte Alaiye Sancağına nakledilen bir miktar mürdesengin de Bereketli kazası madenlerinden tahsis edildiğini görmekteyiz⁷³⁴. Bütün bu kayıtlar da göstermektedir ki, Bereketli kazası madenlerinde kurşun üretiminden ziyade onun bir bileşimi olan mürdesenk üretimine ağırlık verilmiştir⁷³⁵.

4.4. Bereketli Kazası Madenlerinde Bulunan Fırınlr

Bereketli kazası madenleri mağaralarından çıkarılan cevherlerin belirli bir miktarda konulduğu ve beş gün beş gece yakılarak⁷³⁶ kurşunla gümüşün ayrıştırıldığı yapılara fırın adı verilmektedir⁷³⁷. Satın alınacak kurşunun fırın itibarıyla madencilerden satın alınması ve bu durumun kâtip tarafından deftere kaydedilmesi gerektiğinden fırın sayısının bilinmesi önemliydi⁷³⁸. Bunun yanında fırın başına alınacak çeşitli ücretler ya da kesintiler de bulunmaktaydı. Gümüşhane madenindeki fırınların her birinden 30'ar akçe kitabet, 30'ar akçe vezzaniye ve 10'ar akçe kantariyye olmak üzere 70'er akçe avaidat alınırken, her ocakta 3'er dirhem resm-i fete adı verilen gümüş vergisi de fırın sayılarına göre ayarlanmıştır⁷³⁹. Bu anlamda madenlerde çalışacak usta ya da madenci sayısını etkileyen en önemli nedenlerden

⁷²⁹ Belgelerde geçen 50.000 batman = 64,1 tondur.

⁷³⁰ BOA. CDM. *Belge No*: 308.

⁷³¹ Belgelerde geçen 18.000 batman = 2.307,6 kilogramdır.

⁷³² Belgelerde geçen 22.000 batman = 2.820,4 kilogramdır.

⁷³³ BOA. CDM. *Belge No*: 138.

⁷³⁴ BOA. Müh. d. *Defter No*: 332.

⁷³⁵ Tızlak, a.g.t., s. 125.

⁷³⁶ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 653-1.

⁷³⁷ Bereketli kazası madenlerinde fırınlar, Çarşamba Çayı'nın kenarında, günümüzde Cuma Pazarı olarak kullanılan yerin batısındaydı.

⁷³⁸ BOA. MEDAD. *Defter No*: 1: 752-1; BOA. MEDAD. *Defter No*: 1: 755-2.

⁷³⁹ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 174-1.

birisi de fırın sayısıdır. Bereketli kazası madenlerinde bulunan fırın sayısındaki artış ya da azalma piristat sayılarını etkilemekteydi. Çünkü her fırına 2 piristat ustası⁷⁴⁰ düşmekteydi⁷⁴¹.

Bereketli kazası madenleri açıldığı zaman Ali Ağa'ya 1 fırın⁷⁴² imal etmesi ve malzemelerin tedarik edilmesi emri gönderilmiş ve maden emini de 2 fırın bina etmiştir⁷⁴³. Dolayısıyla 1777 yılından itibaren 2 fırın imal edilmeye başlanmıştır⁷⁴⁴. 15 Kasım 1778 tarihinde bu 2 fırına 5 fırın daha eklenerek sayı 7'ye çıkarılmış fakat 2 fırının kömür ihtiyacını karşılayan Bereketli ve Bozkır kazaları bu 7 fırının kömür ihtiyacını karşılayamayacağından Seydişehir kazası da madene bağlanmıştır⁷⁴⁵. 15 Ağustos 1781 tarihinde ise 4 fırın imal edilmiştir⁷⁴⁶. 1 Kasım 1787 tarihinde ise Bereketli kazası madenlerinde 15 fırın işletileceği, madenciler ve kaza ahalilerinin 3 fırından fazla fırın işletilmemesi sevdasında olduğu ancak 15 fırının işletileceği madenciler ve ahaliye bildirilmiştir⁷⁴⁷. Fırın sayısının bir diğer önemi de üretim yapılan fırın sayısındaki artışın, maden emanetine bağlanan kaza sayısını da arttırması olmuştur⁷⁴⁸.

Bereketli kazası madenlerinde 1789 yılında 1 fırına konulan cevher 7.200 kıyye, zuhur eden gümüş 261 dirhem, kurşun 1.400 kıyye ve zuhur eden altın çeki denilen her 100 dirhemde 2,5 kırat olup masrafı 75 kuruştur⁷⁴⁹. Bereketli kazası madenlerinde 1 fırının 118,5 kuruş olan masrafı, 15 Ağustos 1801 tarihinde devlet tarafından fazla bulunmuş ve masrafın 94,5 kuruş 15 para olması gerektiği belirtilmiştir⁷⁵⁰. Bereketli kazası madenleri kapatıldığında madencilerin sermaye akçesinden 23.503,5 kuruş borcu olduğundan bahsedilip, bu borcu ödemek için paraları olmadığına değinilerek bir miktar cevherleri olduğu ve bunun imal edilmesi halinde 30 kese miktarı bir hasılatı ortaya çıkacağından cevherin imal edilmesine izin verilmesi madenciler tarafından talep edilmiştir⁷⁵¹. 18 Haziran 1789 tarihinde Bereketli kazası madenlerinde 60 fırınlık cevher olduğu, her fırından 500 kıyye kurşun ve 150 dirhem gümüş ortaya çıkacağı, her fırının 40 kuruş masrafla dört ayda ortaya çıkacağı ifade edildikten

⁷⁴⁰ Balya madenine ait 1802 yılı masraf defterinde fırın başına 2 piristat düşmüştür. (BOA. DRB. d. *Defter No*: 1037). Yine Korum madeninde gece ve gündüz imal olunmak üzere olan 12 fırın için 24 adet piristat gerekliydi. BOA. C. DRB. *Belge No*: 83.

⁷⁴¹ BOA. DRB. d. *Defter No*: 1037.

⁷⁴² BOA. C. DRB. *Belge No*: 2831; BOA. C. DRB. *Belge No*: 2975.

⁷⁴³ BOA. MEDAD. *Defter No*: 1: 750-1.

⁷⁴⁴ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 611-2.

⁷⁴⁵ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 621-2; BOA. D. BŞM. DRB. *Belge No*: 15: 19.

⁷⁴⁶ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 653-1.

⁷⁴⁷ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 175-3; BOA. C. DRB. *Belge No*: 2084.

⁷⁴⁸ Şafakçı, a.g.t., s. 289.

⁷⁴⁹ BOA. D. DRB. THR. *Belge No*: 34: 37.

⁷⁵⁰ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 653-1.

⁷⁵¹ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 693-1.

sonra diğer masraflarının ise 5.000 kuruş olacağı belirtilmiştir. Fakat kömür ve kütük tedariki nedeniyle ahaliye eziyet edileceğinden Bereketli, Bozkır ve Seydişehir kazaları ahalisinin bu cevherin imal olunmaması karşılığında 5.000 kuruşu iki senede iki taksitle ödemeyi taahhüt etmeleri üzerine, bu talep kabul edilmiştir⁷⁵². Halkın madene bağlanmakla çeşitli ayrıcalıklar elde etmesine ve geçimlerini sağlayacak bir iş alanına sahip olmalarına rağmen halkın madenin yeniden açılmasına karşı çıkması, maden için gerekli kömür ve kütük gibi bazı ihtiyaçlar karşılanırken halka yapılan eziyetler nedeniyle olmalıdır.

Bereketli kazası madenlerindeki fırınlar, beş gece ve beş gündüz olmak üzere 10 nöbet itibarıyla işletilmiştir. Fırınlar yakıldıktan sonra ortaya çıkan masraflar aynı madende bile farklı olabilmekteydi. Zira fırınlara konan cevherlerin erime durumuna göre bazen 10.000 kıyye bazen de 6.000 kıyye kömür harcanmıştır. Benzer şekilde kal kütüğünde de durum bu şekilde olduğundan masraflar farklı olabilmekteydi⁷⁵³. 1802 yılında eski ve yeni usullerin karşılaştırıldığı bir denemede bir fırında eski usulle yedi gün altı gecede imal olunan cevher-i mahlût 4.620 kıyye ve harcanan kömürün cevherin iki katı olduğunu söylemek mümkün ise de bu genel bir kural değildir⁷⁵⁴.

5. Bolkar (Bulgar) Kazasında Madencilik Faaliyetlerinin Tarihsel Alt Yapısı

Bazı belgelerde nahiye, bazı belgelerde ise kaza olarak ismi geçen Bolkar kazasının kesin olarak hangi tarihte kaza olduğu belirlenememiştir⁷⁵⁵ fakat XVIII. Yüzyılın başlarından itibaren kaza olduğu bilinmektedir. Zira bu tarihlerde çeşitli kurumlara yapılan atamalar hakkında bilgi veren hurûfât defterlerinde⁷⁵⁶ kadılar ile ilgili kayıtlara rastlanmıştır⁷⁵⁷. 1701 tarihli Bozkır kazası hurûfât defterinde Bozkır kazasına bağlı Bolkar nahiyesi olarak adı geçen⁷⁵⁸ Bolkar kazası ile ilgili bir başka belgenin Bozkır kazası içerisinde geçmemesi Bolkar kazasının ayrı bir kaza olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Bununla birlikte böyle bir

⁷⁵² BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 693-2.

⁷⁵³ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 653-1.

⁷⁵⁴ BOA. DRB. d. *Defter No*: 980.

⁷⁵⁵ Lütü Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964, s. 157.

⁷⁵⁶ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivlerinde bulunan hurûfât defterleri imam, hatip, mütevellî, nazır, ferraş gibi görevlilerin atamalarının kaydedildiği defterleridir. XVII. Yüzyılın sonlarından XIX. Yüzyılın başlarına kadar olan süreyi kapsamaktadır. Bu defterlerde kazalar harf sırasına göre dizilmiştir. Defterdeki belgelerde ise birkaç cümle ile hangi göreve kimin, neden atandığı, ne kadar ücret aldığından bahsedilmiştir. Yani kurumlara atanan görevliler kazaların isim sırasına göre bu defterlerde yer almıştır.

⁷⁵⁷ 1690 yılına ait bir defterde Bolkar kazası olarak geçmesine rağmen bir kadı tespit edilememiştir. (VGMA. 1690 Tarihli Vakfiye Sureti *Belge No*: 1141: 76). 1723 yılında "*fi zaman-ı Hazreti Yahya-zade Efendi*" (VGMA. 1723 Tarihli Vakfiye Sureti *Belge No*: 1137: 128) ve 1725 yılında ise "*fi zaman-ı Salih Efendi*" isimleri tespit edilmiştir. VGMA. 1725 Tarihli Vakfiye Sureti *Belge No*: 1083: 103.

⁷⁵⁸ VGMA. 1701 Tarihli Vakfiye Sureti, *Belge No*: 1118: 72.

kaydın bulunması da idari olarak Bolkar kazasının nahiyeden kazaya geçiş dönemini göstermektedir⁷⁵⁹. Kâtip Çelebi'nin verdiği bilgiye göre, Beyşehir Sancağının⁷⁶⁰ kazaları Bozkır, Bereketli, Bolkar, Seydişehir, Karail, Göçükebir, Göçüsağır, Kaşaklı ve Evsaf-ı Beyşehir idi⁷⁶¹. Bolkar kazasının XVII. Yüzyılı hakkında bilgi veren Kâtip Çelebi, ‘‘otuz iki karye bir kazadır’’ demiştir. Cihannüma isimli eserde Bolkar kazası ile ilgili verdiği bilgilerin devamında ‘‘bu kaza Seydişehir nahiyesi idi’’ şeklinde bir kayıt düşmesi Bolkar kazasının XVII. Yüzyılın ortalarına doğru kaza olduğunu ortaya koymaktadır⁷⁶².

Bölgenin diğer yerleşim yeri olan Belviran kazası ise Bolkar kazasından çok önce kaza statüsüne kavuşmuştur. Belviran, 1476⁷⁶³ ve 1483⁷⁶⁴ yıllarında Konya Sancağına bağlı bir kaza olarak geçmektedir⁷⁶⁵. 1500 – 1501 yıllarında yapılan bir tahrirde göre Karaman vilayeti kazalarından birisi de Belviran kazasıdır⁷⁶⁶. 1522⁷⁶⁷ yılı tahrirlerinde Karaman vilayeti sancakları yazılmışken, Liva-i Larende üzerine yazılan derkenarda; ‘‘sancaklıktan bozulmuştur, sipahileri Konya Sancağı sipahileri ile eşerler’’ ifadesi Larende'nin kazaya dönüştürülerek Konya Sancağına bağlandığını göstermektedir⁷⁶⁸. Belviran kazası 63 numaralı tahrir defterinde Larende Sancağı içinde değerlendirilmiştir. Larende livasının Belviran kazası 1522 yılında⁷⁶⁹ Konya Sancağına dâhil edilmiştir⁷⁷⁰. 1518 tarihli tahrirde Larende Sancağı

⁷⁵⁹ Şafakçı, a.g.t., s. 26.

⁷⁶⁰ Katip Çelebi'nin verdiği bilgilere göre, paşa sancağı olan Karaman Eyaletinin sancakları; Aksaray, Akşehir, Beyşehir, Kırşehir, Kayseri ve Niğde (Bolkar) idi. Katip Çelebi, a.g.e., s. 618.

⁷⁶¹ Katip Çelebi, a.g.e., s. 618.

⁷⁶² Şafakçı, a.g.t., s. 26.

⁷⁶³ 1476 yılında yapılan vakıf tahririnde, Larende vakıfları arasında Belviran kazasına ait bazı köy isimleri görülürken, Belviran kazasında bulunan zaviyeler Konya vilayeti içinde zikredilmiştir. Uzluk, a.g.e., s. 24-32.

⁷⁶⁴ Zaviye isimleri doğrudan Konya vilayeti Belviran kazası içerisinde geçtiği için Konya Sancağına bağlı olduğu düşünülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Akif Erdoğan, ‘‘Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilayetinde Vakıflar’’, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XVIII, S. 2, İzmir 2003, s. 114-116. Larende merkez ve nahiyelerine ait aynı tarihli vakıflar arasında Belviran kazasına bağlı herhangi bir vakıf zikredilmemiş, sadece vakıfların tasarrufundaki Belviran kazasına bağlı köylerin isimleri yazılmıştır. Erdoğan, ‘‘Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilayetinde Vakıflar’’, s. 116. Bu verilere göre Belviran kazası 1483 yılında Konya Sancağına bağlı olmalıdır.

⁷⁶⁵ BOA. TT. d. Defter No: 1085: 39; Fahri Coşkun, *888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1996, s. 2; Erdoğan, ‘‘Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilayetinde Vakıflar’’, s. 134.

⁷⁶⁶ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, s. 114.

⁷⁶⁷ Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı tarafından yayınlanan bu defterin tarihi 1530 olarak verilirken, defterin tarihi ile ilgili ortaya çıkan farklı görüşler için bkz. Erdoğan, *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522 – 1584)*, s. 30-31; Doğan Yörük, *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)*, Konya 2005, s. 8-10.

⁷⁶⁸ Katip Çelebi, a.g.e., s. 616.

⁷⁶⁹ Kanuni Sultan Süleyman kanunnamesine göre 1522 yılında Karaman eyaleti; Konya, Bozkır, Bereketli, Bolkar (Bulgar), Larende, Niğde, Ereğli, Kayseri, Karahisarçıklı (Karahisar-ı Develi), Aksaray, Koçhisar, Gülnar, Akşehir, İshaklı, Belviran, Beyşehir, Ilgın, Seydişehir, Ermenek, Çimenli, Mut, Ortaköy, Ürgüp, Karataş, Eskil, Turgutlu, Zengicek, Aladağ ve Andığı kazalarından oluşmaktaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Çakar, ‘‘Kanuni Sultan Süleyman Kanun-namesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdari Taksimatı’’, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XII, S. 1, Elazığ 2002, s. 274.

içerisinde değerlendirilen Belviran, kısa bir süre sonra bu sancağın ortadan kaldırılmasıyla yeniden Konya Sancağına bağlanmıştır. Belviran kazasının XVII. Yüzyıldaki durumunu Kâtip Çelebi, “*Belviran, Konya Sancağına bağlı Aladağ ve Konya arasında bir kazadır*” diye aktarmaktadır⁷⁷¹.

Bolkar kazası ve çevresinde idari anlamda bu gelişmeler yaşanırken sosyal anlamda dikkati çeken konu ortaya çıkan eşkıyalık hareketleriydi. XVI. Yüzyıl sonlarında başlayan Celali isyanları Bolkar kazası ve çevresinde de görülmüştür. Bölgenin en azılısı ve sözü geçen sipahisi Dağlar Delisi Süleyman idi⁷⁷². Onun ölümü üzerine yerine yeğeni İlâhî geçti. Onu sevmeyenler ise kendisine Deli İlâhî⁷⁷³ derlerdi. Zenginlerin servetlerine zorla el koyan bir kişi olan Deli İlâhî, şikâyetler üzerine ortadan kaldırılmıştır⁷⁷⁴. Bu dönemdeki diğer eşkıyalık faaliyetleri içerisinde olan zorbalara ise Dereli Halil ve Bademlili Hüseyin idi. Dereli Halil, I. Ahmed dönemi sekban bölük başlarından olup en büyük hasmı olan Bademlili Hüseyin’i evi ile birlikte yakarak öldürmüştür⁷⁷⁵. Deli İlâhî’nin oğlu Hidayet, Rum Mehmed Paşa’nın desteğini alarak, babasının mallarını Dereli Halil’in gasp ettiğini söyleyerek devletten yardım talep etmiş ve bu sebeple gönderilen Karaman Eyaleti valisi Ahmed Paşa tarafından Dereli Halil öldürülmüştür⁷⁷⁶.

5.1. Bolkar (Bulgar) Kazası Madenleri

Bolkar kazası madenleri Toros Dağlarının Bolkar Dağı denilen mevkinde, Tarsus civarında ve Bağdat demiryolunun Ulukışla istasyonuna yakın bir bölgede yer almaktadır⁷⁷⁷. Bolkar kazası madenlerinin cevherleri bilhassa Kızıltepe, Bereketli kazası, Arpaucuru, Akdağ, Aladağ, Farak, Deliktaş ve Gülek bölgelerinde işlenmiştir. Bolkar kazası madenleri 1.700 metre irtifanda ve Mersin’e 65 kilometre mesafede yer almaktadır. Bolkar kazası maden ocaklarını 1863 yılında Çihaçef inceleyerek, bu bölgedeki altın ve gümüş tabakaları hakkında

⁷⁷⁰ Katip Çelebi, a.g.e., s. 617.

⁷⁷¹ Katip Çelebi, a.g.e., s. 617.

⁷⁷² Dağlar Delisi Süleyman Beyşehir kazasının Kavak köyündendi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sümer, ***Oğuzlar (Türkmenler) Tarihinde – Boy Teşkilatı – Destanları***, Ankara 1972, s. 189.

⁷⁷³ Karaman Beylerbeyi olan Çerkez Ahmed Paşa, ondan başka kimse para tahsil edemeyeceğinden dolayı, Deli İlâhî’yi mütesellimi yapmıştı. Vergi toplamak bahanesiyle halka birçok zulümler yapan Deli İlâhî, ulufe almak için gittiği İstanbul’da yargılanarak öldürüldü. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Rıza Soyucak, ***Konya ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri (1640-1675)***, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1997, s. 52.

⁷⁷⁴ Uzunçarşılı, ***Osmanlı Tarihi***, C. III, 1. Kısım, s. 178-189; Sümer, “Bozkır Tarihi Hakkında Bilgiler”, C. II, s. 22-23.

⁷⁷⁵ Mustafa Naima Efendi, a.g.e., s. 131; ***Türk Ansiklopedisi***, “Bolkar”, C. VIII, Ankara 1956, s. 8

⁷⁷⁶ Sümer, “Bozkır Tarihi Hakkında Bilgiler”, C. II, s. 22-23; Soyucak, a.g.t., s. 54.

⁷⁷⁷ BOA. C. AS. *Belge No*: 18: 8012-1.

rapor sunmuştur⁷⁷⁸. Bu dönemde Türk hükümeti fenni tetkiklerin icrası için Fransız mühendisleri görevlendirmiş, meşhur maden mühendisi De Launay Bolkar kazası madenlerinde tetkiklerde bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar ise, % 20 kurşun ve her tonda 6,5 kilogram gümüş ile 30 – 40 gram altın olarak belirlenmiştir. Büyük Bolkar kazası madenlerinin bulunduğu Bolkar Dağı, Kilikya Torosları'nın Tarsus ve Mersin Ovasının kuzeyine hâkim olan kısmıdır⁷⁷⁹.

Bolkar kazası madenlerinin üretiminin çok eskilere dayandığı, Bizans İmparatorluğundan önce burada üretimde bulunduğu ve üretime Bizans İmparatorluğu zamanında da devam edildiği bölgede yapılan arazi araştırmalarından anlaşılmaktadır⁷⁸⁰. Zamanla buradaki maden çalışmalarının tatil edildiği ve Osmanlı Devleti'nde ilk defa H. 1240 / M. 1824 yılında Apostol oğlu isminde bir madenci tarafından keşfedildiği bilinir. H. 1241 / M. 1825 yılında Şekercizade İsmail Ağa bu mekşuf maden eminliğine, madeni keşfeden Apostol oğlu ise madenin ustabaşılığına getirilmiştir. Madende bulunan mağaralardan 40 kadarının cevherlerinin tenörünün yüksek olduğu anlaşılmıştır⁷⁸¹. Esasen madende keşfedilmiş ve terkedilmiş 150 kadar mağara mevcuttur. Bu mağaralardan daha sonra 15 ile 30 kadarından çıkarılan cevherlerden istenilen verim alınmış, diğerleri terkedilmiştir⁷⁸².

Bolkar kazası madenleri 1789 yılında yapılan çalışmaların sonucunda elde edilen tecrübeye göre her 1 ocaktan senevi 120 kıyye gümüş çıkarılabilecek kadar cevahir izabe olunabildiğinden, 1790 yılında mevcut olan 14 ocak geceli gündüzlü işleyecek olursa 1.750 kıyye gümüş çıkarılabilmektedir⁷⁸³. Bolkar Dağı Ma'aden-i Hümayunu, Orman ve Maden Nezareti Celilesi tarafından emaneten idare olunuyordu. Bu maden senevi 715.000 kuruş sermaye ile işlettilmekteydi. Takriben 600 kişi çalışmakta olup, senevi takriben 870 kıyye atik altın ile karışık halis gümüş ve 120.000 kıyye kurşun üretiliyordu⁷⁸⁴. Altın ve gümüş külçe halinde Dersaadete sevk olunarak Darphane-i Amire tarafından yapılan tahlil sonucu her 1 kıyye gümüşten 5 dirheme kadar olmak üzere toplam 3.000 dirhemi geçen altın elde ediliyordu. Maden çıkarma ücreti ve bütün masraflar çıktıktan sonra senede 2.500 lira kalmaktaydı. Zamanla madene verilen sermaye ile orantılı fayda elde edilememesi, izabe fırınlarında kullanmak için odunun bulunmaması, yolların yeterli olmaması, yakında bulunan

⁷⁷⁸ BOA. C. AS. *Belge No*: 534: 22358-1.

⁷⁷⁹ BOA. C. AS. *Belge No*: 534: 22358-3.

⁷⁸⁰ BOA. C. AS. *Belge No*: 534: 22358-5.

⁷⁸¹ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, s. 164.

⁷⁸² BOA. KVS. *Belge No*: 258.

⁷⁸³ BOA. KVS. *Belge No*: 1320: 1.

⁷⁸⁴ BOA. KVS. *Belge No*: 1320: 2.

ormanların gündün güne yok edilmesi, maden sermayesinin kifayetsizliği, maden çıkarma ve cevheri elde etme, izabe yöntemlerinin içinde bulunulan çağa göre modernize edilememesi sonucu maden kapanmıştır⁷⁸⁵. Bu mevhumda izah olunan 14 Muharrem 1202 / 26 Ekim 1787 tarihli belgede şu ifadeler yer verilmiştir:

- ‘*Bolkar madeninın mukaddema madenlikleri ref olunmuşken badehu badettahkik keyfiyeti ifade olunmak babında beyaz üzerine sadır olan fermanı alileri mucibince kuyuda müracaat olundukta zikr olunan madeni simi Bolkar ve tavabii mukataası maden olmayup el yevm mukatalık veçhile mukayyet idüğü ve salifülbeyan Bozkır madeni bundan akdem fukarayı raiyeti zulmü taaddinin def’i maslahatına mebni ref olunmuşken badehu vülat ve mirimiran ve hükkam ve zabitan taraflarından vuku bulan zulm ve taaddiyat evvelkinden ziyade olduğunu madeni mezbure merbut kazalar ahalileri biddefeat müteaddid ilamat ve mahzarlar ile inha ve eğer madeni mezbur küşat olunmaz ise mali darphane olarak zimmetlerinde olan on beş bin kuruşu eda edemeyeceklerini ve küşat olunduğu surette zimmeti mezkurelerini üç taksit ile edaya müteahhit olduklarını beyan birle madeni mezburun kema fil evvel küşat olunmasını istida eylediklerinden ahali merkumenin inha ve istidalarına binaen iki yüz senesi evasıtı Muharreminde bahattı hümayun-ı şevket makrun küşat ve kapucu başı mumaileyh maden emini nas bu tayin ve irsal olunduktan sonra madeni mezbur mumaileyhin uhtesine ipka olunmuş olduğundan gayri fil hasil madeni mezburda hasil olan kurşunun Darphane-i Amire’ye irsal ve teslimi zımnında Alaiye İskelesi’ne nakli için Karaman Eyaleti kazalarına tevzi ile senevi yetmiş – seksen kese akça ücreti nakliye tahsil ve bu veçhile fukaraya gadir ve zulmü mucip olmak mülabesesiyle fukarayı raiyet o makule mezaliminden dahi verasette olmaları için fi mabait hasil olan kurşunun sülüsünü madencilere mahallinde fūruht ve sülüsünüm maden emini marifetiyle ücreti nakliyesi madenciler tarafından eda olunur’⁷⁸⁶.*

Bolkar kazası maden ocaklarından çıkan cevherden 1 kıyye gümüş elde edebilmek için en azından 1.200 kıyye kömüre ihtiyaç duyulmaktadır. Bolkar kazası maden ocaklarından senevi çıkarılacak cevherin işlenmesi için 150.000 kıyye kömür gerekmektedir. Hâlbuki ormanlar maden merkezine altı yedi saat mesafede bulunmaktadır ve bunun için kömürün tedarik edilmesinin yanı sıra getirilmesi de müşkil hale gelmiştir⁷⁸⁷. Buna rağmen Hazine-i

⁷⁸⁵ BOA. KVS. Belge No: 1320: 3.

⁷⁸⁶ BOA. C. AS. Belge No: 534: 22358-6.

⁷⁸⁷ BOA. C. DRB. Belge No: 60: 2955-1.

Celile tarafından senede 100.000 kuruş elde etmek mümkün iken, en verimli işletildiği dönemde bile senevi 4.000 kuruş elde edilmiştir. Bu miktarda fazlasıyla madencilerin zimmetine geçmiştir. Hâlihazır da çok iyi idare olduğu halde 2.500 kıyyeyi geçen gümüş, 5.000 dirhem miktarı altın, 250.000 kıyye kadar kurşun alınabilmiş ve masrafından gayri % 80 – 90 temettü ile senede 25 yükü geçen gelir elde edilmiştir⁷⁸⁸.

Bolkar kazası maden idaresinin işletme tarzı nakliyesi ve izabe masrafı hazineye ait olmak üzere safi gümüşün 1 dirheme 32 kuruş 2 santimetre ve kurşunun 1 kıyyesine 30 kuruş ücret verilirdi. Gümüş ve kurşunun fiyatı düşürülerek bütün masrafları madencilere ait olmak üzere gümüşün her dirhemine 38 kuruş ve kurşunun 1 kıyyesine 16 kuruş ücret takdim edilirdi⁷⁸⁹. Bu suretle idare devam etmiş, altın ile karışık gümüş ticaret ve ziraat nezaretine gönderilmeye devam etmiştir. Kurşun ise maden mahallinde müzayede ile satılmaktaydı. İstanbul'a gönderilen gümüş mahlûtundan çıkarılan altının her dirhemi için madencilere ayrıca 12,6 kuruş verilmekteydi. Bolkar kazası maden mağaralarından çıkarılan 9.308,404 kıyye cevherden 9.240,433 kıyyesi eski üretim usulüne göre inşa edilen fırınlarda eritilmiştir⁷⁹⁰. Hâlbuki bu fırınlarda eritme işleminde % 45 zayıat verilmektedir. Elde edilen 2.127,265 simli kurşundan 1.295,230 kıyye halis kurşun ve 8.912 kıyye 289 dirhem altınla karışık gümüş alınmış ve mezkûr mahlût gümüşten 62 kıyye 138 dirhem altın elde edilmiştir⁷⁹¹. Bolkar kazası madenlerinden, zayıattan gayri % 25 simli kurşun elde edilmektedir. 1 kıyye simli kurşundan 2,5 dirheme kadar gümüş ve 1 kıyye gümüşten 3,5 dirheme kadar altın alınmıştır⁷⁹².

Bolkar kazası madenlerinde çalıştırılan amelenin durumuna baktığımız zaman ise, cevherin madenden çıkarılarak eritilmesi ücreti amele sahipleri tarafından karşılanmak suretiyle her sene tahminen 25.000 amele ve usta istihdam edilmiştir. Bolkar kazası madenleri her cihetten zengin ve kıymetli ise de bundan hakkıyla istifade edilmesi modern fırınlar inşasına ve bu suretle zayıatın önüne geçmesiyle değerlidir. Bolkar kazası madenleri 1914 yılında terkedilmiş olup, yalnız bir ambar memuru ve bir bekçi bulunmaktadır⁷⁹³. Bolkar kazası madenlerinin bulunduğu bölgenin havası güzel olup, orada 200 hane, 30 dükkân bulunmakla beraber 700 kişinin yaşadığı kasaba büyüklüğünde bir köydür⁷⁹⁴. 1808 yılında

⁷⁸⁸ BOA. C. DRB. *Belge No*: 60: 2955-3.

⁷⁸⁹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 61: 3001-1.

⁷⁹⁰ BOA. C. DRB. *Belge No*: 61: 3001-2.

⁷⁹¹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 61: 3001-3.

⁷⁹² BOA. KVS. *Belge No*: 1322: 1.

⁷⁹³ BOA. KVS. *Belge No*: 1322: 2.

⁷⁹⁴ BOA. KVS. *Belge No*: 1322: 3.

Karaman Eyaleti madenlerinden 993.000 kuruşluk altın, gümüş, kurşun, krom, zımpara, manganez madeni istihsal edilmiştir. Bolkar kazası madenleri maden emînleri tarafından idare olunmuştur⁷⁹⁵.

5.2. Bolkar (Bulgar) Kazası Madenlerinde Üretim

Bolkar kazası madenlerinde madenin üretim işi, Karaman Eyaleti kapsamında bulunan diğer kazalarda olduğu gibi Devlet-i Aliyye'den izin alınmasına göre gerçekleştirilmekteydi. Maden çıkarılacak olan mağaralardan elde edilen cevher numunesi, merkeze gönderilir ve bu cevher hakkında geniş bir rapor hazırlanarak vezir-i azam'a arz edilirdi⁷⁹⁶. Bu durum hakkında vezir-i azamın padişah'tan icazet almasıyla beraber, Bolkar kazası maden ocaklarının açılarak işletilmesi yönünde ferman hazırlanır ve maden emînine gönderilirdi. Bu işlemlerin ardından Bolkar kazası maden ocaklarında bulunan mağaralardan çıkarılan cevherler fırınlarda işlenerek, Gümüşhane, Alaiye, Tarsus ve İstanbul'a nakilleri gerçekleştirilirdi⁷⁹⁷.

5.2.1. Bolkar (Bulgar) Kazası Madenlerinde Cevherin Üretimi

XVIII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren üretim açısından sönükleşmeye başlayan ve giderek kapanma aşamasına gelen Bolkar kazası maden ocakları, XIX. Yüzyılın başında tekrar nizam verilmesi ile birlikte yeni bir döneme girmiştir. 1780 yılından itibaren cevher üretimi neredeyse durma aşamasına gelmiştir. Üstelik devletin uzun süren yoğun ve yıpratıcı savaşlara girmesi, ülke genelini olduğu gibi Bolkar kazası madenlerini de etkilemiştir⁷⁹⁸. Gerek idarecilerin keyfi uygulamaları ve maden işine vâkıf olmamaları, gerekse daha XVI. Yüzyılın ortalarından itibaren devletin verdiği bir takım güvencelerle madencilik sektörüne tayin edilen reayanın dağılması, Bolkar kazası maden ocağının da bu duruma gelmesinde başlıca etken olmuştur⁷⁹⁹. XVIII. Yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti, mevcut kaynaklarını olabildiğince kullanmanın yollarını aramaya başlamıştır. Bu gayeyle bilhassa savaş dönemlerinde sıkıntılı bir hale gelen Bolkar kazası maden ocağının tekrar nizami biçimde işletilmesine öncelik vermiştir⁸⁰⁰. Öncelikle Bolkar kazası madenlerinin cevher üretiminde maden mukataasının devlet kontrolüne alınarak, emanet sistemine göre işletilmesi yoluna gidilmiştir⁸⁰¹. Böylece ilk iş olarak mukataanın idaresine maden emîni payesi ile Karaman

⁷⁹⁵ BOA. KVS. *Belge No*: 1322: 5.

⁷⁹⁶ BOA. KVS. *Belge No*: 1322: 6.

⁷⁹⁷ BOA. KVS. *Belge No*: 1322: 8.

⁷⁹⁸ BOA. A. DVN. MKL. *Belge No*: 60: 283-1.

⁷⁹⁹ BOA. A. DVN. MKL. *Belge No*: 60: 283-2.

⁸⁰⁰ BOA. A. DVN. MKL. *Belge No*: 60: 283-5.

⁸⁰¹ Altunbay, *Osmanlı Devletinde Bir Maden İşletmesinin Tarihi Süreci: Sidrekapsi*, s. 34.

Eyaleti sakinlerinden Hüseyin Ağa tayin edilmiştir. Akabinde ise Bolkar kazası maden ocağında yapılan tahkikatlarla yeni düzenin uygulanmasına hız verilmiştir⁸⁰².

Bolkar kazası madenleri emini Hüseyin Ağa, emrindeki maden işine vâkîf ustalar ve Karaman Eyaleti yöneticileri ile beraber inşa edilecek maden kuyuları, tesisleri ve gerekli diğer eksikliklerin giderilmesi için çok yönlü keşif raporlarının hazırlanmasına nezaret etmiştir⁸⁰³. Yeni düzenin yerleştirilmesine yön veren işlerin yerine getirilmesi sürerken, aynı zamanda dağılan Madenciyan taifesini bir araya getirmeye çalışmıştır. Bu nedenle aynı yıl devlet desteği ile madende istihdam amaçlı Karaman Eyaleti genelini kapsayan bir tahrir gerçekleştirmek için hazırlıklara başlamıştır⁸⁰⁴. Maden emini Hüseyin Ağa, Bolkar kazası maden ocaklarının üretim durumunu yansıtan bir raporu hazırlayarak acilen İstanbul'a göndermiştir. Mukataanın idaresine gelmeden önce Karaman Eyaleti cizyedarı olan Hüseyin Ağa raporunda, eskiden ocakların üretiminin oldukça mamur olduğundan bahsederek, gereği gibi korunup işletilemediğinden göreve geldiği dönemde bizzat tanık olduğu kuyu ve çarhların harap halini tasvir etmeye çalışmıştır⁸⁰⁵. Göreve geldiği anda yaptığı ilk işinin başarılı ve iş bilir mahir ustaları sektör için yönlendirmek olduğunu vurgulayarak, ocaklarda inşa edilecek olan kuyu, lağım ve çarhların üretim masraflarının keşif hesapları ile uğraştığını dile getirmiştir. Madenin üretim alanında nizam buluncaya kadar "lejl ü nehar" yani gece gündüz işlek tutularak çalışmaların sürdürüleceği sözünü vermiştir⁸⁰⁶. Ayrıca çalışan madencilerin ihtiyaç duyduğu barınakların da en kısa sürede inşa edilerek hizmete açılacağını beyan etmiştir⁸⁰⁷.

Bolkar kazası maden ocaklarının yıllarca ihmali nedeniyle henüz tam anlamıyla bir araya toplanamadığından, mevcut olan reaya himaye edilerek üretim işlerine sevk edilmesine öncelik tanınmıştır. Hatta yakın köylerde "hariç ez-defter" olan reaya da düzenlenecek tahrir dâhil edilerek adalet üzere idare edilmek için üretime hız verilmiştir. İşçilerin yetersiz olduğu alanlarda Bolkar kazası madenlerinin yakınındaki köylerden ırgat isticarına önem verilerek münasip köylerden kâfi derecede nefer Bolkar kazası madenlerinde görevlendirilmiştir⁸⁰⁸. Bolkar kazası madenlerindeki kuyulardan çıkartılan cevherin işlenmesi için gerekli kömürün temini, yeni tahrir öncesinde Bozkır ve Bereketli kazaları madenlerinde

⁸⁰² BOA. Darphane Cizye Muhasebesi Kalemî (D. CMH.), *Belge No: 346: 82.*

⁸⁰³ BOA. A. DVN. MKL. *Belge No: 60: 283-8.*

⁸⁰⁴ BOA. A. DVN. MKL. *Belge No: 60: 283-9.*

⁸⁰⁵ BOA. A. DVN. MKL. *Belge No: 60: 283-12.*

⁸⁰⁶ Altunbay, *Osmanlı Devletinde Bir Maden İşletmesinin Tarihi Süreci: Sidrekapsi*, s. 35.

⁸⁰⁷ BOA. D. CMH. *Belge No: 346: 82.*

⁸⁰⁸ BOA. Kamil Kepeci Tasnifi Defterleri (KK. d.), *Defter No: 5189.*

mevcut kömürcüler organize edilmiştir⁸⁰⁹. Bununla birlikte kadimden itibaren kuyularda biriken suları tahliye eden ‘vedarcı taifesi’ de yeniden kuyu işlerine sevk edilmiştir. Akabinde mevcut kuyularda tahliye amaçlı lağımlardan körleşmiş olanlarının tamirine girişilmiştir⁸¹⁰. Bolkar kazası maden ocaklarında çalışan işçilerin geceleri kalabilecekleri mesken binası ve kuyulardan çıkarılan cevherin saklanması için planlanan kargir mahzenin yapım işleri için öncelikle merkezden 10.000 kuruş havale edilmiştir⁸¹¹. Bunun yanında kuyulardan çıkarılan cevheri arıtım tesislerine taşıyacak olan gereken sayıdaki mekkâri hayvanları satın alınmıştır⁸¹².

Maden emini Hüseyin Ağa, Bolkar kazası maden ocaklarında ilk etapta üçer adet kuyu ve çarhın inşası işine girişmiştir. Yapılan keşifle birer kuyu ve çarhın inşa maliyetinin çalışan işçilerin ücretleri ile birlikte 399.840 akçe, üçer tanesinin ise 1.199,520 akçeye tamamlanabileceğini bildirmiştir⁸¹³. İnşa edilecek bir kuyuda gün içerisinde sekizer saatlik 3 nöbetle, 18 nefer cevher arayıcı, 9 nefer lağımcı, 6 nefer ırgat, 4 nefer neccar, 6 nefer maden mühendisi olarak tanımlanan şafaran ve 1 nefer mutemedin istihdam edileceği planlanmıştır. Bolkar kazası madenlerinde ki bu görevlilerin üretim başına alacağı ücret olarak otuzar akçeden toplam 1.320 akçe ücret tahsis edilmiştir⁸¹⁴. Yalnız 18 nefer cevher arayıcısı, cevherin bulunmasından sonra yevmiyelerinin kesilmesi ve ücretlerinin safi cevherden belli pay alması ile karşılanmasına karar verilmiştir. Yine inşa edilecek çarhların her birinde 4 nefer hizmetkâr, 1 nefer cistileci⁸¹⁵ ve 1 nefer mutemet görevlendirilmiştir. Amele ve ustaların günlük ücretleri 30’ar akçeden günlük 180, yıllık 63.720 akçe düzeyinde planlama yapılmıştır. Bu nedenle maden emini Hüseyin Ağa tarafından İstanbul’dan ihtiyaç düzeyinde sermayenin havale edilmesi talep edilmiştir⁸¹⁶.

Bolkar kazası madenlerinde bazı varlıklı ve maden işine vâkıf olan özel girişimciler kuyu açıp bir dönem işletmişlerdir. Bunlar çıkarılan cevherden hâsıl olan gümüşün belli bir miktarını öşür olarak maden nazırına tahsis etmişlerdir. Öşrü devlet adına toplayan nazır, kendilerine birer temessük verip tasarruf haklarının devamına zemin hazırlamıştır. Bu işlemin XVIII. Yüzyılda bölgede olağan olduğu belirtilerek, bu gibi faaliyete rağbet edenlere kolaylık

⁸⁰⁹ BOA. D. CMH. *Belge No*: 346: 82.

⁸¹⁰ BOA. D. CMH. *Belge No*: 346: 82.

⁸¹¹ BOA. D. CMH. *Belge No*: 346: 82.

⁸¹² BOA. D. CMH. *Belge No*: 346: 82.

⁸¹³ BOA. C. DRB. *Belge No*: 193: 242-1.

⁸¹⁴ BOA. C. DRB. *Belge No*: 193: 242-2.

⁸¹⁵ Cistileci, Bolkar kazası madenleri mağaralarında cevherlerin kırılması ve parçalanması işine yarayan aleti kullanan kişidir.

⁸¹⁶ BOA. C. DRB. *Belge No*: 193: 243-1.

gösterileceği ve tasarruflarına özen gösterileceği belirtilmiştir⁸¹⁷. Bu tür uygulamaların aynı yüzyılın sonlarına doğru yine devam ettiği tespit edilmiştir⁸¹⁸. 1802 yılının sonlarına doğru, maden nazırı Hüseyin Ağa, 3 adet kuyu açtırdığını ve eski kuyuların işlenebilecek kapasitede olanlarının da mümkün mertebe araştırılarak yeniden işletmeye açılacağını ifade etmiştir. Köylerden istihdam edilen mahir ustaların yaptıkları cevher keşfiyle, yeni kuyuların inşa edileceği ve böylece Bolkar kazası madenlerinde gerçekleşecek istihsalde önemli bir artış olacağı beyan edilmiştir⁸¹⁹.

Bolkar kazası madenlerindeki körleşmiş ve yeni açılan kuyular ve inşa edilen çarhların masrafları ile çalışanların ücretleri ve diğer harcamalar için devlet tarafından yüklü bir havalenin yapılması talep edilmiştir. Bu masraflara Karaman Eyaleti genelinde gerçekleştirilen madenci ve kömürcü tahriri, lağım tamiratları, cevherin hıfzı ve çalışan işçilerin kalacağı meskenlerin harcamaları da dâhildi. Bu sebeple merkezden gönderilen bir emirle, gerek çalışan neccar, ırgat, lağımçı, mutemet, arabacı vs. amelenin sayısı ve hak edişlerinin, gerekse kuyu, çarh, lağım, mesken ve mahzen binaları için inşaat malzemelerinin yekûn fiyatına dair masrafların teferruatlarıyla belirtilerek acilen gönderilmesi beyan edilmiştir⁸²⁰. Bolkar kazası madenleri emini Hüseyin Ağa, merkeze gönderdiği bir raporda maden inşası biten bazı kuyuların işletilmeye başladığını, işlek haldeki her bir kuyuda 40'a yakın işçinin cevher arayıcı, lağımçı, ırgat, neccar olarak istihdam edildiği belirtilmiştir. Yaklaşık altı aylık süreçte 2.971,920 akçe⁸²¹ kadar bir meblağın, amele ücretleri, çarh ve kuyu tamirata masrafları için harcandığını da raporuna eklemiştir. Harcanan meblağın Karaman Eyaleti cizyesi ile avarız ve nüzul mallarından ve Bolkar kazası madenleri kömür bedeli malından karşılandığı bildirilmiştir⁸²².

Kış mevsiminin yaklaşması nedeniyle Bolkar kazası madenlerindeki kuyu çalışmalarının zorlukla yürütüldüğünü dile getiren maden nazırı, kuyuların bir kısmının su baskınına uğraması ile çıkarılabilen cevherin sınırlı olduğunu ancak bahara doğru suların tahliye edilebilmesi ile gerçek cevher üretim düzeyinin belirginleşeceğini ifade etmiştir⁸²³. Bahar aylarından itibaren 10 kuyu ve 20'ye yakın çarhın bina edilmesinin planlandığı, inşaat bitip tam kapasiteyle çalıştıklarında, Bolkar kazası maden ocaklarından yıllık 88.000 kuruş

⁸¹⁷ BOA. C. DRB. *Belge No*: 193: 243-2.

⁸¹⁸ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 82: 87.

⁸¹⁹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 193: 243-3.

⁸²⁰ BOA. C. DRB. *Belge No*: 193: 243-3.

⁸²¹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 193: 243-4.

⁸²² BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 85: 43.

⁸²³ BOA. C. DRB. *Belge No*: 193: 244-1.

düzeyinde bir gelir elde edilebileceğini savunarak devlet tarafından verilecek sermayenin yeterli olmadığına değinmiştir⁸²⁴. Buna bağlı olarak çalışanların yevmiyelerini ödemekte güçlük çektiğini, toplam 2.084,703 akçe olan bir meblağın bir şekilde karşılanarak acilen havalesini talep etmiştir⁸²⁵. Maden nazırı Hüseyin Ağa Bolkar kazası madenlerindeki kuyularla ilgili hazırlamış olduğu bir raporda, maden kuyularının bulunduğu Bolkar Dağları coğrafyasında yaptığı harcamalar hakkında genel bilgilere yer vermiştir. Bu rapora göre, Ekim 1802 ve Ocak 1803 tarihleri arasındaki 117 günlük çalışma sonucunda atik ve cedit olmak üzere 6 adet kuyu ve lağımlar için 246.275 akçe tutarında bir meblağ harcanmıştır. Ocak 1803 ve Haziran 1803 tarihleri arasındaki 147 günlük çalışma ile 16 adet atik ve cedit kuyu, lağım ve bacalar için 463.524 akçe tutarında bir meblağ sarf edilmiştir⁸²⁶. Bolkar Dağları coğrafyasında Haziran 1803 ve Ekim 1803 tarihleri arasındaki 106 günlük çalışma sonucu 623.175 akçe tutarında bir meblağ harcanmıştır⁸²⁷.

Bolkar kazası madenlerindeki kuyularda ve açılan lağımlarda çalışan işçilerin hizmetlerini rahatça yerine getirebilmeleri için kuyuların aydınlatılması gerekmektedir. Oldukça önemli bir sorun olan kuyuların aydınlatılma işlemi mum ışığı ile temin edilmekteydi. Bu sebeple ‘şem’-i revgan’ olarak da tabir edilen mum, Bolkar kazası ve havalisinde kurulan pazarlarda maden adına satın alınmaktaydı. Lakin maden ocaklarında gece gündüz çalışmaların sürdürülmesinden dolayı mum ışığına ziyadesiyle gereksinim duyulmaktaydı⁸²⁸. Maden nazırı Hüseyin Ağa idaresindeki Bolkar kazası maden ocaklarında mevcut olan kuyulardan bazıları özel kişiler tarafından kendi imkânları ile işletilmekteydi. 1804 yılı sonbaharına kadar gece ve gündüz çalışma ile 10 yeni kuyu ve 20 çarhın daha tamamlanıp işletmeye açılacağı planlandığından⁸²⁹, Karaman Eyaletinin çevre köylerinden her bir neferine 25’er akçe tutarında ücretle ihtiyaç duyulan miktarda ırgat temin edilmiştir⁸³⁰. Ücret karşılığı istihdam edilen ırgatların yevmiyeleri, inşaat malzemesi bahaları ve diğer masraflar için devlet tarafından 10.000 kuruş tahsis edilmiş, meblağın yarısı acilen maden nazırına havale suretiyle ulaştırılmıştır⁸³¹.

⁸²⁴ BOA. D. MMK. d. Defter No: 85: 43.

⁸²⁵ BOA. D. MMK. d. Defter No: 86: 10.

⁸²⁶ BOA. D. MMK. d. Defter No: 84: 107.

⁸²⁷ BOA. D. MMK. d. Defter No: 86: 24.

⁸²⁸ BOA. D. MMK. d. Defter No: 84: 107.

⁸²⁹ BOA. D. MMK. d. Defter No: 87: 62.

⁸³⁰ BOA. D. MMK. d. Defter No: 84: 76.

⁸³¹ BOA. D. MMK. d. Defter No: 88: 1.

Bolkar kazası maden ocaklarının yeniden düzenlenmesi için girişilen imar faaliyetleri için iki yıllık süreç içerisinde devlet tarafından temin edilen 7.503,1782 akçe tutarında bir meblağ sarf edilmiştir. Bu meblağın 3/1'ini Karaman Eyaleti avarız malından karşılanan meblağ oluşturmaktaydı. Geri kalan miktar Bolkar kazası madenleri mukataasının hazineye ödenmesi gereken iki yıllık gelir ihtiyacı diğer gelirlerden karşılanmıştır⁸³². Devlet, Bolkar kazası maden işlerinin aksamadan sürdürülmesi için maden ocaklarında istihdam edilen işçilerin ücretlerinin zamanında ve ne eksik ne de ziyadesiyle değil hakkıyla ödenmesi konusunda yetkililere sürekli uyarılarda bulunmuştur⁸³³. İstanbul'dan Bolkar kazası madenlerine gönderilen müfettişin sunduğu raporda, nazır Hüseyin Ağa'nın görevinde aksaklıklar saptayarak, söz verdiği inşa faaliyetlerini istenildiği ölçüye henüz çıkaramadığını ifade etmiştir. Masraflar için merkezden havale edilen meblağlara rağmen, özellikle söz verilen 20 çarh ve 6 fırının inşasında sadece 8 çarhın ve 3 fırının tekmil edilebildiği, geri kalanın hala inşa aşamasında olduğunu raporunda belirtmiştir⁸³⁴. Rapor nedeniyle sert bir biçimde uyarılan maden nazırı Hüseyin Ağa'ya, işler durumdaki 16 adet kuyuda istihdam edilen işçilerin gece gündüz münavebe yöntemiyle çalışmalarını sürdürmeleri, hiçbir nefere iltimas gösterilmeden ve planlanan işlerin ihmal gözetilmeden taahhüt edilen sürede bitirilmesi emredilmiştir⁸³⁵.

Bunlara bağlı olarak, Bolkar kazası madenlerinin bulunduğu coğrafyada yer alan bazı maden kuyularında oldukça verimli cevher damarları keşfedildiği bildirilerek, mevcut eski kuyu ve lağımın kontrol edilmek yoluyla yeniden elden geçirilip en kısa zamanda işletilmesi önerilmiştir⁸³⁶. Maden nazırı Hüseyin Ağa, 1805 yılında İstanbul'daki yetkili mercilere gönderdiği bir raporunda Bolkar kazası madenlerinde yapılan işler hakkında bilgiler sunmuştur. Bir taraftan inşa faaliyetleri devam ederken, diğer yandan biten kuyularda üretime geçildiği ile alakalı bilgilendirmede bulunmuştur⁸³⁷. Kuyu ve çarh inşaatları için ihtiyaç duyulan meblağın henüz hazır olmamasından dolayı işlerin yavaşladığını, fakat inşası biten 10 kadar kuyuda cevher çıkarımının devam ettiği, kuyu içerisinde kazılan lağımın vasıtasıyla zengin cevher damarlarına ulaşıldığı raporunda ifade edilmiştir⁸³⁸. Bolkar kazası maden ocaklarında bu dönemde inşası devam eden kuyu, çarh, lağım ve bacalar için 983.175 akçe

⁸³² BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 89: 64.

⁸³³ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 86: 33.

⁸³⁴ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 89: 90.

⁸³⁵ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 89: 90.

⁸³⁶ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, C. II, İstanbul 1995, s. 110.

⁸³⁷ Akdağ, a.g.e., s. 111.

⁸³⁸ Akdağ, a.g.e., s. 111-112.

harcandığı, bununla beraber bir yıl içindeki genel harcamanın 1.692,974 akçeye ulaştığı raporda ifade edilmiştir⁸³⁹.

Maden nazırı Hüseyin Ağa'nın son sekiz ay zarfında, 162.000 kıyye cevheri 28 ayrı ruş⁸⁴⁰ işlemi gerçekleştirilmiştir. Bu işlem sonucunda işlek kuyulardan 26.936 dirhem gümüş, 121 dirhem altın, 398 kantar mürdesenk ve 146 kantar ranta⁸⁴¹ üretilmiştir. Böylece 1 dirhemi 19 akçe olan gümüşten 511.842 akçe, 1 dirhemi 266 akçe olan altından 32.252 akçe, 1 kantarı 9 kuruş olan mürdesenkten 321.840 akçe, 1 kantarı 4 kuruş olan rantadan 70.080 akçe olmak üzere toplam 936.014 akçe tutarında bir gelir elde edilmiştir. Ruş işlemleri için toplam 61.600 akçe kömür bahası, 86.620 akçe çarhçı ve fırıncı işçileri ücretleri, 8.400 akçe şafaran ücreti⁸⁴², 16.200 akçe ise ifrazcılara ödenmiştir. Toplam 172.820 akçeye ulaşan masraflar, üretilen cevherin devlete satışı sonucu elde edilen gelirden karşılanmıştır. Yine aynı kayıttan Bolkar kazası madenleri mukataasının sekiz aylık süreçte 764.194 akçe tutarında bir kâr sağladığı anlaşılmaktadır⁸⁴³. Kış aylarının hüküm sürdüğü dönemde maden kuyularının birçoğu şiddetli kış mevsiminden dolayı yer altı suları ile dolmuş durumdaydı. Kuyu ve lağımlardaki yeraltı suları vedarcılar vasıtasıyla boşaldıktan sonra ancak bahar ortalarında kuyu inşa işlemlerine başlanabilmiştir. Öncelikli olarak cevherin bol olduğu kuyular işletilmek için tercih edilmiştir⁸⁴⁴. Maden nazırı Hüseyin Ağa, idaresindeki maden ustabaşları olan hutmanlara kuyulardan çıkarılan cevherin ruş işlemi ile artımı için uygulanacak yeni tekniklerle gümüş üretim düzeyinin denemesini emretmiştir. Cevherin fırınlarda yakılması sonucunda “... her 6.000 vukiye cevherden 800 dirhem sim hasıl olur...” şeklindeki cevap karşısında, durumu bir rapor halinde İstanbul darphanesi nazırına bildirilmiştir⁸⁴⁵.

Maden nazırı Hüseyin Ağa, madenci ve kömürcü reayayı bir arada tutmak ve maden işine sevk etmek için ehli örf yetkililerle görüşmelerde bulunarak yapılabilecek engellemelerin önüne geçmek istemiştir. Madenciyan olarak kaydedilen reayanın gerek cevher gerekse kömür ve kereste işlerinde istihdam olunduğu, meşguliyetlerini yerine getirirken fazladan taleplerle rahatsız edildiği, bundan dolayı ortaya çıkan durumun ocakları olumsuz derecede etkileyeceği ve bu yüzden devlet güvencesindeki kaidelere uyulmasının

⁸³⁹ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 93: 6.

⁸⁴⁰ Ruş, mağaralarda bulunan kuyulardan cevher çıkartılırken yapılan arıtım işlemine verilen isimdir.

⁸⁴¹ Bolkar kazası madenlerinde çıkarılan cevherlerin ayrıştırılması sonucu elde edilen sıvı haldeki maden cürufudur.

⁸⁴² 8.400 şafaran ücreti = 1 ruşu 300 akçeye denk gelmektedir.

⁸⁴³ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 92: 99.

⁸⁴⁴ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 92: 89.

⁸⁴⁵ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 93: 114.

gerekliği açık biçimde beyan edilmiştir⁸⁴⁶. Bolkar kazası maden ocaklarının canlandırılması için yapılan faaliyetler 1802 – 1808 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık altı yıllık süreç zarfında, XIX. Yüzyıl öncesinde sönükleşen ocaklar devlet desteği ile yeniden canlandırılarak cevher üretimine başlanmıştır. Bu atılım döneminde dağılmış durumdaki madenci reayası yeniden bir araya getirilmiş, birçoğu harabe halinde olan kuyular tamir edilirken, birçoğu da tamamen yeniden inşa edilmiştir⁸⁴⁷. Son yarım yüzyılda işletilmediklerinden körleşmiş kuyularda yeni keşifler yapılmış ve zengin damarlarına ulaşılmıştır.

5.2.2. Bolkar (Bulgar) Kazası Madenlerinde Cevherin İşlenmesi

Bolkar kazası madenleri mukataası, XVIII. Yüzyıla girildiğinde maden nazırı Hüseyin Ağa idaresinde iltizam suretiyle işletilmiştir. Mukataa, yıllık 1.600 akçe mal ile Hüseyin Ağa uhdesine verilmiştir⁸⁴⁸. Maden nazırı Hüseyin Ağa idaresindeki işletmeye, kömür bedeli de kaynak olarak verilmiştir⁸⁴⁹. XVIII. Yüzyılın başlarında devlet tarafından alınan bir kararla, Bolkar kazası maden ocaklarının ıslahı işine girişilmiştir. Hüseyin Ağa'nın mukataayı elde ettiği yeni tahvil dönemiyle birlikte, kendisine verilen hatt-ı hümayun gereğince 4 Ekim 1802 tarihinden itibaren Bolkar kazası maden ocakları ıslah işine başlanılmıştır⁸⁵⁰. Açılması planla-

⁸⁴⁶ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 94: 80.

⁸⁴⁷ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 96: 95.

⁸⁴⁸ BOA. MAD. d. *Defter No*: 4906.

⁸⁴⁹ BOA. KK. d. *Defter No*: 5178.

⁸⁵⁰ BOA. MAD. d. *Defter No*: 2397.

Malzeme Türü	Adet
Mükemmel ve Müretteb Çarh	7
Harap Çarh	1
Dolap	3
Kangel	37
Koğoz	153
Çapa	36
Külünk	30
Alpayen	5
Cetsele Baltası	2
Kasaç	8
Çekiç	3
Dülger Baltası	5
Çengal	18
Küski	3
Tokmak	3
Demir Delecek	2
Şahi Top	5
Saçma Top	5
Enik (İngiliz) Topu	9
Gülle	500
Barut Sandığı	6
Ala Çarh Körüğü	2
Beygir	8

Tablo 6: Bolkar Kazası Maden Ocaklarında Kullanılan Alet Listesi⁸⁵¹

-nan yeni kuyular için inşa işleri devam ederken, diğer taraftan mevcut olan ve kullanılabilecek durumdaki kuyuların da tamirine çalışılmıştır. Hüseyin Ağa maden nazırı olduktan sonra, emrindeki usta madenci olarak tabir edilen hutmanlar ve kuyu mühendisleri şafarlar gibi ehl-i vukufu bir araya gelerek sahadaki cevherin rezervinin incelenmesini yürütmüştür. Bu keşif sonucunda elde edilen veriler acilen İstanbul'a gönderilmiştir.

⁸⁵¹ Bu tablodaki veriler şu defter, dosya ve belgelerden çıkarılmıştır: BOA. D. MMK. d. Defter No: 85: 31; BOA. D. MMK. d. Defter No: 87: 79; BOA. D. MMK. d. Defter No: 92: 85; BOA. D. MMK. d. Defter No: 22740; BOA. AE. SSLM III. Belge No: 17674; BOA. MAD. d. Defter No: 2765; BOA. MAD. d. Defter No: 18142; BOA. D. MMK. d. Defter No: 85: 40.

Akabinde gerçekleştirdiği bir tahrirle kadimden beri madenci olarak tayin edilen bölge reayasının bir araya toplanmasını ve maden ocakları için istihdam edilmesi işlerine nezaret etmiştir⁸⁵².

Bolkar kazası madenlerinde 1800 – 1808 yılları arasında birçok maden kuyusunun inşa aşamasında olmasından dolayı ocakların tam kapasiteyle çalıştırılmadığı için cüzi miktarda gümüş ve altın üretilebilmiştir. Ocaklarda bu süre içinde 45.289 dirhem gümüş⁸⁵³ ve 282 dirhem altın⁸⁵⁴ üretilmiş ve darphaneye teslim edilmiştir⁸⁵⁵. Bolkar kazası madenleri mukataası Kasım 1809 tarihinde “*ber vech-i emanet*” olarak Karaman Eyaleti sakinlerinden Süleyman Ağa’ya tevcih edilmiştir⁸⁵⁶. Maden mukataasının idaresini devraldığı zaman işler halde yani cevher çıkarılabilecek durumda 10 adet yeni ve 6 adet eski kuyu mevcut halde bulunmaktaydı. Bununla beraber çıkarılan cevherin işlendiği “*mükemmel ve müretteb*” 8 adet çarhın ve 3 adet fırının hazır olduğu ve çalışmaların da devam ettiği belirtilmekteydi⁸⁵⁷. Göreve başlayan Süleyman Ağa’dan ek olarak eski nazır döneminde üretilmiş olup saklanmakta olan gümüş, altın, mürdesenk ve ranta miktarının tespiti istenmiştir⁸⁵⁸.

Bolkar kazası maden ocaklarında ıslah çalışmalarının devam etmesi nedeniyle, eski nazır Hüseyin Ağa döneminde olduğu gibi devlet tarafından destek mahiyetinde bir takım tahsisatlar tayin edilmiştir. Madene “*ber vech-i ocaklık*” olarak bağlanan kömür bedeli⁸⁵⁹, madencilerin cizye evrakı malı ve devlet tarafından verilen maden faizi malları tamamen mukataaya gelir olarak bağlanmıştır. Böylece mukataanın geliri toplam 2.900,149 akçe tutarındaki bir meblağa ulaşmıştır⁸⁶⁰. Süleyman Ağa döneminde maden ocaklarındaki tesislerin inşa faaliyeti devam ederken, bölgenin güvenliği için gerekli önlemler alınmıştır. Bolkar kazası maden mukataasını 479 gün olarak emaneten idare edip işleyen Süleyman Ağa, bu süre sonunda devlet tarafından azledilmiştir. Esasında beş yılı bir tahvil olmak şartıyla mukataayı uhdesine alan Süleyman Ağa, ocakları gereği gibi nizam verip işletemediği ve

⁸⁵² BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 84: 109.

⁸⁵³ 45.289 dirhem gümüş yaklaşık olarak 860.491 akçe değerindedir.

⁸⁵⁴ 282 dirhem altın yaklaşık olarak 73.756 akçe değerindedir.

⁸⁵⁵ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 93: 83.

⁸⁵⁶ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 92: 1.

⁸⁵⁷ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 92: 88.

⁸⁵⁸ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 90: 30.

⁸⁵⁹ Bu dönemde Bolkar kazası madenleri kömür bedeli 1.318,395 akçe dolayındadır. BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 22739.

⁸⁶⁰ Süleyman Ağa emniyet görevi için yıllık 120.000 akçe maaş almıştır. (BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 92). Maden faizi malı önceden 500.000 akçe olarak devlet hazinesinden ödenmiştir. Bu miktara yine devlet tarafından zam yapılarak 10 yük akçeye, bir diğer deyişle 1.000.000 akçeye çıkartılmıştır. BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 96: 89.

istikrarlı olamamasından dolayı görevden alınmıştır⁸⁶¹. Sözü edilen 479 gün içerisinde Bolkar kazası madenlerinden darphaneye dirhemi 19 akçe zerrinden 1.333,648 akçe değerinde 70.192 dirhem gümüş ve yine dirhemi 266 akçe üzerinden 37.506 akçe değerinde 141 dirhem altın teslim edilmiştir⁸⁶².

Tesislerde üretilen kantarı 600 akçe üzerinden 456.300 akçe değerinde 706,5 kantar kurşun üretilerek ilgili kurumlara gönderilmiştir⁸⁶³. Bu dönemde toplam olarak 760 kantar mürdesenk ve 333 kantar ranta üretilerek, eminliğinin son dönemlerinde tesislerde işlenmiş ve elde edilen kurşun çeşitli kurumlara gönderilmek için depolanmıştır⁸⁶⁴. Bolkar kazası madenlerine üç saat mesafe uzaklıkta yer alan bir mahalde demir cevherinin keşfi yapılmıştır. Bu bölgede bir demir ocağı ve çarh gibi bir takım tesislerin inşa faaliyetleri ile uğraşmıştır. Yapılan tesisler, Bolkar kazası maden ocakları nazırlarının denetiminde girişimcilere teslim edilerek işletmede üretime başlanmıştır⁸⁶⁵. Bolkar kazası madenlerinin teşkil ettiği bölgede cevher üretimi faaliyetlerine yöne verilmiş, gerek kuyu ve lağımlarda gerekse yüzeydeki tesislerde kullanılmak üzere çeşitli mühimmatları satın alarak cevher üretiminin sürekliliğine imkân sağlanmıştır. Bu dönemki kayıtlara baktığımız zaman, kuyu ve tesisler için toplam 901.803 akçe masraf yapıldığı tespit edilmiştir. Aynı dönem içerisinde darphaneye 91.243 dirhem gümüş⁸⁶⁶ ve 307 miskal altın⁸⁶⁷ teslim edildiği görülmektedir. Ayrıca bu dönemde 602 kantar kurşun ifraz edilerek hazır hale getirilmiştir⁸⁶⁸.

Bu dönemde Bolkar kazası madenlerinde üretilen 3.203,600 akçe gümüş ve 5.000 akçe altın İstanbul darphanesine, 7.560 kantar kurşunda kimseye satılmadan askeri kurumlara gönderilmiştir. Bolkar kazası maden ocaklarındaki verimin ilerleyen dönemlerde düşmesi ve idari açıdan yaşanan istikrarsızlık nedeniyle, mukataanın işletilmesi konusunda bir takım önlem arayışlarına girişilmiştir⁸⁶⁹. Bu arayışlar sonucunda mukataanın ‘malikâne/iltizam’ sistemine göre idare edilmesi ve bu yöntemle işletmenin devlete daha faydalı olabileceği

⁸⁶¹ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 94: 128.

⁸⁶² Mukataayı elde ettiğinde madenden hâsıl edilen gümüş ve altının Darphane-i Amire’ye aynı olarak gönderilmesi kararı alınmıştır. Ayrıca mukataanın geri kalan kömür bedeli, Madenciyan cizyeleri malı ve maden faizi malları ise Hazine-i Amire’ye “ber vech-i nakl” olarak teslim edilmesi şartı koşulmuştur. BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 96: 89.

⁸⁶³ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 123: 115.

⁸⁶⁴ Mürdesenk ve ranta maden tesislerinde işleme suretiyle 677 kantar kurşun elde edilerek mübayaya hazır hale getirilmiştir. Bu işlemler için toplam 51.660 akçe harcandığı belirtilmektedir. BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 94: 118.

⁸⁶⁵ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 113: 114.

⁸⁶⁶ 91.243 dirhem gümüşün dirhemi 20 akçe rayiç fiyatla 1.824,860 akçe değerindedir.

⁸⁶⁷ 307 miskal altının miskali 430 akçe üzerinden 132.010 akçe değerindedir.

⁸⁶⁸ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 117: 16.

⁸⁶⁹ BOA. AE. SSLM III. *Belge No*: 20823.

kanısına varılmıştır. Bolkar kazası maden ocaklarının emaneten idare edildiği dönemde, tamamen devlet tahsisatı ile gerçekleştirilen faaliyetlerin büyük kısmının hüsrana sonuçlandığı, kuyuların birçoğunda masrafi karşılayabilecek düzeyde üretiminin yapılamadığını, bu yüzden de bazı kuyuların atıl hale terk edildiği görülmüştür⁸⁷⁰.

Malikâne sistemine geçildikten sonra işlek hale gelen kuyulardan üretilen gümüş ve altın Darphane-i Amire'ye gönderilmiş, karşılığında hazineye her yıl ödenen 3.203,600 akçeden 400.000 akçesi tenzil edilmiştir. Malikâne idaresinin yaptığı en önemli icraatlardan birisi gerçekleştirilen madenci tahriri olmuştur⁸⁷¹. Mukataanın hazineye ödenen yıllık gelir içerisinde olan ve ‘‘ber vech-i ocaklık’’ olarak tamamen madene tahsis edilen kömür ve lağım bedeline de bu tahrirle birlikte 303.860 akçe düzeyinde zam yapılmıştır. Böylece kömür bedeli malı 1.604,890 akçeye ulaşmıştır⁸⁷². Bolkar kazası maden ocakları kuyucu, çarhçı, kömürcü, taşçı, demirci ve ırgat olarak istihdam edilen işçilerin durumları ile ilgili düzenlemelerde bulunulmuştur. Ocaklardaki işlere tayin edilen işçiler, avarız türü vergiler mukabilinde istihdam edilmelerine rağmen, her biri günlük 20 akçe ücretle çalışmıştır.

Bolkar kazası maden ocaklarında sürdürülen cevher üretimi faaliyetlerinin yoğunluğuna rağmen, elde edilen cevherin masrafları karşılayamaması, mukataanın gelir gider hesaplarında dengesizliğe yol açmıştır. Özellikle İstanbul'daki darphaneye gönderilen cevherin istenilen oranın altında kalması üzerine, kuyulardan çıkarılan cevherin zayi olmaması için maden ocaklarının gereği gibi işletilmesine önem verilmiştir⁸⁷³. 1806 yılı başlarında oldukça detaylı bir şekilde ikinci bir tahrir gerçekleştirilmiştir. Bu tahrirle madene bağlı kömürcü ve madenci köy reayaları belirlenerek mükellef oldukları hizmetlerine tayin edilmişlerdir. Yapılan bu kapsamlı tahrirde reyanın yerine getirmekle mükellef olduğu kömür bedelleri miktarında yapılan küçük değişiklikler dışında sözü edilen tahrir yüzyılın sonuna kadar aynen geçerli kalmıştır⁸⁷⁴. Tahrir sonrasında, madendeki kuyu ve lağımlarda istihdam edilen işçi ve usta sınıfının sorunlarına eğilerek bir takım girişimlerde bulunulmuştur. Bu dönemde özellikle cevherin kıtlığı nedeniyle işçi ve ustaların ücretlerinde iyileştirme yapılması gündeme gelmiştir. Bunun sonucunda ücretlendirmede yapılan yenileme çalışmaları ile her bir işçiye verilen günlük 20 akçe yerine bu kez kazılan her kulaca 150 akçe ücret verilmesi uygun bulunmuştur. Ayrıca kuyu ve lağım işlerinden anlamayan amele yerine,

⁸⁷⁰ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 138: 7.

⁸⁷¹ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 146: 141.

⁸⁷² BOA. AE. SSLM III. *Belge No*: 169: 9.

⁸⁷³ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 160: 43.

⁸⁷⁴ BOA. MAD. d. *Defter No*: 22135.

bu işlere aşına olan ehil işçilerin tayin edilmesi uygun görülürken, istihdam edilenlere ödenecek ücretlerinin ise çıkan cevherin hasılatından kesilmesi kararlaştırılmıştır⁸⁷⁵.

1806 yılı ortalarında Bolkar kazası madenlerinde 42 adet kuyu, lağım, baca ve mağara açılarak cevher çıkarımına yön verilmiş ve bu iş için 2.000,000 akçe masraf yapılmış, böylece madenin nizamı sağlanmıştır. Ayrıca “*cevher keşan kura*” yani madenci köyleri reayaları, maden işlerine vâkıf olmalarından dolayı tamamen ocaklarda istihdam olunmuştur⁸⁷⁶. Bazı dönemlerde madenci reyanın istihdam edildiği işlerde gevşeklik göstermesinden ötürü ocaklarda gerileme gözlenmiş bunun önüne geçilmek için ise Keban ve Ergani madenlerinden ustaların getirilip bir süreliğine geçici olarak istihdam edilmesine öncelik verilmiştir⁸⁷⁷. Böylece Bolkar kazası madenlerinde yeniden bir canlılık yaşanması sağlanmıştır. Bu dönemde topluca hazineye aktarılan gelir, kömür bedeliyesi malı 1.730,145 akçe, madenci cizyesi malı 212.850 akçe ve yeni zamlarla birlikte 950.493 akçe tutarındaki maden faizinden oluşmaktaydı⁸⁷⁸. Yenilenen beratla birlikte teslim edilen gelirden küçük bir zam yapılmış, zamanla mukataanın yıllık geliri 2.914,608 akçeye ulaşmıştır⁸⁷⁹.

Miriye ait hesapların düzgün tutulması ve hazineye yapılan teslimatlar da aksaklıkların yaşanmaması için muhasebelerin zamanında görülüp, uygun biçimde ödeme takviminin belirlenmesi için gerekli önlemlerin alınmaları istenmiştir⁸⁸⁰. 1794 – 1801 yılları arasında Darphane-i Amire’den hazineye 23.316,864 akçe⁸⁸¹ gelir aktarılmıştır⁸⁸². 1795 – 1801 yılları arasında Bolkar kazası maden ocaklarındaki yapılan harcamalar 20.278,829 akçe tutarındadır⁸⁸³. Bu dönemde Bolkar kazası maden ocaklarında istihdam edilen reaya için yeni düzenlemelerde bulunularak, çalışma şartlarında iyileştirmelere gidilmiştir. Cizye malından da zam yapılarak, “*esnaf-ı selase*” üzerinden 338 adet evrak için 233.970 akçe tutarında bir

⁸⁷⁵ Daha önceden 20 akçe ücretle çalışan işçilerin, denetimsizlikten dolayı keyfi davrandıkları, birçoğunun sadece alacağı ücretlerini düşünerek “...kazdık ama cevhere ulaşamadık...” şeklinde açıklamalar yaptıkları gözlemlenmiştir. Bu durumun miriye oldukça zarar verdiği düşünüldüğünden, lağım ve kuyularda çalışanlara verilecek ücretlerin belirlenmesi için İstanbul’da aralarında hassa mimarlarının da bulunduğu bir kurul oluşturulmuştur. Uzun görüşmelerden sonra kurul bir kararda uzlaşarak, lağım ve kuyularda çalışanlara ödenecek miktarların yevmiye olarak değil de kazdıkları kulaç başına ücretlendirilmesini önermiştir. BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 179: 100.

⁸⁷⁶ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 187: 28.

⁸⁷⁷ BOA. C. DRB. *Belge No*: 1079.

⁸⁷⁸ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 248: 78.

⁸⁷⁹ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 273: 89.

⁸⁸⁰ BOA. C. DRB. *Belge No*: 3096.

⁸⁸¹ 23.316,864 akçe yaklaşık olarak 185.000 kuruş olarak hesaplanmıştır.

⁸⁸² BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 349.

⁸⁸³ Maden mukataası harcamalarına yönelik detaylar için bkz. BOA. MAD. d. *Defter No*: 3393. 1795 – 1801 yılları arasında mukataanın hazineye ödenen yıllık geliri ise 2.914,608 akçe tutarındadır. BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 22783.

meblağ yılsonunda maden malı ile birlikte hazineye ödemek şartıyla mukataaya gelir kaydı yapılmıştır. Ayrıca hazineye nakit olarak teslim edilecek meblağda da düzenleme yapılmıştır. Buna göre mukataa malı olarak yıllık 3.037,816 akçenin ödenmesi söz konusu olacaktır⁸⁸⁴. Yapılan düzenlemelerin geçerli olduğu dönemlerde hazineye teslim edilen akçe miktarlarında bir değişim olmamıştır⁸⁸⁵. Yapılan yeni tahvil ile birlikte 1801 – 1808 yılları arasındaki süre zarfında Hazine-i Amire'ye toplam 202.520 kuruş mukataa geliri teslim edilmiştir. Bu dönemde hazineye olan ödeme sürelerinde ara sıra gecikmeler yaşansa bile teslim edilen meblağ zarfında her hangi bir eksiklik yaşanmamıştır⁸⁸⁶.

Bolkar kazası maden ocaklarındaki mevcut kuyularda cevherin durumunun tür ve rezerv açısından tamamen incelenerek yüzeydeki tesislerin modernleştirilmesi için 1808 yılından sonra devlet tarafından idaresi Darphane-i Amire'ye devredilmiştir⁸⁸⁷. Bu dönemde ustabaşılar tarafından toplanan cevher numunelerinin büyük bir kısmı, kalitesinin tam manasıyla anlaşılabilmesi için Darphane-i Amire'ye gönderilmiştir. Buna bağlı olarak zengin rezervlerin tespit edildiği yerlerde devlet desteği ile yeni kuyu ve mağaraların inşa işine öncelik verilmeye başlanmıştır⁸⁸⁸. Yapılan incelemeler ve keşiflerle kuyularda tespit edilen damarların oldukça zengin olduğu anlaşılmış, şayet cevherin imaline dikkat edilip gereken özen gösterilir ise külliyetli gümüş ve altın üretilebileceği ifade edilmiştir⁸⁸⁹. Akabinde bu durumun gerçekleştirilebilmesi için öncelikle madenci olarak tayin edilen reayanın idare ve istihdamındaki düzene uyulmasının mutlak olduğu vurgulanarak, sözü edilen grubun madene sevki işinde yerel idareciler ile maden yetkililerinin koordineli biçimde hareket etmesi elzem görülmüştür⁸⁹⁰. Ayrıca Bolkar kazası maden ocaklarında modern madencilik anlayışına uygun yeni fırın ve diğer tesislerin inşa işlerine öncelik verilmesi için gerekli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bolkar kazası maden ocaklarının modernleştirilmesi için 46.268 kuruşu Darphane-i Amire'den tahsis edilen meblağ olmak üzere toplam 71.583 kuruş tutarında

⁸⁸⁴ Bolkar kazası maden mukataası ocaklık olarak verilen kömür bedeliyesi malı 2.349,646 akçeye, madenci cizyesi malı ise 233.970 akçeye çıkmıştır. Buna karşılık devlet tarafından tayin edilen maden faizi 354.200 akçeye indirilmiş, yeni tahrirle birlikte 100.000 akçe de zam yapılmıştır. BOA. KK. d. *Defter No*: 2350.

⁸⁸⁵ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 333: 35.

⁸⁸⁶ BOA. DRB. d. *Defter No*: 1152.

⁸⁸⁷ BOA. DRB. d. *Defter No*: 1152.

⁸⁸⁸ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 363: 6.

⁸⁸⁹ BOA. DRB. d. *Defter No*: 1152.

⁸⁹⁰ Altunbay, *Osmanlı Devletinde Bir Maden İşletmesinin Tarihi Süreci: Sidrekapsi*, s. 91.

masraf yapılmıştır. Bu süre zarfında Darphane-i Amire'ye beş taksit halinde olmak üzere 279.851 dirhem gümüş ve 448,5 dirhem altın teslim edilmiştir⁸⁹¹.

1812 yılında Darphane-i Amire'de yapılan toplantılar sonunda mukataadan elde edilen hasılatın masrafları karşılayamadığı, üretilen cevherin ekserisini kurşun ve cüruf olarak nitelenen demir madeninini teşkil ettiği belirlenmiştir. Bu nedenle Bolkar kazası maden ocaklarının yeniden malikâne suretiyle işletilmesine karar verilmiştir⁸⁹². 1812 yılından itibaren tekrar malikâne sistemine geçilmesiyle beraber, mukataanın yıllık geliri olan meblağ, kömür bedeliyesi malı 2.249,346 akçe, madenci cizye evrakı malı 233.970 akçe, maden faizi malı 345.200 akçe ile zam miktarı 200.000 akçe olarak toplam 3.037,816 akçe tutarındadır⁸⁹³. 1812 yılından itibaren Bolkar kazası madenlerinin düzenini ve üretimini sekteye uğratabilecek olayların devlete de zarar vereceğinden dolayı, sert önlemler olarak özellikle asker amaçlı cevher üretimi konusunda önem arz eden ocakların geleceğinin güvence altına alınması için çaba sarf edilmiştir⁸⁹⁴. Hazine-i Amire tarafından yapılan düzenlemeyle, yıllık gelir düzeyi hususunda indirimle gidilerek 23.264 kuruş tutarında bir meblağ mukataa malı olarak belirlenmiştir.

5.2.3. Bolkar (Bulgar) Kazası Madenlerinin İşletmeye Alınması

Bolkar kazası madenlerinin işletmeye alınması Darphane-i Amire'nin iznine tabiidir. Emanetin maliye nezareti tarafından yönetilmeye başlanmasından sonra ise bu izin Darphane-i Amire tarafından alınmaya başlanmıştır. Bu sebeptendir ki Bolkar kazası maden ocaklarını herhangi bir maden emininin izinsiz bir şekilde işletmesi mümkün değildir. Çünkü devletin bu alanda sahip olduğu tekelci zihniyet buna uygun değildir⁸⁹⁵. Dolayısıyla mutlaka Bolkar kazası maden ocaklarının işletilebilmesi için merkezi yönetimden izin alınması gerekmektedir. Burada bahsi geçen izin işlemi ise bir dizi aşamadan sonra gerçekleştirilebilmekteydi. Buna göre Bolkar kazası maden nazırı çıkarılan bir miktar cevher numunesini İstanbul'da bulunan Darphane-i Amire'ye göndermekteydi. Bu numune darphane tarafından incelenip vezir-i azama bildirmiştir. Vezir-i azamın durumu padişaha arz etmesi

⁸⁹¹ Bu süreçte Bolkar kazası maden mukataası malı olarak hazineye yıllık 25.313 kuruş tutarında bir meblağ gelir olarak aktarılmıştır. BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 363: 4.

⁸⁹² Altınay, *Osmanlılar Devrinde Türkiye Madenleri (967-1200)*, s. 42-43; Anhegger, *Beitraege Zur Geschichte Des Bergbaus Im Osmanischen Reich I Europaeische Türkei*, C. II, s. 338.

⁸⁹³ 3.037,816 akçe kuruş hesabıyla yaklaşık olarak 23.315 kuruş tutarındadır.

⁸⁹⁴ BOA. MAD. d. *Defter No*: 8528.

⁸⁹⁵ Hasan Bahar, *İsauria Bölgesi Tarihi*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1991, s. 157.

üzerine bir emir yayınlanarak Bolkar kazası maden ocaklarının işletilmesine karar verilmiştir⁸⁹⁶.

1790 yılında Bolkar kazası madenlerinde yeni bir cevher sahası keşfedilmiştir. Bu durum maden nazırına bildirilerek buradan alınan numune Darphane-i Amire'ye gönderilmiş ve bu cevherin bulunduğu maden ocağının işletilebilmesi için gerekli ruhsat talebinde bulunulmuştur⁸⁹⁷. Bu olayın devamında bölgede yeni ortaya çıkarılan gümüş madeninin işletmeye alındığı bilinmektedir. Bolkar kazası madenlerinin işletmeye açılmasından sonra maden nazırının maiyetine yeteri kadar amele ile madenci ve yine bölgenin asayiş ve güvenliğinin sağlanması maksadına yönelik olarak bir miktar asker görevlendirilmiştir⁸⁹⁸. Bundan sonra bölgede görev yapacak olan insanların barınma ihtiyaçlarının karşılanması için faaliyetler başlamıştır. Bunun için ilk etapta maden emininin kapı halkı ile birlikte oturacağı hususi bir mahallin yapımı ile⁸⁹⁹ birlikte madencilerle diğer görevlilerin her türlü ihtiyaçlarını para ile temin edebilecekleri dükkânların yapımı gerçekleştirilmiştir. Bunlara ilaveten madenlerde müstahdem olarak gerek müslim gerekse zimmî hizmetlilerin dini ibadetlerini yerine getirebilmeleri için Bolkar kazası madenlerinde birer camii⁹⁰⁰, tekke⁹⁰¹ ve kilise⁹⁰² inşa edilmiştir. Bütün bunlardan sonra ise madencilerin cevher ve kömür naklinde, maden emini ile maiyetinin şahsi hizmetlerinde kullandıkları katır, merkep vb. hayvanların barınmaları için ahırlar yapılmış ve bunlar için de yeteri kadar arpa tahsisatı gerçekleştirilmiştir⁹⁰³.

Madenlerde müstahdem olan insan ve hayvanların her türden ihtiyaçlarının karşılanmasından sonra sıra cevher üretim ve işletmesinde kullanılacak olan tesislerin yapımına gelmiştir. Bunlardan başlıcası cevherlerin işlenecek olduğu fırınlardır. Kurulan tesisler arasında maden kuyularına hava vermek ve kuyulardan çıkarılan cevherleri parçalayıp öğütmede kullanılacak çarklar da yer almaktaydı. Maden mağaralarından veya kuyulardan elde edilen cevherler ile buralarda ortaya çıkan suyun dışarı taşınmasında kullanılan dolaplar ve işçilerin yiyeceklerini, odun ve kömür gibi levazımat ile çeşitli aletlerini saklayıp muhafaza

⁸⁹⁶ Hasan Bahar, *Demir Çağında Konya ve Çevresi*, Konya 1999, s. 163.

⁸⁹⁷ERCÜMENT BALCI, *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Maden İşletmeleri (Bulgardağı Maden İşletmesi Örneği) 1825-1908*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2001, s. 210.

⁸⁹⁸ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Ankara 1988, s. 194.

⁸⁹⁹ ÖMERÜL FARUK BÖLÜKBAŞI, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhane-i Amire*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2010, s. 61.

⁹⁰⁰ BOA. HH. d. *Defter No*: 4658.

⁹⁰¹ BOA. D. BŞM. d. *Defter No*: 8528.

⁹⁰² BOA. HH. d. *Defter No*: 33460.

⁹⁰³ BOA. CDM. *Belge No*: 482.

ettikleri depoları, hangarları da bunlara ilave edilmektedir⁹⁰⁴. Bolkar kazası madenlerinde üretilen gümüşlerin İstanbul'da bulunan merkezi darphaneye gönderilerek buralarda sikke haline getirildiği bilinmektedir⁹⁰⁵.

5.3. Bolkar (Bulgar) Kazasında Çıkarılan Madenler

Bolkar kazası madenleri Ma'adin-i Hümayuna bağlı önemli gelir kaynaklarının başında yer almıştır. Buradan elde edilen maden cevherlerinin bir kısmı İstanbul'da yer alan merkez darphaneye gönderilerek altın ve gümüş sikke basılıyor, bir kısmı ise Gümüşhane, Alaiye, Tarsus bölgelerine nakilleri yapılarak buraların maden cevheri ihtiyaçları karşılanmaya çalışılıyor ve dışarıya olan nakilleri ile ticaret yolu açılmış oluyordu⁹⁰⁶. Bolkar kazası bölgesinden çıkarılan gümüş ve güherçile devlet tarafından satın alınarak, gümüş kısmı darphaneye ve güherçile kısmı da tophaneye aktarılmak suretiyle fazla bakır da memleket dışına gitmemek üzere dâhilde sarf olunmuştur⁹⁰⁷. Bolkar kazası madenlerinden çıkarılan cevherler fırınlarda işletildikten sonra saf gümüş, karışık halde bulunan altın ile güherçile elde edilmekteydi⁹⁰⁸.

5.3.1. Altın ve Gümüş Üretimi

1786 yılında Bolkar kazası madenlerinde altın ve gümüş ihtiva eden cevherlerin çıkarıldığı bölgede⁹⁰⁹ cevher üretimi, altın ve gümüş yönünden bir aralık verimsiz hale gelmiştir. Öyle ki, madenciler bütün gayretleri ile maden bölgesinin farklı mevkielelerinden topladıkları cevherleri işlemeye devam etmiş, fakat bütün gayretleri onların fırın başına 2'şer kuruş zarar etmelerini engelleyememiştir. Bundan akdem Bolkar kazası madenleri belirtilen tarihte yaktıkları altın ve gümüş fırının sayısı kadar kurşun fırınlarının yakılmasına da izin verilmesi için İstanbul'a maden emini aracılığı ile müracaat etmişlerdir⁹¹⁰. Yapılan bu müracaat merkezden onay almış ve Bolkar kazası madenlerinde kurşun üretimine de izin verilmiştir. Bu şekilde altın ve gümüşün yanında kurşun üretimini de içine alan bir üretim düzenine 1789 – 1790 yılları arasında geçilmiştir.

⁹⁰⁴ BOA. CDM. *Belge No*: 156; BOA. CDM. *Belge No*: 482; BOA. MT. *Belge No*: 19: 46.

⁹⁰⁵ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 23125.

⁹⁰⁶ BOA. CDM. *Belge No*: 5204.

⁹⁰⁷ BOA. CDM. *Belge No*: 5192.

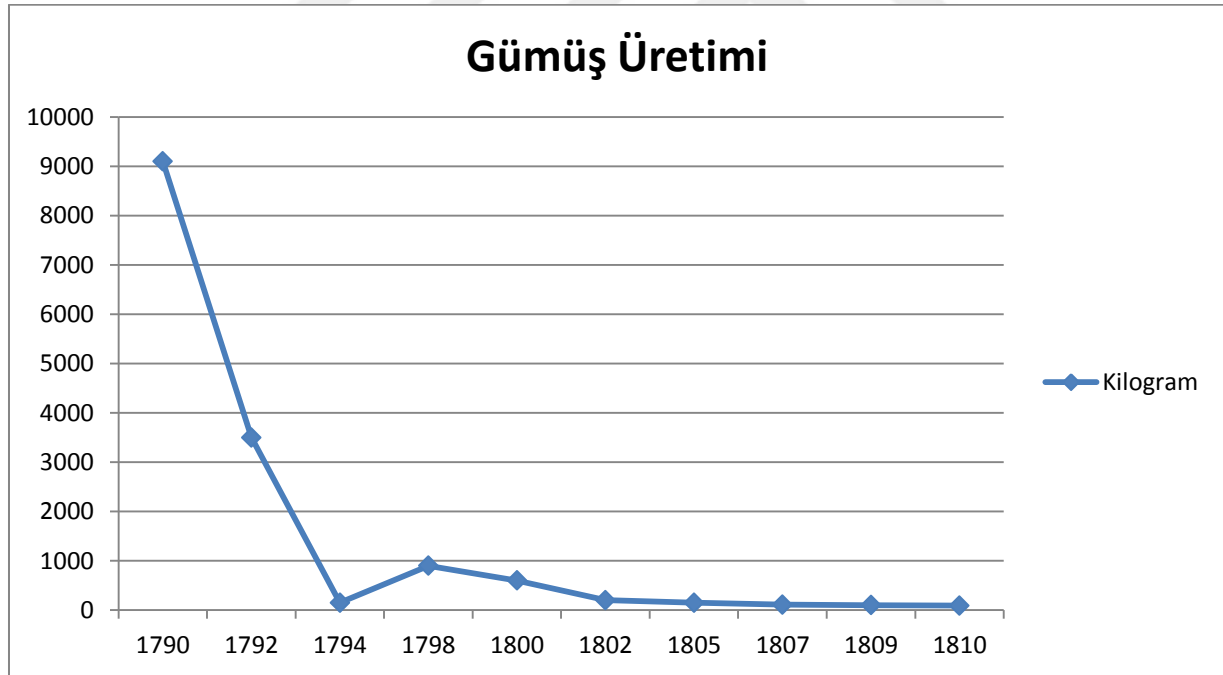
⁹⁰⁸ BOA. CDM. *Belge No*: 6487.

⁹⁰⁹ BOA. CDM. *Belge No*: 5127.

⁹¹⁰ BOA. CDM. *Belge No*: 1308.

Üretim Yılı	Üretim Miktarı		Yakılan Fırın Sayısı ve Fırın Başına Ürün Miktarı	
	Dirhem	Kilogram	Fırın Sayısı	Ürün Mikt.
—				
1790	2.853.463	9.151	?	—
1792	1.136.810	3.645,7	3.982	915
1793 – 1794	43.225	138,6	?	—
1797 – 1798	294.400	950,5	1.560	190
1799 – 1800	214.424	687,6	?	—
1801 – 1802	66.382	212,9	?	—
1804 – 1805	39.708,5	127,3	?	—
1806 – 1807	23.244	74,5	?	—
1808	12.303	39,4	?	—
1809	12.164	39	?	—
Toplam	4.696.123,5	15.066,5	5.542	1.105

Tablo 7: Bolkar Kazası Madenlerinde Üretilen Gümüş Miktarı⁹¹¹

Grafik 9: Bolkar Kazası Madenlerinde Gümüş Üretiminin Seyri

⁹¹¹ Bu tablodaki veriler şu defter, dosya ve belgelerden çıkarılmıştır: BOA. CDM. Belge No: 223; BOA. CDM. Belge No: 1271; BOA. CDM. Belge No: 1458; BOA. CDM. Belge No: 2279; BOA. CDM. Belge No: 2455; BOA. CDM. Belge No: 3151; BOA. CDM. Belge No: 5192; BOA. D. BŞM. d. Defter No: 3406; BOA. D. BŞM. d. Defter No: 3453.

Bolkar kazası madenlerinde altın ve gümüş üretiminde meydana gelen düşüş tablo ve grafikte açıkça gösterilmiştir. Diğer yandan madende ilk dönemlerde yakılan fırınlarda fırın başına elde edilen birim miktarı ürün ile 1809 – 1810 yılları arasında elde edilen birim miktarı ürün arasında önemli oranda farklılık da bunun ispatı niteliğindedir. 1797 – 1798 yılları arasında fırın başına 190 dirhem gümüş düşerken⁹¹², 1810 yılında bu rakam 153 dirheme düşmüştür⁹¹³. Aynı şekilde üretilen gümüşlerin altın ihtiva etmesi açısından zenginlik derecesinde de bu yıllarda sürekli bir düşüş söz konusudur. Buna sebep ise daha önce bahsi geçtiği üzere Bolkar kazası madenlerinin sürekli işletim sisteminde değişikliklerin olması olarak görülmektedir. 1801 yılında 100 dirhem gümüşten 18 dirhem altın elde edilirken⁹¹⁴, 1806 yılında 13 dirhem gümüş elde edilebilmiştir⁹¹⁵. Bu oran 1809 yılında ise % 11'e düşmüştür⁹¹⁶. Bu veriler de göstermektedir ki, artık 1809 yılına gelindiğinde Bolkar kazası madenlerinde altın ve gümüş üretimi ekonomik olmaktan çıkmış, üstelik madencileri yük altına sokar duruma gelmiştir.

Üretim Yılı	Üretim Miktarı	
	Dirhem	Kilogram
—		
1790	361.512	1.159,3
1792	201.157	800,1
1793 – 1794	23.863	76,5
1799 – 1800	47.088,5	151
1801 – 1802	12.278	39,3
1804 – 1805	7.893	25,3
1806 – 1807	3.791	12,1
1808	1.832	5,8
1809	1.553	4,9
Toplam	660.967,5	2.274,3

Tablo 8: Bolkar Kazası Madenlerinde Üretilen Altın Miktarı⁹¹⁷

⁹¹² BOA. D. BŞM. d. Defter No: 3453.

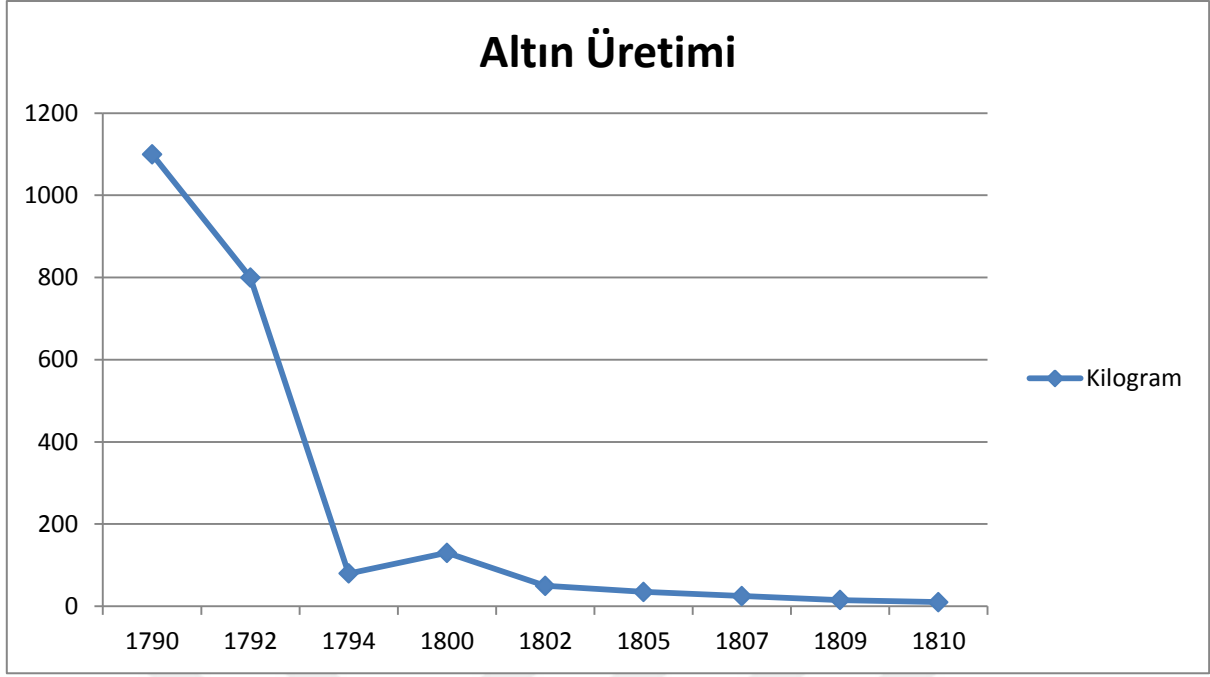
⁹¹³ BOA. CDM. Belge No: 2279.

⁹¹⁴ BOA. CDM. Belge No: 240.

⁹¹⁵ BOA. CDM. Belge No: 1458.

⁹¹⁶ BOA. CDM. Belge No: 2279.

⁹¹⁷ Bu tablodaki veriler şu defter, dosya ve belgelerden çıkarılmıştır: BOA. CDM. Belge No: 223; BOA. CDM. Belge No:1271; BOA. CDM. Belge No: 1458; BOA. CDM. Belge No: 2279; BOA. CDM. Belge No: 2455; BOA. CDM. Belge No: 3151; BOA. D. BŞM. d. Defter No: 3406.

Grafik 10: Bolkar Kazası Madenlerinde Altın Üretiminin Seyri

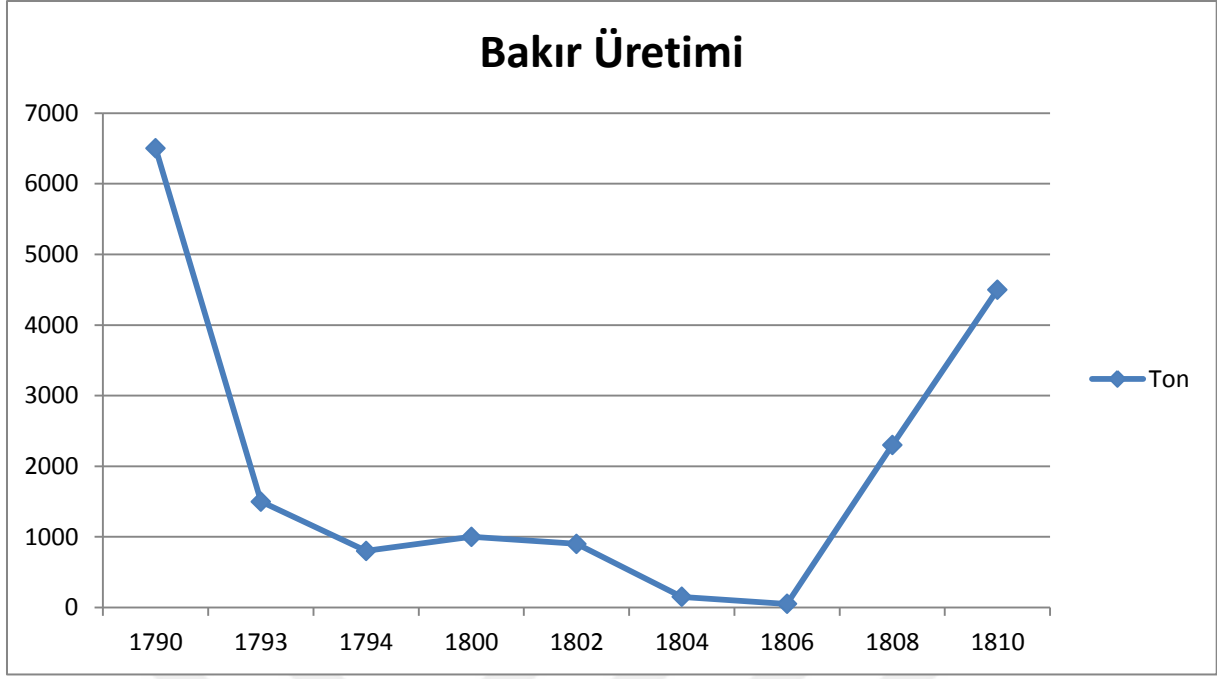
5.3.2. Bakır Üretimi

Bolkar kazası madenlerinde üretilecek ham bakırın hums-ı mirîsi⁹¹⁸ ayrıldıktan sonra geri kalanın tamamı madencilerden devlet adına rayiç fiyatı ile satın alınmıştır. 1792 – 1793 yıllarından itibaren Bolkar kazası madenlerinde artık büyük ölçüde ham bakır ve yan ürünlerin üretiminin gerçekleştirilmeye başlandığı görülmektedir. Yine bununla paralel olarak madende çok az miktarda da olsa 1812 yılına kadar bir müddet altın ve gümüş üretiminin devam ettiği anlaşılmaktadır⁹¹⁹. Bolkar kazası madenlerinde ham bakır üretimine geçildiği bu dönemde önemli ölçüde bir üretim söz konusu olmamıştır. Ancak bu pek uzun süreli olamamış ve kısa süre sonra üretimde büyük azalma meydana gelmeye başlamıştır. Üretimde meydana gelen azalmanın, ele alınan bütün bir dönem boyunca olanca hızıyla devam ettiği görülmektedir. Buna sebep olarak ise teknoloji alanında başlayan geriliğin etkili olabileceği düşünülmektedir. Çünkü 1810 yılına doğru üretimde önemli ölçüde bir artış söz konusu olmuştur. 1810 yılına kadar üretimde teknolojiye bağlı olarak bir düşüşe neden olduğu düşünülürken, 1810 yılından itibaren bakır üretiminde artışın olma sebebi ise, Bolkar kazası maden ocaklarında eskiyen ve bakılmayan fırınların yenilenmesi olarak ifade edilmiştir⁹²⁰.

⁹¹⁸ Hums-ı mirîsi, ham bakır miktarının 5/1 oranına tekabül eden vergidir.

⁹¹⁹ BOA. D. BŞM. d. Defter No: 4601.

⁹²⁰ BOA. D. BŞM. d. Defter No: 6487.

Grafik 11: Bolkar Kazası Madenlerinde Bakır Üretiminin Seyri

Üretim Yılı	Üretim Miktarı	
	Batman ⁹²¹	Ton
—	—	6.400
1790	—	6.400
1793	200.000	1.538
1794	107.000	823
1798	141.560	1.088,8
1799	137.427	1.057
1801	—	1.050
1805	13.177	101
1807	6 yük 6.132	47,5
1809	0,5 yük 300.000	2.307
1810	1 yük 600.000	4.614
Toplam	7,5 yük 1.505.296	19.026,3

Tablo 9: Bolkar Kazası Madenlerinde Üretilen Bakır Miktarı⁹²²

⁹²¹ 1 batman 7.962 kilogram olarak hesaplanmıştır.

⁹²² Bu tablodaki veriler şu defter, dosya ve belgelerden çıkarılmıştır: BOA. CDM. Belge No: 473; BOA. CDM. Belge No: 913; BOA. CDM. Belge No: 1150; BOA. CDM. Belge No: 2205; BOA. CDM. Belge No: 4211.

5.3.3. Güherçile Üretimi

Osmanlı Devleti'nde güherçile üretimine büyük önem verilmiş ve bu konuda birçok hüküm ile ferman gönderilmiştir. Bolkar kazası madenlerindeki gerekli güherçilenin üretimine dikkat edilmesi, üretimin tutulan deftere eksiksiz kaydedilmesi güherçile kâlhanelerine dikkat ve ihtimam olunması, güherçile kâlhanelerine lazım olan odun ve işçinin tedarikinde zaman kaybedilmemesi, güherçile üretiminin artırılması için özen gösterilmesi ve bu fermanlarda istenilenin uygulanılmasında vakit kaybedilmemesi istenmiştir⁹²³. Güherçile cevherini Bolkar kazası madenlerinden İstanbul'a götürenlerin yolda oyalandıkları da görülmektedir. Bolkar kazası madenlerine güherçile nazırı olarak Süleyman Ağa'dan sonra atanan Ali Çavuş, hisar erleriyle beraber güherçile cevherinin İstanbul'a nakli için faaliyetlere girişmiştir. Lakin hisar erlerinden bazıları yoldan geri dönmüşler, bunun üzerine yazılan fermanla güherçile cevherinin zayi edilmemesi istenmekle beraber geri dönen hisar erlerinin güherçile mübaşirlerinden izinli olanlarının haricindekilerin cezalandırılması ve başka yerlere sürülmesi istenmiştir⁹²⁴.

Bolkar kazası madenlerinden mubayaa olunacak güherçile cevherinin her kantarı 180.660 vukıyye olmak üzere 75 kuruşa, 15 kuruş nakliye ücretiyle beraber her kantarı 90 kuruşa mubayaası istenmiştir⁹²⁵. Eğer fazla güherçile cevheri istenirse aynı fiyattan alınacağına duyurulması ve her sene külliyetli güherçile mubayaası şartıyla aynı fiyattan alınması uygun görülmüştür. 1795 yılında Bolkar kazası madenlerinden yılda 180.660 vukıyye 180 kuruş ham güherçile cevherinin Darphane-i Amire'ye gönderilip teslim edilmesi emredilmiştir⁹²⁶. Bu güherçile fiyatının yeterli derecede yüksek olduğu belirtilmiş fakat buna rağmen âhare güherçile satanların fesat ve mel'aretlerinden dolayı sattıkları için onlara itibar olunmaması ve cezalandırılmaması belirtilmiştir. 1801 yılında Karaman Eyaletine gönderilen bir fermanla, 5.400 okka güherçile temini konusunda sözleşme yapıldığı ama yabancılara satıldığı için bu güherçilenin teslim edilmediği belirtilerek bunu yapanların cezalandırılması istenmiştir⁹²⁷.

⁹²³ BOA. KVS. *Belge No*: 259.

⁹²⁴ BOA. KVS. *Belge No*: 260.

⁹²⁵ BOA. KVS. *Belge No*: 280.

⁹²⁶ BOA. KVS. *Belge No*: 281.

⁹²⁷ BOA. KVS. *Belge No*: 315.

Üretim Yılı	Üretim Miktarı	
	Kıyye	Ton
—		
1800	21.624	166,7
1802	11.000	84,6
1804	12.353	95
1806	11.672	14,9
1808	38.705	297,7
Toplam	95.354	658,9

Tablo 10: Bolkar Kazası Madenlerinde Üretilen Güherçile Miktarı⁹²⁸

Osmanlı Devleti'nin güherçile toplarken yaptığı uygulama genellikle güherçile gönderecek olan yerler ile taahhütler yapıp, miktar ve zamanın burada belirtilmesidir. Bu arada güherçile cevherini teslim edecek zümrelere verdikleri taahhütler hatırlatılır ve taahhütleri az göndermeleri halinde kendilerine sorulur ve miktarın tamamlanması istenirdi⁹²⁹. 1793 yılında Niğde Sancağı kadısına gönderilen fermanla beylerbeyi olup halen Karaman Eyaleti defterdarı olan Murat Ağa İstanbul'a Bolkar kazası madenleri kayıt defterini göndererek terk olunan güherçile kâlhanelerinin içindeki kazılarda bulunan güherçile cevherini eskiden belirlendiği şartlara göre işletmeyi istemiştir. Bunun için Hazine-i Amire'de mahfuz olan baş muhasebe defterinde yapılan tahkik üzerine eskiden siyah barut imal edilen kâlhanelerin işletilmemesinden dolayı emir verildiği belirlenmiştir. Vech-i meşruh⁹³⁰ üzere zikredilen kadılıklardaki güherçile kâlhanelerinin mu'tad-ı kadim üzere işletilmesi ve kimsenin buna müdahale ve muhalefet etmemesi istenmiştir⁹³¹.

Niğde Sancağı kadısına yazılan H. 1208 / M. 1794 tarihli bir fermanla Karaman Eyaletinde bulunan güherçile kâlhanelerine tayin olunan Karaman Eyaleti ahali defterdarlarının verdikleri güherçile miktarı ile ilgili şu ifadeler yer verilmiştir:

- *“Verdiklerinin yarısı miktarı odun ve toprağın her kantarına dörder akçe hesabı üzere verdirilmesi istenerek kat'a biz Havas-ı Hümayun ve Evkaf-ı Selatin ve Suğla hasları reayastıyız deyü bir vechle te'allül ve niza ve muhalefet ettirmeyesiz”*⁹³².

⁹²⁸ BOA. CDM. Belge No: 5204; BOA. CDM. Belge No: 4601; BOA. CDM. Belge No:2205.

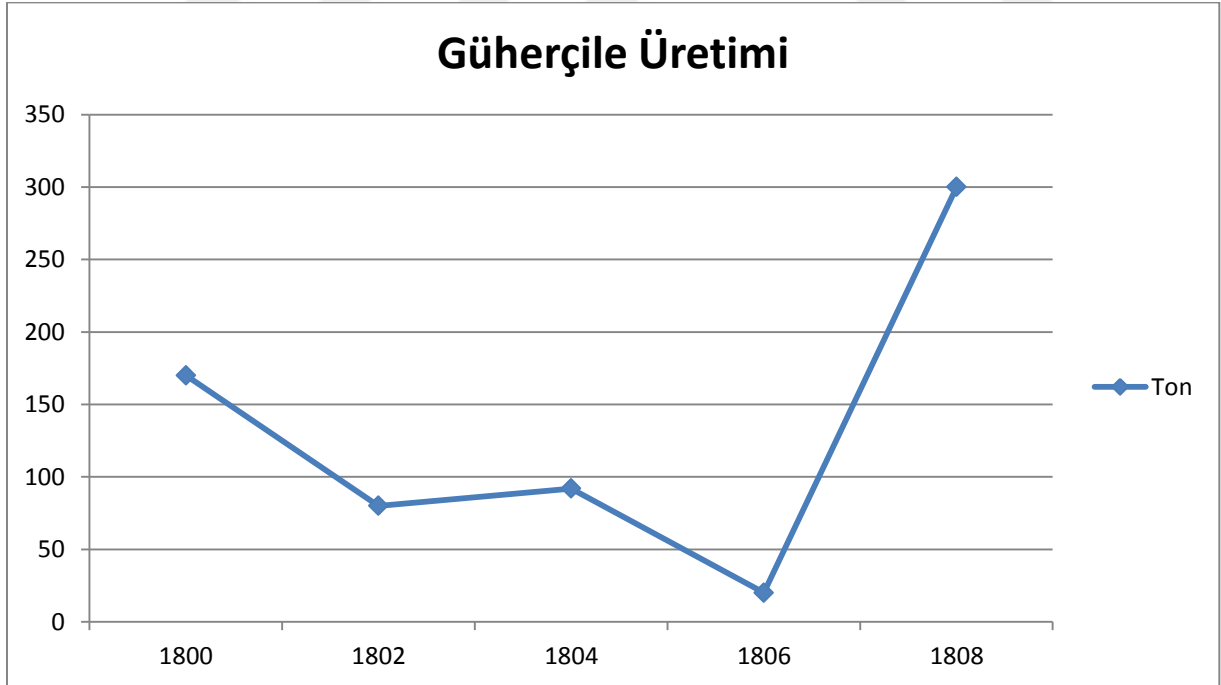
⁹²⁹ Ağaoğlu, a.g.m., s. 27.

⁹³⁰ Vech-i meşruh, şartların durumuna, gidişatına göre ihtimaller üzerine anlamları vermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Devellioğlu, a.g.e., s. 315.

⁹³¹ BOA. KVS. Belge No: 181:1.

⁹³² BOA. CDM. Belge No: 1123.

Niğde Sancağı kadısına yazılan bir başka fermada ise kazada bulunan kâlhanelerinin birkaç senedir muattal olduğunu ve bu sene işleme için⁹³³ Kâlhane-i Mezbure'ye emin nasb olunup divan tezkeresi tahrir olunmuştur. Bu tayin olunan maden eminine kanun-ı kadim üzere güherçile kâlhanelerinin teslim olunması ve güherçile cevherinin bir an önce tabh olunmasının mühim olduğu bildirilmiş ve tayin olunan odunun çektirilip, te'allül ve muhalefet ettirilmemesi istenmiştir⁹³⁴. Bu dönemde devletin düşük fiyatla güherçile cevheri alma politikası halkın güherçile cevherini yabancılara satmasına sebep olmuştur. 6 Eylül 1802 tarihinde Karaman Eyaletinden ihtiyaç olan güherçile cevherinin karşılanması istendiği vakit bunun mümkün olmadığı, satın alınması kararlaştırılan 44.860 okka adi güherçileden başka her okkası 30 paraya 80.000 okka adi güherçile daha tertip olunmuş ve bu toplam 124.860 okka güherçile miktarına ulaşmıştır⁹³⁵. Fakat yine de gerekli güherçile cevheri sağlanamadığı için 80.000 vukiyyenin 30.000 vukiyyesi terk olunmuş 20.000 vukiyyesi Konya Sancağından, 9.000 vukiyyesi Niğde Sancağından istenmiştir. Böylece Konya Sancağından eskisi ile birlikte 50.600 vukiyye, Niğde Sancağından 27.000 vukiyye güherçile cevheri alınması kararlaştırılmıştır. Bunların ücretleri devlet tarafından hemen ödenmiştir. 10.000 kantar kaliteli siyah barut yapmak için Karaman Eyaletinden istenen 44.860 ve 50.000 vukiyye adi güherçile cevheri için 35.760 kuruş hesaplanarak ödeme yapılmıştır⁹³⁶.

⁹³³ BOA. CDM. Belge No: 1181.

⁹³⁴ BOA. CDM. Belge No: 1182.

⁹³⁵ BOA. CDM. Belge No: 1183.

⁹³⁶ BOA. CDM. Belge No: 1185.

Grafik 12: Bolkar Kazası Madenlerinde Elde Edilen Güherçile Üretimine Seyri

Bolkar kazası madenlerinde güherçile yazın sonuna doğru toplanmaya başlanarak güz aylarının sonunda bu işleme son verilir. Ham güherçile toprağın yüzeyinden çorakçı ismi verilen kişiler tarafından toplanır. Bu toplanan güherçile cevherleri sürgü tekneleri denilen araçların içine konularak üstlerine su dökülürdü⁹³⁷. Sürgülerin altlarında kamıştan ızgaralar bulunur ve bu teknelerden süzülen sular kaynama kazanına bir tulumba aracılığı ile aktarılarak burada buharlaştırıldıktan sonra konulan şerbet kısmı soğutma olukları denilen yerlere nakledilirdi⁹³⁸. Burada hâsıl olan teressübat ham güherçile cevheridir. Bolkar kazası madenlerinde ki kâlhanelerde 10 amele ile bir günde 1.500 kilogram güherçile çıkarılmakta idi. Bu ham güherçile yarı yarıya su ile kazanlara konulurdu. Burada en az beş saat kaynar, akabinde oluklar aracılığı ile taş bir havuza aktarılırdı. Burada suyun dibine çöken kısım meyilli satırlar üzerinde bulunan tahta levhalara alınır. Tahta levhalar üzerinden alınan cevher büyük bir tekneye nakledilerek burada bol su ile yıkanıp yabancı maddeler içerisinden ayıklanır⁹³⁹ ve böylece saf güherçile cevheri elde edilmiş olurdu.

5.4. Bolkar (Bulgar) Kazası Madenlerinde Bulunan Mahzenler

Bolkar kazası madenlerinde cevherlerin ve işlenmiş gümüşün konulduğu binalara mahzen ismi verilmekteydi⁹⁴⁰. Bolkar kazası madenlerinde gümüşlerin konulduğu bir mahzen bulunmaktaydı⁹⁴¹. Fırın mahzeni ismi ile de⁹⁴² kayıtlarda geçen bu mahzene üretilen gümüşler konulurdu⁹⁴³. Gümüşlerin mahzenlere konulmasından sonra onu korumakla görevli kişiler bulunmaktaydı. Nitekim mahzende korunmaya alınan gümüşlerin başına bir hadise gelirse ilgililerden iki katıyla tazmin edilirdi⁹⁴⁴. Bolkar kazası madenlerinden çıkarılan cevherler emin marifetiyle mahzenlere konulur ve kapıları mühürlenirdi. Cevher çıkan mağaraların

⁹³⁷ BOA. CDM. *Belge No*: 1121.

⁹³⁸ BOA. CDM. *Belge No*: 1123.

⁹³⁹ BOA. CDM. *Belge No*: 1613.

⁹⁴⁰ BOA. D. DRB. THR. *Belge No*: 6: 37.

⁹⁴¹ 6 Kasım 1792 yılında, Bolkar kazası madenlerinde imal edilen gümüşten satın alınarak ve damgalanarak mahzenlere istiflenen gümüş 478 külçe 12.601 kıyye iken, piristatlar ile kalcı başı rahatsız olduğundan 10.000 kıyye miktarı gümüş kal olacak bakırın ise "ustaların iyileşmesi halinde" kal olunarak mahzene konulacağı belirtilmiştir. BOA. D. DRB. THR. *Belge No*: 6: 29; BOA. C. DRB. *Belge No*: 3252; BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 181-1.

⁹⁴² BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 633-1.

⁹⁴³ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 670-1.

⁹⁴⁴ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 691-2.

kapıları da kimse çalmasın diye kapatılarak korunmaya alınır, mahzenlerin kapısı bir işaret ile belirlenir ve ne kadar gümüş çıktığı maden defterlerine kaydedilirdi⁹⁴⁵.

Bolkar kazası madenleri açıldığı tarihten itibaren ortaya çıkan bakır da mahzenlere konulmuştur⁹⁴⁶. Bolkar kazası madenlerinde küçük bir bakır mahzeni ile birlikte büyük bir altın mahzeni ve bunlardan başka 3 mahzen daha vardı⁹⁴⁷. Üretilen ürünleri korumak amacıyla kullanılan mahzenler, aynı zamanda üretim için gerekli malzemelerin de muhafaza edildiği binalardı. Bolkar kazası madenlerinin açılışı ile birlikte yapıldığı tespit edilen mahzenler çok kısa bir süre sonra tamirat geçirmiştir. Nitekim 21 Ocak 1790 tarihinde fırın ve altın mahzenlerinin tamiri için 2.837 kuruş masraf edileceği tahmin edilmiştir⁹⁴⁸. Bolkar kazası madenleri ve çevresinde günümüze ulaşan herhangi bir mahzen tespit edilememiştir. Bolkar kazası madenlerinde üretilerek mahzenlere konulan gümüşler Karaman Eyaleti kazaları ile Alanya ve İçil Sancağı kazası ahalipleri tarafından Alanya İskelesi'ne taşınırdı⁹⁴⁹. 20 Ocak 1789 tarihinde çıkan bazı eşkıyalık faaliyetleri hasebiyle madende mevcut 153.400 kıyye gümüşlerin gönderilmesi mümkün olmadığından bir emir gönderilerek gümüşlerin mahzenlere konulup korunması ve bu gümüşlerin iyi muhafaza edilememesi halinde sorumlulardan iki katının tahsil edilmesi⁹⁵⁰ görevlilere hatırlatılmıştır.

Bolkar kazası madenlerinden Alanya Sancağına gönderilen gümüşlerin korunması amacıyla Alanya Sancağında da bir mahzen bulunmaktaydı⁹⁵¹. Gümüş, Bolkar kazası madenlerinden geldikten sonra vezn olunarak miktarı belirlenip kurşunun hızına memur olan kişiye⁹⁵² teslim edilirdi. Bundan sonra Alanya Sancağı ahalipleri ‘‘*cümle ittifakıyla*’’ kurşunu mahzene koyarlardı⁹⁵³. Alanya İskelesi'ne gümüşlerin taşınması için bir gemi gönderildiği zaman gümüş cevherleri yine vezn olunarak gemilere taşınırdı⁹⁵⁴. ‘‘...iskeleye gelen gümüşlerin vezn ve miktarına, ahz, kabz ve der mahzen idüb badehi sefine isticar ve Der-

⁹⁴⁵ Bu durum belgelerde şu şekilde geçmiştir: ‘‘...Gümüşhane ma'denlerinde kadimü'l-eyyamdan mağaralardan ihrac olunan cevher müfettiş ve emin ma'rifetleri ile birkaç yerde mahzenlere konulub kapuların müfettiş ve emin mühürleyüb ve cevher çıkan mağarayı dahi kapuları kimesne sirka itmesin diye muhkem sedd olunub tamamı mahzenler mimlü oldukdan sonra müfettiş ve emin üzerlerine varub çaşni tutub her sepetden kaç dirhem gümüş hâsıl olduğu sicil olunub badehu mahzenlerde olan cevher kaçır kese kaç sepede düşerse defter ve hüccet olub...’’. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilgehan Pamuk, ‘‘XVII. Asırda Gümüşhane (Canca) Maden Mukataasına Dair Bazı Bilgiler’’, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 30, Erzurum 2006, s. 177.

⁹⁴⁶ BOA. MEDAD. Defter No: 1: 752-1.

⁹⁴⁷ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 607-1.

⁹⁴⁸ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 633-1.

⁹⁴⁹ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 670-1.

⁹⁵⁰ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 691-2.

⁹⁵¹ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 648-1.

⁹⁵² BOA. C. DRB. Belge No: 267.

⁹⁵³ BOA. C. DRB. Belge No: 267.

⁹⁵⁴ BOA. MEDAD. Defter No: 9: 197-1.

Aliyye'me sevk ve isalinde noksan zuhur itmemesine...' özen gösterilmesi ve dikkat edilmesi, için dizdarın görevli olduğuna dair 16 Mayıs 1798 tarihinde bu belge gönderilmiştir. Alanya Sancağı mutasarrıfı ise dizdara nezaret etmek ve yardım etmekle görevlendirilmiştir⁹⁵⁵. Bolkar kazası madenlerinde Alanya İskelesi'ne ve oradan da İstanbul'a gönderilen gümüş cevherleri ise Yalı Köşkü sahilinde Sepetçiler Kasrı tahtında bulunan mahzenlere⁹⁵⁶ getirilirdi⁹⁵⁷. 29 Kasım 1804 tarihinde, bu mahzende bulunan kurşun ve bakırın darphaneye nakli için 400 hamal tutulmuş ve günlük 15 çürük akçe ücret verilmiştir⁹⁵⁸. Alanya İskelesi'nden gelen gümüşlerin Yalı Köşkü'ndeki mahzenlere nakledilmesi için gerekli olan 9 kıta ma'une⁹⁵⁹ talebi, 14 Şubat 1790 tarihinde olumlu karşılanmıştır⁹⁶⁰.

6. Karaman Eyaletine Bağlı Diğer Maden Kazaları

6.1. Belviran Kazası

Madenin açılışından kapandığı süreye kadar Bozkır kazası madenleri ile birlikte sürekli madene bağlı Belviran kazası madenleri hesabına 65 balta⁹⁶¹ tayin edilmiştir. Belviran kazası halkı, hesaba nakli yapılan bu balta miktarı ile madenin kömür ihtiyacını karşıladığı dönemde madene ait diğer görevleri de yapmıştır⁹⁶². Bununla birlikte madene kömürün nakledilerek havale edilmesi ve ilgililere teslim edilmesi de kazanın görevleri arasında yer almaktaydı⁹⁶³. Belviran kazasına bağlı 33 köy madeni kömür ihtiyacını karşılamak için görevlendirilmiştir⁹⁶⁴. Bu bahsi geçen 33 köye belirtilen balta miktarı hesabı üzere madene kömür nakledilirdi. Lakin Belviran kazasından aynı olarak tedarik edilen kömür ve amele

⁹⁵⁵ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 222-1.

⁹⁵⁶ İki bab mahzen vardı. BOA. D. BŞM. DRB. *Belge No*: 17: 9.

⁹⁵⁷ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 782-2.

⁹⁵⁸ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2544.

⁹⁵⁹ Ma'une, yük taşıyan büyük kayık anlamına gelmektedir. Mavna olarak da telaffuz edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Devellioğlu, a.g.e., s. 587.

⁹⁶⁰ BOA. C. ML. *Belge No*: 232.

⁹⁶¹ 2 Ocak 1798 tarihinde Belviran kazasına bağlı köylerin balta dağılımı şöyledir: Gederet köyü 6 balta, Bolat köyü 5 balta, Yelbeği köyü 2 balta, Saraycık köyü 2 balta, Işıklar köyü 1 balta, Yenice köyü 1 balta, Armutlu köyü 4 balta, Hamzalar köyü 2,5 balta, Kızılçalar köyü 2 balta, Emirler Türkmen köyü 1 balta, Turayda köyü 3 balta, Bardas köyü 3 balta, Edep köyü 2 balta, Karasınır köyü 3 balta, Elmasun köyü 1,5 balta, Kurukavak köyü 1,5 balta, Çiçek köyü 2 balta, Avşar köyü 1,5 balta, Tahtalı köyü 1 balta, Gelincik köyü 1 balta, Kınık köyü 3 balta, Boyalıca ve Kuzviran köyü 1 balta, Dinek köyü 3 balta, Apasaray köyü 1,5 balta, Alibey Höyüğü köyü 3 balta, Mescitli köyü 1 balta, Ayvalca köyü 1 balta, Aba köyü 2 balta, Akalan köyü 2 balta, Koçaş köyü 1 balta, Kozağaç köyü 0,5 balta, Sınır Ahmet köyü rub' balta, Armasun köyü rub' balta, yekun balta 65 olarak hesaplanmıştır. (BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 609-1; BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 619-2). Ancak bu tevziye göre toplam 65,5 balta hesabı görülmektedir. Bununla birlikte Belviran kazası ahalisinden madene sermaye olarak 1797 yılında 1.209 kuruş toplanıp maden eminine teslim edilmiştir. BOA. D. DRB. THR. *Belge No*: 4702: 4.

⁹⁶² BOA. C. DRB. *Belge No*: 1058.

⁹⁶³ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2421.

⁹⁶⁴ BOA. MAD. d. *Defter No*: 7873: 109.

yerine bazen maden emininin bu görevler yerine bedel aldıkları da görülmektedir. Ancak Bozkır kazası madenlerinden elde edilen kömür, madenin kömür ihtiyacını karşılamadığından ötürü Bozkır kazası ahali, 1804 yılında Belviran kazasının da kömür aynı olarak tedarik edilmesini istemiştir⁹⁶⁵. Bütün bu uyarılara rağmen 1805 yılında Belviran kazasından yine kömür akdi olarak üç taksitle toplanmıştır⁹⁶⁶. Belviran kazasından 1807 yılında Ceyb-i Hümayun malı gümüş ve kurşun zammı ve maden masrafı için iki taksitle 92.200 kuruş toplanırken, hil'at baha adıyla 27.800 kuruş yine iki taksitle tahsil edilmiştir⁹⁶⁷. Bu toplam miktardan madenin kapatılması üzerine 7.800 kuruşu affedilerek toplam 112.000 kuruşun iki taksitle toplanması emredilmiştir⁹⁶⁸. Bu meblağlar kazanın yaptığı katkıyı göstermektedir.

6.2. Beyşehir Kazası

Bozkır ve Belviran kazaları madenleri kömür ihtiyacını karşılayamadığı dönemlerde Beyşehir kazası madenleri de Bozkır kazası madenleri emanetine bağlanmıştır⁹⁶⁹. Ancak Beyşehir kazası, kömürü aynen vermek yerine genelde kömür bedeli ödemiştir. Yıllık iki taksit ile Bozkır kazası madenlerine 4.000 kuruş kömür bedeli verdiği dönemler olmakla birlikte⁹⁷⁰ genelde Bozkır kazası madenlerine 5.000 kuruş ödenmiştir. Bozkır kazası madenlerine bağlanma karşılığı verilen bu miktar kömür, kütük, çakılcı bedeli ve imdad-ı menzil olarak toplanmıştır⁹⁷¹. Beyşehir kazasının sancak mutasarrıfına verdiği hazeriyye akçesi⁹⁷² olan 700 kuruş, maden eminine verilmek suretiyle bu miktar madene gelir olarak kaydedilmiştir⁹⁷³.

Beyşehir kazası bu yükümlülükleri yanında madenin amele ihtiyacını da karşılamıştır. Ancak bu durum çok sık rastlanan bir durum değildir. Bunun yanında maden için gerekli amele genelde Bozkır kazası madenlerinden karşılanmıştır. 1800 yılında ise Bozkır kazası

⁹⁶⁵ BOA. DRB. d. *Defter No*: 970.

⁹⁶⁶ BOA. MHM. d. *Defter No*: 236: 177. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şafakçı, a.g.t., s. 138.

⁹⁶⁷ BOA. MHM. d. *Defter No*: 253: 214; BOA. C. DRB. *Belge No*: 1712; BOA. DRB. d. *Defter No*: 1027.

⁹⁶⁸ BOA. DRB. d. *Defter No*: 165; BOA. DRB. d. *Defter No*: 1041.

⁹⁶⁹ BOA. HAT. *Belge No*: 204: 10649.

⁹⁷⁰ BOA. C. DRB. *Belge No*: 37.

⁹⁷¹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 37; BOA. C. DRB. *Belge No*: 2042; BOA. DRB. d. *Defter No*: 969; BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 221-4.

⁹⁷² Toplam 2.990 kuruş olan hazeriyye akçesi sancak mutasarrıfına verilmektedir. 1796 ve 1810 yıllarında 2.990 kuruştan Beyşehir Sancağına bağlı kazalar hisselerine düşen miktarı ödemişlerdir. (BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 215-1; BOA. C. DRB. *Belge No*: 37). Ancak 1 Aralık 1804 tarihinde, Beyşehir kazası 151 adet ve Yenişar kazası 32 adet ve rub'avarız ve nüzülhaneleriyle senevi 6.000 kuruş karşılığında madene bağlanmıştır. Bu tarihte sancak mutasarrıfı için Beyşehir kazası, Yenişar kazası ve altı köyün tahsis edildiği belirtilerek 2.990 kuruşu maden tarafına vermeleri gerektiği belirtilmiştir. (BOA. C. DRB. *Belge No*: 1497). Bu bilgiye göre, sancağına bağlı bütün kazaların verdiği bu miktarı sadece bu iki kazanın verdiği gibi bir ifade kullanılmıştır. Ancak Beyşehir Sancağına bağlı bütün kazaların sancak mutasarrıfına ödediği miktar 2.990 kuruştur.

⁹⁷³ BOA. DRB. d. *Defter No*: 156: 53-1; BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 215-1; BOA. C. DRB. *Belge No*: 37.

madenlerinde meydana gelen hastalık sebebiyle telef olan çakılcı amelesinin yerine Beyşehir kazasından 40 çakılcı amelesi istihdam edilmiştir⁹⁷⁴. Bu bakımdan madenin ortaya çıkan çeşitli ihtiyaçları madenin bu tür ihtiyaçları ile görevli kazalarında bir sorun çıkması halinde, bu şekilde bir yükümlülüğü olmayan madene bağlı kazalardan da tedarik edilebilmekteydi.

6.3. Seydişehir Kazası

Seydişehir kazası senede üç taksitle⁹⁷⁵ 80 balta⁹⁷⁶ hesabı 4.000 kuruş vermiştir⁹⁷⁷. Aynı olarak kömür vermek üzere madene bağlanan Seydişehir kazası, dağlarında ağaç olmadığından⁹⁷⁸ ve bu nedenle kömür tedariki⁹⁷⁹ zor olduğundan kömür vermek yerine bir ödeme yapmakla birlikte madenin diğer hizmetlerini de yerine getirmek şartıyla Bozkır kazası madenine bağlanmıştır⁹⁸⁰. Madenin diğer işleri arasında kazanın yapacağı işler ise, madene amele ve çakılcı vermek, cevher nakletmek ile menzil bargirlerine ianet etmek sayılabilir⁹⁸¹. Kaza, hesabına düşen cevher nakli görevini bizzat yapmadığı zaman karşılığında Bozkır kazasından ücret alınmıştır⁹⁸². Kömür bedeli nakde çevrilmeden önce baltacılar⁹⁸³ atanmış⁹⁸⁴

⁹⁷⁴ BOA. DRB. d. *Defter No*: 969.

⁹⁷⁵ Bazen dört taksitle toplanan kömür bedeli miktarının 5.333 kuruş olduğu da belgelerde geçmektedir. (BOA. C. DRB. *Belge No*: 3090). Bazen de kömür, kütük ve cevher bedeli olarak verilen 4.000 kuruş iki taksitle ödenmiştir. BOA. C. DRB. *Belge No*: 37.

⁹⁷⁶ Seydişehir kazasına bağlı köylerin 25 Ocak 1790 tarihindeki balta dağılımı şu şekildedir: Gevrekli köyü 7,5 balta, Karaviran köyü 7,5 balta, Çalmanda köyü 6,5 balta, Taraşçı köyü 3 balta, Akça köyü 3,5 balta, Kilisa köyü 3,5 balta, Dere köyü 3 balta, Elmesut köyü 2,5 balta, Dikilitaş köyü 2,5 balta, Göküyük köyü 1,5 balta, Nuzumlu köyü 1,5 balta, Boyalı köyü 1,5 balta, Kavak köyü 2 balta, Gökçeüyük köyü 1,5 balta, Manastır köyü 1 balta, İncesu köyü 1 balta, Çat köyü 1 balta, Tül köyü 1 balta, Taşağıl köyü 1 balta, Yenice köyü 0,5 balta, Kuran köyü 0,5 balta, Karayunak köyü 0,5 balta, Nefs-i Seydişehir köyü 26 balta yekun balta 80 olarak hesaplanmıştır. (BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 647-2). 12 Temmuz 1794 tarihinde ise Seydişehir kazası köylerine 60 balta hesap edilirken Seydişehir kazası merkezine 20 balta hesap edilmiştir. Buna göre Seydişehir kazası merkez mahallelerine yapılan tevziye göre, Mahalle-i Ayanlar 3,5 balta, Mahalle-i Ulukabu 3 balta 1 rub', Mahalle-i Sofuhane 2 balta 3 rub' 1 'an, Mahalle-i Değirmenci 2 balta 3 rub' 1 'an, Mahalle-i Cami-i Cedid 2 balta, Mahalle-i Hacı Seyyid Ali 2 balta, Mahalle-i Cami-i Kebir 1 balta, Mahalle-i Kızılcalar 1 balta, Mahalle-i Debbağhane 3 rub', Mahalle-i Kiçi Kabu Me'a Badar 3 rub' olmak üzere 20 balta olarak hesaplanmıştır. (BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 678-1). Bazı ayanın kaza köylerine tevzi edilen balta sayısını kendilerine göre ayarladığından bazı köylere fazla yazıldığı bazılarına ise hiç yazılmadığı yönünde şikâyetler üzerine bu tevzinin kadı, maden emini ve iş erleri tarafından yapılacağı belirtilmiştir. BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 670-2.

⁹⁷⁷ 23 köyden oluşan bir kaza olan Seydişehir kazası dağlarında ağaç olmadığından dolayı kömür tedarikinde sıkıntı çekildiği için bu görev nakde çevrilmiştir. Kazada ortaya çıkan veba hastalığı sebebiyle hallerine merhameten baltacı sayısının yeniden düzenlenmesini talep eden kaza halkının bu isteği 6 Şubat 1798 tarihinde kabul edilmemiştir. BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 621-1; BOA. D. BŞM. DRB. *Belge No*: 16: 47.

⁹⁷⁸ BOA. C. DRB. *Belge No*: 1058.

⁹⁷⁹ 5 Şubat 1792 tarihinde, madenin kömür ihtiyacı Belviran ve Seydişehir kazalarından bedel alınmasından dolayı karşılanamadığından kömürün aynı olarak alınması talep edilmiştir. BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 196-1.

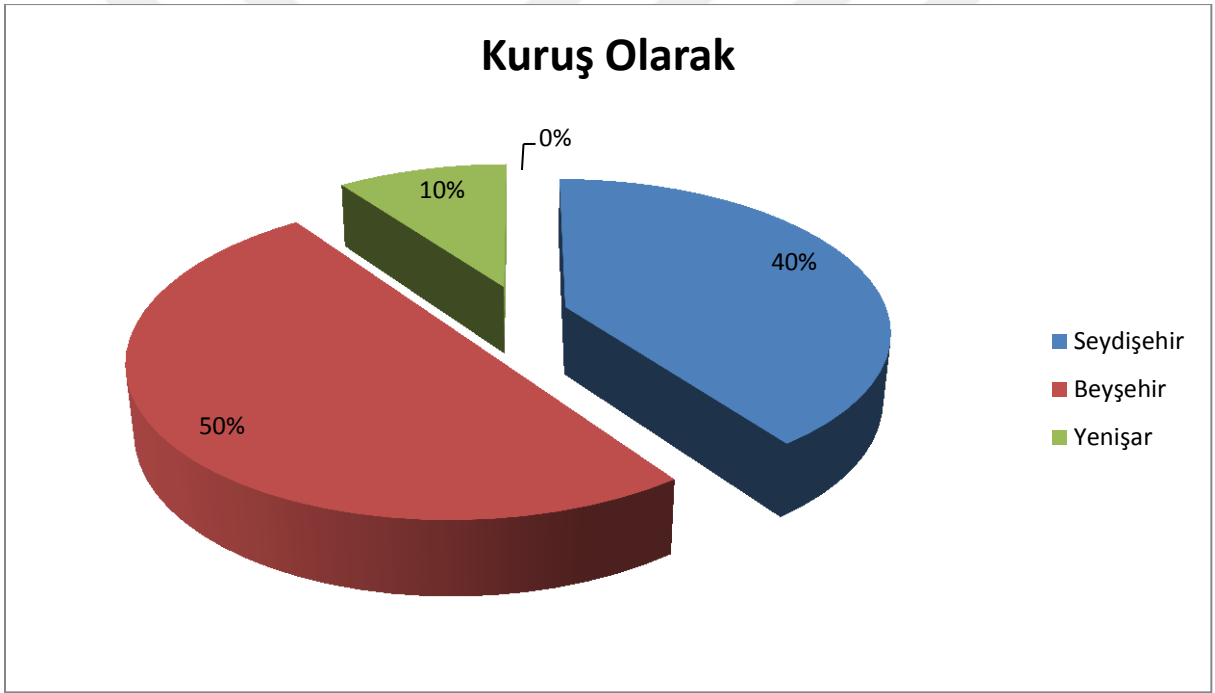
⁹⁸⁰ BOA. AE. SSLM III. *Belge No*: 15109; BOA. C. DRB. *Belge No*: 1058.

⁹⁸¹ Bunların miktarlarının belirlenmesinde balta sayıları etkili olmaktadır. (BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 629-2). Balta sayısı göz önüne alındığı zaman Seydişehir kazası, Bozkır kazasının yarısı oranında bir miktar vermiş olmalıdır.

⁹⁸² BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 182-2.

⁹⁸³ Seydişehir kazası mahallelerine 20 ve köylerine 60 balta hesap edilmiştir. Bu yerlerin isimleri ve balta miktarları için bkz. BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 678-1.

lakin belirtilen nedenlerle vazgeçilmiştir. Fakat madene bağlandığında balta başına 36 kuruş kömür akçesi ödenirken maden emini Mehmet Fazlullah tüfenkçi başısıyla birlikte her baltaya 117 kuruş belirtmiştir. Bununla birlikte maden emininin çakıl, kürek, cevher nakli, menzil akçesi ve mübaşiriye istediği ve senede üç defa balta akçesi denerek para toplandığı yönünde kaza ahalisinin şikâyetleri üzerine durumu araştırmak için bir mübaşir görevlendirilmiştir⁹⁸⁵. Seydişehir kazasının sancak mutasarrıfına verdiği hazeriye akçesi olan 600 kuruş, maden eminine verilmek suretiyle madene gelir olarak kaydedilmiştir⁹⁸⁶. Bununla birlikte Seydişehir, Beyşehir, Kırılı, Yenişar ve Göçü kazalarının madene bağlanma istekleri her kazanın bir fırın için cevher, kömür ve kütük götürmeleri ve gerekli amelelerin dahi kazalardan karşılanması şartlarıyla kabul edilmiştir⁹⁸⁷. Bozkır kazası madenlerine kömür bedeli ödemek suretiyle bağlı kazalar Seydişehir ile birlikte Beyşehir ve Yenişar idi.

Grafik 13: 1789 – 1808 Tarihleri Arasında Karaman Eyaleti Madenlerine Nakdi Yükümlülük İle Bağlı Kazaların Ödedikleri Miktarlar

⁹⁸⁴ BOA. C. DRB. Belge No: 2451.

⁹⁸⁵ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 677-2.

⁹⁸⁶ BOA. DRB. d. Defter No: 156: 53-1; BOA. MEDAD. Defter No: 9: 215-1; BOA. C. DRB. Belge No: 37.

⁹⁸⁷ BOA. C. DRB. Belge No: 730.

6.4. Kırili Kazası

Kırili kazası madenleri, 29 Mart 1788 tarihinde maden emanetine ilhak edilmesi karşılığında Karaman Eyaleti madenlerinin şu hizmetlerini yerine getireceğini bildirmiştir:

- a) Madene yıllık 150.000 kıyye kömür vermek
- b) Fırınlara 200.000 kıyye cevher nakletmek
- c) Her yıl 6 çakılcı vermek ve altı aylık çakılcı ücreti olan 250 kuruşu ödemek
- d) Kütük ve amele ücreti olarak 250 kuruş vermek

Kırili kazası madenlerinin görevleri arasında yer almaktaydı⁹⁸⁸. Kırili kazası ahalişi cevherin nakledilmesi görevini bizzat yapmadıkları zaman ise bu görev karşılığında ücret alınmıştır⁹⁸⁹. Bunun yanında Kırili kazasının sancak mutasarrıfına verdiği 600 kuruş hazeriyeye akçesi, Karaman Eyaleti madenlerine gelir olarak kaydedilmiştir⁹⁹⁰. 1801 yılında maden kazası olmaktan çıkarılan Kırili kazası, Üsküdar ocağına bağlanmış⁹⁹¹ ve maden eminine bu kazadan bir şey talep etmemesi emredilmiştir⁹⁹².

6.5. Yenişar Kazası

Karaman Eyaleti madenlerine bağlanan bu kazanın ismi arşivlerde Kaşaklı veya Yenişar olarak ifade edilmektedir. Fakat verilen isimden sonra kazanın diğer adı da söylenebilmektedir. Kaşaklı kazası olarak ifade edildiği zaman diğer adının Yenişar⁹⁹³ olduğu belirtildiği gibi ‘‘Yenişar nam-ı diğer Kaşaklı’’⁹⁹⁴ şeklinde de geçmektedir. Bu kayıtlarda bu iki yerleşim yerinin bir kaza olarak değerlendirildiği görülmektedir⁹⁹⁵. Ancak genelde Yenişar

⁹⁸⁸ BOA. KŞS. *Sicil No*: 65: 95-1; BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 176-1.

⁹⁸⁹ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 184-2.

⁹⁹⁰ BOA. DRB. d. *Defter No*: 156: 53-1; BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 215-1; BOA. C. DRB. *Belge No*: 37.

⁹⁹¹ 27 Eylül 1802 tarihinde, Seydişehir ve Kırili kazaları menzilleri için vilayet tarafından mutemet bir kiracı başı tayini ve ulaklara müşkülât çıkarılmaması, menzillerde 12 bargir bulundurulması, bargirlerin belli bir ücret karşılığında değiştirilmesi ve yıllık bir miktarın bunlara tayin edilmesi Alanya mutasarrıfı, asker başbuğu ve Bozkır maden emini Abdurrahman Paşa'ya emredilmiştir. (BOA. Cevdet Tasnifi, Nafia [C. NF.], *Belge No*: 1604). Ocağına bağlanan Kırili kazası ahalişinin askeri ve gayr-i askeri olanlar avarız-ı divaniyye ve imdad-ı hazeriyeden başka bütün tekalif-i örfiyye ve şakkadan, kalyoncu ve deve bedeli gibi cümle sefer tertibatından muaf kılınmış ve ocak defterine asker yazılanlar sair ahalden imtiyaz için avarız ve hazeriyeden de muaf olmuştur. Ayrıca bu kazadan maden için bir akçe istenmemesi ve tevzi defterinin külliyen ref olunarak maden mürettebatından bakaya ne kalmış ise onun dahi terk olunduğu ve bu durumun madenden daha önemli olduğu, 5 Aralık 1801 tarihinde belirtilmiştir. (BOA. C. AS. *Belge No*: 38021; BOA. DRB. d. *Defter No*: 156: 125-1). 13 – 22 Haziran 1801 tarihinde ise, Seydişehir kazası madenleri aynı şartlar ile Üsküdar ocağına bağlanmıştır. BOA. DRB. d. *Defter No*: 156: 123-2.

⁹⁹² BOA. MHM. d. *Defter No*: 214: 213-214.

⁹⁹³ BOA. DRB. d. *Defter No*: 156: 53-1.

⁹⁹⁴ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 215-1.

⁹⁹⁵ XVI. Yüzyılda iki ayrı nahiye olarak görünen bu yerleşim yerleri, XIX. Yüzyılın ikinci yarısında ise Kaşaklı kazası ve Yenişar kazası olarak adlandırılmıştır. Bu yerleşim yerlerine bağlı köylerin bu dönemlerdeki durumu için bkz. Erdoğan, *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522 – 1584)*, s. 74-75; Hüseyin Muşmal, *XIX. Yüzyılın İlk*

adı kullanılmıştır. Madene bağlanma karşılığı kömür, kütük, çakılcı bedeli ve imdad-ı menzil olarak Yenişar kazasından 1.000 kuruş toplanmıştır⁹⁹⁶. Yine Yenişar kazasının sancak mutasarrıfına verdiği hazeriyye akçesi olan 290 kuruş madene gelir olarak kaydedilmiştir⁹⁹⁷.

6.6. Göçü Kazası

Arşivlerde Göçü Kebir kazası olarak ifade edilen bu mevki, Karaman Eyaleti madenlerine senelik iki taksit halinde 120.000 kıyye kömür vermek şartıyla merkeze bağlanmıştır⁹⁹⁸. Kazanın sancak mutasarrıfına verdiği 400 kuruş hazeriyye akçesi de madene gelir olarak kaydedilmiştir⁹⁹⁹. 1802 yılında ise maden kazası olmaktan çıkarılan Göçü kazası, Üsküdar ocağına bağlanmıştır¹⁰⁰⁰. Ayrıca madene bağlı bütün kazalar imdad-ı hazeriyye ve seferiyyelerini maden emini vasıtasıyla vali tarafına eda etmişlerdir¹⁰⁰¹. Buna ek olarak kurşunun Alanya İskelesi'ne nakledilmesinde bu kazalara yapılan tevziler var ise, bu görevlerini de yapmaları gerekmektedir. Nitekim 1781 yılında Karaman Eyaletine bağlı Belviran, Bozkır ve Seydişehir kazalarının merkeze bağlı olduklarından dolayı kurşunun nakli konusundaki isteksizlikleri üzerine kurşunun nakli için emir verilmiştir¹⁰⁰².

7 Ekim 1793 tarihli hükümde, Göçü Kebir kazasına bağlı Bükçe, Saraycık, Hasan Şeyh ve Yatağan köyleri reayaları ile maden reayaları Konya nahiyesindeki İnce isimli köye yerleşmişlerdir¹⁰⁰³. Bu köylerin halkı, altı ay kazalarında ve altı ay bahsedilen köyde ziraatla uğraşmış lakin üzerlerine düşen vergileri ödemedikleri gibi maden hizmetini dahi terk etmişlerdir. Bu olay üzerine gönderilen emirde, bu kişilerin eski yerlerine dönmeleri emredilmiştir¹⁰⁰⁴. Madene bağlı kazalar bu görevler dışında madenle ilgisi olmayan görevler de üstlenmiştir. Nitekim Karaman Eyaletine bağlı Bozkır, Belviran, Beyşehir, Seydişehir,

Yarısında Beyşehir ve Çevresinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1790 – 1864), (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2005, s. 346.

⁹⁹⁶ BOA. C. DRB. *Belge No: 37*; BOA. C. DRB. *Belge No: 2042*; BOA. DRB. d. *Defter No: 969*; BOA. MEDAD. *Defter No: 9: 221-4*.

⁹⁹⁷ BOA. DRB. d. *Defter No: 156: 53-1*; BOA. MEDAD. *Defter No: 9: 215-1*; BOA. C. DRB. *Belge No: 37*.

⁹⁹⁸ BOA. KŞS. *Sicil No: 65: 95-1*; BOA. MEDAD. *Defter No: 9: 176-1*.

⁹⁹⁹ BOA. DRB. d. *Defter No: 156: 53-1*; BOA. MEDAD. *Defter No: 9: 215-1*; BOA. C. DRB. *Belge No: 37*.

¹⁰⁰⁰ BOA. MHM. d. *Defter No: 215: 134-135*.

¹⁰⁰¹ BOA. C. DRB. *Belge No: 37*.

¹⁰⁰² BOA. C. DRB. *Belge No: 1115*.

¹⁰⁰³ İnce köyü ismiyle bir yerleşim yeri tespit edilmemesine rağmen Konya çevresindeki İnce köyü ile İnce köyü aynı köy olmalıdır. İsmi yanlış yazılması yazıcı hatası olarak ifade edilmektedir.

¹⁰⁰⁴ Osmanlı madencilik rejimindeki bu metot çok eskiden beri uygulanmaktaydı. Srebrenica madenleri yasak namesinde, "...madenlere bağlı yerlerde kayıtlı ahalinin yerlerini terk etmesi halinde hangi yerde bulunursa o yerin kadı ve subaşlıları onları eski yerlerine döndürecekler..." şeklinde not düşülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. İnalçık, Anhegger, *Kanunname-i Sultani Ber-Muceb-i Örf-i Osmani II. Mehmed ve II. Bayezid Devrine Ait Yasakname ve Kanunnameler*, s. 12. BOA. C. DRB. *Belge No: 1260*.

Yenişar, Kırılı ve Göçü kazalarından¹⁰⁰⁵ Paspanoğlu Osman isimli eşkıyanın idam ve izalesi için 500 piyade ve süvari talebine, kaza kadıları cevher ve kömür nakli işlerinin aksamasını öne sürünce 250 asker gönderilmesi emredilmiştir¹⁰⁰⁶.

7. Karaman Eyaletine Bağlı Maden Köyleri

7.1. Kazıkdere Köyü

Kazıkdere¹⁰⁰⁷ köyünün ismi bir bölgede “*karye-i Gerez nam-ı diğer Kazık*” diye geçmiş olmakla birlikte, yine aynı belgenin içinde Kazıkdere nahiyesine bağlı Gerez köyü adı kullanılmıştır¹⁰⁰⁸. Karaman Eyaletine bağlı Kazıkdere köyü ahalisi maden ilminden anladıklarından dolayı mağaralardan cevher çıkarılmasıyla görevlendirilmişlerdir¹⁰⁰⁹. Bölgede XVIII. Yüzyılda demir madeni çıkarıldığı ve madeni köylülerin işlettiğine daha önce değinilmiştir. Kazıkdere köyü ahalisinin maden ilminden anlamasının bir sebebi de cevher çıkarılan mağaralara yakın yerde bulunmaları olmalıdır. 1801 yılı nüfus sayımında “*Karaman Eyaletine bağlı Kazıkdere nam-ı diğer Dedemli köyü*” ifadesi kullanılmıştır. Bu tarihte Kazıkdere köyünün mahalleleri Dolhanlar, Gezlevi, Gerez, Fakılar ve Sögüt olarak sayılmıştır¹⁰¹⁰.

7.2. Yalılıyük Köyü

Karaman Eyaletine bağlı Yalılıyük köyü, başlangıçta madene 8 balta temini ile görevlendirilmişken, 16 Nisan 1805 tarihinde ve daha sonraki yıllarda madenin kömür ve kütük ihtiyacını karşılamıştır. Bu hizmet karşılığında Seydişehir Gölü’nden birkaç kayık tedarik ederek lazım olan kömür ve kütüklerini kayıklar ile eskiden beri karşı yakadan köy tarafına nakletmişler ve oradan hayvanlarına yüklemek suretiyle madene ulaştırmışlardır¹⁰¹¹. Bu bilgi madenin kütük ihtiyacını karşılayan köylere ekleme yapıldığını göstermektedir ki bunun nedeni diğer iki köyde ağacın azalması ya da kütük tedarik edilecek ormanın uzaklaşması olabilir.

¹⁰⁰⁵ Adı geçen kazalara bağlı köyler ile ilgili bilgi tespit edilemeyen yerler olduğundan bu eksiklik 1804 yılı verilerine göre giderilmeye çalışılmıştır.

¹⁰⁰⁶ BOA. MHM. d. *Defter No*: 206: 83.

¹⁰⁰⁷ Bozkır kazasının arazisi üç kısma ayrılmaktadır. Dağlık kısmına “Kazık Dere”, ova kısmına “Yazı Kolu”, hem dağlık hem de ovalık kısmına “Belviran” denilmekteydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dr. Nazmi, a.g.e., s. 116.

¹⁰⁰⁸ BOA. Cevdet Tasnifi, Evkaf (C. EV.), *Belge No*: 23538.

¹⁰⁰⁹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 560.

¹⁰¹⁰ BOA. NFS. d. *Defter No*: 3341: 11.

¹⁰¹¹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 1276.

7.3. Karacaardıç Köyü

Karaman Eyaletine bağlı Karacaardıç köyünden Şeyh Bedreddin evladından Şeyh Muhammed arzında, Karaman Eyaletine bağlanınca madene hizmet için köylerinin baltaya dahil olmayıp, şeyhin evlatlarından olmaları dolayısıyla bütün vergilerden muaf olduklarını iddia etmiştir. Hazine defterleri incelenince kazanın 31 köyünün madenin kömür hizmetine tayin edildiği ancak Şeyh Bedreddin evlatlarının diğer vergilerden muaf olduğu gibi balta hizmetinden de muaf olduğu 8 Aralık 1789 tarihli defter kayıtlarında belirtilmiştir¹⁰¹². Ancak bu muafiyetin bazen anlaşmazlıklara neden olduğu görülmektedir. Zira bu şeyhin neslinden gelen kişilerin, 1782 yılında verilen emirle vergiden muaf olduklarını ve muafiyetin baltacılığı da kapsadığını iddia etmesi üzerine bu meselenin Karaman Eyaletinde görülmesi için maden emini ve kadıya 11 Eylül 1809 tarihli emir gönderilmiştir¹⁰¹³. Karacaardıç köyü ahalisinin balta görevinden muaf olduğu iddiası, bu tarihte madenin açılışında köylere tevzi edilen balta görevinin devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Zira madenin açılışında madenin kömür ihtiyacından sorumlu köylere yapılan tevzilerde belirtilen balta sayısı daha sonraki dönemlere ait kayıtlarda geçmektedir. Bu muafiyet iddiasının madenin ikinci açılışında yapılan balta hisselerinin madenin kapanmasına kadar devam ettiğini de göstermektedir.

7.4. Bolad ve Gederet Köyleri

Karaman Eyaleti madenlerinin kömür ihtiyacını karşılamak için Belviran kazası köylerinden Bolad köyüne 5 balta ve Gederet köyüne 6 balta hisse verilmiştir. Lakin bu köylerin halkı bazı eşkıyanın tahriki ile maden hizmetlerinden kömür, cevher nakli ve amele malzemesi gibi görevleri yapmaya muhalefet etmeleri nedeniyle bu durumun diğer köyleri de etkilemesi sonucu madenin olumsuz etkileneceğinden bu gibi karışıklık çıkaranların isimlerinin yazılması 2 Kasım 1789 tarihli bir emir ile ifade edilmiştir¹⁰¹⁴. 27 Şubat 1789 tarihinde Karaman Eyaleti madenleri emini Mustafa Ağa, kaimesinde bu iki köyün maden için üzerine düşen görevleri bazı şakilerin tahrikiyle yapmadığını ve bu durumun diğer köylere de sıçradığını ifade etmiştir¹⁰¹⁵. Konya Sancağı, Belviran kazasına bağlı Gederet ve Bolad köyleri, Göksu Nehri üzerindeki köprü tamiriyle görevli olduklarını belirterek tekalif-i örfiyye ve şakkadan¹⁰¹⁶ muaf olduklarını iddia etmişlerdir. Bu köyler avarız konusunda da itiraz

¹⁰¹² BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 632-2.

¹⁰¹³ BOA. DRB. d. *Defter No*: 1044.

¹⁰¹⁴ BOA. Cevdet Tasnifi, Dâhiliye (C. DH.), *Belge No*: 15332; BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 648-1.

¹⁰¹⁵ BOA. C. DH. *Belge No*: 15332.

¹⁰¹⁶ Tekâlîf-i şakka olarak sayılan vergiler şunlardır: Yem, yiyecek, kurban akçesi, selamiye, nal baha, çizme baha, kaftan baha, tavuk baha, çubuk akçesi, devriye, konak ve köçek akçesi, diyet öşrü, anbar akçesi, huddam akçesi, düzenlik, otluk, ot bekçisi ile zahire mubayaası, hazeriyye, seferiyye, menzil akçesi, mekkâri bedeli gibi

etmişler ancak Bolad köyünün nısf ve Gederet köyünün ise bir adet ve rub' avarızhaneleri olduğu belirtilerek bunları ödemeleri kendilerine 28 Aralık 1800 tarihinde emredilmiştir¹⁰¹⁷.

Bu iki köyün 1786 – 1787 tarihlerinde verilen emir gereği köprü tamiri karşılığında vergiden muaf oldukları ancak maden açılınca madene bağlandıkları ve üzerlerine balta tevzi edildiği şeklindeki arzlarına verilen cevapta, köprü kendilerine mahsus ise ‘‘kendileri eğer hacıların¹⁰¹⁸ geçeceği yol ise kazanın bütün köyleri köprüyü onarmakla görevlidir’’ ifadesi yer almıştır. Lakin her iki durumda da bu köylerin madene bağlı olduğu hatırlatılmıştır¹⁰¹⁹. Yani maden dolayısıyla, köy ahaliilerinin üzerlerine düşen görevleri yapmaları gerektiği ısrarla ifade edilmiştir. 6 balta ve görevli Gederet köyü ve 5 baltayla Bolad köyünü ilgilendiren sorunların daha sonraki yıllarda da devam ettiği görülmektedir. Nitekim Belviran kazası kadısı madenin muattal kalacağından bahsederek, bu köylerin madene bağlanmasını talep etmiştir. Bu arz üzerine gönderilen 26 Mayıs 1801 tarihli emre göre bu köyler madene bağlanarak köprü tamirinin de kaza ahaliisi tarafından yapılmasına karar verilmiştir¹⁰²⁰. 1801 yılında madene bağlı bu köyler kütük ve cevher taşımakla görevli¹⁰²¹ iken 1807 yılında ise madenin kal ocağı kütüğünü temin etmekle görevli oldukları görülmektedir¹⁰²². Daha sonraki yıllarda ise Bolad köyünden 2.400 kuruş ve Gederet köyünden ise 1.700 kuruş maden ‘‘mesarif-i imdadiyyesi’’nin yılda iki tevzide alındığı, 26 Şubat 1812 tarihli belgede görülmektedir¹⁰²³.

7.5. Aladağ Köyleri

Aladağ kazasına bağlı 7 köyün ayanlarının zulmü ve ziraat edecekleri tarlaların Belviran kazasında olması gibi sebeplerle madene bağlanma talebi kabul edilmiştir. 8 Ekim 1789 tarihinde madene bağlanan ve toplam 30 balta ile madenin kömür ihtiyacını teminle

angaryalar sayılabilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Orhonlu, a.g.e., s. 56. Abdurrahman Vefik'in Tekalif-i Kavaidiye adlı eserinde tekalif-i divaniyye ile tekalif-i örfiyyeyi birbirine karıştırdığı ifade edilmiş ve şu şekilde sınıflandırılmıştır: Tekalif-i divaniyye veya avarız-ı divaniyye avarız, nüzul, kürekçi akçesi ve sürsattan ibarettir. Bu vergiler emlak sahibi kişilerden hane olarak alınan ve erkek sayısına göre taksimi yapılan bir vergi şekli idi. Tekâlif-i şakka ise, kaftan baha, selamiye, nal baha, bayrak akçesi, devriye, konak ve göçek akçesi, tavuk baha gibi isimlerle toplanmaktaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık*, Ankara 1994, s. 47-48.

¹⁰¹⁷ BOA. MAD. d. *Defter No: 7940*; BOA. MAD. d. *Defter No: 8575: 461-1*.

¹⁰¹⁸ Köprü çam ise ağacı *resne'yle* yapılıp Çam Köprüsü diye şöhet bulmuştur. Hacıların güzergâhı olduğu için ise Şam Köprüsü diye bilinmektedir. BOA. DRB. d. *Defter No: 1044*.

¹⁰¹⁹ BOA. DRB. d. *Defter No: 969*.

¹⁰²⁰ BOA. C. ML. *Belge No: 4272*.

¹⁰²¹ BOA. C. NF. *Belge No: 800*.

¹⁰²² BOA. Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Karaman Ahkam Defterleri (AHK. KR. d.), *Defter No: 29: 26-4*.

¹⁰²³ BOA. DRB. d. *Defter No: 1044*; BOA. DRB. d. *Defter No: 159*.

görevlendirilen köyler cevher nakli ile diğer hizmetleri de yerine getirmekle görevliydi¹⁰²⁴. Bu yerleşim yerlerinde vergilerin toplanması konusunda karışıklıklar çıkması üzerine bu köylerin, 2 Haziran 1790 tarihinde Karaman Eyaleti valisinin ‘‘taht-ı hükümetlerinde’’ olma talebi kabul edilmiştir¹⁰²⁵. Bu konuda yapılan değerlendirmede madenin Aladağ kazasına bağlı bu 7 köye ihtiyacının olmadığı dile getirilmiştir. Kısa süreliğine de olsa madene bağlanan bu köylerin idari açıdan bütün işlemleri maden emini tarafından yapılmıştır. Madenden çıkarıldıktan sonra ise idari anlamdaki bu değişiklikle birlikte, bu köylerin bütün sorumluluğu Karaman Eyaleti valisine geçmiştir.

8. Karaman Eyaleti Madenlerinde Üretim Mevsimi ve Süresi

Osmanlı Devleti’nde Karaman Eyaleti madenlerinde cevher üretimi faaliyet süresi, genellikle yaz mevsimini içerisine alacak şekilde belirlenmiştir. Bu süre, bir araştırmada nevrüz (21 Mart) ile rûz-ı kasım (7 Kasım) arasındaki yedi buçuk aylık bir zaman dilimi olarak belirtilmiş ise de¹⁰²⁶, genellikle rûz-ı hıızır (6 Mayıs) ile başlayıp yine rûz-ı kasımda sona ermekteydi¹⁰²⁷. Sürenin bu şekilde belirlenmesinde başlıca amacın kış mevsiminin doğurduğu zor şartlardan etkilenmemek olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü kış mevsiminde dağlık arazide bulunan maden ocaklarına gidip gelmek, buralarda cevher üretmek ve üretilen cevheri işleme fırınlarının bulunduğu yerlere nakletmek oldukça zordur. Diğer yandan Karaman Eyaleti madenlerinde cevherlerin işlenmesi esnasında kullanılan fırınları yakmak için kullanılan kömürü dağlarda elde etmek, kütük kesmek ve bunları da fırınların bulunduğu yerlere veya maden ocaklarına taşımak da oldukça zordur. Nitekim 1786 – 1787 yıllarında maden emininin o yıl üretimde meydana gelen düşüş üzerine İstanbul’a göndermiş olduğu arzında buna sebep olarak zor geçen kış şartlarını gösterilmiştir¹⁰²⁸.

Sözü edilen bu arza göre o yıl şiddetli geçen kış mevsimi dolayısıyla dağlardan kar çok geç kalkmıştır. Bundan ötürü de zamanında kütük kesilememiş ve kömür yakılamamıştır. Hatta, bütün bu zor şartlara rağmen dağlardan temin edilen kütük ve kömür, bunların Karaman Eyaleti madenlerine ulaştırılmasına tabi yol olan Bozkır, Bereketli ve Bolkar kazaları mevkilerindeki dağlık arazilerde karın kalkmaması nedeni ile cevher zamanında madene ulaştırılamamıştır. Kışın işleme fırınlarını yakmak ve bunlarda cevherlerin işlenmesi

¹⁰²⁴ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 629-3; BOA. MEDAD. Defter No: 8: 630-1.

¹⁰²⁵ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 634-1.

¹⁰²⁶ Murphey, ‘‘Ma’adin: Mineral Exploitation In The Ottoman Empire’’, s. 976.

¹⁰²⁷ Çağatay, ‘‘Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku’’, s. 2-38.

¹⁰²⁸ BOA. CDM. Belge No: 1890.

için lazım olan ısı derecelerini de elde etmek oldukça zordur. Bu zorluktan ötürü fırınların yakılma mevsiminin madenlerde daha da özel bir zaman dilimi ile sınırlandırılmış olduğu görülmektedir. Ma'adin-i Hümayun'a dahil madenlerde bu sürenin, her yılın Mart ayı başı itibariyle on ikinci haftası (Haziran başı)¹⁰²⁹ veya yirminci haftası (Temmuz sonu)¹⁰³⁰ ile otuz altıncı haftası (Ekim sonu)¹⁰³¹ veya otuz dokuzuncu haftaları (Aralık ortası)¹⁰³² arası olarak belirlenmiş olduğu görülmektedir. Madenlerin üretim faaliyetlerinin durduğu kış mevsimi süresince, madenciler boşa kalmaktaydılar. Onlar bu boş süreyi ise izinli olarak ya köylerinde ya da kasabalarında geçirmektedirler¹⁰³³.

Bu genel çerçevede madenciler ocaklarda süre olarak ne kadar çalıştıkları sorusuna cevap vermek için her şeyden önce madencilik tabiatında bulundurduğu, yani beraberinde getirdiği zor fiziki şartları göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Çünkü yer altında fazla aydınlık ve havadar olmayan bir ortamda bir işçinin devamlı olarak çalışması mümkün değildir. Bundan ötürü her işçi, maden kuyularında iki saatlik fasilalar ile nöbetleşe olarak çalışmakta olduğu görülmektedir. Böylelikle gece ve gündüz aralıksız olarak üretimin de devam etmesi sağlanmış olurdu ki, zaten kısa olan üretim mevsimi bu şekilde değerlendirilmiş de olmaktadır. Bu şekilde haftanın iki gününü tatil olarak geçiren bir işçi yirmi gün üst üste çalışabilmekteydi. Bu sürenin bitiminde ise grup değişimi sağlanarak mağaralarda veya ocaklarda başka grupların çalışmasına da imkân verilmiş olmaktadır¹⁰³⁴. Bu arada cevherlerin kuyulardan çıkarılması ve işlenmesinde kullanılan çarklar ile dolaplarda çalışan personelin Cuma gününü tatil olarak geçirdikleri görülmektedir¹⁰³⁵. Yani bunların çalışma süresi olarak diğer madenci amelesinden farklı bir düzen içerisinde çalıştığı anlaşılmaktadır.

9. Karaman Eyaleti Madenlerinin İşlenmesinde Alınan Önlemler

9.1. Havalandırma

Yer altındaki galerilerin havalandırılmaları konusunda elimizde net ve kesin bilgiler maalesef yoktur. Lakin bazı belgelerde, yer altındaki kuyular arası ilişkileri değinilirken bir

¹⁰²⁹ BOA. CDM. *Belge No*: 2279.

¹⁰³⁰ BOA. CDM. *Belge No*: 1458; BOA. CDM. *Belge No*: 1459.

¹⁰³¹ BOA. CDM. *Belge No*: 1458.

¹⁰³² BOA. CDM. *Belge No*: 1459. Bu konuda bir araştırmada da kaynak belirtilmeden Karaman Eyaleti madenlerindeki fırınların Mayıs başı ile Ekim sonu arasındaki süre zarfında yakıldığı belirtilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahrettin Kırzioğlu, "1871'deki Madenler ve Bunlar Üzerine Bilgiler", *Yeni Fırat Dergisi*, S. 22, Elazığ 1964, s. 4-5.

¹⁰³³ BOA. MT. *Belge No*: 5.

¹⁰³⁴ Murphey, "Ma'adin: Mineral Exploitation In The Ottoman Empire", s. 976.

¹⁰³⁵ BOA. D. BŞM. d. *Defter No*: 5758.

kuyunun başka bir kuyuya “yellik” verilebileceği, yani bir kuyudan başka bir kuyuya açılacak galeri ile hava verilebileceği ve bunun karşılığında havayı veren kuyu sahiplerinin komşu kuyudan ürün üzerinde “dokuzlama” diye bilinen bir hak alabileceği ifade edilmiştir¹⁰³⁶. Ancak söz konusu belgelerde kuyulara yani hava veren kuyulara havanın nasıl sağlandığı konusunda bilgi verilmemektedir. Fakat bu işlemin iki şekilde yapılmış olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, dışarıdan çalıştırılan körükler ile galerilerin içerisinde hava basılması usulüdür. Nitekim madenlerde bu maksada yönelik olarak çarkların mevcudiyeti daha önce işaret edilmiştir. Bir diğer usul ise yer altından paralel olarak veya yukarıya doğru havalandırma delikleri açılarak hava sirkülasyonunun sağlanması yoludur. Nitekim Karaman Eyaleti madenlerinin tarihçesi ve jeolojisi üzerine yapılmış olan bir çalışmada madenlerde yer alan eski ve yeni imalat galerilerini gösterir planlardan birinde “Nefeslik” denilen bir havalandırma deliğinin açıldığı görülmektedir.

9.2. Aydınlatma

Elde ettiğimiz bazı arşiv belgelerinde aydınlatma ihtiyacının her işçinin elinde bulundurduğu mum ile karşılandığı bilgisine ulaşmaktayız. Fakat bu belgelerde mumun neyle yakıldığı hakkında bilgi verilmemiştir. Ancak bunun kandil ile yakılması muhtemeldir. XVIII. Yüzyılda bu ihtiyaç her işçinin elinde bulundurduğu meşaleler ile temin edilmekteydi¹⁰³⁷. Karaman Eyaleti madenleri ile alakalı bu bilgiler dışında aydınlatma konusunda net bilgiler elimizde olmasa da diğer madenlerde yapılan uygulamaların Karaman Eyaleti madenlerinde de uygulandığı düşünülmektedir. Buna göre 16 Haziran 1703 tarihinde Karaton madeni mağaralarında kıyyesi 20 akçe olan mum kullanılmıştır¹⁰³⁸. Yine 1705 – 1706 tarihleri ile 1719 yıllarında Sidrekapsi¹⁰³⁹ madenlerinde, maden ocakları ve lağımlar da mum ile aydınlatılmıştır¹⁰⁴⁰. Gümüşhane kasabasında bulunan mum kârhanesi, kasaba camiinin mum ihtiyacını karşılamakla birlikte Gümüşhane ve diğer madenlerde cevher çıkarmak için gerekli olan ve “mağara yağı” olarak da tarif edilen mumu da temin etmekteydi¹⁰⁴¹. 1837 yılında

¹⁰³⁶ Spaho, a.g.m., s. 147.

¹⁰³⁷ Anhegger, *Beitraege Zur Geschichte Des Bergbaus im Osmanischen Reich I Europaeische Türkei*, C. II, s. 353.

¹⁰³⁸ BOA. KK. d. *Defter No*: 5184: 8.

¹⁰³⁹ Sidrekapsi madeninin aydınlatılması için gerekli olan ve “şem-i revgan” olarak tabir edilen mum, Sidrekapsi kasabası ile yakın mahallerde kurulan pazarlarda maden adına satın alınmaktaydı. Ocaklarda gece gündüz çalışmaların sürdürülebilmesi için mum ışığına daha fazla ihtiyaç olduğundan ötürü, çevrede bulunan bazı kadılara emirler gönderilerek bu kazalarda kurulan pazarlardan mumun satın alınması ve bölge dışından gelen tüccarlara satılmasının önlenmesi için 10 Temmuz 1703 tarihinde gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Altunbay, *Osmanlı Devletinde Bir Maden İşletmesinin Tarihi Süreci: Sidrekapsi*, s. 39.

¹⁰⁴⁰ Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Maden Hukuk ve İktisadiyatı Hakkında Vesikalar”, C. XII, S. 10, s. 269.

¹⁰⁴¹ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 871-2.

Gümüşhacıköy madeninde cevher mağaralarında kullanılmak üzere don yağı kullanılmıştır. Kıyyesi 30 paradan olmak üzere ücreti maden emini tarafından verilmiş olmasına rağmen bu meblağ madencilerin “*kaide-i miriyyelerinden*” olduğundan maden emini tarafından onlardan tehsil edilmiştir¹⁰⁴². Bununla birlikte revgan-i don ya da mağara yağı olarak ifade edilen yağ yetmediğinden madene bağlı kazalara bir tevzi daha yapılmıştır¹⁰⁴³. Kısaca ifade edecek olursak mum, aydınlatma için kullanılmakta, kazılacak istikameti sıraya koymak için oldukça faydalı olmakla birlikte mağara içinde yeterli temiz hava olup olmadığının da iyi bir göstergesi olarak görülmektedir. Bu veriler dikkate alındığında madenci için mum, hem anı hem de geleceği kurtaran bir araçtır.

9.3. Kuyulardaki Suyun Tahliye Edilmesi

Karaman Eyaleti maden ocaklarında faaliyetleri engelleyici ve güçleştirici faktörlerden biri de hafriyat çalışmaları sırasında biriken ve ortaya çıkan su kaynakları idi. Osmanlı Devleti madenciliğinde bu durum göz önünde bulundurulmuş ve hatta kuyularda ortaya çıkan suyun doğurabileceği riskleri takip eden hususi bir hizmetli grubu oluşturulmuştur. Bahsi geçen bu hizmetli grubu ocakları devamlı olarak kontrol etmekte ve durumu ilgililere iletdikten sonra suyu boşaltmaktaydı. Maden kanunlarında belirtildiğine göre onlar bu hizmetlerinin karşılığında kuyu sahiplerinden yine “*dokuzlama*” almaktaydılar¹⁰⁴⁴. Madenlerde boşaltılması bir gereklilik olan, suların¹⁰⁴⁵ boşaltılmasında yani dışarı akıtılmasında tulumbalardan ve su yollarından istifade edilmiştir¹⁰⁴⁶. Belirtilen bu iki yoldan da Ma’adin-i Hümayun’u oluşturan madenlerde yararlanıldığı görülmektedir. Mesela 1809 yılında Karaman Eyaleti madenlerinde bu maksada yönelik olarak tulumba kullanılmaktaydı¹⁰⁴⁷. Yine Karaman Eyaleti madenlerinde 1810 yılında zuhur eden suyun tahliyesi için bir su yolu açılmıştır¹⁰⁴⁸. Madenlerde yer altında çalışılırken bir kuyu sahibinin başka bir kuyunun alt hizasına gizlice girerek üretim yapması yasaktı. Fakat bu yasak bazen çiğnenebilmekteydi ki, bu gibi durumlarda üstteki kuyunun suyu alttakine sızmış olurdu¹⁰⁴⁹. Dolayısıyla Karaman Eyaleti madenlerindeki kuyuların, su probleminden geçici bir süre için de olsa kurtarılmış olduğu görülmekteydi.

¹⁰⁴² BOA. HH. d. *Defter No*: 13823: 1.

¹⁰⁴³ BOA. HH. d. *Defter No*: 13823: 2.

¹⁰⁴⁴ Anhegger, *Beitraege Zur Geschichte Des Bergbaus Im Osmanischen Reich I Europaeische Türkei*, C. I, s. 49.

¹⁰⁴⁵ BOA. CDM. *Belge No*: 282.

¹⁰⁴⁶ Murphey, “Ma’adin: Mineral Exploitation In The Ottoman Empire”, s. 981.

¹⁰⁴⁷ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 23125.

¹⁰⁴⁸ BOA. CDM. *Belge No*: 1791.

¹⁰⁴⁹ Kırzioğlu, a.g.m., s. 17.

9.4. Tahkimat İşleri

Karaman Eyaleti maden ocaklarında karşılaşılan sorunlardan birisi de gerçekleşen göçükler idi. Osmanlı Devleti madenciliğinde üretim esnasında karşılaşılmaması muhtemel olan göçük riski, çalışılan yerlerin kalın ve kuvvetli ağaçlarla tahkim edilmesiyle halledilmiştir. Madencilikte ağacın tahkimat malzemesi olarak kullanılmasının çok eski bir geçmişi vardır ki, bunu madencilik faaliyetinin ilk başladığı dönemlere kadar götürmek mümkündür¹⁰⁵⁰. Karaman Eyaleti madenlerinde de bu işe gerekli önem verilmiştir. Nitekim bu maksada yönelik olarak Bozkır, Bereketli ve Bolkar kazaları bölgelerinden ele alınan bütün bir dönem boyunca “*mağara ağacı*” diye isimlendirilen çam kütükleri temin edilmiştir. Yine de Osmanlı madenlerinde tahkimat maddesi olarak bir çalışmada ardıç ağacının kullanılmış olduğundan bahsedilmekte¹⁰⁵¹ ise de, Ma’adin-i Hümayun’u oluşturan madenlerde tahkimat malzemesi olarak bu ağacın kullanıldığına dair arşiv belgelerinde her hangi bir kayda rastlanmamaktadır.

Karaman Eyaleti maden ocaklarında, yukarıda ifade edildiği gibi alınan tedbirler çerçevesinde maden amelesi tarafından üretim faaliyeti gerçekleştirilirdi ki, her işçinin çalıştığı ve yeni cevher ürettiği yere “*işlek*” adı verilmekteydi¹⁰⁵². Bu işleklerde ortaya çıkan taş ve topraklarında maden cevheri gibi yukarıya yani yer yüzüne çıkarılması gerekmektedir. İşte bu işlemde cevherin taş ve toprakların yer yüzüne çıkarılmasında, Osmanlı Devleti madenciliğinde genellikle eşşekler tarafından döndürülen dolaplardan faydaniılmaktadır¹⁰⁵³. Fakat biz bu sistemin Ma’adin-i Hümayun’a dahil madenlerde kullanıldığına dair arşiv belgelerinde bir kayda rastlamamaktayız. Aksine maden mağaralarında üretilen cevherlerin 1790 yılında “*maden küfeleri*” ile yer yüzüne taşındığına dair elimizde bir kayıt mevcuttur¹⁰⁵⁴. Fakat bu, dolap sisteminin Ma’adin-i Hümayun’a tabi madenlerde kullanılmadığı anlamına gelmemektedir. Bu arada, üretim aşamasının yer altındaki safhaları hakkında maden kanunlarında ayrıntılı hükümlerin yer aldığı görülmektedir. Yani maden kanunlarında yer altındaki üretim faaliyetleri en ince ayrıntılarına kadar ele alınmaktadır. Maden kanunlarında yer altı üretim faaliyetleri konusunda üzerinde önemle durulan hususlardan birisinin de, ocakların üç gün üst üste sebepsiz yere boş bırakılmaması olduğu görülmektedir. Bu şekilde ocağını terkedenler hakkında ön görülen ceza ise, ocağın bu

¹⁰⁵⁰ Cemal Biron, *Madenlerde Tahkimat İşleri*, İstanbul 1979, s. 69.

¹⁰⁵¹ Yılmaz, a.g.m., s. 276.

¹⁰⁵² Spaho, a.g.m., s. 142.

¹⁰⁵³ Spaho, a.g.m., s. 142; Hezarfen Hüseyin Efendi, a.g.e., s. 189; Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku”, s. 17.

¹⁰⁵⁴ Murphey, “Ma’adin: Mineral Exploitation In The Ottoman Empire”, s. 975.

kişilerden alınıp başkalarına verileceği şeklinde belirlenmiştir¹⁰⁵⁵. Yine bir işçi kasıtlı olarak cevher üretim faaliyetlerini engellerse veya birisi bir işçinin her hangi bir aletini çalarsa bu gibilerin 250 akçe cezaya mahkum edileceği veya “...*hakaret olunub siyaset olunacağı...*” yani öldürüleceği öngörülmüştür¹⁰⁵⁶.

Aynı şekilde maden kanunlarında bir kişi maden ocağını maden eminininden habersiz olarak terkedip bir müddet sonra geri dönse bile o kişiye üretimden hiçbir pay verilmeyeceği öngörülmüştür¹⁰⁵⁷. Diğer yandan, madencilerin yer altında birbirlerinin sınırlarına tecavüz etmemeleri yani gizlice başka ocaklardan üretim yapmamaları için de çeşitli cezai hükümler konulmuştur¹⁰⁵⁸. Bütün bu ve benzeri hükümlerle madenlerde üretimin devamlılığı ve aksamadan yürütülmesi prensibine riayet edilmesine çalışıldığı anlaşılmaktadır ki, bu husus madenlerle ilgili bir yasaknamede de “...*her kim adet üzere kuyusun işlede... işlemeyip de tekasil edenlerin haklarından geline...*”¹⁰⁵⁹ şeklinde karara bağlanmıştır. Belirtilen bu prensipler çerçevesinde yer altından çıkarılan cevherler mağaraların ağzında bekleyen ve hususen taşımak işini yapmak üzere kiralanmış olan beygirler ile çarhlara taşınmaktaydı¹⁰⁶⁰.

¹⁰⁵⁵ Hezarfen Hüseyin Efendi, a.g.e., s. 190; Spaho, a.g.m., s. 161.

¹⁰⁵⁶ Spaho, a.g.m., s. 158.

¹⁰⁵⁷ Spaho, a.g.m., s. 158.

¹⁰⁵⁸ Hezarfen Hüseyin Efendi, a.g.e., s. 190-191.

¹⁰⁵⁹ İnalçık, Anhegger, *Kanunname-i Sultani Ber-Muceb-i Örf-i Osmani II. Mehmed ve II. Bayezid Devrine Ait Yasakname ve Kanunnameler*, s. 6.

¹⁰⁶⁰ Spaho, a.g.m., s. 142.

III. BÖLÜM

10. Karaman Eyaleti Madenlerinde Üretimin Vergilendirilmesi

Karaman Eyaleti maden ocaklarında elde edilen ürünlerden belirli bir oranda devlet adına aynı olarak vergi alınmaktaydı. Madenci ameleleri ürettikleri madenlerin bir kısmını vergi olarak meccanen devlete vermek zorundaydı. Bu uygulama devletin tatbik etmekte olduğu hukuk sisteminin bir gereği haline gelmiştir. Çünkü Osmanlı Devleti'nde hukuk sisteminin temel dayanaklarından birisi olan İslam hukukunda da bu konuya yer verilmiştir. Nitekim İslam hukukuna göre madenlerde üretim düzeyinde alınması gerekli olan vergi oranı 5/1 olarak belirlenmiştir¹⁰⁶¹. Sözü edilen bu vergi, belirtildiği üzere ürün üzerinden aynı olarak alınmaktaydı ki, bu da üretimin en son safhasında gerçekleşen bir olaydır. Burada belirtilen 5/1'lik oranın prensip olarak Osmanlı Devleti'nde de kabul edilmiş olduğu bilinmektedir¹⁰⁶². Fakat hemen belirtelim ki Osmanlı Devleti'nde prensip olarak kabul edilmiş olan bu vergi oranı, statik bir özelliğe sahip değildir. Çünkü sözü edilen 5/1'lik oran madenin cinsine ve zamana göre değişiklik arz etmiştir. Nitekim bazı belgelerde Karaman Eyaleti madenleri hususuna değinilerek oranın 3/2 ile 10/1 arasında değişebildiği belirtilmektedir¹⁰⁶³.

10.1. Gümüşte Vergi Oranı

Karaman Eyaleti madenlerinde cevher üretimi safhasında madenlerden alınan vergi konusunda belirlenmiş olan 5/1'lik oranın değişiklik gösterme özelliği gümüş madeninde daha açık bir şekilde görülmektedir. XVIII. Yüzyılda Karaman Eyaleti madenlerine ait bir muhasebe defterinde ilk önce ortaya çıkan altının vergi oranınının 4/1'inin, bakırın vergi oranınının ise 5/1'inin miri için meccanen alınması gereğinden bahsedildikten sonra gümüşten de "fete"¹⁰⁶⁴ namı ile fırın başına 3 dirhem gümüş ile ayrıca bir de "bedel-i ifraz"ın alınması ön görülmüştür. Görüldüğü üzere XVIII. Yüzyılda gümüş hakkında fete ve bedel-i ifraz kalemlerinden miri hissenin alınması karara bağlanmıştır. Nitekim ele alınan dönemde Ma'adin-i Hümâyun'da üretilen gümüşten her iki kalem verginin alınmış olduğu görülmektedir. 1796 – 1801 yılları arasında Bereketli kazası madenlerinde üretilen gümüş cevherinden toplam 349 adet fırın karşılığında 1.047 dirhem fete-i sim alınmıştır. Yine aynı

¹⁰⁶¹ Aktan, a.g.e., s. 26.

¹⁰⁶² BOA. HH. d. *Defter No: 33027*. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ziya Kazıcı, *Osmanlılarda Vergi Medeniyeti*, İstanbul 1977, s. 138; Shaw, Kural, a.g.e., s. 101; Stanford Shaw, "Tanzimat'dan Sonra Osmanlı Vergi Sistemi", *1919'dan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarih Ansiklopedisi*, C. IV, İstanbul 1985, s. 940.

¹⁰⁶³ Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", s. 22.

¹⁰⁶⁴ Fete, kırmak, açmak, yardım anlamlarına gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şemsettin Karahisari, *Ahteri Kebir*, İstanbul 1978, s. 115.

dönem içerisinde Bolkar kazası madenlerinde yakılan fırınlardan yıllık olarak 1.761 ile 2.898 dirhem arasında değişen miktarlarda fete-i sim yani gümüş vergisi alınmıştır. Yukarıda bahsi -

Kesintiler	Saf Sim	Mahlût Sim
Hums	—	—
Rub'	—	—
Fete	X	X
İfraz	X	X
Tefâvüt	—	—
Nezaret	—	—
Vezzâniye	X	X ¹⁰⁶⁵
Kitâbet	X	X
Kantariyye ¹⁰⁶⁶	X	X
Bedel-i Berat	—	X
Bedel-i Melâ'ık	—	—

Tablo 11: Karaman Eyaleti Madenlerinde Saf Sim ve Mahlût Sim Üretimlerinde Yapılan Kesintiler

geçen muhasebe defterinde miktarı belirtilmeyen bedel-i ifrazın da, yıllık üretiminin % 1'i oranında alınan bir vergi olduğu görülmektedir. Buda bize göstermektedir ki, Ma'adin-i Hümâyun'da üretilen gümüşten alınan miri vergi % 1 civarında seyretmektedir. Çünkü fete diye isimlendirilen verginin yıllık üretime katkı oranı % 3'tür¹⁰⁶⁷.

Fakat ifade edilen bu oranların bir aralık 5/1 oranına yükselmiş olduğu görülmektedir. Ma'adin-i Hümâyun'da üretim düşüşü ve bunun hal çareleri üzerine görüşlerinin alınması için İstanbul'a çağrılan maden ustalarının, gümüşün miri hissesi dışında kalan kısmının devletçe satın alma fiyatlarına yapılacak önemli miktarlardaki zam karşılığında, 5/1 oranında bir vergi vermeyi vaat etmeleri üzerine başlatılan bu uygulamanın ömrü bir yıl sürmüştür. Çünkü ustaların vaat ettikleri bol miktardaki üretim gerçekleşmemiş dolayısıyla satın alma

¹⁰⁶⁵ Kitabet, vezzaniye ve kantariyye adı verilen kesintiler gümüş ve altın üreten fırınların her birinden yapılan kesintilerdir. Yani fırın başına yapılan kesintiyi gösterdiğinden dolayı her iki madene de işaretlenmiştir.

¹⁰⁶⁶ Kantariyye adı verilen kesinti, kantarcı resmini ifade ederken, kantar vezin aleti, 44 okkalık vezin anlamına gelmektedir. Kantariyye, tartı yapılan yerlerde kantarlarla tartılan eşyadan alınan vergi, kantar resmi anlamına gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, C. II, İstanbul 2006, s. 1574.

¹⁰⁶⁷ BOA. D. BŞM. d. Defter No: 6478.

fiyatlarına da zam yapılamamıştır. Böylece bu miktardaki oranın uygulaması için 6 Haziran 1805 tarihinde vaz geçilmiştir¹⁰⁶⁸.

10.2. Altında Vergi Oranı

Osmanlı Devleti'nde, altın üretiminden ‘rub’-ı miri’ adı verilen % 25’lik bir başka deyişle üretimin 4/1’i miktarında bir kesinti yapılmaktaydı. 18 Mayıs 1790 tarihinde verilen emirde bu durum şu şekilde ifade edilmiştir:

- ‘...i’mal ve idaresine irade-i ‘aliyye-i mülûkânem ta’alluk eyleyen Karaman ve tev’b’i ma’denlerinin zabt ve rabt ve i’mal ve idaresi işbu bin iki yüz dört senesi ol Martında uhdene kayd ve fiyat-ı kat’ ve tanzim olunmak muktezi olmakdan naşi Gümüşhane ma’denlerinde hâsıl olan zer ve sim firunlarının beher ‘adedinden kitabet ve vezzaniye ve kantariyye ‘ava’idatı ve resm-i mir-i ifrazciyan miriçün ahz olunduktan sonra mahlut sim derununda zuhur iden altunun rub’ı miriçün ahz ve baki simden dahi bedel-i ifraz ve resm-i fete ahz oluna geldiği ve Gümüşhane ma’denleri tevabi’inden müttefiki’l-fiyat olan ma’denlerden gelen sim-i safın dahi kezalik resm-i fetesi aşağı varıldıktan sonra küsur kalan beher çekisinin fiyat-ı maktu’a olduğuna bina’en Karaman ma’denleri hasılatının dahi mahlut simi Gümüşhane’ye ve saf-i sim-i müttefiki’l-fiyat olan me’adeb-i mezkureye tatbik olunub hin-i hesabda hesabın bu veçhile rüyet olunmak için emr-i şerif i’tasını nazır-ı müma ileyh tahrir ve istid’a itmeğin hazine-i ‘amiremde mahfuz baş muhasebe defterleri tetebbu’ ittirildikde ber-vech-i muharrer Gümüşhane ma’denlerinde hâsıl olan zer ve sim firunlarının beher ‘adedinden otuzar akçe kitabet ve otuzar akçe vezzaniye ve onar akçe kantariye ki cem’an yetmişer akçe ‘ava’idat ve simin beher çekisinden elli beşer akçe resm-i mir-i ifrazciyan canib-i miriçün ahz olunduktan sonra mahlut sim derununda zuhur iden altunun dehi rub’ı miriçün ahz ve baki kalan altunun beher miskali dört yüz seksener akçeye ve mahlut-ı mezkurun altunu ba’del ihraç baki simden on dirhemde bir dirhem bedel-i ifraz ve beher ocakdan üçer dirhem resm-i fetesi aşağı varıldıktan sonra çeki ta’bir olunur beher yüz dirhemi bin altı yüz seksener akçeye ve ma’den-i mezbur tavabi’inden müttefiki’l-fiyat olan ma’denlerden gelen sim-i safın dahi kezalik resm-i fetesi aşağı varıldıktan sonra küsuri fiyat-ı mezkur üzere maktu’a idüğü ba’del-ihraç

¹⁰⁶⁸ BOA. HH. d. Defter No: 33027.

*mucebince emr-i şerif tahrir olunmak fermanım olmağın hassaten işbu emr-i celili'l-kadrim ısdar...*¹⁰⁶⁹.

Bu dönemde Karaman Eyaletine bağlı madenlerin bir aralık kapanması ile yeniden açılması üzerine, aynı düzenlemenin geçerli olduğuna dair bir emir daha gönderilmiştir¹⁰⁷⁰. Bu dönemden sonra böyle bir emir tespit edilemediğinden bu emrin geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte, Karaman Eyaleti madenleri üretimi mahlût sim içerisinde çıkarılan altın miktarının, belirli bir tarihten sonra gönderildiğine dair kayıt bulunmamaktadır¹⁰⁷¹.

Karaman Eyaleti madenlerinde yapılan altın üretiminden alınan rubiyenin yanında, Gümüşhane fırınlarında üretilen altın ve gümüş fırınlarının her birinden 30 akçe kitabet¹⁰⁷², 30 akçe vezvaniye¹⁰⁷³ ve 10 akçe kantariyye¹⁰⁷⁴ olmak üzere toplam her fırından 70 akçe avaidat devlet için alınır¹⁰⁷⁵. 18 Mayıs 1790 tarihinde bu oranlar, Karaman Eyaleti madenlerinde de uygulanmaya başlanmıştır¹⁰⁷⁶. Karaman Eyaleti madenlerinden gönderilen mahlût sim içerisindeki miktarı belirlenen altın, mahlût simden çıkarılarak sim hesabı görülmekteydi. Mahlût sim içinde ortaya çıkan altının rub'ı/4/1'i devlet için alınıp, geri kalan kısmının her miskali 480 akçeye satın alınmaktaydı¹⁰⁷⁷. Bütün madenlerde geçerli bir uygulama olmadığı görülen bu fiyatı belirleyen unsurlardan birisi madenlerden alınan vergiler idi¹⁰⁷⁸.

3 Ocak 1800 tarihinde 693 dirhem sim-i mahlûtun her çekisinde, 1 dirhemden 6,5 dirhem noksan-ı kesr düşüldükten sonra kalan 686,5 dirhem her çekisinde 2 dirhem 3 buğday altın zuhur etmiştir. Toplam 13,5 dirhem 8 kırat olan altının her 10 dirheminden 1,5 kıratı *bedel-i mela'ık* olarak düşüldüğünde 13,5 dirhem 6 kırat kalmış ve 9 miskal 4 kırat hesabıyla miskali 573 akçeden işlem görmüş ve 5.252 akçe bahası olmuştur¹⁰⁷⁹. Her 10

¹⁰⁶⁹ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 639-2.

¹⁰⁷⁰ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 174-1.

¹⁰⁷¹ Karaman Eyaleti madenlerinin taahhüt üzere üretim yaptığı dönemde gönderilen mahlût sim, saf sim içerisinde değerlendirilmiş ve altından bahsedilmemiştir. Fakat gönderilen gümüşlerde mahlût ve saf sim ayrımı yapıldığına göre içerisinde altın olmaktadır. BOA. DRB. d. *Defter No*: 1023: 38.

¹⁰⁷² Kitabet, kâtip yazıcı ücreti olarak ifade edilmektedir.

¹⁰⁷³ Vezvaniye, tartıcı ücreti olarak ifade edilmektedir.

¹⁰⁷⁴ Kantariyye, tartma ücreti olarak ifade edilmektedir.

¹⁰⁷⁵ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2969; BOA. C. DRB. *Belge No*: 3015; BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 639-2.

¹⁰⁷⁶ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 639-2.

¹⁰⁷⁷ 100 dirhem altının 4/1'i olan 25 dirhem devlet için ayrılır, kalan 75 dirhem ise 50 miskal olmak üzere 480 akçeden işlem görmekteydi. BOA. C. DRB. *Belge No*: 2969; BOA. C. DRB. *Belge No*: 3015.

¹⁰⁷⁸ Keban madenlerinde altının miskali, altından devlet için alınan rubiyenin alınmamasından ötürü, diğer madenlere göre daha düşüktür. Bölükbaşı, a.g.t., s. 74.

¹⁰⁷⁹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 355.

dirhem altından 1,5 kırat olarak düşülen bedel-i mela'ık¹⁰⁸⁰ adı verilen kesinti darphanede yapılan bütün hesaplamalarda düşüldükten sonra altının bahası hesap edilmiştir¹⁰⁸¹. Bundan dolayı Karaman Eyaleti madenlerinde üretilen altının rub'ı bedelsiz olarak devlet için ayrıldığına göre Karaman Eyaleti madenlerindeki altın üretimi daha önce belirttiğimiz miktarın 4/1'i oranında artmıştır. Mahlût sim içerisindeki altının ayrıştırılması esnasında her 100 dirhemde 1 dirhem noksan-ı kesr düşülmekle birlikte ortaya çıkan altının 10 dirhemde 1,5 kıratı bedel-i mela'ık adıyla düşülmüştür. Aynı zamanda altın ve gümüş fırınlarından alınan kesintiler de bu miktarlara eklendiği zaman, Karaman Eyaleti madenleri üretimi altından yapılan bütün kesintiler¹⁰⁸² tam anlamıyla ortaya çıkmaktadır.

10.3. Bakırda Vergi Oranı

Başlangıçta Karaman Eyaleti madenlerinden alındığını ifade ettiğimiz 5/1'lik vergi oranı genellemesinin Ma'adin-i Hümayun'da değişmeden uygulandığı maden cinsinin, bakır cevheri olduğu görülmektedir. Nitekim maden emaneti dâhilinde üretilen bakırdan 1809 yılına kadar belirtilen oranda vergi alınmıştır ki, bu kaynaklarda ‘*hums-ı miri*’ olarak ifade edilmektedir¹⁰⁸³. Fakat belirtilen yılda yapılan bir değerlendirmede, ifade edilen orandaki verginin madencilerin aleyhine bir durum olduğu görülmüştür. Çünkü bu kadarlık bir verginin madende çalışan ustabaşılar ile onların maiyetlerindeki madencilere ‘*mucib-i gadr*’ olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla madencilerin şevk ve gayretlerinin azalmasına sebebiyet veren durumun düzeltilmesi için yeni bir düzenleme yapılması yoluna gidilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu düşünceden hareketle aynı tarihte yayınlanmış olan bir fermenda yukarıda ifade

¹⁰⁸⁰ Mil'aka kelimesinin çoğuludur. Mil'aka ise hattatların kullandıkları küçük kaşığın ismidir. Laal yahut sürh (kırmızı boya) gibi sulu maddelerle 'rih'in hokka ve kâğıda aktarılmasında kullanılmaktaydı. Kaşık diyenler de vardır. Mil'aka kelimesinin anlamını kaşık olarak veren araştırmacılar yanında tahta kaşık ve hattatların kullandığı küçük kaşık olarak verenlerde vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Naci, a.g.e., s. 830; Pakalın, a.g.e., s. 534; Devellioğlu, a.g.e., s. 648.

¹⁰⁸¹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2406.

¹⁰⁸² Karaman Eyaleti madenlerinden önce madenlerde uygulanan kesintilerle ilgili olarak şu bilgiler ifade edilebilir: XIV. Yüzyılda Rumeli'de halk tarafından işletilen madenler bulunmaktaydı. Devlet payına düşen ve madenin verimine göre yüzdesi değişen kısmı, iltizam konusu olurdu. Genellikle Karaman Eyaleti madenlerinin öşrü, cevherin de öşrü olarak görülmekteydi. Ancak maden verimli ise, bu nispet 8/1'ine, 7/1'ine hatta yarısına kadar çıkmaktaydı. Verim azalıp, masraflar arttıkça yüzde düşürülüyordu. Burada madenin istihsal seviyesi hakkında kesin rakamlar vermek zordur. Zira maden iltizama verildiğinde madencilikle ilgisi olmayan müteaddit mukataalarla birlikte muamele görmekteydi. Bunların her birinin değeri de ayrı ayrı belirtilmiş olmayabilirdi. Belirtilmiş olduğu zamanlarda ise, bu üretilen maden değil sadece üç yıllığına teklif edilen ve akçe ile ifade olunan bir meblağdan ibaret olmaktaydı. Gümüşün dirhemine kaç akçe hesap edildiği takdirde yaklaşık olarak maden ocaklarının yıllık üretimleri anlaşılabilir. Bazen maden ocaklarının iltizam bedelleri, hem para olarak bir meblağ hem de belli ağırlıkta maden olarak karşılaştırılıyordu. Üreticiler devlet payı ayrıldıktan sonra, ellerinde kalan kendi paylarını devlete satmak yahut para darbettirmek üzere darphaneye götürmek zorunda idiler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Halil Sahillioğlu, ‘‘Osmanlılarda Altın İstihsalı’’, *İslam Ansiklopedisi_Dia*, C. XIII, Eskişehir 1997, s. 491.

¹⁰⁸³ BOA. HH. d. *Defter No*: 27774.

edilen hususlara değinildikten sonra “...*hums-ı miri olarak madenciyan dan senevi maktuan ahz olunan... nühas dahi bundan böyle bila bedel alınmayıp... cari olan hums-i miri nizamı...*”nın kaldırıldığı ifade edilmektedir. Aynı fermada hums-ı miri nizamının yerine bedel sisteminin getirildiği de belirtilmiştir¹⁰⁸⁴. Buradan anlaşılan odur ki, söz konusu tarihten itibaren bakırdan alınmakta olan 5/1 oranındaki vergi kaldırılmış ve yerine bedel sistemi getirilmiştir. Bu verginin kaldırılmasında rol oynayan yegâne faktör ise madencilerin uğradığı zararı ortadan kaldırarak onların gayretlerini arttırmaktı ki, böylelikle de madendeki üretimin artacağı düşünülmüştür.

11. Madencilerden ve Ahaliden Alınan Bazı Vergiler

11.1. Cizye Vergisi

Cizye vergisi, Müslümanlığı kabul etmeyenlerin devlet tarafından korunmaları ve savaşlara katılmaları karşılığında onlardan alınan vergilere verilen isimdir. Sözlük anlamı ise “*kâfi gelmek, karşılığını vermek*” olarak ifade edilmektedir¹⁰⁸⁵. Cizye mükellefi olmak için erkek olmak, baliğ olmak, sıhhatli ve çalışabilecek güçte olmak gibi şartlar gerekmektedir¹⁰⁸⁶. En önemli şartlarından birisi ise cizye mükelleflerinin ehl-i kitap olması olarak ifade edilmektedir¹⁰⁸⁷. Kadınlar¹⁰⁸⁸, çocuklar, hasta ve sakatlar ile çalışacak gücü ve kuvveti olmayan yaşlı erkekler, sadece hibelerle geçinen rahipler¹⁰⁸⁹, köle ve dilenciler cizye mükellefi değillerdi¹⁰⁹⁰. Fakat çalışmadığı halde vergiyi ödeyebilecek kadar serveti olanlardan¹⁰⁹¹ cizye alınmaktaydı. Bir evde oturan kardeş ya da ata ile oğullarının kazancı bir olursa o haneden 1 cizye alınır fakat aynı evde oturmakla beraber kazançları ayrı olursa, ayrı cizye alınmaktaydı¹⁰⁹². Kısaca ifade edecek olursak, 14 – 75 yaş aralığındaki¹⁰⁹³ sağlıklı

¹⁰⁸⁴ Tızlak, a.g.t., s. 157.

¹⁰⁸⁵ Mehmet Erkal, “Cizye”, *İslam Ansiklopedisi_Dia_*, C. VIII, İstanbul 1993, s. 42-45.

¹⁰⁸⁶ Mübahat Süreyya Kütükoğlu, “Osmanlı İktisadi Yapısı”, *Osmanlı Tarihi*, C. II, (Ed: Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 1999, s. 533.

¹⁰⁸⁷ Süleyman Sûdi, *Osmanlı Vergi Düzeni (Defter-i Muktesid)*, (Haz: Mehmet Ali Ünal), Isparta 1996, s. 43.

¹⁰⁸⁸ Kocalarının arazileri kendilerine intikal etmiş dul kadınlar cizye ödemekle yükümlüydüler. Halil İnalçık, “Osmanlılar’da Cizye”, *İslam Ansiklopedisi_Dia_*, C. VIII, İstanbul 1993, s. 46.

¹⁰⁸⁹ “...cizyeye müstehak olmayan sabi ve zahirü’l-fena olmayup piri fani ve amel-mande olub bir vecihle karu kesbe iktidarı olmayanlardan...” cizye alınmaması emredilmiştir. BOA. KŞS. *Sicil No*: 87: 180-1.

¹⁰⁹⁰ Heinrich Carl Becker, “Cizye”, *İslam Ansiklopedisi_Dia_*, C. V, İstanbul 1992, s. 200.

¹⁰⁹¹ Bunun ölçüsü ise, kişinin ev, bağ ve ev eşyasından başka koyun, keçi, hububat ve şarap gibi mahsullerinden 300 akçe tutarında malı olması gerekmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. V, S. 5, Ankara 1947, s. 494.

¹⁰⁹² Karaman Eyaletine ait kanunnameye göre, cizyenin miktarını belirleyen unsur cizye mükellefinin zenginliğidir. Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, s. 495; Bayram Ürekli, Doğan Yörük, “Karaman Eyaletine Ait Bir Kanunname Sureti”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 8, Konya 2002, s. 361.

erkeklerden alınan bir baş vergisi olarak ifade edilmektedir¹⁰⁹⁴. 1804 yılında Karaman Eyaleti madenlerinde bulunan gayrimüslimlerden tahsil edilecek cizye için alt yaş sınırı 10 idi¹⁰⁹⁵.

Karaman Eyaleti madenleri emanetinde çalışan Müslüman madencilerin yanında gayrimüslim madenciler de vardı. Bu madencilerin bir kısmı Karaman Eyaletinde ikamet ederken bir kısmının Gümüşhane'den geldiğine değinilmiştir. Bu anlamda Karaman Eyaleti madenlerinde çalışmak amacıyla gelen madencilerle ilgili birçok örnek vardır. 15 Ocak 1787 tarihinde Gümüşhane'den 5 piristat istenmiştir. Bu tarih madenin açılmasından hemen sonradır. Dolayısıyla madenin açılması ile birlikte madende gayrimüslimler istihdam edilmeye başlanmıştır¹⁰⁹⁶. Keban, Ergani, Gümüşhane ve Karaman Eyaleti madenlerinde istihdam olunan madencilerin¹⁰⁹⁷ ayinleri, nikâhları ve diğer dini işleri ile resimlerinin toplanması işi Gümüşhane metropolitine ya da vekiline ait olduğundan yerel metropolitlerin karışmaması gerekirdi¹⁰⁹⁸. Gümüşhane'den gelen madenciler, maden ocaklarında çalışıp Karaman Eyaletinde Siristat kasabasında ikamet etmişlerdir¹⁰⁹⁹. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, madencilerin Karaman Eyaleti madenlerinde çalışmaya gelen mevsimlik işçi olup olmadığıdır. Zira her yıl emin atamasında usta talep edildiğine göre bir kısım madenciler sadece madenlerin çalıştığı dönemlerde Karaman Eyaletinde iken, bunların asıl ikamet yeri Gümüşhane idi. Karaman Eyaletinde sürekli ikamet eden madenciler ile geçici olarak madene çalışmaya gelen madencilerin cizyelerinin tahsilinde ikamet durumu, sorumlu görevliyi de belirlerdi.

¹⁰⁹³ Yaş sınırının 15 – 75 olduğunu belirten yazarlarda bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Boris Christoff Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye", *Bellekten*, (Çev: Şinasi Altundağ), C. VIII, S. 32, Ankara 1944, s. 621.

¹⁰⁹⁴ Kütükoğlu, a.g.m., s. 533-534.

¹⁰⁹⁵ Bu verilerde 9 yaşındaki Yani'ye edna cizye kaydedilmişken aynı yıl 9 yaşındaki Penayut'a cizye yazılmamıştır. Ancak 10 yaş ve üzerindekiilere cizye yazılmasına bakılarak alt sınırın 10 yaş olduğu söylenebilmektedir. (BOA. NFS. d. *Defter No*: 3320: 223). 1808 yılında 9 yaşında olan kişilere cizye yazılmaması da bu fikri desteklemektedir. (BOA. NFS. d. *Defter No*: 3318: 2-3). Niğde'de ise alt yaş sınırının 11 olduğu görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf İyi, *Niğde Sancağı 1259 (M. 1843) Senesi Cizye Defteri*, (Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde 1999, s. 16.

¹⁰⁹⁶ Bu konuda birkaç örnek vermek gerekirse; 29 Aralık 1796 tarihinde 35 madenci (BOA. C. DRB. *Belge No*: 782), 4 Mayıs 1801 tarihinde Karaman Eyaletinde bulunan kurşun madeni için 10 piristat ve 15 madenci Gümüşhane tarafından istenmiştir. (BOA. C. DRB. *Belge No*: 378). Ayrıntılı bilgi için bkz. Hamit Şafakçı, "Sosyo-Ekonomik Yönleriyle Bozkır Kazasında Gayrimüslimler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 29, Konya 2011, s. 397.

¹⁰⁹⁷ 18 Nisan 1801 tarihli bir başka belgede Keban, Ergani, Balya, Bereketli, Aladağ, Gümüşhacıköy madenlerinde çalışan madencilerin cizyelerinin Gümüşhane kazası cizyedarı tarafından, ahar kazada bulunanların cizyelerinin ise oradaki cizyedar tarafından toplanacağı belirtilmiştir. BOA. C. DRB. *Belge No*: 1672.

¹⁰⁹⁸ BOA. AE. SSLM III. *Belge No*: 22665.

¹⁰⁹⁹ Diğer madenlerdeki durum ise şöyledir: Gümüşhane'den getirilen maden görevlilerinin cizyeleri Gümüşhane kazası cizyedarı tarafından tahsil edilmektedir. Keban ve Ergani madenlerine bağlı kazalardaki ehl-i zimmet reayasının cizyesi ise maden emini tarafından toplanıp ilgili hazineye gönderilmiştir. Tızlak, a.g.t., s. 189-190.

Maden işleyen zimmiler, ya alt seviyeden vergi ödemiş¹¹⁰⁰ ya da belirli oranda madeni işlemek şartıyla çeşitli vergilerden muaf olmuşlardır¹¹⁰¹. 26 Ocak 1789 tarihinde Gümüşhane'den 15 madencinin Karaman Eyaleti madenlerine gelirken yol üzerindeki bazı cizyedarlar tarafından alıkonulduğu hatta hapis edildiği belirtilerek, madencilerin evraklarının Gümüşhane tarafından düzenlediği, kimsenin müdahale etmemesi gerektiği belirtilmiştir. Cizye tahsili Muharrem ayında yapılırdı. Madenciler bu ayda hangi yerleşim yerinde ise cizyeleri orada tahsil edilirdi¹¹⁰². Nitekim Gümüşhane reayasından olup Karaman Eyaleti madenlerinde bulunan ustalardan 1795 – 1796 yılında Karaman Eyaleti cizyedarı cizye talep edince, bu madencilerin müracaatı üzerine, bu madencilerin Gümüşhane kalemine bağlı olduğu ve başkasının karışmaması emredilmiştir¹¹⁰³. Karaman Eyaleti madenlerinde bulunan diğer cizye ödeyen madencilerin ise Karaman Eyaleti kalemi içerisinde değerlendirilmiştir. 1784 – 1785 senesine ait 20.500 kuruş cizyenin toplanıp mübaşir aracılığıyla Darphane-i Amire'ye ulaştırılması maden eminine emredilmiştir¹¹⁰⁴. 20 Ocak 1802 tarihinde, cizyesini eda eden ve Karaman Eyaleti madenlerinde çalışmaya gelen Gümüşhane reayasından fazla talepte bulunulmaması maden eminine bildirilmiştir¹¹⁰⁵. Cizyenin reayadan toplanması görevi, maden eminine ait olmakla birlikte bazı kişiler Karaman Eyaleti cizyesini üzerine almıştır. 1804 yılında ‘‘Karaman Kalemi Gebran Cizyesine’’ bağlı Karaman Eyaleti madenleri cizyesi Karaman Eyaleti valisi Ali Ağa'ya verilmiştir¹¹⁰⁶. Bunların yanında Karaman Eyaleti madenlerine çalışmaya gelen madencilerin cizyesi Gümüşhane madeni eminleri tarafından alınmasına rağmen yol üzerindeki bazı kişilerin bu madencilere cizye evrakı sordukları yönündeki şikâyetler merkeze ulaşınca, bu kişiler uyarılmıştır¹¹⁰⁷. Karaman Eyaleti madenlerinde çalışan madencilerin cizyeleri maden emini ve Gümüşhane madeni eminleri tarafından toplanırken, maden bölgesi dışındaki kazalarda bulunan reayanın cizyesi o bölgedeki cizyedar tarafından toplanmıştır¹¹⁰⁸.

1801 yılı nüfus sayımına göre Beyşehir'e bağlı kazalarda gayrimüslim nüfus olmadığı, sadece Beyşehir kazasına bağlı köylerde 52 Rum olduğu belirtilmiştir¹¹⁰⁹. Bu tarihte Karaman Eyaletinde bulunan gayrimüslimlere neden değinilmediği anlaşılmamıştır. Hâlbuki 1802

¹¹⁰⁰ İnalçık, ‘‘Osmanlılar'da Cizye’’, s. 46.

¹¹⁰¹ Barkan, a.g.e., s. 72.

¹¹⁰² BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 625-3.

¹¹⁰³ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 214-1.

¹¹⁰⁴ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 3-1.

¹¹⁰⁵ BOA. C. İKT. *Belge No*: 2189.

¹¹⁰⁶ BOA. MKM. MHM. d. *Defter No*: 251: 45.

¹¹⁰⁷ BOA. C. DRB. *Belge No*: 1058.

¹¹⁰⁸ BOA. C. DRB. *Belge No*: 1672.

¹¹⁰⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara 1997, s. 203.

yılına ait kayıtlara göre Karaman Eyaletinde 30 cizye mükellefi erkek nüfus bulunmaktaydı¹¹¹⁰. 21 Şubat 1801 tarihli belgede, Karaman Eyaleti Bozkır kazası madenleri kapatıldığından dolayı, amelesinin yakınlarında bulunan madenlere ya da Gümüşhane'ye dönmelerine izin verilmesi yönündeki arzlarına karşılık, madencilere Gümüşgan ve Bereketli kazası madenlerinden istediklerine gidebilecekleri ve durumu Konya müşirine bildirmeleri gerektiği emredilmiştir. Dolayısıyla madende çalışmak için gelen gayrimüslim madencilerin, madenin kapanmasıyla birlikte Karaman Eyaletini terk ettikleri ve yakın yerlerde bulunan madenlere çalışmaya gittiklerini söylemek mümkündür. Bu madencilerin ayrılmasıyla Karaman Eyaletine bağlı Bozkır kaza merkezinde sadece ticaret yapmak amacıyla bulunan gayrimüslimler kalmıştır¹¹¹¹. Kısaca ifade etmek gerekirse, Gümüşhane'den gelen madencilerin cizyeleri Gümüşhane kazası cizyedarı tarafından, madene bağlı kaza ahalisinin cizyesi maden emini tarafından toplanmıştır. Maden eminleri toplandığı cizyeyi Darphane-i Amire'ye teslim etmiştir. Yani Karaman Eyaleti madenleri bölgesinden toplanan cizye, madene sermaye olarak kaydedilmemiştir.

1804 yılında Karaman Eyaleti madenlerinde bulunan gayrimüslimlerin yaşı ve ödeyecekleri cizye miktarı belgelerde şu şekilde yer almıştır¹¹¹²:

- ‘Ameleci Yorgi veled-i Emnat 44 (A), oğlu Emnat 7, diğeri Burdan 1, ameleci Yani v. Emnat 30 (Tâ), kardeşi Penayut 26 (Tâ), ameleci Acı Esper v. Emnat 47 (Tâ), oğlu Yani 9 (Nâ), diğeri Emnat 3, ameleci Estedül v. Deli Yani 42 (Tâ), ameleci Ağnat v. Todori 27 (Tâ), kardeşi Emnat 10 (Nâ), tüccar Acı Nikola v. Romani 52 (A), oğlu Romani 10 (Nâ), Acı Yorgi v. Kiraki 57 (A), Kiraki v. Kostanti 18 (Tâ), kardeşi Yorgi 11 (Nâ), ameleci Kudail v. Kiraki 34 (Tâ), ameleci Dimitri v. Todori 52 (A), oğlu Emnat 13 (Tâ), diğeri oğlu Pavli 10 (Nâ), diğeri oğlu Todori 6, diğeri Asankeli 1, Eksaneke v. Belharus 16 (Tâ), kardeşi Meyne 10 (Nâ), diğeri Anastas 6, ameleci Todos v. Todori 37 (Tâ), ameleci Minhail v. Nikola 47 (Nâ), Yani v. Penayut 13 (Nâ), çiftçi Kalamyuz v. Esnaki 52 (Tâ), oğlu Yorgi 11 (Nâ), dülger Leyon v. Minhail 42 (Tâ), Çömlekçi Burdan v. Avrahim 67 (Nâ), oğlu Epruse 13 (Tâ), köşker Yasef v. Yani 27 (Tâ), Yorgi v. Yani 37 (Tâ), oğlu Yani 7, Tobal Yorgi v. Yani 58 (Nâ), oğlu Yani 24

¹¹¹⁰ BOA. C. ML. Belge No: 17819.

¹¹¹¹ Şafakçı, a.g.m., s. 399.

¹¹¹² İsminin yanında yazan rakamlar o kişinin yaşını gösterirken parantez içinde verilen A (a'lâ), Tâ (evsât) ve Nâ (ednâ) hangi gruptaki cizyenin ödeneceğini göstermektedir. Bu veriler, vergi yükümlülerini gelirlerine göre iyi, orta ve az olarak sınıflandırılmış oluyordu.

(Tâ), Sava v. Todori 20 (A), karındaşı Yani 6, diğeri Estefon 3, Fersnan v. Romani 57 (Nâ) Bulgar madeninde, oğlu Penayut 9’’¹¹¹³.

şeklinde 1803 yılında isimleri verilen bu kişilerin birçoğunun Karaman Eyaletini terk etmediği görülmektedir. Özellikle madenin kapatılmasının üzerinden dört yıl geçmesine rağmen, ameleci olarak belirtilen kişilerin 1803 yılında Karaman Eyaletinde bulunmaları, merkeze bağlı kazalara yerleştikleri izlenimini vermektedir¹¹¹⁴. Madende bulunan gayrimüslimler içinde cizye tahsilinde alt yaş sınırı 10 iken cizye ödeyen en yaşlı kişi 67 yaşındadır. Toplam 32 cizye yükümlüsünün 5’i a’lâ, 11’i evsât ve 17’si ednâ grubundadır.

11.2. Adet-i Ağnam Vergisi

Kanunnamelerde ‘‘resm-i merai’’, ‘‘resm-i gânem’’ ve ‘‘koyun resmi’’ olarak da ifade edilen adet-i ağnam vergisi sadece koyunlardan alınıyor olarak gözüke bile birçok kanunnamede keçilerden de alındığı ortaya çıkmaktadır¹¹¹⁵. Küçükbaş hayvan sahiplerinden alınan bu vergi çeşidinin 1785 yılı Mart ayı başından itibaren yılda bir defa tahsil edilmesine karar verilmiştir. Bu vergiler, birkaç kaza bir mukataa halinde, hazinenin düzenli gelir kaynakları arasına sokulmuştur¹¹¹⁶. Karaman Eyaleti madenlerine bağlı kaza ahalilerinden bu verginin toplanması işini de merkez maden emini yaparak ilgililere teslim ederdi. 2 Mayıs 1785 tarihinde, adet-i ağnam Karaman Eyaleti mukataasının 3/1 hissesine malikâne mutasarrıf iken, ölen Çepnizade Seyyid İsmail’in devlete olan borcuna karşılık bu verginin tahsili emredilmiştir. Karaman Eyaleti madenleri kazalarının maden eminine istinaden altı senelik adet-i ağnam vergisini vermediklerinden bu verginin merkez maden emini tarafından toplanması emri verilmiştir¹¹¹⁷. Bu tarihte, Karaman Eyaletinde bulunan bazı kazaların yıllık

¹¹¹³ 1808 yılı kayıtlarında da burada zikredilen kişilerin çoğu yazılmıştır. Kâtiplerin yazımlarından dolayı isimler farklı gibi olmakla birlikte aynı kişiler dönem hakkında bilgi veren diğer kayıtlar incelediğinde ortaya çıkmaktadır. Karşılaştırma imkanı vermesi için 1808 yılı kayıtları da belgelerde şu şekilde yer almıştır: Yorgi veled-i Bekenet ustabaşı 42 (Tâ), oğlu Bekenet 5, Yorgi v. Yani 35 (A), oğlu Yani 5, Yani v. Bekenet 28 (Tâ), kardeşi Penayut v. Bekenet 21 (Tâ), Acı Esper v. Bekenet 45 (Tâ), oğlu Yani 7, diğeri Bekenet 1, Hırsto v. Yani 40 (Tâ), oğlu Yani 1, Haralam v. Yani 30 (Tâ), oğlu A’nad v. Todori 25 (Tâ), kardeşi Bekenet 8, Nikola v. Romeni 50 (Tâ), oğlu Romeni 8, Acı Yorgi v. Kirkako 55 (A), Kirkako v. Kostanti 16 (Tâ), kardeşi Yorgi v. Kostanti 9, Kadril v. Kirkako 32 (Tâ), Dimitri v. Todori 50 (Tâ), oğlu Bekenet 11 (Nâ), diğeri oğlu Yani 8, diğeri oğlu Todori 4, Yorgi v. Yani 56 (Tâ), oğlu Yani 22 (Tâ), Anastas 4, Todori v. Todori 35 (Tâ), Todori v. Pandeli 65 (Tâ), oğlu Sava 18 (Nâ), diğeri oğlu Yani 4, diğeri Hristofi 1, Minhail v. Nikola 45 (Tâ), oğlu Nikola Kelimendüs v. Akuneki 50 (Tâ), oğlu Yorgi 9, Hırsandi v. Romeni 55 (Tâ), oğlu Penayut 7, dülger Levzi v. Minhail 40 (Tâ), oğlu Minhail 6, Çömlekçi Burdan v. Avraham 65 (Tâ), oğlu Andon 11 (Nâ), Rençber Yusef v. Yani 25 (Tâ). (BOA. NFS. d. Defter No: 3318: 2-3). Toplam 47 kişi kaydedilmekle birlikte cizye kaydedilen kişi sayısı 28’dir. Toplam 28 cizye yükümlüsünün 2’si a’lâ, 22’si evsât ve 4’ü ednâ grubundadır.

¹¹¹⁴ Şafakçı, a.g.m., s. 401.

¹¹¹⁵ Çağatay, ‘‘Osmanlı İmparatorluğu’nda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler’’, s. 485-486.

¹¹¹⁶ Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 1985, s. 167.

¹¹¹⁷ BOA. MAD. d. Defter No: 9740: 459; BOA. C. ML. Belge No: 23783.

873 kuruştan altı senelik 5.238 kuruş bakayası olduğu belirtilince, Karaman Eyaleti ahali dört senelik borçları olduğunu ve diğerlerini ödediklerine dair senetleri olduğunu ifade etmektedir. Yılda bir kere Mart ayında koyun sahiplerinin mevcut koyunlarından berat gereği, memur olan tahsildarına eda etmeleri ve “*eda tezkeresi almaları gerektiği belirtilerek*” eda tezkeresi bulunmayanlardan bu verginin tahsili emredilmiştir¹¹¹⁸. Bu toplanan vergiden kuzu ve oğlak hariç tutulmuştur. 1 Şubat 1800 tarihinde ise koyun ve keçinin re’sinden 1’er para alınmıştır¹¹¹⁹. Bu verginin toplanması iltizam edilmekteydi¹¹²⁰. Yine 22 Temmuz 1803 tarihli bir belgede, Karaman Eyaletine bağlı Belviran kazasının 1809 ve 1811 senesi adet-i ağnam vergilerinin eksik olmasından ötürü bu eksikğin maden emini tarafından toplanması emredilmiştir¹¹²¹. Yine aynı tarihli bir başka belgede ise Karaman Eyaletine bağlı Bozkır kazasında kalan adet-i ağnam bakayasının tahsili için Bozkır kazası maden eminine emir gönderildiği ifade edilmektedir¹¹²². Maden emanetinin serbestiyeti nedeniyle bu vergiler, Karaman Eyaleti madenlerine bağlı kaza ahalisinden maden emini vasıtasıyla toplanmıştır.

Karaman Eyaletindeki ahalinin ağnam ve keçinin her birinden 1 para resm-i kıl ve yaptığı tahsili “*ber vech-i emanet*” olarak ihale edilmiştir. Adet-i ağnam mukataa resimlerinin toplandığı zaman kuzu ve oğlaktan başka es-selatin, eşraf, ayan, ahali, askeri, reaya, çoban, mandıracı, celeb, göçebe, yörükân, evlâd-ı fatihan, havas, evkaf, maden ahali ve reayaları, Türkmen, erkad, asayiş, kabail, muaf ve gayr-i muaf vs. Türkmenlerin ellerinde, yaylaklarında ve kışlaklarında olan koyun ve keçinin sayısı yazılarak “*bu teke ve keçidir gibi özörlere itibar olunmayıp*” her koyun ve keçiden resm-i yapağı ve kılın tahsili emredilmiştir. Bu hayvan sahiplerinin isimleri ile hayvan sayılarının yazılarak merkez maden emini tarafından eda tezkeresi verilmesi ve muhalefet edenlerden 2 resimlerinin tahsil edilmesi 1798 yılında belirtilmiştir¹¹²³. Karaman Eyaleti kazalarından Belviran kazası da ifade edilmiştir. Kuzu ve oğlakla ilgili şart ise şu şekilde yer almıştır: Verginin toplanacağı yılın Mart ayında ya da daha sonra olan kuzu ve oğlaklar bu verginin dışında tutulmuştur. Her keçi ve koyundan toplanan 1 para İrad-ı Cedid Hazinesine¹¹²⁴ gönderilmiştir¹¹²⁵.

¹¹¹⁸ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 682-1.

¹¹¹⁹ BOA. C. ML. Belge No: 2517.

¹¹²⁰ BOA. MAD. d. Defter No: 10086: 280-3.

¹¹²¹ BOA. KŞS. Sicil No: 74: 238-1.

¹¹²² BOA. C. ML. Belge No: 10512.

¹¹²³ BOA. KŞS. Sicil No: 67: 141-1.

¹¹²⁴ III. Selim, Nizam-ı Cedid Askeri’nin ihtiyaçlarını karşılamak için “İrad-ı Cedid Hazinesi” adı verilen bir hazineye “*rüsum-ı zecriye*” ile yapağı, tiftik, kıl, pamuk, pamuk ipliği, mazı, kök boya ve palamuttan alınan vergileri bağlamıştır.

¹¹²⁵ BOA. KŞS. Sicil No: 67: 231-1.

Vergi söz konusu olduğu zaman gündeme gelen muafiyet iddiaları adet-i ağnam vergisinde de görülmektedir. Zaviyedarların adet-i ağnam vergisinden muaf olduklarına dair iddialarında başarılı olmalarının nedeni daha önce kendilerine verilen belgelerden dolayı idi. Zira ‘‘kavanin-i atika’’nın bu hususta, ‘‘tuğra-i sultani ile mu’allem temlik-name olmadıkça, mücerred defterde kayd ile mülk ve mülke müteferri’ olan vakfiyyet ve sa’ir tasarrufat, sahih olmaz. Ve bu babda defterdarlar nisanlarıyla yazılmış ahkam dahi makbule değildir. Ve bi’l-cümle selatin-i Osmaniyye’den mülk-name-i hümayun gerekir’’ denilmiştir¹¹²⁶. Karaman Eyaleti madenlerinde görev yapan madencilerle ilgili doğrudan bir kayıt tespit edilememiştir. Ancak koyun üzerinden gelir sağlayan madencilerin de vergiyi ödedikleri 2 Ocak 1793 tarihli kayıttan anlaşılmaktadır. Gümüşhane’ye bağlı Torul kazası reayasının çoğunluğu madenci olup, maden hizmetinde bulunmalarından dolayı davar beslemeleri mümkün olmadığından adet-i ağnam vergisini tahsile memur olan kimselerin her sene celeb mal ve başka bahane ile reayayı rahatsız etmek suretiyle maden hizmetinin aksamasına sebep olmaları nedeniyle reayanın (kendileri için besledikleri adet-i ağnam vergisinden hariç) adet-i ağnam talebiyle rencide olunmamasına dair emri içeren kayıt¹¹²⁷ bunu teyit etmektedir. Reayaların kendileri için beslediği hayvanlardan vergi alınmaması anlaşılmalıdır.

11.3. İmdâd-ı Seferiyye Vergisi

Yıllarca süren savaşların hazineyi tüketmesi üzerine, devlet gelirlerini arttırmak için çeşitli tedbirler alınırken varlıklı kişilerden de imdadiyye ismi altında yardımlar toplanması yoluna başvurulmuştur. İlk uygulamalarda genellikle ‘‘imdad-ı seferiyye’’ adıyla anılan ve arazi bir özellik taşıyan imdadiyye, XVIII. Yüzyıldan itibaren ‘‘imdad-ı seferiyye’’ ve ‘‘imdad-ı hazeriyye’’ diye ikiye ayrılarak düzenli vergiler haline almıştır. Avarız türü bu olağanüstü vergiler, daha sonra beylerbeyi ve sancak beyi gibi yüksek dereceli taşra görevlilerinin de gelirlerini teşkil etmiştir. Bu gelirler önceleri haslardan, sonraları ise has karşılığı nakdi ödemelerden ve nihayet halkın bu isim altında ödediği vergilerden karşılanmıştır¹¹²⁸. Bu vergi başlangıçta savaş harcamalarına ve maaş ödemelerine katkı sağlamak üzere sonra ödemek şartıyla ödünç olarak isteniyordu. Fakat daha sonra bu uygulamadan vazgeçilmiş ve vergi haline getirilerek tarifesi avarız hanesi başına belirlenmiştir. Eyaletlerden avarız başına 133 kuruş olarak belirlenen yükümlülük önce avarız hanesi başına 3 nefer olarak tarh edilmiş, bu miktar önce 2 nefere indirilmiş sonra asker

¹¹²⁶ Süleyman Sûdi, a.g.e., s. 177.

¹¹²⁷ Tülay Çetinkaya, *1135/1722 Tarihli Sicil Defterine Göre Trabzon’un Sosyal Tarihi*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, s. 170.

¹¹²⁸ Ahmet Tabakoğlu, ‘‘İmdadiyye’’, *İslam Ansiklopedisi_Dia_*, C. XXII, İstanbul 2000, s. 221.

toplamanın güçlülüğünden dolayı nefer başına 150 kuruş alınmasına karar verilmiştir. Ayrıca bunun muafiyet sınırı da çok dar tutulmuş¹¹²⁹ ulema ve askeri zümre de vergilendirilmiştir¹¹³⁰.

28 Nisan 1798 tarihinde Karaman Eyaletine bağlı Beyşehir, Seydişehir, Bozkır, Kırılı, Göçü ve Kaşaklı kazalarından toplam 5.000 kuruş seferiyye toplanmıştır¹¹³¹. 24 Nisan – 3 Mayıs 1802 tarihinde Bozkır 520, Kırılı 950, Kaşaklı 450 ve Göçükebir 350 kuruş seferiyye ödemiştir. Beyşehir Sancağına bağlı kazaların ödediği seferiyye 5.000 kuruş¹¹³² olmasına rağmen bu toplam içine Beyşehir ve Seydişehir kazaları hisseleri yazılmamıştır. Dikkati çeken hususlardan birisi kazalardan alınan seferiyye oranlarının hazeriyyenin iki katı olarak toplanmasıydı. Zira Karaman Eyaleti kazalarından Bozkır kazasından 260 kuruş hazeriyye talep edilmişken, seferiyye olarak bunun iki katı olan 520 kuruş talep edilmiştir ki bu durum diğer kazalar için de geçerlidir. İmdad-ı seferiyye konusunda önemli bir nokta ise çok uzun bir zaman geçmesine rağmen sancağına bağlı kazalardan toplanan miktarın aynı kalmasıdır. Bu miktarın arttığı ile ilgili örnekler olmasına rağmen seferiyye oranı değişmemiştir. 30 Mart – 8 Nisan 1798 tarihinde Beyşehir Sancağı mutasarrıfı Ahmet Paşa Mısır muhafazasına tayin edildiğinden mutasarrıf için tayin edilen ve üç taksitle toplanan hazeriyye emrinin terk olunarak imdad-ı seferiyye olarak 7.000 kuruşun toplanması emredilmiştir¹¹³³. Yine 23 Şubat – 3 Mart 1804 tarihinde, Beyşehir Sancağı mutasarrıfı Halil Paşa, Özi ve Silistre muhafazasına memur olan Mehmet Paşa maiyyetinde olduğundan senede 7.000 kuruş seferiyye alırken, Beyşehir ve Göçükebir kazalarından seferiyyenin ödenemeyen kısmı talep edilmiştir¹¹³⁴. İki örnekte göstermektedir ki sancak mutasarrıfına ait hazeriyye emri terk edilerek bu meblağın seferiyyenin üzerine eklenmesiyle bu meblağlar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bir artıştan söz etmek mümkün değildir.

Karaman Eyaletine bağlı Bozkır ve Seydişehir kazaları ahalilerinin vali ve liva mutasarrıflarına verdikleri imdad-ı seferiyyelerini ödemedede bir kusurları yokken bunu tahsille

¹¹²⁹ İmamlar ve hatiplerle ruhban sınıfı ve sadakayla geçinenler, bir tür askerlik demek olan köprücülük, su yolculuk hizmetleri yanında kereste, zahire ve kendir yetiştirme gibi devlete aynı hizmetlerde bulunanlar dışında kalan ulema ve askeri zümre hatta has tasarruf eden sultanlar dahi vergilendirilmiştir. Toplanması kararlaştırılan imdadiyyenin kapsamına ulema da dâhil edilince bu kesimde büyük bir tepki oluşmuş, sonunda onlardan böyle bir vergi toplanmasından vazgeçilip mal sahibi zengin kişilerden durumlarına göre imdadiyye alınması emri verilmiş, tayin edilen baki kulları ve divan çavuşları mahalle mahalle gezerek vergiyi tahsil etmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tabakoğlu, "İmdadiyye", s. 221.

¹¹³⁰ Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Giren Osmanlı Maliyesi*, s. 266-267.

¹¹³¹ Aynı belgeye göre Konya Sancağına bağlı Belviran kazasından ise 860 kuruş alınmıştır. BOA. KŞS. *Sicil No*: 48: 279-1.

¹¹³² Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Hadariye Defterleri (HADR. d.), *Defter No*: 7: 132.

¹¹³³ BOA. HADR. d. *Defter No*: 9: 154-2.

¹¹³⁴ BOA. HADR. d. *Defter No*: 9: 363-1.

görevli memurların 400 – 500 kuruş fazladan talep etmeleri üzerine kazaların serbest olması nedeniyle kazalardan ne alınacaksa merkez maden emini marifetiyle imdad-ı seferiyyenin toplanması Konya mütesellimi ve Beyşehir mutasarrıfına da bildirilmiştir¹¹³⁵. Fakat imdad-ı seferiyye adıyla ahaliden fazla para alınmaya çalışıldığı da olmuştur. Şeyhoğlu Abdülhalim 1786 yılından beri valiye ‘‘*begdel*’’ olarak 25 kese akçe verip ahaliye kendisi için 25 kese akçeyi tevzi ettiği ve 2 – 10 Aralık 1787 tarihine kadar 300 kese akçe tevzi olunduğu yönünde şikâyetler olmuştur¹¹³⁶.

11.4. İmdâd-ı Hazeriyye Vergisi

Avarız türü vergilerden olan ve iki bazen de üç taksitte toplanılan imdad-ı hazeriyyenin gelirleri, besleyecekleri askerlere sarf edilmek üzere eyalet ve sancak mutasarrıflarına tahsis edilmiştir. Bu uygulamanın başlıca gerekçesi, eyalet ve sancak mutasarrıflarının savaşa götürmekle yükümlü oldukları kapı halkı denilen askerlerini beslemekte zor duruma düşmeleriydi¹¹³⁷. Yeni düzenleme ile her eyalet ve sancağın ne miktar imdad-ı seferiyye ile yükümlü olduğu tespit edilecek, böylece beylerbeyi ve sancak beyleri doğrudan halka yönelmeyip merkezden belirlenen miktarları toplamakla yetinecek, bu meblağın yarısını kendi giderlerine ayıracaklar, öteki yarısının her 70 kuruşu için bir asker besleyeceklerdi¹¹³⁸.

Barış dönemlerinde geliri eyalet ve sancak beylerine, bunların besleyecekleri askerlere sarf edilmek üzere konulan bir vergi olan imdad-ı hazeriyyenin miktarı seferiyyeye oranla daha hafifti ve bu vergi kazalara toplu bir meblağ olarak bölünür, sonra avarızhanesi itibarıyla kaza halkına dağıtılırdı¹¹³⁹. İmdad-ı hazeriyye hesaplamasında Muharrem ayı başlangıç olarak ele alınmaktadır¹¹⁴⁰ ve yılda iki taksit halinde altı ayda bir, iki (Muharrem ve Receb) taksitle alınmaktaydı¹¹⁴¹. Karaman Eyaletinde 1797 yılında, valiye ait olan hazeriyyenin toplanması için Muharrem ayı başlangıcı esas alınmış ve yılda iki taksitle toplanmıştır¹¹⁴². Beyşehir Sancağı mutasarrıfları ile Karaman Eyaleti valisine ödenen hazeriyyelerin toplanması kazaların Karaman Eyaleti madenlerine bağlı olup olmamasına göre değişmektedir. Genellikle tevzi defterlerine eklenerek toplanan imdad-ı hazeriyye vergisi gerek görüldüğünde

¹¹³⁵ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 177-1.

¹¹³⁶ BOA. AHK. KR. d. *Defter No*: 20: 198-2.

¹¹³⁷ Şafakçı, a.g.t., s. 115.

¹¹³⁸ Tabakoğlu, ‘‘İmdadiyye’’, s. 222.

¹¹³⁹ Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Giren Osmanlı Maliyesi*, s. 268-269.

¹¹⁴⁰ BOA. HADR. d. *Defter No*: 9: 245-1.

¹¹⁴¹ Musa Çadırıcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara 1997, s. 147.

¹¹⁴² BOA. KŞS. *Sicil No*: 67: 175-2.

valiler tarafından gönderilen mübaşirler vasıtasıyla toplanmaktaydı¹¹⁴³. Ancak Karaman Eyaleti madenlerine bağlı kazaların hazeriyeleri merkez maden emini tarafından toplanarak ve ilgili yere gönderilmekteydi¹¹⁴⁴. Beyşehir Sancağındaki Seydişehir¹¹⁴⁵, Kırılı¹¹⁴⁶, Bozkır ve Göçükebir kazaları ahalilerinin kadimden Karaman Eyaleti valisine ve sancak mutasarrıflarına verdikleri imdad-ı hazeriyeye ve seferiyeye, merkez maden emini olanlar marifetiyle mahalline teslim olunmaktaydı¹¹⁴⁷.

Karaman Eyaleti kazalarından 1794 senesine mahsuben Karaman Eyaleti valisi için toplanacak 24.750 kuruş hazeriyeye¹¹⁴⁸ 1789 yılında da aynı miktarda toplanmıştır¹¹⁴⁹. Beyşehir Sancağına bağlı kazaların ödeyeceği toplam hazeriyeye miktarı 2.500 kuruş idi. Tespit edilebilen hazeriyeye oranları ise, 3 Mayıs 1802 tarihinde Bozkır 260, Kırılı 475, Kaşaklı 225 ve Göçükebir 175 kuruş idi¹¹⁵⁰. Sancağın ödeyeceği 2.500 kuruştan kazaların ödediği miktar düşülünce kalan 1.365 kuruş imdad-ı hazeriyeye Beyşehir ve Seydişehir kazalarına ait olmalıdır. İmdad-ı hazeriyenin ödenmesi ile ilgili çeşitli anlaşmazlıklar da olmuştur. Karaman Eyaleti valisine eda edilen 1784 yılı imdad-ı hazeriyesinin ikinci taksitinin ödenip ödenemediği ile ilgili emir üzerine bu durum Karaman Eyaleti mahkemesine

¹¹⁴³ Çadırcı, a.g.e., s. 147.

¹¹⁴⁴ 30 Kasım 1796 tarihli hükümdede: *"Beyşehir Sancağında vaki' kazalardan Seydişehir ve Kırılı ve Bozkır ve Göçükebir kazaları ahalilerinin kadimden Karaman Eyaleti valisine ve sancak mutasarrıflarına viregeldikleri imdad-ı hazeriyeye ve seferiyeye ve mütesellimlik mahiyyesi ve mukayyemat-ı sa'ireleri her ne ise kema fî's-sabık ma'den emini olanlar ma'rifetiyle mahallerine eda ve teslim olunmak vesa'ir evamir-i 'aliyye varid olan tekaliflerini dahi öteden berü nevehile eda idegelmişler ise yine ol vechile eda itmek şartıyla mukaddema Karaman Eyaleti ma'denine merbut olduklarında bu def'a Beyşehri ve Yenişar nam-ı diğer Kaşaklı kazalarının dahi inha ve istid'a olunduğu üzere ma'dene rabt ve ilhak olunmasını istizanını havi takdim olunan takrir taraf-ı hazret-i sadaretpenahiden 'atebe-i ulya-yı mülukaneye lade'l-'arz ber-muceb-i takrir ilhak olunub ziyade ocak işletmek ve ma'den i'maline dikkat olunmak"* şartlarıyla hatt-ı hümayun çıktığında Karaman Eyaleti valilerine verilen imdad-ı hazeriyeye ve seferiyenin merkez maden emini tarafından toplanarak vali tarafına gönderileceği, Beyşehir ve Yenişar kazalarının ahalileri madene bağlanma karşılığında her yıl kömür, kütük kesen, çakılçıyan bedeliyesi ve imdad-ı menzil olarak 6.000 kuruş ile sancak mutasarrıfına verilen 2.990 kuruş hazeriyeye maden eminine gelir olarak kayd olunmak ve öteden beri Karaman Eyaleti valilerine verilegelen hazeriyeye ve seferiyeleri maden emini marifetiyle kemafi's-sabık vali tarafına zamanında teslim olunması emredilmiştir. BOA. MEDAD. Defter No: 9: 215-1.

¹¹⁴⁵ Karaman Eyaleti madenlerinden çıkarılıp Üsküdar ocağına bağlanan Seydişehir kazası ahalisi avarız-ı divaniyye ve imdad-ı hazeriyeye hariç bütün tekâlif-i örfiyye ve şakkadan, ba-husus kalyoncu ve bayrak askeri vs. tertibat-ı seferiyeden dahi muaf olup, nefer yazılanlar avarız ve hazeriyeden dahi muaf tutulmuştur. Kazaya iki taksitle vali için 32 kuruş ve liva mutasarrıfı için üç taksit ile 30 kuruş imdad-ı hazeriyeye tayin olunmuş ve İrad-ı Cedid Hazinesi'nden bu miktarların ödenmesine ve ahaliden daha sonra toplanmasına karar verilmiştir. BOA. MHM. d. Defter No: 217: 82; BOA. C. AS. Belge No: 38021.

¹¹⁴⁶ 24 Nisan – 3 Mayıs 1802 tarihinde, Kırılı kazası Karaman Eyaleti madenlerinden ayrılıp Üsküdar ocağına bağlandığı zaman vali ve mutasarrıf hazeriyeleri Der-Aliyye'den İrad-ı Cedid Hazinesi'nden mahalline eda olunmuş ve ahaliden toplanarak İrad-ı Cedid Hazinesi'ne gönderilmiştir. BOA. HADR. d. Defter No: 7: 132.

¹¹⁴⁷ BOA. HADR. d. Defter No: 7: 6-3.

¹¹⁴⁸ BOA. KŞS. Sicil No: 66: 99-2; BOA. KŞS. Sicil No: 66: 80-2.

¹¹⁴⁹ 6 – 15 Haziran 1789 tarihinde, Karaman Eyaleti valisi olanlar senevi iki taksitle kazalardan toplam 24.750 kuruş hazeriyeye almıştır. BOA. HADR. d. Defter No: 9: 154-2.

¹¹⁵⁰ BOA. HADR. d. Defter No: 7: 132.

istişare edilmiş, Bozkır ve Belviran kazalarının bunu ödediği ifade edilmiştir¹¹⁵¹. 22 Ocak 1798 tarihinde valinin hazeriyyenin ikinci taksiti olan 700 kuruşu, maden için toplanan nakliye ve mübaşiriyye ücreti olarak toplanan 1.200 kuruştan kesmesi üzerine emin, hazeriyye taksitinin gönderildiğini bildirmiştir. Fakat 700 kuruş yerine 3 bargir gönderen eminin hareketi vali tarafından kabul görmediğinden hayvanlar geri gönderilmiş ve vali maden için toplanan paradan hazeriyyeyi kesmiştir. Bu anlaşmazlığın çözümü için valinin adamları ile merkez maden emini vekilinin de bulunduğu mahkemede hesaplaşmaları emredilmiştir¹¹⁵².

Beyşehir Sancağı mutasarrıfına ödenen hazeriyye ise, sancağın bütün kazaları madene bağlandığında merkez maden eminine gelir olarak kaydedilmiştir. 12 Şubat 1808 tarihinde Beyşehir Sancağı kazalarının hazeriyye olarak her sene maden eminine verdikleri miktarlar, Beyşehir 700, Seydişehir 600, Kırılı 600, Bozkır 400, Kaşaklı 290, Göçükebir 400 kuruş olmak üzere toplam 2.990 kuruştur¹¹⁵³. Bu hazeriyye sancak mutasarrıflarına verilirken merkez maden eminine gelir olarak kaydedilmiştir. 1796 yılında da aynı oranda hazeriyye maden eminine gelir olarak kaydedilmiştir¹¹⁵⁴. Yine 23 Aralık 1797 tarihinde Beyşehir ve Kaşaklı kazaları Bozkır kazası madenlerine bağlı olduğundan sancak mutasarrıflarına ödenen hazeriyye ve seferiyye maden eminine gelir olarak kaydedilmiştir. Ancak Karaman Eyaleti valilerinin hazeriyye ve seferiyyeleri merkez maden emini marifetiyle valiye teslim edilecekti¹¹⁵⁵. Beyşehir kazasının kömür, kütük kesen, çakılcı bedeliyesi ve imdad-ı menzil olarak yıllık 5.000 ve Yenişar ahalisinin de aynı nedenlerle 1.000 kuruş olmak üzere 6.000 kuruş ile sancak mutasarrıflarına verilen 2.990 kuruş imdad-ı seferiyye ve hazeriyye merkez maden eminine gelir olarak kaydedilmiştir¹¹⁵⁶. Kazalardan toplanacak bu imdadiyelerle vali ve sancakbeyleri ‘‘kapu halkı’’ besleyecekler ve göreve çağrıldıklarında bunlarla ‘‘sefere eşecek’’lerdi. Ancak başlangıçta her kaza için belirlenen imdadiyeler, fiyat artışlarına ve savaş malzemelerindeki pahalılaşmaya rağmen, yıllarca hiç değişmedi ya da çok yavaş ve

¹¹⁵¹ Bozkır kazası madenleri açılmadan önce de kazadan hazeriyyenin toplandığı ile ilgili örnekler de bulunmaktadır. 12 Temmuz 1789 tarihli belgede, Karaman Eyaleti valilerinin imdad-ı hazeriyyelerinden sancaklara tevzi olunan miktarlardan ödenmeyen 45,5 kuruş, Beyşehir Sancağına bağlı Bozkır kazası hissesiydi. BOA. KŞS. *Sicil No*: 57: 149-2; BOA. AE. SSLM III. *Belge No*: 6638.

¹¹⁵² BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 217-1.

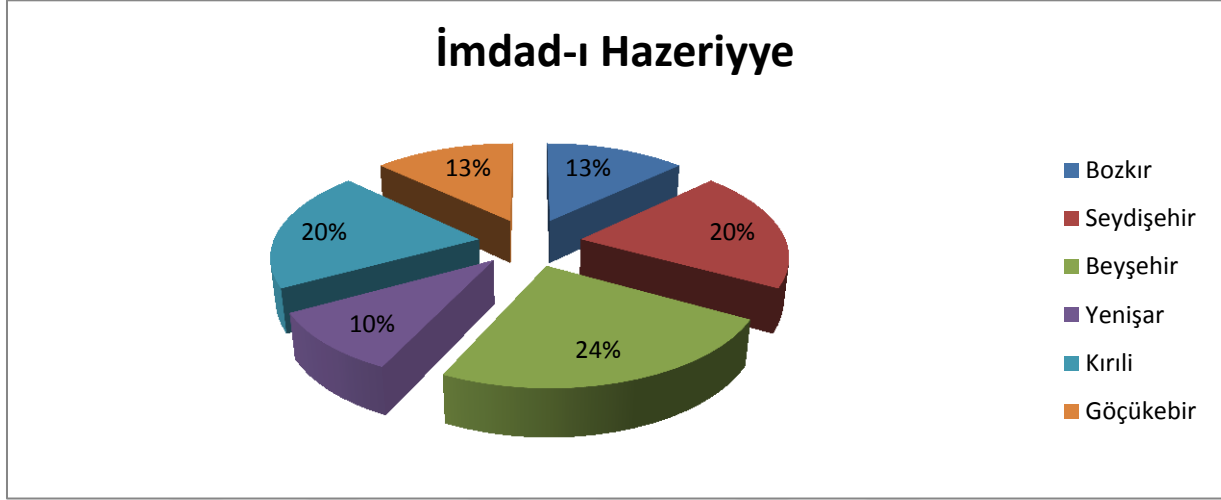
¹¹⁵³ BOA. C. DRB. *Belge No*: 37.

¹¹⁵⁴ 30 Kasım 1796 tarihinde verilen hazeriyye miktarı şu şekilde ifade edilmiştir: ‘‘Hazeriyye-i mutasarrıf-ı liva-i Beyşehri kazaha-i mezkurin fima ba’d beher sene (Kaza-i Beyşehri) 700, (Kaza-i Seydişehri) 600, (Kaza-i Kırılı) 600, (Kaza-i Bozkır) 400, (Kaza-i Kaşaklı) 290, (Kaza-i Göçükebir) 400 = 2.990...’’. BOA. DRB. d. *Defter No*: 156: 53-1; BOA. HADR. d. *Defter No*: 7: 6-3.

¹¹⁵⁵ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2148.

¹¹⁵⁶ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2148; BOA. C. DRB. *Belge No*: 2726; BOA. C. DRB. *Belge No*: 37.

düşük düzeyde zamlar oldu¹¹⁵⁷. İmdad-ı seferiyye bir defada toplanma şartına bağlı iken imdad-ı hazeriyyenin taksitlerle toplanması usul olarak görülmekteydi. Tahsilattan sonra yükümlüye eda tezkeresi verilir böylece mükerrer tahsiller önlenmek istenmekteydi¹¹⁵⁸.

Grafik 14: Karaman Eyaleti Madenlerine Bağlı Kazaların Gelir Olarak Kaydedilen Sancak Mutasarrıfına Ait İmdad-ı Hazeriyye Akçesinin Dağılımı (Kuruş Olarak)

Vezir, beylerbeyi ve sancak beyi gibi yüksek rütbeli devlet görevlilerinin idari ve askeri yükümlülüklerini gereğince yerine getirebilmeleri için ihdas edilen ve nisbi olarak azalmakta olan eski has gelirlerinin tamamlayıcısı olduğu anlaşılan imdadiyyeler varlığını Tanzimat dönemine kadar sürdürmüş, bu dönemde vergiye çevrilmiştir¹¹⁵⁹.

11.5. Diğer Yükümlüler ve Sorumlu Tutuldukları Vergiler

Yukarıdaki başlıklarda ödenen vergiler yanında Karaman Eyaleti madenlerine bağlı kazaların ödediği çeşitli bedeller ve yerine getirmesi gereken yükümlülükler de bulunmaktadır. Tabii ki Karaman Eyaleti madenlerine bağlı kazaların en önemli yükümlülüğü değinildiği üzere madenlerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaktır. Fakat bunun yanında sancaklara ait yükümlülüklerden kazalar hissesine düşen miktarların da kaza ahalisi tarafından yerine getirilmesi gerekmekteydi. Seferiyye malzemesi taşımak için gerekli develerin, Karaman Eyaleti madenlerine bağlı Belviran kazasından tedarik edilerek gönderilmesi için 25 Mayıs

¹¹⁵⁷ Yavuz Cezar, "Tanzimat'a Doğru Osmanlı Maliyesi", *1919'dan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ansiklopedisi*, C. IV, İstanbul 1985, s. 928.

¹¹⁵⁸ Tabakoğlu, "İmdadiyye", s. 222.

¹¹⁵⁹ Tabakoğlu, "İmdadiyye", s. 222.

1802 tarihinde emir gönderilmiştir¹¹⁶⁰. Konya Sancağından tahsil edilecek “*tekalifiyat-ı seniyye*”den Belviran kazası ahalisinin % 5 hesabıyla belirlenmiş olan hisseleri merkez maden emini ve mahkeme tarafından tahsil edilerek liva tarafına teslim olunması ve serbestiyete aykırı olarak fazla talepte bulunulmaması konusunda emir verilmiştir. Bu olay emsal gösterilerek Karaman Eyaleti madenlerine bağlı diğer kaza olan Bozkır kazası ile Beyşehir Sancağından fermanla talep edilen Matlubat-ı Devlet-i Aliyye ve tekalif-i seniyyeden % 5 hesabıyla, hisselerin merkez maden emini marifetiyle Beyşehir Sancağına ödendikten sonra fazla talepte bulunulmaması konusunu içeren 27 Mayıs 1808 tarihli emir maden emini, Karaman Eyaleti naibi ve liva mütesellimine gönderilmiştir¹¹⁶¹.

“*Dakik*”, toz haline getirilmiş olan madde, un anlamlarına gelmektedir¹¹⁶². Ordunun Karkın ve İsmil menzilleri zahiresinde kazalardan mürettep dakikin¹¹⁶³ bedeli olan meblağ 5.055 kuruş dakik bedeliyesi tahsil edilerek mübaşire teslim ile Der-Aliyye’ye gönderilmekteydi. Mahkeme bunu toplamakla görevli olan Karaman Eyaleti kazalarından Bozkır kazası şeyhinin kendi adamı olan çavuş ile bunu orduya gönderdiğini merkez maden emini, 18 – 26 Ocak 1800 tarihinde bildirmiştir¹¹⁶⁴. 18 Kasım 1808 tarihinde Çumra menzilinden Şam mevkiine giden güzergâha verilen zahire¹¹⁶⁵ bahası Karaman Eyaleti maden emininin alınmış ve merkez maden emini bunu teslim ettiğine dair senedat-ı şeriyye almıştır¹¹⁶⁶. Karaman Eyaleti madenlerine bağlı yerlerden çeşitli isimler ile usulsüz vergi talep edildiği ile ilgili örnekler de bulunmaktadır. 16 Nisan 1805 tarihinde, Karaman Eyaletine bağlı Yalılıyük köyü ahalilerinden “*Beyşehir dalyan mukataası dâhilindedir*” denilerek vergi istenmiş fakat bu zamana kadar böyle bir durum söz konusu olmamıştır. Beyşehir ve Seydişehir Gölüne bağlı ise de gölün yarısının maden toprağı olduğu ifade edilerek müdahalenin engellenmesi emredilmiştir¹¹⁶⁷. Ancak bu tarihten önce verilen bir emirde ise, Karaman Eyaletine bağlı köylerin vergilerini ödemeleri gerektiği ifade edilmiştir.

¹¹⁶⁰ BOA. KŞS. *Sicil No*: 74: 99-2.

¹¹⁶¹ BOA. MEDAD. *Defter No*: 3: 282-1.

¹¹⁶² Devellioğlu, a.g.e., s. 163.

¹¹⁶³ 23 Aralık – 1 Ocak 1798 tarihinde, Keban ve Ergani madenleri için gerekli olan dakik, ücreti peşin olarak sahibine ödenmek şartıyla bazı kazalardan toplanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Altınay, ***Osmanlılar Devrinde Türkiye Madenleri (967-1200)***, s. 31.

¹¹⁶⁴ BOA. AE. SSLM III. *Belge No*: 18985.

¹¹⁶⁵ Karaman Eyaleti madenlerine bağlı kazaların menzillere tayin olunan zahire miktarları için bkz. BOA. C. AS. *Belge No*: 15701; BOA. C. AS. *Belge No*: 16336.

¹¹⁶⁶ BOA. C. AS. *Belge No*: 21864.

¹¹⁶⁷ BOA. C. DRB. *Belge No*: 1276.

12. Karaman Eyaleti Madenlerinde Cevherin Nakli

Karaman Eyaleti madenlerindeki mağaralardan çıkarılan cevherler mağara önünde biriktirilerek madene bağlı kaza ahalesinin hayvanları ile madenin yönetildiği merkez darphaneye yani İstanbul Darphane-i Amire'ye getirilirdi. Bundan dolayı mağaralardan İstanbul'a getirilen cevherler burada bulunan fırınlarda ayrıştırılmaktaydı. Mağaralardaki cevherlerin hangi güzergâhtan İstanbul'a getirildiğine değinilecek olursa, Karaman Eyaletine bağlı kazalardaki mağara önlerinde toplanan cevher Aksaray, Ankara, Bolu ve İzmit İskelesinden gemilere yüklenerak İstanbul'a ulaştırılırdı¹¹⁶⁸. Mağaralardan çıkarılan cevher, Karaman Eyaletine bağlı Bozkır ve Belviran kazalarının ahalesinin zor durumda olmasından dolayı bazen Türkmen taifelerinden yüksek fiyatla kiralanan hayvanlar ile bazen de madencilerin¹¹⁶⁹ kendi hizmetçileri ve hayvanları ile İstanbul'a nakilleri yapılmak üzere merkeze taşınmıştır¹¹⁷⁰. Karaman Eyaleti madenleri mağaralarından çıkan cevherler, develerle eyalet merkezine getirilir ve ilgililere cevher nakli ücreti¹¹⁷¹ ödenirdi¹¹⁷².

Karaman Eyaleti madenlerine bağlı kazalar, cevher nakli konusunda görevli bulunmaktaydılar¹¹⁷³. Kirili kazası 200.000 kıyye cevher nakletmek üzere madene bağlanmıştı¹¹⁷⁴. Mağaralardan çıkarılan cevherlerin İstanbul'a naklinde bu işle görevli olanlara ücret ödenmekteydi. Karaman Eyaletine bağlı Bozkır kazası, cevherlerin çıkarıldığı mağaralardan maden fırınlarının bina olduğu mahallere her 100 kıyye cevheri 60'şar akçeyle nakletmekteydi¹¹⁷⁵. Karaman Eyaletine bağlı kazalar hisselerine düşen cevheri taşıdığı gibi bunun yerine cevher nakli ücreti¹¹⁷⁶ de ödeyebilmekteydi¹¹⁷⁷. Karaman Eyaleti

¹¹⁶⁸ Şafakçı, a.g.t., s. 298; BOA. D. DRB. THR. *Belge No*: 37: 34.

¹¹⁶⁹ Karaman Eyaleti madenlerinde çalışan madencilerden Emir Ali, Nikola ve Havsak adlı şahıslar İstanbul'a giderek madenlerin imaline dair eksik yönler ile ilgili bir dilekçe vermişlerdir. Bunun üzerine darphaneye sorulan bu iddiaların doğru olmadığı, bu kişilerin eşici olduğu ve İstanbul'da oturmalarının madendeki işlerin bozulmasına sebep olacağından dolayı madene iadeleri takrir edilince, çavuş marifetiyle bu kişiler merkez maden eminine teslim edilmişlerdir. BOA. AHK. KR. d. *Defter No*: 16: 175-3.

¹¹⁷⁰ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2375.

¹¹⁷¹ "...Akdem levazimatından olan menzil, sa'i ve 'amele-i saire ve kömür ve cevher nakliyesi ma'rifetin ve ma'rifet-i şer'le ve cümle ma'rifetleriyle tertib ve 'amele yevmiyesi ücreti ve nakliye-i cevher ve kömür bahası fiyatları kat'-i birle..." denilerek merkez maden emininin ilamının Hazine-i Amire defterlerine kayıt olduğu belirtilerek külliyetli cevher ihraç edilmesi emredilmiştir. (BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 606-2). Ödenecek fiyatlarda merkez maden emini ile cevheri taşıyacak olan kişiler arasında "kat-i birle" ifadesi bir pazarlık yapıldığını ve bunun sonucunda bir fiyat üzerinde anlaşıldığını göstermektedir. Cevherin nakil fiyatını belirleyen etkenler her madende aynı olmadığından farklı fiyatlar ortaya çıkmıştır. BOA. MAD. d. *Defter No*: 7696: 6.

¹¹⁷² BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 606-2.

¹¹⁷³ BOA. MEDAD. *Defter No*: 1: 754-3.

¹¹⁷⁴ BOA. KŞS. *Sicil No*: 65: 95-1.

¹¹⁷⁵ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 607-2; BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 619-1; BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 658-2; BOA. DRB. d. *Defter No*: 1031.

¹¹⁷⁶ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 184-2.

¹¹⁷⁷ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 184-2.

madenlerinde mutat olarak uygulanan bu sistem, madenlerdeki cevher üretiminde görülen düşüşün önüne geçilemediği döneme kadar devam etmiştir. 1807 yılında Karaman Eyaletine bağlı maden köylerinden 1.571 kuruş cevher bedeli tahsil edilmiştir¹¹⁷⁸.

Karaman Eyaletine bağlı kazalar bazen mağaralardan İstanbul'a nakli yapılacak cevherleri nakletme işinde yetersiz kalabiliyorlardı. Kazalarda bulunan develer cevher nakli için gerekli ihtiyacı karşılayamadığı vakit Alanya Sancağından da deve kiralama yoluna başvurulmaktaydı¹¹⁷⁹. Cevher nakli konusunda develerin ihtiyacı karşılamaması durumunda alınan bu önlemlerle birlikte Karaman Eyaleti madenlerine bağlı yerlerin cevher nakline muhalefet etmelerine de önlem alınmıştır. Kazalar cevher taşıma işine muhalefet ederlerse ya da karışıklık çıkarırlarsa vermeyi taahhüt ettikleri nezd kendilerinden tahsil edilmekteydi¹¹⁸⁰. Karaman Eyaleti madenlerinde cevher çıkarılan mağaraların güvenliklerinin sağlanması, üretim kadar önemli süreç olarak görülmekte idi. Osmanlı Devleti döneminde işletilen madenlerde çeşitli görevlilerin madenlerin güvenliklerini sağladıkları arşiv kayıtlarından edilen bilgilere göre bilinmektedir¹¹⁸¹. Buna rağmen madenlerin ve mağaraların bulunduğu mevkilerin eşkıyaların tehdidi altında olduğuna dair kayıtlar mevcuttur. 7 – 16 Aralık 1801 tarihinde Karaman Eyaletinde ortaya çıkan bir eşkıyalık hadisesinde eşkıyaya, yaylağının birkaç köye ve cevher mağaralarına iki saat mesafede olduğundan yaz mevsimine kalınırsa, bunun fesadı arttıracığından ve cevher mağaralarına amele varamayacağından cezasının verilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur¹¹⁸².

Madenlerde üretilen cevherlerin taşınması için çeşitli yolların denendiği ve devlet için kârlı olan uygulamanın tercih edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. 8 Ağustos 1805 tarihinde Karaman Eyaleti madenlerinde bulunan her fırın için gerekli 1.200 batman¹¹⁸³ cevhere 450 kuruş nakliye ücreti verildiği ve 350 kuruş masrafla 1.500 batman cevher nakli için 200 merkep satın alındığı takdirde yıllık 30.000 kuruş miktarında masrafın azalacağı ifade edilmiştir. Ancak 6 merkep için sürücü lazım olduğundan ve 350 kuruş içerisinde bunun gibi masrafların olup olmadığı ve merkeplerin 3 – 4 ay çalışacağından geri kalan dönemde ahaliye

¹¹⁷⁸ BOA. C. DRB. *Belge No*: 1712.

¹¹⁷⁹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2093.

¹¹⁸⁰ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 180-2.

¹¹⁸¹ BOA. KK. d. *Defter No*: 5184: 32.

¹¹⁸² BOA. MKM. MHM. d. *Defter No*: 4: 31.

¹¹⁸³ 1 batman 1.580 dirhem, 1 dirhem ise 3,207 gram idi. (Walther, a.g.e., s. 44). XIX. Yüzyıl Osmanlı Devleti ağırlık ölçüleri içerisinde 1 batman 6 kıyyeye eşitti. (Günergun, a.g.m., s. 47). Halil İnalçık ise standart batmanı 7.200 dirhem ve 23.094 kilogram olarak ifade etmiştir. (İnalçık, *The Ottoman Empire The Classical Age 1300-1600*, s. 248). Batman hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Raşit Rahmeti Arat, "Batman", *İslam Ansiklopedisi_Dia_*, C. II, Eskişehir 1997, s. 342-344; Cengiz Kellek, "Batman", *İslam Ansiklopedisi_Dia_*, C. V, İstanbul 1992, s. 199-200.

taksim edilmesi nedeniyle onlara eziyet edileceği şeklinde cevap iletilmiştir. Ancak 200 hayvanın takımlarıyla beraber 300 kuruştan 60.000 kuruş ve on ayda hayvanların yiyeceği 28.500 kuruş tutarındaki yiyecek ile lazım olan sürücülerin taamiye ve bir senelik mahiyeleri 8.280 kuruş olmak üzere toplam da 96.780 kuruş masraf yapılacağı ifade edilmiştir¹¹⁸⁴.

12.1. Kurşunun Nakledilmesi

Karaman Eyaletine bağlı kazalardaki mağaralardan çıkarılan cevher, fırınların olduğu kazalara getirilip, kurşun ile gümüş burada ayrıştırıldıktan sonra kurşun kara yolu ile iskeleye nakledilirdi. Madenlerde yapılan üretim sonucu ortaya çıkan kurşunun önce Alanya İskelesi'ne nakledilmesi ve oradan da gemiler aracılığı ile İstanbul'a gönderilmesi için emir talep edilmiştir. Böyle bir emrin istenmesinin nedeni, nakliye ve nevl ücretlerinin muhasebesi esnasında verilecek olan bu emrin kullanılacak olmasıydı¹¹⁸⁵. Osmanlı Devleti kurşunun doğrudan karadan götürülmesiyle ilgili araştırmalar da yapmıştır. Nitekim 23 Temmuz 1789 tarihinde, Karaman Eyaleti madenlerinde ve Alanya İskelesi'nde mevcut kurşunun İstanbul'a taşınması için gemi olmadığından bahseden kaynaklarda geminin merkezden bulunması istenmiş ancak nevl ücretinden dolayı karadan taşınması için hayvan bulunup bulunamayacağı ve kantarının¹¹⁸⁶ kaç kuruşa götürüleceği merkez maden eminine sorularak hareket edilmiştir. Hayvanlarla kurşunun taşınmasının araştırılması¹¹⁸⁷ devletin daha uygun olması halinde doğrudan kurşunu karadan İstanbul'a nakletmek istediğini göstermektedir.

12.1.1. Kurşunun Karaman Eyaletinden Alanya İskelesi'ne Nakli

Karaman Eyaletine bağlı kazalarda bulunan madenlerden çıkarılan kurşun genelde Alanya İskelesi'ne karadan nakli yapılmaktaydı. Karaman Eyaletine bağlı kazalar ile kurşunu taşımakla görevli kazalar üzerlerine düşen kurşun hissesini taşırlardı¹¹⁸⁸. Kurşunun taşıma işini fiilen yapmayan kazalar ise nakliye ücreti ile mübaşiriyye ücretini, gönderilen mübaşire teslim etmek suretiyle bu görevlerini yerine getirmekteydiler¹¹⁸⁹. Kaza ahalileri kurşun taşıma görevini develeri ile¹¹⁹⁰ ya da diğer hayvanlarla yapmaktaydı. Kurşun naklinde hayvanlarla birlikte arabaların da kullanıldığına dair kayıtlar arşivlerde yer almaktadır. 24 Ocak 1787

¹¹⁸⁴ BOA. MAD. d. *Defter No*: 7696: 6.

¹¹⁸⁵ BOA. MEDAD. *Defter No*: 1: 755-2.

¹¹⁸⁶ Anadolu'da 1 kantar, her biri 176 dirhem olan 100 lodraya eşitti ve ağırlığı 56.443 kiloydu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Walther, a.g.e., s. 33.

¹¹⁸⁷ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2199.

¹¹⁸⁸ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 648-2.

¹¹⁸⁹ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 217-3.

¹¹⁹⁰ BOA. KŞS. *Sicil No*: 64: 114-2.

tarhinde kurşun Alanya İskelesi'ne arabalar ile nakledilmiştir¹¹⁹¹. Bu şekilde iskeleye nakledilen kurşunun hangi kaza tarafından ne kadar taşındığını gösteren bir defter tutulmaktaydı¹¹⁹². İskeleye kurşunları nakletmekle görevli olup bu görevi yerine getirmeyen kaza ahalileri bu defterden tespit edilirdi¹¹⁹³.

Üretimin her aşamasında olduğu gibi kurşun, nakli işlemlerinin her aşamasında da tartılmaktaydı. Kurşun, Karaman Eyaletinden Alanya İskelesi'ne ulaştığı zaman “*ma'rifet-i şer*” ve maden emininin adamı tarafından herkesin huzurunda “*miri kantar*” ile tartılmaktaydı. Kurşunun miktarı tespit edildiğinde, merkez maden emininin adamına “*mühür temessük*” verilmekteydi¹¹⁹⁴. Karaman Eyaletinden Alanya İskelesi'ne götürülen kurşun için ödenen ücret ile kurşunun hangi güzergâh üzerinden iskeleye götürüldüğü de önemle üzerinde durulması gereken bir konudur. Yaklaşık olarak 136 kilometre¹¹⁹⁵ olarak hesaplanan kurşunun götürüldüğü mesafede, 3 Temmuz 1802 tarihinde Karaman Eyaleti madenlerindeki kurşunun 100 kıyyesi 7,5 kuruş karşılığında Alanya İskelesi'ne taşınmıştır¹¹⁹⁶. Karaman Eyaleti madenlerinde üretilen kurşunun Alanya İskelesi'ne nakli esnasında hangi güzergâhların izlendiğini tespit edebilmek için Alanya ile Karaman Eyaletini birbirine bağlayan yolları ifade

¹¹⁹¹ BOA. MEDAD. *Defter No*: 1: 751-1; BOA. MEDAD. *Defter No*: 1: 755-2; BOA. KŞS. *Sicil No*: 100: 219-2.

¹¹⁹² 1791 yılına mahsuben 43.228 kıyye kurşun iskeleye Karaman Eyaletine bağlı; Nefs-i Şehir-i Konya 705, Nefs-i Türbe-i Celaliye 1.500, Ereğli kasabası 2.094, Haban derbendi 2.000, Sadrud derbendi 2.300, Kaladurun 154, Argıthanı 2.500, Kadınhanı 4.000, Şücaeddin 190, Kayseri 1.687, Esbkeşan derbendi 800, Divle kasabası 500, Nevşehir kazası 692, Aksaray kazası 800, Develi Karahisar kasabası 190, Toğyan 711, Keskin kazası 800, Ladik kasabası derbendi 1.500, İnsuyu derbendi 200, İncesu kasabası 611, Akşehir kazası 2.000, Niğde kazası 2.070, Kırşehir kazası 520, Suğur derbendi 2.500 kıyye olmak üzere toplam 31.024 kıyye kurşun iskeleye taşınmıştır. Yine aynı yıl maden emini Mustafa Ağa tarafından; Kılbasan Türkmeni 2.010, Aladağ kazası 784, Pirluganda kazası 345, Larende kazası 3.211, Medine-i Beyşehir 953, Kırili ve Kaşaklı kazası 804, Göçikebir kazası 251 ve ustabaşı Mihail tarafından 3.846 kıyye olmak üzere toplam 12.204 kıyye iskeleye taşınmıştır. Bu tarihte madenlerden iskeleye toplam 43.228 kıyye kurşunun taşındığı defterde kayıtlı halde bulunmaktadır. (BOA. C. DRB. *Belge No*: 2411). 19 Mart 1804 tarihinde İstanbul'a taşınan 79.676 kıyye kurşunun taşınmasında görevli yerler için bkz. (BOA. C. DRB. *Belge No*: 2508; BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 675-2). Bu tarihte İçil Sancağında kurşun taşımakla görevli olan kazalara ve tevzi edilen develeri göndermeyen kaza ve cemaatler için bkz. BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 676-1.

¹¹⁹³ BOA. D. DRB. THR. *Belge No*: 100: 4.

¹¹⁹⁴ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2421.

¹¹⁹⁵ Buna göre 1 merhale 2 berid, 1 berid 4 fersah, 1 fersah 3 mil ve 1 mil 2.500 zira oranları verilmiştir. Bu tarihlerde zira ve arşın birçok kez eş anlamlı olarak kullanılmakla birlikte her ikisinin de 75,8 santimetre uzunluğunda olduğu kaydedilmiştir. (Günergun, a.g.e., s. 46). 1 saat ve 1 fersahı aynı kabul eden İncalcık 1 fersahı 5.685 kilometre olarak kabul etmiştir. (Halil İncalcık, “Osmanlı Metrolojisine Giriş”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 73, (Çev: Eşref Bengi Özbilen), İstanbul 1991, s. 44). Buradan hareketle de 24 x 5.685 = 136,44 kilometre mesafesi çıkarılmaktadır ve çalışmada bu ölçü kabul edilmiştir. Ancak Hinz Walther ise 1 beridi yaklaşık olarak 24 kilometre bazında hesaplamıştır. (Walther, a.g.e., s. 67). Bu hesaba göre ise bir merhale 48 kilometre olduğuna göre Karaman Eyaleti ile Alanya İskelesi arasında 144 kilometrelik uzaklık bulunmaktadır.

¹¹⁹⁶ Benzer şekilde 10 Ekim 1801 tarihinde 8.310 kıyye kurşun Karaman Eyaleti madenlerinden Alanya İskelesi'ne 100 kıyye kurşun 7,5 kuruşa taşınmıştır. Taşıma maliyeti ise 623 kuruş 30 akçe olarak hesap edilmiştir. BOA. DRB. d. *Defter No*: 987; BOA. D. DRB. THR. *Belge No*: 100: 4.

etmek gerekmektedir. Bu maksatla Toros Dağlarında yaylalarda bulunan Yörüklerden elde edilen bilgilere göre tarif edilen yol güzergâhının ilki şu şekilde belirtilmiştir:

- a) Karaman Eyaleti – Bozkır Kazası – Çat Köyü – Söğüt Alanı – Çat Yaylası – Sarıot Yaylası – Değirmen Öreni¹¹⁹⁷ – Han Yıkığı¹¹⁹⁸ – Böğürdelik – Merdiven Gediği – Alaybeyler – Karaboynuzlar – Kızıl Oluk – Kuruca – Pınar Başı Gündoğmuş – Hacı Obası – Dere Ağızı ve Alanya İskelesi¹¹⁹⁹

Sarıot merkez olmak üzere diğer yollar ise şu şekilde belirtilmiştir:

- b) Sarıot Yaylası¹²⁰⁰ – Böğürdelik – Çenger – Göktepe – Akseki – Alanya İskelesi
- c) Sarıot Yaylası – Böğürdelik – Merdiven Gediği – Susam Beli – Kuruca – Gündoğmuş – Alanya İskelesi¹²⁰¹
- d) Sarıot Yaylası – Dipsiz Göl – Dibektaş¹²⁰² – Alaca Beli – Kızılkuyu – Dongrul – Zomana – Akseki – Alanya İskelesi¹²⁰³

Karaman Eyaletine bağlı kazalarda bulunan mahzenlerden çıkarılan kurşun, Alanya İskelesi'ne nakli esnasında İmdadi tarikinde Seyam Beli tabir olunan ‘‘bel-i hasime-i kepire olub kış olduğundan’’ bir ay sonra açılabilceğinden o zaman taşınabilmiştir¹²⁰⁴. 1795 yılında Seyam Beli olarak ifade edilen yerin, Susam Beli olduğu düşünülmektedir¹²⁰⁵. Zira belgelerde burada şiddetli kış olduğundan bahsedilmekte olup, kurşunun daha sonra taşınacağına değinilmektedir. Susam Beli üstündeki Kervan Kıran alanında Eylül ayında açık bir havada

¹¹⁹⁷ Sarıot Yaylası 2 kilometre geçtikten sonra Değirmen Yıkığı gelir. Burası Sarıot Yaylasında toplanan suların çıktığı ana kaynaktır. Burada zamanında bir değirmen olduğundan bu isimle anıldığı ve değirmene su götürmek için açılan kanal izlerinden bahsedilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz, a.g.t., s. 36.

¹¹⁹⁸ Değirmen Yıkığını 1 kilometre geçtikten sonra Han Yıkığı gelmektedir. Antik yol üzerinde bulunan Han Yıkığından sonra Susam Beline doğru yol devam etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz, a.g.t., s. 36.

¹¹⁹⁹ Mustafa Yılmaz, **Bozkır Çevresinin (Hadim – Ahırli – Yalılıyük) Antik Tarihi ve Eserleri İsauria**, Konya 2005, s. 53.

¹²⁰⁰ Kuzu Kulağı Dağı'nın güney – doğu arasında küçük küçük birçok alanlar varsa da bunların en geniş, en alçağı ve en meşhuru Sarıot Yaylasıdır. Burası havza şeklinde olup etrafı çayırlıktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Saraçoğlu, a.g.e., s. 316.

¹²⁰¹ Bu yol Hasan Bahar tarafından da verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bahar, a.g.t., s. 48.

¹²⁰² Yıldızlı Dağın doğu dibinde bulunan Dibektaş, çok çöküntülü arızalı bir yerde bir takım mermer üzerine kabartmaları, kilise yıkıklarını, bina yıkıklarını, eski Yunanca bir yazıyı ihtiva eden bir harabe görülür. Yılın yarısı bu mevkiler kar altında kalmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Saraçoğlu, a.g.e., s. 316.

¹²⁰³ Şerif Dağının bitiminde ve Yıldızlı Dağ ile arasında bulunan ve 1.850 rakımlarında olan Alaca Bel, Akseki'yi Bozkır kazası mevkiine bağlar. Akseki'den çıkan yol, sırasıyla Emir Hasan Beli ile Kayacık Belini geçerek Doğrul'a ve oradan da Alaca Bele çıkarak yüksek yaylaları geçip Karaman Eyaletine ulaşmaktadır. (Saraçoğlu, a.g.e., s. 314). Doğrul'un yakınlarında Emir Hasan Hanı ile Lodar Hanı ve Pürelî Dağ ile Tinas arasında Kabuklu Han adında eski hanlar vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Saraçoğlu, a.g.e., s. 314.

¹²⁰⁴ BOA. D. DRB. THR. *Belge No: 8: 41.*

¹²⁰⁵ Sarıot Yaylasından geçerek Susam Beli geçidi üzerinden Pamfilya sahiline ulaşan yolun İsaura ve Side limanı arasındaki en kısa yol olduğu dile getirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Özsait, **Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi**, İstanbul 1985, s. 92.

bir kervan konaklamış olduğu ancak ani bir tipi ile hepsinin öldüğüne değinilmektedir. Tarım ve ot yönünden zayıf olan bu tip yerlere yılda üç – dört ay hayvan otlatmak için gidilirdi. Zira bu bölgelerde karın yeri en az beş ay örttüğü ifade edilmektedir¹²⁰⁶. Sonbahar sonlarına doğru bölgede ilk kapanan bölge olarak Susam Beli, ondan sonra ise Alaca Bel olarak belirtilmiştir¹²⁰⁷. Antalya Ovasında yaz sonlarında susam toplanırken buraya kar yağdığından bu isim verilmiş, burada belin tipi çok şiddetli olduğundan soğuktan ve tipiden ölen 2.000’den fazla kişinin mezarı ile eski han bulunmakta olduğu görülmüştür¹²⁰⁸. Yine Sarıot Yaylası ile Böğürdelik arasında Han Yıkığı bulunduğu bahsedilmektedir ki maden taşımacılığının Sarıot Yaylası, Böğürdelik, Merdiven Gediği, Susam Beli, Kuruca, Gündoğmuş ve Alanya İskelesi istikametinde yapıldığı bu örneklerden görülmektedir.

Gül Dağı ile Çamlı Tepe arasında ve biraz güney bir mevkiye bulunan Merdiven Yaylasında uzun bir çukurluk halinde Han Boğazı, Göktepe’nin güneyinde Bey Çukuru, Yenice Pazarının olduğu yerlerde irili ufaklı birçok çukurluklar mevcut halde bulunmaktaydı. Han Boğazının batısında bir mescidi de ihtiva eden birçok kayalıklı Camii Deresi, daha güneyde Karadağ’ın batısında kenarları hadsiz hesapsız inleri ihtiva eden Mercék Alanı, batıda Yenice Pazar, Söbüçimen Yaylasında buna benzer çukurlar vardır¹²⁰⁹. Yabancı gülü çok olduğundan bu ismi alan ‘‘Gül Dağı’’, bunun doğusunda Çamlı Tepe ve devamında ‘‘Göl Beleni’’, yaylanın tam ortasında ‘‘Karadağ’’, kuzey – batıda Susam Beline uzanan daha muntazam şekilli ‘‘Çürük Dağ’’, yükseklikleri 2.500 metre etrafından değişen dağlar ve tepelerdir¹²¹⁰. Karaman Eyaleti madenlerinde üretilen kurşunların iskeleye nakli konusunda çeşitli anlaşmazlıklar ya da olumsuzluklar da ortaya çıkmıştır. 9 Ekim 1801 tarihinde, Alanya Sancağındaki kazalar 33.632 kıyye kurşunu götüreceken, kurşun taşımanın sadece Senerli aşiretine yüklenmesi nedeniyle bu durumun aşirete zulüm olacağı hatırlatılarak diğer kazalara da taşıma görevinin verilmesi emredilmiştir¹²¹¹. Karaman Eyaleti kadısı, 18 Temmuz 1800 tarihinde, kurşunun Alanya İskelesi’ne nakli için emin ‘‘fiyat-ı mirisinin’’ iki katını verse de naklin mümkün olmadığı belirtilerek bu konuda bir emir verilmesini talep etmiştir¹²¹².

Karaman Eyaletine bağlı kazalarında bulunan mahzenlerdeki kurşunun Alanya İskelesi’ne nakli esnasında İmdadi tarikinde Seyam Beli tabir olunan dağ ve ‘‘bel-i hasime-i

¹²⁰⁶ Saraçoğlu, a.g.e., s. 312.

¹²⁰⁷ Saraçoğlu, a.g.e., s. 314.

¹²⁰⁸ Saraçoğlu, a.g.e., s. 325.

¹²⁰⁹ Saraçoğlu, a.g.e., s. 317.

¹²¹⁰ Saraçoğlu, a.g.e., s. 318.

¹²¹¹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2063.

¹²¹² BOA. D. DRB. THR. *Belge No*: 65: 54.

kebire’’ olup kış¹²¹³ olduğunda ve bundan bir ay sonra açılabileceğinden ötürü deve tedarikiyle taşınabileceği, 21 Eylül 1795 tarihli belgeden anlaşılmaktadır¹²¹⁴. 18 – 27 Nisan 1789 tarihine kadar ‘‘şiddet-i şeta’’ sebebiyle ‘‘bi’z-zarur meks olunmuşdu havalar itidale meyl ve tariklerin küşadı melhuz olduğuna binaen ferman gereği’’ denilerek mutemet adamların Karaman Eyaleti ve Alanya İskelesi taraflarına gönderilmesi maden eminine emredilmiştir¹²¹⁵. ‘‘Kasım duhulünden sonra iskele ile ma’den beynini şiddet-i şeta istila ve tarikleri sedd-i er ve nakli bir vecihle mümkün olmamağla’’¹²¹⁶ denilerek kurşun naklinin bir sonraki seneye kalmasının nedeni açıklanmıştır. Bu bilgilerden hareket edilerek Karaman Eyaleti ve Alanya İskelesi arasındaki nakliyatın Nisan ve Kasım ayları arasında altı aylık bir zaman zarfında yapıldığı söylenebilmektedir¹²¹⁷. Zira Karaman Eyaleti madenlerinden iskeleye taşınan kurşun, Kasım ayında şiddetli kış olduğu zamanlarda taşınamamıştır¹²¹⁸. ‘‘Bu eyyam-ı şetada bir vecihle kurşun nakli mümkün ve mansur olmayub ruz-ı hıdırı değın tarikde vaki’ beller küşad olmayacağını bi’l-cümle haber virdiler’’¹²¹⁹ denilerek kurşunun şiddetli kış nedeniyle taşınmadığı ifade edilmiştir.

4 Haziran 1791 tarihinde, Karaman Eyaleti madenlerinde mevcut 150.000 kıyye kurşundan İçil ve Alanya sancakları kazaları 45.000 ve Karaman Eyaleti kazaları 60.000 kıyye¹²²⁰ kurşunu iskeleye taşımakla görevli bulunmaktaydı¹²²¹. 12 Aralık 1791 tarihinde, İçil Sancağı hissesine düşen 45.000 kıyye kurşunun iskeleye taşınması için ashab-ı şütürandan deve kiralanması için deve sahiplerine tevzi olununca Mamuriye kazasına isabet iden 100 deve ayanı Abdülhalim Ağa, Gülnar kazası Yörüklerinden 78 re’s ve Zeyne kazası

¹²¹³ Karaman Eyaletinde karla örtülü gün sayısını gösteren bir grafikte birinci ayda 8,3, ikinci ayda 7,4, üçüncü ayda 2,5, dördüncü ayda 0,9, on birinci ayda 1,8 ve on ikinci ayda 4,9 oranları verilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Uğur Doğan, *Suğla Ovası ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası* (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1997, s. 148; Akif Akkuş, Recep Bozyiğit, *Çarşamba Çayı Havzası’nın Fiziki Coğrafyası*, Konya 2000, s. 80. Yağışların Ekim, Kasım, Aralık, Ocak, Şubat ve Mart aylarında yoğun olması ve Karaman Eyaletine düşen yağışın % 47 civarında bir miktarının kış mevsiminde düşmesi madenlerin nakledilmesindeki güçlükleri göz önüne sermektedir. Bahsedilen araştırmanın sadece Suğla havzasını kapsayan Karaman Eyaletine bağlı yerleri kapsadığı da düşünüldüğü vakit Toros Dağlarının verilerinin bundan daha yüksek olacağı da unutulmamalıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Doğan, a.g.t., s. 136.

¹²¹⁴ BOA. D. DRB. THR. *Belge No: 8: 41.*

¹²¹⁵ Karaman Eyaleti merkez maden emininin kurşunu taşımakla görevli yerlerin vali ve mutasarrıflığına ‘‘bir kıt’a evamir-i mü’ekide-i ‘aliyyenin bir kadem akdem ısdar’’ edilmesi takriri üzerine ilgililere bir ferman gönderilmiştir. BOA. C. DRB. *Belge No: 3252.*

¹²¹⁶ BOA. C. DRB. *Belge No: 3137.*

¹²¹⁷ Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında kurşun Karaman Eyaletinden Alanya İskelesi’ne nakledilmiştir.

¹²¹⁸ BOA. C. DRB. *Belge No: 3137; BOA. C. DRB. Belge No: 2239.*

¹²¹⁹ BOA. C. DRB. *Belge No: 1058.*

¹²²⁰ Bu miktarın 28.000 kıyyesi 10 derbent ve 32.000 kıyyesi ise hazeriyye siyakı üzere eyaletin sancak ve kazalarına taksim olunmuştur. BOA. AE. SSLM III. *Belge No: 15510; BOA. MEDAD. Defter No: 8: 654-1.*

¹²²¹ BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 651-1.*

cemaatinden 15 re's deve ile 16.462 kıyye kurşun iskeleye tahsis edilmiştir¹²²². Livada vaki Sarıkavak kazası ayanı Abdülkadir Ağa'dan 120, Mud kazası ayanı Ahmed Bey'den 20 ve Sendi kazası ayanları Memiş ve Mehmed Beylerden 30 re's deve istenmiş fakat bu şahıslar görevlerini yerine getirmeyerek develeri teslim etmemişlerdir¹²²³. Yine 22 Ocak 1793 tarihinde Karaman Eyaleti madenlerindeki kurşunun 60.000 kıyyesi Alanya ve İçil Sancağı kazalarına ve 40.000 kıyyesi Karaman Eyaletinin merkez darphanesine, 3.000 kıyyesi Esbkeşan kazalarına ve 28.000 kıyyesi 10 derbent ahali hissesine düşmüştür¹²²⁴. Madene bağlı olsun olmasın her kaza üzerine düşen kurşunu nakletmek için gerekli deve görevini yerine getirmekle sorumlu bulunmaktaydı¹²²⁵.

Karaman Eyaleti madenlerinden nakledilecek kurşun ile ilgili yapılan uygulama şu şekilde ifade edilmekteydi: Sadrazam çukadarı kurşunun nakli ile ilgili emri Karaman Eyaletine götürüp okur ve mübaşir, yerel yöneticilerle birlikte kurşunun nakli için tevziini yapmaktaydı. 1793 yılına ait bazı kazaların üzerine düşen deveyi eksik gönderdiğinden hedeflenen kurşun taşınmamış ve bu sebeple 1794 yılı tevzine bu eksik hisseler de eklenmiştir. Kurşunu taşıyan ile taşımayan ayırt etmek için kurşunu nakleden kişilere emin tarafından eda tezkeresi verilmiştir¹²²⁶. Bunun yanında kurşun taşıma görevini yerine getiren ahaliye fazladan kurşun taşıma görevi de yüklenebilmekteydi. Larende kazası Kılbasan köyü¹²²⁷ derbendi 26 Mart 1794 tarihinde üzerine düşen 2.000 kıyye kurşunu nakletmişken, 1794 senesine mahsuben 500 kıyye kurşunun zam edilmesi nedeniyle yapılan şikâyetler üzerine bunun talep edilmemesi yönünde emir verilmiştir¹²²⁸. Bazı sancak ve kazalar ise kurşunun iskeleye taşınmasından muaf olduklarını iddia edince, bunlara itibar edilmemesi yönünde de emirler verilmiştir. Zira ‘*kurşunun nakli tekâlif makulesinden olmayub sabıkı üzere ücreti mu'tadesi ma'den emini yediden an nakd...*’ verilmiştir. Tabii ki buna rağmen bu

¹²²² BOA. MEDAD. Defter No: 8: 654-1.

¹²²³ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 654-1.

¹²²⁴ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 668-1.

¹²²⁵ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 648-2.

¹²²⁶ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 676-1.

¹²²⁷ Konya Sancağı Larende kazasında Kılbasan köyü ahalipleri memur oldukları derbent hizmeti karşılığında imdad-ı hazeriyye ve seferiyyeden başka avarız-ı divaniyye ve tekalif-i örfiyye ve şakkadan muaf ve müsellemler iken kaza ahalipleri, tahammüllerinden başka hilaf-ı emri ali her salyane tevzinde malumu'l-miktar hisse tekalif ve 1795 senesinde zahire baha namıyla 1.000 kuruş tarh ve tevzi eylediklerinden gayri iki senedir Karaman Eyaleti madenlerinden Alanya İskelesi'ne kurşun nakl eylediklerinden parekende ve teleflerine bais olmağla kaza-i mezburun zulm ve teaddilerinin def edilmesi istenmiştir. Üzerlerine tevzi olunan kurşunu taşımaları ve ücretinin merkez maden emini tarafından verileceği hatırlatılmış yazılı olan dışında tekâlif ve kurşun nakli talep edilmemesi 3 Şubat 1793 tarihinde emredilmiştir. BOA. MEDAD. Defter No: 8: 667-2.

¹²²⁸ BOA. KŞS. Sicil No: 64: 23-2.

tür iddialarda bulunanların mahkemede hesap verecekleri de hatırlatılmıştır¹²²⁹. Yine kurşunu taşımakla görevli ahalinin kurşunu taşıma konusuna muhalefet etmesi halinde tutuklanması ile ilgili emirler de vardı¹²³⁰.

1796 – 1797 yılları arasında, cevherin nakliye ücreti merkez maden emini tarafından verilmek üzere iskeleye nakline memur kaza ahalipleri tevzi defterine göre üzerine düşen hisseyi götürmekle görevliydi. Develeriyle kurşunu taşıyan kaza ahalipleri “*halas kâğıdı*” alırdı¹²³¹. Bazı kaza ahalipleri kurşunu taşımış, bazıları da nakliye ücretlerini ödemiştir¹²³². Kapatılan madenlerdeki 153.400 kıyye kurşunun iskeleye taşınması esnasında Karaman Eyaletindeki kazalara yapılan tevziye göre kazaların durumu şu şekilde ifade edilmiştir: Saidili ve Lâdik kazası üzerine düşen kurşunu iskeleye götürürken, Argıthanı derbendi üzerine düşen 2.500 kıyye kurşun yerine ücret-i nakliyesini vermiştir. Benzer şekilde Akşehir kazası 894,5 kıyye kurşunu yerine taşımak yerine 89 kuruş 18 para, Seydişehir kazası¹²³³ 904 kıyye kurşun taşıma görevi yerine 90 kuruş 16 para, İshaklı kazası 610,5 kıyye kurşunu götürmek yerine 61 kuruş ve Doğanhisar kazası ise 204 kıyye kurşunu taşımak yerine 20 kuruş 16 para ücret-i nakliye ödemişlerdir. Kaşaklı kazası da nakliye ücretini ödemiştir. Beyşehir kazası 904 kıyye¹²³⁴, Bozkır kazası 650 kıyye 30 dirhem, Kırili kazası 650 kıyye 30 dirhem ve Konya kazası 3.744 kıyye kurşun taşıyacaktır. Aladağ, Göçükebir, Belviran ve Pirluganda ahalipleri ise kurşunu taşıyacağını taahhüt etmiştir¹²³⁵.

Karaman Eyaleti madenlerinden Alanya İskeleye’ne nakledilen kurşun orada mahzenlere konularak güvenlik altına alınır ve bir gemi görevlendirilene kadar orada görevlilerce muhafaza edilirdi. “...*esna-yı rahde nakl olunmak üzere olan ve iskeleye-i mezburda mevcud ve müddehkir olan kurşunun...*” korunması, mahzene konulması ve güvenliğinin sağlanması konusunda Alanya kadısı, dizdarı ve mirmiranı sorumlu idi¹²³⁶.

¹²²⁹ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 675-2.

¹²³⁰ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 688-2.

¹²³¹ BOA. AE. SSLM III. *Belge No*: 20507; BOA. KŞS. *Sicil No*: 65: 138-2; BOA. KŞS. *Sicil No*: 65: 146-1.

¹²³² Argıthanı derbendi, Kadınhanı derbendi ahalipleri, Seydişehir, İshaklı ve Doğanhisar’ı kazaları ahalipleri bu ücreti ödemiş ve ödediklerine dair tezkere almışlardır. BOA. C. DRB. *Belge No*: 1229; BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 697-1; BOA. AE. SSLM III. *Belge No*: 18534; BOA. C. DRB. *Belge No*: 3041.

¹²³³ Seydişehir kazası aynı zamanda 45 kuruş 80 akçe hizmet-i mübaşiriyye vermiştir. BOA. C. DRB. *Belge No*: 3041.

¹²³⁴ Bir belgede ise Beyşehir kazası 1.084,5 kıyye, Kırili kazası 432 kıyye taşımayı taahhüt ederken, Kadınhanı kazası ahalipleri ise 4.000 kıyye kurşunun nakliye ücretini eski merkez maden emini Ali Ağa’ya verdiği ifade edilmiştir. BOA. C. İKT. *Belge No*: 2133.

¹²³⁵ BOA. C. DRB. *Belge No*: 3041.

¹²³⁶ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 648-1.

Alanya İskelesi'ne nakledilen kurşunun Alanya kalesi dizdarına ya da diğer görevlileri teslimi ve mahzene konulduğuna dair Alanya kadısından ilam alınır¹²³⁷.

12.1.2. Kurşunun Karaman Eyaletinden İzmit İskelesi'ne Nakli

Karaman Eyaleti madenlerindeki kurşunların Temmuz 1803 tarihinden itibaren Rum Vakası¹²³⁸ sebebiyle karadan İzmit İskelesi'ne ve oradan da deniz yolu aracılığı ile gemilerle İstanbul'a nakledilmesi ile ilgili bir emir verilmiştir¹²³⁹. Böyle bir karar verilmesinin nedeni kurşunun taşınacağı yolun güvenli olmasındandır¹²⁴⁰ 1804 yılında ise kurşunu İzmit İskelesi'ne taşımakla görevli Alanya ahalisinin¹²⁴¹ isteği üzerine kurşunun yeniden Alanya İskelesi'ne taşınmasına karar verilmiştir¹²⁴². Alanya ahalisi, İzmit İskelesi'nin uzak olması ve hayvanlarının¹²⁴³ telef olması ile kira hususlarına tahammül edememelerinden ötürü böyle bir istekte bulunmuştur¹²⁴⁴. İzmit İskelesi'ne gönderilen kurşun ise deniz yolu ile İstanbul'a nakledilmiştir¹²⁴⁵. Benzer şekilde 1809 yılına Karaman Eyaleti kazalarından Bereketli kazası madenleri¹²⁴⁶ üretimi kurşun, İzmit İskelesi'ne ve oradan da kayıklarla İstanbul'a gönderilmiştir¹²⁴⁷.

Karaman Eyaleti madenlerinden Üsküdar'a ulaştırılan kurşunun gönderildiği yolu tam tespit etmek maksadıyla Anadolu'nun sağ kol güzergâhına değinmek gerekmektedir. Bu mevki, Üsküdar'dan başlayıp, Gebze, Dil İskelesi veya İzmit üzerinden ise İznik, Yenişehir, Bozöyük, Eskişehir, Seyyid Gazi¹²⁴⁸, Hüsrev Paşa Hanı, Akşehir, Ilgın, Konya, Karapınar,

¹²³⁷ BOA. C. DRB. *Belge No*: 1058.

¹²³⁸ Rum İsyanının başlaması ve Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması ile sonuçlanan bu olaylarla ilgili geniş bilgi için bkz. Karal, a.g.e., s. 107-122; Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789 – 1914)*, Ankara 1999, s. 165-187; Virginia Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700 – 1870*, (Çev: Gül Çağalı Güven), İstanbul 2010, s. 303-317.

¹²³⁹ 18 Aralık 1801 tarihli bir arşiv vesikasında, kurşunun Alanya İskelesi'nden İstanbul'a gelirken Hatir Derya Mütalaasına mebni kurşunun karadan İzmit İskelesi'ne götürüldüğü anlaşılmıştır. BOA. DRB. d. *Defter No*: 159.

¹²⁴⁰ "...Rum vak'ası hengâmında emniyye-i tarik olmaması cihetiyle..." denilmiştir. (BOA. MEDAD. *Defter No*: 3: 280-2). Zira kurşun karadan önce Karaman Eyaletinden Alanya İskelesi'ne ve oradan da gemilerle İstanbul'a nakledilmiştir. Dolayısıyla güvenli olmadığı belirtilen yer Alanya İskelesi'nden İstanbul'a gönderilen gemilerin geçeceği deniz yolu olarak görülmekteydi. Bu sebeple Yunan İsyanı nedeniyle kurşun, karadan İstanbul'a taşınmıştır.

¹²⁴¹ 1808 yılında İzmit İskelesi'ne taşınan kurşun ise, içil Yörüklerine ait develerle taşınmıştır. BOA. DRB. d. *Defter No*: 157.

¹²⁴² BOA. DRB. d. *Defter No*: 976.

¹²⁴³ Hayvanların yanında hayvanlar tarafından çekilen arabalar da kullanılmıştır.

¹²⁴⁴ BOA. DRB. d. *Defter No*: 160; BOA. DRB. d. *Defter No*: 976.

¹²⁴⁵ BOA. MEDAD. *Defter No*: 3: 280-2.

¹²⁴⁶ 1800 yılında Bereketli kazası madenlerinden İzmit İskelesi'ne nakledilen kurşunun seline ile kantarı 5 para nevl bedeliye gönderilmiştir. Kantariyye ve hammaliyye bedelleri ise iskelede verilmiştir. BOA. C. DRB. *Belge No*: 2786.

¹²⁴⁷ BOA. D. DRB. THR. *Belge No*: 679: 30.

¹²⁴⁸ 1414 yılında Çelebi Mehmed döneminde, Karamanlılar üzerine yapılan bir seferde Seyyid Gazi yolundan hareket edilerek Akşehir, Beyşehir, Seydişehir, Oklukhisarı ve Saidili alınarak Konya Kalesi'nin kuşatılması

Ereğli, Adana ve Antakya'ya ulaşmaktaydı¹²⁴⁹. Karaman Eyaleti madenlerinde üretilen kurşunlar Bozkır kazasından başlayarak Seydişehir, Beyşehir, Kırılı, Akşehir, Hüsrev Paşa Hanı, Seyyid Gazi, Eskişehir, Bozöyük, Yenişehir, İznik, Geyve üzerinden İzmit'e ulaştırılmaktaydı. Anadolu'nun sağ kolu olarak ifade edilen güzergâhtan İznik üzerinden İzmit'e ve Akşehir üzerinden Beyşehir'e doğru tali yollar kullanılarak kurşunlar taşınmıştır. Karaman Eyaleti madenlerinden kurşun dışında yapılan nakiller de bu güzergâh üzerinden yapılmıştır. 24 Haziran – 3 Temmuz 1800 tarihinde, eski Karaman Eyaleti merkez maden emini ve Karaman Eyaleti Şeyhi Abdülhalim Efendi'nin akrabalarından yakalanan kişiler çavuşla birlikte ölen maden emininin borçlarını ödemek şartıyla Karaman Eyaletine götürülürken Han Menzilhanesinden çıktıktan sonra Barçınlı kazasındaki İnönü adlı mahalde firar etmişlerdir¹²⁵⁰. Han Menzilhanesi olarak bahsedilen yerin, Hüsrev Paşa Hanı Menzilhanesi olduğu tahmin edilmektedir¹²⁵¹.

Karaman Eyaleti madenlerinden karadan İzmit İskelesi'ne nakledilen kurşunu taşıyan kişilere kantar hesabı üzere ücret ödenmiştir. Karaman Eyaleti madenlerinden İzmit İskelesi'ne nakledilen kurşunun her "*kantar-ı halebi*" 180 kıyyesi 20 kuruş olarak hesap edilmiştir. 5 Ağustos 1808 tarihinde Karaman Eyaleti madenlerinden gönderilen 9.933 kıyye kurşundan 534 kıyye noksan ortaya çıkınca kalan 9.399 kıyye kurşunun nakliye ücreti 1.043,5 kuruş 48 akçe tutmuştur¹²⁵². Bir başka ifade ile belirtecek olursak 9 kıyye kurşun 1 kuruşa nakledilirken her kantar-ı halebi 20 kuruş ücretle nakledilmiştir¹²⁵³ ki buradan kantar-ı halebi'nin 180 kıyye olduğu da anlaşılmaktadır. 1 okka 1.282,8 kilogram¹²⁵⁴ ise 1 kantar-ı halebi 230.904 kilogram olmaktadır¹²⁵⁵. Bir diğer husus ise bir devenin ortalama taşıyabileceği yükün 180 kıyye bir başka ifade ile 230 kilogram olmasından dolayı da bu ağırlık ölçüsü kullanılmış olmalıdır.

bahsedilen yolun kullanıldığını göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hoca Sa'addin Efendi, a.g.e., s. 83; Yusuf Halaçoğlu, "Ulaşım ve Yol Sistemi", *İslam Ansiklopedisi_Dia_*, C. III, İstanbul 1991, s. 127-128.

¹²⁴⁹ Hüsrev Paşa Hanından Çay, Akşehir, Argıthanı, Ilgın, Konya, İsmil, Karapınar, Ereğli, Ulukışla, Adana, Ramazanoğlu Yaylağı ve Antakya'ya ulaşmaktaydı.

¹²⁵⁰ BOA. Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Kalebend Defterleri (KLB. d.), *Defter No*: 29: 62-3.

¹²⁵¹ Hüsrev Paşa Hanı Menzilhanesinden sonra XVII. Yüzyılda faaliyette olan fakat daha sonra kapatılan Barçınlı kazasının Bayat köyü menzilhanesi gelmekteydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cemal Çetin, *Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690 – 1750)*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2009, s. 75.

¹²⁵² BOA. DRB. d. *Defter No*: 973.

¹²⁵³ BOA. DRB. d. *Defter No*: 1044.

¹²⁵⁴ Walther, a.g.e., s. 30.

¹²⁵⁵ Ancak Hinz Walther, Halep kantarını ortalama 228 kilogram olarak kabul etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Walther, a.g.e., s. 32.

12.2. Kurşunun Nakledilmesi Esnasında Ortaya Çıkan Eksiklikler

Karaman Eyaleti madenlerinden Alanya İskelesi'ne gelen kurşun “*beglik kantar*” ile ölçülüp, iskelede bulunan mahzene konulmaktaydı¹²⁵⁶. Karaman Eyaleti merkez maden emini, gümrük emini, kadı ve mutasarrıf gemilere kurşunu “*vezn-i kantar*” ederek yükler ve kaptandan yüklenen kurşunun miktarını belirten bir senet alırdı¹²⁵⁷. Benzer şekilde İzmit İskelesi'ne gönderilen kurşunlar da hem miktarını öğrenmek hem de nakil ücretini ödemek için kantar-ı halebi ile tartılmaktaydı¹²⁵⁸. Karaman Eyaleti madenlerinden iskeleye gönderilen 41.000 kıyye kurşunun vezninde 743 kıyye kurşun noksan olduğundan Alanya kadısı ile dizdardan eksik miktarı göndermeleri istenmiştir¹²⁵⁹. Kurşunun muhafazasıyla kale dizdarının görevli olduğunu ve bu miktarın ondan alınması gerektiğini Alanya kadısının ilam etmesi üzerine Hazine-i Amire defterlerine bakılmıştır. Buna göre, noksan kurşunun her kıyyesinin 73 akçeden toplam 452 kuruş değerinin dizdardan tahsil edilmesi ve bu konuda dizdarın muhalefet etmesi durumunda ise dizdarlık görevinden uzaklaştırılması, Alanya mutasarrıfı, Alanya kadısı ve Karaman Eyaleti merkez maden eminine 29 Nisan 1795 tarihinde emredilmiştir¹²⁶⁰. Kurşun, gemiye yüklenerek kaptan ile darphaneye gönderilmiş ve orada tartılınca 743 kıyye noksan çıkınca 452 kuruşluk bu meblağın dizdardan alınması istenmiştir. Fakat dizdar, kurşunu taşıyan kaptan ve yanında bulunan çavuştan aldığı mühür senedi gösterince onlara tamamen teslim ettiği anlaşıldığından, bu kez kaptan ve çavuştan şüphelenilmiştir. Fakat darphane nazırı iskeledeki taş kantarın miri kantara mutabık olmadığını 12 Şubat 1796 tarihinde belirtmesi¹²⁶¹ İstanbul ile Alanya arasındaki farklılığın nedenini ortaya koymuştur. Yine aynı nedenle farklı miktarların ortaya çıktığına dair bazı bilgiler belgelerde ifade edilmektedir. Alanya İskelesi'nden, 1 Mart 1786 tarihinde 28.794 kıyye kurşunun gemi ile gönderildiği Alanya naibi tarafından bildirilmiştir. Fakat gönderilen kurşun Yalıköşkü adlı mahzene miri kantar ile vezn olunarak konulması esnasında yapılan tartma işlemi sonucunda kurşunun 28.145 kıyye olduğu anlaşılmıştır¹²⁶².

Osmanlı Devleti tarafından kurşunun eksik çıkması halinde eksik miktarın sorumlulardan alınacağı yönünde uyarılar da yapılmıştır. 25 Mart 1789 tarihinde iskelede bulunan kurşunun 1 kıyyesi dahi kaybolursa ödeteleceği gümrük emini ve mutasarrıfa

¹²⁵⁶ BOA. D. DRB. THR. *Belge No: 2: 32.*

¹²⁵⁷ BOA. AE. SSLM III. *Belge No: 5368.*

¹²⁵⁸ BOA. DRB. d. *Belge No: 1044.*

¹²⁵⁹ BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 546-3.*

¹²⁶⁰ BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 546-4.*

¹²⁶¹ BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 547-2.*

¹²⁶² BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 691-3.*

bildirilmiştir¹²⁶³. 11 Ağustos 1802 tarihinde Karaman Eyaleti madenlerinden 4.590 kıyye kurşunun iskeleye götürüldüğü belirtilmesine rağmen, Alanya İskeleyi'ndeki mahzenlerde 4.285 kıyye kurşun olduğu ve 305 kıyye kurşunun noksan olduğu tespit edilince iskelede kurşunun korunması ve teslim alınmasından sorumlu kişilerden bu miktarın alınması emredilmiştir¹²⁶⁴. İki fırkateyne yüklenen kurşun miktarı, mahkeme kayıtlarında geçen bilgilere göre 49.220 kıyye iken, bu gemiler darphaneye 47.678 kıyye kurşun teslim etmiştir. Noksan olan 1.542 kıyye kurşunun gönderilmesi iskeledeki görevlilere 26 Ekim 1792 tarihinde emredilmiştir¹²⁶⁵. Alanya İskeleyi'nde bulunan kurşundan noksan çıkması durumunda bu eksik, ilgililere ya da kaza ahalisine ödettirilmiştir¹²⁶⁶. Zira kurşunlar hem teslim alınırken hem de gemiye yüklenirken vezn ettirilmekteydi. Osmanlı Devleti bu şekilde kurşunun Karaman Eyaleti madenlerinden çıkışından İstanbul'daki Yalıköşkü isimli mahzenlere konulmasına kadar her el değiştirmesinde kurşunu ölçtürerek bir denetim mekanizması oluşturulmuştur. Bunun yanında, 24 Şubat 1796 tarihinde Karaman Eyaletine bağlı Bozkır ve Bereketli kazaları madenlerine ait kurşunlar taşınırken kaza sonucu 1 külçe kurşun denize düşürülmüştür¹²⁶⁷. Bu şekilde başka bir örnek tespit edilmemesine rağmen, kurşunun denize düşürülmesi de kurşun miktarının eksik çıkmasının sebeplerinden birisidir¹²⁶⁸.

12.3. Kurşunun Gemilerle Darphane-i Amire'ye Nakledilmesi

Karaman Eyaleti madenlerinden Alanya İskeleyi'ne gönderilen kurşunlar devlete ait kalyonlar aracılığı ile İstanbul'a nakledilirdi¹²⁶⁹. Bunun yanında Alanya İskeleyi'nde bulunan mevcut kurşun “*sefine isticar*”¹²⁷⁰ edilerek İstanbul'a taşınmakta idi¹²⁷¹. Kurşunun nakledilme işlemi merkez maden emininin ilanı ve darphane nazırının tahrirâtı üzerine kaptan-ı deryadan durumun sorulup öğrenilmesi ve sefine ayarlanması ile gerçekleşmekteydi¹²⁷². Sefineyi ayarlayan diğer bir görevliyse gümrük eminiydi¹²⁷³. Sefine

¹²⁶³ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 180-1.

¹²⁶⁴ Benzer şekilde 8 Haziran 1794 tarihinde Bereketli kazası madenlerinden Tarsus İskeleyi'ne gelen ve zayi olan kurşun Tarsus ahalisine ödettirilmiştir. BOA. C. DH. *Belge No*: 791; BOA. DRB. d. *Belge No*: 159.

¹²⁶⁵ BOA. C. DRB. *Belge No*: 880.

¹²⁶⁶ Kurşunun telef olmaması, bu konuda fukaraya eziyet edilmemesi için muhafazası ve eksisinin aynen vilayet defterlerine yazılması gerektiği üzerinde durulmuştur. BOA. C. DRB. *Belge No*: 568.

¹²⁶⁷ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 212-2.

¹²⁶⁸ Şafakçı, a.g.t., s. 313.

¹²⁶⁹ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 638-1.

¹²⁷⁰ Sefine İsticar, kurşunun gemiler aracılığı ile nakledilmesi işlemine verilen isimdir.

¹²⁷¹ BOA. D. DRB. THR. *Belge No*: 34: 9.

¹²⁷² Kaptan-ı derya gemilerin başka yerlerde görevlendirildiğini ve kurşunu doğrudan İstanbul'a götüreceği bir geminin ayarlanmasının daha iyi olacağını ifade etmiştir. (BOA. AE. SSLM III. *Belge No*: 5368). Kurşun taşıma işlemi esnasında başka görev alan geminin taşıdığı yük kayıklar ile İstanbul'a nakledilmiştir. (BOA. D. BŞM. d.

geldiği anda kurşun tartılarak gemiye yüklenirdi¹²⁷⁴. Kaç külçe ve kaç kıyye kurşunun hangi kaptanın gemisine yüklendiği kayıt altına alınarak merkeze bildirilmekteydi¹²⁷⁵. Alanya mutasarrıfı, kadısı, gümrük emini, dizdar ve zabitanı kuşunun yüklenmesinden ve miktarının bildirilmesinden sorumlu olan mübaşirden senet alarak mahalline kayıt ettirirlerdi¹²⁷⁶. Bu işlem ilerleyen zamanlarda ortaya çıkacak anlaşmazlıkların önüne geçmek için kurşunun taşınmasının her aşamasında yapılan genel bir uygulamaydı.

Alanya İskelesi'ne kurşunlar, devlete ait gemilerle taşınırken devlete ait gemi bulunmadığından başka milletlere ait gemilerle de götürülmüştür¹²⁷⁷. 21 Ocak 1790 tarihinde, Fransız gemisine kurşunun yüklenmesi ve mutemet bir adamla birlikte İstanbul'a gönderilmesine dair bir emir verilmiştir¹²⁷⁸. 24 Mayıs 1792 tarihinde kurşunun iskelede korunması görevini de yapan dizdar ile görevlilere kurşunun miri kantar ile tartılması, Daman kaptanın kalyonuna yüklenerek kaptandan temessük alınması ve mahkeme tarafından kaptana "hüccet" verilmesi emredilmiştir¹²⁷⁹. Bazen ayarlanan gemilerin şiddetli kış nedeniyle iskeledeki kurşunu alamadan döndükleri görülmüştür¹²⁸⁰. 1809 yılında, iskelede bulunan mahzendeki 1.102 külçe 1.142 "kantar-ı rumi" kurşunun nakli için gönderilen sefine iki defa iskeleye yaklaşmasına rağmen kışın şiddetli olmasından ötürü geri dönmek zorunda kalmıştır¹²⁸¹. Bu nedenle iskelede bulunan kurşunun kıştan evvel "mevsim-i derya mürrurundan mukaddem der'aliyyeye" nakledilmesi gerekmekteydi¹²⁸².

Alanya İskelesi'ne Karaman Eyaletinden sadece bir maden kazasından 50.000 kıyye kurşun nakledildiğinden ve 20 – 30 gün içerisinde 150.000 kıyye kurşun da iskeleye ulaşacağından geçen sene kurşunu taşıyan ve bu sene de taşınması istenilen Rodos Sancağı mutasarrıfına ve Alanya gümrük eminine 24 Haziran 1797 tarihinde bildirilmiştir¹²⁸³. 27 Eylül

Defter No: 5792: 2). Alanyalı Mustafa'nın gemisine kurşunlar yüklenmiş ve Sakız Adası'na kurşunlar istiflenmiştir. Mısır tarafına görevlendirilen geminin adaya bıraktığı kurşunların İstanbul'a gönderileceği 25 Ocak 1789 tarihinde bildirilmiştir. (BOA. MEDAD. *Defter No: 9: 180-1*). Toplam 3.184 külçe olan kurşundan 31 kayıkla 3.112 külçe olmak üzere 88.287,5 kıyye teslim edilmiştir. BOA. D. BŞM. d. *Defter No: 5792: 2; BOA. MEDAD. Defter No: 8: 688-1.*

¹²⁷³ BOA. MEDAD. *Defter No: 9: 183-2.*

¹²⁷⁴ BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 685-2.*

¹²⁷⁵ BOA. C. DRB. *Belge No: 1837.*

¹²⁷⁶ BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 681-2.*

¹²⁷⁷ BOA. C. DRB. *Belge No: 2045.*

¹²⁷⁸ BOA. MEDAD. *Defter No: 9: 184-1.*

¹²⁷⁹ BOA. C. AS. *Belge No: 38432.*

¹²⁸⁰ BOA. D. DRB. THR. *Belge No: 50: 18.*

¹²⁸¹ BOA. D. DRB. THR. *Belge No: 50: 18.*

¹²⁸² BOA. C. DRB. *Belge No: 955.*

¹²⁸³ BOA. MEDAD. *Defter No: 9: 216-2.*

1797 tarihli hükümde ise aynı bilgiler tekrar edilmiştir¹²⁸⁴. Her iki emir karşılaştırıldığında kurşunu nakletme işleminin kolaylıkla yapılamadığı ve devlet tarafından öngörülen zaman içerisinde kurşunun iskeleye taşınmadığı ortaya çıkmaktadır.

12.4. Kurşunun Taşındığı Gemilere Ödenen Nakliye Ücreti

Karaman Eyaleti madenlerinden Alanya İskelesi'ne nakledilen kurşunlar, deniz yolu kullanılarak kiralanan gemilerle İstanbul'a gönderilirdi. Kurşunu taşıyacak olan gemilere "nevl" adı verilen gemi kirası ya da taşıma ücreti olarak adlandırılan bir ücret ödenmekteydi. Nevl gemi kirası, yük nakli ücreti anlamlarına gelirken¹²⁸⁵; gemi kirası, gemi veya vapur eşya ve yolcuları için verilen ücrete Yunancada "navlon" denilmekteydi. Arapçada aynı anlamıyla Yunancadan alınarak nevl şeklinde kullanılmıştır¹²⁸⁶. Kurşunu nakletmek üzere kiralanan gemi için geminin reisiyle pazarlık yapılması ve ücretinin yazılarak reisine bir senet verilmesi gerekmektedir¹²⁸⁷. 1 Temmuz 1798 tarihinde, Aynozlu Yani sefinesi konulmak üzere 1.000 kantar kurşunun önceki senelere mukayesesi sonucu "beher kantarı otuz ikişer para hesabıyla maktuan sekiz yüz kuruş nevl ile isticar ve kat'-ı bazar ve nısfı hin-i 'avdetinde virilmek üzere nısfı ahari nakden dört yüz kuruşun itası" ifadesine göre taşıma için 400 kuruş darphaneden peşin olarak verilirken kalan meblağ ise kurşunun darphaneye tesliminde verilecektir¹²⁸⁸.

Kurşunun kantarına 32 para¹²⁸⁹ gemi kirası ödenirken, gemi kirası olarak ödenen meblağın 3/1'i görevin yerine getirilmesi şartıyla ve 3/2'si peşin olarak verilmek üzere mukavele ve "kat'-ı bazar" edildiği ile ilgili örnekler de vardır. 24 Nisan 1800 tarihinde Sakızlı Mike reisin gemisine kurşunun yüklenmesi ve 600 kuruşun 200 kuruşu kurşunun tesliminde ve sülsanı olan 400 kuruşu peşin olarak verilmiştir¹²⁹⁰. Ancak ücretin peşin ya da kurşunun tesliminde verilen miktarları her zaman aynı değildir. Nevl bedelinin yarısı¹²⁹¹ ya da

¹²⁸⁴ BOA. C. DRB. *Belge No*: 435.

¹²⁸⁵ Ahmet Vefik Paşa, *Lehce-i Osmani*, (Haz: Recep Toparlı), Ankara 2000, s. 773.

¹²⁸⁶ Şemsettin Sami, a.g.e., s. 1452-1453.

¹²⁸⁷ Alanya kadısı ve Alanya gümrük eminine gönderilen 6 Mayıs 1795 tarihli hükmünde, nevl İstanbul'da ödenmek üzere kat'-ı bazar olunarak yüklenen kurşunun ve geminin kat' olunan nevlinin miktarının belirtilmesiyle reisine senet verilmesi emredilmiştir. BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 547-1.

¹²⁸⁸ BOA. C. DRB. *Belge No*: 1724.

¹²⁸⁹ 18 Temmuz 1804 tarihinde ise Alanya İskelesi'nden yüklenecek 1.500 kantar kurşun 1.500 kuruşa Eşkinozlu Nikola tarafından taşınacaktı. Bu belgenin kenarında kurşunun kantarının önceden 32 paraya taşındığı da yazılmıştır. (BOA. C. SM. *Belge No*: 1017). Buradan anlaşılacağı üzere artık kurşunun kantarı 1 kuruşa başka bir deyişle 40 paraya taşınmaya başlamıştır.

¹²⁹⁰ BOA. DRB. d. *Defter No*: 969; BOA. C. DRB. *Belge No*: 1837.

¹²⁹¹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 1724.

3/1'i¹²⁹² peşin olarak da ödenebilmiştir. 25 Ocak 1798 tarihinde, Fransız kaptanlarından Verton Sülünü gemisine kurşunun kantarı 32 paradan yüklenmesi konusunda yapılan mukaveleye göre, nevl bedelinin yarısı olan 1.250 kuruş peşin olarak ve kalanı ise İstanbul'a gelince verilecektir¹²⁹³. İstanbul'a gelince verilmesinin temel nedeni gemide ne kadar kurşun çıkarsa ücretin o şekilde verilmek istenmesinden dolayıdır¹²⁹⁴. Bir başka ifadeyle devletin kendini güvence altına almak istemesinden ötürüdür. Bu tarihten önce kurşunun taşınması için nevl verildiğine dair bir örnek olmadığından bu tarihe kadar miri sefineyle taşınmış ancak miri sefineyle nakil mümkün olmadığından bu yola başvurulmuştur¹²⁹⁵. Nitekim devlet gemi kirası ödememek için kurşunun karadan taşınması yolunu da araştırmış¹²⁹⁶ fakat karadan taşıma daha masraflı olduğu için önce Alanya İskelesi'ne oradan da gemilerle İstanbul'a taşınması konusunda karar kılmıştır.

12.5. Altın ve Gümüşün Nakledilmesi

Karaman Eyaleti madenlerinde üretilen gümüş cevheri ve mahlût sim olarak bahsi geçen altın ile karışık gümüşten bir kısmı vergi olarak ücretsiz, geri kalan kısmı ise devlet tarafından satın alınarak darphaneye gönderilmekteydi. Karaman Eyaleti madenlerinden gönderilen bu madenlere "hazine" ismi verilmekteydi¹²⁹⁷. Karaman Eyaleti madenlerinden gönderilen bu cevherler kara yolu ile darphaneye gönderilmekteydi. Bu nakil, cevherin torbalara aktararak tartılması ve hayvanlara yüklenerek belli bir istikamet dâhilinde darphaneye teslimi ile gerçekleştirilmekteydi.

Altın ve gümüş torbalara aktarılır ve hazine-i bend edilirdi¹²⁹⁸. Yaklaşık olarak 40.385 kilogram ağırlığında olan torbalar¹²⁹⁹, işlenmiş madenler ya da işlenmemiş cevherler olarak

¹²⁹² 1800 yılında, kantarı 32 para nevl üzere 80.000 kıyye 1.800 kantar kurşunun taşıma ücretinin 3/1'i olan 480 kuruş darphaneden kaptana peşin olarak, kalan 3/2'si olan 960 kuruş ise İstanbul'a ulaşınca verilecektir. BOA. C. AS. *Belge No*: 6937.

¹²⁹³ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 219-2.

¹²⁹⁴ Alanya İskelesi'nden gemilere yüklenen kurşun kadı ve gümrük emini tarafından tartılarak gemiye yüklenmiş ve bu konuda merkeze bilgi verilmiştir. (BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 219-2). Fransız kaptanın gemisine 3.180 kantar kurşun yüklenerek kantarı 32 paradan 2.545 kuruş tutan nevlın yarısı olan 1.250 kuruş peşin olarak verilecektir. BOA. C. DRB. *Belge No*: 2045.

¹²⁹⁵ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2045.

¹²⁹⁶ 22 Ağustos 1789 tarihinde Karaman Eyaleti üretimi kurşunlar Alanya İskelesi'nde iken İstanbul'a taşınması için Alanya'da bir gemi olmadığı ve merkezden bir geminin bulunması maden emini tarafından dile getirilince gemi kirası ödeneceğinden dolayı kurşunun karadan taşınması için yapılacak masrafların araştırılması istenmiştir. BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 628-1.

¹²⁹⁷ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 674-2.

¹²⁹⁸ Hazine-i bend işlemi, cevherin doldurulduğu torbaların ağızlarının bağlanması işlemine verilen isimdir. Karaman Eyaleti madenlerinde imal ve hazine-i bend olan simin darphaneye teslim edilmesi emrinde de aynı anlamda kullanılmıştır. BOA. D. DRB. THR. *Belge No*: 36: 25.

¹²⁹⁹ Tızlak, a.g.t., s. 164.

mühürlenir¹³⁰⁰, merkez maden emininin görevlendirildiği bir memur tarafından yola çıkarıldığı bu madenleri taşıyan görevliye hazinenin miktarını belirten bir pusula verilirdi¹³⁰¹. Karaman Eyaleti madenlerinde üretilen gümüşler ya da gümüşle karışık haldeki altınlar üretildiği anda gönderilmeyip, biriktirmek suretiyle senede birkaç defa olmak üzere İstanbul'a gönderilmekteydi. 12 Mart 1792 tarihinde, dört defa ve bir de geçmiş seneden kalan sim hazinesi için 600 kuruş harcırah verilmiştir¹³⁰². Bu durum belgelerde, ‘...*hâsıl olan zer ve simin bir dirhemi ketm olunmayarak hazine-i bend ile peyderpey Darphane-i Amire irsale...*’ şeklinde ifade edilmiştir¹³⁰³.

Karaman Eyaleti madenlerinden Üsküdar'a ulaştırılan gümüş, kurşunun İzmit İskelesi'ne gönderildiği yoldan gönderilmiş olduğu düşünülmektedir. Anadolu'da bulunan yollar içerisinde bulunan sağ kol güzergâhı Üsküdar'dan başlamak üzere Gebze, Dil İskelesi veya İzmit üzerinden devam etmekteydi. Ancak altın ve gümüşler hayvanlarla taşındığına göre karadan İzmit üzerinden Gebze yoluyla Üsküdar'a ulaştırılmış olduğu düşünülmektedir¹³⁰⁴. Bu sağ kolun ana yolundan ayrılarak Beyşehir ve Seydişehir üzerinden Karaman Eyaleti madenleri emanetine ulaşan tali yolda da menziller vardı. 27 Eylül 1802 tarihinde, Seydişehir ve Kırılı kazaları menzilleri için vilayet tarafından bir kiracı başı tayini, ulaklara zorluk çıkarılmaması ve menzillerde 12 binek hayvanı bulundurulması Alanya mutasarrıfı, asker başbuğu ve Karaman Eyaleti madenleri emini olan Abdurrahman Ağa'ya emredilmiştir¹³⁰⁵.

Madenlerden gelen sim cevheri hakkında, ‘...*Üsküdar'a gelinceye dek yol üzerlerinde her kangınızın taht-ı kazasına dâhil olur ise mümen ve mahfuz-ı birle kondurub ve müstevfi adamlar ta'yini ile gicelerde ve gündüzlerde bekledüb ve esnayı rahda yanına mikdar-ı kifaye tüfeng-endaz ve müsellem ve yarar ve seci' adam koşub gereği gibi mahalli hıfz ve hırsaset*

¹³⁰⁰ Gümüşhane madenlerinde ise, altın ve gümüş cevherleri cesim izabehanelerinden çıktıktan sonra ceviz sandıkları içine konularak maden emini ve ustabaşı tarafından temhir edilip, sonra Hazine-i Amire'ye gönderildi. (Abdürrahim Şerif Beygu, “Tarihte Gümüşhane Madenleri”, *Anadolu Mecmuası*, S. 12, İstanbul 1923, s. 399-403). Yani ceviz sandıkları maden emini ve ustabaşı tarafından mühürlendikten sonra cevherler gönderilirdi. Kimin elinde mühürsüz gümüş bulunursa alınacağı maden kanunnamelerinde geçmektedir. Akgündüz, a.g.e., C. I, s. 558; İnalçık, Anhegger, *Kanunname-i Sultani Ber-Muceb-i Örf-i Osmani II. Mehmed ve II. Bayezid Devrine Ait Yasakname ve Kanunnameler*, s. 8.

¹³⁰¹ Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Toplum Yaşantısı*, s. 312.

¹³⁰² BOA. C. DRB. *Belge No*: 3090.

¹³⁰³ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 223-1.

¹³⁰⁴ 18 Ağustos 1803 tarihinde, gönderildiği yer olarak maden canibinden diye bahsedilen bir hazinenin naklinde bu yol kullanılmıştır. Maden tarafından İstanbul'a gelen hazineye, İzmit Menzilhanesinden çıktıktan sonra Gebze'ye giderken Taşkiri ve İzmit arasında eşkiya saldırmış ve hazinenin çalındığı görevli tatar tarafından bildirilmiştir. Askeriyle birlikte mahalle gelen İzmit mütesellimi hazine konan torbaları bulmuştur. BOA. Cevdet Tasnifi, Zabtiye (C. ZB.), *Belge No*: 1326.

¹³⁰⁵ BOA. C. NF. *Belge No*: 1604.

iderek emin ve salim kazadan kazaya ulaştırub ve üzerlerine ta'yin olunan adamlar hazine-i mezkûre üzerinde müteferrik olmayub mahsuben bi'l-yevm vardıkları kazanın kadısından i'lam-ı şer'iyye ahz ve ol-vecihle 'avdet eylemek üzere tenbih ve te'kid olunmak fermanım olmağın şöyleki hazine-i mezkurenin hıfz ve hıraseti hususunda bir dolu tekasül ve ta'assubunuz sebebiyle...' denilerek hangi kazanın hududunda hazineye bir zarar gelirse öne sürülecek bahanelere itimat edilmeyip mallarından iki katı ile tazmin edileceği de bildirilmiştir¹³⁰⁶. Maden hazinesinin geçtiği yolun güvenliği, yol üzerindeki vali, kadı ve naiblerin sorumluluğundaydı. Bu görevlilerin temel görevi hazine gelmeden gerekli tedbirleri almaktı. Bu tedbirler hazinenin korunması için gerekli, yukarıda özellikleri belirtilen adamları ayarlamak ve hazinenin konulacağı yerleri hazırlamak olmalıdır. Hazine bu görevlilerin kazalarına girdiği zaman ise madenin korunması için adamlar görevlendirilir ve kendisine hazineyi teslim eden bir önceki Karaman Eyaleti ahalisine teslim alan kadı, teslim ettiğine dair bir ilam verirdi. Bunun nedeni her zaman her madenin bir sonraki madene teslim ettiği hazine miktarını tespit etmek olduğu düşünülmektedir. Hazinenin başına bir iş gelmemesi için görevliler bu hazineyi muntazam bir şekilde korurlardı. Hazineyi korumakla görevli kişiler hazineyi belgede ifade edildiği haliyle "mahsuben" yani birlikte korumaktaydı. Hazinenin başına bir sıkıntı gelmesi halinde ilgili görevlilerden ve hangi kazada bir sorun olmuşsa o kaza halkından iki katıyla hazinenin bedeli alınırdı¹³⁰⁷. 6 Ağustos 1790 tarihinde Karaman Eyaleti madenlerinde üretilen 33 kıyye altın ve gümüş darphaneye gönderileceği zaman eşkıyalar tarafından Kırili kazasında yağma edilmiştir. Merkez maden emini ve yanındakilerden alınan para, sermaye akçesi ve maden bedellerinin kaza ahalisinden ve bu olaya karışanların toplanması 8 Ekim 1790 tarihinde emredilmiştir¹³⁰⁸.

13 Ocak 1794 tarihinde, maden cevherinin geçtiği yolun güvenliği yol üzerindeki vali, kadı ve naiblerin sorumluluğundaydı. Burada cevher olarak bahsedilen madene gönderilen sermaye olarak ifade edilmektedir. Fakat her iki cevherde aynı güzergâh üzerinden gönderildiğinden dolayı aynı şartlar geçerli olmalıdır. Bu nedenle sermaye ya da sim cevherinin geçeceği bölgedeki görevliler cevheri kendi kazalarına ulaşmadan önce tedbir alırlar ve cevher kendi bölgelerine girdiği zaman ise, madeni taşıyan kafilenin refakatine müselleme, şeci', yarar, bahadır, tüfeng – endaz görevliler¹³⁰⁹ verir ve kafilenin konakladığı yerlerde gerekli güvenlik tedbirlerini alırlardı. Bu cevher güvenli bir şekilde bir sonraki

¹³⁰⁶ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 569-2.

¹³⁰⁷ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 569-2; BOA. MEDAD. Defter No: 8: 623-2; BOA. MEDAD. Defter No: 8: 570-1.

¹³⁰⁸ BOA. C. DH. Belge No: 12225.

¹³⁰⁹ Bu kişiler doğru, cesur, faydalı, yiğit ve tüfeng kullanabilen kişiler olmalıydı.

mahalle sevk edildiğinde varılan kazanın kadı ya da naibinde ilam ve sermayenin naklinde sorumlu mübaşirden mühürlü senet alınmaktaydı. Cevherinin başına bir iş gelirse, ortaya çıkan iki katıyla görevlilerden tazmin ettirilirdi¹³¹⁰. Madene gönderilen sermaye konusundaki bu emrin hemen altında ma'aden-i merkumeden gelecek zer ve sim hazinesinin, “*dahi Üsküdar’a gelince muhafaza ve muhasesesi için siyak-ı meşruh üzere başka emr-i şerif*”¹³¹¹ bilgisinin bulunması aynı şartların geçerli olduğunu göstermekteydi¹³¹².

Madenden çıkarılan altın ve gümüş cevherleri bir görevli ile gönderilmekteydi¹³¹³. Bu cevherlerle yola çıkarılan tatar ya da mübaşirlerin kazalardan diğer kazalara güvenli bir şekilde ulaşması, gerekli menzil atlarının görevlilere verilmesi, bu görevlilerin boş yere tutuklanmaması ve bunlardan çeşitli bahanelerle ücret alınmaması gerekirdi¹³¹⁴. Maden cevheri yola çıktıktan sonra yolculuğun her aşamasında İstanbul bilgilendirilir, darphaneye ulaştığında ise durum merkez maden eminine iletilirdi. Semer ve menzil ücretleri, tatar ve çukadar harcırahları ve diğer nakliye masrafları merkez maden eminine karşılanmakta olup, bunlar merkez maden emininin hesabına masraf olarak kaydedilmekteydi¹³¹⁵. Bu masrafların yanında harcırah “*hazine ağasına verilen, konakçıya verilen*” semer, urgan ve torba masrafı¹³¹⁶ da vardı.

İstanbul’a ulaştıktan sonra bu madenler, çeşni işlemine tabi tutulmaktaydı. Bu işlem darphanenin kimyahaneye ve ayar tayin etme dairesi olan çeşni dairesinde gerçekleşirdi¹³¹⁷. Karaman Eyaleti madenlerinden gelen zer ve sim defterdar¹³¹⁸ ve darphane nazırının da¹³¹⁹ hazır bulunduğu bir heyet huzurunda önce vezn edilir, akabinde ise çeşni tutulurdu¹³²⁰. Bu işlemden sonra bir senet hazırlanır, durum padişaha iletdikten sonra belirtilen fiyat üzerinden hesabı yapılarak merkez maden eminine gelir kayıt olunmaktaydı. Darphanedeki fiyat, madenlerdeki satın alma fiyatından daha yüksekti. Bunda başlıca etken emninlerin nakliye gibi

¹³¹⁰ Gönderilen her sermaye akçesinde bu emirler tekrar edilmiştir. Bu konuda bkz. BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 569-1*; BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 623-2*; BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 628-2*; BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 633-2*; BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 651-2*; BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 651-3*.

¹³¹¹ BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 623-2*.

¹³¹² Karaman Eyaleti madenlerinden gönderilen altın ve gümüşün Üsküdar’a gelene kadar korunmasına dair verilen emirler için bkz. BOA. C. DRB. *Belge No: 1092*; BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 570-1*.

¹³¹³ BOA. D. DRB. THR. *Belge No: 6: 34*.

¹³¹⁴ BOA. C. ML. *Belge No: 219*.

¹³¹⁵ Bölükbaşı, a.g.t., s. 75-76.

¹³¹⁶ BOA. D. MMK. d. *Defter No: 23125: 4*; BOA. HH. d. *Defter No: 18253: 2*; BOA. HH. d. *Defter No: 13823: 2*.

¹³¹⁷ Musa Kazım, a.g.e., s. 551.

¹³¹⁸ BOA. C. DRB. *Belge No: 2343*; BOA. AE. SSLM III. *Belge No: 13074*; BOA. AE. SSLM III. *Belge No: 13355*.

¹³¹⁹ BOA. C. DRB. *Belge No: 2406*.

¹³²⁰ BOA. C. DRB. *Belge No: 2406*.

konularda bu hazineler için yaptığı masrafların karşılanması düşüncesi vardı¹³²¹. Sim vezn olunup çeşni tutulduktan sonra “*ecnas-ı nukud-ı kat*” olunmak için ifrazcıyana teslim edilmekteydi¹³²². Burada vezn işlemi gelen cevherin tartılarak miktarının belirlenmesini, çeşni ise gelen cevherlerin kalitesi ile altın ve gümüş oranlarının belirlenmesini ifade etmektedir¹³²³.

12.6. Sermayenin Nakledilmesi

Genelde yeni bir eminin ataması ya da emin tarafından sermaye talebi üzerine gönderilen sermaye yola çıkarıldığı zaman kazaların kadı ve naiplerine bu sermayenin güvenli bir şekilde ulaşması için gerekli tedbirleri almaları emredilmiştir¹³²⁴. Her görevli kendi kazası boyunca ameleleri aracılığı ile bu sermayeyi korumakla görevliydi¹³²⁵. Madenlerdeki üretimin devam etmesi, madenlerin ve madencilerin çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması¹³²⁶ bu sermayeye bağlı olduğu için devlet sık sık hazinenin geçeceği yerleşim bölgelerinin görevlilerine uyarılarda bulunmuştur. Karaman Eyaleti madenleri için gönderilen sermaye hangi kaza sınırları içine girerse yarar ve bahadır görevliler tayini ve yeniçerilerle kazadan çıkarılması ve konak yerine kadar muhafaza edilerek korunması Üsküdar’dan Karaman Eyaleti madenlerine ulaşmaya kadar yol üzerindeki naip, voyvoda, mütesellim, ayan, iş erleri ve yeniçeri serdarlarına emredilmekteydi¹³²⁷. Bu görevlilerin kazalarından hazinenin güvenli bir şekilde geçmesi üzerine mahallin kadısı ya da naiplerin i’lam ve sermayeyi götüren mübaşirden de mühür senet alması gerekmekteydi¹³²⁸.

Maden hazinesinin geçtiği yol güzergâhının güvenliği, yol üzerindeki vali, kadı ve naiplerin sorumluluğundaydı. Bu görevliler, hazine kendi bölgelerine ulaşmadan önce tedbir alır ve hazine bölgelerine girdiği zaman ise, madeni taşıyan kafilenin refakatine “*müsellem*,

¹³²¹ Tızlak, a.g.t., s. 164.

¹³²² “...Cümle müvacehesinde vezn olunan sim yalnız dört bin iki yüz altmış beş dirhem gelüb ol-mikdar sim-i safi Darbhane-i ‘Amire’de ecnas-ı nukud-ı kat’ olunmak üzere ifrazcıyana teslim olunduğu...” belirtilerek baş muhasebeden hesabının görülmesi darphane nazırı tarafından arz edilince verilen emir gereği baş muhasebeden hesabı görülürdü. 7 Ocak 1786 tarihinde gönderilen 4.265 dirhem gümüşün dirhemi 21 akçede toplam 89.650 akçe bir başka deyişle 746 kuruş 45 akçe tutan değeri baş muhasebeden hesap edilmiştir. BOA. HAT. *Belge No*: 180: 8191; BOA. C. DRB. *Belge No*: 2408; BOA. C. DRB. *Belge No*: 1778.

¹³²³ Şafakçı, a.g.t., s. 333.

¹³²⁴ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 569-1; BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 623-1.

¹³²⁵ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 664-1.

¹³²⁶ “...Mağara hafrı ve cevher nakli ve furun harkı masrafları madenciler tarafından verilmekle madencilerin hâsıl edecekleri zer ve sim bahalarına mahsuben her bir madencilere iktizasına göre ale’l-hesap birer miktar akçe verilmek ve sair edevatı madeni görmek için maden eminaleri yedinde vafir sermaye bulunmak ve baze senelerde nemalı cevherler zuhurunda madencileri tahris ile kesret üzere furunlar harkı için iktizasına göre ziyade sermaye bulunmakta menafii azime zuhuru bedihidir...”. Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Tarzları Hakkında Tetkik Tecrübesi”, s. 64.

¹³²⁷ BOA. C. DRB. *Belge No*: 3050.

¹³²⁸ BOA. C. DRB. *Belge No*: 1029.

şeci', yarar, bahadır, tüfeng – endaz'' isimlerindeki görevlileri¹³²⁹ verir ve kafilenin konakladığı yerlerde gerekli güvenlik tedbirlerini alırlardı. Güvenli bir şekilde sevk edildiğinde varılan kazanın kadı ya da naibinden ilam ve sermayenin naklinden sorumlu mübaşirden mühürlü senet almaktaydılar. Hazinesinin başına bir vukuat geldiği takdirde, ortaya çıkan zarar iki katıyla görevlilerden tazmin ettirilirdi¹³³⁰. Karaman Eyaleti madenlerine gönderilen sermaye ile ilgili bir belge tam olarak verilirse konu daha iyi kavranabilecektir. Zira bütün arşiv belgelerinde sermayenin korunması ve bir sonraki kazaya nakledilmesi konusunda aynı bilgiler tekrar edilmiştir:

- *'İ'maline irade-i 'aliyye-i mülûkânem ta'alluk eyleyen Karaman Eyaleti ve tevabi 'ma'denlerinin i'mal ve idaresiçün bu def'a Darbhane-i 'Amirem mevcudundan sermaye gönderilmesini muktezi olduğuna bina'en iktizasına göre Darbhane-i 'Amirem mevcudundan hazine-bend ma'den-i merkum emini Halil dame mecdühüye teslim olunmak üzere [...] zide kahruhü yediyle ol-canibe irsal olunmuş olmağla siz ki vülat ve hükkam ve kuzat ve nüvvab vesa'irlerisiz zikr olunan hazine her kangınızın havza-i hükümetine ve taht-ı kazasına dâhil olur ise müselleme ve yarar ve seci' ve bahadır ve tüfeng-endaz adamlar ta'yin ve kazalardan ihrac ve konak yerine dek kemal-i muhafaza ve muharese itdirderek emnen ve salimen mahalline tesyir ve selamet-i birle dâhil olunduğunu müş'ar vardıkları kazanın kuzat ve nüvvabından i'lam-ı şer'iyye ahz ve hazine nakline me'mur mübaşiri yediden dahi mühür sened ahz ve hıfz eylemeniz fermanım olmağın hassaten işbu emr-i celilü'l-kadrim isdar ve [...] ile irsal olunmuşdur imdi vusulünde zikr olunan hazinenin emnen ve salimen vusulü matlûb-ı padişahanem olduğuna bina'en her kangınızın taht-ı kazasına dâhil ve vasıl olur ise müselleme ve yarar ve seci' ve bahadır ve harb ve darbe kadir tüfeng-endazlar ta'yin ve hazine-i merkumunu kemal-i mertebe muhafaza ve muharese itdirderek konak yerine ulaştırub emnen ve salimen vusulünü müş'ar kuzat ve nüvvabından i'lam ve mübaşiri yediden dahi mühür sened ahz ve yedlerinizde hıfz itdirmeğe müsara'at ve eğer mu'aned olunub hazine-i merkumeye zarar ve gezend irişdirmek ihtimal olur ise iki katı mallarınızdan tazmin olunduğundan gayri müstehak-ı 'atab olacağınızı mukarrer bilüb ana göre 'amel ve hareket eylemeniz için Üsküdar'dan Karaman*

¹³²⁹ Bu görevlilerde aranan özellikler sırasıyla doğru, cesur, faydalı, yiğit ve tüfek kullanabilen kişiler olmalarıydı.

¹³³⁰ Karaman Eyaletine gönderilen sermayenin güvenli bir şekilde madene ulaşması konusunda yol üzerinde bulunan ehl-i örf taifesine sürekli emirler gönderilmiştir. BOA. MEDAD. Defter No: 8: 569-1; BOA. MEDAD. Defter No: 8: 623-2; BOA. MEDAD. Defter No: 8: 628-2; BOA. MEDAD. Defter No: 8: 631-2; BOA. MEDAD. Defter No: 8: 633-2; BOA. MEDAD. Defter No: 8: 651-2; BOA. MEDAD. Defter No: 8: 651-3; BOA. C. DRB. Belge No: 3136.

Eyaleti ma'denine varıncaya değin yol üzerlerinde vaki 'vülat ve hükkam ve kuzat ve nüvvab ve mütesellim ve a'yan-ı vilayet iş erlerine hitaben emr-i şerif virildi. Ma'den-i merkumeden gelecek zer ve sim hazinesinin dahi Üsküdar'a gelince muhafaza ve muhahsesi için siyak-ı meşruh üzere başka emr-i şerif 9 Cemaziye'l-Evvel 1193''¹³³¹.

Madenlere götürülen sermaye Darphane-i Amire'den görevlendirilen mübaşirler ile ya da maden eminlerinin kendi adamları vasıtasıyla taşınmaktaydı. Sermayenin nakledilmesinde görev yapan bu görevlilere ücret ödenmekteydi. 11 Ocak 1784 tarihinde, Gümüşhane ve Espiye madenlerine sermaye naklini gerçekleştiren mübaşire 100 kuruş harcırah verilmiştir¹³³². Sermaye götüren mübaşire maden eminleri tarafından bu şekilde harcırah verilmesi nedeniyle maden eminleri daha çok kendi adamlarını kullanmayı tercih etmişlerdir. Çünkü madenlere sermaye akçesi ve diğer işler için senevi 100'den fazla mübaşir madene geldiğinden bunların harcırahları büyük meblağlar tutmaktaydı¹³³³.

13. Karaman Eyaleti Madenlerindeki Görevliler

13.1. Madenlerdeki İdari Görevliler

13.1.1. Maden Emni ve Ataması

Karaman Eyaleti madenlerine, açıldığı yıldan itibaren atanmaya başlanılan maden eminleri, maden emaneti olarak adlandırılan idareyi yöneten kişiler olarak ifade edilmektedir. Kendilerine iş emanet edilen güvenilir kişi anlamına da gelen "emin" kelimesi, Osmanlı Devleti'nde belli bir görevi yerine getirmesi istenilen ve bu görev karşılığı olarak belli bir ücret alan¹³³⁴ fakat üstlendiği görevden dolayı herhangi bir risk altına girmeyen görevli için kullanılmıştır¹³³⁵. Karaman Eyaleti madenleri maden emanetine bir emin¹³³⁶ atanacağı zaman, Darphane-i Amire nazırının durumu bir taktırle vezir-i azam da bir telhisle durumu padişaha

¹³³¹ BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 628-2; BOA. C. DRB. Belge No: 1092.*

¹³³² BOA. C. DRB. *Belge No: 1828.*

¹³³³ Darphane-i Amire'den madenlere gönderilen sermayeden vergi alınması yasaktı. Tızlak, a.g.t., s. 170; Bölükbaşı, a.g.t., s. 72.

¹³³⁴ Karaman Eyaleti madenlerinde çalışan amele ve ustalar yevmiye ve ücretle çalıştırılması durumunda fazla üretim yapılmasına gayret etmemişlerdir. Selanik Sancağına bağlı Sidrekapsi madenleri diğer madenler gibi imal edilmediğinden dolayı madene bağlı reaya ücret-i yevmiyeleri ile istihdam olduğundan zararı kendilerine ait olmadığından ve zarar devlete ait olduğundan hâsılının harcına yetmediğinden bahsedilmiştir. Karaman Eyaleti madenlerinde, merkez maden eminine verilen sermaye madencilere verilir, yapılan üretim sonucu ortaya çıkan ürünün devlete ait kısmı alındıktan sonra kalan kısmı belirlenen fiyat üzerinden devlet tarafından satın alınır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Tarzları Hakkında Tetkik Tecrübesi", s. 29.

¹³³⁵ Halil Sahillioğlu, "Emin", *İslam Ansiklopedisi_Dia_*, C. XI, İstanbul 1995, s. 111.

¹³³⁶ 10 Kasım 1803 tarihli bir belgede, Karaman Eyaleti madenleri müdürü olarak geçmektedir. Fakat bu şekilde müdür ifadesinin kullanıldığı başka bir belge tespit edilememiştir. BOA D. DRB. HAT. *Belge No: 18: 47.*

aktarırdı. Padişah atamayı uygun görürse bu konuda hatt-ı hümayun sadır olduğunu belirten bir fermanla eminin ataması gerçekleştirilirdi¹³³⁷. Merkez maden eminleri¹³³⁸; yeni mağaralar açmak, madenci ve maden ahalisini zulümden korumak, işlerine hariçten kimseyi karıştırmamak, madeni peyderpey İstanbul'a gönderip teslim etmek¹³³⁹, eşkıyayı¹³⁴⁰ def etmek ve külliyetli cevher çıkarmak¹³⁴¹ gibi şartlarla atanmışlardır. Fakat fesadı ortadan kaldırmak için atanan maden eminleri de bulunmaktaydı¹³⁴². Sayılan görevlerin yanında bol miktarda altın, gümüş ve kurşun istihali ile odun, kütük, kömür ve diğer malzemelerin vaktiyle karşılanması, madencilerin serbestiyet şartlarına, himayelerine, madenin germiyyet üzere imaline dikkat edilmesi gibi üretimi devam ettirmek için gerekli hizmetleri yerine getirecek becerikli birinin emin olması gerekmektedir¹³⁴³. Merkez maden emini olacak kişinin becerikli olması kadar önemli olan bir diğer husus ise sadakatli ve güvenilir olmasıydı¹³⁴⁴.

Karaman Eyaleti madenlerine emin ataması yapıldığı zaman, maden kazalarının kadı ve naiplerine yapılan atama bildirilirken, kazaların madenlere hizmet etmeleri ve serbestiyetleri de atamalarda hatırlatılmaktaydılar¹³⁴⁵. Bu anlamda merkez maden eminine söylenen ilk emirlerden birisi de maden işlerine kimseyi karıştırmaması ve karışacak olanları def etmeleri idi¹³⁴⁶. Karaman Eyaleti merkez maden emini olarak görev yapan bazı maden eminleri bir sonraki yıl yeniden atanabilmiştir. Maden idaresinde liyakat sahibi olan, fukarayı koruyan, tecrübeli¹³⁴⁷, Darphane-i Amire'ye faydalı hizmetleri olan¹³⁴⁸, madeni güzel idare eden merkez maden eminleri bu özelliklerinden dolayı yeniden atanmışlardır. Buna ek olarak sağlam bir eminin atanması halinde fakirlerin maaş alacağı ve devletin çok fayda sağlayacağı düşüncesi¹³⁴⁹ de atamalarda dikkat edilen hususlardandı.

¹³³⁷ Bu konuda bkz. BOA. C. DRB. *Belge No*: 2047; BOA. C. DRB. *Belge No*: 1915; BOA. AE. SSLM III. *Belge No*: 4193; BOA. HAT. *Belge No*: 1414: 57740; BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 195-1.

¹³³⁸ Çeşitli dairelerde görev yapan ve farklı görevleri olan eminler için bkz. Ziya Karamürsel, **Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler**, Ankara 1989, s. 132.

¹³³⁹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 252.

¹³⁴⁰ "Karaman Eyaleti ma'denin'in tathir-i eşkıya emr-i ehmine medar olmak ve ma'den-i mezkûr vech-i layıkıyla i'mal" olunmak üzere Karaman valisi Ali Paşa'ya, 23 Ocak 1802 tarihinde Bozkır kazası madenleri emaneti de verilmiştir. BOA. C. DRB. *Belge No*: 1457.

¹³⁴¹ BOA. HAT. *Belge No*: 295: 17552.

¹³⁴² BOA. DRB. d. *Defter No*: 969.

¹³⁴³ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2482.

¹³⁴⁴ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 195-1.

¹³⁴⁵ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 680-2.

¹³⁴⁶ BOA. C. DRB. *Belge No*: 493.

¹³⁴⁷ BOA. C. DRB. *Belge No*: 252.

¹³⁴⁸ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 221-1.

¹³⁴⁹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2948.

Karaman Eyaleti madenleri emniğine atanan kişiler devletin çeşitli kademelerinde görev yapan kişiler arasından seçilmişlerdi. Dergâh-ı Ali kapıcıbaşlarından¹³⁵⁰, Dergâh-ı Muallam kapıcıbaşlarından¹³⁵¹, Dergâh-ı Muallam gediklilerden¹³⁵², Silahşöran-ı hassadan¹³⁵³, Vezirlerden¹³⁵⁴ merkez maden emini atandığı gibi, yerli ahali ya da Karaman Eyaleti şeyhi olarak tanımlanan kişiler de¹³⁵⁵ Karaman Eyaleti merkez maden emini olarak atanmıştır¹³⁵⁶. Bozkır kazası başta olmak üzere bazı maden kazalarına Karaman Eyaleti valileri de atanmıştır. Vezir rütbeli bu tür kişilerin atanmasının temel nedeni eşkiya ile mücadele etmek olmuştur¹³⁵⁷. Ancak vezir rütbeli kişiler başka işlerle de uğraştığından dolayı madenlerle gereği gibi ilgilenilemediğinden ve yerine gönderdiği maden eminleri de madene önem vermediklerinden dolayı maden gereği gibi işletilememiştir¹³⁵⁸. Ayrıca Maden-i Hümayun örneğinde görüldüğü gibi, vezir rütbeli kişilerin sermaye akçesini kendi işlerinde kullandığı ve zamanında ustalara vermediği de görülmektedir¹³⁵⁹. Maden emniğine kabiliyeti olduğu devlet tarafından kabul edilen ve emni olarak atamaları düşünülen bazı kişileri, Karaman Eyaletine bağlı maden kazalarının ahalisinin maden emini olarak istememeleri üzerine başka birinin emni olarak atanması¹³⁶⁰, halkın görüşlerinin de dikkate

¹³⁵⁰ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2636. Karaman Eyaleti merkez maden emini olanların daha etkin olarak çalışabilmesi için gerekli olan bu unvan, emni görevine atanan kişilerin nüfuz ve iktidarları için bir rütbe verilmesi gereğince Dergâh-ı Ali kapıcıbaşılığı talep edilmiştir. BOA. C. DRB. *Belge No*: 1872.

¹³⁵¹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 3123. Karaman Eyaleti müşiri olan Ali Paşa aynı zamanda Bozkır kazası maden eminiydi ancak madeni vekili aracılığıyla idare etmişti. Karaman Eyaleti köylerinden Boğazsaray köyü de bu müşirin Mart 1807 tarihinden itibaren olmak üzere 2.400 kuruş bedel-i iltizamat karşılığında zemetiydi. Daha önce 2.000 kuruş ödemiştir. (BOA. MEDAD. *Defter No*: 3: 158-2). Karaman Eyaletinde bazı kazaların maden ocakları kapatıldığı zaman masrafları arasında "*tertib-i hazine Ceyb-i hümayun me'a harciyab*" adıyla 44.000 kuruş vardır ki, buradan anlaşıldığı üzere müşirlik maaşı da madenlerin masrafları ile 18.150 kuruş avaid-i ketebe-i darbhane ve hizmet-i mübaşiriyye olarak yazılmıştır. (BOA. DRB. d. *Defter No*: 1027). 1803 yılına ait olup maaş vesaireye mahsus olan 73.350 kuruş masraf dışında, madenlerin vermesi gereken 40 kıyye gümüş ile 20.000 kıyye kurşunun satın alma bedeli 100,5 kuruş ile takvim ve kal' bahası 960 kuruş yazılmıştır. Konya müşirine olan masrafı ise, 36.288 kuruş ilbas olunan hal' baha, 84.258,5 kuruş merkez maden emini vekili memuriyeti maaşlarıyla ve mesarif-i saire, 10.500 kuruş mürur ve ubur iden memurun mesarifi ile 25.679 kuruş güzeşte-i sarraf olmak üzere toplam 156.725,5 kuruştur. Bütün masraflar toplandığı zaman 356.535,5 kuruş masraf ortaya çıkmaktadır. 354.000 kuruş bazı madenler kapatıldıktan sonra Bozkır ve Belviran kazalarından talep edilmiştir. BOA. DRB. d. *Defter No*: 1027.

¹³⁵² BOA. C. DRB. *Belge No*: 2421.

¹³⁵³ BOA. C. DH. *Belge No*: 9743.

¹³⁵⁴ BOA. C. DH. *Belge No*: 2669; BOA. C. DRB. *Belge No*: 2482.

¹³⁵⁵ BOA. C. DRB. *Belge No*: 1915.

¹³⁵⁶ Daha önce atanan eminler sadakat ve liyakatle Darphane-i Amire'ye hizmet edemediklerinden dolayı Karaman Eyaleti ahalisinden kudreti meşhur ve mütevatir olan Karaman Eyaleti şeyhi Abdülhalim Efendi, merkez maden emini olarak atanmıştır. (BOA. C. DRB. *Belge No*: 1915). Bazı maden kazalarının ahalisine, diğer eminlerde olduğu gibi maden eminine şeyhe de yardım etmesi gerektiği bildirilmiştir. BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 213-2.

¹³⁵⁷ BOA. C. DRB. *Belge No*: 1710.

¹³⁵⁸ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2482.

¹³⁵⁹ BOA. HAT. *Belge No*: 566: 2774.

¹³⁶⁰ BOA. D. DRB. THR. *Belge No*: 60: 44.

alındığını göstermesi açısından önemlidir¹³⁶¹. Atamalarda dikkat çeken noktalardan bir diğeri ise vefat eden eminin borcunun ödenmesi şartıyla damadının maden emini olarak atanmasıdır¹³⁶². Devletin alacağını tahsil etmek için bu doğrultuda hareket ederek bir atama yapıldığı gözden kaçırılmaması gereken bir husustur. Fakat böyle bir atama yapılacaksa bile, atanacak kişinin maden işlerinden anlaması temel şartlarından birisiydi¹³⁶³.

Atama Yılı	Maden Eminlerinin İsimleri	Atama Yılı	Maden Eminlerinin İsimleri
1789	Hasan Ağa	1799	Abdülhalim Efendi
1790	Hasan Ağa	1800	Seyyid Ali Ağa
1791	Aydınlı Mehmet Ağa	1801	Seyyid Ali Ağa
1792	Arabzade Süleyman Ağa	1802	Abdurrahman Paşa ¹³⁶⁴
1793	Arabzade Süleyman Ağa	1803	Abdurrahman Paşa
1794	Arabzade Süleyman Ağa	1804	Abdurrahman Paşa
1795	Cabbarzade Süleyman Ağa	1805	Abdurrahman Paşa
1796	Abdülhalim Efendi	1806	Abdurrahman Paşa
1797	Abdülhalim Efendi	1807	Abdurrahman Paşa
1798	Abdülhalim Efendi	1808	Abdurrahman Paşa – İbrahim Paşa

Tablo 12: Karaman Eyaleti Madenlerinde Görev Yapan Maden Eminleri (1789 – 1808)¹³⁶⁵

Karaman Eyaleti maden emini olarak atanan kişilerin maden işlerini bilen kişiler olmasına özellikle dikkat edilmiştir. Nitekim 18 Ekim 1789 tarihinde Karaman Eyaleti maden emini olan Halil Ağa'ya Bereketli kazası madenlerinde bulunan cevherin incelenmesi görevi ve yakın olması sebebiyle Bereketli kazası madenleri de tefviz edilmiştir¹³⁶⁶. Kısa bir müddet sonra başka birinin merkez maden emini olduğu anlaşılınca da bu eminin madencilik

¹³⁶¹ Fakat halk arasında farklı düşüncelerin olduğu zamanlarda olmuştur. 28 Temmuz 1799 tarihinde Bereketli kazası maden emini olan Fazıl Ağa'dan memnun olan ahali onun yeniden atanması için başvururken bazı kişiler ise İstanbul'a giderek onu istemediğini bildirmiştir. Bunun üzerine şikâyetçi olanların Konya Kalesi'ne sürülmesi ile meselenin halledileceği yönündeki görüş kabul edilmiştir. BOA. C. DRB. *Belge No*: 1862.

¹³⁶² Merkez maden emini Halil Ağa'nın damadı Mehmed Fazlullah Ağa, Halil Ağa'nın borçlarını ödemek şartıyla Mart 1782 tarihinden itibaren maden emini olarak atanmıştır. BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 657-2; BOA. AE. SSLM III. *Belge No*: 4193.

¹³⁶³ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2421.

¹³⁶⁴ Kadı Abdurrahman Paşa olarak meşhur olup, Osmanzade olarak da bilinir. (BOA. C. İKT. *Belge No*: 1072; BOA. DRB. d. *Defter No*: 969). Rumeli'ye görevlendirildiğinde maden vekili olarak oğlu Abdullah Ağa yönetmiştir.

¹³⁶⁵ Tablo oluşturulurken maden eminlerinin rumi takvime göre Mart ayında atanması esas alınmıştır.

¹³⁶⁶ BOA. C. DRB. *Belge No*: 3058.

bilgisinden istifade edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu anlamda, eski Bereketli kazası maden emini El-hac Ali Ağa¹³⁶⁷, eski Gümüşhane maden emini Süleyman Ağa¹³⁶⁸ ve eski Karaton maden emini Mehmet Ağa¹³⁶⁹ gibi kişilerin Karaman Eyaleti maden emini olan kişiler de benzer şekilde başka madenlere atanmışlardır. 20 Eylül 1789 tarihinde, eski Karaman Eyaleti maden emini Hasan Ağa Rumeli'de Hasköy Drana civarında bulunan madene atanmıştır¹³⁷⁰. Eminlik görevi sona eren görevliler, başka madenlerde göreve alınıp istihdam edildiği gibi, Karaman valisinin kethüdalığını yapmak gibi¹³⁷¹ alanlarda da istihdam edilmişlerdir.

13.1.2. Maden Emininin Madencilikle Alakalı Görevleri

Karaman Eyaleti madenlerindeki üretimin devamlılığını sağlamak maden emininin temel görevleri arasında bulunmaktaydı. Üretimin atıl durumda bırakılmaması için maden emini, kadı ve maden kâtibinden oluşan bir heyet her Perşembe günü¹³⁷² kontrol işlemi yapmaktaydı¹³⁷³. Karaman Eyaleti madenlerinde üretilen cevherin miri hissesi dışında kalanı devlet adına kadı huzurunda alınması görevlerinden olan maden eminleri¹³⁷⁴, satın alma işleminin cumartesi günü yapılmasını da sağlamaktaydı¹³⁷⁵. Karaman Eyaleti maden emininin madencilerin organizasyonunu sağlamak, eksik olan madencileri tespit ederek merkeze bildirmek ve bu eksikliğin giderilmesi için gerekli önlemleri almak gibi görevleri de bulunmaktaydı. Karaman Eyaleti madenleri emanetinde yeni mağaralar bulunması için maden emini cevher olduğu düşünülen yerlere madenciler görevlendirirdi¹³⁷⁶. Karaman Eyaleti madenleri maden emininin, maden için gerekli olan ustaların gönderilmesini İstanbul'a arz ederek belli sayıda ustanın Gümüşhane tarafından gönderilmesi için emir yazılmasını istemesi de madencilikle ilgili görevleri arasında bulunmaktaydı¹³⁷⁷. Yani maden emini, madeni ilgilendiren çeşitli konularda merkezle doğrudan yazışma yapmaktaydı.

¹³⁶⁷ BOA. DRB. d. *Defter No*: 970.

¹³⁶⁸ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2605.

¹³⁶⁹ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 187-1.

¹³⁷⁰ BOA. HAT. *Belge No*: 190: 9188.

¹³⁷¹ BOA. D. DRB. THR. *Belge No*: 2: 45; BOA. D. DRB. THR. *Belge No*: 2: 46.

¹³⁷² Kontrol işleminin Salı ve Cuma yapıldığını belirten araştırmacılar da vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Anhegger, *Beitraege Zur Geschichte Des Bergbaus Im Osmanischen Reich I Europaeische Türkei*, C. I, s. 34.

¹³⁷³ Spaho, a.g.m., s. 152.

¹³⁷⁴ BOA. C. DRB. *Belge No*: 3152.

¹³⁷⁵ Anhegger, *Beitraege Zur Geschichte Des Bergbaus Im Osmanischen Reich I Europaeische Türkei*, C. I, s. 34.

¹³⁷⁶ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 173-1.

¹³⁷⁷ BOA. C. DRB. *Belge No*: 3038.

Karaman Eyaleti maden emnipliği sona eren kişinin sorumlulukları sona ermezdi. Zira yeni atanan maden eminleri geldiği zaman “*Ka’ide-i maden*” üzere¹³⁷⁸, eski emin tarafından gelir ve giderleri bütün ayrıntılarıyla halefine devredilir ve bu hesabın bir örneği de Darphane-i Amire’ye gönderilirdi. Böylece maden eminlerinin alacaklı ya da borçlu olup olmadığı belirlenmekteydi¹³⁷⁹. “*Kavanin-i mer’iyye-i maden*” yürürlükteki maden kanunları üzere¹³⁸⁰ “*devir ve teslim cümle marifetiyle görülür ve madende olan sermaye ile reaya ve madencilerin zimmeleri yazılmaktaydı*”¹³⁸¹. Maden eminlerinin atamalarının da genelde bu ayda yapıldığı ifade edilebilmektedir. Bazı durumlarda azledilen ya da görevini tamamlayamayan eminlerin hesapları ise görevin sona erdiği aylarda görölmektedir¹³⁸². İki maden emini arasındaki hesaplaşmalar Karaman Eyaletinde yapılırken bazen Karaman Eyaleti dışında da bu devir teslim işlemleri yapılabilmektedir¹³⁸³. Karaman Eyaleti dışında yapılan hesaplaşmaların nedeni eski maden emininin Karaman Eyaleti dışında ikamet etmesindedir¹³⁸⁴. Maden eminleri arasındaki hesaplaşmada eski maden emini ürettiği gümüş ya da kurşunu yeni maden eminine teslim etmekteydi. Böyle durumlarda eski maden eminine bu işleme dair tahvil verilmekteydi¹³⁸⁵.

Karaman Eyaleti maden eminlerinin en önemli görevlerinden birisi de kurşunun mağaralardan çıkarılarak Alanya İskelesi’ne taşınması işine nezaret etmektir. Kurşun nakledileceği zaman maden eminleri durumu merkeze bildirerek bir mübaşir tayin edilmesini talep etmekte olup, gönderilen mübaşir marifetiyle kurşun iskeleye götürülürdü¹³⁸⁶. Maden eminleri, kurşunun Alanya İskelesi’ne taşınmasına nezaret etmekle birlikte kurşunun nakliye ücretini taşıma görevini yerine getiren kişilere ödemekteydi¹³⁸⁷. Bunun yanı sıra taşıma işinden muaf olduğunu iddia eden kaza ahalileri ortaya çıkarsa, maden eminleri durumu merkeze arz etmekteydi. Merkezden verilen yanıtı göre hareket eden maden eminleri, bu iddiaların dikkate alınmaması ve tevzi defterlerindeki yazılı hisselerin uygulanması¹³⁸⁸ ya da

¹³⁷⁸ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2421.

¹³⁷⁹ BOA. D. DRB. HAT. *Belge No*: 2: 27.

¹³⁸⁰ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2421.

¹³⁸¹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2956.

¹³⁸² BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 618-1; BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 680-1.

¹³⁸³ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 616-1.

¹³⁸⁴ 6 Haziran 1788 tarihinde, eski maden emini Süleyman Ağa, Akşehir’de oturduğu için yeni emin Halil Ağa’ya Akşehir’e gidip hesaplaşmanın yapılması, bu hesaplaşmada sermaye, altın, gümüş ve kurşunun devrinin yapılması ve ilgili defterin Darphane-i Amire’ye gönderilmesi emredilmiştir. BOA. C. DRB. *Belge No*: 475.

¹³⁸⁵ BOA. D. DRB. THR. *Belge No*: 6: 29.

¹³⁸⁶ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2416.

¹³⁸⁷ BOA. C. DRB. *Belge No*: 3137.

¹³⁸⁸ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2429.

ahalinin muaf olduğu şeklindeki emirleri uygulanmaktaydı¹³⁸⁹. Karaman Eyaleti maden eminlerinin bir diğer görevi ise, madenlerin Alanya İskelesi'ne nakli için gerekli olan hayvanların tedarik edilmesini saplamaktaydı¹³⁹⁰. Kurşun taşımak için kaza hisselerine tevzi edilen develer madene getirildiği zaman, kaza ahalisine maden eminleri tarafından ‘‘*eda tezkiresi*’’ verilmekteydi¹³⁹¹. Maden eminleri kurşunun Alanya İskelesi'ne götürülmesini, görevlilere teslim edilmesini ve kurşunun mahzenlere konulmasını kaimesi ile merkeze bildirirdi¹³⁹².

Karaman Eyaleti maden eminlerinin görevlerinden birisi de maden için gönderilen sermaye akçesini teslim almaktır¹³⁹³. Teslim alınan bu sermaye akçesiyle, Karaman Eyaleti madenlerinde bulunan görevlilerin maaşları¹³⁹⁴ ile maden amelesinin yevmiyeleri maden eminleri tarafından ödenmekteydi¹³⁹⁵. Bunların yanında Karaman Eyaleti madenlerindeki üretimin devam edebilmesi için gerekli temel maddelerden biri olan kömürün bedeli de ilgililere maden eminleri tarafından ödenmekteydi¹³⁹⁶. Madenlere bağlı kazaların kömür, kütük ve çakılıcıyan bedeliyesi ve imdad-ı menzil olarak verdikleri para ile sancak mutasarrıflarına verilen imdad-ı hazeriyeye ve seferiyeye madene gelir olarak verilerek kaydedilmiştir¹³⁹⁷. Dolayısıyla bu gelirler de maden eminleri tarafından toplanmıştır. Maden eminleri bu paraların toplanması için bizzat madenlere bağlı kazalara gidebilmekteydi¹³⁹⁸. Yine maden eminleri, maden levazımını tedarik etmek için madenlere bağlı kazalara gitmekteydi¹³⁹⁹. Madencilerin çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması işi de maden eminleri tarafından yapılmaktaydı. Madencilerin yiyecek gibi temel ihtiyaçları ile madende üretim yapılabilmesi için gerekli malzemeler maden eminleri tarafından tedarik edilmekteydi. İhtiyaçların bu şekilde karşılanmasının temel nedeni, madencilik işlerinin aksamamasıydı. Yani madenciler maden dışında herhangi bir meseleyle meşgul olmuyor ve bu şekilde

¹³⁸⁹ BOA. KŞS. *Sicil No*: 64: 67-2.

¹³⁹⁰ BOA. C. AS. *Belge No*: 25803.

¹³⁹¹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2820.

¹³⁹² BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 197-3.

¹³⁹³ Karaman Eyaleti madenleri emaneti Mart 1782 başlangıcından itibaren kendisine verilen Mehmet Fazlullah'a sermaye akçesi teslim edildiğinden ‘‘*eminim hazine ile her kimin kazasına dâhil olursa müselleme ve yarar ve şeci’ ve bahadır adamlar ta’yin ve yeniçerilerde kazadan ihrac ve konak yerine dek kemal-i muhafaza itmeleri Üsküdar’dan Karaman Eyaleti madenlerine varıncaya dek yol üzerinde vaki*’’ nüvvab, voyvoda, mütesellim, iş erleri ve yeniçeri serdarlarına emredilmiştir. (BOA. C. DRB. *Belge No*: 3050). ‘‘*Kemal-i muhafaza*’’ tabiri sermayenin en üst derecede korunmasının istenildiğine işaret etmektedir. BOA. C. DRB. *Belge No*: 3136.

¹³⁹⁴ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2782.

¹³⁹⁵ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2948.

¹³⁹⁶ BOA. MEDAD. *Defter No*: 1: 750-3.

¹³⁹⁷ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2148.

¹³⁹⁸ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 190-1.

¹³⁹⁹ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 190-2.

madende üretimin sürekliliği sağlanmış oluyordu. Maden eminleri madencilerin çeşitli ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra, bu malzemelerin ücretlerini ilgili madencinin hesabına yazarak, madencilere bir nevi avans vermiş olmaktaydılar.

Karaman Eyaleti maden eminlerinden kaynaklı sorunlar olduğu zaman çözüm yeri olarak Karaman Eyaleti mahkemesinin önceliği bulunmaktaydı. Eski maden eminlerinden Ahmet Ağa'nın haksız olarak Abdullah isimli kişiyi idam ettirdiği ve 10.000 kuruşluk nakit ve eşyasını aldığı yönündeki şikâyetler üzerine, Karaman Eyaleti mahkemesinde duruşma olunması istenilmişse de eski maden eminlerinin İstanbul'da olmasından ötürü bu mümkün olmadığından, 5 Kasım 1802 tarihinde arz odasında duruşma olunması talep edilmiştir¹⁴⁰⁰. Karaman Eyaleti maden eminleri maden hasılatından miri hissesini, diğer resimleri ve emrine verilen sermaye ile de madenciler hissesi devlet bilançosunu, yani yılda ne kadar amele, usta çalıştırılmış ve ücretleri ne tutmuş, ne kadar kömür, odun, kütük, demir, çelik, tulum, mum, çıra sarf edilmiş, kaç ocak cevher çıkarılmış ve bundan ne kadar halis cevher elde edilmiş, miri hissesine ne kadar isabet etmiş, sair miri rüsum ne kadar tutmuş, rençberan hissesinden satın alınan cevherin miktarı, fiyatı, ocakların diğer masrafı vs. hususlar yazılarak oluşturulan defter mahallin kadısına tasdik ettirilerek bir sureti mahallinde saklanıp, bir sureti merkeze göndermekteydi. Bunun haricinde madenlerde kullanılan ölçü ve tartıların doğru olup olmadığını, Darphane-i Amire'den gönderilen tartılar ile kontrol etmekteydi¹⁴⁰¹. Bütün bunların yanında Karaman Eyaleti madenlerinde yapılan üretimin ilk aşamasından itibaren madenlerin İstanbul'a teslimine kadar çeşitli görevleri bulunmaktadır¹⁴⁰².

13.1.3. Maden Emininin İdari Görevleri

Karaman Eyaleti maden eminlerinin atamasında Darphane-i Amire etkili olup rol oynadığı için maden eminleri, Darphane-i Amire nazırına karşı sorumlu tutuluyorlardı. Bu hususta çevresinde bulunan beylerbeyi, sancakbeyi gibi ehl-i örf taifesi ile alt üst ilişkisinden ziyade madenleri ilgilendiren yazışmaların¹⁴⁰³ yapılması ön plana çıkmıştır. 2 Mayıs 1785 tarihinde Karaman Eyaleti kazalarından Bozkır kazası ağnam vergisini toplamaya memur kişi, bu vergiyi toplayamadığını bildirerek Karaman Eyaleti valisine başvurmuştur. Karaman Eyaleti valisinin "*ben maden tarafına karışmam*" demesiyle beraber durum sadrazama bildirilmesi üzerine, madenlere gönderilen mübaşir vasıtasıyla ve maden eminleri marifetiyle

¹⁴⁰⁰ BOA. HAT. Belge No: 626: 30943.

¹⁴⁰¹ Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Tarzları Hakkında Tetkik Tecrübesi", s. 44.

¹⁴⁰² Tızlak, a.g.t., s. 71-75.

¹⁴⁰³ Karaman Eyaleti valisinin delibaşı olan görevlinin diğer kazalar gibi Belviran kazasında da 8.000 kuruş topladığı maden emini tarafından bildirilmesi üzerine, 8 Şubat 1805 tarihinde tekidi içeren bir emir gönderilmiştir. BOA. DRB. d. Defter No: 970.

bu verginin toplanması emredilmiştir¹⁴⁰⁴. Buradan hareket ederek maden eminlerinin Karaman Eyaleti maden emaneti olarak adlandırılan idari yapıda tam yetkili olduğunu ve diğer görevlilerin bu idari yapıya karışmadıklarını söylemek mümkündür. Karaman Eyaleti maden emini bazen emanet sınırları dışındaki olaylarda da görev almıştır. Karaman Eyaletine gönderilen 5 Temmuz 1781 tarihli belgede, Ulukışla menzilin idaresi ve derbentlerin muhafazası için şekavetleri anlaşılan Hasan Ağa ve refikinin yerlerine becerikli kimseleri menzilci tayin etmesi, Karaman Eyaleti maden eminine emredilmiştir. Maden eminlerinin görevi bu menzilin korunması, menzilcilerin hizmetini yapmasıydı. Maden eminleri tarafından iyi idare edilmesi için madenlere bağlanan menzile mutemet adamlarının tayin edilmesi de emine emredilmiştir¹⁴⁰⁵.

Karaman Eyaleti kazalarında ayanlık iddiasında bulunan kişilerin yaptığı zulümlerden ötürü vekil emine yerine, Darphane-i Amire'den “*muhtasar daire ile mütedeyyin bir emine nasb ve irsal*” edilmesi isteği üzerine, 12 Şubat 1804 tarihinde, İshak Ağa Bozkır kazası madenlerine atanmıştır. İshak Ağa göreve başlayınca ahaliyi toplaması, durumu öğrenmeye çalışması ve maden emini tarafından bir kişinin ayan olarak atanması emredilmiştir¹⁴⁰⁶. Maden emininin isteklerini de dikkate alarak Karaman Eyaletine bağlı kazalara ayan¹⁴⁰⁷ atamasında söz sahibi olması, idari anlamda maden emanetinin tek yetkilisi olduğunu göstermektedir. Karaman Eyaleti maden emaneti adı verilen idari statüden çıkarılan kazaların bazı işleri de zaman zaman maden eminleri tarafından yapılmıştır. Seydişehir kazası madenlerinden çıkarılarak Üsküdar'a bağlanması üzerine Çopu Kadı ve Hacı İsa isimli kişilerin ayanlık düşüncesiyle ahaliyi tahrik etmeleri üzerine maden eminine bunların çavuş mübaşiriyle Magosa'ya nefy edilmesi için ferman çıkartılmıştır. Maden eminleri sürgün edilecek kişileri çavuşa teslim etmiş ve bu kişiler sürgün yerlerine ulaştırıldığı zaman İstanbul'a bildirilmiştir¹⁴⁰⁸.

Karaman Eyaleti maden emanetinde meydana gelen eşkıyalık hareketlerinin önlenmesi konusunda maden eminlerinin yanında görevli tüfekçiler olduğu gibi bunun yanında maden

¹⁴⁰⁴ BOA. C. ML. *Belge No*: 23783.

¹⁴⁰⁵ BOA. C. NF. *Belge No*: 2240.

¹⁴⁰⁶ BOA. C. DH. *Belge No*: 9743.

¹⁴⁰⁷ 8 Ocak 1790 tarihinde, Karaman Eyaletine bağlı olan kazalardan çıkan sorunlar nedeniyle maden emininin bu kazalara bir kaymakam ataması yönünde talepte bulunması üzerine, Darphane-i Amire nazırı kaza ahalisinin istediği birinin maden emini tarafından atanması şeklinde bir düzenleme yapılabileceğini fakat kaza ahalilerinin bu duruma razı olup olmadıklarının merkeze yazılması emredilmiştir. (BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 187-1). Keban ve Ergani madenleri emini olanların vali ve mutasarrıfların yaptığı voyvoda atamasını yapması da idari anlamda maden eminlerinin durumunu göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahrettin Tızlak, “Ereğli Kömür Madeni Nizamnamesi”, *Belgeler*, C. XIX, S. 23, Ankara 1999, s. 930.

¹⁴⁰⁸ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2423.

eminleri eşkıyalık yapan veyahut maden işlerini engelleyen şahıslar ile alakalı da doğrudan merkezle yazışmıştır. Karaman Eyaleti maden emini olan El-hac Süleyman Ağa arzında, Karaman Eyaleti şeyhi ve oğullarının memuriyetine müdahale etmek maksadıyla fesat çıkardıklarını ve Kıbrıs'a nefy olunmaları talebinde bulunmuştur¹⁴⁰⁹. Yine Aladağ kazası ayanı Mustafa Ağa yanına topladığı adamlarıyla Karaman Eyaletine bağlı Belviran kazasından maden ahalisini zorla Aladağ'da bulunan çiftliğe götürüp yerleştirerek zulümler yapmıştır. Madenlerin nizamlarına hâle gelmemesi için Mustafa Ağa ve avanelerinin kazadan uzaklaştırılması maden emini Seyyid Süleyman Ağa'ya, 28 Eylül – 6 Ekim 1793 tarihinde emredilmiştir¹⁴¹⁰. Maden eminleri idari anlamda emanet içinde bağımsız hareket etmiş ve diğer yöneticiler maden eminlerine karışmamıştır. 27 Mayıs 1804 tarihinde, Beyşehir Sancağı hissesine düşen vergiden Karaman Eyaletine bağlı Bozkır kazası hissesine düşen kısmının tevzi ve tahsili maden eminleri tarafından yapılmış ve sancak mütesellimine teslim edilmiştir¹⁴¹¹.

13.1.4. Maden Emininin Hukuki Görevleri

Karaman Eyaleti maden eminlerinin hukuki yönden en önemli görevi olarak, sorunların mahkemede çözülmesine nezaret etmek ve davanın sonucunu uygulamak olduğu söylenebilir¹⁴¹². Karaman Eyaleti kazalarından Bozkır, Belviran ve Seydişehir kazaları ahalisinin “*zuhur iden da'va ve niza'aları ve ahz ü hubs ve te'dib ve güşmalleri vesair bi-cüz'i ve külli umür ve hususları ber vech-i istiklal*” maden eminleri tarafından görülmektedir¹⁴¹³. Maden eminleri ile madenciler arasındaki hesaplar da kadı tarafından mahkemede “*ma'rifet-i şer'le*” görülmüştür¹⁴¹⁴. Karaman Eyaleti madenlerinde meydana gelen anlaşmazlıkların olduğu durumlarda çözümünü genel prensipte ve ortaya çıkan toprak anlaşmazlığı¹⁴¹⁵, at ve bağ anlaşmazlığı¹⁴¹⁶, alacak davaları¹⁴¹⁷ gibi konuların mahallinde çözülmesi maden eminlerine bildirilirdi. Karaman Eyaleti madenlerinden bazıları

¹⁴⁰⁹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2890.

¹⁴¹⁰ BOA. KLB. d. *Defter No*: 26: 106-3.

¹⁴¹¹ Maden-i Hümayun eminlerinin, 1801 yılından itibaren uygulanmaya başlanan nüfus sayımı ve her kazada yaşayan islam ve zimmi reayanın nüfusunun ve özellikle erkek nüfusunun oturduğu yerler ile zimmi reayaya ait kiliselerin yerlerini belirtir birer defterin her yıl İstanbul'a gönderilmesinden ibaret olan yoklama usulü, maden eminlerinin kendi sorumluluk bölgelerinde bu hususların en üst düzeyde uygulayıcısı oldukları bir araştırmacı tarafından tespit edilmiştir. (Tızlak, a.g.t., s. 69-70). Karaman Eyaleti madenlerinde ise yapılan nüfus sayımları sonucu oluşturulan defterler merkez kadıları tarafından mühürlenerek İstanbul'a gönderilmiştir. BOA. NFS. d. *Defter No*: 3316: 222; BOA. NFS. d. *Defter No*: 3317: 337; BOA. MEDAD. *Defter No*: 3: 282-1.

¹⁴¹² BOA. C. DH. *Belge No*: 16283.

¹⁴¹³ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2636.

¹⁴¹⁴ BOA. D. DRB. THR. *Belge No*: 9: 20.

¹⁴¹⁵ BOA. AHK. KR. d. *Defter No*: 32: 224-1.

¹⁴¹⁶ BOA. AHK. KR. d. *Defter No*: 32: 233-1.

¹⁴¹⁷ BOA. AHK. KR. d. *Defter No*: 29: 40-2.

kapatıldıktan sonra ise bu sorunların çözümü için, maden ocakları kapatılan kazaların naiplerine emir gönderilmiştir¹⁴¹⁸. Akabinde gönderilen emirler ise, maden ocakları kapatılan kazaların müdürleri ile naiplerine gönderilmiştir¹⁴¹⁹. Emirlerin gönderildiği makamlar bölgelerde idari anlamda hangi görevlinin yetkili olduğunu göstermesi açısından son derece önem arz etmektedir. Bu bakımdan madenlerin açık olduğu dönemlerde maden eminleri, idari anlamda emanetteki tek yetkili olmakla birlikte hukuki konularda kadı ile beraber hareket eden bir görevliydi.

Karaman Eyaletine bağlı kaza ve köy ahalileri arasındaki anlaşmazlıkları bildiren arzları yazıp meselenin çözümünü sağlamak eminlerin görevleri arasında yer almaktaydı. Merkeze bağlı Kuruçay ve Yalühüyük köyleri yaylak anlaşmazlığına düştüğü zaman durum emin tarafından İstanbul'a bildirilmiştir. 23 Ocak 1805 tarihinde gönderilen emirde, her iki köyün de yaylaktan ortak istifade etmeleri yönünde bir karar verilerek mesele çözülmüştür¹⁴²⁰. Karaman Eyaletine bağlı kazalarda meydana gelen adli olaylarda suçu sabit olan kişiler kaza ahalisi tarafından maden eminlerine teslim edilirdi¹⁴²¹. Maden eminleri de suçu olan kişileri hapse atmaktaydı¹⁴²². Karaman Eyaletine bağlı kaza ahalileri arasındaki alacak davalarında da maden eminleri etkin bir rol oynamaktaydı. Bu anlamda borçlu olan kişinin ölümü üzerine borç, maden eminleri tarafından varislerden alınıp alacaklılara verilmekteydi¹⁴²³. Bazı anlaşmazlıkların çözümü için Karaman Eyaletine gönderilen mübaşirin ücreti mazlum olan kişilerden değil de karşı taraftan¹⁴²⁴ alınmıştır.

13.1.5. Maden Emininin İktisadi Görevleri

Karaman Eyaletine bağlı Beyşehir, Seydişehir, Kırili, Göçü ve Kaşaklı kaza ahalileri mahkemeye gelip, maden levazımatı ile alakalı hizmetleri yaptıklarını ancak kazalarında

¹⁴¹⁸ BOA. AHK. KR. d. *Defter No*: 35: 160-2; BOA. AHK. KR. d. *Defter No*: 35: 165-2; BOA. AHK. KR. d. *Defter No*: 35: 166-2.

¹⁴¹⁹ BOA. AHK. KR. d. *Defter No*: 36: 42-2; BOA. AHK. KR. d. *Defter No*: 36: 51-1; BOA. AHK. KR. d. *Defter No*: 36: 52-1.

¹⁴²⁰ BOA. C. DH. *Belge No*: 8182.

¹⁴²¹ Seydişehir kazasında ikamet eden ve eskiden beri fitne, fesat ve ihtilal-i belde olan Yavri Hasan oğulları Muhammet ve Abdurrahman, Gök Hacı Mahmut, Gök Boğa oğlu İbrahim, Abdülkadir ile Akçalar imamı Hüseyin toplanıp "muhtar-ı belde es-Seyyit Numan Ağa'yı haksızca öldürüp mallarını gasp etmişlerdi. Seydişehir köylerinden Çalmanda sakinleri, biz de o esnada cemiyette bulunup ahalimizden bazıları katiller ele geçerse tutup maden eminlerine teslim edip eşyayı ashabına teslim eyleyeceğiz eğer bundan sonra hilaf zuhur ederse Karaman Eyaleti madenleri sermayesi 7.500 kuruş nezr-i hasen rızamızdır" demişlerdir. (BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 179-1). Bu köy sakinlerinin bu şekilde davranmasının nedeni olay esnasında orada bulunmalarıydı. Zira muhtarı öldüren kişiler ahalinin de mallarını yağmaladığından halk suçluların cezalandırılmasını isteyince bu köy halkı da kendilerinin suçsuz olduğunu ortaya koymak için böyle bir yola başvurmuştur.

¹⁴²² BOA. AHK. KR. d. *Defter No*: 19: 174-1; BOA. AHK. KR. d. *Defter No*: 34: 137-1.

¹⁴²³ BOA. AHK. KR. d. *Defter No*: 27: 65-2.

¹⁴²⁴ Özellikle de adam öldürenlerden alınmıştır.

ortaya çıkan hastalıktan ötürü perişan olduklarını belirterek, piyade neferleri bedeliyesi olarak sancak ahalisinden istenen 40.000 kuruşun affedilmesini, 8 Temmuz 1800 tarihinde Karaman Eyaleti kadısının ilamı ile bildirmişlerdir. Ancak bu isteğe, 25.000 kuruşun peşin ve kalanın maden eminleri tarafından toplanıp teslim olunacağı şeklinde cevap verilmiştir¹⁴²⁵. Bu anlamda Karaman Eyaleti madenleri emaneti adı verilen idari statüye bağlı kazalardan toplanacak olan vergi ve bedellerin toplanması görevi de bizzat maden eminleri tarafından yapılmıştır. Bu durum madenlere bağlı kazaların idari olarak diğer kazalardan farklı bir statüye sahip oldukları gibi ekonomik yükümlülüklerin uygulanması noktasında da diğer kazalardan ayrıldıklarını göstermektedir. Karaman Eyaleti valisine ait “*imdad-ı seferiyye ve hazeriyyenin*” toplanarak emine teslimi ile maden eminleri bu meblağı vali tarafına göndermekteydi¹⁴²⁶. Bu vergilerin toplanması noktasında aykırı davranan yöneticiler de uyarılmıştır¹⁴²⁷. Karaman Eyaletine bağlı kazalardan toplanacak vergilerin toplanması işini de maden emini olan kişi halletmekteydi¹⁴²⁸. Beyşehir Sancağından istenilen “*ref-i menzil bedeliyesi*” olan 325,5 kuruşun ödenmesi esnasında madenlere bağlı olmak iddiasıyla bunun ödenmediği mütesellim tarafından ifade edilince “*ber vech-i istiklalın*” sınırları belirtilerek bunu ödemeleri Karaman Eyaleti naibi ve maden eminine, 17 Mayıs 1807 tarihinde emredilmiştir¹⁴²⁹. Satılan tiftik, mazu ve kökboyanın gümrük vs. vergileri¹⁴³⁰ konusunda ise bunların tahsil edildiğine dair emin tezkeresi olması gerekmektedir. Zira bu tezkeresi olmayanların sefineye alınmaması gerektiği, tezkeresiz başka mahallerden götürülenlerden ise iki kat resm alınacağı belirtilmiştir¹⁴³¹. Maden eminleri bazı vergileri bizzat toplarken, emanet sınırları içerisinde iltizam ederek çeşitli görevleri üzerine alan mültezimlere de idari yetkisini kullanarak yardım etmiştir. Karaman Eyaletine bağlı Meyre ve Balıkavı köylerinin aşar ve

¹⁴²⁵ BOA. C. AS. *Belge No: 42326*.

¹⁴²⁶ BOA. C. DRB. *Belge No: 2148*.

¹⁴²⁷ BOA. MEDAD. *Defter No: 9: 177-1*.

¹⁴²⁸ Karaman Eyaleti avarız tahsildarı, merkeze bağlı Bozkır ve Belviran kazalarının vergisinin maden eminleri vasıtasıyla tahsil oluna geldiğini ve bu sene zam olunan 1.200 kuruşun da maden eminleri Halil Ağa tarafından tahsil olduğunu ancak kısa bir süre sonra maden eminlerinin vefat ettiğini ifade ederek bu vergi miktarını talep etmiştir. Ancak Halil Ağa'nın önce Darphane-i Amire'ye olan 76.000 kuruşun malından alınacağı, kalan muhalefatından ise avarız miktarının tahsildara eda olunması ile diğer borçlarının da ödenmesi ve fazlasının Hazine-i Amire'ye gönderilmesi, 10 Şubat 1781 tarihinde emredilmiştir. (BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 643-1*). Tahsildar, devlete ait vergileri, gelirleri veya birinin gelirini toplayan memura verilen isimdir. (Abdurrahman Vefik, *Tekâlif-i Kavaidi*, İstanbul 1328, s. 256). Bahsedilen örnekte Karaman Eyaletine bağlı kazaların avarızı Musa Ağa isimli tahsildar üzerinedir. (BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 642-1*). Karaman Eyaleti madenleri emininin maden emanetine başka bir görevliyi karıştırmaması ve bu verginin kendisi tarafından toplanıp tahsildara eda edileceğini ifade etmesi maden emanetinin idari statüsünü göstermesi açısından da oldukça önemlidir.

¹⁴²⁹ BOA. C. AS. *Belge No: 23891*.

¹⁴³⁰ Tiftiğin her kıyyesinden 3'er para, mazunun her kıyyesinden 1'er para ve kökboyanın her kıyyesinden 2'şer akçe resm-i miri alınacaktır. BOA. C. ML. *Belge No: 3397*.

¹⁴³¹ BOA. C. ML. *Belge No: 3397*.

rüsumatlarını kanun gereği alan mültezim Abdülmümin Ağa kazadan bazı kişilerin tahriklerini bildirince emirlere bu kişileri tenbih etmesi emredilmiştir¹⁴³². Bu mesel, iktisadi meselelerde de maden eminlerinin bölgede yetkili olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Karaman Eyaleti madenlerinin Osmanlı ordusunun ihtiyaçlarının karşılanmasında da çeşitli yükümlülükleri bulunmaktadır. Bu yükümlülükler de maden eminleri tarafından yerine getirilmekteydi. Çumra menziline Şam'a giden ordunun zahire bahasının Karaman Eyaleti maden eminleri tarafından görevli memura teslim edildiği ve yeniden "senedat-ı şer'iyeye" alındığı, 23 Haziran 1799 tarihinde bildirilmiştir¹⁴³³. Karaman Eyaleti maden emini Abdülhalim Ağa, 30 Mayıs 1799 tarihinde maden kazalarına 30 saat mesafede olan İsmil, Karkın ve Çumra menzillerine gönderilecek zahirenin nakli hususunda develerin iki katı ücret ile tedarik olunduğunu bu nedenle zahirenin yarısının affedilmesi talebinde bulunmuştur. Zira bu dönem fırınların imali için lazım olan kömür, kütük ve diğer levazımın temini mevsimiydi¹⁴³⁴. Beyşehir ve Yenişar kazaları Çumra menziline; Bozkır ve Seydişehir kazaları Karkın menziline; Göçü, Belviran ve Kırılı kazaları İsmil menziline bağlı bulunmaktaydı. Her menzile 6.500 kile arpa, 750 kile fiğ, 800 adet koyun, 2.000 kantar saman ve 450 araba odun gönderilmesi emredilmiştir¹⁴³⁵.

Karaman Eyaletine bağlı kaza ahalileri arasındaki alacak davalarında da maden eminleri görev almaktaydı¹⁴³⁶. Bu babda borçlu olan kişinin ölümü üzerine borcun maden eminleri tarafından veresiyelerden alınıp alacaklılara verildiği görülmektedir¹⁴³⁷. Madenlere gelir olarak kaydedilen mukataanın tahsilinin eminler tarafından yapılması, buna ek olarak madenlere gelir kaydedilen kazaların avarız ve nüzul bedellerinin toplanması da maden eminlerinin görevleri arasındaydı¹⁴³⁸. Benzer bir durumda, Karaman Eyaleti maden eminleri Çelikpaşazade İbrahim Paşa'nın madeni sermayesinden Darphane-i Amire'ye borcu olduğundan dolayı Suğla mukataasının 8/5'i Darphane-i Amire'ye ve 8/3'ü Çelikpaşazade

¹⁴³² BOA. AHK. KR. d. *Defter No*: 17: 95-3.

¹⁴³³ BOA. C. AS. *Belge No*: 21864.

¹⁴³⁴ BOA. C. AS. *Belge No*: 16336.

¹⁴³⁵ Bunlar arasında örnek vermek gerekirse Bozkır kazası hissesine 2.750 kile arpa, 275 kile fiğ, 300 koyun, 800 kantar saman ve 180 araba odun düşüldüğü gösterilebilir. BOA. C. AS. *Belge No*: 15701; BOA. C. AS. *Belge No*: 16336.

¹⁴³⁶ Karaman Eyaleti maden eminleri ve kadısına 27 Ocak – 4 Şubat 1800 tarihinde gönderilen, İbrahim Ağa isimli kişi, Hocaköy'den Küçük Halim Efendizade Mehmet zimmetinde 1806 senesinden beri olan 25.000 kuruş alacağını talep ettiğini ancak vermediğini belirtmiştir. Bunun üzerine maden eminine, mübaşir marifetiyle ve maden eminleri marifetiyle davanın görülmesi yönünde emir verilmiştir. BOA. Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Atik Şikayet Defterleri (ŞKT. d.), *Defter No*: 205: 105.

¹⁴³⁷ BOA. AHK. KR. d. *Defter No*: 27: 65-2.

¹⁴³⁸ BOA. C. ML. *Belge No*: 22569.

İbrahim Paşa'ya aitti. Borca karşılık mukataa Darphane-i Amire'den idare olunacağından ‘‘hasılat, rüsumat ve avaidatı’’, 24 Nisan 1801 tarihinde Karaman Eyaleti maden eminleri El-hac Ali Ağa'ya verilmiştir¹⁴³⁹. Maden emaneti bölgesinde kuralların uygulanmasından sorumlu olan maden eminleri, bölgede devletin çıkarlarının korunması için de önlemler almaktaydı. Konya Sancağı'nda bulunan güherçile tabh iden karhanecilerin Karaman Eyaleti tarafına 15 – 20 kantar güherçile sattığı, Karaman Eyaletinde dinkler kurularak barut imal edildiği ve tüccara satıldığının duyulduğu belirtilerek Karaman Eyaleti valisine ve maden eminlerine bu dinklerin ortadan kaldırılması 11 Haziran 1805 tarihinde emredilmiştir¹⁴⁴⁰.

13.1.6. Maden Emininin Tımarla Alakalı Görevleri

Karaman Eyaleti maden eminlerinin tımarla ilgili görevleri daha çok maden ocakları, mağaralar ve ameleler arasında çıkan anlaşmazlıkların çözümü ile alakalıydı. Maden bölgelerinde tımarla alakalı anlaşmazlıklar ve problemler olduğu vakit, bu durumun giderilmesi için maden eminlerine davanın görülmesi emri verilmekteydi. 17 – 25 Ocak 1801 tarihinde, tımar sahibi ve alaybeyi arasındaki husumet üzerine mahsul ve rüsumatı alan alaybeyinden bunların alınarak tımar sahibine verilmesi maden eminlerine emredilmiştir¹⁴⁴¹. 24 Temmuz 1783 tarihinde Morsun köyündeki tımarların mutasarrıfları ile Dard Zaviyesi zaviyedarları arasında bu bölgelerin kullanımı hususunda ortaya bir sorun çıkmıştır. Zaviyedarların buranın vakıf malı olduğunu söylemesiyle birlikte, kuyuya bakılınca bu yerin vakıf değil tımar olduğu anlaşılmıştır. Daha sonra, Karaman Eyaleti maden emini ile kadısına gönderilen hükümde Zaviyedarların karışmaması ve davanın mahallinde görülmesi emredilmiştir¹⁴⁴².

Maden bölgelerinin idari amiri olan maden eminleri, emanet sınırları içerisinde bulunan sorunları çözmeye çalıştığı gibi maden bölgesi dışındaki sorunları da gönderilen emirler doğrultusunda ortadan kaldırılmaya gayret etmiştir. 6 Nisan 1800 tarihinde, Ilgın mukataasına malikane mutasarrıfı olan Mustafa Bey, mukataaya yakın olan Konya, Kadınhanı, Argıthanı, Akşehir, Doğanhisar ve Bozkır kazası madenlerine mukataa reayalarının geldiğini ve 10 sene geçmemiş ise geri yerlerine döndürülmesini isteyince,

¹⁴³⁹ BOA. KŞS. *Sicil No*: 102: 154-1.

¹⁴⁴⁰ BOA. C. AS. *Belge No*: 22358.

¹⁴⁴¹ BOA. AHK. KR. d. *Defter No*: 26: 43-3; BOA. AHK. KR. d. *Defter No*: 26: 93-2.

¹⁴⁴² BOA. Cevdet Tasnifi, Tımar (C. TZ.), *Belge No*: 4853.

Karaman Eyaleti valisi, Akşehir mütesellimi, Bereketli kazası maden emini ve bu yerleşim yerlerinin kadılarına bu konuda emir verilmiştir¹⁴⁴³.

13.1.7. Maden Emininin Askeri Görevleri

Karaman Eyaleti maden emini olan şahıslar çeşitli askeri sorumlulukları da yerine getirmekle yükümlüydüler. Karaman Eyaleti maden eminlerinden Abdülhalim Efendi'den 1.000 askeriyle Kıbrıs muhafazasına gitmesi istenildiği zaman, Abdülhalim Efendi merkez idaresindeki ahalinin yorgun olduğundan bahisle affını istemiş, Karaman Eyaleti şeyhi affedilmiş fakat askerin gönderilmesi, 17 Ağustos 1798 tarihinde emredilmiştir¹⁴⁴⁴. Karaman Eyaletine bağlı kazalardan tahsis edilecek 1.000 askerden ötürü madenlerin ta'dilinin söz konusu olduğu¹⁴⁴⁵ ve Alanya mevkiinde asker olmadığı ve buranın korunmasının önemli olduğu maden emini tarafından ifade edilmiştir. Bunun üzerine 100 nefer başbuğu tayini ve 200 nefer ile Alanya havalisinin korunması şartıyla maden emini Abdülhalim Efendi affedilmiştir¹⁴⁴⁶. Görüldüğü üzere maden eminleri emanet dâhilinde bulunan bölgelerden istenilen miktarda askeri toplayarak, belirtilen yerde orduya katılmakla görevlendiriliyordu. Maden eminleri istenilen asker sayısını düşürdüğü gibi, yerine bir başbuğ tayin ederek sefere gitme görevinden de muaf tutulmuştur.

Karaman Eyaleti maden eminleri emanet içerisinde ya da civarında ortaya çıkan eşkıyalık hareketlerine karşı çeşitli önlemler almıştır. Beyşehir Sancağında ortaya çıkan eşkıyalık hareketlerine karşı asker toplanması hususunda maden eminleri, Karaman Eyaletine bağlı kazalara adamlarını göndererek bu emri yerine getirmeye çalışmışlardır¹⁴⁴⁷. Yine Karaman Eyaleti civarında ortaya çıkan eşkıyalık hareketlerine karşı maden eminleri önemli bir rol oynamıştır. 8 Haziran 1794 tarihinde, Tarsus havalisinde meydana gelen eşkıyalık ve yağma hareketleri üzerine Adana, Tarsus mütesellimleri ile maden eminleri bu eşkıyalık faaliyetlerinin önüne geçilmesi için görevlendirilmişlerdir¹⁴⁴⁸. Karaman Eyaleti maden eminleri çeşitli sebeplerden ötürü bölgeden asker temin etme hususunda da görevlendirilmiştir. Devleti için tedarik edilecek asker hususunda sancak mutasarrıfı ve maden eminlerinin anlaşmazlığa düşmesine rağmen istenen sayıda askerin gönderilmesi

¹⁴⁴³ BOA. MAD. d. *Defter No*: 8577.

¹⁴⁴⁴ BOA. C. AS. *Belge No*: 8012.

¹⁴⁴⁵ Karaman Eyaleti merkez muhtarı Şeyh Mehmet, 9 Temmuz 1801 tarihli tahriratında, Karaman Eyaletinde 10 nefer bile istenirse maden eminleri "*maden umuruna sekte geldi*" diyerek şikâyet ettiklerinden ve bunu merkeze yazdıklarından dolayı, memur olduğu görevi yapamadığından bahisle istenilen askerin affını talep etmiştir. BOA. C. AS. *Belge No*: 9229.

¹⁴⁴⁶ BOA. C. AS. *Belge No*: 1517.

¹⁴⁴⁷ BOA. C. AS. *Belge No*: 33129.

¹⁴⁴⁸ BOA. C. DH. *Belge No*: 791.

ilgililere, 19 – 27 Mayıs 1787 tarihinde bildirilmiştir¹⁴⁴⁹. Aladağ kazası voyvodası, Konya mütesellimi ve Karaman Eyaleti maden eminlerinden Seyyid Mehmet Ağa'ya gönderilen emirde, Aladağ kazası şehir kethüdası Mustafa Efendi'nin kaza süvarisi ile birlikte sefere katılması için emir verilmesine rağmen henüz hareket etmediği belirtilerek hoşça bu ifadeyle memuriyetine gitmesi hususunda uyarılması¹⁴⁵⁰ Haziran 1790 tarihinde, göreve gitmezse tedip olunacağı bildirilmiştir¹⁴⁵¹. 7 Nisan 1791 tarihinde mütesellim değişikliği esnasında Beyşehir eski mütesellimi Ali Ağa isimli şahıs yanına topladığı yörük eşkıyası ile yeni mütesellim Hüseyin Ağa'nın üzerine saldırınca, bir köye sığındığı ifade edilerek asker toplanması emredilmiştir. Bu emir üzerine maden eminleri, Beyşehir ve Seydişehir kazalarına adamlarını göndermek üzere tedbir alındığını bildirmiştir¹⁴⁵².

III. Selim döneminde kurulan yeni ordu için ihtiyaç olan askerleri seçme hususunda maden eminleri etkin bir görev üstlenmiştir. Levent çiftçiliği için bazı kazalardan tertip olunup ocağa gönderilmeleri gereken askerlerin, kaza ayan ve zabitleri tarafından dikkat edilmeden yapıldığı ve gelenlerin çoğunun serseri olduğu ifade edilerek, maden eminlerine bağlı kazalardan harbi bilen kişilerin gönderilmesi istenmiş ve Seydişehir kazasının asker maddesinden ötürü Üsküdar ocağına bağlandığı ifade edilmiştir. Maden bölgesinden gönderilecek askerlerin avarız-ı divaniyye ve imdad-ı hazeriyye hariç bütün vergilerden muaf olduğu ve maden dolayısıyla bunlara zulüm yapılmaması, 23 Haziran – 2 Temmuz 1801 tarihinde emredilmiştir¹⁴⁵³. 17 Mayıs 1807 tarihinde Beyşehir livası hissesine düşen Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'den 16 nefer ve 1 rub' askerin tahsilinde Karaman Eyaletine bağlı olduklarını bildirerek itiraz eden kaza ahalisinden tahsili, ber vech-i istiklalin sınırları hatırlatılarak maden eminlerinden istenilmiştir¹⁴⁵⁴.

13.1.8. Maden Emininin Sosyal Görevleri

Karaman Eyaleti maden eminleri, sosyal hayatın birer parçası olan cami, kütüphane, türbe ve kilise gibi binaların tamirinde de çeşitli görevler üstlenmişlerdir. Maden eminleri bu tür binaların yapımı ile bu binaların tamiri için gerekli yapı malzemelerini tedarik ederdi. Belviran kazasında bulunan kütüphanenin çatısı harabe olduğundan ve bu sebeple kitaplar zarar gördüğünden çatısının üzerinin kurşunla kaplanması ve maden eminleri marifetiyle tamirinin yapılması maden emini Mehmet Fazlullah'a 6 Mayıs 1782 tarihinde

¹⁴⁴⁹ BOA. MHM. d. *Defter No*: 174: 277.

¹⁴⁵⁰ BOA. MHM. d. *Defter No*: 192: 173.

¹⁴⁵¹ BOA. MHM. d. *Defter No*: 192: 265.

¹⁴⁵² BOA. C. AS. *Belge No*: 33129.

¹⁴⁵³ BOA. DRB. d. *Defter No*: 156: 123-2.

¹⁴⁵⁴ BOA. C. AS. *Belge No*: 23891.

emredilmiştir¹⁴⁵⁵. Kütüphane için gerekli kurşunun maden mevcudundan karşılanarak kütüphanenin tamir edilmesi ve bu hususun mahalline kaydedilip İstanbul'a defterinin gönderilmesi istenmiştir¹⁴⁵⁶. Karaman Eyaleti madenleri üretiminden kütüphaneye 3.000 kıyye kurşun nakledilmiştir¹⁴⁵⁷. 4 Şubat 1787 tarihinde, Karaman Eyaletinde yer alan bir camiinin çatısı harap olduğundan dolayı merkeze bağlı maden ocaklarından 15.000 kıyye kurşun istenmiştir¹⁴⁵⁸. Yine Konya'da yer alan Hz. Mevlana Türbesi'ne, merkeze bağlı maden ocaklarından 10.000 kıyye kurşun gönderilmiştir¹⁴⁵⁹.

Karaman Eyaleti maden eminleri gayrimüslim reaya ve madencilerin çeşitli işlerini de yapmaktaydı. Bereketli kazası madenlerine bağlı Çamardı kazasında Arvan mahallinde Rum reayaya ait Ayastefanos kilisesinin duvarlarının bazı yerleri harap olduğundan ayın yapılamadığı maden eminlerine arz edilince, maden eminleri de bu durumu bir görevli ile tespit ederek tamiri için ruhsat verilmesini, 10 Mart 1802 tarihinde arz etmiştir¹⁴⁶⁰. Maden eminleri, dini yapıların tamirinde görev aldığı gibi gayrimüslim madencilerin dini hayatını sürdürebilmesi için gerekli önlemleri almakla da görevliydi. 28 Ocak 1791 tarihinde Keban, Ergani, Gümüşhane ve Bozkır kazaları madencilerinin ayinleri, nikâhları Gümüşhane metropoliti veya atadığı vekili tarafından yürütüldüğünden maden bölgesindeki metropolitlerin karışmaması emredilmiştir¹⁴⁶¹.

Vakıf görevlileri de çeşitli konularda maden eminlerine başvurarak ortaya çıkan sorunları çözmeye çalışmıştır. 1783 yılında Seydişehir'de bulunan arazi anlaşmazlığının çözümünde kanun üzere hareket edilmesi Seydişehir kadısı ve maden eminlerine bildirilmiştir¹⁴⁶². Aynı yıl Şeyh Musa Zaviyesi'nin gallesinin¹⁴⁶³ kalanını vakfiye gereği vakıf evladı kişiler ile hariçten birkaç kişinin talep etmesi üzerine maden eminleri tarafından mahallinde davanın görülmesi emredilmiştir¹⁴⁶⁴. Karaman Eyaletinde Müteveffa Hacı İbrahim isimli hayır sahibinin yaptırdığı camiinin imam ve hatibi Seyyid Mehmet, maden mahallinde bulunan ambarda ekin mahsulü olduğunu ve maden hademelerinden Alanyalı Geyrek

¹⁴⁵⁵ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 663-1.

¹⁴⁵⁶ Kütüphaneye yapılacak masraf 500 – 600 kuruşu geçmemek şartıyla, maden eminleri tarafından Karaman Eyaleti madenleri mevcudundan karşılanacaktı. BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 683-2; BOA. C. MF. *Belge No*: 5724.

¹⁴⁵⁷ BOA. C. DRB. *Belge No*: 810.

¹⁴⁵⁸ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2948.

¹⁴⁵⁹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 810; BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 691-2.

¹⁴⁶⁰ BOA. Cevdet Tasnifi, Adliye (C. ADL.), *Belge No*: 2180.

¹⁴⁶¹ BOA. AE. SSM III. *Belge No*: 22665.

¹⁴⁶² BOA. AHK. KR. d. *Defter No*: 18: 18-3.

¹⁴⁶³ Galle, zahire, mahsul, ekin, irat ve gelir anlamına gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Devellioğlu, a.g.e., s. 275.

¹⁴⁶⁴ BOA. AHK. KR. d. *Defter No*: 18: 30-3.

Fakih'in bunu aldığını belirtince, zabiti olan maden eminleri marifetiyle davanın görülüp talebi üzerine mahsulün maden eminleri tarafından alıverilmesi konusunda, 12 – 21 Ekim 1789 tarihinde emir verilmiştir¹⁴⁶⁵. Görev olarak telakki edilmese de maden eminleri sosyal hayatın birer parçası olan camii ve çeşme gibi yapıların yapılmasına da öncülük etmişlerdir. Mehmet Fazlullah Efendi 29 Mayıs 1795 tarihli vakfiyesinde, kendi malından biriktirdiği ve arttırdığı 159 kuruş ile Siristat mahallinde bulunan aşağı değirmende 3 kıyye tabir olunan hissesini şöyle şart eylemiştir: Vakıf, bu paraların istirbaha verilerek, elde edilen gelirlerle kendi yaptırdığı dört çeşmenin ve diğer binaların tamirlerine ve görevlilerine maaş olarak verilmesini istemiştir¹⁴⁶⁶.

13.1.9. Maden Emininin Azledilmesi

Karaman Eyaletinde görev yapan bir maden emini atandıktan bir yıl sonra görevi sona ermekteydi. Ancak maden eminleri, başarılı bulunursa yeniden ataması yapılır ya da çeşitli sebeplerden ötürü bir yılı doldurmadan azledilir yani görevine son verilirdi. Bu anlamda maden eminlerinin azledilmesi ve yerine başka bir maden emininin atanması gerektiği ile alakalı olarak: “...*ka'ide-i Darbhane-i Amire ve ma'den ancak Mart duhulunda olagelüb eğeri bi-hengam 'azl ve ahari nasb olunsa Darbhane-i Amire'ye ve ma'dene hasaret-i küllisi olacağı ma'den emaneti ihale olunacak adam mücerrebi'l-etvar ve kaviyyi'l-iktidar ve ma'den i'malinden aşına olması la-büdd idüğü ve tiz elden bu makule adam tedariki müte 'assir olmağla...*” Darphane-i Amire nazırı tarafından belirtilmiştir¹⁴⁶⁷. Darphane-i Amire nazırı, atamaların Mart ayında yapılmasının faydası ve atanacak kişide bulunması gereken özellikler üzerinde durmuştur. Mart ayı ifadesini, atanan maden eminlerinin göreve başlama ayı olarak algılamak gerekmektedir. Zira Karaman Eyaletine bağlı kaza ahalilerinin himaye edilmesi, kömür ve kütük temini gibi konuların vaktiyle tedarik edilmesi gibi nedenlerle maden emanetlerine yapılacak atamaların Mart ayından birkaç ay önce yapılması “*usul-i maslahatdan*” idi¹⁴⁶⁸.

Karaman Eyaleti maden eminleri olarak atanan görevli ile alakalı yılın Mart ayından Şubat ayına kadar geçen sürede bir yıl görev yapmaktaydı ve Şubat ayı sonunda maden eminlerinin görevi sona ermekteydi. Ancak farklı sebeplerle bu görev sürelerinin tamamlanamadığı durumlar da olmuştur. Eminlerin eceliyle vefat etmesi halinde, geçici olarak eminlerin kethüda ya da kâtibi, eminlerin görevlerini yapmaya devam etmiştir. Fakat

¹⁴⁶⁵ BOA. AHK. KR. d. *Defter No*: 16: 115-4.

¹⁴⁶⁶ VGMA. 1795 Tarihli Vakfiye Sureti *Belge No*: 579.

¹⁴⁶⁷ BOA. C. DRB. *Belge No*: 238.

¹⁴⁶⁸ BOA. D. DRB. HAT. *Belge No*: 16: 52.

bu kişiler, sadece ilgili yılı başka bir ifadeyle ölen maden eminlerinin bir yıldan eksik kalan zamanını tamamlamışlardır¹⁴⁶⁹. Zira daha sonraki yıla maden emini atanmıştır. Yeni bir maden emini atandığı vakit kendi eşyası hariç, maden için verilen sermaye, altın, gümüş ve kurşun madenleri ile eski eminlerin alacakları kısaca madenlere ait ne varsa tayin olunan mübaşir aracılığıyla yeni emine devredilerek Hazine-i Amire defterlerine gelir kaydedilmek üzere ‘*ma’zulan defteri*’ arz olunurdu¹⁴⁷⁰. Karaman Eyaleti maden eminlerinin görevlerinin sona ermesinin bir diğer sebebi de maden eminlerinin istifa etmesiydi. 1781 yılına mahsuben maden emini olarak atanan Mustafa Ağa, kişiliğini ve madenlerin idaresindeki eksikliğini sebep olarak gösterip istifasını sunduğu zaman, yerine ‘*mücerrebeti’l-etvar*’ birisi olan Mehmet Fazlullah maden işlerinde bulunduğundan dolayı maden emini olarak ataması yapılmıştır¹⁴⁷¹. Maden eminlerinin azledilmesinin nedenlerinden birisi de maden idaresindeki sorumsuz davranışlarıydı. Yine 1781 yılına hususen Karaman Eyaleti maden eminlerinden birisi olan Mehmet Ağa, ‘*idare-i ma’den kemal-i fütur ve rehavetine mebni merkumun azli*’ denilerek sorumsuzluklarından ötürü azledilmiştir¹⁴⁷².

Karaman Eyaleti maden eminlerinin azillerinin bir başka nedeni ise ahaliye zulümden kurtarma düşüncesiydi¹⁴⁷³. Karaman Eyaleti maden eminlerinden Ali Ağa’nın ahaliye yaptığı zulüm bazı kaza kadılarının ilamları ve ahalinin arzlarında bildirilince, Darphane-i Amire nazırı bu durumun kendisine sorulması üzerine eminin azli ve tecrübeli birinin atanmasını takrir¹⁴⁷⁴ etmiştir. Takrir gereği verilen telhis üzerine, kendisine güvenilen ve becerikli birinin atanması konusunda emr-i hümayun sudur olduğu ve gereğince El-hac Süleyman Ağa’nın atandığı, 25 Aralık 1786 tarihinde bildirilmiştir¹⁴⁷⁵. Karaman Eyaletinde maden eminlerinin azledilmesi Darphane-i Amire nazırının takriri üzerine yapılmaktaydı¹⁴⁷⁶. Maden eminleri Darphane-i Amire nazırının vereceği olumsuz bir raporu içeren takrir gereği padişahın emriyle görevden uzaklaştırılması hususunda bir diğer uygulama ise Karaman Eyaleti maden emaneti sınırları içerisinde yaşayan halkın herhangi bir sebepten dolayı maden eminlerinin değiştirilmesi yönünde İstanbul’a vereceği arzuhallerdi. Karaman Eyaleti maden eminlerinden İshak Ağa, maden ustaları ve kaza ahalipleri tarafından gaddar ve fukaraya zulm eden birisi

¹⁴⁶⁹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 3123.

¹⁴⁷⁰ BOA. C. DRB. *Belge No*: 3123.

¹⁴⁷¹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2421.

¹⁴⁷² BOA. C. DRB. *Belge No*: 252.

¹⁴⁷³ BOA. DRB. d. *Defter No*: 969.

¹⁴⁷⁴ “*Rahmen li’l-fukara azli muceb ve yerine müstekim ve muharreri’l-etvar maden emini nasb ve ta’yin olunmak mukteza idüğünü*” şeklinde takrir sunulmuştur. BOA. C. DRB. *Belge No*: 2047.

¹⁴⁷⁵ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2047; BOA. MEDAD. *Defter No*: 1: 754-1.

¹⁴⁷⁶ BOA. DRB. d. *Defter No*: 1044.

olarak anlatılmış, emin ve yanındaki kaza ahalilerinin kafalarına göre salyane talep ettikleri, mütedeyyin ve dindar bir kişinin emin olarak tayini ahali tarafından arz edilmesi üzerine, 21 Ağustos 1806 tarihinde, her iki tarafında dinlenmesi ve bu hususta Karaman Eyaleti valisine yazılması yönünde bir cevap verilmiştir¹⁴⁷⁷. 1807 yılında İshak Ağa'nın atanmaması ahalinin isteklerinin dikkate alındığını göstermektedir. Karaman Eyaletine bağlı bazı kaza ahalileri ise düşmanlık ve kendilerini düşünmelerinden dolayı maden eminlerinin azlini istemekteydi. Ancak olay araştırıldığı zaman ayanlık iddiasında olanların halka, maden eminlerini zorla şikâyet ettirdikleri ortaya çıkmıştır¹⁴⁷⁸.

Karaman Eyaleti maden eminlerinin azledilme sebepleri arasında rüşvet almak, yeterince üretim yapamamak ve uzun süre görevde yer almamak gibi sorumsuzca davranışlarının ortaya çıkması gibi nedenler de bulunmaktaydı. Karaman Eyaleti maden eminlerinden El-hac Ali Ağa'nın rüşvet aldığı anlaşıldığından azledilerek yerine El-hac Hüseyin Ağa atanmıştır. Azledilen eminlerin bir yere sürgün olarak gönderilmesi için istenilen emir, 18 Ekim 1809 tarihinde verilmiştir¹⁴⁷⁹. Azledilenlerin bir diğer sebebi ise madenlerin imal edilmemesi, Darphane-i Amire'ye yeterince gümüş ve kurşun gönderilememesi olarak gösterilebilir¹⁴⁸⁰. Karaman Eyaleti madenlerinde dört yıldır maden emini olan Abdülhalim Ağa'nın azledilmesi icap ettiğinden dolayı, 1800 yılında azledilerek yerine Osmanzade Seyyid Ali Ağa tayin edilmiştir¹⁴⁸¹. Abdülhalim Ağa'nın azledilme sebeplerinden birisi de, kendisinin görevleri hususunda sorumluluklarının farkında olmayıp sorumsuzca davranmasıyla madenlerin işleyiş düzeninin günden güne bozulması olarak ifade edilmiştir¹⁴⁸². 1808 yılında, Karaman Eyaleti madenlerine atanan İbrahim Paşa¹⁴⁸³, 1808 yılında kalan aylarını tamamlamak ve 1809 yılına mahsup olmak üzere atanmıştır¹⁴⁸⁴. Ancak İbrahim Paşa başka mahalde olduğundan onun yerine, 10 Haziran 1809 tarihinde Ömer Ağa maden emini olarak atanmıştır¹⁴⁸⁵. Burada da ifade edildiği üzere maden eminleri başka mahallerde de ikamet etmektedir. Ancak eminlerin Maden-i Hümayun olarak ifade edilen

¹⁴⁷⁷ BOA. C. DRB. *Belge No*: 1581.

¹⁴⁷⁸ BOA. C. DRB. *Belge No*: 238.

¹⁴⁷⁹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 950.

¹⁴⁸⁰ Karaman Eyaleti maden eminlerinden Ahmet Ağa, yeterince gümüş ve kurşun üretememesi sebebiyle madenlerin kapanmasına neden olacağından ötürü, bu kadar uzun süre görev alan bir kişinin başarılı olamaması ile ahalinin de maden eminlerini şikâyeti üzerine, 2 Aralık 1810 tarihinde azledilmiştir. BOA. DRB. d. *Defter No*: 970; BOA. DRB. d. *Defter No*: 1044.

¹⁴⁸¹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 475.

¹⁴⁸² BOA. C. DRB. *Belge No*: 560.

¹⁴⁸³ BOA. MHM. d. *Defter No*: 227: 265.

¹⁴⁸⁴ BOA. DRB. d. *Defter No*: 970.

¹⁴⁸⁵ BOA. DRB. d. *Defter No*: 970.

kazalarda ikamet etmesi ve maden işlerini yapması değişmez bir kuraldı. Karaman Eyaletine bağlı Bereketli kazası maden emini ile ahalisi arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar olduğundan, maden emininin maden ocağında değil de taşrada ikamet ettiğini maden ustalarının bildirilmesi üzerine madenin boş bırakılmaması gerektiği, maden bölgesinin etrafındaki kötülükler dile getirilerek hatırlatılmıştır¹⁴⁸⁶.

13.1.10. Maden Emininin Aldığı Aylık Ücreti

Karaman Eyaleti madenlerine atanan maden eminlerinin aylık ne kadar net ücret aldığına dair arşivlerde kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Fakat 7 Mayıs 1806 tarihinde, Keban madeni emini 7.500 kuruş, Ergani maden emini 7.500 kuruş ve Gümüşhane maden emini ise 12.500 kuruş maaş almıştır¹⁴⁸⁷. Karaman Eyaleti ve Keban madenlerinde görevli kâtiplerin 3/1'i oranında bir maaş almasına bakılarak Karaman Eyaleti maden eminlerinin yıllık 2.500 kuruş ücret aldığı tahmin edilebilmektedir. Karaman Eyaleti maden eminleri aldıkları bu maaşın yanında İstanbul'dan madenlere gelirken ve madenlerden İstanbul'a giderken 500 kuruş harcırah da almıştır¹⁴⁸⁸. Maden eminleri ise maden emaneti kendilerine verildiğinde Darphane-i Amire nazırına caize vermekteydiler¹⁴⁸⁹.

13.2. Madenlerdeki Alt Yapı Görevlileri

13.2.1. Kadı

Karaman Eyaletine bağlı kazaların adli işlerinden¹⁴⁹⁰ ve beledi işlerinden sorumlu olan kadılar, kazadan vergi toplanmasına da nezaret etmekteydi¹⁴⁹¹. Karaman Eyaletine bağlı kazalar ile ilgili fermanlar doğrudan doğruya kadıya gelmekteydi¹⁴⁹². Beylerbeyi ve

¹⁴⁸⁶ BOA. HAT. *Belge No*: 351: 19834.

¹⁴⁸⁷ BOA. DRB. d. *Defter No*: 993.

¹⁴⁸⁸ BOA. D. BŞM. d. *Defter No*: 4702: 3.

¹⁴⁸⁹ 2.500 kuruş "gayraz ketebe" ve 7.500 kuruş "ba'ça baha" isimleriyle toplam 10.000 kuruş "caize-i maden-i Karaman" ismiyle ödenmiştir. Bununla birlikte 7.500 kuruş da hizmet-i mübaşiriyye olarak Darphane-i Amire'ye teslim edilmiştir. (BOA. Bab-ı Defteri Baş Muhasebe Muhallefat Defterleri [D. BŞM. MHF. d.], *Defter No*: 8824). 1800 – 1801 yıllarında, aynı ödemeler Karaman Eyaletine bağlı kazalardan, Keban, Gümüşhane, Gümüşhacıköy, Bereketli, Balya ve Sidrekapsi kazaları madenlerinden de yapılmıştır. Maden-i Hümayun yekûnu 155.050 kuruştur. BOA. D. BŞM. MHF. d. *Defter No*: 8824; Bölükbaşı, a.g.t., s. 71.

¹⁴⁹⁰ Karaman Eyaletine bağlı kaza merkezleri olan yerleşim yerlerinde mahkeme adı verilen bir daire bulunmaktaydı. Bu çoğu zaman kadı'nın oturduğu ev ile yan yana, bazen de büyük caminin içinde yahut yanında bulunmaktaydı. Akdağ, a.g.e., s. 69.

¹⁴⁹¹ Osmanlı taşra teşkilatı içerisinde yer alan kazaların adli işlerine bakan kadı, görev yaptığı yerin idari, beledi, mali ve askeri işleriyle de ilgilenmiştir. Osmanlı kadısı hakkında bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*, Ankara 1984, s. 98; İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, İstanbul 2016, s. 56-58.

¹⁴⁹² Merkezi hükümet ile halk arasındaki ilişkiyi sağlamak merkezin isteği doğrultusundaki emirleri ve uyulması icab eden yasakları halka duyurmak, halkın da istek ve şikâyetlerini merkeze bildirmek kadıların idari görevleri arasındadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bayram Ürekli, "17. Yüzyılda Osmanlı Taşra Teşkilatında Görevliler: Konya

sancakbeyleri, kazalarda en büyük amir olarak kadıya buyuruldu yazmaktaydılar. Kadıların elinde bir kuvvet yoktu. Yalnız bir idari yetkileri bulunmaktaydı. Bu yüzden kadılar ehl-i örf taifesi karşısında zor durumda kalmışlardır. Bazen onların doğru – yanlış isteklerini yerine getirmişler bazen de onlar tarafından azlettirilmişlerdir. Kadıların en önemli görevi çeşitli konularda merkezden gelen emirleri ilgili kişilere bildirmek ve bu emirlerin birer örneğini şer’iye sicili adı verilen mahkeme defterlerine kaydetmekti¹⁴⁹³.

Karaman Eyaletindeki kadılar, madenlerde kuyuların açılması, cevherlerin çıkartılması ve hisselerin madenciler arasında paylaşılmasında da fiili olarak görev yapmışlardır¹⁴⁹⁴. Maden çıkan bir kuyunun, su çıkması gibi bahanelerle terk edilmesi üzerine başka bir madenci buranın suyunu kurutup işletilecek duruma getirir ise, bu kuyunun işletme hakkı kendisine verilmekteydi¹⁴⁹⁵. İşletmeye kadir olduğu yerlere, kimsenin müdahale etmemesi için maden eminlerinden tezkere alındığı gibi, kadıdan da hüccet alınması gerekmekteydi. Bunun yanı sıra kuyudan çıkarılan cevher, maden ahalsi, emin ve kadı’nın bir araya gelmesiyle birlikte şahısların hisselerine göre cevher miktarları belirlenmekteydi. Bu, maden kâtiplerinin defterlerine kaydedildikten sonra madencilere mühürlü tezkereler verilmekteydi¹⁴⁹⁶. Kadıların görevleri arasında sene içerisinde ya da sonunda düzenlenen madenin varidat ve masraf hesapları ile amelenin yoklama defterlerini tetkik ve tasdik etmek de vardır¹⁴⁹⁷. Kadılar ve naipler, Karaman Eyaleti madenlerine gerekli işçinin temini, işlerin serbestiyet üzere yürütülmesi ve eminlerin azli vaktinin ne zaman olduğu hususunda madenlerin şartlarını hükümete bildirirken, diğer taraftan ise madenci ve maden ahalsinin korunması için, onların isteklerini İstanbul’a bildirmekteydiler. Davaların görülmesinde karar mercii kadılardı. Bunun yanında yeniden açılan maden kuyularının işletme hakkının belirlenmesinde eminlerin tezkeresi yanında kadılardan hüccet alınması icap etmesi ve hisselerin madencilerin arasında belirlendiği esnada, kadı’nın bizzat bulunması, maden eminlerinin serbestiyet sisteminde verilen geniş salâhiyetlerle keyfi bir tutum içerisinde girişini önleyecek mahiyetteydi¹⁴⁹⁸.

Örneği”, *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, (Yay. Haz: Bayram Ürekli, Alaaddin Aköz ve Ruhi Özcan), Konya 2000, s. 712.

¹⁴⁹³ Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Âyanlık*, s. 33.

¹⁴⁹⁴ Şafakçı, a.g.t., s. 176.

¹⁴⁹⁵ Ortaylı, a.g.e., s. 57.

¹⁴⁹⁶ Ali Aslan, “Osmanlı İmparatorluğu Maden Teşkilatında Serbestiyet Sistemi”, *Büyük Türk Tarihi Dergisi*, C. II, İstanbul 1989, s. 65.

¹⁴⁹⁷ Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Tarzları Hakkında Tetkik Tecrübesi”, s. 45.

¹⁴⁹⁸ Aslan, a.g.m., s. 65.

Karaman Eyaleti madenlerinde yapılan maden eminlerinin atamaları, merkeze bağlı kazaların kadılarına bildirilmiştir¹⁴⁹⁹. Olası bir karışıklığın önüne geçerek engellemek adına böyle bir bildirin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kadılarına bu bilginin verilmesiyle maden emanetini idare edecek kişinin bağlı ahalisine duyurulması da kadılar tarafından yerine getirilmiş olmaktadır. Maden eminlerinin merkeze bağlı kazalar ahalisine karşı bir zulmü olduğu takdirde bu durum da kadılar tarafından merkeze bildirilmekteydi¹⁵⁰⁰. Kadılar maden eminleri arasındaki devir teslim işlerinde de görev almışlardır¹⁵⁰¹. Buradaki görevi hakem olmak ve ilgili tutanakları tutmak olmalıdır. Bu işlem esnasında devlete borçlu olduğu ortaya çıkan maden eminlerinin muhalefatının tespitinde de kadılar görev almıştır¹⁵⁰². Kadı, madenlere reaya veya amele kaydedildiğinde tahrirlerin kurallara uygun, tarafsız ve hakkaniyet içerisinde yapılıp yapılmadığını denetlemekteydi¹⁵⁰³. Kadının madencilikle alakalı görevleri arasında maden için merkeze bağlı kazaların halkı tarafından verilecek olan kömür ve diğer malzemelerin kaza ahalisine tevzisinde görev yapmakta olup¹⁵⁰⁴, madenler için gerekli bu ihtiyaçların ahalden temin edilmesi konusunda da maden eminlerine yardım etmekteydi¹⁵⁰⁵. Kadıların yardım etmesinin temel nedeni, merkeze bağlı kazaları bir yıllığına atanan eminlerden daha iyi bilmeleri ile maden eminlerinin merkeze bağlı bütün kazalardan bu ihtiyaçları tek başına toplamasının zorluğu olarak görülmektedir. Bütün bunların yanında kadı'nın en önemli görevlerinden biri de madenciler arasında ortaya çıkan davaların Karaman Eyaleti mahkemesi ya da merkeze bağlı ilgili kaza mahkemesi tarafından görülmesi de sayılabilmektedir. Bu davaları maden eminlerinin bilgisi dâhilinde gören kadı¹⁵⁰⁶, bu sayede maden işlerinin aksatılmadan yürütülmesini de sağlamış olmaktadır. Bütün bunların yanında kadı'nın halledemeyeceği bir sorun ortaya çıkarsa, merkezi hükümete müracaat olunarak yardım istenmekteydi¹⁵⁰⁷.

¹⁴⁹⁹ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 171-1.

¹⁵⁰⁰ BOA. MEDAD. *Defter No*: 1: 754-1.

¹⁵⁰¹ Sene içerisinde ve bitiminde kayıt edilmiş olan madenlerin varidat ve masraf hesapları ile amelelerin yoklama defterlerini tasdik ederdi. Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Tarzları Hakkında Tetkik Tecrübesi", s. 45.

¹⁵⁰² BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 646-1.

¹⁵⁰³ Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Tarzları Hakkında Tetkik Tecrübesi", s. 45.

¹⁵⁰⁴ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 619-1.

¹⁵⁰⁵ BOA. MEDAD. *Defter No*: 1: 750-3.

¹⁵⁰⁶ BOA. MEDAD. *Defter No*: 1: 754-2.

¹⁵⁰⁷ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 648-1.

13.2.2. Hazinedar

Karaman Eyaletinde bir hazineyi korumak ve yönetmekle görevli olan kimse¹⁵⁰⁸ anlamlarında kullanılan hazinedar, Keban ve Ergani madenlerinde madenlerin işletilmesi için tahsis ve tahsil edilen gelirler ile birlikte elde edilen ürünlerin muhafaza edildiği hazinelerin başındaki kişi için ifade edilmiştir¹⁵⁰⁹. Karaman Eyaleti madenlerinde görevli hazinedar, madenlerin gelir gider defterlerini tutmak ile yükümlüydü¹⁵¹⁰. Kâtiplerle aynı görevde gözükmese bile, muhtemelen maden emininin özel görevlisi konumunda bulunmaktaydı. 5 Ocak 1781 tarihinde ölen maden emini Halil Ağa'nın hazinedarı Abdullah Efendi isimli kişinin hesabı görülünce zimmetinde kalan 282,5 kuruş, "huzur-ı şer"de madene sermaye olmak üzere teslim alınmıştır¹⁵¹¹.

13.2.3. Postacı

Karaman Eyaleti madenlerinde hususi olarak posta işlerini yapanlara "sa'i" ismi verilmekteydi¹⁵¹². Bu babda Karaman Eyaleti madenlerinde de bu isimle anılan haberciler bulunmaktaydı. Merkezden tedarik edilecek iki sa'inin, madenlerin hizmetinde istihdam olunması üzerine bir düzenleme yapılmıştır¹⁵¹³. Bu görevliler maden işlerinde¹⁵¹⁴ kullanılacak habercilerdir. Postacı olarak ifade edilen bu görevlilere giyecek adı altında para verilmiş¹⁵¹⁵ ve maden emininin defterlerine kaydedilmiştir.

13.2.4. Vekilharç

Vekilharç, genel anlamda bakılırsa büyük konaklarda daire masraflarına bakan görevli olup, iaşe memuru olarak da ifade edilmekteydi¹⁵¹⁶. Başka bir şekilde ifade edecek olursak, bir evin giderlerini tutan ve karşılığında ücret alan görevli¹⁵¹⁷ olarak ifade edilebilir. Maden emininin maiyyetinde de vekilharç¹⁵¹⁸ ismiyle anılan bir görevli bulunmaktaydı. Karaman Eyaleti madenlerinde görevli olan vekilharç ile ilgili fazla bilgi elde edilememesine rağmen

¹⁵⁰⁸ Ayverdi, a.g.e., s. 1251.

¹⁵⁰⁹ Hazinedar, kıymetli eşya ve malların konulduğu yeri idare ve muhafazaya memur olanlar hakkında kullanılan bir ifadedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Pakalın, a.g.e., s. 785; Tızlak, a.g.t., s. 88.

¹⁵¹⁰ BOA. C. ML. *Belge No: 7520*.

¹⁵¹¹ BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 642-1*.

¹⁵¹² Pakalın, a.g.e., s. 420. Ayrıntılı bilgi için bkz. James Walther Redhouse, *Redhouse's Turkish Dictionary, In Two Parts, English And Turkish, And Turkish And English*, Londra 1880, s. 591.

¹⁵¹³ BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 607-2*.

¹⁵¹⁴ BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 619-1*.

¹⁵¹⁵ "Berat-ı harcırah-ı mübaşirin ve ücret-i sa'iyân ve gayrehi hil'at defter 1.298 kuruş" şeklinde kaydedilmiştir. (BOA. D. BŞM. d. *Defter No: 4702: 4*). Hil'at baha, hil'at giyecek kadar önemi olmayan kişilere elbise yaptırmak üzere verilen paradır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Devellioğlu, a.g.e., s. 370.

¹⁵¹⁶ Pakalın, a.g.e., s. 586.

¹⁵¹⁷ Redhouse, a.g.e., s. 856.

¹⁵¹⁸ Maden emininin tebşir buyrulduğunu ilgililere iletmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tızlak, a.g.t., s. 87.

maden eminlerinin mutfak¹⁵¹⁹ harcamalarını yapmak¹⁵²⁰ gibi bir görevi de arşiv kayıtlarında yapılan incelemeler sonucunda elde edilmiştir.

13.2.5. Hizmetçi

Karaman Eyaleti maden eminlerinin yanında ‘*etba’i*’ olarak adlandırılan hizmetçileri bulunmaktaydı¹⁵²¹. Karaman Eyaleti maden eminlerinin yanında bu isimle 30 görevlinin olduğu arşiv belgelerinde yapılan araştırmalar sonucunda görülmüştür. 1787 – 1788 yılları arasında bu görevlilerin her birine ayda 5 kuruş verilmek üzere 16 ayda toplam¹⁵²² 2.400 kuruş verilmiştir¹⁵²³. Aynı tarihte bu 30 görevliye, ‘*hil’at defter*’ adıyla her birine 25 kuruş olmak üzere 750 kuruş daha ödenmiştir¹⁵²⁴. 1801 yılında yapılan nüfus sayımında maden eminlerine tabi olarak Mehmet Veled-i Arslantaşlı Abdülcélil adlı bir isim kayıtlıdır¹⁵²⁵. Bu kişinin maden emininin maiyyetinde olması, hizmetçisi olduğunu ve bu görevlilerin yerel halktan temin edildiğini göstermektedir. Aynı sayımda 36 yaşındaki Memiş Veled-i Abdülbaki¹⁵²⁶, 41 yaşındaki Ahmet Veled-i Çukadar oğlu Mehmet¹⁵²⁷ ve Ahırlı köyünden 35 yaşındaki Ali Veled-i Halil¹⁵²⁸ de maden eminlerine tabi olarak kaydedilmiştir. Bunların yanında madenlerde çeşitli işleri gören görevliler de bulunmaktaydı. Karaman Eyaleti madenlerinde ‘*tabbahin*’ denilen aşçılar vardır ki bunlara 16 ayda 240 kuruş ücret ödenmiştir¹⁵²⁹. Maden eminleri ile madencilerin yemeklerini yaptıkları anlaşılan bu görevliler, 16 ayda mutfak masrafı olarak 9.522,5 kuruş 12 akçe harcamıştır¹⁵³⁰. Bu hesap üzere bir günlük mutfak masrafı 20 kuruş 20 akçe tutarındaydı.

¹⁵¹⁹ 15 Şubat 1803 tarihinde maden emini iken vefat eden Mehmet Emin Ağa’nın mallarının sayımı yapılırken borçlu olduğu kimseler arasında vekilharçına 431 kuruş borcu olduğu ifade edilmiştir. (BOA. D. BŞM. MHF. d. *Defter No*: 13209: 2). Vekilharçın anlamı için bkz. Ayverdi, a.g.e., s. 3312.

¹⁵²⁰ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 642-1.

¹⁵²¹ BOA. C. DH. *Belge No*: 12225.

¹⁵²² 15 ayda *etba’i* ve huddam ve tüfenkciyan aylığı olarak 1.900 kuruş verilmiştir. (BOA. C. DRB. *Belge No*: 3090). Maden eminlerinin 1.367 kuruş ile birlikte selefi Genç Ali hizmetçilerinin gerekli malzemelerinin masrafı olan 1.677,5 kuruşun kendisine gelir olarak kaydedilmesi talebi, 30 Haziran 1787 tarihinde kabul edilmiştir. BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 609-2.

¹⁵²³ BOA. D. BŞM. d. *Defter No*: 4702: 3.

¹⁵²⁴ 15 Şubat 1803 tarihinde, maden emini Mehmet Emin Ağa’nın mallarının sayımı yapılırken borçlu olduğu kimseler arasında hizmetçilerinden Hamza Efendi’ye 100 kuruş borcu olduğu zikredilmiştir. BOA. D. BŞM. MHF. d. *Defter No*: 13209: 2; BOA. D. BŞM. d. *Defter No*: 4702: 3.

¹⁵²⁵ BOA. NFS. d. *Defter No*: 3310: 173.

¹⁵²⁶ BOA. NFS. d. *Defter No*: 3310: 174.

¹⁵²⁷ BOA. NFS. d. *Defter No*: 3310: 176.

¹⁵²⁸ BOA. NFS. d. *Defter No*: 3310: 258.

¹⁵²⁹ BOA. D. BŞM. d. *Defter No*: 4702: 3.

¹⁵³⁰ BOA. D. BŞM. d. *Defter No*: 4702: 3.

13.2.6. Kethüda

Genel manada kethüda, devlet adamlarıyla zenginlerin işlerini gören ve halk içinde kâhya olarak da ifade edilen görevlilerdir¹⁵³¹. Karaman Eyaleti maden eminlerinin maiyyetinde de kethüda adlı görevliler de bulunmaktaydı. Karaman Eyaleti maden eminleri istediği kişiyi kendisine kethüda olarak atamakta veyahut kethüdayı görevden alabilmekteydi¹⁵³². Bu sebeple bazı maden eminleri kardeşlerini kendisine kethüda olarak da atayabilmekteydiler¹⁵³³. Karaman Eyaleti maden eminlerinin yanında bulunan kethüdanın görevleri ile ilgili bazı tespitler yapılabilmektedir. Maden eminlerinin ölümü üzerine, eminlerin yanındaki görevlilerden kâtip ve kethüda geçici bir süre maden eminlerinin görevlerini yürütmüşlerdir¹⁵³⁴. Bununla birlikte Karaman Eyaleti maden eminleri İstanbul'a gittiği vakit onun yerine vekâleten¹⁵³⁵ maden eminlerinin kethüdaları madenleri yönetmiştir¹⁵³⁶. Karaman Eyaleti maden eminlerinin ölümü üzerine eminlerin mal varlığı ile ilgili kethüdanın bilgisine de başvurulmuştur¹⁵³⁷. Yine eminlerin ölümü üzerine kethüda zimmetinde bulunan paranın tahsili emredilmiştir¹⁵³⁸. Bu örneklerden maden eminlerinin yakın adamlarından birisi olduğu anlaşılan kethüdanın başka yöneticilerin yanında da bulunduğu unutulmamalıdır¹⁵³⁹.

¹⁵³¹ Kethüdanın yaptığı görevlerden birisi yanında bulunduğu kişinin arzlarını merkeze iletmekteydi. Karaman Eyaletinin eski maden eminlerinden Aydınlı Mehmet Ağa'nın eşyaları Kirili kazasında soyulmuştur. Bu olay üzerine kazanın ödemeyi taahhüt ettiği 24.000 kuruşun Darphane-i Amire'ye ödendiği borç senedi ile taahhütün ref olunması ve ellerine bir örneğinin verilmesi Karaman Eyaletinin eski maden eminlerinden Arabzade Süleyman Ağa'nın kapı kethüdası olan Süleyman Efendi'nin arzuhaliyle bildirilmesi üzerine 16 Mart 1795 tarihinde, bu yönde bir emir verilmiştir. (BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 192-1). Kethüda hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Redhouse, a.g.e., s. 720; Ayverdi, a.g.e., s. 1685; Pakalın, a.g.e., s. 251.

¹⁵³² 1 Şubat 1802 tarihinde, Karaman Eyaleti maden eminlerinden olan Hacı Hüseyin Efendi'yi kendisine kethüda olarak atamış ancak bir süre sonra kethüdayı ahaliye yaptığı düşmanlıktan ötürü görevinden almıştır. BOA. DRB. d. *Defter No*: 157.

¹⁵³³ BOA. C. DRB. *Belge No*: 393.

¹⁵³⁴ BOA. C. DRB. *Belge No*: 3123.

¹⁵³⁵ 12 Şubat 1780 tarihinde, Karaman Eyaleti madenlerinde üretilen altın ve gümüşün humsu alındıktan sonra kalanını satın almak için bir fiyat belirleneceğinden Karaman Eyaleti maden eminlerinin İstanbul'a gelmesi ve yerine kethüdasını vekil bırakması emredilmiştir. BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 633-3.

¹⁵³⁶ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 633-3.

¹⁵³⁷ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 642-1.

¹⁵³⁸ BOA. AHK. KR. d. *Defter No*: 24: 105-1.

¹⁵³⁹ Karaman Eyaleti şeyhi olan kişilerin yanında kethüda isimli görevliler bulunmaktaydı. (BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 606-3). Karaman Eyaleti valisi olan kişilerin yanında bulunan kethüda ise, madenlerden iskeleye nakli yapılacak kurşunu nakletme yerine bedel veren kazalardan bu bedeli tahsil etmiştir. (BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 697-1). Ayanların yanında da kethüda adlı görevliler bulunmaktaydı. Karaman Eyaletinin eski ayanlarından Abdülhalim Efendi, İstanbul'da ikamet eden Alanyalı Mustafa Ağa'yı kendisine kethüda tayin ederek sahte arzlar ile zulmüne revaç vermek için uğraştığı Karaman Eyaleti ahali tarafından ifade edilmiştir. BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 698-3.

13.2.7. Kâtip

Karaman Eyaleti madenlerinde görevli olan kâtip, maden ocaklarının dağınık ve toplu, işletmenin büyük ve küçük olmasına göre bir ya da daha fazla olabilmekteydi¹⁵⁴⁰. Karaman Eyaleti madenlerinde bir tek kâtip kadrosu bulunmaktaydı ve beratla tayin olunmaktaydı¹⁵⁴¹. 2 Haziran 1786 tarihinde, Darphane-i Amire tarafından Hafız Mehmet Ağa maden kâtibi olarak atanmıştır¹⁵⁴². Karaman Eyaleti madenlerine atanan ilk kâtiplerden birisi olan Hafız Mehmet Ağa, bir dönem madenlerin kapatılıp tekrar açılması üzerine kâtipliği yeniden talep etmiştir. Kayıtlar incelendikten sonra ve berat¹⁵⁴³ kaydı olmasından dolayı 30 Kasım 1797 tarihinde tekrar ataması yapılmıştır¹⁵⁴⁴. Uzun bir müddet aynı kişinin kâtiplik görevini yapabildiğini göstermesi bakımından bu örnek önemli olarak görülmektedir. Bununla birlikte çocuklarının da aynı görevi devam ettirebileceği belgelerde çocuksuz öldüğünün belirtilmesinden anlaşılmaktadır. Hafız Mehmet Ağa'nın çocuksuz ölümü üzerine ise kâtiplik görevi, 5 Ağustos 1788 tarihinde Ahmet Şakir Efendi ve Osman Efendi isimli kişilere ortak olarak verilmiştir¹⁵⁴⁵. 5 Temmuz 1805 tarihinde Osman Efendi isimli kişi kendi rızasıyla yarım hisse kitabet görevini oğlu Mehmet Salih Efendi isimli kişiye devretmiştir¹⁵⁴⁶. 9 Haziran 1807 tarihinde ise Mehmet Salih Efendi, bu görevi Mehmet Sait bin El-hac Mehmet Ağa'ya bırakmıştır¹⁵⁴⁷.

Kâtiplerin görevleri, maden defterlerinde geçen ifade ile “*kâffe-i varidat, hasılat, mesarifet, mübaya'at, zabt ve tahrir; i'dad-ı fırın*¹⁵⁴⁸, *hasılat-ı tahrir ve defter eylemek*” şeklinde kaydedilmiştir¹⁵⁴⁹. Daha net bir şekilde ifade edecek olursak, madenler için gerekli olan zahire, kütük ve kömürlerin defterlerini tutmak, madenlere sermaye olarak tahsis edilen

¹⁵⁴⁰ Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Tarzları Hakkında Tetkik Tecrübesi”, s. 45.

¹⁵⁴¹ Belgelerde kâtip ya da sim kâtibi olarak geçmektedir. Bu görevler aynı olmalıdır. Zira Keban ve Ergani madenleri kâtibi olan Mehmet Ağa için her iki kelimedede farklı belgelerde kullanılmıştır. (Hasan Yüksel, **Osmanlı Döneminde Keban – Ergani Madenleri 1776 – 1794 Tarihli Maden Emni Defteri**, Sivas 1997, s. 18-115). Ancak Keban madenlerinde sim kâtibi yanında kömür kâtibi adıyla bir başka görevli kâtibin de olduğunu unutmamak gerekir. (BOA. DRB. d. *Defter No*: 993; BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 23125: 2). Karaman Eyaleti madenlerinde ise kal kâtibi olarak bir kişi tespit edilmiştir. BOA. D. BŞM. MHF. d. *Defter No*: 13209: 2; BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 862-2.

¹⁵⁴² BOA. MEDAD. *Defter No*: 1: 750-2.

¹⁵⁴³ Kâtiplerin atamasının maden emînleri marifetiyle yapılması, maaşlarını maden emînlerinden almaları ve bu maaş için ellerine bir berat kaydının verilmesi gerektiğinden Darphane-i Amire nazırının ilamı gereği Karaman Eyaleti maden kâtibi Hafız Mehmet Ağa'ya berat kaydı 26 Aralık 1789 tarihinde verilmiştir. BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 870-3.

¹⁵⁴⁴ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 862-2.

¹⁵⁴⁵ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 862-3.

¹⁵⁴⁶ BOA. DRB. d. *Defter No*: 159.

¹⁵⁴⁷ BOA. DRB. d. *Defter No*: 159.

¹⁵⁴⁸ Fırınlara giren cevherlerin yazılması olmalıdır. Zira görevleri arasında ortaya çıkarılan kurşunun yazılması da vardır.

¹⁵⁴⁹ BOA. MEDAD. *Defter No*: 1: 750-2; BOA. C. DRB. *Belge No*: 2782.

gelirlerin tahsili ile yine madenlerden elde edilen çeşitli ürünlerin defterlerini tutmak, kâtiplerin temel görevleri arasında yer almaktaydı¹⁵⁵⁰. Bazen kurşunun İstanbul'da mahzenlere konulması esnasında Darphane-i Amire kâtipleri ile birlikte Karaman Eyaleti madenleri kâtibi ve ustaları da kurşunun vezni işlemine katılmışlardır¹⁵⁵¹. Kâtibin en önemli görevlerinden birisi de satın alınacak kurşunu fırın itibarıyla isim isim deftere yazmak¹⁵⁵² ve maden hasılatını kaydetmek¹⁵⁵³. Kâtibin görevi, maden emînlerinin emriyle madenlere ait tüm hesapları deftere geçirmektir şeklinde özetlenebilir.

Ölen maden emînlerinin muhalefatının tespit edilmesi hususunda görevlilere yardım etmek¹⁵⁵⁴ ve maden emînlerinin ölümü üzerine vekâleten maden emînliğini bir süreliğine idare etmek¹⁵⁵⁵ gibi görevler de kâtipler tarafından yapılmıştır. Ancak kâtiplerin madenleri yönetmeleri kısa bir süre için söz konusudur. Zira maden emîni atamaları Mart ayında yapıldığından kâtip sadece kalan süreyi tamamlamak için görevlendirilmiştir. Bunun yanında kâtipler, kömür bedeli ile kaza ahalisi üzerinde kalan bakayaların toplanması için maden emîniyle birlikte Karaman Eyaletine bağlı kazalara giderek bunların tahsilinde de görev almışlardır¹⁵⁵⁶. Kâtip, tahsil edilen meblağların kimlerden tahsil edildiğinin deftere kaydedilmesi için Karaman Eyaletine bağlı kazalara gitmiş olabilir. Kâtipler madenlerin büyüklüğüne göre farklı maaşlar almışlardır. Örneğin Bereketli kazası madenleri kâtibi 750 kuruş¹⁵⁵⁷, 7 Mayıs 1806 tarihinde Ergani ve Gümüşhane madenleri kâtipleri 1.500 kuruş ve Keban madenleri kâtibi 1.800 kuruş maaş almıştır¹⁵⁵⁸. 1790 – 1794 yıllarında ise Keban ve Ergani bölgelerinde kâtiplere yıllık 1.500 kuruş maaş verilirken kömür kâtibine 120 kuruş ücret verilmiştir¹⁵⁵⁹.

Karaman Eyaleti kâtiplerine “*Gümüşhane Emsali*” yıllık bir maaş tayin edilmesi emredilmiştir¹⁵⁶⁰. Bu emir üzerine Karaman Eyaleti madenleri kâtiplerine yıllık¹⁵⁶¹ bir maaş belirlenmiştir. Karaman Eyaleti madenleri kâtibinin maaşı belirlenirken Nif madenleri ile

¹⁵⁵⁰ Tızlak, a.g.t., s. 89.

¹⁵⁵¹ BOA. D. BŞM. DRB. *Belge No*: 17: 9.

¹⁵⁵² BOA. MEDAD. *Defter No*: 1: 751-1; BOA. KŞS. *Sicil No*: 100: 219-2.

¹⁵⁵³ BOA. MEDAD. *Defter No*: 1: 752-1.

¹⁵⁵⁴ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 642-1.

¹⁵⁵⁵ BOA. MAD. d. *Defter No*: 5610: 111.

¹⁵⁵⁶ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 190-1.

¹⁵⁵⁷ BOA. C. DRB. *Belge No*: 1618.

¹⁵⁵⁸ BOA. DRB. d. *Defter No*: 993.

¹⁵⁵⁹ BOA. HH. d. *Defter No*: 18253: 2.

¹⁵⁶⁰ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 870-3.

¹⁵⁶¹ Keban madenlerinde maaşlar aylık olarak (BOA. D. DRB. THR. *Belge No*: 682: 2), Sidrekapsi madenlerinde ise günlük olarak tayin edilmiştir. (Çağatay, “Sidre Kapsa Madenleri Hakkında İki Vesika”, s. 272). Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere Keban ve diğer madenlerde maaşlar yıllık olarak da ifade edilmiştir.

karşılaştırılmış¹⁵⁶² ve kâtibe 500 kuruş maaş verilmiştir. Bu meblağ, maden eminlerinin bilgisi dâhilinde, madencilerin hâsıl olan nemalarından alınacaktır¹⁵⁶³. Madenlerden iki kâtibin ortak olarak görev aldığı dönemlerde ise kâtiplere 250 kuruş ücret verilmiştir¹⁵⁶⁴. Madenlerde görev alan kâtibe verilen ücret yanında “*maişet*” adı altında bir miktar para daha verilmiştir. Karaman Eyaleti madenleri kâtibi, geçinme yardımı adıyla verilen bu miktarla birlikte yıllık 620 kuruş ücret almıştır¹⁵⁶⁵. Biraz önce de ifade ettiğimiz üzere kâtip, sim kâtibi ve kömür kâtibi gibi görevliler çeşitli kaynaklarda görülebilirken kal kâtibi adı verilen bir görevli, sadece bir belgede tespit edilebilmiştir. 15 Şubat 1803 tarihinde, maden eminlerinden Mehmet Emin Ağa'nın mallarının sayımı yapılırken borçlu olduğu kimseler arasında kal kâtibi Abdullah Efendi'ye 50 kuruş borcu olduğu zikredilmiştir¹⁵⁶⁶. Kal kâtibi adı verilen bu görevlinin madenlerin kal edilmesi sırasında cevherin kal olmadan önceki ağırlığından ne kadar noksan olduğunu bir başka ifade ile söyleyecek olursak “*kesr-i kal*”in miktarını deftere kaydeden görevli olduğu ifade edilebilmektedir.

13.2.8. Vekil

Ma'adin-i Hümayun Emaneti kendilerine bir yıllığına tefviz edilmiş olan kişiler, emanete bağlı madenleri Karaman Eyaletinden atadıkları bir vekil aracılığı ile yönetmekteydiler¹⁵⁶⁷. Adı geçen emaneti oluşturan iki esas madenden birisi Bozkır kazası madenleri olduğu için burada özellikle bu madenin yöneticisi pozisyonundaki vekil ele alınacaktır. Çünkü maden emanetine bağlı olduğuna daha önce işaret edilen diğer madenler uzun süreli üretim faaliyetine sahne olmamıştır. Gerçi o madenler de Bozkır kazası gibi vekil eminler tarafından yönetilmiştir. Ancak onların pozisyonları ile atama, azil ve yaptıkları görevler Bozkır kazasındaki vekil gibi idi. Bu sebepten burada örnek olması açısından Bozkır kazasındaki bulunan vekil ele alınacaktır.

Karaman Eyaletinde oturan Ma'adin-i Hümayun eminleri emanetin başlıca maden bölgeleri ele alınan dönem boyunca devamlı olarak vekiller aracılığı ile yönetmişlerdir¹⁵⁶⁸. Karaman Eyaleti madenlerine vekil olarak atanan kişiler genellikle mahallin ileri gelenlerinden seçilmekteydi. Yani Karaman Eyaleti bölgesinde idareye kadir veya daha önce çeşitli idari hizmetlerde bulunmuş olan ümera taifesinden seçilmekteydiler ki, yeni atanarak

¹⁵⁶² BOA. C. DRB. *Belge No*: 2782.

¹⁵⁶³ BOA. DRB. d. *Defter No*: 970; BOA. DRB. d. *Defter No*: 159.

¹⁵⁶⁴ BOA. DRB. d. *Defter No*: 970.

¹⁵⁶⁵ BOA. C. DRB. *Belge No*: 3090.

¹⁵⁶⁶ BOA. D. BŞM. MHF. d. *Defter No*: 13209: 2.

¹⁵⁶⁷ BOA. CDM. *Belge No*: 1786.

¹⁵⁶⁸ BOA. CDM. *Belge No*: 1877.

göreve başlamış olan maden eminleri bu seçimi genellikle Karaman Eyaleti madenlerinde daha önceden yöneticilik görevinde bulunmuş kişiler arasından yapmaktaydılar¹⁵⁶⁹. Burada belirtilen özelliklere sahip ve Ma'adin-i Hümayun eminlerinin uygun gördüğü kişilerden birinin vekil olarak atanabilmesi için, maden eminleri durumu ilk önce İstanbul'a bildirirlerdi. Atama bundan sonra gerçekleştirilmekteydi¹⁵⁷⁰. Ataması merkezden uygun görülen kişilere Karaman Eyaleti madenleri bir yıllığına yine Ma'adin-i Hümayun eminlerinde olduğu gibi “...*kâffe mülhakat ve müştemilat*...” ile “...*bi'l-vekale tevfiz*” edilmekteydi¹⁵⁷¹. İlk defa vekâlete atanan veya eski görevinde devamı yeni emin tarafından uygun görülen kişilere de Karaman Eyaletinde maden eminleri tarafından, kendilerine daha önce yapıldığı gibi hil'at giydirilmekteydi¹⁵⁷². Karaman Eyaletinde hil'at giyen kişi, görev yerine hareket etmeden önce kendisine Karaman Eyaleti madenlerinin “...*cümle merbutat ve muzafatıyla ihale ve tevfiz*...” buyurulduğunu ihtiva eden bir tebşir tezkeresini madenlere civar kazaların ileri gelenleri ile diğer ilgililere hitaben kaleme alınmaktaydı¹⁵⁷³. Karaman Eyaleti madenlerine vekil olarak atanmış olan kişiler, tezkerelerinde ayrıca kendilerinin Karaman Eyaletine gelmek üzere yola çıktıklarını, herkesin “*hüsn-i hareket*” üzere olmaları aksi davranışların ise cezaya müstahak olacağını belirtirlerdi. Yine bu tezkerelerde, Karaman Eyaletine bağlı kaza ileri gelenlerinin bütün maden bölgesinin – civar kazalar dâhil olmak üzere – meselelerinin görüşülmesi için Karaman Eyaletinde hazır bulunmaları da istenmekteydi.

Bu arada, kendisine “*nühas emini*” de deneni¹⁵⁷⁴ vekillerin bu görevi belirli miktarda bir caize vererek aldıklarını da belirtmek gerekir¹⁵⁷⁵. Fakat burada sözü edilen caizlerin miktarı hakkında belgelerde aydınlatıcı bilgiye rastlanılamamıştır. Zaman zaman bu işe talip olanlar da bulunmaktaydı. Ancak Karaman Eyaletinde bulunan eminler, seçimi kendisi yapar ve uygun görmediği kişilere bu görevi vermezdi. Örneğin 1789 yılında Ahmet Ağa isminde bir kişi bu göreve talip olmuş ve birkaç defa Karaman Eyaletinde bulunan eminlere müracaat etmiş, ancak adı geçen hilebaz birisi olduğunu bilen emin onun isteklerini reddetmiştir¹⁵⁷⁶. Karaman Eyaleti madenlerini idare etmek üzere atanan vekil eminlerine de sermaye verilmekte idi. Fakat onlar bu sermayeyi doğrudan Darphane-i Amire'den değil de merkezde bulunan eminlerden zaman zaman taksitler halinde ve ihtiyaç durumuna göre almaktaydılar.

¹⁵⁶⁹ BOA. CDM. *Belge No*: 1860.

¹⁵⁷⁰ BOA. CDM. *Belge No*: 1860.

¹⁵⁷¹ BOA. CDM. *Belge No*: 1838.

¹⁵⁷² BOA. CDM. *Belge No*: 1804; BOA. CDM. *Belge No*: 1805.

¹⁵⁷³ BOA. CDM. *Belge No*: 1834; BOA. CDM. *Belge No*: 1838.

¹⁵⁷⁴ BOA. CDM. *Belge No*: 1786.

¹⁵⁷⁵ BOA. CDM. *Belge No*: 1855.

¹⁵⁷⁶ BOA. CDM. *Belge No*: 1832.

Örneğin 1805 yılında Karaman Eyaletinde bulunan vekil emine 100.000 kuruş sermaye gönderilmiş, ancak bunun zamanında yetişmemesi üzerine vekilin acil olarak 50.000 kuruş daha gönderilmesi yolunda bir isteği vaki olmuştur¹⁵⁷⁷.

Karaman Eyaletinde bulunan ve kendilerine bakır emini anlamında nühas emini de denilen vekillerin görevleri, tabii olarak atandıkları yılın sonunda bitmekteydi. Ma'adin-i Hümayun emini o kişinin görevinden memnun olursa veya Karaman Eyaletine yeni gelen bir Ma'adin-i Hümayun emini merkeze bağlı bazı kazalarda daha önce vekillik görevinde bulunmuş olan kişinin iyi hallerini öğrenirse hâlihazırda görev başında bulunan kişinin söz konusu vazifede devamı mümkün olabilmekteydi. Nitekim uzun yıllar Ma'adin-i Hümayun eminliğini başarı ile yürütmüş olan Yusuf Ağa zamanında Seyfullah Ağa bu şekilde birkaç yıl Karaman Eyaleti madenlerinde vekillik görevinde bulunduğu bilinmektedir¹⁵⁷⁸. Vekil eminlerin görevlerinin sona ermesi hususu, bazen vekil olan kişinin isteğinden kaynaklanmaktaydı. Bu tür isteklerde de etken olan başlıca husus vekilin kendi başarısızlığını görmesi idi¹⁵⁷⁹.

Öte taraftan, Ma'adin-i Hümayun eminlerinde olduğu gibi Karaman Eyaleti madenlerinde bulunan vekil eminlerin atama ve azilleri hususunda da merkezi yönetimin halktan gelen isteklere olumlu yaklaştığı ve ahalden gelen istek doğrultusunda hareket ettiği görülmektedir. Fakat bu her zaman olumlu sonuçlar vermeyebiliyordu. Bu hususu şöyle ifade edecek olursak, yine Yusuf Ağa'nın Ma'adin-i Hümayun eminliği Seyfullah Ağa, görevini sadakatle ve otoriter bir şekilde birkaç yıldan beri ifa etmektedir. Bu ise bölgede mevcut eşkıya taifesinin işine gelmemektedir. Böyle olunca onlar, halktan bazı kişileri de kandırarak İstanbul'a Seyfullah Ağa'dan memnun olmadıklarını, dolayısıyla onun görevden alınıp yerine Sabri Ağa isminde birinin vekil tayin edilmesini ihtiva eden bir arz yazmışlardır. Yusuf Ağa'dan habersiz olarak gerçekleştirilen bu arz üzerine durumun araştırılması için emr-i şerif yayınlanmıştır. Yusuf Ağa gerekli soruşturmayı yapmak için Seyfullah Ağa'yı Karaman Eyaletine çağırmış fakat o bu işle uğraşırken eşkıya kolladığı fırsatın doğduğuna inanarak Sabri Ağa'yı vekâlete geçirmiştir. Bu hususta eşkıya içeriği bilinmeyen bir şekilde İstanbul'un da onayını almıştır. Sabri Ağa'nın vekâlete getirilmesi ile Karaman Eyaletinde

¹⁵⁷⁷ BOA. CDM. *Belge No*: 1805.

¹⁵⁷⁸ BOA. CDM. *Belge No*: 1860.

¹⁵⁷⁹ BOA. CDM. *Belge No*: 1872.

büyük bir keşmekeş ve eşkıyalık faaliyeti başlamıştır. Çünkü artık onlara engel olabilecek güçte birisi iş başında bulunmamıştır¹⁵⁸⁰.

Vekiller, Karaman Eyaletine burada bulunan madenler ve merkeze bağlı kazaların bütün işlerini görmek üzere atanmaktaydılar. Bundan dolayı vekiller de Karaman Eyaletinde bulunan eminler gibi aynı yetkilerle donatılmış olarak ve asıl emine bağlı olarak görev yapmaktaydılar¹⁵⁸¹. Yani onlar bu işlemi Karaman Eyaletinde bulunan eminler adına ifa etmekteydiler. Nitekim bürokratik olarak Karaman Eyaletinde bulunan Ma'adin-i Hümayun emini herhangi bir meselede merkezdeki vekile buyuruldu yazabilmekte¹⁵⁸², vekil de ona arz yazıp gönderebilmekteydi¹⁵⁸³. Ma'adin-i Hümayun'da vekillik görevini ifa eden kişiler de maden mahallinin ve merkeze bağlı civar kazaların en üst düzey yöneticisi konumundaydılar ve buralarda bulunan gerek ehl-i örf gerekse ehl-i şer mensuplarına takaddüm etmekteydiler. Dolayısıyla bu çerçevede vekil de, Ma'adin-i Hümayun eminlerinin genel olarak emanetin bütün işleri ile ilgilenmesi gibi idaresi altındaki yerlerin her türlü problemi ile ilgilenmek durumunda idi. Örneğin madenlerin en iyi şekilde üretim yapar durumda bulundurulması ve yönetimi dışında olanların ilgi alanına giren bazı hususlar şu şekilde ifade edilebilir:

- a) Bölgede yer alan menzillerin idaresi¹⁵⁸⁴
- b) Bölgede asayişin sağlanması¹⁵⁸⁵
- c) Alacak verecek davalarının idare edilmesi¹⁵⁸⁶

Vekiller bu ve benzeri işlerini yürütürken bürokratik yazışma usulü olarak “*tezkere*” kullanmaktaydılar. Yani ilgililere her hangi bir meselede bir tezkere yazarak dileklerini belirtiyorlardı¹⁵⁸⁷.

13.2.9. Çukadar

Osmanlı Devleti'nin resmi dairelerinin ayak hizmetleri ile dışarıyla bağlantılı olan işlerini görmekle görevli olan bu grup¹⁵⁸⁸, Ma'adin-i Hümayun eminleri ile vekillerinin maiyetinde de mevcuttu. Bunların yaptığı hizmetler arasında tespit edebildiklerimizi ise şu şekilde ifade edebiliriz: Örneğin 1790 – 1791 yılları arasında maden eminlerinin çukadarını,

¹⁵⁸⁰ BOA. CDM. *Belge No*: 1860.

¹⁵⁸¹ BOA. CDM. *Belge No*: 1804; BOA. CDM. *Belge No*: 1805; BOA. CDM. *Belge No*: 1860.

¹⁵⁸² BOA. CDM. *Belge No*: 1835; BOA. CDM. *Belge No*: 1831; BOA. CDM. *Belge No*: 1832.

¹⁵⁸³ BOA. CDM. *Belge No*: 1805.

¹⁵⁸⁴ BOA. CDM. *Belge No*: 1806.

¹⁵⁸⁵ BOA. CDM. *Belge No*: 1835.

¹⁵⁸⁶ BOA. CDM. *Belge No*: 1857.

¹⁵⁸⁷ BOA. CDM. *Belge No*: 1859.

¹⁵⁸⁸ Pakalın, a.g.e., s. 384.

bazı ‘‘*umur ve hususları*’’ ilgililerle görüşmek üzere İstanbul’da¹⁵⁸⁹, 1792 yılında ise Aladağ nahiyesindeki kabile ve aşiretlere boy beyi ataması meselesinin ve kömür salyane bedellerinin görüşülmesi için, ilgililerin Karaman Eyaletine çağrılması hizmetinde görmekteyiz¹⁵⁹⁰. 1798 yılında ise çukadarlardan birisi de Ma’adin-i Hümayun eminlerinin görevinde ibkasına dair ferman ile hil’atını Karaman Eyaletine getirmekle yükümlü olarak karşımıza çıkmaktadır. Çukadarların sayılarının fazla olduğunu tahmin etmekteyiz. Çünkü Ma’adin-i Hümayun eminlerinin emrinde bunlarla ilgili olarak ayrıca ‘‘*serçukadar*’’ veya ‘‘*başçukadar*’’ diye isimlendirilen görevliler mevcuttu ki bunların vazifeleri, az önce bahsettiklerimizden ayrı olarak çukadarlara nezaret etmekte¹⁵⁹¹.

13.2.10. Konakçılar

Ma’adin-i Hümayun eminlerinin maiyetlerinde bulunan ‘‘*kapı halkı*’’ veya ‘‘*daire halkı*’’ diye ifade edilen bu hizmetliler grubu ile Karaman Eyaleti madenlerinin güvenliği açısından her an göreve hazır olan bir miktar askerin¹⁵⁹² iaşesi için gerekli olan zahireyi, ilgili yerlerden temin eden görevlilerdir. Yani bunlar az önce ifade ettiğimiz üzere sözü edilen kişilerin iaşesi için gerekli olan zahireyi ücret karşılığında temin ederek Karaman Eyaleti madenlerine ulaştırmakla sorumluydular¹⁵⁹³. Lakin bunların kaç kişi oldukları, nasıl çalıştıkları ve hizmet sürelerinin ne olduğu gibi mevzularda aydınlatıcı bilgi edinmemiz maalesef mümkün olmamıştır.

13.2.11. Tatarlar

Karaman Eyaletinde Ma’adin-i Hümayun eminlerinin maiyetinde bulunan tatarların başlıca vazifesi, madenlerden elde edilen ve Darphane-i Amire’ye gönderilmesi gereken ürünlerin yani madenlerden İstanbul’a gönderilen hazinelerin başında gitmekti¹⁵⁹⁴.

13.2.12. Şâtır

Osmanlı belgelerinde geçen bilgilere göre şâtır, devlet ricalinin sağ ve solunda yürüyerek onların debdebelerinin arttırılmasını veya halka gösterilmesi ile madenlerde halka karşı uygunsuz hareketlerde bulunan kişilerin cezalandırılmasını sağlayan kişilere verilen isimdir¹⁵⁹⁵. Karaman Eyaleti maden eminlerinin maiyetinde bulunan şâtır ise, belgelerde tespit

¹⁵⁸⁹ BOA. C. İKT. *Belge No*: 1296.

¹⁵⁹⁰ BOA. C. İKT. *Belge No*: 1213.

¹⁵⁹¹ BOA. C. İKT. *Belge No*: 1250; BOA. C. İKT. *Belge No*: 1270.

¹⁵⁹² BOA. C. İKT. *Belge No*: 1244.

¹⁵⁹³ BOA. C. İKT. *Belge No*: 1244.

¹⁵⁹⁴ BOA. C. DM. *Belge No*: 482; BOA. C. DM. *Belge No*: 1890; BOA. C. DM. *Belge No*: 2455.

¹⁵⁹⁵ BOA. C. İKT. *Belge No*: 1311.

edebildiğimiz bilgilere göre maden eminlerinin göreve atandıklarını etrafa duyurmak üzere yazdıkları mektubu ilgili yerlere götüren kişi olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁵⁹⁶.

13.2.13. Birûn Ağası

Karaman Eyaleti Ma'adin-i Hümayun eminlerinin maiyetinde bir de bu isimle anılan görevli mevcuttur. Birûn Ağasının görevleri konusunda Osmanlı belgelerinde yaptığımız araştırmalar neticesinde ayrıntılı bilgi edinmemiz mümkün olmamıştır. Ancak belgelerde biz bunu 1792 yılında madenler için Bereketli ve Belviran kazalarında tedarik edilen kütüklerin bedelinin ilgililere teslimi ile görevli olarak görmekteyiz¹⁵⁹⁷.

13.2.14. Peşkir Ağası

Osmanlı belgelerine göre Osmanlı sarayındaki peşkir ve havlulara bakan memur olarak bildiğimiz bu görevliyi¹⁵⁹⁸, Ma'adin-i Hümayun eminlerinin sarayında da değişik bir hizmette istihdam edilmiş olarak görmekteyiz. Çünkü bu isimle anılan görevli 1803 yılında madenlerde bulunan ambarlara zahire temini hususunda baş görevli olarak görülmektedir. Peşkir Ağası, 1803 yılında yukarıda bahsettiğimiz ambara teslim edilen buğdayın kalitesini ölçtüğü gibi, orada bulunan görevlileri de denetlemiştir¹⁵⁹⁹.

13.2.15. Tahsildar Ağası

Karaman Eyaleti Ma'adin-i Hümayun eminlerinin emrinde çalışan tahsildarların başlıca vazifesi, Ma'adin-i Hümayun hazinesine edası lazım gelen veya zamanında biraz önce bahsedilen hazineye teslim edilmeyen gelirlerin tahsil edilmesi idi¹⁶⁰⁰. Bunun yanında bazen onların Ma'adin-i Hümayun hazinesi dışında başka yerlere tahsis edilmiş olan gelirlerin tahsili ile de görevlendirildiklerini bilmekteyiz¹⁶⁰¹.

13.2.16. Mühürdar

Karaman Eyaleti madenlerinde görevli olan mühürdar normalde sadrazamlar ile nazır ve valilerin maiyetlerinde resmi kâğıtları mühürlemekle sorumlu olan kişilerdir¹⁶⁰². Ma'adin-i Hümayun eminlerinin de bir mühürdarı bulunmaktaydı¹⁶⁰³. Fakat Ma'adin-i Hümayun eminlerinin bu isimde anılan görevliyi başka işlerde de istihdam ettikleri anlaşılmaktadır.

¹⁵⁹⁶ BOA. C. İKT. *Belge No:* 1339.

¹⁵⁹⁷ BOA. C. İKT. *Belge No:* 1310.

¹⁵⁹⁸ BOA. C. İKT. *Belge No:* 1773.

¹⁵⁹⁹ BOA. C. İKT. *Belge No:* 1327.

¹⁶⁰⁰ BOA. C. DM. *Belge No:* 1205; BOA. C. DM. *Belge No:* 1294.

¹⁶⁰¹ BOA. C. DM. *Belge No:* 1211.

¹⁶⁰² Pakalın, a.g.e., s. 609.

¹⁶⁰³ BOA. D. BŞM. *Belge No:* 8528.

Bundan akdem 1802 tarihli bir muhasebe defterinde, Karaman Eyaletinde bulunan Ma'adin-i Hümayun eminlerinin mühürdarının, İstanbul'da eminlerin çeşitli ilamat, senedat ve temessüklerini teslim ile görevli olduğu görülmektedir¹⁶⁰⁴.

13.2.17. Gece Nazırı

Osmanlı arşiv belgelerinde yaptığımız incelemeler sonucunda görev mahiyetini tam olarak tespit edememiş bulunmaktayız. Fakat maden eminlerinin kaime yazarak kendisine muhatap edildiği¹⁶⁰⁵ ve madenlere sermaye olması maksadıyla toplanan salyanelerde adına vergi toplanan bir görevli olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁶⁰⁶. Onun muhtemel görevi madenlerde geceleri güvenliği sağlamak olarak düşünülmektedir.

13.2.18. Kavas

Osmanlı arşiv belgelerindeki incelemelerimiz sonucunda kavas, devlet teşkilatında padişahlardan aşağı rütbelerde bulunan devlet adamlarının maiyetlerinde çalışan memurlara verilen bir isimdir¹⁶⁰⁷. Bu isimle anılan bir görevli Ma'adin-i Hümayun eminlerinin maiyetinde de mevcuttur ve tespit edebildiğimiz kadarı ile bu kişinin yaptığı işler arasında herhangi bir yere yönetici olarak atanmak veya asayişle ilgili hususlarla ilgilenmek de yer almaktadır.

13.2.19. Sarraf

Karaman Eyaletinde Ma'adin-i Hümayun eminlerinin İstanbul'da emaneti uhdelerine alırken kefil olarak göstermiş oldukları sarraflarından¹⁶⁰⁸ ayrı olarak bir de merkezde maiyetlerinde çalışan ve çok önemli bir görevi yerine getiren sarrafları mevcuttur. Karaman Eyaleti madenlerinde sarraf bulundurulması konusunda aslında önceden beri devletin bütün madenleri için geçerli olan bir durum olarak görülmektedir. Nitekim dönemin maden kayıtlarında bu konuda ilgililere hitaben ‘...her madenlere sermayesiyle sarraf tayin olmak lazımdır...’ diye ifade edilmektedir¹⁶⁰⁹. Ma'adin-i Hümayun'da bulunan sarrafların atamaları, görevleri ve sahip oldukları muafiyetler hakkında diğer görevlilerden daha fazla bilgi sahibi olmaktayız. Buna göre, onların atamaları maden eminlerinin Darphane-i Amire nazırına ‘imha ve iltiması’ nazırın ‘takriri’ ve padişahın ‘berati’ ile gerçekleşmekteydi. Bu durum herhangi bir kişinin bu görevde devam etmesi için de geçerli idi. Nitekim 1809 yılında

¹⁶⁰⁴ BOA. D. BŞM. Belge No: 8634.

¹⁶⁰⁵ BOA. D. BŞM. Belge No: 8411.

¹⁶⁰⁶ BOA. D. BŞM. Belge No: 8149; BOA. D. BŞM. Belge No: 8150.

¹⁶⁰⁷ Pakalın, a.g.e., s. 215.

¹⁶⁰⁸ BOA. C. DM. Belge No: 1413; BOA. C. DM. Belge No: 2174.

¹⁶⁰⁹ Spaho, a.g.m., s. 139.

Ma'adin-i Hümayun sarrafi olan kişiye 1804 yılında verilen beratın görevde devam sebebiyle yenilenmiş olduğu görülmektedir¹⁶¹⁰.

Karaman Eyaleti Ma'adin-i Hümayun'da görev yapan sarrafin görev süresi hususunda ise yaptığımız araştırmalarda net bir bilgiye ulaşamadık. Fakat bu görevin merkezde uzun yıllar boyunca ismini tespit edemediğimiz bir aşiret tarafından yerine getirildiğini bilmekteyiz. Söz konusu olan bu aşiretin görevini babadan oğula devredecek şekilde yerine getirdiğini görmekteyiz¹⁶¹¹. Ma'adin-i Hümayun'u oluşturan bütün madenler için yetenekli olan sarrafların icra ettikleri bazı görevler vardır. Sarraflar, Karaman Eyaleti madenlerinde üretim faaliyetini gerçekleştiren ustalara ihtiyaç duydukları sermayeyi vermekteydiler. Maden ustaları sarraflardan aldıkları krediyi veya avansı kendi hesaplarına almaktaydılar ve üretim faaliyeti sonunda elde ettikleri gelirden borçlarını ödemekteydiler. Ma'adin-i Hümayun'da bir noktada özel finans kuruluşu olarak görev yapan sarrafların yerine getirdikleri görevler arasında madenciler için gerekli olan “...sair lazımelerin...” temininde onlara yardımcı olmak ve madenlerde altın ve gümüş cevherinin üretiminin bol olmasına gayret etmekte bulunmaktaydı¹⁶¹². Bahsetmiş olduğumuz bu görevler arasına, bir yere para ulaştırılacak olduğu zaman parayı ilgili yere iletmeyi de ekleyebiliriz ki, bu gibi durumlarda onların geçecekleri yollarda güvenliğin sağlanması için yol üzerindeki kadılara ve diğer ilgililere hitaben maden eminleri bir “*yol buyruldu*” yazmaktaydılar¹⁶¹³. Karaman Eyaleti madenlerinde görev yapan sarrafların muhtemelen yerine getirdikleri hizmetlerin sadakat isteyen önemli işlerden olması sebebiyle olmalı ki çok geniş bir muafiyete sahip oldukları görülmektedir. Onların sahip oldukları muafiyet şer'i ve örfi vergilerin tamamını kapsamakta ve bütün aile fertleri için de geçerli idi. 1798 yılında merkezde sarraflık hizmetini yürütmekte olan ve biraz önce ifade ettiğimiz aşirete mensup kişilere verilen muafiyet beratı¹⁶¹⁴ bu hususta aydınlatıcı bilgi vermektedir.

13.2.20. Maden Yiğitbaşı

Osmanlı belgelerine göre çok fazla bilgiye sahip olmadığımız bu kişinin görevlerinin, Karaman Eyaleti madenlerine ait çeşitli işlere bakmak, maden bölgesinde yeni cevher yataklarının tespitini ve maden ocaklarının kontrolünü yapmak ile yeni bulunan cevher

¹⁶¹⁰ BOA. C. DM. *Belge No*: 1211; BOA. C. DM. *Belge No*: 1214.

¹⁶¹¹ BOA. C. DM. *Belge No*: 418; BOA. C. DM. *Belge No*: 1469; BOA. C. DM. *Belge No*: 1758; BOA. C. DM. *Belge No*: 2168; BOA. HH. d. *Defter No*: 27723.

¹⁶¹² BOA. C. DM. *Belge No*: 1211.

¹⁶¹³ BOA. D. BŞM. *Belge No*: 1037.

¹⁶¹⁴ BOA. KŞS. *Sicil No*: 1: 59-141.

yataklarında üretim yapılıp yapılamayacağı hususunda eminlere rapor vermek olduğu anlaşılmaktadır¹⁶¹⁵.

13.3. Madenlerdeki Güvenlik Görevlileri

13.3.1. Delilbaşı

Genel olarak kaynaklarda ifade edildiğine göre delilbaşı, Tanzimat'tan önce vezir dairelerinin muhafız ve muharip olarak kullanılan iki kısımdan¹⁶¹⁶ bir kısmını teşkil eden süvarilerin başına verilen isimdir¹⁶¹⁷. Delilbaşı isimli bu görevliler, Tanzimat'tan önceki dönemlerde vezir ve mirimiran dairelerinde bulunmaktaydılar. Her bir bayrakta, 15 nefer taşınması kural iken bölükbaşılar bu neferi idare edemediklerinden ötürü bu sayı 12 nefere çekilmiştir. Bayrak başına bunlara 60 kuruş ulufe verilmekteydi. Delilbaşı “*devr*” namıyla taşraya çıkmayacak, bir memuriyet verildiği takdirde uyacak ve uğradığı kazalardan 1 akçe talep etmeyecekti¹⁶¹⁸. 4 – 14 Mart 1803 tarihinde Rumeli Beylerbeyi, Alanya mutasarrıfı ve Karaman Eyaleti maden eminlerinden Abdurrahman Paşa maiyetine delibaşılardan Zobu Mehmet Ağa 15 bayrak delil ile istihdam edilmiştir¹⁶¹⁹. Bu örnekte de ifade edildiği üzere vezir rütbeli maden eminlerinin yanında bulunmalarından ötürü ve bazen de maden eminlerinin Karaman Eyaleti valisinden eşkıyaya karşı yardım istemesi nedeniyle¹⁶²⁰ delilbaşı¹⁶²¹ burada ifade edilmiştir.

13.3.2. Tüfenkçibaşı

Kaynaklarda ifade edildiğine göre tüfenkçibaşı, madenlerin güvenliğinden sorumlu olan tüfenkçi ismi verilen görevlilerin başındaki kişidir. Karaman Eyaleti madenlerini korumakla görevli tüfenkçilerin sayısındaki artış sebebiyle bunların başına tüfenkçibaşı atanmıştır. Karaman Eyaleti madenlerinde çok uzun zamandan beri tüfenkçibaşılık görevini yerine getiren El-hac Ebu Bekir Ağa'nın ölümü üzerine, 15 – 25 Ocak 1792 tarihinde mallarının Darphane-i Amire'ye gönderilmesi emredilmiştir¹⁶²². Tüfenkçibaşının temel

¹⁶¹⁵ BOA. C. DM. *Belge No*: 55: 616-385.

¹⁶¹⁶ Vezir dairelerinin ikinci kısmını teşkil eden piyadelerin başı ise tüfenkçibaşı idi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Pakalın, a.g.e., s. 422.

¹⁶¹⁷ Pakalın, a.g.e., s. 422.

¹⁶¹⁸ 8 Şubat 1805 tarihinde Karaman Eyaleti valisinin delilbaşısı olan kişinin Belviran kazasından 8.000 kuruş toplaması merkeze bağlı kazaların serbestiyetine aykırı olduğundan dolayı delilbaşısına serbestiyeti hatırlatan bir emir gönderilmiştir. BOA. DRB. d. *Defter No*: 970.

¹⁶¹⁹ BOA. MHM. d. *Defter No*: 220: 57.

¹⁶²⁰ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2890.

¹⁶²¹ Maden eminleri ile delilbaşılar görevleri nedeniyle çeşitli sebeplerle karşılaşmıştır. Karaman Eyaleti maden eminlerinden Halil Ağa'nın Karaman Eyaleti valisinin delilbaşı zimmetinde 250 kuruş alacağı olması iki görevlinin ilişkisini göstermesi açısından örnek olarak verilebilir. BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 652-1.

¹⁶²² BOA. MHM. d. *Defter No*: 198: 44.

görevi, madenleri muhafaza etmek ile birlikte eşkıya takip edip onları yakalamak ve teslim olmazlarsa eşkıya ile savaşmak idi¹⁶²³. Bu görevlerinin yanında tüfenkçibaşı, maden eminleri ile birlikte Karaman Eyaletine bağlı kazalara tevzi edilen baltalardan alınacak bedelin tahsili için maden eminleriyle birlikte bu kazalara gitmiştir¹⁶²⁴. Ancak burada sadece ahalinin tevzi edilen miktarı kabul etmesini kolaylaştırıcı bir etken olduğundan dolayı eminlerin yanında yer aldığını¹⁶²⁵ daha da önemlisi maden eminlerinin korunmasını sağladığını söylemek mümkündür.

Karaman Eyaleti madenlerinin güvenliğini sağlayan görevlilere tüfenkçi adı verilmekteydi. Karaman Eyaleti madenlerinin ilk aktif hale geldiği yıllarda tüfenkçiler Konya'dan tahsis edilmiştir¹⁶²⁶. Fakat Karaman Eyaleti madenlerindeki tüfenkçiler yeterli olmadığı zaman talep edilmesi halinde Karaman Eyaleti valisi de maden bölgesine askeri yardımda bulunmaktaydı. 6 Kasım 1792 tarihinde, 300 kişilik eşkıyanın maden bölgesinde bulunması üzerine bunların eminler tarafından etkisiz hale getirilmesi gerekirken eminlerin yardıma muhtaç olduğunu bildirmesi üzerine Karaman Eyaleti valisinin 400 kişiyle birlikte kethüda ya da tüfenkçibaşı görevlendirilmesi ve eşkıyanın yakalanması emredilmiştir¹⁶²⁷. Karaman Eyaleti madencilerinin çoğu tüfenkçi kayıt olup maden hizmetlerinde çalışmadıklarından, madenlerde çalışmaları için 20 Temmuz 1792 tarihli emir eminler tarafından madencilere hatırlatılmıştır¹⁶²⁸. Muhtemelen bu tarihten sonra artan tüfenkçi¹⁶²⁹ kayıtlarından ötürü, bu görevliler üzerine bir tüfenkçibaşı atanmış olmalıdır. Karaman Eyaleti madenlerinin muhafazası ile görevli 10 tüfenkçiye, 16 ayda¹⁶³⁰ 400 kuruş ödenmiştir¹⁶³¹. 11 Mart 1792 tarihinde ise 15 ayda etba'ı, huddam ve tüfenkciyan aylığı olarak 1.900 kuruş ücret

¹⁶²³ BOA. AHK. KR. d. *Defter No*: 20: 4-2.

¹⁶²⁴ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 677-2.

¹⁶²⁵ Seydişehir kazası ahalipleri Divan-ı Hümayuna gönderdikleri arzlarında şunları aktarmıştır; 80 adet balta hesabıyla Karaman Eyaletine bağlanan kaza, önceki maden eminleri vaktinde her balta 36 kuruş kömür akçesi verirdi. Maden emini olan Mehmet Fazlullah Ağa, tüfenkçibaşısı ile ittifaken her baltaya 117 kuruş tevzi ederek bundan başka çakıl, kürek, cevher nakli ve menzil akçesi ve mübaşiriyye isimleriyle ahaliye çeşitli zulümler yapmıştır. Bu şikâyetler üzerine, görevlendirilen mübaşire bu durumu araştırması ve durum hakkında bilgi vermesi kadî'nin da ona yardım etmesi 21 Haziran 1784 tarihinde emredilmiştir. BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 677-2.

¹⁶²⁶ BOA. D. DRB. THR. *Belge No*: 2: 19.

¹⁶²⁷ Bu eşkıyaların yakalanması ile alakalı İçil Sancağı ve Adana valisine gönderilen emirler için bkz. BOA. MHM. d. *Defter No*: 178: 227-228; BOA. MHM. d. *Defter No*: 178: 227; BOA. C. ZB. *Belge No*: 4251.

¹⁶²⁸ BOA. D. DRB. THR. *Belge No*: 2: 19.

¹⁶²⁹ 11 Mart 1792 tarihinde, 15 ayda hizmetçi ve tüfenkçilerin aylığı 1.900 kuruş verilmiştir. BOA. C. DRB. *Belge No*: 3090.

¹⁶³⁰ Her nefere 2,5 kuruş olmak üzere verilmekteydi. BOA. D. BŞM. d. *Defter No*: 4702: 3.

¹⁶³¹ 9 Şubat 1787 ve 27 Mayıs 1788 tarihlerinde bu ödeme gerçekleştirilmiştir. BOA. D. BŞM. d. *Defter No*: 4702: 3.

verilmiştir¹⁶³². Ancak bu hesaplamada tüfenkçi sayısının arttığı düşünülürse, maden emininin yanındaki hizmetçilerin sayısının azalmış olması gerekmektedir. Zira biraz önce bahsedildiği üzere, maden emininin 30 yardımcısının olduğu ve her birine 5 kuruş ücret verildiği düşünülürse bu meblağın sadece yardımcılarına yetmediği görülecektir¹⁶³³.

13.3.3. Kışlakçılar

Karaman Eyaleti madenlerinde bu isimle ifade edilen görevlilerin, madenlerde mevcut fırınların kışın korunmasını ve bakımını sağlayan kişiler olduğunu tahmin etmekteyiz. Nitekim 1789 yılında Karaman Eyaleti madenlerinde 24 adet kışlakçı merkezde, 50 adet kışlakçı ise kazalarda yer alması suretiyle toplam 74 adet kışlakçı mevcuttur¹⁶³⁴. Bütün bunlardan sonra madenlerin devlet için sahip olduğu öneme paralel olarak Ma'adin-i Hümayun'da organizeli bir güvenlik ve asayiş sisteminin mevcut olduğunu söylemek mümkündür¹⁶³⁵. Burada belirtildiği üzere elemanların komutasındaki kuvvetler, herhangi geniş bir eşkıyalık faaliyetinde veya madenlere büyük çaplı bir saldırı olduğu zamanlarda yetersiz kalırsa, Maden-i Hümayun emininleri durumu hemen devlet merkezine bildirerek çevre ve eyalet kuvvetlerinin de bu işte görevlendirilmesini isteyebilmekteydiler¹⁶³⁶. Onların bu konulardaki isteklerinin genellikle kabul görmüş olduğu gözlenmektedir. Bunda da etkili olan başlıca faktör, madenlerde üretimin devamlılığı prensibine uyulmaya çalışılması düşüncesidir¹⁶³⁷.

13.3.4. Serdar

Klasik Osmanlı kentlerinde gördüğümüz yeniçeri serdarlarının da, maden emininlerine güvenlik ve asayiş konularında yardımcı oldukları görülebilmektedir¹⁶³⁸. Yeniçeri serdarlarının belirtilen hususlarda maden emininlerine yardımcı olmaları, özellikle Karaman Eyaletine bağlı kazalarda görülmektedir.

13.3.5. Madenci Bölükbaşı

Karaman Eyaletinde cevher üretiminin yapıldığı bölgelerde üretim faaliyetlerini ve dolayısıyla madencileri eşkıya tehlikesinden koruma maksadı ile bölge halkından tayin olunan

¹⁶³² BOA. C. DRB. *Belge No*: 3090.

¹⁶³³ Şafakçı, a.g.t., s. 182.

¹⁶³⁴ BOA. C. DRB. *Belge No*: 3091.

¹⁶³⁵ BOA. C. DRB. *Belge No*: 3092.

¹⁶³⁶ BOA. C. DRB. *Belge No*: 3093.

¹⁶³⁷ Tızlak, a.g.t., s. 94.

¹⁶³⁸ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 638-3.

görevlilere madenci bölükbaşısı ismi verilmektedir. Bu isimle anılan kişinin de maaşı ve diğer ihtiyaç maddeleri maden eminleri tarafından verilmekteydi. Emrinde yeteri kadar güvenlik kuvveti bulunurdu ve özellikle eşkıya tehlikesinin daha fazla olduğu, maden idare merkezlerine uzak olan mahallerde görev yapmaktaydı¹⁶³⁹. Böyle olunca her maden bölgesinde bu isimle anılan bir görevli mevcut olmakta ve sayıları da maden üretim merkezlerinin sayısı ile paralellik arz etmekteydi¹⁶⁴⁰.

13.3.6. Serdivangan ve Başbuğ

Karaman Eyaleti madenlerinin güvenliği ve asayişi ile alakalı kuvvetlere komuta eden kişilerin başında serdivangan ve başbuğ gelmekteydi. Bu görevlilerden serdivanganın vazifesini, 1782 tarihli bir kayıttan herhangi bir sefer veya memuriyet esnasında ‘‘divangan bayrağı’’nı açmak olarak tespit edebilmekteyiz. Serdivanganın ve emri altındaki askerlerin ulufeleri yani ücretleri maden hazinesinden verilmekteydi¹⁶⁴¹. Maden eminlerinin emrinde güvenlik maksadına yönelik olarak hazır vaziyette bulunan kuvvetlere kumanda eden ve genelde madenlerin eşkıyalık faaliyetlerine karşı korunmasını sağlayan bir diğer görevli de başbuğ idi¹⁶⁴².

13.4. Madenlerdeki Teknik Görevliler

13.4.1. Baltacı

Karaman Eyaleti madenlerinin kömür ihtiyacını karşılayan baltacıya kömürcü ismi de verilmekteydi¹⁶⁴³. 26 Ocak 1789 tarihinde Karaman Eyaletine bağlı kaza ahalilerinin çoğu rençper olduğundan ve kömür yakma işini bilmediklerinden Gümüşhane’den 20 baltacı istenmiştir¹⁶⁴⁴. Baltacılar tarafından yakılan kömür, diğer madenler misali ücreti nakit olarak verilmek şartıyla maden eminleri tarafından satın alınmaktaydı¹⁶⁴⁵. Karaman Eyaletine bağlı kazalarda maden ocakları ilk açıldığı dönemlerde köylüler tarafından kömür tedariki iyi bilinmediğinden ötürü, Gümüşhane’den kömürcü amelesi istenirken¹⁶⁴⁶ bu ustalarla birlikte Karaman Eyaletine bağlı kaza ahalilerine de kömür tevzi edilmiştir. Bu hususta, Karaman Eyaletine bağlı Bozkır kazası 150 balta ve Belviran kazası 65 balta olarak hesap edilmiştir¹⁶⁴⁷.

¹⁶³⁹ BOA. C. DM. *Belge No:* 482.

¹⁶⁴⁰ BOA. C. DM. *Belge No:* 482.

¹⁶⁴¹ BOA. C. DRB. *Belge No:* 885.

¹⁶⁴² BOA. C. DRB. *Belge No:* 855; BOA. C. DRB. *Belge No:* 861; BOA. C. DRB. *Belge No:* 863.

¹⁶⁴³ BOA. MEDAD. *Defter No:* 8: 638-2.

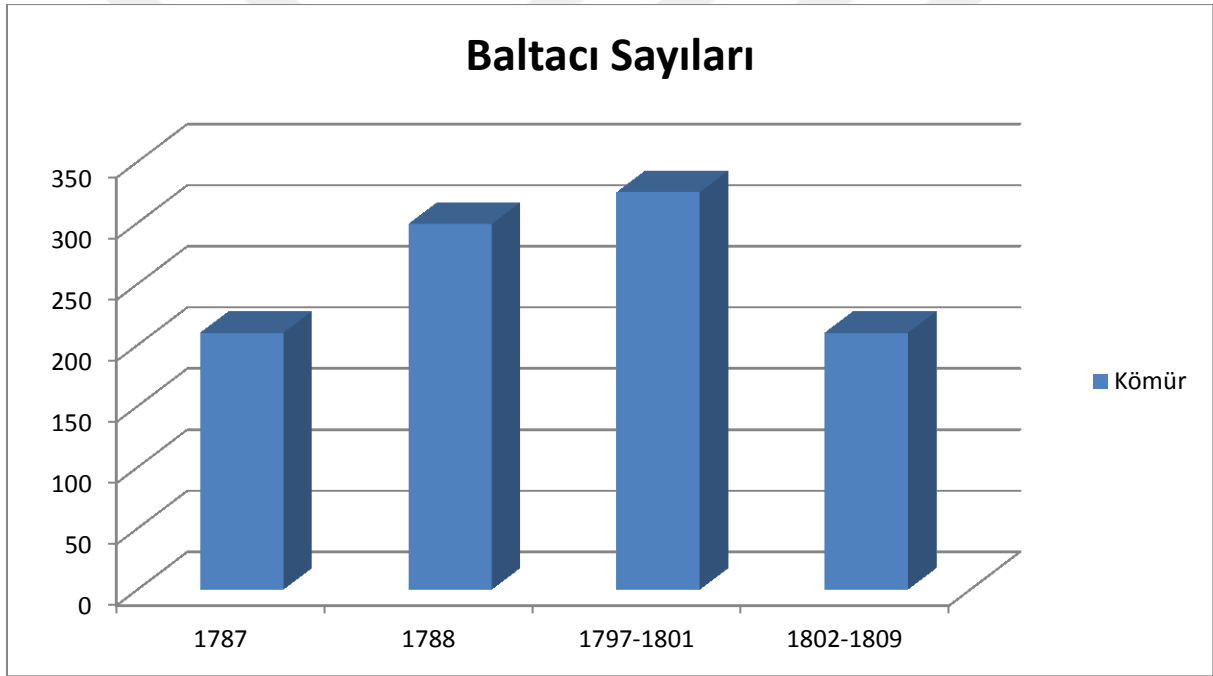
¹⁶⁴⁴ BOA. MEDAD. *Defter No:* 1058; BOA. MEDAD. *Defter No:* 8: 624-2.

¹⁶⁴⁵ BOA. MEDAD. *Defter No:* 8: 638-3.

¹⁶⁴⁶ BOA. MEDAD. *Defter No:* 8: 638-3.

¹⁶⁴⁷ BOA. MEDAD. *Defter No:* 8: 619-1; BOA. MEDAD. *Defter No:* 8: 620-2.

Karaman Eyaletine bağlı kazaların köylerine tevzi edilen balta hesabı üzere her balta, haftada 100 kıyye kömür tedarik ederek fırınların olduğu mahalle nakletmek şartıyla her 100 kıyye kömüre 60 akçe¹⁶⁴⁸ ücret tespit edilmiştir¹⁶⁴⁹. Bu ücretler karşılığında madencilere teslim edilen kömürlerin teslimi esnasında madenciler ile kömürcüler anlaşmazlığa düşebilmekteydi. Bu anlaşmazlığın temel sebebi madencilerin, merkezde yaşayan ahhalilerin kanuna aykırı taleplerde bulunmalarıydı¹⁶⁵⁰. Aşağıdaki grafik ele alınırken Karaman Eyaletine bağlı kazaların verdiği kömürcüler dikkate alınmıştır. Dolayısıyla baltacı sayısındaki artış ya da eksilme Karaman Eyaletine bağlı kazaların madenlere bağlanması ya da maden emanetinden çıkarılması ile alakalıdır. Fakat baltacı sayısını doğrudan etkileyen unsur, madenlerde üretimin artması bir başka ifadeyle madenlerde işletilen fırın sayısının artmasıyla orantılıdır. Grafikte görülen kömür miktarındaki artış ve eksilme madenlerdeki fırın sayısı ile ilgilidir.

Grafik 15: Karaman Eyaleti Madenlerinin Kömür İhtiyacını Karşılamanı Baltacı Sayıları

13.4.2. Feteci

Sözlük anlamına baktığımız zaman Fete, kırmak, açmak ve yardım anlamlarına gelmektedir¹⁶⁵¹. Darphane-i Amire'ye teslim edilen gümüştan fırın başına her fırından elde

¹⁶⁴⁸ 1787 yılında, Keban madenlerinde her ay kömür harkı için ücreti maden eminaleri tarafından verilmek şartıyla her baltacıyla 8 kuruş ücret verilmiştir. BOA. MEDAD. Defter No: 9: 26-1.

¹⁶⁴⁹ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 658-2.

¹⁶⁵⁰ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 685-1.

¹⁶⁵¹ Fette şeklinde de okunabilen kelime, bir kırık parça ya da ufalanmış kitle anlamına geldiğine göre bu işi yapan görevliye de feteci denilebilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Redhouse, a.g.e., s. 1365.

edilen üründen ‘‘fete-i sim’’ adıyla bir kesinti yapılmaktaydı. Karaman Eyaleti madenlerinde üretilen gümüş Darphane-i Amire’ye teslim edildikten sonra hesabı görülürken teslim edilen gümüş kıtalarının¹⁶⁵² her birinden 3 dirhem ‘‘fete-i mu’tade’’ düşülürdü¹⁶⁵³. Darphane-i Amire’ye teslim edilen gümüş vezn olununca gümüşün miktarı ortaya çıkmaktaydı. Miktarı belirlenen gümüşten, kıtasından 3 dirhem ‘‘fete-i mu’tadesi’’ düşülünce dirhemi 16 paradan işlem görmüş olup, ortaya çıkan meblağ ise maden eminlerine verilen sermayeye karşılık kaydedilmiştir¹⁶⁵⁴.

Karaman Eyaleti madenleri için Gümüşhane’den istenen feteci adı verilen görevli ilk olarak 28 Mayıs 1790 tarihinde¹⁶⁵⁵ ve son olarak 25 Mart 1793¹⁶⁵⁶ tarihinde istenilmiştir¹⁶⁵⁷. Karaman Eyaleti madenleri için bu süreçte bir adet feteci ustası talep edilirken bu tarihten sonra bu isimle bir görevli talep edilmemiştir. Gümüşhane’den gönderilen ve cevherin izabe ve terbiyesinde ihtisas sahibi olan ve madenlerde gümüş elde etmekle görevli lüpçü adı verilen ustalar¹⁶⁵⁸ ile feteci adı verilen görevlilerin aynı görevi yaptığı söylenebilir. Zira gümüşten ‘‘resm-i fete’’ ismiyle fırınlarda cevherin kaç defada kal olduğuna dair bir kesinti yapılmaktaydı.

13.4.3. Kalcı

Arşiv belgelerinde geçen bilgiye göre kalcı, birlikte cevherin fırınlarda pişirilmesi işini yapan yani çıkarılan madeni kal eden görevliye verilen isimdir. Cevher kal olduktan sonra kal olmadan önceki vezniyle mukayese edilerek ne kadar noksanlaştığı tespit edilir ve bu miktar ‘‘kesr-i kal’’ olarak ilk ağırlığından çıkarılırdı¹⁶⁵⁹. Darphane-i Amire’ye teslim edilen ‘‘mahlût’’ adı verilen altın ve gümüşün karışık olduğu cevherden ‘‘kesr-i kal’’ ismiyle bir miktar daha düşülmekteydi. Altın ve gümüşün ayrıştırılması işleminde cevherin durumuna göre ‘‘kesr-i kal’’ oranı 100 dirhem cevherde % 10¹⁶⁶⁰ ile % 2 arasında değişmekteydi¹⁶⁶¹.

¹⁶⁵² Arşiv belgelerinde kıta’at şeklinde ifade edilmiştir. (BOA. DRB. d. *Defter No*: 1023; BOA. DRB. d. *Defter No*: 996: 89). Örnek verecek olursak 10 kıta’at/parça teslim edilen gümüş, 10 ile 3’ün çarpımı sonucunda 30 dirhem gümüş resm-i fete olarak düşünülmüştür. BOA. DRB. d. *Defter No*: 996: 89.

¹⁶⁵³ BOA. DRB. d. *Defter No*: 996: 89.

¹⁶⁵⁴ BOA. DRB. d. *Defter No*: 1030.

¹⁶⁵⁵ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 638-3.

¹⁶⁵⁶ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 699-1.

¹⁶⁵⁷ Feteci talebi ile ilgili ayrıca bkz. BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 666-1; BOA. C. DRB. *Belge No*: 2691; BOA. C. DRB. *Belge No*: 3083.

¹⁶⁵⁸ Çağatay, ‘‘Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Tarzları Hakkında Tetkik Tecrübesi’’, s. 25-26.

¹⁶⁵⁹ Çağatay, ‘‘Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Tarzları Hakkında Tetkik Tecrübesi’’, s. 48.

¹⁶⁶⁰ BOA. DRB. d. *Defter No*: 996: 93; BOA. DRB. d. *Defter No*: 996: 98.

¹⁶⁶¹ BOA. DRB. d. *Defter No*: 1030.

Kal, maden külçelerinin eritilip tasfiye olunması¹⁶⁶² yani saflaştırılmasıdır ki bu işi yapan kişiye de kalcı¹⁶⁶³ demek gerekmektedir. Kalcılar aynı zamanda alaşım halindeki madenleri izabe etmek suretiyle ayıran esnafıdır¹⁶⁶⁴. Çok sık olmamakla birlikte kal ağası isimli bir görevli daha tespit edilmiştir ki kalcı ile aynı kişi olduğu yaptıkları görevleri itibariyle düşünülmektedir.

Diğer ustalar da olduğu gibi Gümüşhane'den¹⁶⁶⁵ tedarik edilen kalcılarla ilgili en önemli sorun bu görevi yapanların bazılarının bu ilmi bilmemesiydi¹⁶⁶⁶. Ortaya çıkan problemlerden bir diğeri ise, çeşitli nedenlerle kal ustalarının kal işlemini gerçekleştirememesiydi. Karaman Eyaleti madenlerinde 6 Kasım 1792 tarihinde madencilerin çoğunun hastalanması ve kalcıbaşının da hasta olmasından dolayı fırınlarda imal için hazır olan altın ve gümüş külçesinden 10 adet kal'ın geriye kaldığı ve hasta olmadan evvel kal olan altın ve gümüş cevherlerinin 8 kıta olup madenciler iyileşirse cevherin kış içinde fırınlarda imal edileceği emin tarafından belirtilmiştir¹⁶⁶⁷. Karaman Eyaleti madenlerinde görevli kalcılara verilen ücret hususunda bir kayıt tespit edilememiştir¹⁶⁶⁸. Karaman Eyaletindeki madenlerde bulunan kalcı sayıları zaman içerisinde farklılık göstermiştir. Bunun sebebi ise işletilen fırın sayısındaki artış ya da azalma olarak gösterilmektedir. Çünkü her fırına 1 kalcı ustası düşmekteydi. Karaman Eyaleti madenleri için 1793 – 1801 yılları arasında 4 kalcı¹⁶⁶⁹

¹⁶⁶² Kal, maden tasfiyesi için izabe ve pişirmek anlamında kullanılmaktadır. İstisfa, altını gümüşü halita, mağşuşundan ve cüruftan ayırmak (Ahmet Vefik Paşa, a.g.e., s. 203); bir maden külçelerinin eritilip tasfiye olunması; altını bakırı kal itmek; kal ameliatı (Şemsettin Sami, a.g.e., s. 1032) gibi anlamlarda kullanılmıştır. Bu tanımlamalara göre kal, madenin saflaştırılması için pişirilmesi ve bunun sonucu eriyen madenlerin birbirinden ayrılması ya da kısaca çıkarılan cevherin ayrıştırılması anlamlarına gelmektedir. Bu anlamda kalcı için arıtımcı denilebilmektedir. İzabe ise; eritmek manasında kullanılmıştır. (Şemsettin Sami, a.g.e., s. 85). Kal eritmek ve rafine etmek anlamlarına geldiğine göre (Redhouse, a.g.e., s. 688) kalcıya eritici, iyileştirici ya da madenlerdeki cevheri ayrıştıran, arıtan ve temizleyen görevli denilebilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şemsettin Sami, a.g.e., s. 1032.

¹⁶⁶³ Kalcılar, cevherin ocaklardan çıkarıldıktan sonra taş ve topraktan ayrılması işlemine nezaret eden ustalardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Altunbay, "XVIII. Yüzyıl Boyunca Gümüşhane Madenlerinden Diğer Maden Ocaklarına İstihdam Amaçlı Teknik Eleman Nakli", *Karadeniz Tarihi Sempozyumu 2005*, C. I, Trabzon 2007, s. 286.

¹⁶⁶⁴ Halil Sahillioğlu, *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), İstanbul 1965, s. 121.

¹⁶⁶⁵ Karaman Eyaletine bağlı Bereketli kazası madenlerinden 30 Temmuz 1787 tarihinde 2 kalcı (BOA. MEDAD. Defter No: 8: 609-3) ve 1788 – 1789 yıllarında Bozkır kazası madenlerindeki hastalık nedeniyle 1 kalcı (BOA. MEDAD. Defter No: 9: 201-3) gönderilmesi istenmiştir.

¹⁶⁶⁶ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 666-1.

¹⁶⁶⁷ BOA. D. DRB. THR. Belge No: 6: 29.

¹⁶⁶⁸ Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Tarzları Hakkında Tetkik Tecrübesi", s. 48.

¹⁶⁶⁹ BOA. MEDAD. Defter No: 9: 206-3; BOA. MEDAD. Defter No: 9: 211-3; BOA. MEDAD. Defter No: 9: 213-3; BOA. MEDAD. Defter No: 9: 219-3; BOA. MEDAD. Defter No: 9: 221-3; BOA. MEDAD. Defter No: 9: 223-4; BOA. C. DRB. Belge No: 1218; BOA. C. DRB. Belge No: 1686; BOA. C. DRB. Belge No: 1710; BOA. C. DRB. Belge No: 1454; BOA. C. DRB. Belge No: 1915; BOA. C. DRB. Belge No: 2482; BOA. C. AS. Belge No: 23579; BOA. D. DRB. HAT. Belge No: 21: 20; BOA. DRB. d. Defter No: 976. 18 Ocak 1802 tarihinde 20 kıyye gümüş ve 12.500 kıyye

istenirken¹⁶⁷⁰ 1790 – 1793 yılları arasında ise genelde¹⁶⁷¹ 3 kalcı talep edilmiştir¹⁶⁷². Karaman Eyaletindeki bazı madenlerin açılmasından sonra farklı sayılarda madenlerde istihdam edilen kalcılara, açılan madenlerin tekrar kapatılması nedeniyle boşta kalmalarından dolayı faal halde bulunan başka madenlere gitmelerine izin verilmiştir¹⁶⁷³.

13.4.4. Kürek Bağlayıcı

Belgelerde ifade edildiği şekliyle, ateşten kor ve kül çıkarmaya mahsus sapıyla beraber yekpare küçük demir alet¹⁶⁷⁴ anlamına gelen “kürek”¹⁶⁷⁵ kelimesi ile “bağlayıcı” kelimesinin bir araya gelmesinden oluşan bu terim, Karaman Eyaleti madenlerindeki bir görevliyi ifade etmekteydi. Karaman Eyaleti madenlerinin ilk açılışında yazılan masraf defterlerinde “*baha-i kav sale ve timur ve elvah ve ücret-i kürekciyan ray-ı i'mail-gerde kürek bademe-i ma'den-i mezbur hil'at defter-kadı 551,5 kuruş*”¹⁶⁷⁶ kaydı görülmektedir. Bu kayıtlı bilgiye göre kürek imali hususunda görüşü alınan kürekçilere ücret ödenmiştir. Karaman Eyaleti madenlerinin ikinci defa açılmasının ardından piristat, kalcı ve kürek bağlayıcı ustaları istenmiştir. Karaman Eyaleti madenlerinin bu konudaki ihtiyacı da Gümüşhane'den karşılanmıştır. Gümüşhane madeni emini olanlara, piristatbaşılar marifetiyle bu ustaların tedarik edilerek Karaman Eyaleti merkezine gönderilmesi gerektiğine dair emirler gönderilmiştir¹⁶⁷⁷. Karaman Eyaleti madenleri için 1788 – 1801 yılları arasında, her yıl emin atamasından sonra bir kürek bağlayıcı istenmiştir¹⁶⁷⁸. Karaman Eyaleti madenlerinde görevli kürek bağlayıcının ne kadar ücret aldığı tespit edilememesine rağmen Gümüşhane madenlerinde bir kürek bağlayıcıya aylık 700 kuruş ücret verilmiştir¹⁶⁷⁹.

kurşunu senesi içinde noksanz olarak aynen nakletmek üzere taahhüt üzere işletilmeye başlanan Karaman Eyaleti madenlerine 4 kalcı istenmiştir. (BOA. DRB. d. *Defter No*: 1044). Bu tarihten sonra da aynı miktarda kalcı istenilmiş olmalıdır.

¹⁶⁷⁰ BOA. DRB. d. *Defter No*: 1044.

¹⁶⁷¹ 1787 yılında 2 (BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 609-3), 1793 yılında 1 (BOA. C. DRB. *Belge No*: 2691) ve 1789 yılında 5 kalcı (BOA. C. DRB. *Belge No*: 1058) istenmiştir.

¹⁶⁷² BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 638-1; BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 661-1; BOA. C. DRB. *Belge No*: 3038.

¹⁶⁷³ BOA. DRB. d. *Defter No*: 980.

¹⁶⁷⁴ Şemsettin Sami, a.g.e., s. 1194.

¹⁶⁷⁵ Kürek, toprak, kum ve külü toplayıp atmak için de kullanılmaktadır.

¹⁶⁷⁶ BOA. D. BŞM. d. *Defter No*: 4702: 3.

¹⁶⁷⁷ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 206-3; BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 211-3.

¹⁶⁷⁸ Kürek bağlayıcı ile ilgili belgeler için bkz. BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 206-3; BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 211-3; BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 213-3; BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 219-3; BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 221-3; BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 223-4; BOA. C. DRB. *Belge No*: 1218; BOA. C. DRB. *Belge No*: 1686; BOA. C. DRB. *Belge No*: 1710; BOA. C. DRB. *Belge No*: 1454; BOA. C. DRB. *Belge No*: 1915; BOA. C. DRB. *Belge No*: 2482; BOA. C. AS. *Belge No*: 23579; BOA. D. DRB. HAT. *Belge No*: 21: 20; BOA. DRB. d. *Defter No*: 976: 1044.

¹⁶⁷⁹ BOA. DRB. d. *Defter No*: 165.

13.4.5. Piristatbaşı

Karaman Eyaleti madenlerinde eminden sonra gelen en üst rütbeli görevli piristatbaşıdır¹⁶⁸⁰. Gümüşhane, Keban, Ergani madenleri ile diğer madenlerde istihdam olunan piristat amelelerinin tedarik edilmesi ile onların düzeninin sağlanması piristatbaşının temel göreviydi¹⁶⁸¹. Kurşunun tartılması hususunda da görevli olan piristatbaşı, bu işlem sonucu kurşundan eksik ortaya çıkması durumunda bu eksikliğin bedelini de ödemek zorundaydı. Bunlara ek olarak piristatbaşı, fırınlarda ve gerekli maden hizmetlerinde tembellik etmemek şartıyla atanmaktaydı¹⁶⁸². Karaman Eyaleti madenlerindeki uygulama ise şu şekilde ifade edilmiştir: Kurşun, Karaman Eyaleti madenleri piristatbaşları tarafından tartılarak, develere yüklendikten sonra görevli mübaşire teslim edilmek suretiyle Alanya İskelesi'ne gönderilmekteydi¹⁶⁸³. Piristatbaşı, maden emînlerinin arzı ile Darphane-i Amire nazırının takriri ve bunun üzerine yazılan fermanlar ile atanmaktaydı¹⁶⁸⁴. Piristatbaşı olabilmenin şartı, çok cevher ihraç ve imal eden becerikli bir kişi olmaktır¹⁶⁸⁵. Piristatbaşı olanlar maaşını maden emînlerinden¹⁶⁸⁶ alırlardı¹⁶⁸⁷. Piristatbaşı kadrosunun boş olduğu zamanlarda kimsenin iş yapmadığından bahsedilmektedir ki¹⁶⁸⁸ buradan piristatbaşının bütün işçileri denetleyen ve yönlendiren kişi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Maden emînleri, madencilerin madenlerdeki organizasyonunu piristatbaşı aracılığı ile yaptırırken madencileri yine onun aracılığı ile denetlemiştir.

Karaman Eyaleti maden emînlerinden sermaye alan piristatbaşı, aldığı sermayeyi ustalara dağıtarak¹⁶⁸⁹ bütün ücretlilere maaşlarını verdiği gibi madenlerin odun ve kütük gibi

¹⁶⁸⁰ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 870-1.

¹⁶⁸¹ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 870-2.

¹⁶⁸² BOA. MEDAD. Defter No: 8: 862-1.

¹⁶⁸³ BOA. DRB. d. Defter No: 970.

¹⁶⁸⁴ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 862-1; BOA. MEDAD. Defter No: 9: 575-2.

¹⁶⁸⁵ BOA. C. DRB. Belge No: 571.

¹⁶⁸⁶ Karaman Eyaleti madenlerinde piristatbaşı olan Nikola, 1808 yılı maden hesabından Kadı Abdurrahman Paşa zimmetinde olan 2.195 kuruş alacağının verilmesini talep etmiştir. Fakat piristatbaşının alacağının sebebinin ne olduğunun araştırılması ve davanın mahallinde görülmesi emri verilmiştir. (BOA. MAD. d. Defter No: 9756: 13-5; BOA. MAD. d. Defter No: 9756: 126-1). Piristatbaşının bu alacağı, maaşı dolayısıyla mı yoksa başka bir nedenle mi olduğu tam olarak anlaşılammıştır. Piristatbaşı olan kişiler imdad-ı hazeriyeye ve imdad-ı seferiyeye dışında bir vergi ödememişlerdir. (BOA. MEDAD. Defter No: 8: 630-2). Gümüşhane'de piristatbaşı olanlar bir iki fırını işletmeleri şartıyla yıllık 480 kuruş maaş almışlardır. BOA. MEDAD. Defter No: 8: 870-2.

¹⁶⁸⁷ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 862-1.

¹⁶⁸⁸ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 630-2.

¹⁶⁸⁹ Nitekim maden emînleri atandığı zaman uygulanan eski ve yeni maden emînlerinin hesaplaşmasında piristatbaşı ve ustaların zimmetleri de bu hesaplaşmada görülmüştür. (BOA. D. DRB. THR. Belge No: 9: 20). Madencilerin borçları mahkemede maden emînlerinin de olduğu bir duruşmada görülmüş ve durum kadı tarafından merkeze bildirilmiştir. Buna göre eski maden emînleri Hasan Ağa, Mehmet Ağa ve Süleyman Ağa dönemlerine ait madencilerin borçları şu şekilde ifade edilmiştir: Mutu Beşe 1.242, İbrahim Ağa 1.074, Kadioğlu 1.805, Yahya Beşe 1.862, Ali Beşe 2.440, Estefer 2.410, Uzun Sava 650, Usta Murat 1.746, Kurt Dimitri 2.039,

ihtiyaçlarını da karşılamaktadır¹⁶⁹⁰. 4 Mart 1801 tarihinde piristatbaşı Penayut isimli kişiye maden ocaklarından cevher ihracı söylenmişken piristatbaşı kömür, kütük, cevher nakli ve çakılcı maddelerini kendi üzerine almış¹⁶⁹¹, cevher mağaralarını da maden ilminden anlamayan esnaflara¹⁶⁹² vermiş, aslen madenci olanları bu görevlere getirmediğinden yeterince cevher çıkarılmamıştır¹⁶⁹³. Bütün bu olumsuzluklara rağmen piristatbaşı kardeşi Yani'yi İstanbul'a göndererek eminden de şikâyetçi olmuştur. Olay araştırılınca Yani ve avanelerinin¹⁶⁹⁴ küreğe konulmasına ve piristatbaşının görevden uzaklaştırılmasına karar verilmiştir¹⁶⁹⁵. Ancak cevher ihracı için kalıcı ve maden amelesine ihtiyacı olduğunu belirten maden eminleri, bunların affedilerek madenlere gönderilmesini talep etmiştir. Mağaradan cevher ihraç ve imalinden başka eminlerin işlerine karışmayacaklarına dair Darphane-i Amire ifrazcıbaşı Simon ustanın taahhüdü ve kefaleti üzerine ‘’*af olunur hareketten olmayan*’’ bu davranışlar affedilmiştir¹⁶⁹⁶. Ancak aynı hareketleri yaptığı belirlenen piristatbaşının 1803 yılında Karaman Eyaleti madenlerinden kovulması yönünde bir emir gönderilmiştir¹⁶⁹⁷. Bu olaylar üzerine, emin tarafından maden ilmini bilen madencilere mağaraların tahsis edilmesi ve kömür, kütük, cevher nakli ve çakılcı nakillerinin maden eminleri tarafından yapılması ve madencilerin sadece mağaradan cevher çıkarılması emredilmiştir¹⁶⁹⁸.

Piristatbaşının görevi maden ocağındaki cevherin çıkarılması, fırınlara taşınması ve işlenmesi gibi işlere nezaret etmektir¹⁶⁹⁹. Bununla birlikte, madenlerde kalan kurşunun

Kostantini 2.428, kardeşi Sava 1.927, piristatbaşı 21.087, Esber 1.081, piristat Musa 253, piristat Hıristiyanni 126, piristat Budro 141, piristat Süleyman 49, piristat İsmail 92, piristat Maçkalı 196, piristat Küçük Yuri 116 ve piristat Hüseyin Ağa ile İbrahim Beşe 1.327 kuruş borçlu bulunmaktaydı. Bu borçların 24.197 kuruşu Hacı Hasan Ağa, 8.749 kuruşu Mehmet Ağa ve 10.085 kuruşu Süleyman Ağa döneminden kalmadır ve toplam 43.031 kuruştur. (BOA. D. DRB. THR. *Belge No*: 9: 20). 11 Mart 1796 tarihindeki bu borç madencilerden satın alınan altın, gümüş ve kurşun bedeli düşüldükten sonra kalan miktardır.

¹⁶⁹⁰ Tızlak, a.g.t., s. 111.

¹⁶⁹¹ Karaman Eyaletine bağlı kazalardan bedel alan piristatbaşının bu hareketi hiyanet olarak nitelendirilmiştir. BOA. C. DRB. *Belge No*: 72.

¹⁶⁹² Bakkal, mumcu ve meyhaneci gibi esnaflar ile papazlara cevher mağaraları verilmiştir. BOA. C. DRB. *Belge No*: 571.

¹⁶⁹³ Benzer bir örnek verecek olursak, Keban madeni piristatbaşı ile Ergani madeni piristatbaşı kendi aralarında anlaşarak madencileri başka yerlere göndermişler ve istedikleri gibi davranmaya başlamışlardı. Hatta Mısır'da bulunan Fransızlarla bile haberleştikleri anlaşılan bu piristatbaşılara gerekli cezanın verilmesi maden eminine, 4 – 13 Haziran 1800 tarihinde emredilmiştir. BOA. MHM. d. *Defter No*: 211: 49.

¹⁶⁹⁴ Şikâyet edenler kalıcı Yuseb, kalıcı Yani ve madenci Harlam isimli görevlilerdi. BOA. C. DRB. *Belge No*: 782.

¹⁶⁹⁵ BOA. C. DRB. *Belge No*: 560.

¹⁶⁹⁶ BOA. C. DRB. *Belge No*: 782.

¹⁶⁹⁷ Piristatbaşılar madenlerde karışıklık çıkardığı zaman kalebentlik cezasına çarptırılmıştır. (BOA. KLB. d. *Defter No*: 29: 23-2). Bu olaylardan sonra Nikola isimli zimmi Karaman Eyaleti madenlerinde piristatbaşı olarak görev yapmıştır. BOA. D. DRB. THR. *Belge No*: 34: 45; BOA. AHK. KR. d. *Defter No*: 24: 85-2.

¹⁶⁹⁸ BOA. C. DRB. *Belge No*: 571; BOA. DRB. d. *Defter No*: 969.

¹⁶⁹⁹ BOA. DRB. d. *Defter No*: 1048.

taşınması işini bazen piristatbaşı yapmıştır¹⁷⁰⁰. Nitekim Karaman Eyaletine bağlı bazı madenlerin kapanması esnasında maden piristatbaşısı olan Minhail'in “*takımıyla nukud ve nakl-i cevher*” olmak üzere 2.308 kuruş 28 para borcu bulunmaktaydı¹⁷⁰¹. Karaman Eyaleti madenlerinde bir piristatbaşı kadrosu bulunmaktaydı. Bu göreve genellikle zimmiler atanmıştır¹⁷⁰². Karaman Eyaletinde kapatılan madenlerin açılışından itibaren bu kadroda bir piristatbaşı görev almıştır¹⁷⁰³. Piristatbaşı olan kişiler, madenlerdeki ustalar arasından seçildiği ve ustalar da genellikle Gümüşhane'den geldiğinden dolayı piristatbaşı olanlar genellikle Gümüşhane kütüğüne kayıtlı bulunmaktaydı¹⁷⁰⁴. Karaman Eyaleti madenleri piristatbaşısı olan Minhail'in ölümü üzerine, 17 Nisan 1794 tarihinde kardeşi Penayut Karaman Eyaleti madenlerine piristatbaşı olarak tayin edilmiştir¹⁷⁰⁵. Bu durum madencilikle alakalı mesleklerin intikalinde akrabalığın önceliğini göstermektedir. Fakat akrabalara piristatbaşılık görevi verilirken piristatbaşı olacak kişinin de madencilikten anlaması aranan özellikler arasındaydı.

Piristatbaşının görevi, maden emînleri ile ustalar arasındaki bağlantıyı sağlayarak çıkaracakları cevhere karşılık madencilere verilen avans niteliğindeki parayı ulaştırmak olarak görülmektedir. Zira ustalara sermayeden verilen paralar “*ba-tahvil*” ve “*ba-temessukat*” olarak yani borç senedi ile verilmiş ve deftere kaydedilmiştir¹⁷⁰⁶. Karaman Eyaleti 1795 yılında bazı madenler kapatıldığı zaman ustaların zimmetinde 23.503,5 kuruş kalmıştır. Maden ustaları bu paranın kendilerine nakden verilmediğini her hafta maden emîni tarafından

¹⁷⁰⁰ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2411.

¹⁷⁰¹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 810: 4.

¹⁷⁰² Piristatbaşı olduğuna dair beratı olan Minhail, kapatılan madenlerin yeniden açılması üzerine 4 Kasım 1787 tarihinde yine piristatbaşı olarak atanmıştır. (BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 862-1). Ancak diğer madenlerde Müslüman kişilerden piristatbaşı olanlar da bulunmaktaydı. Bereketli kazası madenlerinde Mustafa Muti Bey (BOA. KLB. d. *Defter No*: 29: 23-2), Hacı Mehmet Ağa (BOA. AHK. KR. d. *Defter No*: 30: 2-1) ve Hüseyin Ağa (BOA. DRB. d. *Defter No*: 1048) gibi piristatbaşılar bulunmaktaydı. Piristatbaşılık mesleğinin babadan oğla geçebildiği Hacı Mehmet Ağa'nın yerine oğlu Hüseyin Ağa'nın geçmesinden anlaşılmaktadır. Bununla birlikte 1805 yılında piristatbaşı olan Hacı Mehmet Ağa, 31 Ocak 1805 tarihine kadar bu görevi yürütmüştür. (BOA. DRB. d. *Defter No*: 1048). Keban madenlerinde piristatbaşı ölünce bir torununun olduğundan bahsedilerek çocuğun yerine bir başkası vekâleten piristatbaşılık görevini yapmaya başlamıştır. (BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 871-1). Yine Gümüşhane ve Espiye madenleri piristatbaşısının ölümü oğulları Penayut ve Yani babalarının yarım hisselik piristatbaşılık Karaman Eyaleti madenleri piristatbaşılığı görevini de yapmıştır. (BOA. C. DRB. *Belge No*: 560). Aynı kişilerin uzun süre piristatbaşılık yapması, madenlerde istikrarın yakalanmasına verilen önemi göstermektedir.

¹⁷⁰³ Karaman Eyaleti madenlerinde ilk ustabaşı 1789 yılında tespit edilmiştir. BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 630-2.

¹⁷⁰⁴ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 630-2.

¹⁷⁰⁵ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 575-2.

¹⁷⁰⁶ Nitekim Karaman Eyaletine bağlı bazı madenlerin ustalarından olan Nalbatoğlu Seyyid El-hac Ali Ağa'ya 3 tahvil ile 1.902, Bayraktaroğlu Seyyid Mustafa Ağa'ya 2 tahville 1.026, Bekir Beşe'ye 2 tahville 251, Uzun Ali'ye 2 tahville 598, Mandaloğlu Penayut'a 2 tahville 506,5, Kara Kefere'ye 1 tahville 100 ve Muratoğlu Penayut'a 2 tahville 401 kuruş verilmiştir. Bu ustalara verilen toplam miktar 4.785 kuruştur. (BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 210-1). 20 Nisan 1797 tarihinde, Karaman Eyaleti madenleri emînlerinden Arapzade Süleyman Ağa'nın maden sermayesinden Darphane-i Amire'ye borcu olduğundan dolayı merkeze bağlı ustalardan olan bu 7 kişiden bu paraların tahsil edilerek, bu borçtan düşülmesi yönünde emir verilmiştir. BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 210-1.

piristatbaşı olanlara demir, don yağı, zahire, cevher nakliyesi ve bir miktar harçlık verilerek, bunlara karşılık cevher çıkarılmasında kullanıldığını söylemişlerdir¹⁷⁰⁷. Karaman Eyaleti madenlerinde tespit edilen ilk piristatbaşı 15 Ekim 1789 tarihinde, Gümüşhane’de ikamet etmekte olan Gavmiye isimli zimmî birisi iken¹⁷⁰⁸, kendisinden önce piristatbaşı olan Minhail¹⁷⁰⁹ 1794 yılına kadar görevde kalmıştır¹⁷¹⁰. Minhail’in ölümünden sonra, kardeşi Penayut Karaman Eyaleti madenlerine piristatbaşı olarak tayin edilmiştir¹⁷¹¹. 1801 yılında madenlerde çeşitli olaylara karışması nedeniyle azledilen Penayut’un yerine Nikola isimli zimmî madenlerde piristatbaşı olarak görev yapmıştır¹⁷¹². 12 Ekim 1803 tarihinde ise Minhail Veled-i Nikola madenci piristatbaşı iken¹⁷¹³ 16 Mayıs 1806 tarihinde ise 42 yaşındaki Yorgi Veled-i Emnet madenlerde piristatbaşı olarak görev yapmıştır¹⁷¹⁴ ve defterde ‘*ser-usta taife-i madenci*’¹⁷¹⁵ şeklinde kaydedilmiştir.

Görev Yaptığı Yıllar	Piristatbaşının Adı
1789	Gavmiye
1794 – 1795	Minhail
1795 – 1801	Penayut
1801	Nikola
1803	Minhail Veled-i Nikola
1806 – 1809	Yorgi Veled-i Emnet (Bekenet)

Tablo 13: Karaman Eyaleti Madenlerinde Tespit Edilen Piristatbaşılar

13.4.6. Piristat

Osmanlı arşivlerinde geçen bilgiye göre piristat, cevherin işlenmesine nezaret eden görevliye verilen isimdir¹⁷¹⁶. Keban ve Ergani madenleri gibi Karaman Eyaleti madenleri için gerekli piristat ve diğer ameleler Gümüşhane tarafından gönderilmek üzere tahsis edilmekte

¹⁷⁰⁷ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 693-1.

¹⁷⁰⁸ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 630-2.

¹⁷⁰⁹ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 693-1.

¹⁷¹⁰ Karaman Eyaleti madenlerinde görev yaptığı tespit edilen piristatbaşılar için bkz. BOA. MEDAD. Defter No: 8: 693-2.

¹⁷¹¹ BOA. MEDAD. Defter No: 9: 575-2.

¹⁷¹² BOA. D. DRB. THR. Belge No: 34: 45.

¹⁷¹³ BOA. NFS. d. Defter No: 3278: 30.

¹⁷¹⁴ 1808 yılındaki kayıtlarda 42 yaşında olan Yorgi Veled-i Bekenet isimli kişi piristatbaşı olarak kaydedilmiştir. (BOA. NFS. d. Defter No: 3318: 2-3). 1810 yılına ait bir başka kayıta ise 44 yaşındaki ameleci Yorgi Veled-i Emnet isimli kişi piristatbaşı olarak görülmektedir. (BOA. NFS. d. Defter No: 3319: 281). Bu iki ismin aynı kişiler olduğunu ve kâtiplerin yanlış kaydetmesinden ötürü farklı isimlerin ortaya çıktığı oğlunun isminin de ilgili defterlerde benzer şekilde kaydedilmesinden anlaşılmaktadır. 1813 yılında ise 47 yaşındaki Yorgi Veled-i Emnet isimli bir kişi esnaf olarak kaydedilmiştir. Şafakçı, a.g.m., s. 401.

¹⁷¹⁵ BOA. NFS. d. Defter No: 3278: 30.

¹⁷¹⁶ BOA. MEDAD. Defter No: 9: 201-3.

idi¹⁷¹⁷. ‘‘Piristat ta’bir olunub cüz’i a’zamu olan ustaları’’¹⁷¹⁸ olarak tarif edilen piristatlar Gümüşhane’nin¹⁷¹⁹ Konas kazası köylerinden tedarik edilmekteydi¹⁷²⁰. Meslekleri piristatlık olan bu köyler ahalisinin başka işlerle uğraşmaya başlamasıyla birlikte piristat ihtiyacının karşılanmasında sorun yaşanabilmekteydi. Bu sorun nedeniyle, sadece Keban ve Ergani madenleri için 200 piristat gerekli olduğundan, diğer madenlerin ihtiyaçları da düşünüldüğünde gerekli piristat ihtiyacı karşılanamamaktaydı. Bunun yanında görevli bazı kişilerin piristatlığı bilmemesi¹⁷²¹ de önemli bir sorun olarak görülmekteydi¹⁷²². ‘‘Piristatlıkta mahir olmadıklarına mebni bir fırında zuhuru meczum olan simden kati noksan hâsıl olduğunu ve bu takrib ile germiyyet i’mal-i ma’dene fütur-ı iras ideceğini’’ belirtilerek bu mesleğin önemi vurgulanmıştır¹⁷²³. Burada piristatlığı bilmeyenlerin gümüşü eksik çıkarması sebebiyle madenlerde gevşekliğe ve bıkkınlığa yol açabileceği üzerinde özellikle durularak ifade edilmeye çalışılmıştır.

¹⁷¹⁷ BOA. C. DRB. *Belge No*: 233.

¹⁷¹⁸ BOA. C. DRB. *Belge No*: 238.

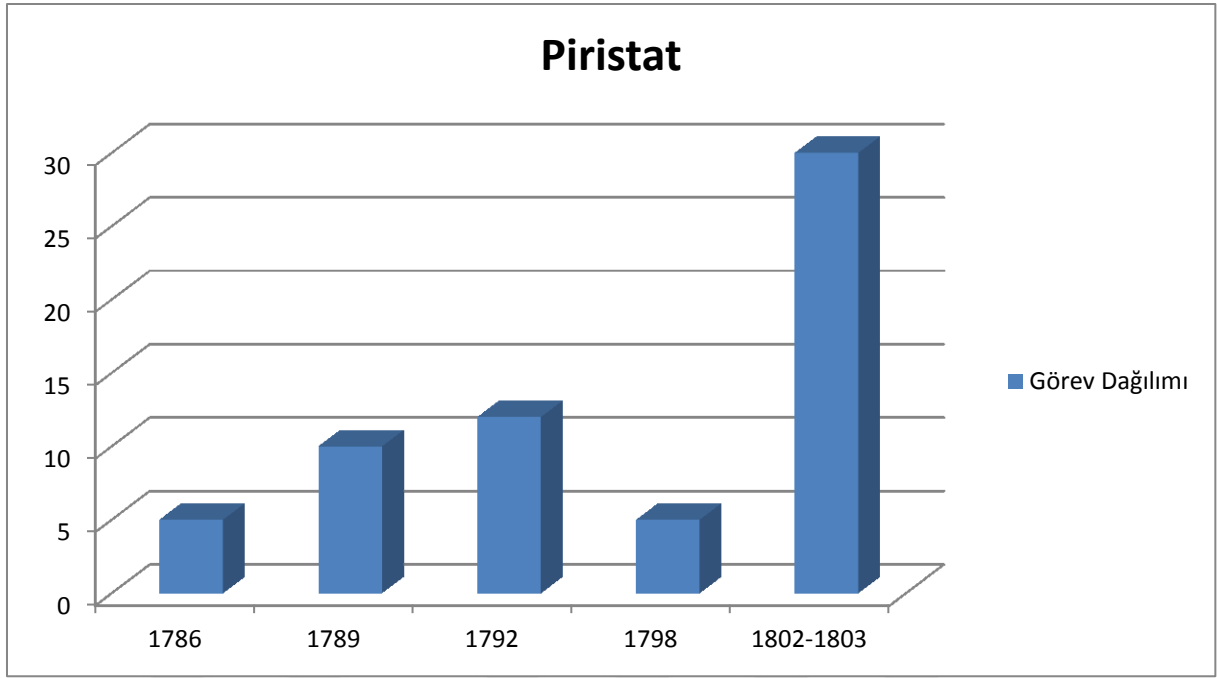
¹⁷¹⁹ Gümüşhane’den diğer madenlere gönderilen teknik elemanları için bkz. (Altunbay, ‘‘XVIII. Yüzyıl Boyunca Gümüşhane Madenlerinden Diğer Maden Ocaklarına İstihdam Amaçlı Teknik Eleman Nakli’’, s. 285-293). Gümüşhane’den Sidrekapsi madenine gönderilen cevherin izabe ve terbiyesinden ihtisas sahibi olan lüpçü adı verilen piristatlar yerli lüpçülerden daha iyi cevher çıkarmışlar ve daha az fitre vermişlerdi. Yerli lüpçüler 1 ruş tabir edilen 6.000 okka ham cevherden 800 dirhem ham cevher ettikleri halde, Gümüşhane’den gelenler 1.748 dirhem gümüş elde etmişlerdi. Yani Gümüşhane’den gelenler yerli piristatlardan her ruşta 948 dirhem fazla gümüş elde etmiştir. Çağatay, ‘‘Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Tarzları Hakkında Tetkik Tecrübesi’’, s. 25-26.

¹⁷²⁰ Bu köyler Tandurluk, Dölek, Bağçeçik, Suviran, Şeyhdede ve Kabakilise’dir. BOA. C. DRB. *Belge No*: 83.

¹⁷²¹ Piristatlığı bilmediklerine kanıt olarak, bir fırında tahmin edilenden fazla gümüşten noksan verilmesi gösterilmiştir. BOA. C. DRB. *Belge No*: 83.

¹⁷²² BOA. C. DRB. *Belge No*: 83.

¹⁷²³ BOA. C. DRB. *Belge No*: 83.

Grafik 16: Karaman Eyaleti Madenlerinde Görevli Piristatların Yıllara Göre Dağılımı

Piristatların Gümüşhane'den istenmesinin bazı sebepleri bulunmaktaydı. Bu sebepleri sıralayacak olursak:

- Karaman Eyaletindeki bazı madencilerin gerçek madenci olmaması
- Karaman Eyaletindeki bazı madencilerin eşkıyalık işlerine karıştığından dolayı, bunu adet haline getirerek ahaliye eziyet etmeleri
- Eskisi gibi olmak isteyen bazı madencilerin fesattan geri durmamaları
- Madenci diye işi sadece madencilik olan ahaliye denilmesi
- Karaman Eyaletindeki bazı madencilerin, madencilik bilgisinden yoksun olduğu için fırınları telef etmesi
- Karaman Eyaletine bağlı kazaların kömür harkından/yakma habersiz olmaları¹⁷²⁴
- Karaman Eyaletindeki kaza ahalilerinin çoğunluğunun rençper olmaları¹⁷²⁵

Yani gündelik olarak çalışan, bu işin ilmini tam olarak bilmeyen kişilerin yer almasıydı. Karaman Eyaletindeki madenlerin açılışında 3 piristat ile 47 madenci diğer madenlerden merkeze gelmiştir. Bu madencilerden başka 3 piristat daha madenlerde bulunmaktaydı¹⁷²⁶. Karaman Eyaletindeki madenlere, 24 Aralık 1792 tarihinde “*’mu’tad üzere*”

¹⁷²⁴ BOA. C. DRB. *Belge No*: 1058.

¹⁷²⁵ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 642-2.

¹⁷²⁶ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2375.

Gümüşhane'den¹⁷²⁷ piristat ve madenci gönderilmiş fakat gelenler maden ilminden anlamamakla birlikte hastalık sebebiyle kaçmışlardır. Bunların kaçması sebebiyle madenlerin boş kaldığı maden eminleri tarafından bildirildiği zaman, Gümüşhane'den 12 piristat gönderilmesi emredilmiştir¹⁷²⁸. Madenlerdeki piristat sayıları zaman içinde farklılık göstermekteydi (Grafik 16). Bunun sebebi işletilen fırın sayısındaki artış ya da azalmaydı. Sebebi ise her fırına 2 piristat ustası¹⁷²⁹ düşmüş olmasıydı¹⁷³⁰. Karaman Eyaleti madenleri ilk açıldığı zaman Gümüşhane'den 5 piristat istenmiş¹⁷³¹ ancak bunlar gelmediğinden dolayı Niğde Sancağı Aladağ isimli mevkiye bulunan kurşun cevherinden Duhancı Todori ve Küçük Yani isimli piristatların Karaman Eyaletine gönderilmesi istenerek¹⁷³² sorun giderilmeye çalışılmıştır. 26 Ocak 1789 tarihinden itibaren 10¹⁷³³, 24 Aralık 1792 tarihinden itibaren 12¹⁷³⁴ ve bundan sonraki tarihlerde 30¹⁷³⁵ piristatın Karaman Eyaleti madenlerine gönderilmesi istenmiştir. Yani zamanla fırın sayısındaki artış sebebiyle piristat sayısı da aynı oranda artmıştır.

Piristatların temel görevi fırınlardaki cevherlerin işlenmesidir. Başka bir ifadeyle altın, gümüş ve kurşun cevherinin fırınlarda pişirilmesidir¹⁷³⁶. Bu işi bilmeyen piristatlar, gümüş cevherinden fazla noksan verilmesine neden olmuştur¹⁷³⁷. Yani cevherlerin iyi işlenmesi ve en

¹⁷²⁷ Genelde piristatlar Gümüşhane'den gelmekle birlikte zaman zaman farklı yerlerden de gelmiştir. 30 Haziran 1787 tarihinde Gümüşhane tarafından istenen 5 piristat yeterli olmadığından ve hala madenlere gelmediklerinden Niğde Sancağı Aladağ isimli yerdeki kurşun madeninden isimleri belirtilen görevlilerin gönderilmesi emredilmiştir. (BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 609-3). 5 Mart 1789 tarihinde Karaman Eyaleti madenlerinde hastalık ortaya çıktığından dolayı fırınlarda tabh (pişirilen) ve imal olunan altın, gümüş ve kurşun külçelerini kal etmek için piristat ve kalcı olmadığından Bereketli kazası madenlerinden 3 piristat ve 1 kalcının Bozkır kazası madenlerine gönderilmesi emredilmiştir. BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 201-3.

¹⁷²⁸ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 661-1; BOA. C. DRB. *Belge No*: 3083; BOA. C. DRB. *Belge No*: 2691.

¹⁷²⁹ Balya madenine ait 1802 yılı masraf defterinde fırın başına 2 piristat düşmüştür. BOA. DRB. d. *Defter No*: 1037.

¹⁷³⁰ BOA. DRB. d. *Defter No*: 1037.

¹⁷³¹ BOA. MEDAD. *Defter No*: 1: 755-3; BOA. MEDAD. *Defter No*: 1: 756-3.

¹⁷³² BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 609-3.

¹⁷³³ BOA. C. DRB. *Belge No*: 1058; BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 638-3.

¹⁷³⁴ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 666-1; BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 669-1.

¹⁷³⁵ Karaman Eyaleti madenlerine 30 piristat istenmesi ile ilgili: BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 206-3; BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 211-3; BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 213-3; BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 219-3; BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 221-3; BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 223-4; BOA. C. DRB. *Belge No*: 1218; BOA. C. DRB. *Belge No*: 1686; BOA. C. DRB. *Belge No*: 1710; BOA. C. DRB. *Belge No*: 1454; BOA. C. DRB. *Belge No*: 1915; BOA. C. DRB. *Belge No*: 2482; BOA. D. DRB. HAT. *Belge No*: 21: 20; BOA. DRB. d. *Defter No*: 976 numaralı belge ve defterlerde daha ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. 1798 yılında ise, Karaman Eyaleti madenlerinde işletilen fırınlar için 5 piristat istenmiştir. (BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 104-1). 18 Ocak 1802 tarihinde 20 kıyye gümüş ve 12.500 kıyye kurşunu senesi içinde noksansız olarak aynen nakletmek üzere taahhüt üzere işletilmeye başlanan Karaman Eyaleti madenlerine 30 piristat istenmiştir. (BOA. DRB. d. *Defter No*: 1044). Madenlerin kapatılmasına kadar bu sayıda piristat istenmiş olmalıdır. Sebebi ise gümüş ve kurşun miktarı belirtilen oranların altına düşmemekle birlikte bu miktar zaman içinde arttırılmıştır.

¹⁷³⁶ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 201-3.

¹⁷³⁷ BOA. C. DRB. *Belge No*: 83.

üst derecede verim alınması piristatlara bağlıdır. Karaman Eyaleti madenleri fırınlarında pişirilen ve imal edilen altın, gümüş ve kurşun cevherinin külçelerini kal etmek için piristat ve kalcıya ihtiyaç duyulmaktadır¹⁷³⁸. Piristat olarak görev yapan kişiler, genelde zimmi olmasına rağmen az da olsa Müslümanlar da görev almıştır¹⁷³⁹. Her sene emin ataması ile birlikte çeşitli piristatların gönderilmesi ile ilgili taleplerin olması Karaman Eyaleti madenlerinde istihdam edilen bu piristatların bir dönem için gönderildiğini başka bir ifadeyle bu piristatların geçici statüde çalıştıklarını göstermektedir. Ancak madenlerin açılışından kapatıldığı tarihe kadar geçen süreçte Karaman Eyaletine bağlı bazı kazalara yerleşmiş olan piristatlar da bulunmaktaydı¹⁷⁴⁰. 1801 yılında Siristat köyünde kayıtlı 46 yaşındaki Mehmet Veled-i Demircioğlu Mustafa ve Mehmet Veled-i İsmail “*piristat-ı maden*” olarak kaydedilmiştir¹⁷⁴¹. Gümüşhane madenlerinde piristatlar, 7 Mayıs 1802 tarihinde 960 kuruş maaş alırken¹⁷⁴² 1806 yılında Balya madenlerinde 80 piristata 1.255,5 kuruş ücret ödenmiştir ki piristat günlük yaklaşık 15,7 kuruş civarında bir ücret almıştır¹⁷⁴³. Gümüşhane’den diğer madenlere gönderilen piristatlara harcırah da verilmiştir¹⁷⁴⁴. Günlük ya da aylık bir ücret alan piristatlara 1793 – 1794 yılında ise bir ocak cevher için 1.200 akçe verilmesi¹⁷⁴⁵, miktarı belirli bir iş karşılığında ücret verildiğini de göstermektedir.

13.4.7. Usta

Osmanlı belgelerinde geçen ifadelerle göre usta, ustabaşının¹⁷⁴⁶ gözetiminde çalışan, mağara ve maden ocaklarının açılmasından çıkarılan cevherin saflaştırılmasına kadar geçen süredeki işleri, yanındaki madenci ameleleri ile beraber yapan maden görevlisine verilen isimdir¹⁷⁴⁷. Maden eminlerinden sermaye alan ustabaşı, aldığı sermayeyi ustalara pay eder ve bu şekilde maden işletilmiş olurdu. Bu durum maden emini değişimi esnasında görülen

¹⁷³⁸ BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 201-3.

¹⁷³⁹ Karaman Eyaletine bağlı bazı kazalarda, 24 Haziran 1808 tarihli doğan ve ölen kişilerin kayıtlarının tutulduğu defterde, Kara Bıyıklı Baristad Mehmet Ağa'nın tevellüt eden oğlu Mehmet Ağa (BOA. KK. d. *Defter No*: 6421) diye bir kayıt bunu teyit etmektedir. Ayrıca 1808 yılı nüfus verilerine göre piristat olarak zikredilen ve Siristat köyü hanesine yazılan 50 yaşındaki Abdülbaki Veled-i Mustafa, 55 yaşındaki Mehmet Veled-i Mehmet, 50 yaşındaki Hasan Veled-i Mustafa ve 43 yaşındaki Mehmet Veled-i Ali piristatlık yapmıştır. BOA. NFS. d. *Defter No*: 3317: 11-12; BOA. C. DRB. *Belge No*: 2375; BOA. C. DH. *Defter No*: 3592.

¹⁷⁴⁰ BOA. KK. d. *Defter No*: 6421.

¹⁷⁴¹ BOA. NFS. d. *Defter No*: 3310: 173.

¹⁷⁴² BOA. DRB. d. *Defter No*: 993.

¹⁷⁴³ BOA. DRB. d. *Defter No*: 1037.

¹⁷⁴⁴ BOA. C. DRB. *Belge No*: 2630.

¹⁷⁴⁵ Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Tarzları Hakkında Tetkik Tecrübesi”, s. 49.

¹⁷⁴⁶ Osmanlı belgelerinde ustabaşının bir diğer adı olarak piristatbaşı geçse de her ikisinin aynı rütbedeki kişiyi ifade etmediğini ve farklı görevlerde yer alan maden görevlileri olduğunu düşünmekteyiz. BOA. C. DRB. *Belge No*: 2410.

¹⁷⁴⁷ Tızlak, a.g.t., s. 111.

hesaplaşmalarda ustaların zimmetlerinde kalan paralardan da anlaşılabilir¹⁷⁴⁸. Karaman Eyaleti madenlerine bağlı kaza ahalilerinin çoğu rençper olduğundan ve kömür yakma işini bilmediğinden dolayı mevcut madenciler dahi mağaradan cevher kazmayı bilmediğinden Gümüşhane tarafından maden amelesinden ve Rum taifesinden olmak şartıyla 10 piristat, 5 kalcı, 20 baltacı ve yeterince maden ustasının Karaman Eyaletine gönderilmesi istenmiştir¹⁷⁴⁹. Burada belirtilenlere bakılacak olursa, Karaman Eyaleti madenlerinde sadece gayrimüslimlerin çalıştığı söylenemez. Madenlerde Müslüman ustalar da görev almıştır¹⁷⁵⁰.

Gümüşhane madenlerinden usta talep edildiğinde “*madenle alakası olmayan, olmamak şartıyla*” denilmesi¹⁷⁵¹ usta talebinde dikkat edilen hususları göstermesi açısından önemli bir noktadır. Bu ustaların temini için Karaman Eyaleti madenlerinden bazı ustalar Gümüşhane tarafına gitmişlerdir¹⁷⁵². Ustalar genelde Gümüşhane’den temin edilmiştir. Gümüşhane’den Karaman Eyaleti madenlerinde çeşitli zamanlarda gelen ustaları piristat, kalcı, feteci, kürek bağlayıcı ve baltacı olarak sıralamak mümkündür. Bunlardan başka, bir de madenci ustası diye tarif edilen bir grup vardı¹⁷⁵³. Bunlar da ilk zamanlar Gümüşhane tarafından karşılanmış¹⁷⁵⁴. Nitekim Karaman Eyaletine bağlı bazı kaza ahalilerinin maden ilminden anlamamaları bu durumda etkili olduğu bilinmektedir. Ancak sonraki yıllarda madenlerde devamlı çalışan ustalar bulunmaktaydı. Yine Karaman Eyaletine bağlı bazı madenlerin kapalı olduğu dönemde, ustaların cevher çıkarmamak şartıyla, fırınların yanındaki mevcut cevherlerin imal olunmasıyla borçlarını ödeme talebi merkez tarafından kabul edilmiştir¹⁷⁵⁵. Bu görevlilerden biri belgelerde Usta Murat Ağa şeklinde geçmektedir¹⁷⁵⁶. Bu ustaların cevherlerin çıkarıldığı mağaralarda görev alan usta grubu olduğunu söylemek mümkündür¹⁷⁵⁷. Bunu söyleyebilmemizin sebebi ise yukarıda sayılan ustaların çoğunun fırınlarda görev almasıdır.

¹⁷⁴⁸ BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 689-1*; BOA. C. DRB. *Belge No: 810*.

¹⁷⁴⁹ BOA. C. DRB. *Belge No: 1058*.

¹⁷⁵⁰ BOA. D. DRB. THR. *Belge No: 9: 20*.

¹⁷⁵¹ BOA. C. DRB. *Belge No: 2691*.

¹⁷⁵² BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 693-1*.

¹⁷⁵³ BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 609-3*; BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 610-1*.

¹⁷⁵⁴ BOA. C. DRB. *Belge No: 1058*.

¹⁷⁵⁵ BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 693-1*.

¹⁷⁵⁶ BOA. D. DRB. THR. *Belge No: 9: 20*.

¹⁷⁵⁷ Neşet Çağatay’ın hutman olarak bahsettiği görevliler Karaman Eyaleti madenlerindeki bu ustalar olmalıdır. Hutman, cevher damarlarına bakmak, mağaralarda ortaya çıkacak suyun tahliyesini sağlamak, ameleye cevherlerin kazılmasını öğretmek ve cevher damarını bulmak gibi alanlarda görev almıştır. Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Tarzları Hakkında Tetkik Tecrübesi”, s. 50-51.

Karaman Eyaleti madenlerinde bulunan ustalar, işleri madencilik olmasına rağmen eşkıya ile anlaşmak gibi yanlış işlerle de uğraşmışlardır. 1805 yılında Karaman Eyaleti madenleri ustalarından 7 tanesinin eşkıya ile iş birliği yaparak diğer 13 maden ustasına eziyet etmesi üzerine, bu 13 usta maden işlerini yapmakta zorlanacağından dolayı, 7 madenci amelesinin ustalıktan çıkarılmasına Darphane-i Amire nazırına sorulmuş, o da çıkarılmalarını uygun bulmuştur¹⁷⁵⁸. Bu bahsi geçen olayda dikkat çeken bir husus ise, ustaların Darphane-i Amire nazırının onayı ile iş akitlerinin iptal edilmesidir. Maden eminleri madencilik alanında bütün işlerde Darphane-i Amire nazırına karşı sorumlu olduğundan ustalıktan çıkarma işlemini de nazırın onayı ile gerçekleştirmiştir.

13.5. Madenlerdeki Amele Taifesi

13.5.1. Çakılcı

Karaman Eyaleti madenlerindeki mağaralarda bulunan cevheri kütlesinden koparmakla görevli olan çakılcı¹⁷⁵⁹ Neşet Çağatay'ın taşçılar olarak isimlendirdiği görevli olmalıdır. Zira “*külünken*” ismi de verilmiş olan taşçılar yani çakılcılar, kuyularda maden kazma işinde çalışmaktaydılar¹⁷⁶⁰. Karaman Eyaleti madenleri mağaralarından cevher çıkarmak için görevlendirilen çakılcı amelesi genellikle Karaman Eyaletine bağlı Bozkır kazası madenlerinden karşılanmıştır. Ancak 19 Aralık 1800 tarihinde, Karaman Eyaletindeki hastalıklar sebebiyle çakılcıların çoğu telef olup “*i'mal ma'den ve ihrac-ı cevher*” sekteye uğradığından Beyşehir kazasından 40 çakılcı alınması yönündeki talep kabul edilmiştir. Karaman Eyaletinden alınan çakılcıyan misali maaş verilen bu görevlilerin daha önce madende çalışmadıkları da vurgulanmıştır¹⁷⁶¹.

Asıl görevi mağara kazıp, cevher çıkarmak olan bir çakılcı amelesi günde yalnız 100 kilogram cevher ihraç edebilmekteydi¹⁷⁶². Karaman Eyaleti madenlerine bağlı kazalardan çakılcı namıyla amele gerektiği zaman alınmış ve bu amelelerin¹⁷⁶³ her birine günlük 20 akçe ücret verilmiştir¹⁷⁶⁴. Bu görevi yerine getirmeyen bazı kaza ahalilerinden ise çakılcıyan

¹⁷⁵⁸ BOA. AHK. KR. d. *Defter No*: 24: 332-2.

¹⁷⁵⁹ Karaman Eyaletine bağlı kazalardan tedarik edilen çakılcı görevi yerine bir bedel alındığı zaman “*çakılcıyan bedeliyesi*” denilmiştir. BOA. MEDAD. *Defter No*: 9: 180-2.

¹⁷⁶⁰ Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Tarzları Hakkında Tetkik Tecrübesi”, s. 58.

¹⁷⁶¹ BOA. DRB. d. *Defter No*: 969.

¹⁷⁶² Ahmet Hamdi, “Bulgardağı Madeni”, *Türkiye İktisat Mecmuası*, S. 5, Konya 1922, s. 129-131.

¹⁷⁶³ Karaman Eyaletine bağlı kazalara ne kadar amele yazılırsa merkeze bildirilmekteydi. BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 629-2.

¹⁷⁶⁴ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 607-2; BOA. C. DRB. *Belge No*: 2421.

bedeliyesi alınmıştır¹⁷⁶⁵. Karaman Eyaleti madenlerine bağlanan Kırılı kazası her sene 6 çakılcı hesabı üzerinden altı aylık çakılcı ücreti olarak 250 kuruş ödemiştir¹⁷⁶⁶. 1807 yılında çakılcı aylığı için Karaman Eyaletine bağlı köylerden 3.525 kuruş toplanırken madenlerin kapatıldığı tarihe kadar Karaman Eyaleti madenleri emanetinde özellikle cevher ihracında maharetleri bilinen Karaman Eyaletine bağlı Kazıkdere köyünden amele alınmıştır¹⁷⁶⁷.

13.5.2. İskele Sırıkçıları

Karaman Eyaleti madenlerindeki iskelelerde bu isimle anılan aylıklı bir görevli mevcuttu. Görevini tam olarak tespit edememekle birlikte iskeleye ulaşan kömürleri katırları ile belli yerlere taşıyan kişiler olduklarını Osmanlı belgelerinde yaptığımız araştırmalara göre tahmin ediyoruz¹⁷⁶⁸.

13.5.3. Kütük Görevlisi

Karaman Eyaleti madenlerine bağlı kazalara dağlardan ulaştırılan kütükleri teslim alan görevlidir. Kütük Ağası olarak da belgelerde ismi geçen bu kişi aynı zamanda kütüklerin kesim ve nakil ücretlerini de hak sahiplerine ödemekteydi¹⁷⁶⁹.

13.5.4. Merkepciler

Karaman Eyaleti madenlerinde on iki ay boyunca görev yapan ve taşıma işlerinde kullanılan miri merkeplerin çalıştırılması ve bakımı ile ilgilenen bir görevli grubudur. Osmanlı belgelerinde “merkepciyan” olarak ifade edilen bu görevlilerden, örneğin 1809 yılında Ma’adin-i Hümayun’da bu hizmette istihdam edilmiş olan kişilerin sayısı 20 olup, bunlara o yıla mahsus olmak üzere 3.360 kuruşluk bir ücret ödemiştir¹⁷⁷⁰.

13.5.5. Ameleler

Osmanlı arşiv belgelerinde amele gruplarına “rençper”¹⁷⁷¹ veya “ırgat” da denilmektedir. Karaman Eyaleti madenlerinde hizmete gelmeyen kişilerden alınan bedel akçesiyle, yerlerine tutulan ve muvakkaten görev yapan görevlilerdi¹⁷⁷². Karaman Eyaleti madenlerinin ilk açılışında, rençper olarak isimlendirilen merkez ahalisinden bazı şahısların madenlerin kömür tedariki işinde görevli oldukları, fakat bu kişilerin kömür tedarikinde çok

¹⁷⁶⁵ BOA. C. DRB. *Belge No:* 1497.

¹⁷⁶⁶ BOA. MEDAD. *Defter No:* 9: 176-1.

¹⁷⁶⁷ BOA. C. DRB. *Belge No:* 560.

¹⁷⁶⁸ BOA. D. MMK. d. *Defter No:* 23125; BOA. D. BŞM. d. *Defter No:* 8528.

¹⁷⁶⁹ BOA. C. DM. *Belge No:* 1757.

¹⁷⁷⁰ BOA. D. MMK. d. *Defter No:* 23125.

¹⁷⁷¹ Ağır ve yorucu işlerde çalışan görevlileri ifade eden çiftçi anlamına da gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Kazım Kadri, *Türk Lugatı*, C. II, İstanbul 1928, s. 917.

¹⁷⁷² Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Tarzları Hakkında Tetkik Tecrübesi”, s. 58.

becerikli olmadıkları dile getirilmiştir¹⁷⁷³. Karaman Eyaleti madenlerinin ‘germiyyet usulü’¹⁷⁷⁴ ile işletilmesi birçok ameleye ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştur. Karaman Eyaleti madenleri açıldığı tarihten itibaren madenin amele ihtiyacı merkeze bağlı kazalardan karşılanmaya çalışılmıştır¹⁷⁷⁵. Maden ocakları için tedarik edilen amele taifesine günlük 20 akçe ücret ödenmiştir¹⁷⁷⁶. Madencilere kıyafet tahsis etmek için 1797 yılında 500 kuruş ödenmiştir¹⁷⁷⁷. Yine madenciler ile merkez ahalisine hil’at baha olarak 550 kuruş ödenmiştir¹⁷⁷⁸. Maden emanetine bağlı bazı kazaların birkaçı amele göndermek yerine amele ücreti ödeyerek bu görevi yerine getirmiştir. Karaman Eyaletine bağlı olan Kırılı kazası kütük, kül ve amele ücreti olarak 250 kuruş ödenmiştir¹⁷⁷⁹.

1796 yılında 3 piristat ile 47 madenci Karaman Eyaletine gelmiştir. Bu madenciler içinde Müslüman ve gayrimüslim piristat ve ustalar bulunmaktaydı¹⁷⁸⁰. 24 Aralık 1800 tarihinde madenlerin ihtiyacı olan maden amelesi de Gümüşhane’den karşılanmıştır¹⁷⁸¹. Gümüşhane madeninden böyle bir talepte bulunulması, Karaman Eyaletinde yaşayan halkın madenciliği tam bilmediğinden gönderilen madenciler tarafından madenciliğin inceliklerinin merkez halkına öğretilmesinin hedeflendiği izlenimini vermektedir. 4 Mayıs 1801 tarihinde de Gümüşhane’den 15 madenci gönderilmesi istenmiştir¹⁷⁸². Lakin bu bilgilere rağmen tüm madencilerin Gümüşhane’den tahsis edildiğini söyleyemeyiz. 1801 yılında Karaman Eyaletine bağlı Kazıkdere köyü ahali¹⁷⁸³ maden imali fenninde mahir olduklarından, serbestiyet üzere mağara açıp cevher çıkarmakla görevlendirilmiştir¹⁷⁸⁴. Karaman Eyaleti madenlerinde görevli olan madencilerin sayısı hakkında elimizde net bilgi olmamasına

¹⁷⁷³ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 624-2.

¹⁷⁷⁴ Germiyyet, sözlük anlamı sıcaklık, hararet, ateşli çalışmadır. Fakat kastedilen fırınlarda yapılan çalışma olmalıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Devellioğlu, a.g.e., s. 287.

¹⁷⁷⁵ BOA. MEDAD. Defter No: 1: 750-1.

¹⁷⁷⁶ 1807 yılında Gümüşhacıköy madeni fırınlarında çalışan ameleye 4 kuruş ücret hesap edilmiştir. Bu masraf kazalardan toplanmak suretiyle bu meblağın günlük 2 kuruşu ameleye ücret olarak verilirken kalan miktar madene gelir olarak kaydedilmiştir. (BOA. HH. d. Defter No: 13823: 1). Balya madeninde ise, madencilere bahşiş verildiği gibi yılda bir defa bulgurluk verilmiştir. (BOA. DRB. d. Defter No: 1037). 1783 yılında külünkzen ve su dökücülere verilen ücretler için bkz. Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Maden Hukuk ve İktisadiyatı Hakkında Vesikalar”, C. XII, S. 10, s. 280-283; BOA. MEDAD. Defter No: 8: 607-2.

¹⁷⁷⁷ BOA. D. BŞM. d. Defter No: 4702: 3.

¹⁷⁷⁸ BOA. C. DRB. Belge No: 3090.

¹⁷⁷⁹ BOA. MEDAD. Defter No: 9: 176-1.

¹⁷⁸⁰ Piristat olarak Hasan Beşe, Köstendil ve Yani gibi kişiler bulunmaktaydı. Bunlardan başka aynı tarihli bir arzın altında 34 gayrimüslim kişinin ismi bulunmaktaydı. Bu zamana kadar merkezde hiç gayrimüslim olmadığına göre bu kişiler madenlere gelen ustalar olmalıdır. Dolayısıyla madenlere gelen 50 kişinin 36 kişisi gayrimüslim diğerleri ise Müslüman idi. BOA. C. DRB. Belge No: 2375; BOA. C. DRB. Belge No: 2375.

¹⁷⁸¹ BOA. C. DRB. Belge No: 3083.

¹⁷⁸² BOA. C. DRB. Belge No: 378.

¹⁷⁸³ Küre bakır madeninde esirler de çalıştırılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yaman, a.g.t., s. 270; Talat Mümtaz Yaman, “Şer’i Mahkeme Sicilleri”, *Ülkü Halkevleri Dergisi*, C. XII, S. 67, Ankara 1938, s. 162.

¹⁷⁸⁴ BOA. DRB. d. Defter No: 969.

rağmen madenlerde çalışan çokça madenci olduğu tahmin edilmektedir. Keban ve Gümüşhane madenlerinden tahsis edilen zimmî ve Müslüman 400 amele, Karaman Eyaleti madenlerinde görevlendirilmiştir¹⁷⁸⁵. Daha önceki dönemde madenlere yerleştirildiği görülen bu ameleler, sermayeleri yetmediği için 23.000 kuruş maden sermayesinden ve 12.000 kuruş tüccardan borç aldıkları ve madencilikten başka gelirleri olmadığını ifade ederek, Karaman Eyaletine bağlı olup kapatılmış olan bazı madenlerin tekrar açılmasını talep etmişlerdir¹⁷⁸⁶. Burada belirtmiş olduğumuz rakamın bahsi edilen madenlerin kapalı olduğu dönemlere ait olduğu ve Karaman Eyaleti madenleri emaneti dâhilindeki kaza ahailerinin de burada görevlendirildiği düşünüldüğü zaman madenlerde birçok kişinin çalıştığını belirtmek mümkündür.

Karaman Eyaleti madenlerinde çalışan madencilerin 1792 yılındaki durumunu ifade etmek gerekirse, madencilerin tek avantajı dağa varıp bir fırınlık cevher tedarik etmektir. Fakat madenciler geçimlerini sağlamak için başka işler yapmaya başladığından maden işleri aksamaktaydı¹⁷⁸⁷. Madenciler gelirlerinin masraflarını karşılamadığını, maden işlerinden ötürü borçlu olduklarını ve bu sebeple başka madenlere gidip borçlarını ödeyeceklerini ifade etmişlerdir¹⁷⁸⁸. Bütün bu sayılan olumsuzluklara rağmen bahsedilen madenlerin kapatılmasından sonra, 21 Şubat 1801 tarihinde madenlerde bulunan maden ameleleri Gümüşgan ve Bereketli kazaları madenlerinden istediklerine gidebilecekti¹⁷⁸⁹.

13.5.6. Arayıcılar

Osmanlı arşiv belgelerinde ulaştığımız bilgilere göre, maden olma ihtimali olan yerleri araştıran görevlilere verilen isimdir. 24 Ekim 1797 tarihinde Karaman Eyaletine bağlı kapatılan madenlerin tekrar açılması üzerine şu ifadeler yer verilmiştir:

- ‘...Karaman Eyaleti ve tevabi’ ma’denlerin beher hal etraf eknafında olan mahallerde cevher ihracımız ol-vecihle i’mal ve idare olunmak irade-i ‘aliyye-i mülûkânem ta’alluk itmekden naşi ma’den-i merkumenin etraf eknafında vaki’ ma’den cevheri mazanna olan mahallere varılub yegan yegan mu’ayene ve mağaralar hafr ve bu

¹⁷⁸⁵ BOA. C. DRB. Belge No: 2975.

¹⁷⁸⁶ BOA. C. DRB. Belge No: 2975.

¹⁷⁸⁷ BOA. D. DRB. THR. Belge No: 2: 19.

¹⁷⁸⁸ “Mağaradan cevher ihracında gayri bir şey’e ma’denciyan ta’ifesi müdahale itmemek ve ittirmemek ve gerek ümena-yı ma’den ve gerek ma’denciyan kömür ve kütük ve cevher nakliün bedel almayub cümlesinin aynı alınmak ve müceddeden mağara küşadına taleb olan ma’denciyan layığıyla i’net olunub sa’irlerden mümtaz olmak ve ümena dahi ma’denciyanın ihrac itdiği cevheri der’akib fırın mahalline nakl idüb kaffe-i levazımını tedarik ve a’dad-ı birle bila imhal i’mal itmek...” şeklinde madencilerin yapacağı görevler tarif edilmiştir. BOA. C. DRB. Belge No: 571; BOA. C. DRB. Belge No: 47.

¹⁷⁸⁹ BOA. DRB. d. Defter No: 980.

vecihle külliyetlü cevherin zahire ihrac ve i'maline mübaşeret olunmak fermanım olmağın...’’

denilerek maden eminlerinin iş bilen birkaç adamını ve yeterince madenciye yeni mağaralar bulmak amacıyla cevher olduğu düşünülen yerleri bulmaları ve buralarda bulunan cevherlerden Darphane-i Amire'ye numune göndermeleri söylenirken, cevher aranacak yerlerin kadı ve naiplerine de bu kişilere engel olmayıp yardım etmeleri tenbih edilmiştir¹⁷⁹⁰.

Arayıcı olarak ifade edilen bu maden görevlileri, cevher bulunduğu belirtilen ya da cevher bulunması muhtemel olan yerleri kazan kimselerdi. 7 Mart 1799 tarihinde, Seydişehir kazası civarındaki Kürebeli ve Kızıldere diye bilinmekte olan mahallerde külliyetli cevher olduğu haber verilince, bu dağlarda cevher ihtimali olan yerlerin kazılması ve cevher çıkarılmasına kimsenin karışmaması gerektiği belirtilmiştir¹⁷⁹¹. Yine Karaman Eyaleti madenleri emanetine sınır olan Aladağ, Alanya ve Seydişehir dağlarında cevher olduğu düşünülen yerlere tayin edilen madencilere kimsenin karışmaması ve madencilerin serbestiyeti hatırlatılmıştır¹⁷⁹².

13.5.7. Vezzan

Yaptığımız araştırmalar neticesinde ulaştığımız bilgilere göre, saf hale getirilen altın ve gümüşü tartan görevlilere verilen isimdir¹⁷⁹³. Fırın başına vezzaniye ismiyle 30 akçe alınmaktaydı. Bu açıdan bakıldığı zaman fırınlardan çıkarılan kurşun ve gümüşü tartıkları söylenebilir. Zira Karaman Eyaletinden ne miktar kurşunun iskeleye ve ne miktar gümüşün İstanbul'a gönderildiği görülmektedir. Gümüşhane madenindeki fırınların her birinden 30 akçe vezzaniye alınması emsal alınarak Karaman Eyaleti madenlerinde de uygulanmıştır¹⁷⁹⁴. Karaman Eyaleti madenlerinde kurşunun humsu ile birlikte “*kitabeta, nezaret, vezzaniye 'avaidleri'*” devlet için çıkarıldıktan sonra kalan kurşun belirlenen fiyat üzerinden satın alınmaktaydı¹⁷⁹⁵. Ergani madeninde, 1800 – 1804 yılları arasında vezzaniye ücreti olarak yıllık 200 kuruş masraf yazılmıştır¹⁷⁹⁶.

13.5.8. Lağımçılar

¹⁷⁹⁰ BOA. MEDAD. Defter No: 9: 173-1.

¹⁷⁹¹ BOA. MEDAD. Defter No: 9: 181-1.

¹⁷⁹² BOA. MEDAD. Defter No: 8: 618-2.

¹⁷⁹³ Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Tarzları Hakkında Tetkik Tecrübesi”, s. 48.

¹⁷⁹⁴ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 639-2.

¹⁷⁹⁵ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 640-1.

¹⁷⁹⁶ BOA. HH. d. Defter No: 18253: 2.

Lağımıcılar, Karaman Eyaleti madenlerinin kuyularının lağımalarını temizlemek ve sularını aktarmakla görevli olup bu görevlilere “*abkeşân*” da denilmektedir¹⁷⁹⁷. Karaman Eyaleti madenlerinin 1802 yılı hesaplarına göre 9.000 çakılcı amelesi ve cevherkeşan ile 1.700 abkeşân amelesinin her birine günlük 4 kuruş ücret verilmiştir. Bu amelelere bahşiş, senede bir defa bulgurluk ücreti ve her ameleye 1,5 kıyye olmak üzere ekmek verilmiş, madenciler için arpa, çavdar ve darı da alınmıştır¹⁷⁹⁸. Karaman Eyaleti madenlerinde lağımıcı adıyla bir görevli tespit edilmemiştir.

13.5.9. Kantarcı

Karaman Eyaleti madenlerinde kuyulardan elde edilen ham cevher ile fırınlara konacak cevheri tartan görevlilere kantarcı adı verilmiştir¹⁷⁹⁹. Fırınlara konulacak cevherin miktarı belli olduğundan¹⁸⁰⁰ bu miktarın ayarlanması onun sorumluluğunda bulunmaktaydı. Karaman Eyaleti madenlerindeki fırınların her birinden 10 akçe kantariyye ismiyle ücret alınmaktaydı.

13.5.10. Tekneciler

Tekneciler, kuyulardan çıkan taşı, toprağı ve cevheri taşıyan ameleye verilen isimdir. Teknecilere belgelerde “*hakkeşân*” ismi de verilmektedir¹⁸⁰¹. Gümüşhacıköy madeninde 1807 yılında taş ve toprak parça keşan ücreti olarak 1.490 kuruş masraf yazılmıştır¹⁸⁰². Karaman Eyaleti madenlerinde ne kadar tekneci çalıştırıldığı görülmektedir.

13.5.11. Körükçüler

Osmanlı arşiv belgelerinde geçen bilgilere göre Karaman Eyaleti maden ocaklarında ateş körüklerini¹⁸⁰³ çekenlere verilen isimdir¹⁸⁰⁴. Karaman Eyaleti madenlerinin 1802 yılı masraf hesaplarına göre, fırın körüklerinde 40 fırında 2.583 amele ve her kal körüğünde 4 kişi olmak üzere 39 kal körüğünde 156 kişi görev almış ve bu amelenin her birine günlük 170 para ücret verilmiştir¹⁸⁰⁵.

¹⁷⁹⁷ Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Tarzları Hakkında Tetkik Tecrübesi”, s. 58.

¹⁷⁹⁸ BOA. DRB. d. *Defter No*: 1037.

¹⁷⁹⁹ Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Tarzları Hakkında Tetkik Tecrübesi”, s. 48.

¹⁸⁰⁰ BOA. C. DRB. *Belge No*: 3058.

¹⁸⁰¹ Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Tarzları Hakkında Tetkik Tecrübesi”, s. 58.

¹⁸⁰² BOA. HH. d. *Defter No*: 13823: 2.

¹⁸⁰³ Açılıp kapandıkça içindeki havayı üflemek suretiyle ateşi canlandırmaya yarayan, deri, meşin ve tahtadan alele körük, körüğü kullanan kişiye de körükçü adı verilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayverdi, a.g.e., s. 1790.

¹⁸⁰⁴ Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Tarzları Hakkında Tetkik Tecrübesi”, s. 58.

¹⁸⁰⁵ Gümüşhacıköy madeni körüklerinde, madencilerin zahire taşımakla meşgul olmasından ötürü, hapiste olan kişilerin çalıştırıldığına bugünkü anlamda şikayet mektubu denilebilecek bir belgede değinilmiştir. BOA. HH. d. *Defter No*: 17512; BOA. DRB. d. *Defter No*: 1037.

13.5.12. Dolapçılar

Karaman Eyaleti maden kuyularından su, taş, toprak ve cevher çıkarmak için at ve eşek ile çekilen kova yerine sığır derisi tulumu bağlanmış olan dolapları idare eden kimselere dolapçı ismi verilmekteydi¹⁸⁰⁶. Dolap beygirleri görevlileri, yüzeyde kurulan arıtma tesislerindeki çarhlara ait dolapların çalıştırılması için kiralanmış beygirleri kontrol edip yönlendiren teknik sınıfa dâhil olup, 1806 yılında Sidrekapsi madeninde günlük 15 akçe ücretle çalıştırılmış ve yılın belli bölümlerinde istihdam edilmiştir¹⁸⁰⁷. Karaman Eyaleti madenlerinde dolapçı adı verilen bu görevlilere ait bir kayıt tespit edilememiş olup net olarak bilgiye sahip değiliz.

13.6. Madenlerdeki Diğer Görevliler

Osmanlı belgelerinde geçen ifade ile “*Berat-ı baha-i kereste ve mesamir ve ücret-i neccaran ve duvarcıyan ve rençberan ve gayruhü ray-ı inşaa-i konak bademe-i emin-i ma'den-i mezbur hil'at defter kaza-i 4.502,5 kuruş*”¹⁸⁰⁸ rençberlerin Karaman Eyaleti madenlerinde görev aldığını göstermektedir. Belgelerde geçen bu kayıtlı bilgiye göre Karaman Eyaleti madenlerinde marangoz olarak “*neccar*” ile “*duvarcı*” da görev yapmıştır. Bu isimleri geçen görevliler maden eminlerine ait konağın inşasında görev almışlardır. Bunların yanında kuyu, lağım ve baca inşaatları ile yüzeyde kurulan çarh ve fırın gibi tesislerde gereken demirin döşemesi ve ayrıca inşa işlerinde ve cevher çıkarmada kullandıkları demir aletlerin imalinden sorumlu olan demircilerin¹⁸⁰⁹ de madenlerde görev almış olduğu bilinmektedir¹⁸¹⁰. Karaman Eyaleti madenlerinin 1802 yılı hesaplarına göre, her fırında 1 çarkçı görevlendirilmiş ve günlük 10 kuruş ücret verilmiştir. Yine her fırında 10 kuruş ücret alan fırın mütevellisi bulunmaktaydı¹⁸¹¹. 1807 yılında Gümüşhacıköy madeninde demirci, dülger, duvarcı, mesmer ve kelbed gibi görevliler de yer almaktaydı¹⁸¹². Maden-i Hümayun'da ise bir veznedara aylık 5 kuruş ücret tahsis edilmiştir¹⁸¹³. Burada isimleri ifade edilen görevliler dışında madenciler de bulunmaktaydı¹⁸¹⁴.

¹⁸⁰⁶ Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Tarzları Hakkında Tetkik Tecrübesi”, s. 58.

¹⁸⁰⁷ Altunbay, *Osmanlı Devletinde Bir Maden İşletmesinin Tarihi Süreci: Sidrekapsi*, s. 49.

¹⁸⁰⁸ BOA. D. BŞM. d. *Defter No*: 4702: 4.

¹⁸⁰⁹ 1801 yılında yapılan nüfus sayımında Karaman Eyaleti içerisinde yer alan Siristat mahallinde ikamet eden 26 yaşındaki Demirci Mehmet Veled-i Demirci Mehmet gibi demirciler vardır. BOA. NFS. d. *Defter No*: 3310: 174.

¹⁸¹⁰ Altunbay, *Osmanlı Devletinde Bir Maden İşletmesinin Tarihi Süreci: Sidrekapsi*, s. 50.

¹⁸¹¹ BOA. DRB. d. *Defter No*: 1037.

¹⁸¹² BOA. HH. d. *Defter No*: 13823: 2.

¹⁸¹³ BOA. D. MMK. d. *Defter No*: 23125: 4.

¹⁸¹⁴ Osmanlı döneminde madenlerde görevli olduğu daha önce madencilik alanında yapılan çalışmalarda tespit edilen fakat Karaman Eyaleti madenlerinde tespit edilmediği için bu bölümde zikredilmeyen görevliler için bkz. Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Tarzları Hakkında Tetkik Tecrübesi”, s. 58; Altunbay,

“İfrazcılar” olarak bilinen görevliler ise, özellikle altın ve gümüş elde edilen madenlerde görev almaktaydılar. İfrazcılar madenleri birbirinden ayırmak için güherçileden elde edilen ve tizap adı verilen, halkın ifadesi ile kezzap denilen nitrik asit kullanmaktaydılar. İfrazcılar ücret olarak fırın başına veya toptan “*ücret-i ifraziye*” adıyla maaş almaktaydılar. Fırın başına alınan bu ücret 3 akçe olarak belirlenmiştir¹⁸¹⁵. Bedel-i ifrazın yıllık üretimin % 1’i¹⁸¹⁶ olduğu belirtilirken bir başka araştırmacı bu oranın % 10 olduğunu ifade etmiştir¹⁸¹⁷. 18 Mayıs 1791 – 18 Ekim 1797 tarihlerinde gümüşün her çekisinde 55 akçe “*resm-i miri ifrazciyan*” ve mahlût sim içerisindeki altın çıkarıldıktan sonra kalan gümüşün ise 10 dirhemde 1 dirhemini “*bedel-i ifraz*” olarak almaktaydılar¹⁸¹⁸. Bu ifadelerden hareketle altın ile gümüşün karışık olduğu ve mahlût sim olarak adlandırılan madenlerden 10/1 ya da % 10 oranında bedel-i ifraz alındığı görülmektedir. Ancak sim olarak isimlendirilen gümüşten ise 100 dirheminde 55 akçe alındığına göre ve 100 dirhem gümüş 1.680 akçe olduğuna göre oranlama yapıldığı zaman % 3,2 oranında bir kesinti yapıldığı görülecektir. Bu veriler dikkate alındığında yapılan kesintinin oranını belirleyen unsurun cevherin cinsi olduğu görülmektedir.

Karaman Eyaletine bağlı bazı kazalarda ifrazcı adı verilen bir görevliye rastlanmamıştır. Fakat ifrazcı adı verilen görevlinin tespit edilemediği kazalarda 6 Mayıs 1790 tarihinde aynı görevi yaptığı¹⁸¹⁹ düşünülen “*tizabcı*”¹⁸²⁰ ismi verilen bir görevli Gümüşhane’den talep edilmiştir¹⁸²¹. Bu bahsi edilen tarihten sonra böyle bir görevlinin talep edilmemesi ve Karaman Eyaleti madenlerinde görev almaması, madenlere nizam verilirken altın ile gümüşün Karaman Eyaletine ayrıştırılmasının araştırılması için böyle bir görevli talep edildiği izlenimini vermektedir. Fakat bu durumun gerçekleşmemesi üzerine Karaman Eyaleti madenlerinde üretilen “*mahlût sim*” olarak isimlendirilen gümüş ile karışık altının Darphane-i Amire’ye nakledilerek burada ayrıştırılmasına karar verilmiş olduğu tespit edilmektedir.

Osmanlı Devletinde Bir Maden İşletmesinin Tarihi Süreci: Sidrekapsi, s. 150; Tızlak, a.g.t., s. 184; Anhegger, **Beitraege Zur Geshichte Des Bergbaus Im Osmanischen Reich I Europaeische Türkei**, C. I, s. 135.

¹⁸¹⁵ Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Tarzları Hakkında Tetkik Tecrübesi”, s. 49.

¹⁸¹⁶ Tızlak, a.g.t., s. 156.

¹⁸¹⁷ Bölükbaşı, a.g.t., s. 74.

¹⁸¹⁸ 18 Mayıs 1790 – 31 Ekim 1797 tarihlerinde, gümüşün her çekisinden 55 akçe “*resm-i miri ifrazciyan*” devlet için alındıktan sonra, mahlut simde ortaya çıkan altının 4/1’i miri için alınmakta, kalan altının her miskali 480 akçeye ve mahlutun altını çıkarılarak baki siminde 10 dirhemde 1 dirhemi “*bedel-i ifraz*” ve beher ocakta 3 dirhem “*resm-i fetesi*” çıkarıldıktan sonra çeki tabir olunmakta her 100 dirhemi 1.680 akçeye hesap edilmesi şeklinde Gümüşhane madenindeki uygulama Karaman Eyaleti madenlerinde de yürürlüğe girmiştir. BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 639-2*; BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 645-3*; BOA. MEDAD. *Defter No: 9: 174-1*.

¹⁸¹⁹ Tizzab, altın ve gümüşün birbirinden ayrılması için kullanılan bir maddeydi. BOA. C. DRB. *Belge No: 1830*.

¹⁸²⁰ Keskin anlamına gelen “*tiz*” ile su anlamına gelen “*ab*” kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşan tizab, mermeri ve litoğrafya taşlarını hak eden yani kazıyan, maruf yakıcı sarımtırak suya denilmekte olup, halk arasında kezzap olarak kullanılmaktaydı. Şemseddin Sami, a.g.e., s. 457.

¹⁸²¹ BOA. MEDAD. *Defter No: 8: 638-3*.

Karaman Eyaleti madenleri ilk açıldığı zamanlarda buraya bağlı halkın madencilik alanında fazla bilgi sahibi olmadığından özellikle Gümüşhane'den ustalar getirildiğini görmekteyiz. Getirilen bu ustalar sayesinde XVIII. Yüzyılda Anadolu madenlerindeki madencilik terminolojisi ve teknolojisi Karaman Eyaleti madenlerinde uygulanmaya başlanmıştır.

14. Karaman Eyaleti Madenlerinde Ortaya Çıkan Sorunlar

Osmanlı'nın erken dönemlerinde Batılılar ile¹⁸²² aynı teknikleri kullanmasına rağmen, maden kuyuları 115 – 155 metre derinliğinde bulunmaktaydı. Bu durum Orta Avrupa'daki maden ocaklarının ortalama derinliğinin yarısı kadardı. Bununla birlikte çarkla dönen kovalarla ve el pompaları ile su boşaltma metotları, drenaj için toprak sathında yer altı sularına paralel olarak açılan hava deliklerine bağlı mekanik olarak çalışan çarklar ile havalandırma sistemi gibi benzerlikler de bulunmaktaydı¹⁸²³. Karaman Eyaleti madenlerindeki en önemli sorunlardan biri zaman içerisinde madenlerde meydana gelen üretim düşüşleriydi. Karaman Eyaleti madenlerindeki üretimlerin düşüşünün temel nedeni ise mağaralar ilk açıldığında cevhere kolaylıkla ulaşılırken zaman içerisinde cevherin daha derinlerinde ortaya çıkmaya başlamasıydı. Zira derinliğin artması cevherin çıkarılmasını zorlaştırıldığı gibi maliyeti de arttırmaktaydı¹⁸²⁴.

Karaman Eyaleti madenlerinde cevherlerin elde edildiği, ocaklar, yabancı paralar, kullanılmış eşyalar ve yerli paralar idi. Madenlerin temizlenmesi ve kullanıma hazırlanmasında kal yöntemi ile suya vurma yöntemi uygulanmaktaydı¹⁸²⁵. Karaman Eyaleti madenleri III. Selim zamanında ileri usulleriyle işletilmediği için eritilmede ve tasfiyede gümüşün % 32'si ve kurşunun % 12'si kaydedilmekteydi¹⁸²⁶. İşletme usulünün kötü olması ve idaresinin düzgün olmaması sebebiyle istihsal edebileceklerinin ancak 3/1'ini verebilmekteydi¹⁸²⁷. Karaman Eyaleti madenleri cevher yönünden oldukça zengin olmasına

¹⁸²² Avrupa'da madencilik denilince ilk akla gelenlerden olan Agricola ve De re Metallica adlı eseri hakkında bilgi için bkz. Şafakçı, a.g.t., s. 119-120.

¹⁸²³ Murphey, "Osmanlıların Batı Teknolojisini Benimsemedeki Tutumları: Efrenci Teknisyenlerin Sivil ve Askeri Uygulamalardaki Rolü", s. 14.

¹⁸²⁴ Murphey, "Osmanlıların Batı Teknolojisini Benimsemedeki Tutumları: Efrenci Teknisyenlerin Sivil ve Askeri Uygulamalardaki Rolü", s. 15.

¹⁸²⁵ Halil Sahillioğlu, "Mihaniki Darb Usulünün Kabulü", *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi Yeni Araştırmalar Yeni Görüşler*, İstanbul 1992, s. 22.

¹⁸²⁶ XX. Yüzyıl başlarında Gümüşhacıköy madeninde, mağaralardan sevk olunan cevherlerin işlendiği izabehanede 4 fırın ile kalhanede biri simli kurşun tasfiyesine diğeri kara kurşun üretimine ait 2 ocak bulunmaktaydı. Fırınlara konulan cevherlerden % 11,5 - % 28,5 oranında simli kurşun hâsil olup, bu simli kurşundan da % 0,21 - % 0,31 oranında saf gümüş, % 62,5 - % 85 oranında mürdesenk elde edilmekteydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hamid Sa'di, a.g.t., s. 227; Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VI, s. 249.

¹⁸²⁷ Abdolonyme Ubicini, *Osmanlı'da Modernleşme Sancısı*, (Çev: Cemal Aydın), İstanbul 1998, s. 277.

rağmen bilgisizlikten ötürü madenler çok büyük masraflarla işletilmekteydi¹⁸²⁸. 1807 yılında Karaman Eyaleti madenlerini gezen ve bu madenlerle ilgili raporunu devlete sunan Polini isimli mühendis raporunda Karaman Eyaleti madenciliğinin sorunlarını dile getirdiği şekilde, 90 gram/9 loth gümüş ve 3.840 gram/12 pound bakır cevheri boşa atılmaktadır. Avusturya İmparatorluğu'nda 20 gram/2 loth gümüş ve 960 gram/3 pound bakır cevheri kârlı bir şekilde eritilmekteydi¹⁸²⁹. Karaman Eyaletindeki madenler pratik cevher çıkarımı dikkate alınmadan işletilmekteydi. Avrupa'da yüzyıllardır kullanılan makineler bu problemleri çözmek için kullanılmaktaydı¹⁸³⁰. Ne şaft ne de tüneller bulunmakta olup, sadece çamurdan labirentler ki bunların içinden bir insanın tam dolu tekerlekli bir arabayla çalışması imkansız görünmekteydi. Cevher çıkarmaya yarayan araçların kullanılması da çok zor olduğu bilinmektedir¹⁸³¹. Kazılan cevher küçük çuvallarda çocukların büyük gayretleriyle taşınmaktadır. Karaman Eyaletindeki madenlerde su klasik madencilik metotlarının uygulanmasını sınırlamakta, bu sorunun çözümü bile düşünülmemektedir. Her ne kadar Karaman Eyaleti madenlerinde kullanan metotlar zayıf olsa da işletme metotları daha da kötüye gitmiştir¹⁸³². Büyük çabalar sonucu çıkarılan ve işlenen cevherde büyük kayıplar ortaya çıkmış olup, Avrupa'daki eritme ocakları 20 – 30 feet yüksekliğinde olmasına rağmen Karaman Eyaletindeki madenler iki ayak yüksekliğindedir. Karaman Eyaletindeki maden ocakları üfleme için körükler kullanılmakta hatta ocağa tam bir şekilde parlatmaya gerekli olacak değirmen şeklindeki bir su tesisatı sayesinde körükler çalıştırılmaktaydı¹⁸³³. Çalışan maden ocakları ve su gücünün cevher işlemede kullanımına dair yaptığımız araştırmalarda maalesef net bilgiye ulaşamadık. Bu bahsini yapmış olduğumuz teknikler tabii ki büyük bir maliyetle elde edilmekteydi lakin üretimde büyük kayıplarda gerçekleşmekteydi¹⁸³⁴. Bir diğer yönden baktığımız zaman metal cevheri kullanıma uygun olmayan işletim nedeniyle kaybolmaktaydı.

Karaman Eyaleti maden ocaklarındaki birçok problemlerle baş edilmesi kolay olmamış ve bu sorunların giderilebilmesi için yeni bir maden donanımının inşası gerekmiştir¹⁸³⁵. Bu düşünülen yeni donanımın ise az enerjiyle ve az kayıpla üretimi arttırması planlanmıştır. Bu amaca yönelik ise 12 gümüş, 9 bakır ve 3 kurşun ocağı kurulması

¹⁸²⁸ İssawi, a.g.e., s. 284.

¹⁸²⁹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 1835.

¹⁸³⁰ BOA. C. DRB. *Belge No*: 1840.

¹⁸³¹ BOA. C. DRB. *Belge No*: 1912.

¹⁸³² BOA. C. DRB. *Belge No*: 1920.

¹⁸³³ BOA. C. DRB. *Belge No*: 1935.

¹⁸³⁴ BOA. C. DRB. *Belge No*: 1942.

¹⁸³⁵ BOA. MEDAD. *Defter No*: 8: 740-3.

gerekmekteydi¹⁸³⁶. Karaman Eyaleti madenlerinde inşa materyalleri neredeyse hiçbir şey tutmadığından 1.000 kadar fakir insan düşük ücretle çalışınca bu yapılar Avrupa'dakinden daha az maliyetle olmuştur¹⁸³⁷. Belirli bir sermaye ile aynı büyüklükteki üretimi elde etmek için demir içerikli işletim makineleri satın alındığı da görülmüştür. Bu makineler Karaman Eyaletinde üretilmediği için ithal edilmesi gerektiği bilinmektedir. Bütün reformları yapıldığı zaman gümüş oranının % 40 artacağı, kurşun ve bakır üretiminin ise iki katına çıkacağı görülmüştür¹⁸³⁸. Karaman Eyaleti madenlerinde yönetim şartlarının şekli de madencilik önündeki önemli engellerden biriydi. Karaman Eyaleti madenlerinde III. Selim döneminin özellikle sonlarına doğru eyalet yöneticileri, madenlerden gelen gelirleri ülkenin diğer harcamalarına aktarmaktaydılar¹⁸³⁹. Bu sebeple hazineye her yıl daha az cevher gönderilmekte, eyaletin yöneticileri yönetim haklarını tereddüt etmeden ellerinde tutmakta, maden mahallinin gelişimi için çok fazla hassasiyet göstermemekte, merkezden gelen paraların çoğunu ve cevher üretiminin büyük bir kısmını kendileri için ayırmaktaydılar¹⁸⁴⁰. III. Selim dönemi sonuna doğru Karaman Eyaleti madenciliğinin gelişmesine olumsuz etki yapan bir diğer durum ise, cevherin ticari kullanım sistemidir¹⁸⁴¹. Karaman Eyaleti madenleri çoğunlukla özel bir kişinin mülküydü ki o kişi madenlerin bütün giderlerini karşılamakta, akabinde ise maden ocaklarına gönderip işlemekteydiler. Çıkarılan cevherlerin % 29'u çalışanlara verilmekteydi¹⁸⁴².

Karaman Eyaleti madenlerinde rastlanan güçlükten, amele ücretlerinin artmasında ve maden mevzuatından görülen tedbirsizlikten ötürü madenlerde gerileme meydana gelmeye başlamıştır¹⁸⁴³. Karaman Eyaletinde XIX. Yüzyılın başlarında üretim düzeyleri, sermaye birikimi ve teknolojik değişme açısından madenlerin ekonomik gerilemesinin en önemli sebepleri arasında sayılabilecek olan durgunluktur¹⁸⁴⁴. Kolay üretilen damarların tükenmesindeki tabii sebeplerin dışında daha derinlerdeki madenlerin kazılmasında daha yüksek üretim maliyeti ile karşı karşıya kalınması, işin sürdürülmesinin yararlı olup olmayacağını belirleyen bir faktör olarak görülmektedir¹⁸⁴⁵. Karaman Eyaleti madenlerindeki üretim düşüşleri yanında suni olarak tatbik edilen ambargolar, devlet için gerekli madenlerin

¹⁸³⁶ BOA. MEDAD. Defter No: 8: 740-4.

¹⁸³⁷ BOA. MEDAD. Defter No: 9: 863-1.

¹⁸³⁸ BOA. MEDAD. Defter No: 9: 670-2.

¹⁸³⁹ BOA. MEDAD. Defter No: 9: 670-3.

¹⁸⁴⁰ BOA. MEDAD. Defter No: 9: 670-4.

¹⁸⁴¹ BOA. MEDAD. Defter No: 9: 671-1.

¹⁸⁴² BOA. MEDAD. Defter No: 9: 671-2.

¹⁸⁴³ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VI, s. 249.

¹⁸⁴⁴ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme 1820 – 1923*, İstanbul 2005, s. 11-12.

¹⁸⁴⁵ Şevket Pamuk, a.g.e., s. 74.

tedarikini güçleştirdiği söylenebilmektedir¹⁸⁴⁶. Özellikle son dönemlere gelindiği zaman görmekteyiz ki Karaman Eyaleti maden ocakları ağaç kömürü ile işletilmekteydi. Mevcut ormanlar tükendiğinden dolayı uzak yerden ağaç getirilmesi, yol yokluğu, eşkıya olayları bunun teminini zorlaştırmaktaydı¹⁸⁴⁷. Karaman Eyaleti madenlerinde kömür ve kütük temini uzak mesafelerdeki yerlerden sağlandığı için fırın masrafları da artmaktaydı¹⁸⁴⁸.

Karaman Eyaleti maden eminlerinin madenler için gerekli olan odun, kütük ve kömürü zamanında tedarik etmemeleri yanında, madencilik faaliyetleriyle yeterince ilgilenmemeleri ya da madencilerin yaptığı işleri yeterince denetlememeleri de üretimin düşüşünde etkili olmuştur¹⁸⁴⁹. Karaman Eyaleti madenlerindeki üretimin düşüşünde, maden eminlerine merkezden verilecek olan sermayenin zamanında verilmemesi de etkiliydi. Sermaye almayan maden eminleri madencilere sermaye veremediğinden dolayı madenciler perişan olmuştur¹⁸⁵⁰. Bunun sonucunda madenciler de üretime yeterince önem verememişlerdir¹⁸⁵¹. Maden eminlerinin kusurları sebebiyle altın ve gümüş darlığı meydana gelmekteydi. Maden eminleri madenlere bağlı ahaliden odun ve kömür bedellerini aldıktan sonra kendi menfaatleri için uğraşmaya başlamışlar ve madenlere cevher kalmamış, çıkarılan altın ve gümüş madenlerin masrafına yetmemiş gibi birçok bahaneler öne sürmüşlerdir¹⁸⁵². Maden eminleri Karaman Eyaletinde bulunan birkaç fırını işleterek az miktarda altın ve gümüş göndermişlerdir. Darphane-i Amire'ye altın ve gümüş kıtlığından dolayı bir kısım ayar ve vezninde indirim yapmışlardır¹⁸⁵³. Her ne kadar bu hususlar faydalı gibi görünse de aslına bakılacak olursa gerçekte birçok zararı olmuştur¹⁸⁵⁴. Tüm bu olumsuzluklara karşı çözüm önerileri de getiren Tatarcık Abdullah Efendi, hıyanet ve kötülük yaptığı belirlenen maden eminlerinin azledilmesi gerektiğini ifade etmiştir¹⁸⁵⁵. Bunların yanında yine maden üretimine önem verilerek altın, gümüş ve kurşun çıkarılmasına yardımcı olmak ve emaneti ehline vermek gibi çözümler de öne sürmüşlerdir¹⁸⁵⁶. Yapılan değerlendirmeler sonucunda, fukaraya zulüm edilmeden madenlerin idare edilmesine, Bozkır, Bereketli ve Bolkar (Bulgar) kazaları

¹⁸⁴⁶ Murphey, "Osmanlıların Batı Teknolojisini Benimsemedeki Tutumları: Efrenci Teknisyenlerin Sivil ve Askeri Uygulamalardaki Rolü", s. 15.

¹⁸⁴⁷ BOA. AE. SSLM III. *Belge No*: 161: 10739-1.

¹⁸⁴⁸ BOA. AE. SSLM III. *Belge No*: 236: 15739-1.

¹⁸⁴⁹ BOA. AE. SSLM III. *Belge No*: 236: 15739-3.

¹⁸⁵⁰ BOA. AE. SSLM III. *Belge No*: 236: 15739-4.

¹⁸⁵¹ Tızlak, a.g.t., s. 142-143.

¹⁸⁵² BOA. AE. SSLM III. *Belge No*: 238: 15906-1.

¹⁸⁵³ BOA. AE. SSLM III. *Belge No*: 238: 15906-2.

¹⁸⁵⁴ Tatarcık Abdullah Efendi, "Sultan Selim-i Salis Devrinde Nizam-ı Devlet Hakkında Mütala'at", **Tarih ve Medeniyet Tarihi Osmanlı Encümeni Mecmuası**, S. 41, İstanbul 1913, s. 279.

¹⁸⁵⁵ Tatarcık Abdullah Efendi, a.g.m., S. 42, s. 345.

¹⁸⁵⁶ Tatarcık Abdullah Efendi, a.g.m., S. 38, s. 79-80.

madenleri emini olanların maden üretimine yardım etmeyip, maden reayasından yararlanma yoluna gitmelerinin sakıncalı olduğuna değinilmiştir. Karaman Eyaleti madenlerindeki sorunlardan biri de¹⁸⁵⁷, maden görevlilerinin madenleri gerekli şekilde imal edememeleriydi¹⁸⁵⁸.

III. Selim döneminde Karaman Eyaleti madenlerinin genel durumu Şanizade tarafından ifade edildiğine göre, madenlerin işletilmesinde kurallara uyulsa bile odun, kömür ve madenlerin diğer malzemelerini tedarik edecek olan halkın bunun zararlarından korunması gerekmektedir. Karaman Eyaleti halkı, çaresizliklerden ötürü memleketin tahrip olunacağı gibi kısa zamanda dedikodu ve şikâyetlere başlaması maden işlerini güçleştirip geciktirmektedir. III. Selim döneminin sonuna doğru Karaman Eyaleti ahalisi ticaret, ziraat ve sanat dallarını terk ederek çerçilik yapmaya başlamışlardır. Birbirlerinden kazandıklarıyla yabancı memleketlerden gelen yiyecek ve eşyayı satın almaya başlamışlardır. Yabancılar ise istediği eşyayı bulamadığından ötürü altın ve gümüş olarak¹⁸⁵⁹ sadece nevl-i sefineye ödeyerek bu cevherleri ülkelerine götürmüşlerdir¹⁸⁶⁰ ki bu sebeple madencilik sektörü gelişme gösterememiştir. Gümüşün bol ve ucuz olduğu dönemlerde, Karaman Eyaleti madenlerinin çalışması ekonomik olmaktan çıkınca, madencilerin piyasadan kuruş satın alıp eriterek mükellef oldukları maden veya kömür ile kütük taşıma külfeti karşılığı vermeyi daha elverişli bulmaktaydı¹⁸⁶¹.

Defterdar Mehmet Şerif Efendi III. Selim'e sunduğu layihasında Karaman Eyaleti maden işleriyle ilgili sorunları ve çözüm yollarını ifade ettiğine göre:

- *“Ma’adinin i’maline ikdam ve ihtimam olunub altın ve gümüş ve bakır ve kurşun ihracına sa’y ve emanet ehline tefviz olunmak lâzimedden olub bunun dahi erbabı aranıp bulunup fukaraya zarar olmamak şartıyla ma’adenlerin i’mal ve vechile müyesser olursa öylece amel olunmalıdır mesmu’um olduğuna göre Bozkır ve Bereketli ve Gümüşhane ma’adenleri ümenası ma’aden hafirine sa’y itmeyüb paşalar ve voyvodolar misüllü re’ayayı ma’adinden intifa’ idüb idare-i umur iderler imiş*

¹⁸⁵⁷ Karaman Eyaleti madenciliğini etkileyen nedenler için ayrıca bkz. Skender Rızaj, “Osmanlı Tarihinde Rumeli Madenleri ve Darphanelerine Dair Mütalaalar (XV. – XVII. Yüzyıllar)”, **I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 15 – 20 X. 1973)**, İstanbul 1979, s. 244-253.

¹⁸⁵⁸ BOA. Darphane Evrakı İradeler (D. DRB. İ.), *Belge No: 1: 47.*

¹⁸⁵⁹ Kâfirlere verilmesi yasak olan emtia şunlardı: Buğday, barut, silah, at, pamuk, pamuk ipliği, kurşun, balmumu, sahtiyân, donyağı, gön, meşin, koyun derisi, zifttir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sahillioğlu, “Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketlerinin Yeri”, s. 24.

¹⁸⁶⁰ Şanizade Mehmet ‘Ata’ullah Efendi, **Şanizade Tarihi**, (Haz: Ziya Yılmaz), İstanbul 2008, s. 909-910.

¹⁸⁶¹ Sahillioğlu, “Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketlerinin Yeri”, s. 14.

bunun def'i ve ma'adenlerin i'mali ne şekil tedbir ile olursa heman himmet buyurulmalıdır ve ba'zıları Arazi-i Devlet-i Aliyye'de olan ma'adin bir devletin arazisinde bulunmaz amma Devlet-i Aliyye rağbet ü himmet itmiyor eğer Devlet-i Aliyye kendi toprağında olan altın ve gümüşlü çıkarıp hazine cem' etse cemi' devletlere galip olur dirler hal böyle olduğu takdirde ma'adine niçün himmet olunmasın ve fukaraya zulm oluyor deyü Bereketli ve Bozkır ma'denleri niçün kapansın hem fukaraya zulm olmasın hem ma'adenler işlensin; himmete bir şey ha'il olamaz kolayı bulunmaz şey olmaz dirim''¹⁸⁶².

Karaman Eyaleti maden emini atamalarından dile getirilmesine rağmen atanan maden eminlerinin "kar-güzar" yani becerikli olmaması da madenlerdeki üretimi düşüren etkenlerdendi¹⁸⁶³. Becerikli olmayan maden eminleri tespit edildiği zaman görevden uzaklaştırılmaktaydı. Fakat şikâyet ya da bir araştırma olmadığı dönemlerde maden eminlerinin görevden uzaklaştırılması için bir yıllık dönemin sonundaki cevher üretimi göz önüne alındığından o yıl maden için zayıf bir yıl olabilmekteydi¹⁸⁶⁴. Bu sebeple maden eminleri olarak maden ilminden anlayabilenlerin atanmasına ve madenlerden anlayabilen kişilerin madenci olmasına özen gösterilmesine rağmen yine de problemler çıkmaktaydı¹⁸⁶⁵. Yine madencilerin de maden ilminden anlayabilen kişiler olması zaruri idi. Zira maden ilminden anlamayan kişiler çok telef vermekteydi. Karaman Eyaleti madenlerinde, şiddetli kış olması dolayısı ile üretimin zaman zaman aksaması, maden taşınacak yolların elverişsiz olması¹⁸⁶⁶, taşıt tedarikinde karşılaşılan güçlükler, maden mağaralarının tahrip edilmesi madenlerin çeşitli aşamalarında çalışacak amelelerin bilgisizliği ve Karaman Eyaleti maden ocaklarının verimsizliği de üretimin azalmasına neden olmuştur.

¹⁸⁶² Ergin Çağman, *III. Selim'e Sunulan Islahat Layihaları*, İstanbul 2010, s. 15; Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara 1985, s. 13.

¹⁸⁶³ BOA. AE. SSLM III. *Belge No: 248: 16548-1*.

¹⁸⁶⁴ BOA. AE. SSLM III. *Belge No: 248: 16548-2*.

¹⁸⁶⁵ BOA. AE. SSLM III. *Belge No: 266: 17944-1*.

¹⁸⁶⁶ Teknolojinin nakliye ve yükleme gibi alanlarda kullanılmasıyla XX. Yüzyılda mineral arzında ciddi bir yükselmeye yol açmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Murphey, "Osmanlıların Batı Teknolojisini Benimsemedeki Tutumları: Efrenci Teknisyenlerin Sivil ve Askeri Uygulamalardaki Rolü", s. 982-983.

SONUÇ

Ülkelerin ekonomik hayatında önemli bir yer tutan madencilik faaliyetleri ile ilgili olarak Osmanlı Devleti'nde dikkate değer gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Osmanlı topraklarında madencilik faaliyetleri yabancıların eline geçmiş, yasaların sağladığı imkânlarla da maden imtiyazlarına sahip olmuşlardır. III. Selim dönemi Karaman Eyaleti madenlerinde cevher üretimi ilk başladığı zamanlardan itibaren madenlerin kömür, kütük tedariki ile cevher nakli ve çakılcı amelesi gibi temel ihtiyaçlarının tedarik edilmesi için Karaman Eyaleti ve çevresindeki ona bağlı kazalar, cevherin durumuna göre bir başka deyişle fırın sayısının artıp eksilmesine göre maden emanetine bağlanmış veyahut bu yönetimden çıkarılmıştır. Karaman Eyaletine bağlı kazaların maden emaneti yönetimi altında birleştirilmesinin sebebi ise cevher üretimine paralel olarak artan fırın ve ocak miktarıdır.

Buna karşılık Karaman Eyaletine bağlı bazı kazalar maden emanetine bağlanma hususunda istekli olmasına rağmen merkeze bağlanmak istemediklerini ifade etmişlerdir. Karaman Eyaleti madenlerine bağlanmak istememelerinin temel sebebi ise, kazalarında ikamet etmekte olan yöneticilerin yaptığı zulümlerden kurtulmayı istemeleridir. Bunun yanında Karaman Eyaleti madenlerine bağlanmaları durumunda elde edilen bazı muafiyetler de bu nedenler arasında sayılabilmektedir. Özellikle bir kaza ismi vermek gerekecek olursa Beyşehir kazası için geçerli olan bu saydığımız sebepler Alanya, Manavgat gibi kazaların ahalisi tarafından kabul görülmemiştir. Zira bu bölgelerin ahalisi, ismi geçen kazaların ekonomik olarak kötü durumda olmasını ileri sürüp merkeze bağlanmak istememişlerdir. Madenler için yapılacak olan işlerin ağırlığı ve madenciliğin zorlukları da hesaba katıldığı zaman bu durum daha net anlaşılmaktadır. Karaman Eyaletine bağlı kazaların maden emanetine bağlanması ile yerine getirmeleri gereken birtakım yükümlülükleri ortaya çıkmakta ve kaza ahalilerinin çeşitli işlerinden sorumlu olan idarecileri de değişmektedir.

Karaman Eyaleti maden emanetine bağlı kazalardan Bozkır kazası 150 balta, Belviran kazası ise 65 balta ile vazifelendirilmiştir. Bu iki kazadan sonra merkeze bağlanan bir diğer bölge olan Seydişehir kazası payına 80 balta hesap edilmiş ise de kazanın dağlarında ağaç olmaması sebebiyle bu miktar 3 ya da 4 taksitle ödemek şartıyla nakde çevrilerek, ahalisinin 4.000 kuruş ödemesine karar verilmiştir. Verilen bu bedel ise maden defterlerine sermaye olarak kaydedilmiştir. Diğer kazalarda madenlere belirli bir miktar kömür vermek ve mağaralardan çıkan belirli miktardaki cevheri taşımak veyahut madenlere bir miktar bu işlerin karşılığı olarak bedel vermek şartıyla Karaman Eyaletine bağlanmıştır. Karaman Eyaletine tayin edilen maden eminleri, merkeze bağlı kaza ahalisini ve madencileri serbestiyet üzere

idare etmişlerdir. Ancak maden eminleri ile madencilerin ve bunlarla ahali arasındaki anlaşmazlıkların çözümünde veyahut engellemesinde dengeleyici kişiler kadılardır. Maden mahallinde halledilemeyen daha büyük sorunların çözümü için merkezden mübaşirler, yöneten ve yönetilenler arasında kanunlara uyulmasını tesis etmekle görevlidir. Bütün bunlar madenlerde bulunan görevlilerin birbirlerine karşı, kanunda belirtilen kaidelere uygun hareket etmelerini sağlamak için bir denge unsuru oluşturulduğu anlamına gelmektedir.

Karaman Eyaleti madenlerinde üretimin her aşamasında işlerin gerektiği gibi yapılması için belirli kurallar üzerinde durulmuştur. Devlet-i Aliyye bu kuralları madenlerin iyi çalışması için gerekli kılmıştır. Bu nedenle Karaman Eyaleti madenlerinde maden emaneti adı verilen idari yapının başında madenleri idare eden ayrıca idari, askeri, iktisadi ve sosyal görevleri de olan maden eminleri bulunmaktadır. Madenlerde üretimin yapılabilmesi için çeşitli alanlarda görevlendirilen teknik personel, güvenli ve düzenli bir şekilde yapılabilmesi için tedarik edilmiştir. Maden eminleri idaresindeki maden emanetinde yapılacak işler maden eminleri, kâtip ve kadı'nın kontrolü altında bulunmaktaydı. Bu durum karşısında ortaya çıkacak herhangi bir sorun diğerleri tarafından merkeze bildirilmekteydi. Karaman Eyaleti madenlerinde üretimin her aşamasında bu kontrol sisteminin uygulandığı ve madenlerdeki görevlilerin bu şekilde birbirlerine bağlandıkları görülmektedir.

Karaman Eyaleti madenleri, Alanya İskelesi'ne taşınırken teslimi esnasında maden eminlerinin bir adamının bulunması, yine iskeleden İstanbul'a gönderilirken ilgili görevlilerin bulunması ve her birine gerekli işlemlerle ilgili bir belgenin verilmesi madencilik sistemindeki kontrol sisteminin önemini göstermektedir. Bu noktada örnek verecek olursak nakil esnasında miktarı belirtilen kurşun ile Darphane-i Amire'ye teslim edilen cevher arasında farklılık meydana çıktığı zaman bu durum görevlilere sorulmuş ve ihmal varsa ilgili kişiye tazmin ettirilmiştir. Bundan dolayı cevherlerin mağaralardan çıkarılmasından Darphane-i Amire'ye teslim edilmesine kadar geçen sürenin her aşamasında benzer uygulamaları görmek mümkündür. Karaman Eyaleti madenlerinden Alanya İskelesi'ne gönderilen kurşun, İstanbul'a gönderildiğinde mevcut kayıtlar tutmadığı zaman ilgililerden bu eksikliğin tahsil edildiği görülmektedir. Alanya İskelesinde de Alanya kadısı, dizdar ve gümrük eminleri gibi görevlilerin kurşun muhafazası ile naklinde sorumlu olmaları biraz önce ifade ettiğimiz kontrol sistemini teyit ettiğini görmekteyiz. Yine Karaman Eyaletinden iskeleye gönderilen kurşun miktarı ile ilgili maden eminleri tarafından bir belge verilmesi ile kurşunun İstanbul'a nakli esnasında gemi kaptanına bir belge verilmesi ve bir nüshanın da iskelede bulunan görevlilere de kalması buna örnek verilecek hususlardan birisidir.

Karaman Eyaleti maden ocaklarında üretilen ürünlerden belirli oranda devlet adına aynı olarak vergi alınmıştır. Bu oran Karaman Eyaleti madenlerinde üretilen kurşun için 5/1 iken altın cevherinde 4/1 olarak hayata geçirilmiştir. Ancak Devlet-i Aliyye bütün madenlerde aynı vergiyi uygulamamıştır. Madenlerin cinsine, zaman ve çeşitli durumlara göre bu oranlar madenlerde farklılıklar göstermektedir. Bunun yanı sıra Darphane-i Amire'ye teslim edilen altın, gümüş ve kurşun cevherinin değerinin hesaplanmasında da farklı fiyatlar uygulanmıştır. Vergi kesintisi yapılan madenlerde vergiye tabi olmayan madenlerden üretilen gümüşler aynı fiyata alınmamışlardır. Bu hususta bir dengesizlik olmadığı hemen hemen aynı fiyata geldiğini görmekteyiz. Üretilen madenlerin fiyatlandırılmasında tek istisnai durum yapılan masrafların madenlere göre değerlendirilmesinden ötürü ortaya çıkan farklılıklardır. Kömür veya kütük ihtiyacının karşılanmasında madenlere göre fiyat farklılıkları olduğundan bu durum Darphane-i Amire'nin satın alma fiyatlarına yansıtılmıştır. Madenlerde ilgili dikkat çeken en önemli hususlardan biri de Karaman Eyaletinde açılan yeni madenlerin işlerliğinin arttırılması ve madencilikle ilgili yapıların inşa edilmesi gibi hususlarla ilk açıldığı tarihlerde mahallin bu vergilerden ayrı tutulmasıdır. Madenlerin üretim durumu görüldükten sonra bir düzenleme yapılması da buna sebep olmuştur. Karaman Eyaleti madenlerinde üretilen cevherlerin devlet tarafından satın alınması, madenlerde uygulanan devlet politikası anlayışını ortaya koymaktadır.

Karaman Eyaleti madeni emaneti olarak isimlendirilen idari birimin başındaki görevli isim maden eminleridir. Bu idari birimin yönetim merkezi ise Bozkır kazasıdır. İdari anlamda ön plana çıkan bu kazada madencilerin çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması için ev ve dükkânlar ile maden eminleri için bir konak yapılmıştır. Bozkır kazasında maden eminlerine ait konağın bulunması ve maden eminlerinin burada oturması bu kazanın merkezi yapısını ortaya koymaktadır. Karaman Eyaleti madenlerinde işletilen mağaralar burada bulunmaktaydı. Bu hususta idari merkez olan Bozkır kazası, çoğu mağaraların burada olması sebebiyle ekonomik çeşitli etnik kökenlere ve dinlere sahip insanların bir arada bulunması sebebiyle de sosyal bir merkez olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı belgelerinde yapılan araştırmalar neticesinde Karaman Eyaletine bağlanan kazaların yönetimi için kullanılan Maden-i Hümayun Emanetinin yürürlükteki idari yapıdan farklı olduğu tespit edilmiştir. Karaman Eyaletine bağlı kaza ahalilerine çeşitli muafiyetler verilerek maden idaresine bağlandığı ve madenlere ait çeşitli işlerin bunlar tarafından yapıldığı ortaya çıkarılmıştır. Bu emaneti yönetecek olan maden eminleri, serbestiyet ve ber vech-i istiklal üzere görev yapmaktaydılar. Bu tür yetkilere sahip olarak görev yapan maden eminleri doğrudan Darphane-i Amire tarafından

atanmaktaydı ve yerel yetkililerin bu atamada herhangi bir etkisi bulunmamaktaydı. Bu atamaların bir sonucu olarak ise maden emaneti ismi verilen yapı, özerk bir şekilde oluşturulmuş ve bu sebeple hiçbir idareci maden eminine ve maden bölgesine kendilerine herhangi bir emir verilmediği müddetçe karışmamıştır.

Karaman Eyaleti madenleri mağaralarından çıkarılan cevherler, hayvanlar aracılığıyla fırınların olduğu kazalara getirilmekteydi. Fırınlarda pişirilip eritilen madenlerin ayrıştırılması neticesinde kurşun, saf sim ve mahlût sim gibi cevherler elde edilmekteydi. Kurşunun 5/1'i bedelsiz olarak devlete verilirken geri kalan kurşun maden eminleri tarafından kendi hesaplarına verilen sermaye akçesiyle amelelerden satın alınmaktaydı. Satın alınan kurşun kış aylarından önce muhakkak Karaman Eyaleti ile İçil ve Alanya kazaları ahalilerine taksim edilerek merkezden Alanya İskelesi'ne ve oradan da gemiler aracılığıyla İstanbul'a nakledilmekteydi. Karaman Eyaleti madenleri üretilen kurşun cevherlerinin taşındığı bir diğer bölge ise İzmit İskelesi idi. Rum hususu sebebiyle gemilerin kurşunu taşımada kullandığı deniz yolu güvenli olarak görülmediğinden kurşun, karadan İzmit İskelesi'ne ve oradan da kayıklar vasıtasıyla İstanbul'a taşınmaktaydı.

Karaman Eyaleti madenleri üretimi neticesinde elde edilen gümüş, saf veyahut karışık halde bulunan gümüş olan mahlût sim olmak üzere iki çeşittir. Saf sim Karaman Eyaleti madenlerinde elde edilirken, mahlût sim ise Darphane-i Amire'de ayrıştırılmaktaydı. Darphane-i Amire'de ayrıştırılan mahlût simden ise gümüş ile beraber bir miktar da altın elde edilebilmekteydi. Karışık ve saf halde bulunan gümüş cevherleri, kara yolu vasıtasıyla Karaman Eyaletinden İstanbul'a görevliler tarafından nakledilmekteydi. Gönderilen cevherler maden eminlerine tahsis edilen sermaye akçesinden düşülerek Darphane-i Amire'de hesap yapılmaktaydı. Karaman Eyaleti madenlerinin finansmanı, sermaye akçesi ismi verilen ödenek aracılığıyla devlet tarafından karşılanmaktaydı. Karaman Eyaleti madenleri, bölgede bulunan cevherler hususunda merkeze bilgi verilmesi üzerine gönderilen heyetin incelemesi neticesinde devlet için kâr getirebilecek bir işletme olabileceği yönünde değerlendirilmesi üzerine cevher üretimine geçilmiş, bir müddet işletilen madenler açıldıktan kısa bir süre sonra ise kısmen cevher durumu daha da önemlisi madenler nedeniyle halka yapılan zulümlerden ötürü kapatılmıştır. Fakat bu alınan önlem çözüm olamadığından ve halka daha fazla zulüm yapılmaya başlandığından dolayı bu sorunu ortadan kaldırma gerekçesiyle madenler yeniden açılarak faaliyete geçirilmiştir. Fakat madenlerin yeniden faaliyete geçirilmesini sadece bu nedenle açıklamak zannımızca pek de mümkün olmasa gerektir. Zira madenlerin tekrar

faaliyete geçirilmesini etkileyen en önemli sebep yeni cevher yataklarının bulunması ve işletmenin devlete önemli bir katkı yapacağı inancı olduğu düşünülmektedir.

Karaman Eyaleti madenlerinde mağaraların kazılmasında, fırınların yakılmasında ya da elde edilen ürünlerin naklinde çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır. Madenlerde cevher üretiminin devam edebilmesi için gerekli kömür ve kütük tedariki, madenlere ait çeşitli işlerde kullanılan malzemelerin temin edilmesinde karşılaşılan güçlükler, madenlerde uygulanan teknolojinin zamanın gerisinde oluşu ve maden mağaralarında cevherlerin azalması gibi sorunların yanında eşkıyalık hareketlerinin, madenlerinin açılmasıyla birlikte idari yapının değişmesiyle geri olana düşen kişilerin eski konumlarına gelmek istemeleriyle ortaya çıktığı söylenebilmektedir. Eşkıyalık hareketleri madenlerin çalışmasını aksatırken, devlet tarafından bu idari yapının başına atanan maden eminlerinin görevini bırakarak kaçması ya da maden eminlerinin öldürülmesi gibi neticeleri ortaya çıkarmıştır. Devlet bir taraftan askeri anlamda bu olumsuz neticelerin önüne geçmeye çalışırken diğer taraftan da bölge halkını nezre bağlayarak bu tür eşkıyalık hareketlerinin halk arasında yayılmasıyla başka bir deyişle taraftar bulmasını engellemeye çalışmıştır. Ancak alınan bütün önlemlere rağmen engellenemeyen sıkıntılar madenlerin faaliyete geçmesinin ardından kapanacağı zamana kadar aralıklar halinde devam etmiştir.

KAYNAKÇA

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA.)

Al-i Emiri Tasnifi (AE.)

AE. SSLM III (III. Selim): 266: 17944-1, 248: 16548-1, 248: 16548-2, 238: 15906-1, 238: 15906-2, 236: 15739-1, 236: 15739-3, 236: 15739-4, 161: 10739-1, 22665, 20823, 20507, 19531, 18985, 18534, 17674, 15510, 15109, 13355, 13074, 12047, 6638, 5368, 4193, 3980, 169: 9.

Muallim Cevdet Tasnifi (C.)

Cevdet Adliye (C. ADL.): 2180.

Cevdet Askeriye (C. AS.): 534: 22358-1, 534: 22358-3, 534: 22358-5, 534: 22358-6, 18: 8012-1, 42326, 38432, 38021, 34303, 33129, 25803, 23891, 23579, 22358, 21864, 16336, 15701, 10086, 9229, 8012, 6937, 1517.

Cevdet Bahriye (C. BH.): 1591.

Cevdet Dâhiliye (C. DH.): 16283, 15332, 12225, 9743, 8182, 3592, 2669, 791.

Cevdet Darphane (C. DRB): 193: 242-1, 193: 243-1, 193: 243-2, 193: 243-3, 61: 3001-1, 61: 3001-2, 61: 3001-3, 60: 2955-1, 60: 2955-3, 57: 2820-1, 57: 2820-2, 57: 2820-3, 49: 2429-1, 49: 2416-1, 49: 2416-3, 49: 2416-4, 49: 2416-5, 49: 2416-7, 49: 2416-9, 49: 2416-11, 49: 2416-13, 49: 2416-15, 49: 2416-16, 49: 2416-18, 49: 2416-20, 49: 2416-21, 49: 2416-22, 49: 2416-24, 49: 2416-25, 49: 2416-26, 49: 2416-28, 48: 2375-1, 48: 2375-2, 48: 2375-3, 48: 2375-4, 48: 2375-6, 42: 2082-1, 41: 2042-1, 35: 1710-1, 35: 1710-2, 31: 1541-1, 30: 1454-1, 30: 1454-3, 25: 1229-1, 24: 1200-1, 24: 1200-3, 23: 1115-1, 23: 1115-3, 19: 919-1, 8: 648-1, 810: 4, 4: 152-1, 3252, 3152, 3137, 3136, 3123, 3093, 3092, 3091, 3090, 3083, 3058, 3051, 3050, 3041, 3039, 3038, 3026, 3015, 2975, 2969, 2956, 2948, 2890, 2866, 2831, 2820, 2786, 2782, 2748, 2739, 2726, 2691, 2668, 2636, 2630, 2605, 2544, 2508, 2507, 2506, 2482, 2451, 2429, 2423, 2421, 2416, 2411, 2410, 2408, 2406, 2375, 2345, 2343, 2239, 2199, 2148, 2093, 2084, 2082, 2063, 2047, 2045, 2042, 2009, 1946, 1943, 1942, 1935, 1920, 1915, 1912, 1882, 1872, 1865, 1853, 1840, 1837, 1835, 1830, 1828, 1789, 1778, 1724, 1712, 1710, 1686, 1672, 1618, 1581, 1497, 1454, 1437, 1303, 1276, 1260, 1229, 1218, 1115, 1092, 1058, 1048, 1029,

1035, 967, 964, 955, 950, 907, 898, 885, 880, 863, 861, 810, 782, 730, 571, 568, 560, 493, 475, 435, 417, 393, 378, 355, 312, 295, 267, 252, 238, 118, 89, 83, 72, 47, 37, 32, 4.

Cevdet Evkaf (C. EV): 23538.

Cevdet İktisat (C. İKT): 49: 2416-20, 43: 133-1, 43: 133-2, 22: 72-1, 22: 72-3, 22: 72-4, 2189, 2133, 1773, 1339, 1327, 1310, 1311, 1296, 1270, 1250, 1244, 1213, 1072.

Cevdet Maarif (C. MF): 5724.

Cevdet Maliye (C. ML): 77: 3525-1, 77: 3525-2, 77: 3525-3, 23783, 22569, 17819, 10512, 7520, 4272, 3397, 2517, 232, 219.

Cevdet Nafia (C. NF): 2240, 1604, 800.

Cevdet Saray (C. SM): 63: 3196, 1017.

Cevdet Tımar (C. TZ): 4853.

Cevdet Zabtiye (C. ZB): 1326.

Cevdet Ma'adin (CDM): 6487, 5204, 5192, 5127, 4601, 4211, 3247, 3151, 2683, 2627, 2455, 2279, 2205, 2164, 1890, 1877, 1872, 1860, 1859, 1857, 1855, 1838, 1835, 1834, 1832, 1831, 1804, 1805, 1806, 1791, 1786, 1613, 1532, 1459, 1458, 1455, 1387, 1308, 1271, 1185, 1183, 1182, 1181, 1151, 1150, 1136, 1123, 1121, 1042, 1025, 969, 913, 776, 512, 483, 482, 473, 471, 313, 308, 282, 265, 240, 233, 226, 223, 156, 138, 115.

Cevdet Maliye Kataloğu (CMK): 20831.

Cevdet Darphane ve Meskûkât Kataloğu (CD. MK): 3151, 2462, 1753, 1280, 95, 59.

Hatt-ı Hümayun Tasnifi (HAT.)

Hatt-ı Hümayun (HAT): 1414: 57740, 626: 30943, 566: 2774, 351: 19834, 295: 17552, 204: 10649, 197: 9907, 190: 9188, 183: 8405, 180: 8191, 81: 3377-1, 39: 1950-1, 27824, 2: 55-A.

İbnü'l-Emin Tasnifi (İE.)

Ma'adin Tasnifi (MT): 195, 192, 98, 19: 46, 5.

Defter Tasnifleri

Ayniyat Defterleri (AYD): 1112.

Bab-1 Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme-i Defterleri (MHM. d): 215: 134-135, 214: 213-214, 178: 227-228, 209: 1-2, 253: 214, 236: 177, 227: 265, 220: 57, 217: 82, 211: 49, 206: 83, 198: 44, 192: 265, 192: 173, 178: 227, 174: 277, 173: 277.

Bab-1 Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Atik Şikayet Defterleri (ŞKT. d): 205: 105.

Bab-1 Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Hadariye Defterleri (HADR. d): 9: 363-1, 9: 245-1, 9: 154-2, 7: 132, 7: 6-3.

Bab-1 Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Kalebend Defterleri (KLB. d): 29: 62-3, 29: 23-2, 26: 106-3.

Bab-1 Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Karaman Ahkam Defterleri (AHK. KR. d.): 36: 52-1, 36: 51-1, 36: 42-2, 35: 166-2, 35: 165-2, 35: 160-2, 34: 137-1, 32: 233-1, 32: 224-1, 30: 2-1, 29: 40-2, 29: 26-4, 27: 65-2, 26: 93-2, 26: 43-3, 24: 332-2, 24: 105-1, 24: 85-2, 20: 198-2, 20: 4-2, 19: 174-1, 18: 30-3, 18: 18-3, 17: 95-3, 16: 175-3, 16: 115-4.

Bab-1 Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme-i Mektume Defterleri (MKM. MHM. d): 251: 45, 4: 31, 4: 12, 2: 75.

Bab-1 Defteri Baş Muhasebe Kalem Defterleri (D. BŞM. d): 8528, 6487, 6478, 5792: 2, 5758, 5397, 4702: 3, 4702: 4, 4702: 5, 4601, 4072, 3453, 3406.

Bab-1 Defteri Baş Muhasebe Muhallefat Defterleri (D. BŞM. MHF. d): 13209: 2, 8824.

Darphane-i Amire Defterleri (DRB. d): 156: 125-1, 156: 123-2, 156: 53-1, 1023: 38, 996: 105, 996: 104, 996: 99, 996: 98, 996: 97-98, 996: 97, 996: 93, 996: 92, 996: 91, 996: 89, 977: 45, 968: 56-2, 968: 42-1, 968: 42-2, 1152, 1051, 1048, 1044, 1043, 1041, 1037, 1031, 1030, 1027, 1023, 1021, 1017, 1015, 1013, 1012, 1010, 1009, 1006, 1005, 1003, 1002, 1001, 1000, 999, 998, 996, 993, 992, 989, 987, 986, 980, 976, 973, 970, 969, 165, 163, 160, 159, 157, 47.

Hazine-i Hassa Defterleri (HH. d): 57512: 484, 18253: 2, 18253: 3, 17503: 7, 13823: 1, 13823: 2, 33460, 33027, 27774, 27723, 27691, 27668, 27667, 17725, 17512, 17503, 5204, 4658, 4488.

Kamil Kepeci Tasnifi Defterleri (KK. d.): 6421, 5189, 5184: 32, 5184: 8, 5178, 2350.

Kuyud-ı Kadime Arşivi Defteri (KKA. d): 564.

Ma'adin Defteri (MD): 23, 19, 7, 5.

Maden Mukataası Kalem ve Bağlı Birimlerine Ait Defterler (D. MMK. d): 23125: 4, 23125: 2, 23125, 22783, 22740, 22739, 1152, 363: 4, 363: 6, 349, 333: 35, 273: 89, 248: 78, 187: 28, 179: 100, 169: 9, 160: 43, 146: 141, 138: 7, 123: 115, 117: 16, 113: 114, 96: 95, 96: 89, 94: 128, 94: 118, 94: 80, 93: 114, 93: 83, 93: 6, 92: 99, 92: 89, 92: 88, 92: 85, 92: 1, 92, 90: 30, 89: 90, 89: 64, 88: 1, 87: 79, 87: 76, 87: 62, 86: 33, 86: 24, 86: 10, 85: 43, 85: 40, 85: 31, 84: 109, 84: 107, 82: 87.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD. d): 23093: 221-1, 23093: 220-1, 22148: 6, 22148: 5, 10086: 280-3, 9756: 126-1, 9756: 13-5, 9740: 459, 8575: 461-1, 7873: 109, 7696: 6, 5610: 111, 3282: 38-1, 22135, 18142, 8577, 8528, 7940, 4906, 3393, 2765, 2397.

Meclis-i Tazminat Defterleri (MTD): 5, 2.

Milli Emlakten Devr Alınan Defterler (MEDAD): 9: 863-1, 9: 672-2, 9: 671-1, 9: 670-2, 9: 670-3, 9: 670-4, 9: 575-2, 9: 223-1, 9: 223-4, 9: 222-1, 9: 221-1, 9: 221-3, 9: 221-4, 9: 219-2, 9: 219-3, 9: 217-1, 9: 217-3, 9: 216-2, 9: 215-1, 9: 214-1, 9: 213-2, 9: 213-3, 9: 212-2, 9: 211-1, 9: 211-3, 9: 210-1, 9: 208-3, 9: 206-3, 9: 201-3, 9: 197-1, 9: 197-3, 9: 196-1, 9: 195-1, 9: 192-1, 9: 190-1, 9: 190-2, 9: 187-1, 9: 184-1, 9: 184-2, 9: 183-1, 9: 183-2, 9: 182-2, 9: 181-1, 9: 180-1, 9: 180-2, 9: 179-1, 9: 177-1, 9: 176-1, 9: 175-2, 9: 175-3, 9: 174-1, 9: 173-1, 9: 171-1, 9: 104-1, 9: 26-1, 9: 3-1, 8: 871-1, 8: 871-2, 8: 870-1, 8: 870-2, 8: 870-3, 8: 862-1, 8: 862-2, 8: 862-3, 8: 782-2, 8: 740-3, 8: 740-4, 8: 699-1, 8: 698-2, 8: 698-3, 8: 697-1, 8: 693-1, 8: 693-2, 8: 691-2, 8: 691-3, 8: 689-1, 8: 688-1, 8: 688-2, 8: 685-1, 8: 685-2, 8: 683-2, 8: 682-1, 8: 681-2, 8: 680-1, 8: 680-2, 8: 678-1, 8: 677-2, 8: 676-1, 8: 675-2, 8: 674-2, 8: 670-1, 8: 670-2, 8: 669-1, 8: 668-1, 8: 667-2, 8: 666-1, 8: 664-1, 8: 663-1, 8: 658-2, 8: 657-2, 8: 654-1, 8: 653-1, 8: 652-1, 8: 651-1, 8: 651-2, 8: 651-3, 8: 648-1, 8: 648-2, 8: 647-2, 8: 646-1, 8: 645-3, 8: 643-1, 8: 643-2, 8: 642-1, 8: 642-2, 8: 640-1, 8: 639-2, 8: 638-1, 8: 638-2, 8: 638-3, 8: 634-1, 8: 634-2, 8: 633-1, 8: 633-2, 8: 633-3, 8: 632-2, 8: 631-1, 8: 631-2, 8: 630-1, 8: 630-2, 8: 629-2, 8: 629-3, 8: 628-1, 8: 628-2, 8: 627-2, 8: 625-3, 8: 624-2, 8: 623-1, 8: 623-2, 8: 621-1, 8: 620-2, 8: 619-1, 8: 619-2, 8: 618-1, 8: 618-2, 8: 616-1, 8: 611-1, 8: 611-2, 8: 610-1, 8: 609-1, 8: 609-2, 8: 609-3, 8: 607-1, 8: 607-2, 8: 606-2, 8: 606-3, 8: 570-1, 8: 569-2, 8: 569-1, 8:

548-1, 8: 547-1, 8: 547-2, 8: 546-3, 8: 546-4, 3: 282-1, 3: 280-2, 3: 158-2, 1: 756-1, 1: 756-3, 1: 755-2, 1: 755-3, 1: 754-1, 1: 754-2, 1: 754-3, 1: 752-1, 1: 752-2, 1: 751-1, 1: 750-1, 1: 750-2, 1: 750-3, 1: 3-1, 752: 1, 751: 1, 681-1, 1058, 8: 9, 1: 8.

Mukavelat Defterler (Muk. d): 14, 13, 1.

Mukavelename Defterleri (MVN. d): 4, 3, 2.

Mühimme Defteri (Müh. d): 332, 202: 240.

Nüfus Defterleri (NFS. d): 3340: 11, 3320: 223, 3319: 281, 3318: 2-3, 3317: 337, 3310: 258, 3310: 176, 3310: 174, 3310: 173, 3278: 30, 3278: 24-20.

Tapu Tahrir Defteri (TT. d): 1085: 39, 292: 399, 104: 113, 929, 565, 564, 40: 399.

Temettuat Defteri (TD): 1760, 1759, 1755, 1465, 592: 27, 540: 36, 412.

Dosya Tasnifleri

Bab-1 Asafi Ruus (BAR): 1572, 1560.

Bab-1 Defteri Baş Muhasebe Darphane-i Amire Eminliği (D. BŞM. DRB): 8528, 17: 9, 16: 47, 16: 17, 15: 76, 15: 19, 14: 88, 14: 78.

Dosya Evrakı İradeler (D. DRB. İ): 1: 47.

Darphane Evrakı Tahrirat Kalemî (D. DRB. THR): 4702: 4, 682: 2, 679: 30, 675: 3, 100: 4, 65: 54, 60: 40, 60: 29, 50: 18, 37: 24, 36: 34, 36: 25, 34: 45, 34: 37, 34: 9, 30: 39, 9: 20, 8: 41, 6: 37, 6: 34, 6: 29, 3: 17, 2: 46, 2: 45, 2: 32, 2: 19.

Darphane Evrakı Hatt-ı Hümayun (D. DRB. HAT): 21: 20, 18: 47, 10: 35, 10: 28, 10: 3, 4: 12, 3: 70, 3: 49, 3: 32, 3: 29, 2: 49, 2: 44, 2: 27, 1: 42, 1: 38, 1: 25, 1: 9-125.

Mühimme Kalemî Belgeleri (A. DVN. MKL): 60: 283-1, 60: 283-2, 60: 283-5, 60: 283-8, 60: 283-9, 60: 283-12, 60: 28-31, 60: 28-32, 60: 28-21, 60: 28-1, 60: 28-2, 60: 28-3, 60: 28-4.

Darphane Cizye Muhasebesi Kalemî (D. CMH): 346: 82.

İrade-i Şuara-i Devlet (İ. ŞD): 1171 Lef 1, 1171 Lef 2, 1171 Lef 3, 1065 Lef 3, 1061 Lef 1, 1061 Lef 2, 1061 Lef 3, 320 Lef 4-5.

Konya Vilayet Salnameleri (KVS.)

Salnameler:

KVS def'a 1940, sene 1807.

KVS def'a 1322: 1, sene 1790.

KVS def'a 1322: 2, sene 1790.

KVS def'a 1322: 3, sene 1790.

KVS def'a 1322: 5, sene 1790.

KVS def'a 1322: 6, sene 1790.

KVS def'a 1322: 8, sene 1790.

KVS def'a 1320: 1, sene 1789.

KVS def'a 1320: 2, sene 1790.

KVS def'a 1320: 3, sene 1790.

KVS def'a 315, sene 1795.

KVS def'a 281, sene 1795.

KVS def'a 280, sene 1795.

KVS def'a 260, sene 1795.

KVS def'a 259, sene 1795.

KVS def'a 258, sene 1825.

KVS def'a 181: 1, sene 1802.

Konya Şer'îye Sicilleri (KŞS.)

Sicil Numaraları: 102: 154-1, 100: 219-2, 100: 190-2, 87: 180-1, 74: 238-1, 74: 99-2, 67: 201-1, 67: 175-2, 67: 141-1, 66: 99-2, 66: 80-2, 65: 146-1, 65: 138-2, 65: 95-1, 64: 114-2, 64: 67-2, 64: 23-2, 57: 149-2, 48: 279-1, 1: 59-141.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivleri (TKGM. Arş.)

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (TKGM): 43.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivleri (VGMA.)

Vakfiyeler:

1141: 76, 1690 Tarihli Vakfiye Sureti.

1137: 128, 1723 Tarihli Vakfiye Sureti.

1083: 103, 1725 Tarihli Vakfiye Sureti.

591, 1400 Tarihli Vakfiye Sureti.

579, 1795 Tarihli Vakfiye Sureti.

118: 72, 1701 Tarihli Vakfiye Sureti.

Yıldız Parakende Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği (Y. PRK. TKM.)

Mabeyn Mütercimliği (MM): 10: 40.

Takvim-i Vekayi: 1962.

Kitaplar ve Tezler

Aziz b. Erdeşir-i Esterebadi (1990). **Bezm u Rezm (Eğlence ve Savaş)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ahmet Cevdet Paşa (1892). **Tarih-i Cevdet**, İstanbul, Üç Dal Neşriyat: (6).

Ahmet Vasıf Efendi (1978). **Mehasinü'l-Asar ve Haka-i kü'l-Ahbar**, Çev. Mücteba İlgürel, İstanbul: Türk Tarih Kurumu.

Ahmet Vefik Paşa (2000). **Lehce-i Osmani**, Haz. Recep Taparlı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AKDAĞ, Mustafa (1995). **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları: (2).

AKGÜNDÜZ, Ahmet (1990). **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahliller**, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı: (1).

AKKUŞ, Akif ve BOZYİĞİT, Recep (2000). **Çarşamba Çayı Havzası'nın Fiziki Coğrafyası**, Konya: Hasan Kalyoncu Üniversitesi.

AKÖZ, Alaaddin (2000). **Tarihçe: Türk Devri, Karaman Tarihi, Kültür, Sanat**, Karaman: Türk Tarih Kurumu.

AKSAN, Virginia (2010). **Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri (1700 – 1870)**, Çev. Gül Çoğalı Güven, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

AKTAN, Hamza (1986). **İslam'da Madenlerin Hukuki Statüsü**, Erzurum: Eren Yayıncılık.

ALTAN, Ş. Mithat (1940). **Konya'nın İktisadi Bünyesine Bir Bakış**, İstanbul: Selçuk Üniversitesi.

ALTINAY, R. Ahmet (1989). **Anadolu'da Türk Aşiretleri (900 – 1200)**, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

ALTINAY, R. Ahmet (1989). **Madenler**, İstanbul: Enderun Kitapevi.

ALTINAY, R. Ahmet (1989). **Osmanlılar Devrinde Türkiye Madenleri (967 – 1200)**, İstanbul: Enderun Kitapevi.

ALTINAY, R. Ahmet (1989). **Türk İdaresinde Bulgaristan**, İstanbul: Enderun Kitapevi.

ALTUNBAY, Mustafa (2010). **Osmanlı Devletinde Bir Maden İşletmesinin Tarihi Süreci: Sidrekapsi**, Doktora Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*.

ALTUNBAY, Mustafa (1998). **15-18. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Devleti'nde Madenler ve Madencilik**, Trabzon: Yüksek Lisans Tezi, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.

ANHEGGER, Robert (1943). **Betraege Zur Geshichte Des Bergbaus İm Osmanischen Reich I Europaeische Turkei**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi: (1).

ANHEGGER, Robert (1945). **Nachtrag**, New York-Zurch: Academia.

ARIOĞLU, Ergin (1989). **Türk Madencilik Sektörüne Toplu Bakış**, İstanbul: Birsen Yayınevi.

ARMAOĞLU, Fahir (1999). **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789 – 1914)**, Ankara: Timaş Yayınları.

ARSEVEN, E. Celal (1939). **L'art Turc**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Aşıkpaşazade (1970). **Aşıkpaşazade Tarihi**, İstanbul: Türk Tarih Kurumu.

Ayn-i Ali (1863). **Kavanin-i Ali Osman**, İstanbul: Türk Tarih Kurumu.

AYVERDİ, İlhan (2006). **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı: (2).

BABINGER, Franz (1992). **Osmanlı Tarihi Yazarları ve Eserleri**, Çev. Coşkun Üçok, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

BAHAR, Hasan (1999). **Demir Çağında Konya ve Çevresi**, Konya: Selçuk Üniversitesi Yaşatma ve Geliştirme Vakfı.

BAHAR, Hasan (1991). **İsauria Bölgesi Tarihi**, Konya: Doktora Tezi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*.

BALCI, Ercüment (2001). **19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Maden İşletmeleri (Bulgardağı Maden İşletmesi Örneği) 1825 – 1908**, İstanbul: Doktora Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*.

BARKAN, L. Ömer (1943). **Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Zirai Esasları (Kanunlar I)**, İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları.

BAŞAR, Fahameddin (1997). **Osmanlı Eyalet Tevcihatı (1717 – 1730)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

BAYKARA, Tuncer (1988). **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı**, Ankara: Bilge Kültür Sanat.

BELDICEANU, Nicoara (1964). **Les Actes Des Premiers Sultans Conservees Dans Les Manuscrits Turc De La Bibliotheque Nationale A Paris II Reglement Miniers 1390 – 1512**, Paris: Academia.

BERKES, Niyazi (2016). **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

BİRÖN, Cemal (1979). **Madenlerde Taksimat İşleri**, İstanbul: Birsen Yayınevi.

BOSTAN, İdris (1992). **Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

BÖLÜKBAŞI, F. Ömer (2010). **XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Darphane-i Amire**, İstanbul: Doktora Tezi, *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*.

BRAUDEL, Fernand (1939). **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: İmge Kitapevi Yayınları.

CİN, Halil ve AKGÜNDÜZ, Ahmet (1990). **Türk İslam Hukuk Tarihi**, İstanbul, Savaş Kitap ve Yayınevi: (1).

ÇADIRCI, Musa (1997). **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

ÇAĞMAN, Ergin (2010). **III. Selim'e Sunulan Islahat Layihaları**, İstanbul: Kitapevi.

ÇETİN, Birol (2001). **Osmanlı İmparatorluğunda Barut Sanayi 1700 – 1900**, Ankara: Kültür Bakanlığı.

ÇETİN, Cemal (2009). **Anadolu'da Faaliyet Gösteren Menzilhaneler (1690 – 1750)**, Konya: Doktora Tezi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*.

ÇETİNKAYA, Tülay (2006). **1135/1722 Tarihli Sicil Defterine Göre Trabzon'un Sosyal Tarihi**, İstanbul: Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.

ÇOBAN, Faruk (2006). **H. 1288 (M. 1871) ve H. 1317 (1899) Tarihli Kastamonu Vilayet Salnamelerinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi**, Kayseri: Yüksek Lisans Tezi, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.

COŞKUN, Fahri (1996). **888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri**, İstanbul: Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.

DEVELLİOĞLU, Ferit (1999). **Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara: Aydın Kitapevi.

DOĞAN, Uğur (1997). **Suğla Ovası ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası**, Ankara: Doktora Tezi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*.

D'OHSSON, Moradjea (1824). **Tableau General De L'Empire Ottoman**, Paris, İsis Yayınevi: (7).

EDHEM, Halil (1307). **İlm-i Me'adin ve Tabakatü'l Arz**, İstanbul: Türk Tarih Kurumu.

ELDEM, Vedat (1994). **Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

ERDOĞRU, A. Mehmet (2004). **Beyşehir Sancağının 1584 Tarihli Nüfus Sayımı (Beyşehir, Seydişehir, Bozkır)**, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

ERDOĞRU, A. Mehmet (1998). **Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522 – 1584)**, İzmir: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Evliya Çelebi (1896). **Seyahatname**, İstanbul, Üç Dal Neşriyat: (1).

FAROGHI, Suraiya (1986). **Alum Trade**, Londra: Academia.

FAROGHI, Suraiya (1995). **Hacılar ve Sultanlar (1557 – 1638)**, Çev. Gürsel Çetin Güven, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

GİMPEL, Jean (1996). **Orta Çağ'da Endüstri Devrimi**, Çev. Nazım Uğur Özüaydın, Ankara: Tübitak Yayınları.

GÖLEN, Zafer (2006). **Osmanlı Devleti'nde Baruthane-i Amire (XVIII. Yüzyıl)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

GÜÇER, Lütfi (1964). **XVI – XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

HALAÇOĞLU, Yusuf (2009). **Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453 -1650)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu: (5).

HAMILTON, W. James (1942). **Researches Asia Minor, Pontus And Armenia With Some Account Of Their Antiquities And Geology**, Londra, Researches Press: (2).

Hezarfen Hüseyin Efendi (1998). **Telhisü'l – Beyan Fi Kavanin Al-i Osman**, Çev. Sevim İlgürel, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Hoca Sa'addin Efendi (1988). **Tacü't Tevarih**, Ankara, Kültür Bakanlığı: (2).

İbn-i Kemal, **Tevarih-i Al-i Osman**, Ankara, Türk Tarih Kurumu: (2).

İNALCIK, Halil ve ANHEGGER, Robert (1956). **Kanunname-i Sultani Ber Muceb-i Örf-i Osmani II. Mehmed ve II. Bayezid Devrine Ait Yasakname ve Kanunnameler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

İNALCIK, Halil (1997). **The Ottoman Empire The Classical Age 1300 – 1600**, Londra: Phoenix Press.

İNCE, Yunus (2005). **Karaman Eyaletinde Güherçile Üretimi ve Nizamı (18. ve 19. Yüzyıllar)**, Konya: Yüksek Lisans Tezi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.

İSSAWİ, Charles (1980). **The Economic History Of Turkey: 1800 – 1914**, Chicago: The University Of Chicago Press.

İYİ, Yusuf (1999). **Niğde Sancağı 1259 (M. 1843) Senesi Cizye Defteri**, Niğde: Yüksek Lisans Tezi, *Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.

- KADRİ, K. Hüseyin (1928). **Türk Lügati**, İstanbul, Türk Tarih Kurumu: (2).
- KANKAL, Ahmet (2004). **Türkmen'in Kasidesi Kaidesi Kastamonu (XV. – XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)**, Ankara: Zafer Matbaası.
- KARAHİSARİ, Şemsettin (1978). **Ahteri Kebir**, İstanbul: Nadir Eserler Kitaplığı.
- KARAMÜRSEL, Ziya (1989). **Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- KARAL, Z. Enver (1997). **Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831**, Ankara: Die Yayınları.
- KARAL, Z. Enver (1983). **Osmanlı Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu: (6).
- Kâtip Çelebi (1732). **Cihannüma**, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi (Kültür A. Ş.) Yayınları.
- KAYNAR, Reşat (1985). **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- KAZICI, Ziya (1977). **Osmanlılarda Vergi Medeniyeti**, İstanbul: Bilge Yayınları.
- KONYALI, H. İbrahim (1967). **Abideleri ve Kitabeleriyle Karaman Tarihi**, Konya: Baha Matbaası.
- KONYALI, H. İbrahim (1997). **Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi**, Konya: Nüve Kültür Merkezi.
- KOVENKO, View (1940). **Maden Mühendisliği ve Jeoloji**, Polonya: Academia.
- KURMUŞ, Orhan (1982). **Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi**, Ankara: Kuram/İktisat Dizisi.
- KÜTÜKOĞLU, S. Mübahat (1998). **Osmanlı Belgelerinin Dili**, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Mevlana Mehmet Neşri (1987). **Kitab-ı Cihan-Nüma**, Yay. Fail Raşit Unat ve Mehmet Altay Köymen, Ankara, Bilge Kültür Sanat/Tarih Dizisi: (2).
- Muallim Naci (1995). **Lügat-ı Naci**, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Mustafa Naima Efendi (1990). **Tarih-i Na'ima**, İstanbul, Türk Tarih Kurumu: (3).

Mustafa Nuri Paşa (1979). **Netayic'ül – Vukuat, Kurumları Örgütleriyle Osmanlı Tarihi I-II**, Haz. Neşet Çağatay, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

MUŞMAL, Hüseyin (2005). **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Beyşehir ve Çevresinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1790 – 1864)**, Konya: Doktora Tezi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*.

Müneccimbaşı Ahmet Dede (1990). **Müneccimbaşı Tarihi**, Çev. İsmail Erünsal, İstanbul, İSAM Yayınları: (1).

Nizami (1922). **Türkiye'nin Sıhı-ı İctima-i Coğrafyası Konya Vilayeti**, Konya: Çizgi Yayınevi.

Olivier (1977). **Türkiye Seyahatnamesi**, Çev. Oğuz Gökçen, Ankara: Ayyıldız Matbaacılık.

ORHONLU, Cengiz (1990). **Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.

ORTAYLI, İlber (2016). **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı**, İstanbul: Kronik Kitap.

ÖZKAYA, Yücel (1994). **Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

ÖZKAYA, Yücel (1985). **XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Toplum Yaşantısı**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

ÖZSAİT, Mehmet (1985). **Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.

PAKALIN, Z. Mehmet (1993). **Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Sözlüğü**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı: (2).

PAMUK, Şevket (2005). **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme 1820 – 1923**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

REDHOUSE, W. James (1880). **Redhouse's Turkish Dictionary, In Two Parts, English And English**, Londra: Cambridge Press.

SAHİLLİOĞLU, Halil (1965). **Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi**, İstanbul: Doçentlik Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doçentlik Tezi*.

Şanizade Mehmet 'Ata'ullah Efendi (2008). **Şanizade Tarihi**, Haz. Ziya Yılmaz, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.

SARAÇOĞLU, Hüseyin (1968). **Akdeniz Bölgesi**, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: (3).

SEVİNÇ, Necdet (1978). **Osmanlılarda Sosyo – Ekonomik Yapı I**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

SHAW, Stanford ve KURAL, Ezel (1976). **The Ottoman Empire And Modern Turkey (Volume III)**, New York: E Yayınları.

Solakzade Mehmet Hemdemi Çelebi (1989). **Solakzade Tarihi**, Haz. Vahit Çabuk, Ankara, Kubbealtı-Sahaf: (1).

SOYUCAK, R. Ali (1997). **Konya ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri (1640 – 1675)**, Konya: Yüksek Lisans Tezi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.

SÖNMEZ, Neslihan (1997). **Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Yem Yayınevi.

SU, Kamil (1939). **Balıkesir Madenleri**, İstanbul: Balıkesir Halkevi Resimli Ay Matbaası.

Süleyman Sûdi (1996). **Osmanlı Vergi Düzeni (Defter-i Muktesid)**, Haz. Mehmet Ali Ünal, Isparta: Fakülte Kitapevi.

SÜMER, Faruk (1972). **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihinde – Boy Teşkilatı – Destanları**, Ankara: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

ŞAFAKÇI, Hamit (2013). **Bozkır'da Madencilik (1776 – 1839)**, Konya: Doktora Tezi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*.

Şemsettin Sami (2011). **Kamus-i Türki (Latin Harfleriyle) Ansiklopedik Lügat**, Yay. Haz. Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel ve Ebul Faruk Önal, İstanbul: İdeal Kültür & Yayıncılık.

ŞERİF, Ahmet (1999). **Anadolu'da Tanin I**, Çev. Mehmet Çetin Börekçi, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Şikari (1946). **Karaman Oğulları Tarihi**, Yay. Mesut Koman, Konya: Berikan Yayınevi.

Şikari (2005). **Karamanname**, Haz. Metin Sözen ve Necdet Sakaoglu, İstanbul: Karaman Valiliği.

TABAKOĞLU, Ahmet (1985). **Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi**, İstanbul: Dergâh Yayınları.

TABAKOĞLU, Ahmet (1978). **Türkiye İktisat Tarihi**, İstanbul: Dergah Yayınları.

TANSEL, Selahattin (1985). **Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti**, İstanbul: Türk Tarih Kurumu.

TANSEL, Selahattin (1966). **Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı**, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

TEZ, Zeki (2005). **Tekniğin Evrimi**, Ankara: Paragraf Yayınevi.

TIZLAK, Fahrettin (1991). **Osmanlı Döneminde Keban – Ergani Yöresinde Madencilik (1780 – 1850)**, Elazığ: Doktora Tezi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi*.

UBICINI, Abdolonyme (1998). **Osmanlı'da Modernleşme Sancısı**, Çev. Cemal Aydın, İstanbul: Academia.

UZLUK, N. Feridun (1958). **Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi**, Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Yayınları.

UZUNÇARŞILI, H. İsmail (1969). **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

UZUNÇARŞILI, H. İsmail (1996). **387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri (937/1530)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu: (1).

UZUNÇARŞILI, H. İsmail (1984). **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

UZUNÇARŞILI, H. İsmail (2011). **Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapıkulu Ocakları**, Ankara, Türk Tarih Kurumu: (2).

UZUNÇARŞILI, H. İsmail (2011). **Osmanlı Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu: (2).

UZUNÇARŞILI, H. İsmail (1984). **Osmanlı Devleti Teşkilatında Medhal**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

ÜNAL, A. Mehmet (2011). **Osmanlı Tarihi Sözlüğü**, İstanbul: Paradigma Yayınları.

ÜNLÜ, Mustafa (2015). **Türkiye Madencilik Tarihi**, Karabük: Lisans Bitirme Tezi, *Karabük Üniversitesi Tarih Bölümü Yayınlanmamış Lisans Bitirme Tezi*.

VEFİK, Abdurrahman (1328). **Tekâlif-i Kavaidi**, İstanbul: Kubbealtı-Sahaf.

YAVUZ, Güngör (1991). **Türk Maden Sanatı**, İstanbul: İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü.

YILMAZ, Mustafa (1990). **Bozkır ve Çevresinin Tarihi Coğrafyası**, Konya: Yüksek Lisans Tezi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.

YILMAZ, Mustafa (2005). **Bozkır Çevresinin (Hadim – Ahırlı – Yalhöyük) Antik Tarihi ve Eserleri İsaoria**, Konya: Kişisel Yayınları.

YÖRÜK, Doğan (2005). **XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500 – 1584)**, Konya: Tablet Kitapevi.

YÜCEL, Yaşar ve SEVİM, Ali (1990). **Türkiye Tarihi II: Osmanlı Dönemi (1300 – 1560)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

YÜKSEL, Halim (1997). **Osmanlı Döneminde Keban – Ergani Madenleri 1776 – 1794 Tarihli Maden Emni Defterleri**, Sivas: Arşiv Yayınları.

WALTHER, Hinz (1990). **İslam'da Ölçü Sistemleri**, Çev. Acar Sevim, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.

Ansiklopedi Maddeleri ve Makaleler

AĞAOĞLU, Sami (1998). “*XVII. ve XVIII. Asırda Osmanlı Devleti'nin Karaman Eyaletindeki İşletilen Madenleri*”, **Doktora Semineri**, Konya.

AKÖZ, Alaaddin (2007). “*XVI. Yüzyılın Başlarında Bozkır Nahiyesinde Yerleşme, Nüfus ve Üretim*”, **Bozkır'ın Dünü ve Bugünü Sempozyumu 2006**, Konya.

Al-Hassan ve Dr. Hill (1986). “*Mining Technology*”, **The Encyclopaedia Of Islam**, Leiden: (5).

ALTUNBAY, Mustafa (2002). “*Klasik Dönemde Osmanlı'da Madencilik*”, **Türkler Ansiklopedisi**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları: (10).

ALTUNBAY, Mustafa (2007). “*XVIII. Yüzyıl Boyunca Gümüşhane Madenlerinden Diğer Maden Ocaklarına İstihdam Amaçlı Teknik Eleman Nakli*”, **Karadeniz Tarihi Sempozyumu**, Trabzon: (1).

ARATI, R. Raşit (1997). “*Batman*”, **İslam Ansiklopedisi**, Eskişehir, Diyanet İşleri Vakfı Yayınları: (2).

ARIOĞLU, Ergin – YILMAZ, O. Ali ve AVŞAROĞLU, Nadir (2005). “*Madencilik Tarihimiz*”, **Maden Tetkik Arama Enstitüsü Dergisi**, Ankara: 130.

ASLAN, Ali (1989). “*Osmanlı İmparatorluğu Maden Teşkilatında Serbestiyet Sistemi*”, **Büyük Türk Tarihi Dergisi**, İstanbul: (2).

BARKAN, L. Ömer (1970). “*XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri*”, **Bellekten**, Ankara, Türk Tarih Kurumu: (34).

BAŞAR, Fahamettin (1994). “*Karamanoğulları Beyliği*”, **Siyasi-Dini Kültürel – Sosyal İslam Tarihi**, İstanbul: (7).

BECKER, C. Heinrich (1993). “*Cizye*”, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Diyanet İşleri Vakfı Yayınları: (5).

BELDİCEANU, Nicoara (1967). “*Actes De Suleyman Le Legislateur Concernant Les Mines De Srebrenica Et Sase*”, **Südost Forschungen**, Polonya: (26).

BELDİCEANU, Nicoara ve BELDİCEANU, İrene (1968). “*Recherces Sur La Province De Qaraman Au XVI. Siecle*”, **Oriens**, Leiden: (11).

BEYGU, Ş. Abdürrahim (1943). “*Köprülüler Devrindeki Madenlerden Yapılan Top Güllelerinin Avrupa Seferi İçin Erzurum’dan Gönderilmesine Dair Üç Vesika*”, **Tarih Vesikaları**, İstanbul, (1): 12.

BEYGU, Ş. Abdürrahim (1923). “*Tarihte Gümüşhane Madenleri*”, **Anadolu Mecmuası**, İstanbul: 12.

Bozkır Gündem Gazetesi (2009). “*İlçemizde Mangal Kömürü İmalatı*”, Konya: 9.

CEZAR, Yavuz (1985). “*Tanzimat’a Doğru Osmanlı Maliyesi*”, **1919’dan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarih Ansiklopedisi**, İstanbul, Toker Yayınları: (4).

ÇAĞATAY, Neşet (1942). “*Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Tarzları Hakkında Tetkik Tecrübesi*”. **Tarih Enstitüsü Kûmi (Orta Zaman Tarihi)**, Ankara.

ÇAĞATAY, Neşet (1943). “*Osmanlı İmparatorluğunda Maden Hukuk ve İktisadiyatı Hakkında Vesikalar*”. **Tarih Vesikaları**, İstanbul: (10).

ÇAĞATAY, Neşet (1944). “*Sidre Kapsa Madenleri Hakkında İki Vesika*”, **Yıllık Araştırmalar Dergisi**, İstanbul: (1).

ÇAĞATAY, Neşet (1947). “*Osmanlı İmparatorluğu’nda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler*”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara, (5): 5.

ÇAĞATAY, Neşet (1980). “*Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku*”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara, (18): 2.

ÇAKAR, Enver (2002). “*Kanuni Sultan Süleyman Kanun-namesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu’nun İdari Taksimatı*”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Elazığ, (12): 1.

DARKOT, Besim (1997). “*İçel*”, **İslam Ansiklopedisi**, Eskişehir, Diyanet İşleri Vakfı Yayınları: (7).

EMECEN, Feridun ve ŞAHİN, İlhan (1999). “*Osmanlı Taşra Teşkilatının Kaynaklarından 957 – 958 (1550 – 1551) Tarihli Sancak Tevcih Defterleri*”, **Bellekten**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, (19): 23.

ERDOĞRU. A. Mehmet (1992). “*Beyşehir Sancağı İcmal Defterleri*”, **Bellekten**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, (13): 17.

ERDOĞRU. A. Mehmet (1992). “*Beyşehir*”, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Diyanet İşleri Vakfı Yayınları: (6).

ERDOĞRU. A. Mehmet (1992). “*Kanuni'nin İlk Yıllarında Karaman Vilayeti*”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, İzmir, (8): 27.

ERDOĞRU. A. Mehmet (1992). “*Karaman Vilayetinin İdari Taksimatı*”, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, İstanbul: (12).

ERDOĞRU. A. Mehmet (1994). “*Karaman Vilayeti Zaviyeleri*”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, İzmir, (13): 9.

ERDOĞRU. A. Mehmet (2003). “*Murad Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilayetinde Vakıflar*”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, İzmir, (18): 2.

ERKAL, Mehmet (1993). “*Cizye*”, **İslam Ansiklopedisi**, Eskişehir, Diyanet İşleri Vakfı Yayınları: (13).

EYİCE, Semavi (2006). “*Baruthane*”, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Diyanet İşleri Vakfı Yayınları: (5).

FAROGHI, Suraiya (1986). “*Long-Term Change And The Ottoman Construction Site: A Study Of Builders Wages And Iron Prices*”, **Journal Of Turkish Studies**, Londra: (10).

GENÇ, Mehmet (2005). “*19. Yüzyılda Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün Klasik Prensiplerindeki Değişmeler*”, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul.

Genelkurmay Başkanlığı Coğrafya Encümeni (1937). “*Orta Anadolu ve Göller Havzası Coğrafyası Tabii, Zirai, Beşeri, Baytari*”, Ankara: 6.

GÖKBİLGİN, T. Mustafa (1968). “*XVI. Asırda Karaman Eyaleti ve Larende (Karaman) Vakıf ve Müesseseleri*”, **Vakıflar Dergisi**, İstanbul: 8.

GÖYÜNÇ, Nejat (1999). ‘‘Osmanlı Devleti’nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat’a Kadar)’’, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, Ankara: (6).

GÜÇER, Lütfi (1963). ‘‘XV – XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Tuz İnhisarı ve Tuzların İşletme Nizamı’’, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi**, İstanbul: (23).

GÜNERGUN, Feza (1998). ‘‘Osmanlı Ölçü ve Tartılarının Eski Fransız ve Metre Sistemlerindeki Eşdeğerler: İlk Karşılaştırmalar ve Çevirme Cetvelleri’’, **Osmanlı Bilim Araştırmaları Dergisi**, Çev. Feza Günergun, İstanbul.

HALAÇOĞLU, Yusuf (1991). ‘‘Ulaşım ve Yol Sistemi’’, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Diyanet İşleri Vakfı Yayınları: (3).

HAMDİ, Ahmet (1922). ‘‘Bulgardağı Madeni’’, **Türkiye İktisat Mecmuası**, Konya: 5.

Hamid Sa’di (1340). ‘‘Anadolu Madenleri’’, **Anadolu Mecmuası**, İstanbul: 6.

İmtiyaz ve Mukavelat Mecmuası (1310). Dersaadet: (4).

İmtiyaz ve Mukavelat Mecmuası (1310). Dersaadet: (5).

İmtiyaz ve Mukavelat Mecmuası (1310). Dersaadet: (6).

İmtiyaz ve Mukavelat Mecmuası (1310). Dersaadet: (7).

İmtiyaz ve Mukavelat Mecmuası (1315). Dersaadet: (7).

İNALCIK, Halil (1993). ‘‘Osmanlılar’da Cizye’’, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Diyanet İşleri Vakfı Yayınları: (8).

İNALCIK, Halil (1991). ‘‘Osmanlı İpek Ticareti, Madencilik ve Ziraatinde Yük (Himl)’’, **Türk Dünya Araştırmaları Vakfı Dergisi**, Çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul: 75.

İNALCIK, Halil (1991). ‘‘Osmanlı Metrolojisine Giriş’’, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul: 73.

İNAN, Abdülkadir (1928). ‘‘Yugoslavya’dan Türkiyat Haberleri’’, **Türkiyat Mecmuası**, İstanbul: (2).

İZBIRAK, Reşat (1973). “*Türkiye’de Madencilik*”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara, (24): 2.

KAZIM, Musa (1329). “*Darphanenin Ahval-i Dâhiliyesi*”, **Tarih ve Medeniyet Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası**, İstanbul: 9.

KELLEK, Cengiz (1992). “*Batman*”, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Diyanet İşleri Vakfı Yayınları: (5).

KELLEK, Cengiz (2006). “*Kulaç*”, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Diyanet İşleri Vakfı Yayınları: (36).

KIRZIOĞLU, Fahrettin (1694). “*1871’deki Madenler ve Bunlar Üzerine Bilgiler*”, **Yeni Fırat Dergisi**, Elazığ: 22.

KOMAN, H. İsmail (1940). “*Aşlı Bozkırlı Bir Barut Mütahassısı: Mümtaz İstihkâm Miralayı Mehmed Ali Bey*”, **Konya Dergisi**, Konya: 31.

KONYALI, H. İbrahim (1938). “*Bozkır Altın Madeni Bulgar Dağından Daha Zengindir*”, **Konya Dergisi**, Konya: 20-21.

KONYALI, H. İbrahim (1938). “*Tarihte Anadolu Madenleri ve Eski Nakil Vasıtaları*”, **Birinci – İkinci Teşrin**, Konya: 22-23.

KONYALI, H. İbrahim (1938). “*Bozkır Madenlerinin Zenginliğini Gösteren Yeni Bir Vesika*”, **Birinci – İkinci Teşrin**, Konya: 20-21.

KONYALI, H. İbrahim (1937). “*Konya – Bozkır Madenleri*”, **Birinci – İkinci Teşrin**, Konya: 14-15.

KUBALI, N. Hüseyin (1944). “*Eski Maden Mevzuatımız ve Maden Mülkiyeti*”, **Ebu’l – Ula Mardin’e Armağan**, İstanbul.

KÜTÜKOĞLU, S. Mübahat (1999). “*Osmanlı İktisadi Yapısı*”, **Osmanlı Tarihi**, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: (2).

MTA Enstitüsü Mecmuası (1945). “*Maden Tetkik Arama Enstitüsü*”, Ankara: 2.

MTA Enstitüsü Mecmuası (1945). “*Maden Tetkik Arama Enstitüsü*”, Ankara: 34.

MURPHEY, Rhoads (1986). ‘‘Ma’adin-i Mineral Exploitation In The Ottoman Empire’’, **The Encyclopaedia Of Islam**, Leiden: (5).

MURPHEY, Rhoads (1986). ‘‘Osmanlıların Batı Teknolojisini Benimsemedeki Tutumları: Efrenci Teknisyenlerin Sivil ve Askeri Uygulamalardaki Rolü’’ **Osmanlılar ve Batı Teknolojisi Yeni Araştırmalar Yeni Görüşler**, İstanbul.

MURPHEY, Rhoads (1980). ‘‘The Ottoman Attitude Towards The Adaption Of Western Technology: The Role Of The Efrenci Technicians In Civil And Military Application’’, **Contributions A L’Historie Economique Et Sociale De L’Empire Ottoman**, London.

NEDKOFF, C. Boris (1944). ‘‘Osmanlı İmparatorluğunda Cizye’’, **Bulleten**, Çev. Şinasi Altundağ, Ankara, Türk Tarih Kurumu, (8): 32.

ORAL, M. Zeki (1958). ‘‘İzorya ve Pisidyada Seyahat – I –’’, **Anıt**, Konya: 20-21.

ORAL, M. Zeki (1958). ‘‘Fatih Sultan Mehmed’in Gavale Kalesi İle Karaman İlleri Fethi ve Hamid-i’nin Terc-i Bendi’’, **Vakıflar Dergisi**, Ankara: 4.

Orman ve Ma’adin Mecmuası, 2. Sene: 17.

Orman ve Ma’adin Mecmuası, 3. Sene: 33.

ÖNEN, Ragıp (1963). ‘‘Osmanlılar Devrinde Bor’da Barut Fabrikaları’’, **Türk Etnografya Dergisi**, Ankara: 5.

PAMUK, Bilgehan (2006). ‘‘XVII. Asırda Gümüşhane (Canca) Maden Mukataasına Dair Bazı Bilgiler’’, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Erzurum: 30.

RIZAJ, Skender (1979). ‘‘Osmanlı Tarihinde Rumeli Madenleri ve Darphanelerine Dair Mütalaalar (XV. – XVII. Yüzyıllar)’’, **I. Milletlerarası Teknoloji Kongresi (İstanbul, 15 – 20 X. 1973)**, İstanbul.

RUSKA, Joseph (1997). ‘‘Fıdda’’, **İslam Ansiklopedisi**, Eskişehir, Diyanet İşleri Vakfı Yayınları: (4).

RUSKA, Joseph (1997). “Zeheb”, **İslam Ansiklopedisi**, Eskişehir, Diyanet İşleri Vakfı Yayınları: (13).

SAHİLLİOĞLU, Halil (1989). “Altın”, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Diyanet İşleri Vakfı Yayınları: (2).

SAHİLLİOĞLU, Halil (1997). “Darphane”, **İslam Ansiklopedisi**, Eskişehir, Diyanet İşleri Vakfı Yayınları: (13).

SAHİLLİOĞLU, Halil (1995). “Emin”, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Diyanet İşleri Vakfı Yayınları: (11).

SAHİLLİOĞLU, Halil (1992). “Mihaniki Darb Usulünün Kabulü”, **Osmanlılar ve Batı Teknolojisi Yeni Araştırmalar Yeni Görüşler**, İstanbul.

SAHİLLİOĞLU, Halil (1997). “Osmanlılarda Altın İstihali”, **İslam Ansiklopedisi**, Eskişehir, Diyanet İşleri Vakfı Yayınları: (13).

SAHİLLİOĞLU, Halil (1978). “Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketlerinin Yeri”, **Ortadoğu Teknik Üniversitesi Gelişme Dergisi Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar Özel Sayısı**, Ankara.

SEVİNÇ, Necdet (1980). “Anadolu Türk Devletlerinde Ticari – İktisadi Faaliyetler ve Osmanlı Sanayii”, **Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi**, İstanbul, (11): 9.

SHAW, Stanford (1985). “Tanzimat’tan Sonra Osmanlı Vergi Sistemi”, **1919’dan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarih Ansiklopedisi**, İstanbul, Toker Yayınları: (4).

SOYKAN, Füsün ve MUTLUER, Mustafa (1995). “Türkiye’de Madencilik ve Maden Yataklarının Coğrafi Dağılışı”, **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Dergisi**, İzmir: 36-37.

SPAHO, Fehim (1913). “Turski Rudorski Zakoni”, **Glasnik**, Sarajevo: (25).

SÜMER, Faruk (2006). “Bozkır Tarihi Hakkında Bilgiler”, **Türk Dil ve Tarih Dergisi**, Ankara, (3): 104.

SÜMER, Faruk (2006). “Karamanoğulları”, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Diyanet İşleri Vakfı Yayınları: (24).

ŞAFAKÇI, Hamit (2011). “Sosyo – Ekonomik Yönleriyle Bozkır Kazasında Gayrimüslimler”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Konya: 9.

ŞAHİN, İlhan (1997). “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Taşra Teşkilatının Özellikleri”, **XV. ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler**, İstanbul.

TABAKOĞLU, Ahmet (2000). “İmdadiyye”, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Diyanet İşleri Vakfı Yayınları: (22).

Tatarcık Abdullah Efendi (1913). “Sultan Selim-i Salis Devrinde Nizam-ı Devlet Hakkında Mutala’at”, **Tarih ve Medeniyet Tarihi Osmanlı Encümeni Mecmuası**, İstanbul: 41.

TEKİNDAĞ, Şehabeddin (2006). “Karamanlılar”, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Diyanet İşleri Vakfı Yayınları: (5).

TEKİNDAĞ, Şehabeddin (1963). “Son Osmanlı – Karaman Münasebetleri”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, İstanbul, (13): 17-18.

TIZLAK, Fahrettin (1999). “Ereğli Kömür Madeni Nizamnamesi”, **Belgeler**, Ankara, (19): 23.

TIZLAK, Fahrettin (1991).”XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu Madenleri”, **Doğumunun 50. Yılı ve Hizmetinin 10. Yılında Prof. Dr. Bayram KODAMAN’a Armağan Özel Sayısı**, Isparta.

TURAN, Şerafettin (1965). “Fatih Mehmed – Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafyası Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara, (3): 4-5.

Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (1993). “Türkiye 2. Madencilik Şurası”, Ankara.

Türkiye Maden Mühendisleri Odası Birliği (1999). “Cumhuriyet Dönemi Madenciliklerimiz”, Ankara: 56.

Türk Ansiklopedisi (1996). “Altın”, İstanbul: (2).

Türk Ansiklopedisi (1967). “Barut”, İstanbul: (5).

Türk Ansiklopedisi (1968). “*Bileği Taşı*”, İstanbul: (6).

Türk Ansiklopedisi (1956). “*Bolka*”, Ankara: (8).

Türk Ansiklopedisi (1970). “*Güherçile*”, Ankara: (18).

ÜREKLİ, Bayram (2000). “*17. Yüzyılda Osmanlı Taşra Teşkilatında Görevliler: Konya Örneği*”, **Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi**, Yay. Haz. Bayram Ürekli, Alaaddin Aköz ve Ruhi Özcan, Konya.

ÜREKLİ, Bayram ve YÖRÜK, Doğan (2002). “*Karaman Eyaletine Ait Bir Kanunname Sureti*”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Konya: 8.

ÜREKLİ, Bayram ve YÖRÜK, Doğan (2002). “*Kıvami'ye Göre Fatih'in I. ve II. Karaman Seferi*”, **Yeni İpek Yolu Konya Kitabı**, Ed. Yusuf Küçükdağ, Konya: (5).

VARLIK, B. Mehmet (1981). “*Osmanlı İmparatorluğunda Madenlerde Çalışma Koşulları Üzerine Bir Deneme/Derleme*”, **Ekonomik Yaklaşım**, İstanbul: (2).

VELDET, Hıfzı (1940). “*Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat*”, **Tanzimat I**, İstanbul.

Yurt Ansiklopedisi (1983). “*Konya*”, İstanbul: (7).

YAMAN, M. Talat (1941). “*Küre Bakır Madenine Dair Vesikalar*”, **Tarih Vesikaları**, İstanbul, (4): 10.

YAMAN. M. Talat (1938). “*Şer'i Mahkeme Sicilleri*”, **Ülkü Halkevleri Dergisi**, Ankara, (12): 67.

YILMAZ, Sabit (1981). “*Zengin Olan Maden ve Hammadde Kaynaklarımızın Değerlendirilebilmesi İçin Gerekli Olan Hukuki ve İdari ve Teşvik Tedbirleri*”, **2. Türkiye İktisat Tarihi Kongresi Sanayi Komisyonu Tebliğleri IV**, Ankara.

QUATAERT, Donald, “*19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Madencilik*”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Çev. Ahmet Günlük, İstanbul, Toker Yayınları: (4).

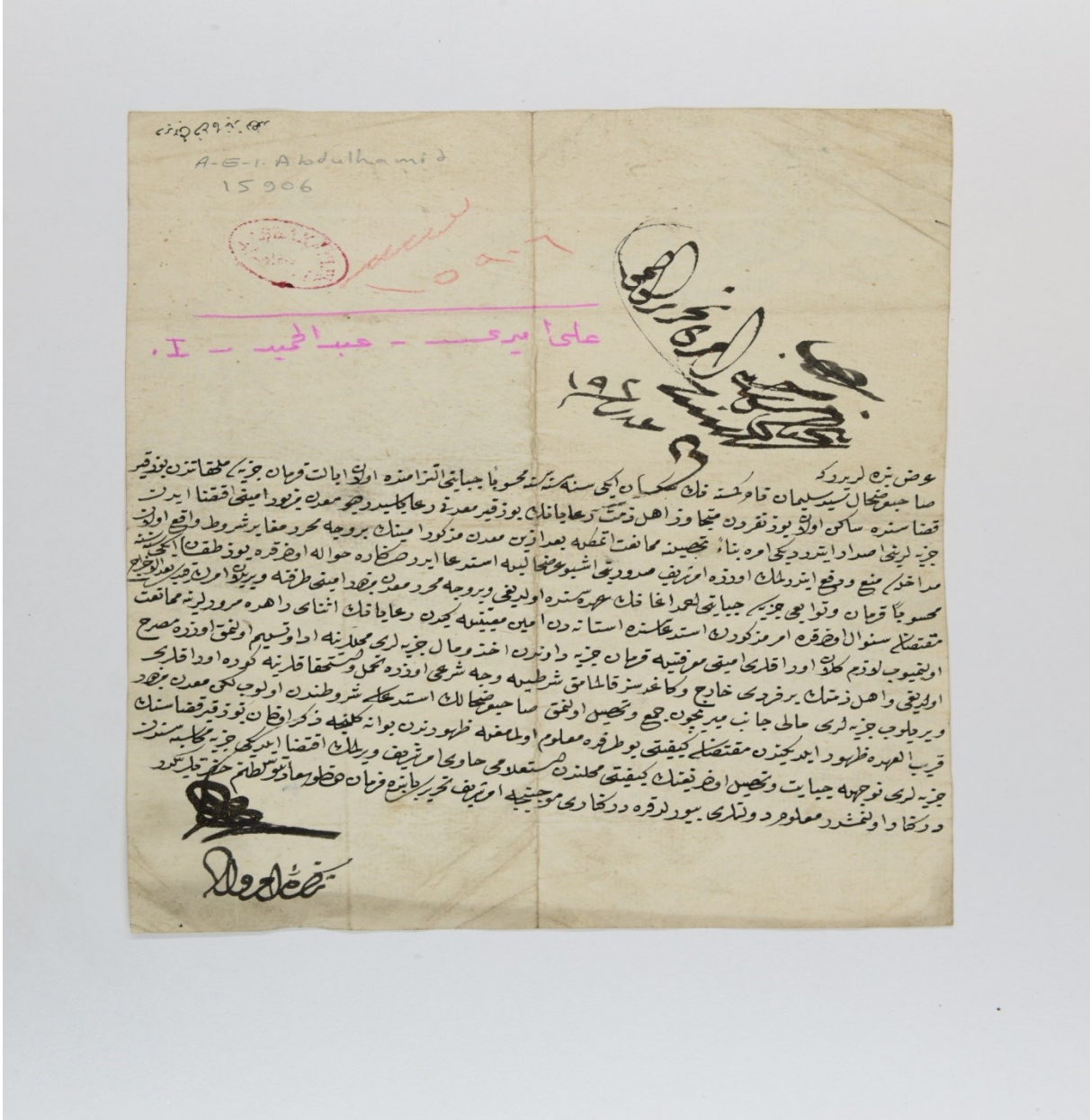
EKLER

Belge 1: Karaman Eyaleti Milli Bankası'nın Maden Nizamnamesi Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin Konu Hakkındaki Tezkiresi¹⁸⁶⁷

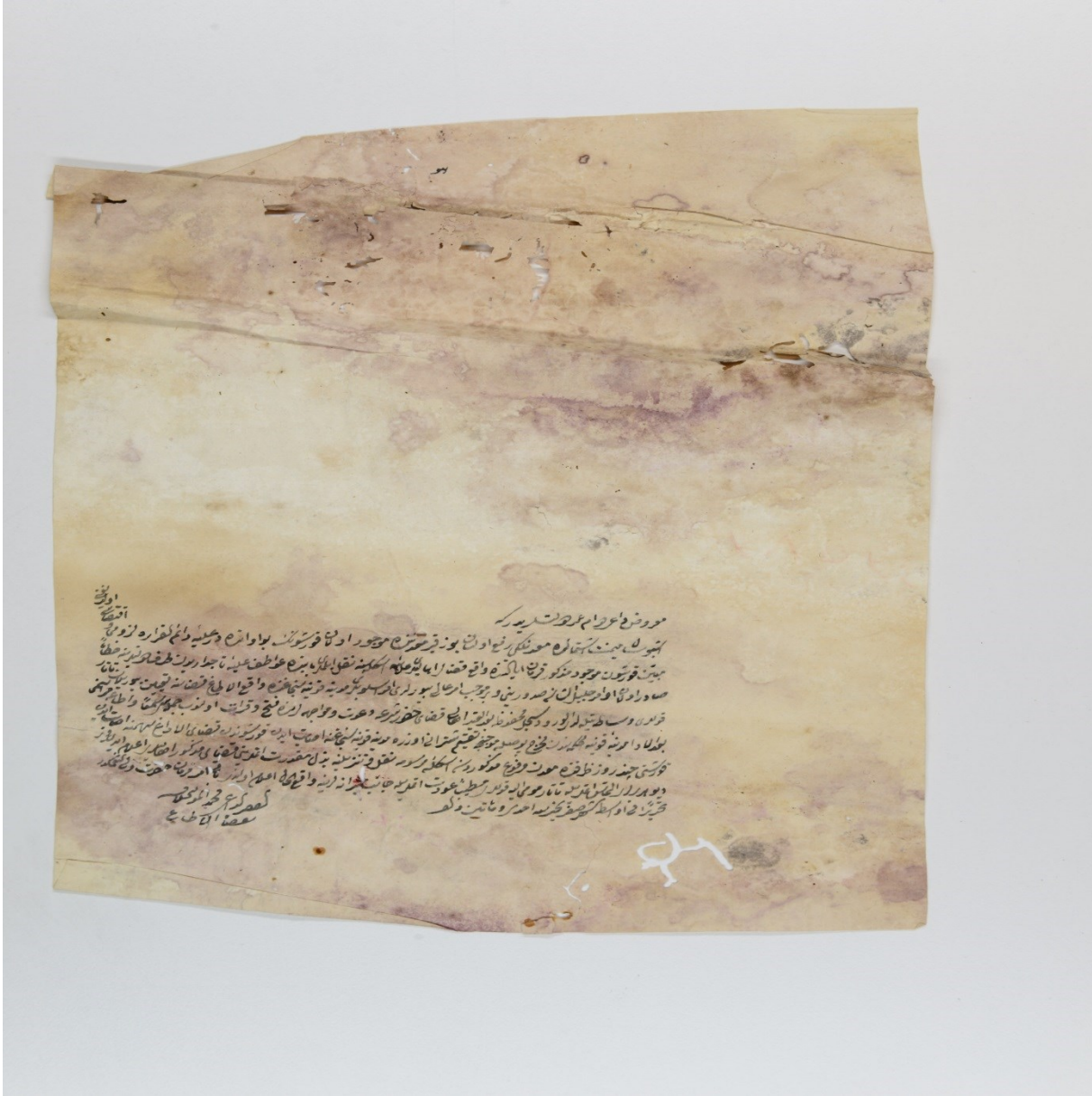

A.}DVN.MKL.00060.00028.001

**Belge 2: Karaman Eyaleti Bozkır Kazası Maden Emini Esetzade Es-Seyyid Süleyman
Tarafından Maden Reayasının Hazineslerine Yapılan Müdahale ve Uygun Olmayan Vergi
Talebinin Men'i**¹⁸⁶⁸

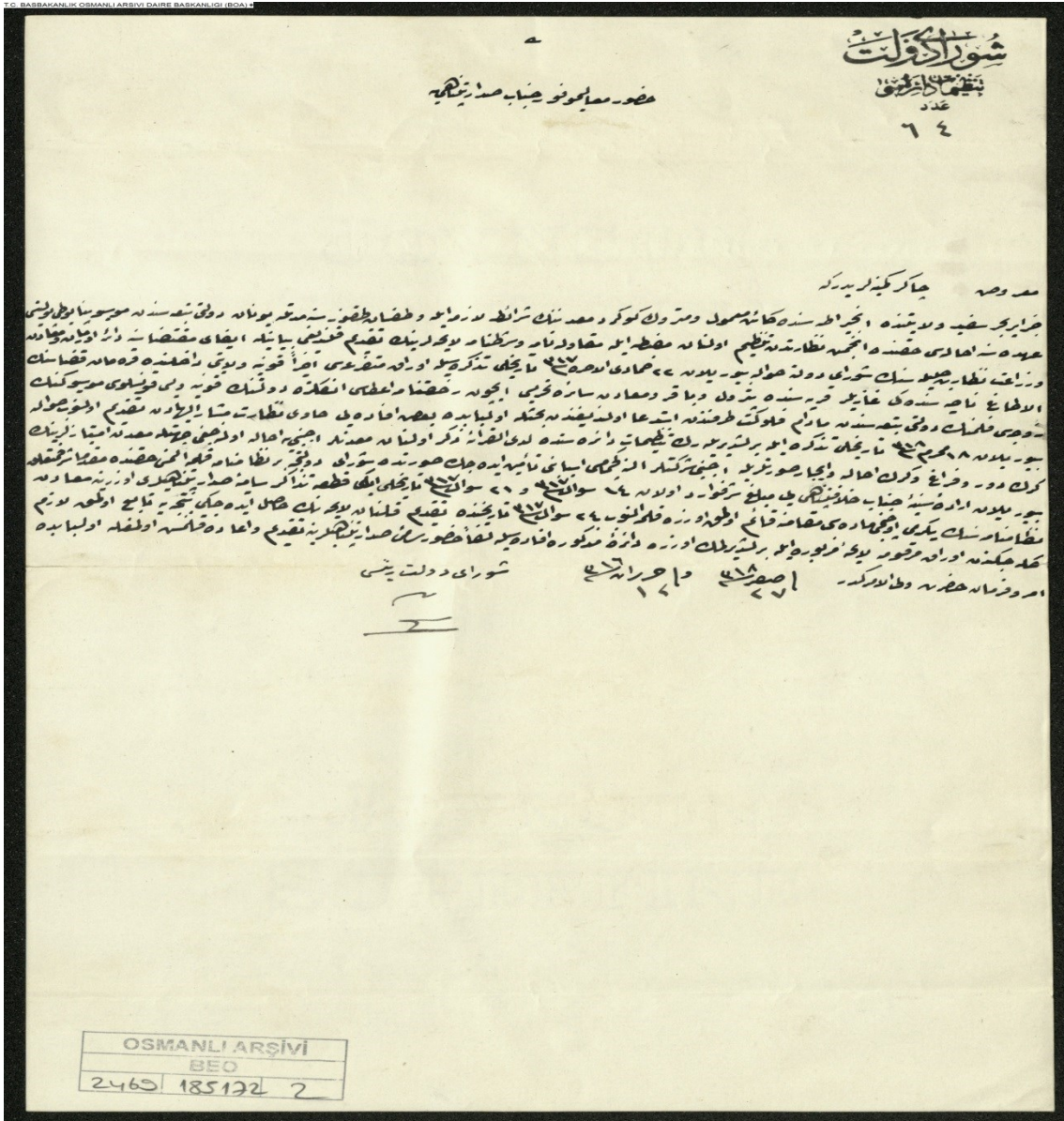
Belge 3: Madenliği Ref' Olunan Bozkır Kazası Madenlerindeki Kurşunun Karaman Eyaleti, İçil ve Alaiye Sancakları Dâhilindeki Kazalar Ahalileri Tarafından Alaiye İskelesine Nakli¹⁸⁶⁹

¹⁸⁶⁹ BOA. AE. SSLM III. Belge No: 20823.

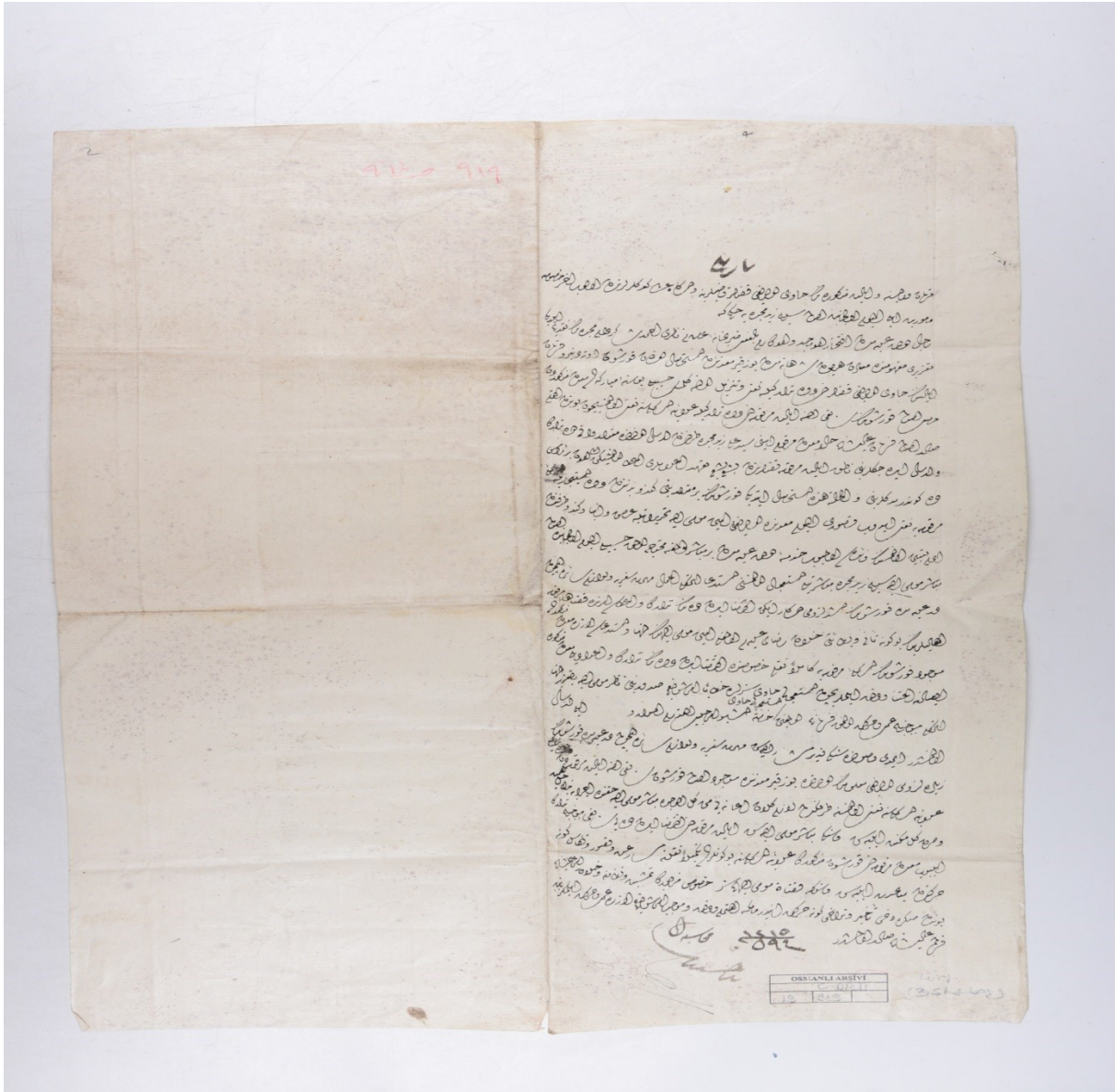
Belge 4: Cezair-i Bahr-i Sefid'in İncir Adası'ndaki Kükürt Madeniyle Karaman Eyaleti

Aladağ Kazasındaki Petrol ve Bakır Madenleri İçin Yapılan Müzakere¹⁸⁷⁰

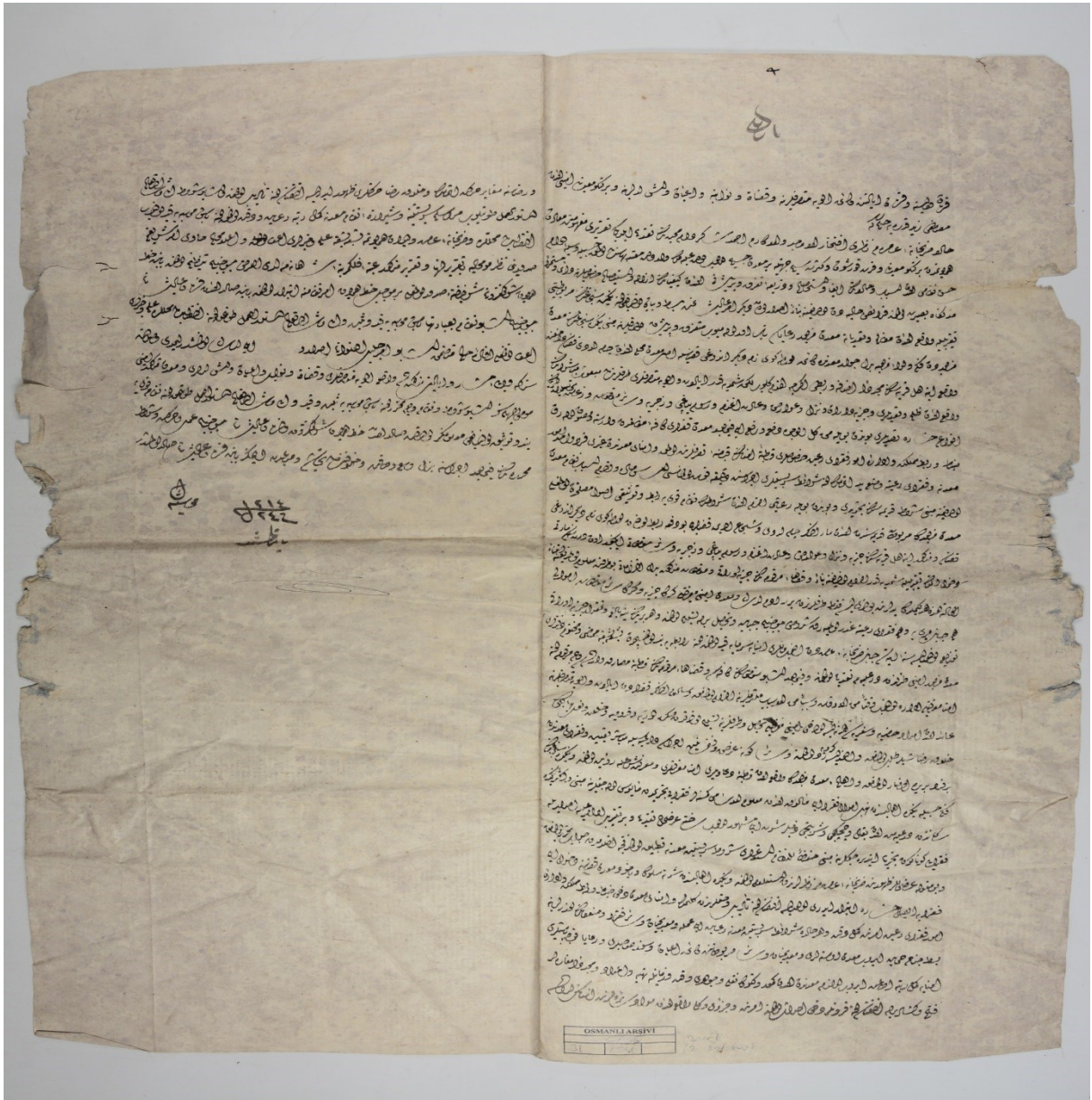

BEO.002469.185172.002

Belge 5: Bozkır Kazası Madenlerinden Çıkan Kurşunların Karaman Eyaletinden Çıkarılan Develerle Sahile İndirilmesi¹⁸⁷¹

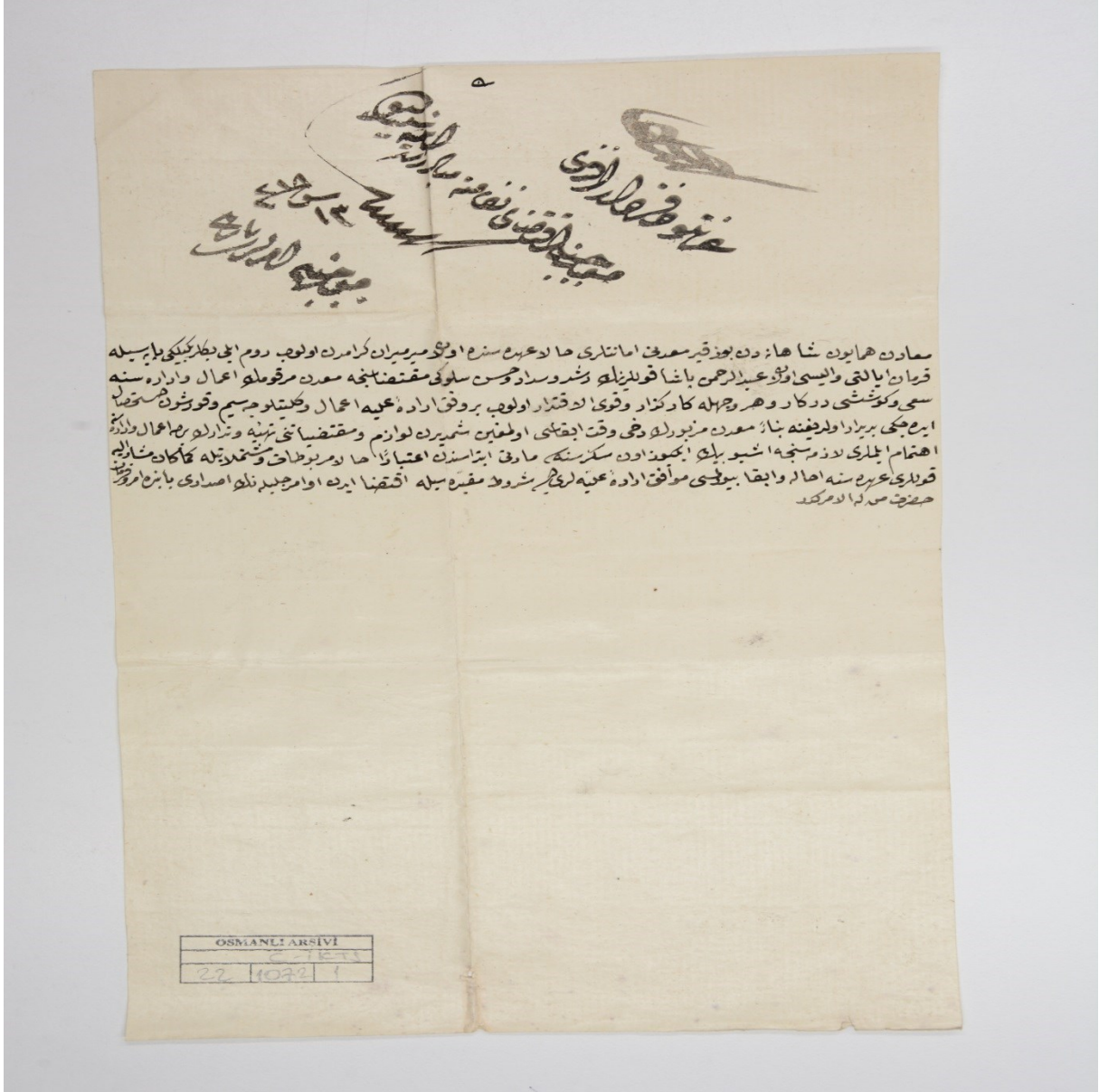

¹⁸⁷¹ BOA. C. DRB. Belge No: 19: 919-1.

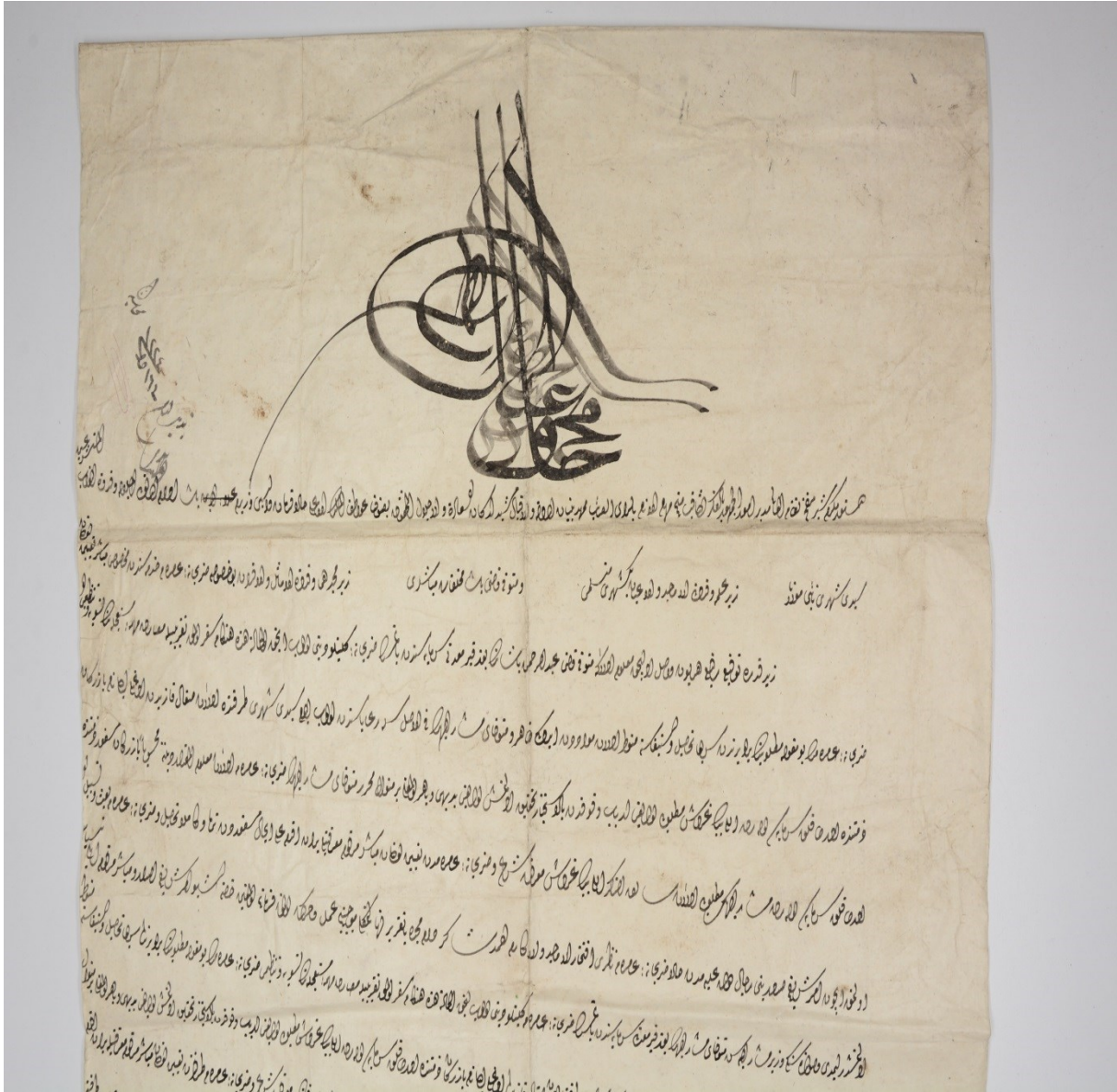
OSMANLI ARŞİVİ

**Belge 8: Bozkır Kazası Madenlerinin Hüsn-i İdaresiyle Darphane-i Amire'ye Külliyyetli
Miktar Altın, Gümüş ve Kurşun Gönderilmesine Dair Bozkır Kazası Maden Emini ve
Karaman Eyaleti Mutasarrıfı Abdurrahman Paşa'ya Hüküm**¹⁸⁷⁴

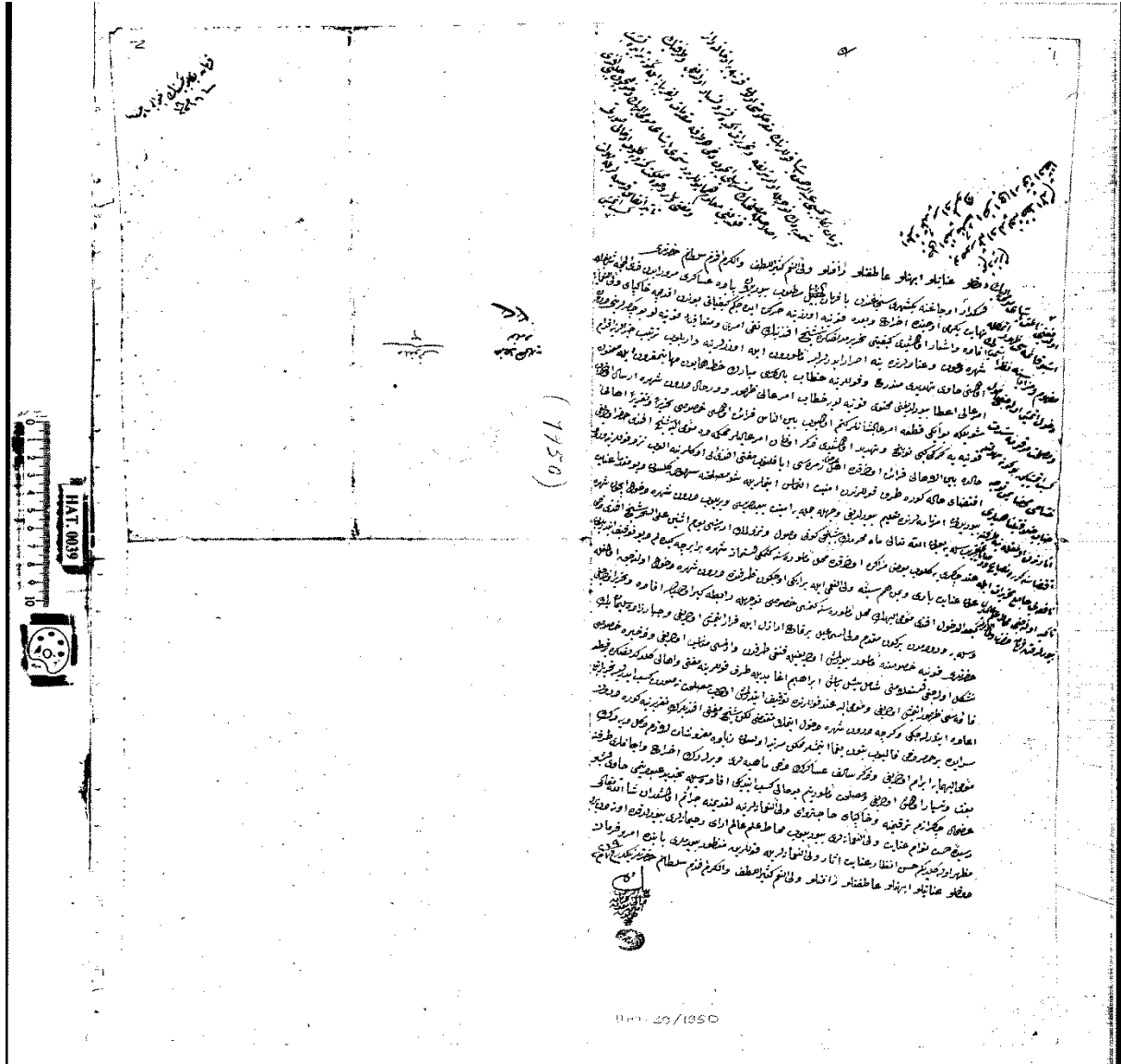

¹⁸⁷⁴ BOA. C. İKT. Belge No: 22: 1072-1.

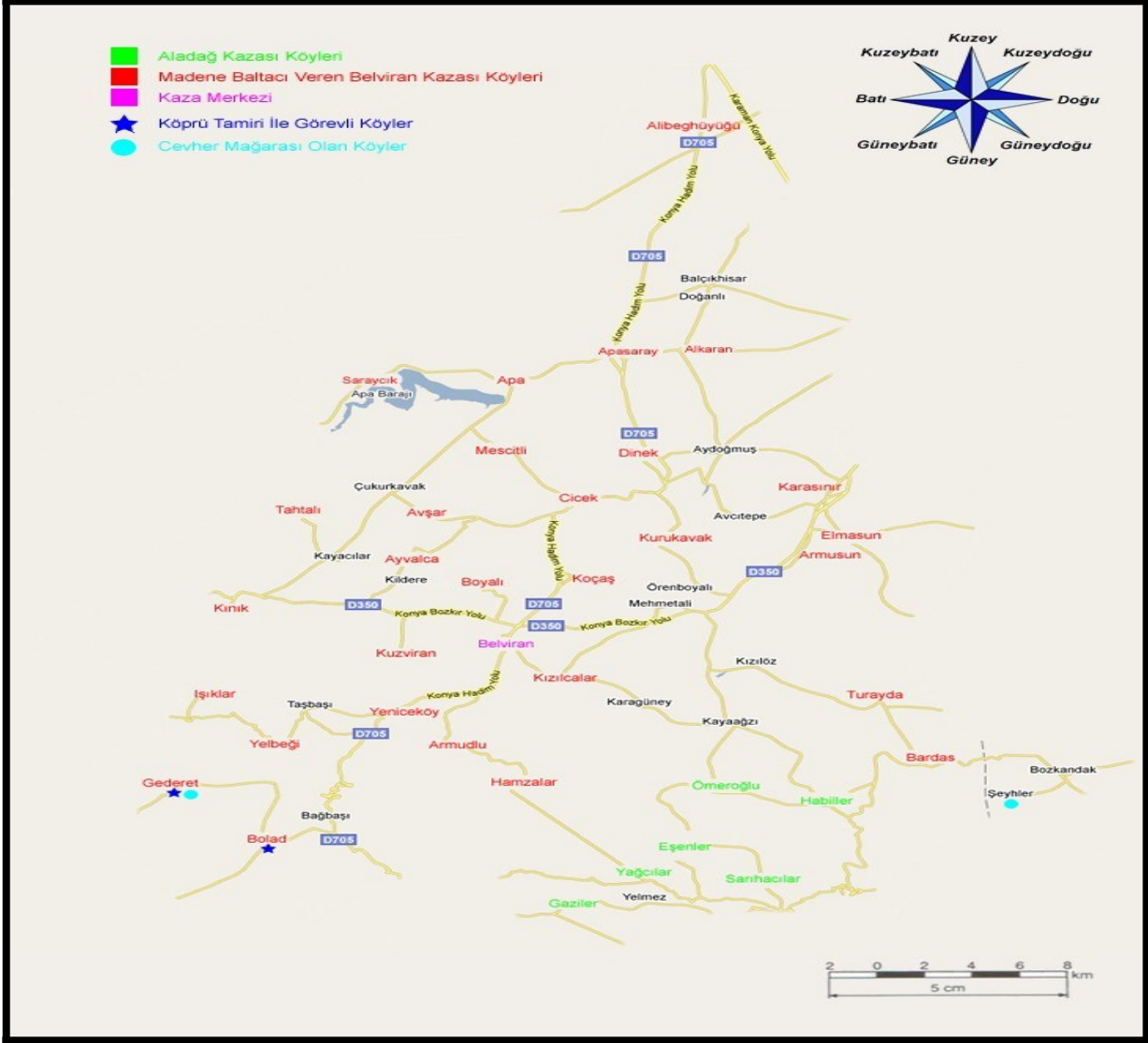
Belge 9: Kadı Abdurrahman Paşa'nın Bozkır Kazası Madenleri Sermayesinden Hazineye Olan Borcuna Mukabil İlya'da Ortaklık Sermayesinden Elli Bin Kuruşun Tahsiline Dair Karaman Eyaleti Valisine Hüküm¹⁸⁷⁵

Belge 10: Karaman Eyaleti Hükümet Konağının Yağma Edildiğine Dair Maden Emini Abdurrahman Paşa Tarafından III. Selim'in Mahzuziyetine Dair Hatt-ı Hümayunu ¹⁸⁷⁶

Harita 1: Belviran Kazasının Karaman Eyaleti Madenleri İle Alakalı Yükümlülüklerini Gösterir Harita¹⁸⁷⁷

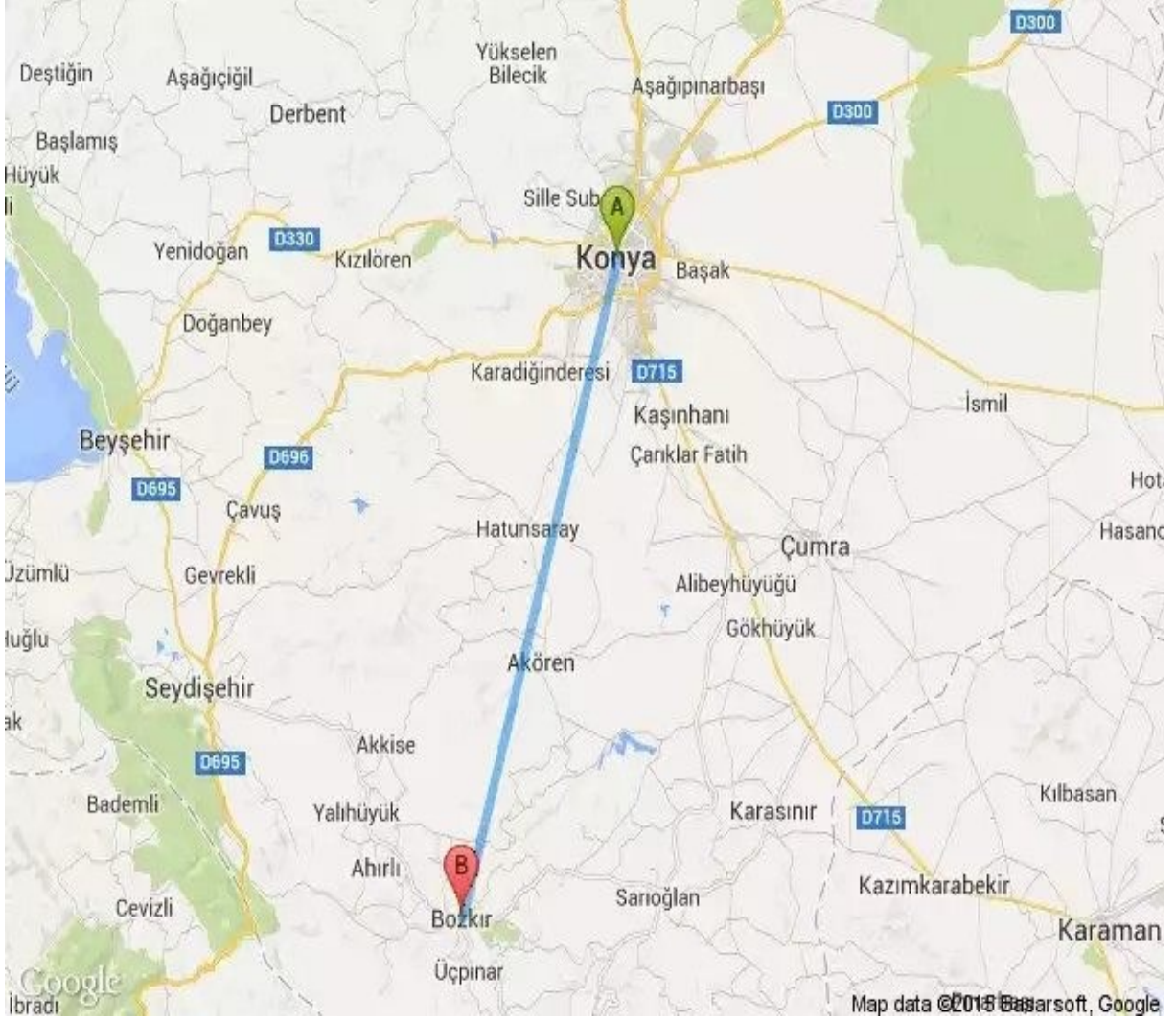

¹⁸⁷⁷ 1, 2, 3 ve 4 numaralı haritalar www.maps.google.com adresinden alınarak düzenlenmiştir.

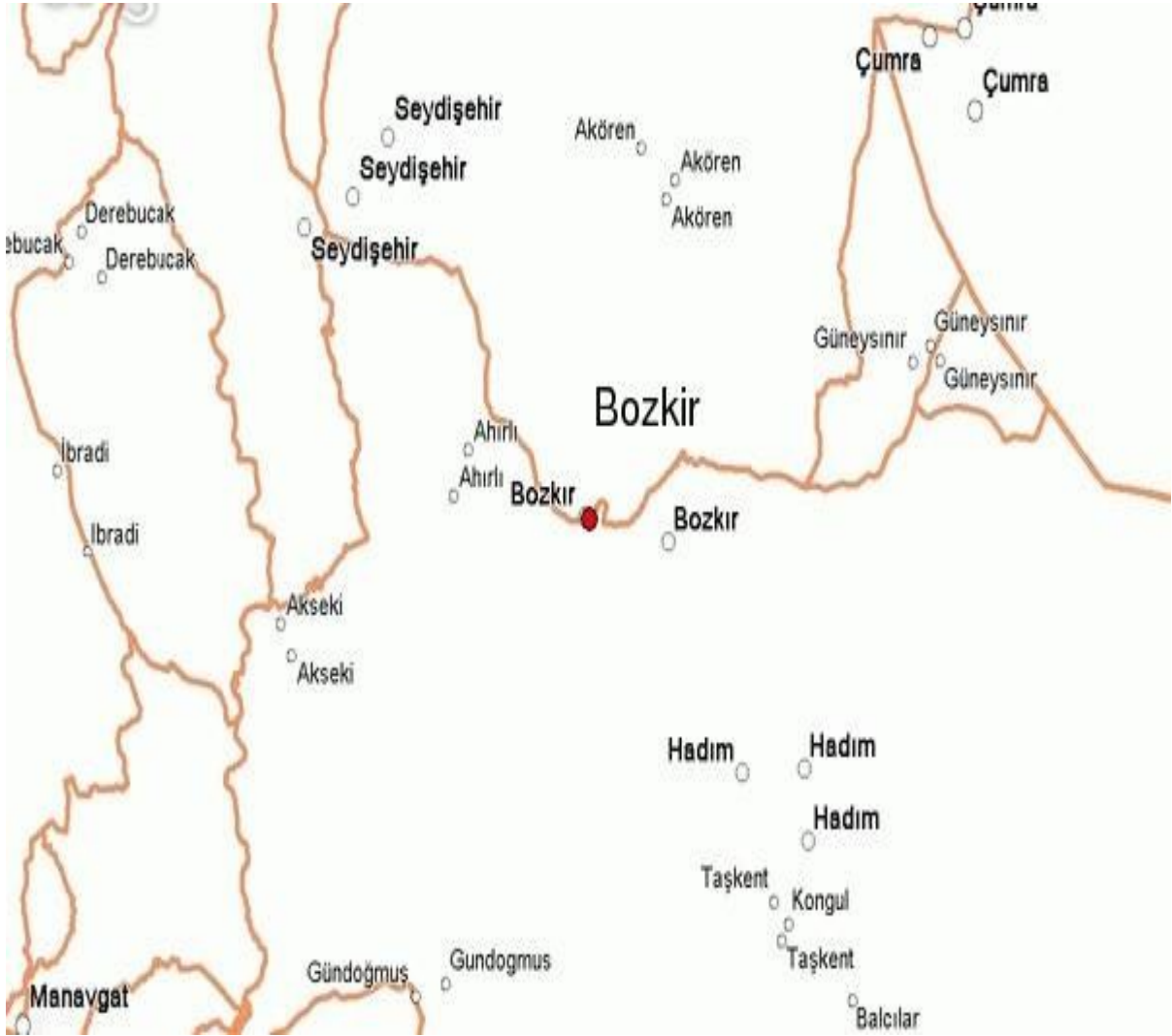
Harita 2: Kurşun Cevherinin Karaman Eyaletinden İzmit İskelesine Nakli

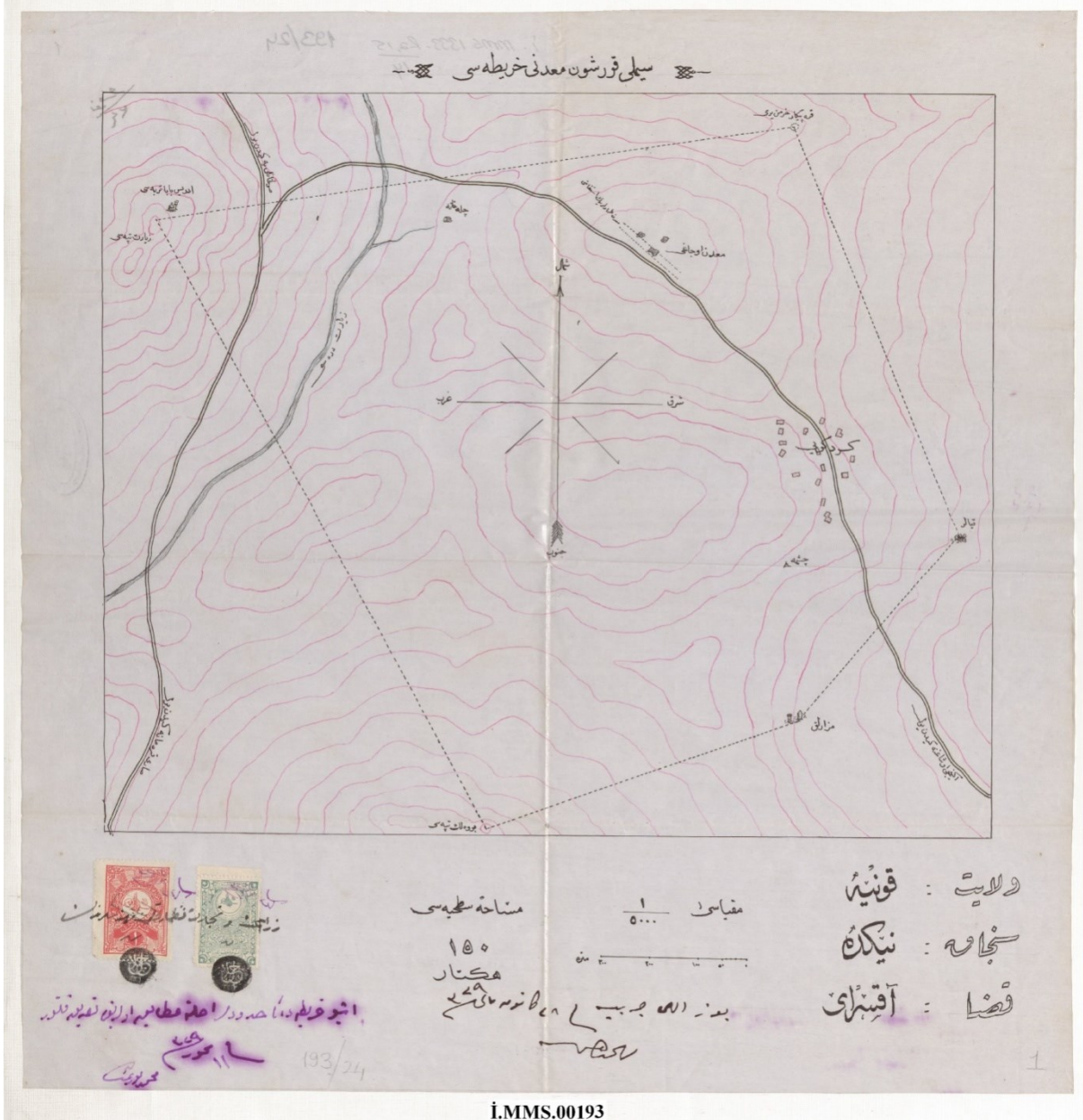
Harita 3: Konya Sancağından Bozkır Kazası Arasını Gösteren Güzergâh

Harita 4: Bozkır Kazası Madenleri ve Havalisi

**Harita 5: Karaman Eyaleti ve Konya Sancağına Bağlı Maden Havalisini Gösteren
Haritanın İzohips Çizimi¹⁸⁷⁸**

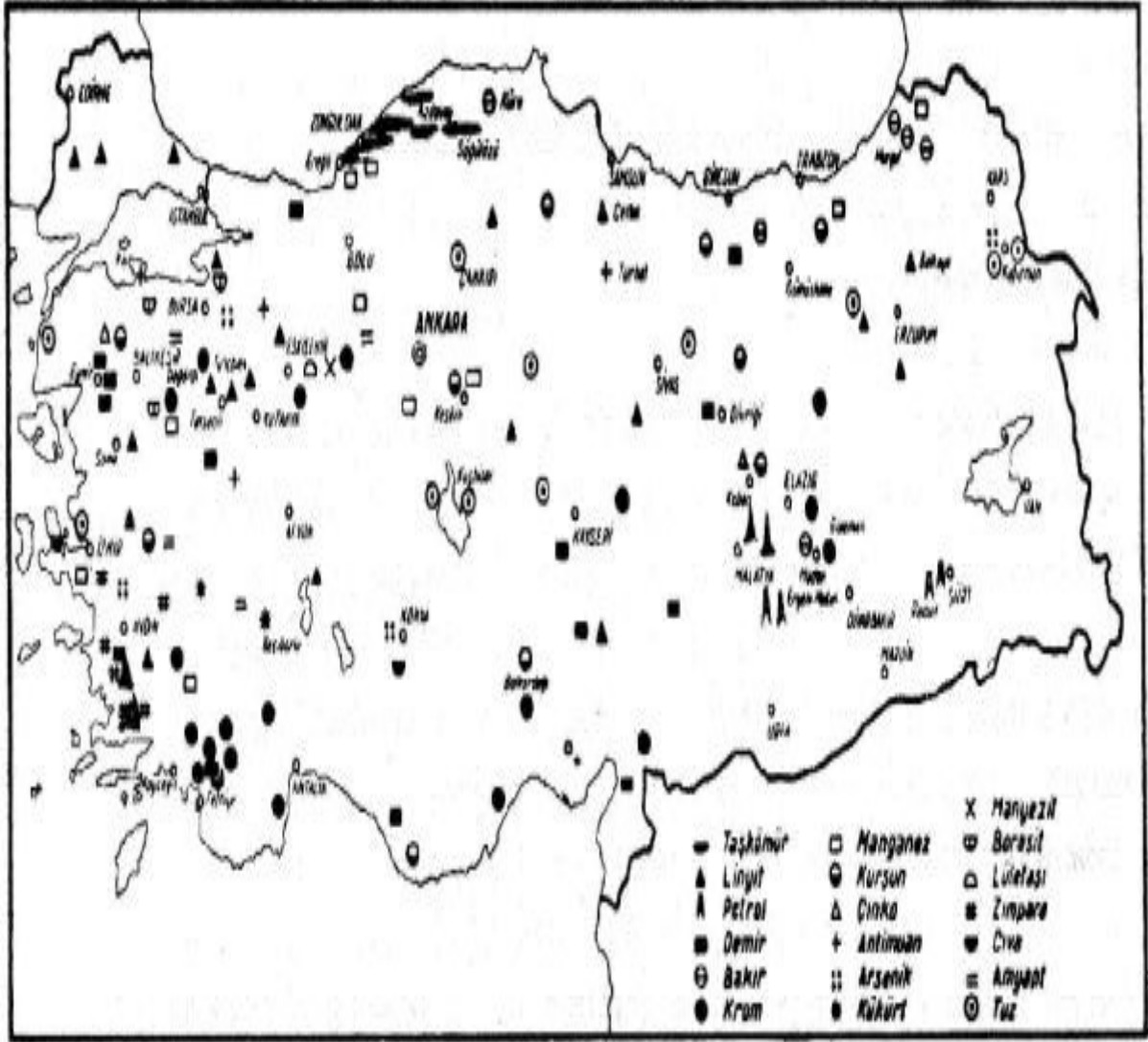

¹⁸⁷⁸ BOA. İradeler Meclisi Mensup Sicili (İ. MMS.), Sicil No: 193.

Harita 6: İç Anadolu Bölgesinin Genel Coğrafi Planlaması Üzerine Çizilen Maden Haritalarının Bölgelere Göre Dağılımını Gösteren Harita¹⁸⁷⁹

Harita 7: XVIII. Yüzyıl Türkiye Maden Haritası¹⁸⁸⁰

¹⁸⁸⁰ 7 ve 8 numaralı haritalar www.mta.gov.tr adresinden alınarak düzenlenmiştir.

Harita 8: XIX. Yüzyıl Türkiye Maden Haritası

Kaynak M.T.A.

TÜRKİYE MADEN HARİTASI

R. SAĞLI 2006

Fotoğraf 1: Ulupınar Köyü Yakınlarında Bulunan Zengibar Kalesi

Fotoğraf 2: Bereketli Kazası Maden Ocaklarının Girişi Olduğu Düşünölen Blok

**Fotoğraf 3: 1800 Yılında Kullanıma Açılan Bolkar (Bulgar) Kazası Maden Ocağının
Günümüzde Çökme Tehlikesi Nedeniyle Tedbiren Kapatılmış Hali**

Fotoğraf 4: Karaman Eyaletine Bağlı Kirili Kazasında Bulunan Maden Mahzeni Giriři¹⁸⁸¹

¹⁸⁸¹ 4 numaralı fotoğraf www.resimler.net adresinden alınarak düzenlenmiştir. Diğer fotoğraflar bizzat bölgelere gidilerek kayıt altına alınmıştır.

Fotoğraf 5: Bereketli Kazasından Günümüze Kalan Maden Kuyusu Ağız

Fotoğraf 6: Bozkır Kazasında Toros Dağlarının Yamaç Kısımlarında Bulunan Bakır Cevheri Rezervleri

Fotoğraf 7: Bereketli Kazasında İşler Halde Bulunan Maden Ocaklarından Çıkarılan Kurşun Cevheri Rezervleri

*Fotoğraf 8: Bozkır Kazasında İşler Halde Bulunan Maden Ocaklarından Çıkarılan Taş
Kömürü*

*Fotoğraf 9: Bozkır Kazasında İşler Halde Bulunan Maden Ocaklarından Çıkarılan Odun
Kömürü*

ÖZET

Bu çalışmada III. Selim Devri Osmanlı Devleti'nde Karaman Eyaleti Madenleri, bu madenlerin çıkarıldığı coğrafya ve madenlerin çıkarım teknikleri incelenmiştir. Günümüze kadar ki geçen binlerce yıllık dönemde madencilik alanı ile alakalı birçok önemli faaliyet ve gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle Roma ve Osmanlı İmparatorluğu bu sektöre son derece önem vermiş ve ekonomik kalkınmada önemli bir pay edinmiştir. Osmanlı Devleti'nde madenlere verilen önem üzerine hemen hemen her padişahın emirleri ve madenler hakkında karşılaşılan yeni meseleler ve durumlar karşısında yayınlanan hükümler münferit birer kanun durumunda idi. Çeşitli zamanlarda verilen bu münferit emirler, hükümler, fermanlar yavaş yavaş bir araya getirilmesiyle belirli sahalara ait kanunlar ortaya çıkmıştır. Bu sebepten ötürü Osmanlı Devletinin en önemli eyaletlerinden birisi olan Karaman Eyaletindeki maden bölgeleri, bu bölgede çıkarılan madenlerin cinsleri, özellikle III. Selim devri olmak üzere Osmanlı Devleti ekonomisine katkıları, ana kaynaklar üzerinden gidilerek ciddi bir çalışmanın içerisine girilmiş ve incelenmiştir.

Arşiv Kayıt Bilgileri:

Tezin Adı : III. Selim Devri Osmanlı Devleti'nde Karaman Eyaleti Madenleri

Tezin Yazarı : Mustafa ÜNLÜ

Tezin Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Sami AĞAOĞLU

Tezin Konumu : Yüksek Lisans

Tezin Tarihi : 04/07/2017

Tezin Alanı : Tarih

Tezin Yeri : KBÜSBE - KARABÜK

Anahtar Sözcükler : Maden, Karaman, Eyalet, III. Selim, Osmanlı Devleti.

ABSTRACT

In this study, State of Karaman Mines in the Age of Selim III on the Ottoman Empire, mining and the geography of extraction of these mines mining Technologies have been analyzed. Until now, the thousand at years, there have been many important activities and developments about mining industry. Especially Roman Empire and Ottoman Empire, given the most importance in this industry and has arquired an important role in Economic development. In case an individual law provisions were published in the Ottoman Empire on the importance given to the mines encountered on almost every sultan's orders and mining new problems and situations. An the Ottoman Empire these individual arders are given at variaus times, decrees edicts have emerged slowly by bringing together the specific area of laun. Because at this reason Mine districts on thes State of Karaman the one of the most important State of Ottoman Empire.

ARCHIVE RECORD INFORMATION:

Thesis Title : State Of Karaman Mines In The Age Of Selim III On The Ottoman Empire
Thesis Author : Mustafa UNLU
Thesis Advisor : Asst. Assoc. Dr. Sami AGAOGLU
Location Of The Thesis : Master's Thesis
Date : 04/07/2017
Thesis Area : History
Thesis Location : KBUSBE - KARABUK
Key Words : Mine, Karaman, State, Selim III, Ottoman Empire

ÖZGEÇMİŞ

Mustafa ÜNLÜ 03/05/1991 tarihinde Konya'nın Ereğli ilçesinde doğdu. Ereğli Şehit Kamil Atalay İlköğretim Okulu'nu bitirdikten sonra, Ereğli Lisesi'nde lise öğrenimine başladı ve Aksaray Atatürk Lisesi'nde lise öğrenimini tamamladı. Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden 2015 yılında mezun oldu. 2015 yılında Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında başladığı Yüksek Lisans Eğitimini, Yeniçağ Alanında 2017 yılında tamamladı.

